

Illustreret

Danmarkshistorie for Folket.

Af

A. Fabricius,
Adjunkt ved Aarhuus Kathedralskole.

Det lød paa Fædres Tunge —
til Sønner skal det gaae,
saalænge Hjerter unge
endnu i Norden slaae.

Anden Deel.

Med 150 Illustrationer, udførte hos Kittendorff & Aagaard.

Kjøbenhavn.

Kittendorff & Aagaards Forlag.

I Commission hos Bog- og Papirhandler C. W. Stinck.

Thieles Bogtrykkeri.

1855.

Indhold.

Kalmarforeningen.

Første Afsnit.

Den fastere Forbindelse mellem Rigerne, 1397—1448.

Andet Afsnit.

Foreningens Opløsning under de første oldenborgske Konger, 1448—1523.

Kirkeforbedringen og Adelsvælden.

Første Afsnit.

Den lutherske Læres Udbredelse og Sejr, 1523—1536.

Pag.

Andet Afsnit.

Adelsvælden under Kristian den tredie og Frederik den anden, 1536—1588.

Tredie Afsnit.

Kristian den fjerdes Regering, 1588—1648.

Fjerde Afsnit.

Frederik den tredie indtil Enevoldsmagtens Indførelse, 1648—1660.

Enevælden.

Første Afsnit.

Frederik den tredie og Kristian den femte, 1660—1699

Andet Afsnit.

Frederik den fjerde, 1699—1730.

Tredie Afsnit.

Kristian den sjette, 1730—1746.

Fjerde Afsnit.

Frederik den femte, 1746—1766.

Femte Afsnit.

Kristian den syvende, 1766—1808.

Sjette Afsnit.

Frederik den sjette, 1808—1839. Kristian den ottende, 1839—1848.

Nogle Oplysninger,

Illustrationerne vedkommende.

Første Deel.

Anden Deel.

Kalmarföreningen.

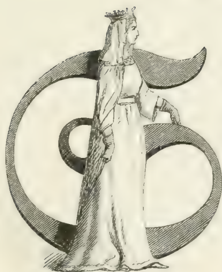

Første Afsnit.

Den fastere Forbindelse mellem Rigerne 1397-1448.

Margrete som Dronning over hele Norden.

Slet ingen Vold eller Verdens Magt
de samme Riger kan skade,
imedens de blive ved den Pagt,
hvormed jeg sammen dem lagde.

aaledes taler Margrete i Riimkroniken. Tilvisse var hun ogsaa den eneste paa den Tid, hos hvem vi mærke Anelsen om hvad Foreningen var og kunde blive. Men hendes Samtid og hendes Efterfølgere havde ej Øje derfor, og den blev følgelig en uudviklet Tanke, et stort Navn, der er svundet hen uden at blive begrebet. Istedetfor at forbinde Folkene nærmere, adsplittede den dem tværtimod og fremavlede det unaturlige Had, der gjennem Aarhundreder adskilte de nærbeslægtede Stammer.

Saalænge Margrete levede, herskede der dog Rolighed i de tre Riger. De Svenske klagede vel over Paalægget af haarde Skatter og

over, at Fremmede tværtimod Overeenskomsten bleve indsatte som Befalingsmænd i svenske Slotte og som Fogder i svenske Landskaber; men disse Klager have udentvivl mere deres Grund i de Svenskes Misfornøjelse med Foreningen i det Hele, end i virkelige Misbrug fra Margretes Side. Hun indsatte nemlig ogsaa Svenske i Embeder i Danmark, vistnok i den kloge Hensigt, at blande Folkene med hinanden; og hvad Skatterne angaaer, da have vi Breve af hende, hvori hun eftergiver flere trykkende Paalæg og klager over, at hendes Fogder ingenlunde gik tilværks, som hun ønskede. At Adelen, saavel i Sverrig som i Danmark, ingen Behag fandt i hendes kraftige Styrelse, er let begribeligt; thi hun tvang den til at holde Lovene og Landefreden, at ophøre med at bygge befæstede Slotte og Borge og til at tilbagegive de Krongodser, den under de foregaaende urolige Tider havde tilrevet sig. Naar det i Brevene herom hedder, at de Adelige gave det „med god Villie", da vækker netop denne Yttring Mistanke om, at det ligesaalidt som under Kong Valdemar er skeet ganske uden Tvang. Men det var nødvendigt at sætte Grændser for Adelens Overgreb, og hertil sigtede ogsaa Dronningens Befaling, at der skulde anlægges Kroer eller Herberger hver fjerde Miil; thi forhen var der gaaet meget Uvæsen i Svang ved det voldsomme Gjæsteri, hvormed de Mægtigere plagede dem, der boede i Nærheden af Landevejene.

En Støtte og Modvægt mod Adelen havde hun i den mægtige **Gejstlighed**, som var hende særdeles hengiven. Men denne Gunst krævede store Offre, og det var særdeles betydelige Gaver, hun skjænkede Klostrene og Kirkerne. Saaledes gav hun Roskilde Domkirke **Salto** i Øster Flakkebjergherred, Odense Domkirke endeel af **Thorseng**, Viborg Domkirke **Hald** med Tilliggende, og Børglum Domkirke Gaarden **Rugtved**, mod at dens Bygninger skulde nedbrydes og dens Træ og Steen anvendes til Kirkens Bygning; Frueklosteret i Aalborg fik **Egholm** Gaard i Himmersyssel, som Ivar Lykke havde afhændet til Kronen; **Gavno** Kloster blev stiftet af Dronningen, der gav det meget Krongods, og Ringsted-, Sorø-, Esrom- og Hundslund Klostre fik betydelige Gaver af Jordegods. En lignende Gavmildhed viste hun ogsaa mod de svenske Kirker og Klostre.

Medens Margrete saaledes søgte at befæste Kronens Magt og

den nylig stiftede Forening, aabnede der sig en gunstig Lejlighed til igjen at komme i Besiddelse af Sønderjylland, som kun tvingende Omstændigheder havde bragt hende til at overdrage til den holsteenske Grev **Gerhard**.

Greven havde vægret sig ved at aflægge den unge Kong Erik Hyldingsed og Lehnstjeneste, og havde derfor heller ikke modtaget Forlehningen af ham. Saaledes stod Sagen hen, da Greven forbittret over Ditmarskernes Plyndringer, den 4de August 1404 gjorde et ødelæggende Indfald i deres Land. Efter at have skjændt og brændt i Egnen omkring Hemmingstedt og gjort et rigt Bytte, vilde han mod Aften vende tilbage ad den snævre Landevej **Hamme**, der var befæstet med Brystværn og omgiven af tæt Kratskov. Her havde Ditmarskerne samlet sig og anfaldt uventet den sorgløse Fjende. Holstenernes Overmod straffedes med et frygteligt Nederlag; Greven selv faldt og med ham Kjærnen af den holsteenske Adel, hvis Liig henraadnede i Sommerheden paa Valpladsen, til Bytte for Ravnene og de vilde Dyr.

Af hans Sønner **Henrik** og **Adolf** var den ældste kun syv Aar gammel; en tredie Søn **Gerhard** blev først født efter Faderens Død. Deres Moder **Elisabeth** maatte altsaa overtage Formynderregeringen tilligemed nogle holsteenske Adelsmænd, deriblandt **Erik Krummedige**. Men hendes Stilling blev snart meget vanskelig. Med Ditmarskerne fik hun vel sluttet en Vaabenstilstand paa 10 Aar; men hendes Medformyndere vare indbyrdes uenige, og hendes Mands Broder, den ærgjærrige Bisкop **Henrik af Osnabryk** trængte frem med væbnet Magt i Holsteen for at tilrive sig Formynderskabet for sine Brodersønner. I denne Forlegenhed vendte hun sig til Margrete og anraabte hende om Bistand. Intet var Margrete mere kjærkommet end denne Lejlighed til at blande sig i de holsteenske Anliggender og faae Indpas i Sønderjylland. Hun understøttede Enkehertuginden med Penge, men ikke uden at skaffe sig betydelige Fordele derfor. I hendes Hænder overgaves **Henrik**, den ældste af de unge Grever, for at opdrages ved det danske Hof; en stor Deel af Frisland blev overladt til Danmark, og den unge Kong Erik skulde være Forstander for Hertugdømmet og Formynder for de unge Grever. Med Fasthed vandrede Margrete frem ad den Vej, hun havde betraadt. Efterhaanden fik hun de vigtigste Slotte og Distrikter i sin

Magt, deels som Pant, deels som Ejendom, og vandt paa samme Tid de vigtigste Stormænd ved rige Gaver og Forlehninger. Ogsaa Gejstligheden var hende her som andensteds hengiven. Det saae virkelig ud til, at det skulde lykkes hende i al Stilhed at trænge Holstenerne ud af Hertugdommet og igjen forene det med Moderlandet.

Da aabnedes Elisabeths Øjne, og hun saae, at Margretes Venskab vilde blive hende for dyrt. En gjensidig Mistillid indtraadte, der snart yttrede sig i Stridigheder. Forlig bleve sluttede og atter brudte. Da vaktes Krigsflammen ved nogle holsteenske Adelsmænds Voldsomhed. De trængte sildig om Aftenen den 17de Februar 1410 ind i den slesvigske Bispops Bolig, myrdede hans Hofmester, mishandlede ham selv med Slag og Saar og slæbte ham under Forhaanelser i et haardt Fængsel.

Da den svage Elisabeth ikke gjorde noget Skridt til at straffe denne Udaad, sendte Kong Erik en Hær ind i de frisiske Herreder, som bleve udplyndrede; men da den, belæsset med Bytte, vilde vende tilbage, blev den den 12te August 1410, just som den uden Orden rykkede over **Soldrup** Hede ved **Eggebek,** pludselig overfalden af Friserne og Holstenerne under Grev Henrik og Grev Adolf af Schauenburg, og led et stort Nederlag. Heldigere var Kongen selv, der paa samme Tid med en Flaade havde angrebet Østkysten og erobret **Als** og **Ærø;** kun **Sønderborg** Slot gjorde Modstand. Under Belejringen lod Erik den svenske Ridder **Abraham Brodersøn,** der var højt yndet af Margrete, domme fra Livet og henrette for de mange Misgjerninger, som denne tyranniske Herre havde begaaet i Halland.

Da Erik erklærede, at de holsteenske Grever havde forbrudt deres Lehnsret til Hertugdommet, fordi de ikke havde villet modtage Forlehningen, da den var bleven dem tilbudt, blev Striden stedse alvorligere. Flere Forlig og Vaabenstilstande bleve vel sluttede ved tydske Fyrsters Mægling, men de bleve igjen hurtig brudte. Holstenerne overfaldt 1411 **Flensborg,** plyndrede Klostret og paalagde Byen en betydelig Brandskat af 40,000 Mark. Da fældte Hertug **Ulrik** af Meklenborg, som begge de stridende Parter havde taget til Voldgiftsmand, den Dom, at Staden skulde overgives til Margrete, og de øvrige Stridspunkter skulde afgjøres ved en Sammenkomst i Nyborg St. Hansdag 1413. Margrete begav

sig da til Flensborg til et personligt Møde med Elisabeth, men denne indfandt sig ikke, og der kom heller Ingen i hendes Sted. Dronningen lavede sig følgelig til at rejse tilbage og var allerede kommen ombord paa et Skib i **Flensborg** Fjord, da hun blev angreben af en pludselig Sygdom — efter Nogle af Pesten — og døde Natten til den 28de Oktober 1412. I en Alder af 59 Aar endte hun sit virksomme Liv, altfor tidlig for Danmark, der snart skulde savne hendes kloge og kraftige Styrelse.

Hendes Liig blev først ført til **Sorø** Klosterkirke, hvor hendes Fader og Søn hvilede; men allerede 1413 lod Bispoppen i Roskilde **Peder Jensøn**, det uden Abbedens og Konventets Indvilligelse føre til **Roskilde** Domkirkes Kor, hvor Kong Erik 1423 lod rejse et prægtigt Gravminde over sin Fostermoder. Men dette har lidt meget; af de oprindelige Alabastfigurer, der forestillede Apostle og Helgener, ere kun enkelte Levninger tilbage, og det danske Rigsvaaben er forsvundet. Dronningens Figur, der ligger ovenpaa Kisten, udhugget i graat Marmor, røber imidlertid en øvet Kunstner; navnlig ere Ansigt og Hænder udførte med stor Fiinhed.

Erik af Pommern. Krigen om Slesvig.

Erik var den første udenlandske Fyrste og den eneste af slavisk Herkomst, der har siddet paa Danmarks Trone. Danmark fik heller ingen Grund til at glæde sig ved ham og hans Regering; thi Ingen var mere skikket til at nedbryde det stolte Værk, Margrete med saa megen Klogskab og Varsomhed havde opbygget, end den lunefulde, troløse Erik. Ubesindig og fremfusende i at fatte Beslutninger, vankelmodig og langsom i at udføre dem, blev han til Spot saavel for sine egne Undersaatter som for sine Fjender. I 25 Aar førte hele Nordens Behersker en ødelæggende Krig med de lidet mægtige holsteenske Grever uden at kue dem, uden at erhverve sig den mindste Fordeel; Udfaldet blev Tab og Vanære.

Neppe var Margrete død, før Striden atter begyndte med Plyndringstog paa begge Sider. Da bleve Greverne i Juli 1413 indstævnede til Forsamlingen i **Nyborg**, hvor mange tydske Fyrster, Ærkebiskoppen

af Lund og en stor Mængde Biskopper, Rigsraader og Adelsmænd vare tilstede. Kongen klagede over, at Greverne ikke havde modtaget den dem tilbudte Forlehning i rette Tid, og at de havde fort Avindskjold mod Riget; han bad derfor Biskop **Peder** af Roskilde som Rigskantsler at udtale Dommen i Overeensstemmelse med de danske Love. Dommen faldt da saaledes, at Enkehertuginde Elisabeth og hendes Born burde miste Hertugdommet, der efter Lehnsretten og de danske Love burde være forfaldet til den retmæssige Lehnsherre Kong Erik og Danmarks Rige. Forgjæves bonfaldt den ældste af Greverne, den syttenaarige Henrik, Kongen ydmygt om Forlehningen og tilbod at ville yde den sædvanlige Lehnstjeneste; Kongen svarede, at Hertugdommet forst skulde overgives ham med alle dets Slotte og Fæstninger; da skulde det beroe paa hans Naade, om der igjen kunde skee nogen Forlehning.

Herpaa vilde Hertugen ikke indlade sig, og Krigen var altsaa uundgaaelig. Med en betydelig Hær faldt Kongen om Sommeren 1415 ind i Slesvig og bemægtigede sig hele Hertugdommet paa Staden Slesvig og Slottet Gottorp nær, hvor Hertugen forsvarede sig. **Erik Krummedige** og de fleste andre mægtige slesvigske Adelsmænd underkastede sig ham og erholdt store Forlehninger. Da han ikke kunde erobre det stærke Slesvig, anlagde han endeel Kasteller ved Slien og en ny Fæstning ved Treene, **Fresenborg,** der tillige skulde holde Friserne i Ave. Derpaa trak han sig tilbage og gav Hæren Hjemlov. For at give Dommen i Nyborg endnu storre Anseelse, fik han den samme Aar den 14de Juni stadfæstet af Keiser **Sigismund,** der dengang opholdt sig ved den mærkelige Kirkeforsamling i Kostnitz.

Felttoget næste Aar var mindre heldigt. **Femern** med Slottet **Glambek** blev erobret af Erik, men snart igjen tabt, skjondt Slottet forsvaredes tappert af den danske Ridder **Ivar Brykke.** Mangelen paa Levnetsmidler tvang Besætningen til Overgivelse efter en Belejring af flere Maaneder, der iovrigt er mærkelig derved, at man da for forste Gang i vor Krigshistorie anvendte Kanoner til at beskyde Fæstninger med. Slesvig belejredes forgjæves, Friserne stormede og odelagde Fresenborg, og Sorovere, Levninger af Fetaliebrodrene, der havde Tilhold i de holsteenske Havne, foruroligede Havet og plyndrede de danske Kyster.

Byen **Slesvig** blev vel omsider indtagen af de Danske den 18de Juli 1417, men Slottet Gottorp vedblev at forsvare sig. En Vaabenstilstand blev nu sluttet for at forsøge Underhandlinger paany, og den blev 1418 forlænget paa to Aar, dog uden at lede til nogen Ende paa Stridighederne. Holstenerne benyttede den tværtimod til at bringe Friserne til Oprør, til at plyndre de biskoppelige Godser og til at faae Byen Slesvig igjen i deres Magt.

Forbittret over al denne Troløshed gik Kongen 1420 i Søen med en betydelig Flaade, og besluttede først at tage Hævn over det forræderiske **Femern**, hvis Indbyggere havde brudt deres Hyldingsed og hjulpet Holstenerne til at indtage Glambek. Men disse havde faaet Nys om Forehavendet og kastet en Mængde Tropper over paa Øen. Kongens første Landingsforsøg mislykkedes, og Femeranernes Overmod gik over alle Grændser. De forhaanede de Danske med de uanstændigste Gebærder paa Strandbredden og sang Spotteviser om Kongen:

Wenn de Ko kan Side spinnen,
schal Koning Erich unse Land gewinnen,

lød det endnu længe i en af deres Folkeviser. Da lod Erik i Juli 1420 endeel Skibe lande ved Færgestedet, medens Hovedflaaden sysselsatte Fjenden paa den vestlige Side af Øen ved **Flügge**. Forsildig mærkede Indbyggerne Landgangen og ilede derhen; de bleve slagne i en blodig Træfning og nedhuggede. De forbittrede Danske toge nu en grusom Hævn for de tilføjede Krænkelser. Intet Kjøn og ingen Alder blev skaanet, Kvinderne selv bleve mishandlede, og Kirkerne bleve besudlede med Blod. Flere tusinde Mennesker bleve myrdede, og Folkemængden var saaledes aftagen, at Kongen maatte lade hente Ditmarskere til igjen at befolke den ødelagte Ø. En Skat af 20,000 Mark blev paalagt, og Erobringen af Glambek sikkrede Herredømmet over Øen.

En Afdeling danske Tropper, der var sendt mod Tønder, blev derimod slagen ved **Immervad** Kro. Derpaa sluttedes atter en Vaabenstilstand for omsider at faae en Ende paa disse trættende Stridigheder. I Maj 1421 holdtes et Møde i **Femernsund** mellem Erik og sex tydske Fyrster, hvoraf Halvdelen vare valgte af ham til Voldgiftsmænd, de

andre tre af Hertug Henrik. For Kongen havde udfærdiget sit Forsvarsskrift, skyndte de holsteenske Voldgiftsmænd sig med at tildømme Hertugen Slesvig; de paalagde endog Kongen at betale ham hans Krigsomkostninger. Da lod Erik Skaanes, Sjællands og Jyllands Landsthing udstede Vidnesbyrd om, at Sønderjylland fra Arilds Tid var et danskt Land med danskt Lov og danskt Sprog, og at det ikke var et arveligt Fanelehn efter tydsk Lehnsret, men kun gaves Vasallerne paa Livstid.

Den uendelige Strid begyndte følgelig paany. Lybekkerne optraadte nu som Danmarks Fjender. Da henskøde begge Parter deres Sag til Kejserens Dom, og efter vidtløftige Forhandlinger udtalte endelig Kejser **Sigismund** den 28de Juni 1424 i **Ofen** den Kjendelse, at Hertugdømmet Slesvig tilligemed Frisland, Als og hvad dertil hørte, stedse havde tilhørt Kongeriget Danmark, og at de holsteenske Grever hverken havde eller kunde faae nogen Rettighed til disse Lande.

I den Tanke, at Alt herved var afgjort, drog Erik fra Ofen over Venedig til det **hellige Land**. Da han i Foraaret 1425 kom tilbage, vare Holstenerne endnu i Besiddelse af Hertugdømmet og bekymrede sig kun lidet om Kejserens Dom. Krigen udbrød da igjen, men førtes med den sædvanlige Langsomhed og Uduelighed fra Eriks Side. **Slesvig** og **Gottorp** angrebes paany, men Belejringen blev med stort Tab ophævet, da en holsteensk Hær rykkede frem til Undsætning. **Femern** og Glambek faldt i Fjendens Hænder, og i Maj 1427 angreb en betydelig Hær og Flaade af de forenede Hanseater og Holstenere endog **Flensborg**. Men ved en overilet Storm henad Morgen Kristi Himmelfartsdag den 29de Maj blev den unge Grev **Henrik**, der selv steg opad en Stormstige, gjennemboret af en dansk Soldat med et Spyd og døde faa Timer efter. Modløse over dette Uheld, opgave Tydskerne Belejringen; men den hamborgske Anfører **Johan Kletze**, der havde været Aarsag i Stormen, maatte ved sin Tilbagekomst bøde med sit Liv.

Ligeledes mislykkedes samme Aar Hansestædernes Angreb paa Øresundets Kyster; de lede endog et betydeligt Tab. Da de i Foraaret 1428 gjorde et nyt Forsøg og viste sig udenfor **Kjøbenhavn** med en Flaade af 240 Skibe og 12,000 Mand, havde de ikke bedre Lykke. Den ædle, højhjertede Dronning **Philippa**, en Datter af den engelske Konge

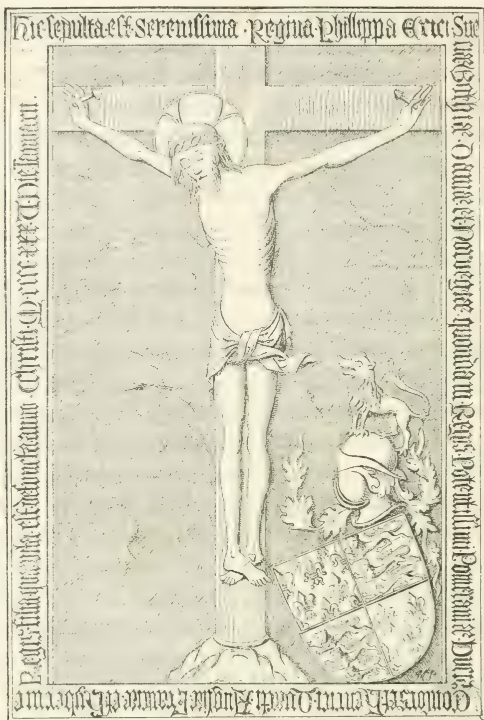
Henrik den fjerde af Lancaster, havde truffet alle Forsvarsanstalter og opmuntret Borgerne; og Fjendernes Angreb den 7de April løb ligesaa uheldig af, som deres Forsøg paa at indspærre den danske Flaade i Havnen ved at sænke Skibe i Indløbet, det saakaldte **Refshaledyb**.

Men under **Bartholomæus Voet** plyndrede Hansestædernes Flaade **Bergen** og gjorde et meget rigt Bytte, og den Flaade, som Dronningen lod udruste for at hævne den lidte Skade, blev slagen af Stralsunderne i det smalle Sund mellem Pommern og Rygen ved Øen **Strela**, der herefter fik Navn af Dänholmen. Kortefter døde Philippa den 6te Januar 1430 paa en Rejse i Sverrig i **Vadstena** Kloster ved Vettern, og blev begravet her i St. Annæ Kapel, som hun selv havde stiftet. I hende tabte Danmark den Eneste, der med Iver lagde Haand paa Værket.

I flere Aar fortsattes Krigen med afverlende Lykke, men stedse med mindre Kraft fra Eriks Side. Holstenerne bemægtigede sig endog Flensborg. Flere Vaabenstilstande bleve indgaaede og atter brudte, og da der skete en farlig Opstand i Sverrig, fandt Kongen det raadeligst at slutte et endeligt Forlig. Det Utrolige skete: Kongen over de tre Riger saae sig nødt til ved Fredsslutningen i **Vordingborg** i Juli 1435 at overdrage Grev **Adolf** — den eneste af de tre Brødre, der endnu var ilive — hele Slesvig med Undtagelse af Haderslev, Ærø og en Deel af Føhr og Sylt, dog ikke arvelig, men kun for Livstid og 2 Aar efter hans Død til hans Arvinger. Med Hansestæderne kom det ogsaa til en Fred, hvorved de gjorde Kongen Afbigt for den Uret de havde tilføjet ham, og erholdt deres Privilegier paa Handelen i de nordiske Riger bekræftede, mod at de samme Rettigheder bleve indrømmede de Danske, Svenske og Norske i deres Havne.

Sverrigs Opstand under Engelbrekt. Eriks Affættelse.

Allerede under Erik blev Foreningen rystet i sin Grundvold. De Svenske havde mangfoldige Aarsager til at være misfornøjede med hans slette Styrelse. Den langvarige Krig med Holsteen krævede nye Paalæg, der vare særdeles trykkende for det fattige Land; de vigtigste Embeder og

Dronning Philippas Gravsteen i Vadstena Kloster.

Hic. sepulta. est. Serenissima. Regina. Philippa. Erici. Sueciæ. Gothiæ. Daniæ. et. Noruegiæ. quordam. Regis. Potentissimi. Pomeraniæ. Ducis. Consors. et Henrici. Quarti. Angliæ. Franciæ. et. Hybernie Christi. M.CCCC.XXX. V. Die. Januarii.

Her ligger begravet den ædle Dronning Philippa, der var formælet med Erik, som engang var en mægtig Konge over Sverrig, Gotland, Danmark og Norge, Hertug til Pommern; og var en Datter af Henrik den fjerde, Konge til England, Frankrig og Irland. Hun døde Christi Aar 1430 den 5te Januar.

Forlehninger bleve betroede til Udlændinge, der bleve forhadte for deres Voldsomhed, og Kongen forbittrede Gejstligheden ved at forkaste de af Kapitlerne valgte Biskopper og sætte uduelige og lastefulde Mænd i deres Sted. Saaledes indsatte han sin tidligere Kantsler, den berygtede **Johannes Jerichini,** til Ærkebiskop i Upsala; men denne uværdige Prælat blev anklaget for en Mængde hemmelige og aabenbare Laster og afsat af Paven. Ikke destomindre gjorde Kongen ham til Biskop i Skalholt paa Island; men da han her fortsatte sit forargelige Levnet, bandt Islænderne en Steen om hans Hals og druknede ham i **Bruaraa**. Siden fik Erik sin egen Hofpræst **Arendt Klemensøn** paa Ærkebispestolen; han synes imidlertid ikke at have været synderlig bedre og beskyldes endog for Søroveri; „argare bofver var tha ej präst,“ siger den svenske Riimkrønike.

Hvad der dog nærmest bragte Misfornøjelsen til at bryde frem i Opstand, var Fogden **Jens Eriksøns** oprørende Grusomhed. At han var dansk af Fødsel, er ikke beviisligt. Han var kongelig Befalingsmand paa **Vesteraas** Slot og Foged over **Vestmanland** og **Dalarne**. Dersom man kan stole paa de svenske, vistnok temmelig overdrevne Beretninger, skal han have udpiint Bønderne, taget deres Heste og Køer fra dem, ja endog spændt dem for Ploven og ladet deres frugtsommelige Koner trække tunge Hølæs, indtil de styrtede døde om. De værgeløse Kvinder bleve bortslæbte og tagne med Vold; og vovede Nogen at komme til ham og klage herover, da skal han have ladet dem pidske, afskære Ørerne eller ophænge i Røg, indtil de kvaltes.

Paa den Tid boede ved Kopparberget udenfor Falun en Bjergmand af ædel Slægt ved Navn **Engelbrekt Engelbrektsøn**. Han var liden af Væxt, men stor af Aand; han var snild, veltalende og tapper; tillige var han veløvet i den Tids Krigskunst, thi han havde i sin Ungdom været i fornemme Herrers Tjeneste. Harmfuld over Folkets Mishandling drog han 1432 til Kjøbenhavn for at bringe Dalkarlenes Klage for Kong Erik. Han tilbød at ville gaae i Fængsel, indtil Jens Eriksøns Sag var bleven undersøgt; „findes han uskyldig, sagde han, da er jeg rede til at tage Rebet om Halsen.“ — „Meget vover Du, svarede Kongen; men Rigets Raad skal undersøge Eders Tvist og dømme Eder imellem.“

Med Kongens Brev til det svenske Raad red Engelbrekt tilbage, og Undersøgelsen begyndte. Jens Erikson blev funden skyldig, men forblev ikke destomindre i sit Embede. Da drog Engelbrekt atter til Kjøbenhavn og forlangte i et djærvt Sprog Retfærdighed. Fortørnet viste Kongen ham bort fra sig og sagde: „Du klager altid! Gaa din Vej og kom aldrig mere for mine Øjne!" „Endnu engang skal jeg komme igjen," sagde Engelbrekt halvhøjt, idet han fjernede sig.

Ved sin Tilbagekomst samlede han med Hurtighed de misfornøjede Dalkarle og gik med dem mod Vesteraas, hvor Jens Erikson opholdt sig. Det svenske Raad fik dem dog til at vende hjem igjen, da det nu endelig afsatte den forhadte Foged fra alle hans Embeder og Lehn. Hermed meente man at kunne standse Oprøret og tilvejebringe Rolighed; men den engang vakte Bevægelse lod sig ej saa let dæmpe.

Indbyggerne i Landskabet **Dalarne**, saakaldet af de mange større og mindre Dale, hvoraf det bestaaer, ligne den strænge og alvorlige Natur, der omgive dem. Ved haardt Arbejde i Bjergværkerne eller i den ufrugtbare Klippegrund maae de erhverve et tarveligt Livsophold. Mange udvandre hvert Foraar for at søge Fortjeneste i de rigere Enge, og i Misværtsaar blande de Brødet med Fyrrens Bark. Men hos det tarvelige, ufordærvede Naturfolk findes strænge Sæder; Haardførhed, Tapperhed og Gudsfrygt forene sig med en særegen Alvor, der svarer til den tungsindige Stilhed i Ødemarkerne og har sit Udtryk i Folkets vemodige Sange og Melodier. I disse afsides Egne bevares de gamle Skikke, den hjemlige Klædedragt og det gamle Sprog, der nærmer sig paafaldende det Oldnordiske, uden at lide nogen Forandring i Tidernes Løb. Dalkarlen elsker det Gamle, det er derfor vanskeligt at sætte ham i Bevægelse; men har han først rejst sig, da handler han med urokkelig Fasthed og svigter ej sit Maal. Til at rejse sig for sin egen og hele Landets Frihed har det kraftige Folk stedse været beredt, og mere end een Gang skylder Sverrig det sin Frelse i Nødens Stund.

Ved Midsommerstid 1434 stillede Engelbrekt sig i Spidsen for Dalkarlene og angreb det faste Slot **Borganæs**, der laa paa en Ø i Dalelven tætved Gråde Færge. Skjøndt det kunde gjøre langvarig Modstand, blev det dog efter Befalingsmandens fejge Flugt indtaget og sløjfet.

Opstanden udbredte sig over Vestmanland og Upland; selv Adelsmændene sluttede sig til Engelbrekt, da han truede dem paa Liv og Ejendom. En Mængde Slotte bleve med utrolig Hurtighed erobrede og i Bund og Grund forstyrrede. Kun Stokholm, hvor den for sin Mildhed og Retfærdighed bekjendte Ridder **Hans Krøpelin** førte Befalingen, gjorde i længere Tid Modstand. Paa sit Tog til de sydlige Provindser traf Engelbrekt den 16de August det svenske Rigsraad forsamlet i **Vadstena** og forlangte, at det skulde forene sig med ham for at gjenoprette Rigets Frihed; thi siden Magnus Ladelaas's Tid havde Tyranner og ej Konger regeret over Sverrig. Raadet undskyldte sig med sin Troskabsed; men Engelbrekt svarede, at Kongen havde brudt sine Eder, og truede med at kaste Bisopperne ud til sine Bønder. Raadet maatte da give efter og underskrive det Opsigelsesbrev til Kong Erik, som Engelbrekt udfærdigede og strax afsendte til Danmark.

Opstanden udbredte sig stedse videre. Mod Slutningen af Aaret var hele Landet i Engelbrekts Hænder; han havde endog besat den danske Provinds Halland. Blandt sine store Bønderhobe holdt han ypperlig Krigstugt, og man sagde om ham og hans Hær, at Ingen ved dem havde tabt saameget som en Hønes Værdi. Kun mod de Danske gik de grumt tilværks, og Sagnet fortæller, at de, for at stille dem fra Svenske, tvang dem til at udtale Ordene: „Hvit häst i korngulf", hvilke de, skjøndt Sprogene dengang vare meget lige, ikke vare istand til at udtale paa samme Maade som de Svenske. Jens Eriksøn, der havde skjult sig i Vadstena Kloster, blev siden med Magt tagen ud af Bønderne og henrettet: men derfor maatte de ogsaa betale svære Bøder til Klostret, hvis Ven og Velgjører han havde været.

I November Maaned 1434 kom Kongen til Stokholm, men kun for at have den Ydmygelse at blive indesluttet i Staden af Oprørernes Hær. I Begyndelsen af næste Aar valgtes Engelbrekt endog paa et Møde i **Arboga** til Rigsforstander. Da begyndte de svenske Stormænd, der frygtede Engelbrekts Magt, atter at slutte sig til Kongen. Det blev derfor muligt at faae et Forlig istand paa et Møde i **Halmstad**, som Kongen bekræftede, da han om Efteraaret atter ankom til Stokholm. De Svenske anerkjendte ham atter som Konge, og overlode ham alle Rigets

Slotte og Lehn; men disse skulde alle besættes med Indfødte, Stokholm, Kalmar og Nykøping Slotte alene undtagne. Da de høje Rigsembeder atter skulde besættes, udnævnte Kongen den gamle **Kristjern Nielsón Vasa** til Rigsdrost, og den unge **Karl Knudsón Bonde** til Rigsmarsk. Denne Overeenskomst blev dog igjen brudt, da Eriks Vilkaarlighed fremkaldte almindelig Misfornøjelse. Paa det svenske Raads Forestillinger svarede han egensindig, at han ikke vilde være deres Jaherre; han indsatte nye tyranniske Fogder og plyndrede paa Tilbagerejsen til Danmark endog de svenske Kyster.

Da opblussede Oprøret atter, men de i Stokholm forsamlede Rigsraader valgte ikke den fortjente Engelbrekt, men Karl Knudsøn til Rigsforstander. Almuens Misfornøjelse hermed tvang dem imidlertid til at give Engelbrekt Befalingen over Hæren. Atter indtog han Slottene og gjorde endog Indfald over den danske Grændse. Da han var kommen tilbage til Ørebro, blev han af Raadet kaldet til Stokholm. Skjøndt han var syg, gav han sig dog paa Rejsen og besluttede at lade sig roe over **Hjelmarsøen;** thi han var endnu for svag til at kunne ride. Da han ikke kunde komme over hele den betydelige Indsø inden det blev mørkt, landede han paa en Holm for der at tilbringe Natten, og lod antænde en Ild for at beskytte sig mod Nattekulden. Hos ham vare hans Hustru og nogle faa Svende.

Ligeoverfor paa en Halvø laa Slottet **Gøksholm,** hvor **Bengt Stensøn** af Familien **Natt och Dag** boede. Denne mægtige Adelsmand var Kong Erik hengiven og havde været Engelbrekts bittreste Fjende; men de havde nylig sluttet Forlig med hinanden i Ørebro. Da Engelbrekt saae en Baad stöde fra Land og nærme sig Øen, troede han derfor, at den bragte en Indbydelse fra Herr Bengt til at tilbringe Natten paa Slottet, og lod sine Svende anvise de Kommende en gunstig Landingsplads. Men ud af Baaden sprang Slotsherrens Søn, **Mogens Bengtsøn,** med en Øre i Haanden og raabte til Engelbrekt, der vaklede ham imøde paa sine Krykker: „Kan jeg faae Fred for Dig i Sverrig?“ — „Din Fader og jeg ere forligte, svarede Engelbrekt, og derom har Du vel faaet Kundskab?“ Men Mogens Bengtsøn hug efter ham, og da han vilde bøde for sig med Krykken, afskar Hugget tre af hans Fingre.

Han vendte sig da om for at fjerne sig, men ved nye Hug i Hals og Hoved styrtede han død til Jorden.

Med dyrisk Vildhed mishandlede Morderen det døde Legeme; han mættede sin Blodtørst ved at gjennembore det med Pileskud og sønderslaae Hovedet. Hustruen og Tjenerne førte han med sig som Fanger til Goksholm, men løslod dem dog atter efter kort Tids Forløb.

Det var den tredie Maj 1436, at Mogens Bengtsøn udførte hiin blodige Daad. Rygtet herom udbredte sig snart omkring i Egnen, og Bønderne strømmede i den første Forbittrelse til Goksholm for at hævne sig paa Morderen; men han var allerede flygtet bort fra Slottet. De begave sig da ud til Holmen, toge den elskede Høvdings Liig og førte det under Klager og Taarer til **Mellösa** Kirke, hvorfra det siden blev bragt til **Örebro** og begravet i Stadens Kirke.

For Karl Knudsøn kom Engelbrekts Mord ganske belejlig, da det befriede ham for en farlig Medbejler til Magten. Han tog endog Morderen i sin Beskyttelse og udstedte den Befaling, at Ingen maatte forulempe ham for hans Gjerning. Men Folket, hvis Beskytter Engelbrekt stedse havde været, betragtede ham som en Martyr for Friheden, og omgav hans Minde med en Helgens Glands. Det troede endog, at der skete Underværker ved hans Grav. Holmen kaldes endnu den Dag i Dag **Engelbrektsholmen,** og Sagnet fortæller, at der ikke kan vore noget Græs paa det Sted, hvor hans uskyldige Blod blev udgydt. Med Vemod lød det i Biskop Thomas af Strengnæs' Klagesang over Engelbrekts Død:

O edla Svensk, tu statt nu fast,
oc bättra thet, som förra brast,
tu lat tik ej omvända.
Tu vaga tin hals oc swa tina hand,
at frälsa tit egit fädernesland,
Gud ma tik tröst väl sända.

En fogil han wär sin egin bur,
swa göra oc all willena djur,
nu märk hvat tit bör göra;
Gud hawer tik giwit sinn oc skäl,
var heller frij än annars träl
ä medan tu kant tik röra.

De Aar, der fulgte efter Engelbrekts Mord, vise tilfulde Foreningens Svaghed. I Sverrig var der bestandige Uroligheder og stor Misfornøjelse med den tyranniske Karl Knudsøn, der ikke forsmaaede at rydde sine mægtigste Modstandere afvejen ved Snigmord. Alligevel kunde Foreningen ikke blive gjenoprettet. Der skete vel mange Forsøg, men de strandede paa den herskende Tøjlesløshed og Egennytte. Overeenskomster bleve sluttede for ligesaa hurtig at brydes; flere kom endog ingensinde til at gjælde. Dette var Tilfældet med den Fornyelse af Foreningen, der skete 1436, og som især er mærkelig derved, at man nu endelig tænkte paa at raade Bod paa de mangelfulde Bestemmelser om Kongevalget. Dette skulde nu strax efter Kongens Død foregaae i **Halmstad,** hvor Valgmænd skulde samles, 40 fra hvert Rige; kunde de ikke blive enige, da skulde de vælge af deres Midte 4 fra hvert Rige, som skulde indelukkes i et Huus, indtil de vare komne overeens om Valget. Kongen skulde i Regelen opholde sig fire Maaneder i hvert Rige, og da altid have to Raader fra hvert af de andre Riger hos sig; iøvrigt skulde hvert Rige styres af sine egne høje Embedsmænd, Drost, Marsk, Hofmester og Kantsler, der alle burde være Indfødte. Men disse i og for sig gavnlige Bestemmelser kom for sildig, efter at Forbindelsen allerede var løsnet, og fik heller aldrig Lovskraft, ligesaalidt som de senere Overeenskomster. Saavel Karl Knudsøn, som Kong Erik virkede, hver paa sin Maade, til Rigernes Adskillelse.

Ogsaa i Danmark herskede der stor Misfornøjelse med Eriks slette Styrelse. Man klagede over, at han paalagde tunge Skatter, slog slet Mønt og indkaldte sine fattige pommerske Landsmænd, hvem han overdrog de bedste Lehn. Da han endelig flere Gange forgjæves havde søgt at faae sin Fætter, Hertug **Bugislav** af Pommern, valgt til sin Efterfølger, blev han opbragt og drog 1438 til **Gulland** med sine Brevskaber, Skatte og sin Frille **Cæcilia,** der havde været en af Dronning Philippas Terner. Forgjæves opfordrede man ham til at vende tilbage; han svarede med at plyndre baade danske og svenske Skibe. Da tabte det danske Rigsraad Taalmodigheden og henvendte sig til Hertug **Kristoffer af Bajern,** en Søn af Eriks Søster **Katarina,** der 1410 var bleven gift med Pfalzgrev Johan paa Riberhuus. I Juni 1439 blev han i **Lybek**

erklæret for Rigsforstander af Rigsraadet, der strax opsagde Kong Erik Huldskab og Troskab, og for at vinde Grev Adolf af Holsteen endog indrømmede ham Slesvig som et arveligt Lehn, hvilket Kristoffer strax bekræftede. Nogle Maaneder senere blev Erik ogsaa afsat i Sverrig. Men han bekymrede sig kun lidet om Tabet af sine tre Kroner; sorgløs sad han paa det stærke **Visborg** Slot, som han selv havde ladet bygge, og førte i hele ti Aar en Fribytterkrig mod de Svenske. Da disse omsider angrebe ham og belejrede Visborg, overgav han 1449 Slottet til en dansk Flaade under **Ivar Axelsøn Thott** og sejlede til Pommern. Her levede han endnu ti Aar et uroligt Liv paa det gamle Slot i **Rygenwalde,** hvor han døde 1459 i en Alder af 77 Aar, og hvor hans Grav findes foran Altret i Byens Kirke.

I Norden har han efterladt et slet Minde, slettere udentvivl end han fortjente. Vel ligger hans Udueligheb klart for Dagen; men man maa ikke glemme, at han regerede under meget ugunstige Forhold, navnlig med Hensyn til Sverrig, hvor han mødte en Modstand, der fordrede en langt større Kraft, end han besad. For at Forbindelsen skulde have bestaaet og opfyldt sin Bestemmelse, maatte Margretes Efterfølgere have været udmærket duelige Personligheder; men dette var ej Tilfældet, og Følgen blev, at Rigerne strax i Begyndelsen bleve adsplittede, istedetfor at blive knyttede nærmere sammen. Ved Eriks slette Styrelse var Foreningens Skjæbne afgjort, og selv om de senere Konger havde besiddet større Klogskab og Kraft, vilde det dog neppe have været muligt for dem at forebygge dens fuldkomne Opløsning. Thi den svage Traad var bristet, og lod sig vanskelig sammenknytte — idetmindste ikke saaledes, at den kunde have nogen Varighed.

Saavel Danmarks Forbindelse med Sverrig som med Landskabet Slesvig var bleven opløst, og det var nærmest Eriks eget Værk. Saaledes havde han handlet med den skjønne Arv, Margrete havde nedlagt i hans Hænder. Men naar man til disse Hovedanker mod ham som Regent i en senere Tid har føjet andre over hans personlige Opførsel, navnlig mod hans elskværdige Dronning Philippa, da kan Historien befrie ham for de fleste af disse Beskyldninger. Det er usandt, naar der fortælles, at han under Hansestædernes Angreb paa Kjøbenhavn 1428

fejgt flygtede bort fra Byen og skjulte sig hos Abbeden i Sorø, medens Philippa ledede Stadens Forsvar med Heltemod; og at han siden, forbittret over det uheldige Udfald af Toget mod Stralsund, som Dronningen havde ladet foranstalte, skal have sparket og mishandlet hende saaledes, at hun nedkom for tidlig og af Sorg herover gik i Vadstena Kloster, hvor hun kort efter døde som Følge af den lidte Mishandling. Philippa har sandsynligviis aldrig været frugtsommelig; hun er heller aldrig gaaet i Kloster, men døde hændelsesviis i Vadstena under en Rejse i Sverrig. Saaledes har Digtet slynget sig sammen med Sandheden, ligesom der uden det ej hvilede Skyld nok paa Eriks brødebetyngede Hoved.

Erik af Pommerns Sigil.

Af de danske Stæder skylde **Helsingør** og **Landskrone** ham deres Kjøbstadsrettigheder, og **Kjøbenhavn**, hvor han jævnlig opholdt sig, erholdt vigtige Privilegier. Ogsaa tænkte han paa at oprette et **Universitet** i Danmark, og erholdt virkelig Pave Martin den femtes Tilladelse dertil, men paa de indskrænkende Betingelser, at det skulde komme istand inden to Aar, og at der ikke maatte foredrages Theologi, hvilket dengang var den vigtigste, ja næsten den eneste Videnskab, der dyrkedes. Som en Følge saavel heraf som af de samtidige Uroligheder blev det ikke indrettet under Erik, men opsattes til en følgende Tid.

Kristoffer af Bajern.

Først den 9de April 1440 blev Kristoffer hyldet som Konge af de Danske paa **Viborgthing**, da han forud lovede at ville underskrive den Haandfæstning, der vilde blive ham forelagt af Rigsraadet, som nu tiltog sig Retten til at vælge Kongen. Herved var Foreningen egentlig brudt fra Danmarks Side, da Kongevalget jo skulde skee i Overeensstemmelse med de andre Riger; ikke desto mindre erklærede de Svenske, der vare misfornøjede med Karl Knudsen, sig villige til at anerkjende Kristoffer, og han blev i Efteraaret 1441 hyldet paa Morasteen og kronet i **Upsal**. Det var fornemlig Gejstligheden med Ærkebispen **Niels Ragnvaldson** i Spidsen, der som sædvanlig virkede til Foreningens Opretholdelse, og derfor siger Vadstena Dagbog om Kristoffers Valg: „Det er gjort efter Prælaternes, Gud give og efter Himlens Villie." Karl Knudson afstod frivillig den Krone, han for Øjeblikket ikke var istand til at forsvare, og tilfredsstilledes med Finland som Forlehning, Øland som Pant for sine Fordringer og Frihed for at aflægge Regnskab for sin tidligere Styrelse; men ved Kristoffers Indtog i Stokholm, da den lille, trivelige Konge gik Arm i Arm med den høje, anselige Karl, sagde Folket: „Marsken er skjønnere og fortjener bedre at bære Kronen."

Ikke destomindre var det roligt i Sverrig under hans milde Regering. Vel manglede det ikke som sædvanlig paa Klager over trykkende

Paalæg, men disse havde vel som oftest ligesaaliden Grund, som naar de Svenske af en Misvært, der nødte dem til at blande Bark i Brødet, toge Anledning til at kalde Kristoffer **Barkekongen**, ligesom om han var Skyld deri. Mere begrundede vare vel Klagerne over, at han ikke gjorde noget alvorligt Skridt til at standse Eriks ødelæggende Sørøverier fra Gulland; paa Forestillingerne herom svarede han blot med sin sædvanlige Munterhed: „Min Morbroder skal ogsaa leve." I Begyndelsen søgte han ogsaa baade i Danmark og Sverrig efter sin Forgængers Exempel at indsætte sine tydske Landsmænd i de bedste Lehn; men paa Forestillinger herom lod han det strax fare.

Ogsaa i Norge, hvor Erik havde mange Tilhængere, blev han omsider ved Gejstlighedens Hjælp valgt og kronet i **Oslo** 1442. Derpaa fulgte den første Januar 1443 i Ribe hans Kroning til Konge af Danmark, og Foreningen var saaledes haandhævet. Men dette var ganske tilfældigt, og der var aldeles ingen Sikkerhed for Fremtiden. Hvert af Rigerne havde denne Gang valgt paa egen Haand; blev man saaledes ved, var Overeensstemmelse i de følgende Valg aldeles usandsynlig, og Rigerne maatte følgelig adsplittes.

Imidlertid havde Kristoffer været nær ved at tabe sin Krone ved et meget farligt Bondeoprør i Nørrejylland. Allerede længe misfornøjede med Adelens Undertrykkelse, rejste de stridbare, urolige **Vendelboer** sig i Foraaret 1441 for at afryste Aaget og faae Kong Erik tilbage; thi nordenfor Limfjorden var Bondestanden endnu ikke aldeles underkuet. Snart stode 25,000 Bønder under Vaaben. Anførte af en Adelsmand **Henrik Tageson** afbrændte de Kongsgaarden Aggersborg, og sloge den tredie Maj Adelen under Marsken **Stig Palleson** i en blodig Træfning nærved **Aagaard** i Hanherred. Alle de fangne Herremænd bleve henrettede; blandt de Faldne var den forhadte **Eske Brok**, paa hvis Liig Bønderne mættede deres Forbittrelse ved at hugge det i mange Stykker. Da drog Kristoffer selv mod dem med en stærk Hær, og traf dem ved **Husby Hule**, tæt sydfor **St. Jørgensbjerg** i Kjettrup Sogn i Hanherred. De havde taget en stærk Stilling og omgivet sig med en Vognborg. Kongen lovede dem Tilgivelse, der frivillig nedlagde Vaabnene, og denne Opfordring forfejlede ikke sin Virkning:

Og først da rømte de Morsingboer,
og saa de Forrædere af Thy,
efter da stode de Vendelboer,
og de vilde ikke flye.

De Tilbageblevne bleve da angrebne af Kongen den 6te Juni og overvundne efter en blodig Kamp. Mange bleve nedhugne; Henrik Tagesøn blev fangen og tilligemed 14 andre Ophavsmænd til Opstanden lagt paa Stejle. De Øvrige maatte kjøbe deres Liv paa haarde Vilkaar. Store Bøder skulde erlægges, Tienden, der i flere Aarhundreder havde været et Stridsspørgsmaal, blev nu endelig fuldkommen paalagt Bønderne, og det forbødes dem herefter at bære andet Vaaben end den korte Kniv i Bæltet. Saaledes var den jydske Bondestand paa gode Veje til fuldkommen at underkues og dele Skjæbne med Øboerne. Dog havde den endnu saa megen Kraft tilbage, at den efter et Aarhundredes Forløb i den saakaldte Grevens Fejde atter, men for sidste Gang, kunde vove en Dyst for sin Frihed.

Borgerstandens Tilstand var heller ingenlunde glædelig; thi Handelen var ganske kommen i Hansestædernes Hænder. Kristoffer søgte med Kraft at modarbejde det Fordærvelige heri, idet han kun bekræftede deres Privilegier mod at de Danske skulde have de samme Rettigheder i de tydske Havne; og paa den anden Side skjænkede han **Englænderne** og **Hollænderne** de samme Forrettigheder. Klogelig søgte han saaledes at svække Stædernes Handel ved at skaffe dem mægtige Medbejlere. Han tænkte endog paa at overrumple **Lybek** og bringe den under dansk Herredømme. I denne Hensigt forbandt han sig med flere tydske Fyrster. Allerede vare de komne ind i Byen med en Mængde forklædte Krigere, under Skin af at ville holde en Turnering; deres Vaaben vare blevne indsmuglede i tomme Viinfade, og Kongen sejlede opad Traven mod Byen; da udbrød der pludselig en Ildebrand, og den Larm, herved foraarsagedes, bragte de Forbundne til at troe, at det var Kongen, der gjorde Anfald. De brøde derfor for tidlig frem og bleve overmandede, men slap med at blive udviste af Byen. Imidlertid opgav Kongen ikke sine Planer mod Lybek, fordi han denne Gang maatte vende tilbage med uforrettet Sag. Han samlede en Skat for at gjøre et Tog imod Byen,

men hans pludselige Død, der indtraf den sjette Januar 1448 i **Helsingborg**, hindrede ham i at udføre sit Forsæt. Paa sit Yderste aabenbarede han dette for de tilstedeværende Rigsraader, sagde dem, hvor Skatten var gjemt, og bad dem om at anvende den til Rigets Bedste.

Kristoffer døde efter 8 Aars Regering, neppe 35 Aar gammel, og blev begravet i Roskilde Domkirke. Med sin Dronning **Dorothea,**

Kristoffer af Bajerns Sigil.

en Datter af Markgrev **Johan** af Brandenborg, der af sin Forkjærlighed for Guldmageriet blev kaldet **Alchymista** eller Guldmageren, havde han ingen Børn. Den med hende lovede Medgift af 30,000 Gylden blev aldrig udbetalt. Brylluppet var blevet fejret den 29de August 1445 paa Kjøbenhavns Slot, da Prindsessen ikkun var 14 Aar gammel.

Kjøbenhavn var nemlig under Kristoffer bleven Residentsstaden, hvortil dens Beliggenhed gjorde den saa bekvem. Siden Valdemar

Atterdags Tid havde den været under Kronen, men Bisperne i Roskilde vilde aldrig opgive deres Ret til den. Under Kristoffer bleve Stridighederne endelig fuldkommen bilagte; Bispen blev tilfredsstillet, og Kongen tog 1443 sin Residents i Staden, efterat den gamle Kongeborg i Roskilde var brændt 1441. Den 14de Oktober 1443 gav Kongen den en ny, forbedret **Stadsret**, og fra nu af tiltog Byen og blev snart en blomstrende Stad.

Ogsaa i **Overpfalz**, som han havde arvet ved Faderens Død 1443, var han den sidste af sin Linie. Med ham fulgte endeel tydske, især bajerske Familier ind i Danmark; saadanne vare de adelige Slægter Skram, Brokkenhuus, Valkendorf og Alefeld. Han synes ligesom sin Forgænger at have yndet sine Landsmænd paa Danmarks Bekostning, men viste større Maadehold.

Andet Afsnit.

Foreningens Oplosning under de forste oldenborgske Konger 1448—1523.

Kristian den forste. Karl Knudson i Sverrig.

ed Kristoffers pludselige Død vare de tre Riger uden Konge; der var ikke tænkt paa nogen Tronfølger, og der var ingen nærbeslægtet Fyrstestamme, hvoraf man kunde vælge ham. Desuden var Foreningen allerede brudt ved Kristoffers Valg, og der viste sig ingen Udsigt til, at den nu skulde kunne fornyes.

Istedetfor at følge det danske Rigsraads Indbydelse til et fælles Møde om Kongevalget, sammenkaldte de Svenske en Herredag i **Stokholm.** Her indfandt **Karl Knudsøn** sig, der var brudt op fra Viborg Slot i Finland, med et Følge af 800 velbevæbnede Riddere og Svende for atter at gjøre sin Adkomst gjældende. Vel var der endnu et Parti, der var gunstig stemt for Foreningen med Danmark, nemlig Gejstligheden; i Spidsen for den stod den nye Ærkebiskop **Jens Bengtsøn** af Familien **Oxenstjerna,** der var fjendsk stemt mod Karl Knudsøn. Dog lykkedes det denne ved Stemmegivningen at faae de 62 Stemmer af 67 paa sin Side, hvorpaa han i Juni 1448 blev hyldet og kronet til Sverrigs Konge i Upsala Domkirke.

I Danmark havde man imidlertid deelt sig i Partier. Nogle ønskede en indfødt Adelsmand til Konge; man nævner **Knud Henriksøn** af Slægten **Gyldenstjerne,** der skal have staaet i høj Yndest hos den syttenaarige Enkedronning. Men den danske Adel kunde ikke finde sig i at adlyde en af sine Lige. Den vendte sine Tanker til Hertug **Adolf**

af Slesvig og Holsteen. Ved hans Valg kunde man vinde den store Fordeel, at det saa meget omstridte Sønderjylland uden Kamp blev gjenforenet med Moderlandet. Hertil kom, at Adolf var en duelig Fyrste, af prøvet Klogskab og Feltherredygtighed; han var i høj Grad yndet i sine Lande, der blomstrede under hans milde og retfærdige Styrelse. Men han besad Selvbeherskelse nok til at kunne afslaae det glimrende Tilbud af en Krone. Efterat hans Ungdom var hengaaet i de langvarige stormfulde Kampe om Sønderjylland, nød han nu en Rolighed, som han ikke vilde forstyrre ved at blande sig ind i Foreningens mislige og indviklede Forhold; thi hans skarpe Blik saae let, at der truede mange Farer. Desuden var han barnløs, og havde altsaa ingen Arving, til hvem han kunde efterlade Tronen. Hans Folk var vel heller ikke tilfreds dermed; den langvarige Krig havde frembragt Had mod Danmark, og han vilde ikke tvinge det ind i en Forbindelse, der var det imod, og hvori der ogsaa kunde være Fare for dets Selvstændighed. Han undskyldte sig derfor og angav som Grund sin Alder, skjøndt han kun var 47 Aar gammel; derimod anbefalede han varmt sin kjære Søstersøn, Grev **Kristian af Oldenborg**, en Søn af Grev **Diderik den lykkelige** og **Hedevig**, Grev Gerhard den sjettes Datter.

Gjennem sin Moder nedstammede han fra det danske Kongehuus, fra Erik Glippings Datter **Rikissa**, der var bleven gift med Grev **Nikolaus af Werle** i Meklenborg. Deres Datter **Sofia** var Grev Geert den stores Gemalinde, og fra hende nedstammede altsaa Grev Kristian i lige Linie. Dette Slægtskab var temmelig fjernt og havde i og for sig ingen synderlig Betydning, saameget mere som det skrev sig fra det Danmark saa fjendske holsteenske Grevehuus, men ved Siden af andre vægtigere Grunde kunde det vel komme i Betragtning. Grev Kristian var 22 Aar gammel, en smuk og anselig Herre, næsten et Hoved højere end en velvoren Mand; han besad personligt Mod og Rasthed, Mildhed og Venlighed og udmærkede sig ved Snildhed som Underhandler. Sin Ungdom havde han tilbragt hos sin Morbroder Grev Adolf, og var her bleven opfostret i den Tids Dannelse; siden havde han levet i længere Tid ved Keiser Frederik den tredies Hof. Ved sin Faders Død var han 1440 tilligemed sin Broder Gerhard bleven regerende Greve i Oldenborg

og Delmenhorst, og som Grev Adolfs Yndling og nære Slægtning havde han endog Udsigt til at blive valgt til hans Efterfølger baade i Slesvig og Holsteen. Denne Adkomst maatte han imidlertid opgive, da han fik Udsigt til Danmarks Trone.

Kristian den første.

I Danmark var man i Begyndelsen ingenlunde gunstig stemt for ham, og den kloge Adolf begav sig derfor selv til Kjøbenhavn, hvor det lykkedes ham at vinde flere indflydelsesrige Mænd, som Bispoppen af Roskilde. Efterretningen om Karl Knudsons Valg i Sverrig løste de Danske fra ethvert Hensyn til dette Rige, og opfordrede dem desuden til snart at vælge en Konge, da de ikke kunde vente længe at have i Karl en fredelig Nabo. Det danske Rigsraad kom da sammen med Grev Kristian i **Haderslev**, og her underskrev han den første September 1448 en Haandfæstning, hvis Indhold var følgende: Danmark var et frit Valgrige; ved Kongens Død havde Rigsraadet altsaa Ret til at vælge til hans Efterfølger, hvem det vilde. Døde han barnløs, havde hans Arvinger intet Krav, hverken paa rørligt eller urørligt Gods, og følgelig allermindst paa det hele Rige. Uden Rigsraadets Samtykke maatte Kon-

DANMARK
i
OLDTIDEN
OG
MIDDEL-
-ALDEREN.
Vigen
Konghel
Bohus
Götaelv
Hunehals
Halland
Warberg
Halmstad
Småland
Leső
Vend
Borglum
syssel
Thy
Bejstrup
Aggersborg
Sævarende
syssel
Vestervig
Mors
Salling
Hals
Aalborg
Limfjorden
Himber
Egholm
syssel
Hobro
Onsild
Omungær
Taphede
Oddusund
Har
Viborg
Hald
Randers
Abo
Halo
Djursaa
Mollerup
Grathehede
Vithen
the
Ringkjöbing
Aarhuus
Viby
Skanderborg
Helgenæs
Hjelm
Sonderlissing
Ry
Samsö
Sejrö
Jelling
Hörsens
Alro
Hjærnö
Brattinsborg
Refsnæs
War-
with
Randbol
Jellinge
Vejle
Hede
Kolding
Lyrskovshede
Middelfart
Hindsgavl
Stubberup
Viggersler
Odense
Ribe
Gram
Haderslev
Bar-
with
El-
læm
Aabenraa
Tonder
Als
Sonderborg
Lyo
Ærö
Syld
Foor
Flensborg
Angel
Istath
Slesvig
Mysund
Kosel
Danevirke
Lohede
Ejdersted
Kiel
Reinoldsborg
Hol-
steen
Wagrer
Ditmarsken
Bornhöved
Ahrensböcle
Travemunde
Essenfeld
Segeberg
Lybek
Welnau
Stormarn
Hamborg
Saxland
Ratzeborg
Schwerin
Mölln
Breitenfeld
Launborg
Elbe
Ejderen
Elben
Fyen
Nyborg
Hagenskov
Arreskov
Svendborg
Glamborg
Taasinge
Langeland
Korsör
Sprogø
Skjelskör
Slagelse
Tissø
Kallundborg
Holbek
Roskilde
Lejre
Sorö
Ringsted
Nestved
Sjæl
land
Söborg
Gurre
Helsingor
Helsingborg
Hveen
Landskrone
Stangerup
Skaane
Lund
Gisleborg
Stangby
Lindholm
Falsterbo
Skanör
Aahuus
Gynge
Blekking
Ivö
Hammershuus
Bornholm
Knudshoved
Præsto
Vordingborg
Steensby
Stegeborg
Moen
Falster
Nykjobing
Laaland
Saxkj.
Aalholm
Femern
Glambek
Stargard
ÖSTERSALT
Arkon
Rygen
Stralsund
Wilzer
Greifswalde
Warnow
Rostok
Obotriter
Wismar
Mikelenburg
Vender
Julin
Jomsborg
Stettin

gen ikke indkalde Udlændinge i Riget og give dem Slotte eller Lehn, ikke begynde Krig eller slutte Fred, ikke paalægge Skatter eller afhænde Krongods, og i det Hele taget ikke foretage sig noget, der var af Vigtighed for Danmarks Rige og Krone. Denne Haandfæstning, der slutter sig til Kristoffer den andens og Olufs — thi af Erik af Pommern og Kristoffer af Bajern haves ingen Haandfæstninger, — gav dog Kongen Ret til at bortgive Kronens Lehn og de høje Rigsembeder. Iøvrigt omtaler den slet ikke Borger- og Bondestanden; den var ikke engang givet til Adelen og Gejstligheden, men blot til Rigsraadet. Det danske Rigsraad havde trolig taget Exempel af det svenske.

Kong Kristian den første blev nu den 28de September hyldet paa Viborgthing, og næste Aar den 28de Oktober kronet i **Kjøbenhavn** som Danmarks Konge af Ærkebiskop **Tue** af Lund. Her fejrede han ogsaa sit Bryllup med den attenaarige Enkedronning **Dorothea,** hvorved han knyttede hendes Tilhængere fastere til sig.

Medens Kristian saaledes havde sikret sig den danske Krone, havde han nær tabt den norske. Vel var han i Juli 1449 uden Mod-

Dronning Dorothea.

stand bleven anerkjendt for Konge i Norge og havde undertegnet en Haandfæstning; men dermed var hans Valg ingenlunde endelig afgjort. Norge var nemlig deelt i flere Partier. Nogle ønskede **Erik af Pommern,** Andre en indfødt Herre, **Sigurd Jonson,** der nedstammede fra den gamle norske Kongeslægt, fra **Agnes,** en uægte Datter af Kong Hakon den femte. Farligere end disse Medbejlere blev imidlertid **Karl Knudson,** der med Iver tragtede efter den norske Trone. Paa hans Side stod den mægtige trondhjemske Erkebiskop **Aslak Bolt,** der drog hele det nordenfjeldske Norge med sig. Ved hans Bistand blev Karl Knudson endog kronet i **Trondhjem** den 20de November 1449. Men kun kort varede hans Glæde over den nye Krone. De Svenske vare lidet ivrige i at understøtte ham; Normændene selv vare lunkne, og i det søndenfjeldske Norge virkede Biskop **Jens af Oslo** og Befalingsmanden paa Aggerhuus, den holsteenske Ridder **Henrik Krummedige,** der var meget yndet af Folket, for Kong Kristians Sag. Følgen heraf blev, at Karl Knudson tabte den norske Krone ligesaa let, som han havde vundet den.

I Begyndelsen af 1450 havde Norge altsaa to Konger. Denne Tilstand kunde ikke vedvare, og i **Halmstad** kom 12 danske og 12 svenske Rigsraader sammen for at afgjøre Striden. Bestemmelserne, der bleve tagne her den 13de Maj 1450, ere højst mærkelige. Med Lethed forlode de svenske Rigsraader Karl Knudsons Sag; „han skulde opgive al Fordring paa Norge og strax nedlægge Kongenavnet." Men deres Uvillie mod den egenraadige, tyranniske Fyrste indskrænkede sig ej hertil; de toge endog i Forening med de Danske Bestemmelser, der sandsynligviis maatte udelukke hans Slægt fra Tronen, og egentlig vare en Fornyelse af Foreningen i Kalmar. Naar den ene af Kongerne døde, skulde Rigerne atter forenes under een Konge, hvert med sine egne høje Embedsmænd, Love og Rettigheder. Hvad Øen Gulland angik, der var bleven overgiven til de Danske af Erik af Pommern, da blev der ikke taget nogen afgjørende Beslutning, skjøndt det nærmest var for dette Stridsspørgsmaals Skyld, at Mødet var blevet holdt.

Mærkelig nok var der slet ingen norske Rigsraader tilstede, uagtet Norges Skjæbne her blev afgjort. I det Hele synes der i Norge at have hersket en besynderlig Lunkenhed for Kongevalget.

Uagtet Karl Knudson med stor Uvillie modtog Efterretningen om Udfaldet, saae han sig dog nødt til at bøje sig under Rigsraadets Villie og vise Føjelighed. Kristian drog nu op til Norge og mødte ingen Modstand. Den 29de Juli 1450 kronedes han i **Trondhjem**, hvor Erkebiskop Aslak imidlertid var død. Kortefter sluttedes den 29de August i **Bergen** den Overeenskomst mellem de danske og norske Rigsraader, der er bekjendt under Navn af den **bergenske Reces**. Begge Riger skulde være evindelig og ubrødelig forenede under een Konge, hvorledes det end gik med Sverrig; med Hensyn til de fremtidige Kongevalg skulde man rette sig efter de i Halmstad vedtagne Bestemmelser.

Med Norge var den faste Forbindelse sluttet, der siden sammenknyttede begge Rigers Skjæbne ligeindtil den nyeste Tid. Med Sverrig var der aabnet Udsigt til en Fornyelse af Foreningen, og det var mærkelig nok den danske og svenske Adel, der havde optaget og støttet Margretes store Tanke. Et fredeligt Forhold kunde nu atter være indtraadt i Norden, naar Fyrsternes Personligheder ikke havde været i Vejen. Som Medbejlere betragtede de hinanden med Mistro og Nag, og især kunde Karl Knudson ikke glemme sine skuffede Forhaabninger. Alle Rigsraadernes Forsøg paa at jævne Stridighederne bleve derfor forgjæves; de idelige Møder førte netop til nye Forviklinger. I Juli 1451 holdtes et saadant i **Avaskær** i Bleking tætved Grændsen mellem begge Rigerne. Man underhandlede fornemlig om det gamle Stridspunkt, Besiddelsen af Øen Gulland; men da Ingen af Parterne vilde komme den anden imøde, skiltes man ad uden nogen Afgjørelse, og kun med større Had og Bitterhed paa begge Sider. Under disse Omstændigheder var Krigen uundgaaelig.

I Begyndelsen af Aaret 1452 brød Karl Knudson frem mod **Skaane** i Spidsen for en vældig Hær, „den største, siger Riimkroniken, man kunde mindes var dragen ud af Sverrig." Den angives idetmindste til 40,000 Mand, og i det højeste til 80,000 Mand; men dette er vel ligesaa overdrevet, som Skildringen af den Pragt, hvormed den var udrustet. Paa Bannerne fandtes de tre Kroner malede, en Antydning af at Karl langtfra havde opgivet Tanken om Norges Krone, ja endog tragtede efter Danmarks. Det mærkeligste ved hele Udrustningen var, at der førtes med Hæren paa Slæder 20 **Kærrebøsser** eller Feltkanoner

med Krudt og Stene, som man dengang brugte istedetfor Kugler; thi det er første Gang, at Kanoner med Vished findes anvendte i Krigen i Norden.

Af denne store Hær skulde man have ventet betydelige Erobringer, men det blev ingenlunde Tilfældet. Karl Knudsøn synes ikke at have besiddet synderlig Feltherredygtighed, thi ikke et eneste befæstet Slot faldt i hans Hænder. Forgjæves vare ogsaa hans Forsøg paa at faae Erkebiskop **Tue** i Lund paa sin Side. Da den mægtige **Ivar Axelson** af Familien **Thott** hørte, at Karl havde indbudt Tue til en Samtale, drog han strar til Erkebiskoppen, skjøndt han var hans Uven, og bad ham om at formaae Karl til at indrømme nogle Dages Stilstand; han vilde da benytte denne Frist til at samle Folk til Landets Forsvar. Erkebiskoppen glemte det gamle Fjendskab over Fædrelandets Fare og gjorde hvad Ivar ønskede. Hverken Trusler eller Løfter gjorde noget Indtryk paa den trofaste Prælat; „jeg kan ikke, sagde han, blive mere end jeg er, og heller ikke mindre end jeg var, da jeg i min Skoletid som fattig Pebling tiggede mit Brød ved hver Mands Dør." Da Karl mærkede, at han ikke kunde vinde ham, hævnede han sig ved at afbrænde Byen **Lund** tilligemed Erkebiskoppens Gaarde. Med Mord og Brand hærgede han Skaane paa det grusomste og anrettede saadan Ødelæggelse, at Landet ikke forvandt det i det første Aarhundrede. De blomstrende Stæder, der bleve afbrændte, f. Ex. Lund, naaede aldrig mere deres tidligere Anseelse og Velstand. Ved sin hensynsløse Grumhed naaede han kun at opirre Befolkningen, og omsider maatte han med uforrettet Sag trække sig tilbage.

Med mere Fremgang gjorde Kristian et Indfald om Sommeren i **Vestgotland** for at hævne disse Ødelæggelser. Alle Slottene kom i hans Magt, og han blev endogsaa hyldet til Konge af Vestgoterne i Jønkøping, paa samme Tid som en dansk Flaade løb ind i Skærgaarden og truede Stokholm. Desuagtet maatte han dog vende tilbage om Efteraaret, og de erobrede Slotte faldt igjen i Karl Knudsøns Hænder.

I flere Aar fortsattes Krigen uden at lede til Andet, end at Grændseprovindserne bleve grusomt ødelagte. I denne forvirrede Tid finde vi ofte Danske i Karl Knudsøns Tjeneste og Svenske i Kristians. Mange Adelsmænd havde Slægtninge, ja endog Ejendom i alle tre Riger;

uden ret at kjende deres Fædreland fulgte de den Fyrstes Fane, som dem tykkedes bedst, blot tagende Hensyn til deres egen Fordeel. Saaledes førte Sammenblandingen af Folkene netop til en dybere Søndring og Adsplittelse. Man har endog Exempel paa, at Manden og Hustruen stode hver paa sit Parti. Fru **Birgitta Thott** blev i Anledning af Kristians Indfald anklaget af Karl Knudsøn for Forræderi og ført til Stokholm af hendes Mand; her blev hun funden skyldig og dømt til Baalet, men benaadedes med klosterligt Fængsel i Kalmar paa Livstid og slap siden igjen ud. Hendes Farbroder **Ivar Axelsøn Thott**, der havde viist sig saa fædrelandsksindet under Karl Knudsøns Indfald i Skaane, gik senere over til denne, fordi Kristian havde inddraget et Lehn, som hans Broder var i Besiddelse af; han erklærede endog Danmark Krig, blev Karls Svigersøn og gjorde ham vigtige Tjenester. Paa sine gamle Dage slog han sig atter til de Danske og overgav dem 1487 Gulland, hvorpaa han endte sine Dage i Danmark. Han og hans otte Brødre vare den mægtigste Slægt i Norden. Den ene af Brødrene, **Oluf**, var Kong Kristians Admiral; den anden, **Erik**, var Karls Rigsraad og gift med hans Søster. Som det gik denne Slægt, gik det saamangen anden; man søgte sin Lykke hos hvilkensomhelst Herre, og „det var kun den simple Mand, som havde et Fædreland og som maatte lide derfor."

Imidlertid dalede Karl Knudsøns Magt stedse mere i Sverrig. Adelen saae i ham kun sin Ligemand, og vilde ingenlunde finde sig i hans Vilkaarlighed. Hans Fogder plyndrede ligesaafuldt som de udenlandske; de vare for største Delen tagne af de lavere Klasser af Folket, da han ikke vovede at betroe Embederne til den upaalidelige Adel. Ikke uden Grund var man misfornøjet med ham og hans Styrelse. Han var listig, uordholden og gjærrig; overalt saae han kun paa sin egen Fordeel. Ved Siden af en umættelig Herskesyge besad han ikke den fornødne Klogskab og Kraft til at overvinde den stedse voxende Modstand; „fra en glimrende Partihøvding var han bleven en svag Konge." Da Stormen endelig brød løs, gav han saa godt som uden Modstand efter for den.

Det var højst uforsigtigt af Karl Knudsøn under saadanne Forhold at begynde en Strid med den mægtige Gejstlighed, som han aldrig vilde kunne være istand til at gjennemføre. Han forlangte nemlig, at

Friheden til at testamentere Gods til Kirken skulde betydelig indskrænkes; desuden skulde der anstilles en Undersøgelse om, hvilke Ejendomme der ved ulovlige Gaver og Testamenter var kommet til Kirken, for at de kunde tilbagegives til de rette Ejermænd, hvad enten det var Kronen eller private Familier. Det var at røre den mægtige Gejstlighed paa det ømmeste Sted, og paa dens højtidelige Indsigelser svarede han med Hovmod og tomme Trusler.

Følgerne af dette ukloge Skridt udebleve ej længe. Det gamle Had hos Ærkebiskoppen af Upsala, **Jens Bengtson Oxenstjerna**, opblussede paany. I Begyndelsen af Aaret 1457 gjorde Karl Knudson et Tog ned mod **Øland** for at tage denne Ø fra de Danske, og overdrog Ærkebiskoppen at opbyde Folket i Upland og Dalarne. Dette gjorde han ogsaa, men ingenlunde for at tjene Kongen. Han forestillede den forsamlede Mængde Karls voldsomme og uretfærdige Styrelse, og det synes at have staaet sig slet med Kongens Yndest hos Folket, thi han fik det uden Vanskelighed over paa sin Side. Derpaa gik han ind i **Upsala Domkirke**, nedlagde sin gejstlige Dragt paa Højaltret ved St. Eriks Helgenskriin, tog Hjelm, Harnisk og Sværd og svor ikke igjen at ville nedlægge dem, „forend Lov og Ret gjaldt i Landet“. Paa Kirkedøren opslog han den 25de Januar sin Krigserklæring mod Kongen.

Ved Efterretningen herom ilede Karl tilbage og tænkte at kunne overfalde Ærkebiskoppen uventet i **Vesteraas**; men denne forstod bedre at bruge sin Tid. Med sine nøvede Bønder overrumplede han om Natten den kongelige Lejr i Egnen af **Strengnæs**, og adsplittede efter en kort Kamp den fjendtlige Rytterhob. Med Nød og neppe flygtede Karl, saaret af et Pileskud, paa en usjel Bondehest til **Stokholm**, hvor man endog gjorde Vanskeligheder ved at aabne Portene for ham. Kortefter omringede Ærkebiskoppen Staden. Da Kongen mærkede, at han ikke kunde stole paa Borgerne, lod han sine vigtigste Skatte hemmelig føre ombord paa et Skib og gjemte Resten i Sortebrødreklostret; derpaa formanede han Borgerne til at vise ham Troskab, gik den 24de Februar ombord paa Skibet og landede efter tre Dages Sejlads lykkelig i **Danzig**. Her blev han vel modtagen og førte i syv Aar et prægtigt Liv ved Hjælp af de Rigdomme, han havde taget med sig fra Sverrig.

Neppe var Karl borte, før Stokholm overgav sig til Erkebiskoppen, og hele Landet kom i hans Magt. Ufortøvet sendte han Bud til Kong **Kristian den første**, og denne indfandt sig ved Pintsetid med en stærk Flaade i Stokholms Skærgaard. Raadet var netop dengang samlet i Anledning af Kongevalget, og dette faldt uden Vanskelighed paa ham. Han blev hyldet paa Morasteen, og den 29de Juli 1457 kronet i **Upsala**. I Forbindelse med det svenske Raad udstædte han en Bekræftelse paa „alle the godhe gamle bebindelse“ mellem Rigerne, „ligesom den Uvillie og Krig i Kong Karls Tid aldrig havde været.“ I sin Haandfæstning lovede han at ville holde sig de tidligere Forbindelser mellem Rigerne efterrettelig, med Undtagelse af Halmstaderbeslutningen; han maatte ikke afhænde noget Krongods, ikke erhverve sig Adelgods, ej heller bebyrde nogen Stand i Riget med Paalæg.

Foreningen var nu atter knyttet, om end løst, paa Grundlag af de tidligere saa løse Bestemmelser. Paa nogen fast Grundlag tænkte hverken Konge eller Folk. Man hører heller ikke Folkets Stemme, men kun enkelte Mægtiges, og disse ønskede ikke Forbindelsen stærkere, end at de kunde løse den, naar de ønskede. Hvad hjalp vel ogsaa Papiir og Segl, naar Aanden manglede, der alene kunde sammenholde de Forenede?

Imidlertid syntes dog Stemningen i Sverrig nu gunstigere end nogensinde. Folket var kjed af Karl Knudsøns Herredømme og de bestandige Fejder. Da Kristian gjorde det sædvanlige Tog efter Kroningen gjennem Rigets Landskaber, den saakaldte **Eriksgata**, mødte han en saadan Velvillie, at han endog fik sin neppe treaarige Søn **Hans** i **Skara** valgt og hyldet som Tronfølger. Kong Kristian syntes at sidde sikker paa Sverrigs Trone. Haabet om Foreningens Mulighed vendte tilbage og havde større Sandsynlighed end nogensinde tidligere.

Slesvigs og Holsteens Forening med Danmark.

I Alt syntes Lykken at begunstige Kristian. Til de tre Kongekroner, han besad, føjedes endnu en Hertug- og en Grevekrone.

Den 4de December 1459 døde Hertug **Adolf** i sit 58de Aar paa **Gottorp** Slot uden at efterlade sig Afkom. Tiden var nu kommet, da Slesvig kunde og burde inddrages som et til Danmark hjemfaldet Lehn. Rigtignok havde Kristian 1448, da han havde Udsigt til Danmarks Krone, givet Holstenerne det Løfte, aldrig at forene Slesvig med det danske Rige; men dette Løfte var aldeles ugyldigt, da han dengang endnu ikke var Konge og altsaa slet ikke havde nogensomhelst Ret til at gjøre en saadan Indrømmelse; desuden var det aldrig blevet bekræftet af det danske Rigsraad. Som Konge af Danmark var det altsaa ikke blot hans Ret, men ogsaa hans Pligt at inddrage Lehnet. Grunden, hvorfor han undlod at gjøre dette, var at han ønskede at blive valgt til Greve i Holsteen. Han indsaae, at dette vilde være umuligt, dersom han inddrog Slesvig og løste den hidtilværende Forbindelse mellem begge Lande; thi herved vilde han forbittre den holsteenske Adel, der havde faaet fast Fod i Slesvig og nødig vilde opgive de der erhvervede Fordele.

Han foretrak derfor at gaae en ganske anden Vej. Istedetfor at inddrage Slesvig og lade Holsteen vælge, hvem det vilde, tilbød han Adelen og Ridderskabet at **lade sig vælge i begge Lande.** Mange Holstenere lyttede hertil, da Forbindelsen med Slesvig saaledes kunde bevares; og Kristians Parti tiltog daglig, da han forstod at vinde endeel mægtige Adelsmænd ved rede Penge, ved Skyldbreve paa fem, sex tusind Gylden, eller ved Løfter om Forlehninger af Slotte og Krongods. Dog lod man sig ingenlunde nøje med Penge alene.

Imidlertid var der ikke ringe Vanskeligheder at overvinde. **Grev Otto af Schauenburg,** der allerede besad den pinnebergske Deel, var saavel ved Slægtskab med det uddøde holsteenske Huus som ved en tidligere Overeenskomst mellem Linierne nærmere arveberettiget. Han manglede heller ikke et Parti i Holsteen, med Familien **Pogwisch** i Spidsen, der helst vilde have en egen selvstændig Fyrste, selv om det skulde skee med Opoffrelsen af det kjære Slesvig. Men et stærkere Parti, hvortil den mægtige og vidtforgrenede **rantzauske** Slægt hørte, sluttede sig til Kristian. Ved hans Valg kunde de holsteenske Adelsmænds Herredømme i Slesvig bevares, som de ellers stode i Fare for at tabe, naar Lehnet blev inddraget.

Den 20de Januar 1460 samledes den slesvigske og holsteenske Adel i **Neumünster.** Her indfandt Grev Otto sig med to af sine Sønner og fremlagde sine Fordringer; men man undgik Afgjørelsen af Sagen ved at udsætte Mødet. I **Rendsborg** underhandlede Adelen den 11te Februar med Kristians Broder, Grev Gerhard af Oldenborg, og den danske Marsk Klaus Ronnov og afgjorde Alt med dem; Grev Otto henvistes derimod til et tredie Møde i Lybek. Da han talte om sin Arveret, svarede man ham ligefrem, „at Kong Kristian og hans Brødre vare nærmere berettigede, thi de vare den afdøde Hertug Adolfs Søstersønner, og i deres Land maatte **Spindesiden** arve ligesaavel, som Sværdsiden".

Det endelige Møde mellem Adelen og Kongen holdtes i Begyndelsen af Marts i **Ribe** og var snart færdigt, da man i Forvejen var enig om Alt. Fra Raadhuset i Ribe udraabte Bispen af Slesvig, „at Raadet af Holsteen, for deres Lands Bedste, havde kaaret til Hertug af Slesvig og Greve af Holsteen deres naadige Herre, Kong Kristian af Danmark".

Saaledes tiltog den holsteenske Adel sig uden videre, uden at raadspørge de andre Stænder, en Valgret, der ikke tilkom den, og omstyrtede hele Landets hidtilværende Forfatning for at skabe en ny; thi Kongen maatte den 5te Marts 1460 i **Ribe** underskrive en mærkelig **Haandfæstning.** „Kristian, hed det i denne, blev valgt og hyldet ikke som Konge af Danmark, men af Indvaanernes Gunst som Herre over disse Lande. Valget gjaldt ham personlig, og ikke hans Efterkommere; dog skulde Tronfølgeren vælges blandt hans Sønner, og hvis der ingen saadanne fandtes, blandt hans øvrige Slægt; begge Landes Stænder skulde i Fællesskab foretage Valget. Dog ophævedes herved ikke Slesvigs Lehnsforhold til Danmark, thi den Fyrste, der valgtes, skulde modtage det som Lehn af sin Lehnsherre. Endelig lovede Kongen, at han af al sin Formue vilde holde udvortes Fred i Landene, „und dat se bliuen ewich tosamende ungedelt". Siden forøgede han endog den 5te April i **Kiel** den givne Haandfæstning med et Tillæg, der indeholdt flere nye Rettigheder. Kongen maatte ikke give Andre end Indfødte i Landet noget gejstligt eller verdsligt Lehn; ligeledes skulde — hvad der allerede var bestemt i Ribe — Drosten i Slesvig, Marsken i Holsteen og nogle andre

høje Embedsmænd være Indfødte. Ingen Krig maatte begyndes uden Raadets og de menige Indbyggeres Samtykke, og en aarlig Landret og Landdag skulde holdes for hvert Land især, for Holsteen ved Bornhøved, og for Slesvig paa Urnehovedthing. Kun een Bestemmelse i Tillæget var til Gunst for Foreningen med Danmark, nemlig, at naar Kongen kun efterlod sig een Søn, der blev Konge i Danmark, da skulde han vælges i Hertugdømmerne, dog kun i det Tilfælde, at han bekræftede alle Landenes og Stændernes Privilegier.

At Hansestæderne ikke syntes om denne Forening, var ganske naturligt, og en samtidig lybsk Krønike giver sin Harme Luft i bittre Klager. „Saaledes, hedder det, bleve Holstenerne Danske, forsmaaede deres Arveherre og gave sig med god Villie, uden Sværdslag, under Kongen af Danmark, hvorimod deres Forfædre havde været mangt et Aar og forhindret det med væbnet Haand. Thi de førte mangen Fejde og havde mangen Strid med de Danske, hvori Stæderne vare dem behjælpelige med meget Folk og store Omkostninger, blot derfor, at de ikke vilde være Danske. Og mangen Herre og Fyrste og fornem Mand, dertil af deres egne Forfædre, var bleven i Striden, blot derfor, at de ikke vilde underkaste sig de Danske, men være frie. Men alt dette havde Holstenerne til den Tid ganske forglemt og bleve frivillig Livegne; deri var Holstenernes Gjærrighed og de Danskes Snuhed Skyld. Thi Kongen og hans Raad kjøbte dem med Penge og Gaver og mangeslags Løfter; saaledes bleve de blændede af Egennytte og overgave hele Landets fælles Vel for en ringe Vinding". Med saadan Hæftighed udtaler Lybekkeren sin Forbittrelse over det uventede Udfald og Stædernes Udelukkelse fra den Deeltagelse i Valget, som Holstenerne havde lovet dem. Imidlertid havde Holstenerne Intet tabt, men derimod kun vundet ved den løse Forbindelse, hvori de traadte til Danmark. Anderledes stiller sig derimod Sagen for dette Riges Vedkommende.

Uden synderlig Vanskelighed havde Kristian forenet de tre nordiske Riger under sit Scepter, og dertil knyttet Slesvig og Holsteen; men det var „Tilfældigheder, der for et Øjeblik havde forenet dem; Tilfældigheder kunde atter adskille dem, og gjorde det virkelig. Denne Kolos, der strakte sig fra Iishavet til Ejderen, rystedes ved det mindste Stød,

forbi Bygningen manglede Eenhed i sit Væsen og i sine Former." Det var Tidens Aand, at stræbe efter en afsondret Selvstændighed; baade Adel og Fyrster higede kun efter personlig Fordeel; man bekymrede sig kun om det øjeblikkelige Resultat og brød sig meget lidet om Midlerne eller Følgerne.

Denne Forbindelse med Holsteen bragte Kongen og hans Raader istand paa egen Haand, uden at erholde Rigsdagens eller Danehoffets Samtykke, der dog var nødvendigt for at den skulde have Gyldighed. Den foraarsagede ham ogsaa strar store Bryderier. Grev **Otto af Schauenburg,** der naturligviis var meget misfornøjet med Udfaldet, maatte tilfredsstilles med en Sum af 43,500 rhinske Gylden for at give Afkald paa sin Arveret; ligeledes maatte han affinde sig med sine Brødre **Morits** og **Gerhard** ved at give dem hver en Trediedeel af Oldenborg og Delmenhorst og 40,000 Gylden i Penge. Hertil kom de mange Løfter til holsteenske Adelsmænd, med hvis Opfyldelse Kongen juft ikke synes at have taget det saa nøje. Da han var en slet Huusholder og stedse i Pengetrang, maatte han snart udskrive Skatter, der vakte megen Utilfredshed, saavel i Hertugdømmerne som i Sverrig. Det kunde kuns lidet forslaae, at han omsider 1461 fik Dominikanermunkene i Stokholm til at røbe den Skat, som Karl Knudsøn havde efterladt; thi det hele Beløb, han kom i Besiddelse af, var kun 7000 Mark, 222 Sølvfade og Karls og hans Dronnings Guldkroner, der havde en Værdi af 1000 Mark. Han maatte derfor pantsætte de fleste Slotte og Stæder i Hertugdømmerne til de holsteenske Adelige; men allerværst blev det for ham at tilfredsstille Broderen, den stridbare **Gerhard,** der efter Morits's Død tog hele Oldenborg og Delmenhorst i Besiddelse og blev Stamfader til den yngre oldenborgske Grevestamme, der uddøde 1667. Da Kongen stedse kom dybere i hans Gjæld og ikke kunde betale, troede han, at det var en bekvem Lejlighed til at vinde Hertugdømmerne, medens Kongen var sysselsat med Sverrig. Han kastede sig over dem, fik mange Slotte i sin Magt, krævede Hylding, udpressede Penge, og viste sig i det Hele som sin Broders værste Fjende. I en Række af Aar huserede han saaledes, og den godmodige Konge taalte det, uden at skride kraftig ind. Endelig tabte han Taalmodigheden, drog ned til

Holsteen og fik Gerhard 1470 i sin Magt i **Segeberg,** hvor han letsindig indfandt sig uden Lejde, stolende paa sin Broders længe misbrugte Godmodighed. Da han med overmodig Trods tilbageviste alle Kristians billige Forslag, lod denne ham fængsle; nu først faldt han tilføje og maatte forlade Landet mod at faae sit Tilgodehavende betalt. Men allerede næste Aar viste han sig igjen og fik **Friserne** til Opstand. Hurtig ilede Kongen til og slog Oprørerne ved **Husum;** Greven, der formodentlig ikke ventede sig nogen god Behandling af den fortørnede Broder, var allerede før Slaget fejgt flygtet over Ejderen og sneg sig lykkelig gjennem Holsteen. Hermed endte hans Forstyrrelser i disse Egne, og Oprøret straffedes med Strænghed.

Under disse Uroligheder var den nylig indgangne Haandfæstning, som en senere Tids Partiaand har villet betragte som „en evig, ubrødelig **Grundlov** for Hertugdømmerne", flere Gange bleven brudt. Kongen havde paalagt Skatter uden Stændernes Samtykke, havde pantsat Krongods til Udlændinge, nemlig Kiel til Lybekkerne, ja han havde endog med forunderlig Godmodighed indsat Gerhard 1466 til Statholder, hvilket jo stred mod Bestemmelsen i Haandfæstningen om Besættelsen af de højeste Embeder med Indfødte. Saa ringe Agtelse viste man allerede strax en Overeenskomst, som ingen af Parterne havde havt Ret til at bringe istand.

Men Holstenerne havde opnaaet deres Hensigt, at vedligeholde Forbindelsen med Slesvig. Allerede i den korte Tid, den havde fundet Sted, spores dens skadelige Virkninger paa den danske Nationalitet og det danske Sprog i Sønderjylland. Under Margrete og Erik af Pommern bleve Lovene, Gildeskraaerne og Kongebrevene endnu skrevne paa Dansk; men efter Freden i Vordingborg 1435, da Slesvig overlodes Grev Adolf, forsvinder det danske Sprog af alle offentlige Breve, der nu blive affattede paa **Plattydsk.** I den første Halvdeel af det femtende Aarhundrede bleve de gamle danske **Stadsretter** for Stæderne Aabenraa, Flensborg og Slesvig oversatte paa Plattydsk, og kortefter havde den almindelige Landslov, **den jydske Lov,** den samme Skjæbne 1486. Skjøndt det Danske var og vedblev at være Folkets Sprog, forsvandt det dog aldeles af hele det offentlige Liv; thi Fyrsterne og Embedsmændene vare tydske. Dette unaturlige Forhold maatte have en for-

dærvelig Indflydelse paa Folkesproget, om end dette, trods alle Overgreb fra Tydskens Side, med en beundringsværdig Sejghed har holdt sig ligeindtil vore Dage. Et slaaende Exempel paa Fortydskelsen er Forvanskningen af mange Stedsnavne, der i Valdemars Jordebog fra 1231 anføres med danske Navne. Saaledes er Aabenraa bleven til Apenrade, Graasteen til Gravenstein, Jordkjær, Mohrkjær, Ravnkjær til Jordkirch, Mohrkirchen, Rabenkirchen; Smaabøl til Schmoel, Snogbek til Schnabek, Kainæs til Kekenis, Eskriis til Esgrus, Hvidkilde til Wittkiel, Dybbøl til Düppel, Kjærherred til Karrharde o. s. v. Saaledes blev Slesvig fortydsket fra oven af, paa samme Tid, som det Plattydske begyndte at faae en stor Indflydelse paa det danske Sprog i det Hele, og navnlig paa Dannelsen af Skriftsproget.

Sverrigs Frafald og Slaget paa Brunkebjerg.

Fra Ejderen til Nordkap, fra Vesterhavet til Ladogasøen strakte sig nu Kong Kristians Herredømme. Hans Rige var af en uhyre Udstrækning, men det manglede den indre Sammenhæng, der alene kunde sikkre dets Bestaaen. Opløsningen kom derfor endnu hurtigere end man havde skullet vente.

De trykkende Skattepaalæg havde vakt megen Utilfredshed i Sverrig, saameget mere som Pengene for en stor Deel bleve anvendte til Betalingen af de store Summer, Erhvervelsen af Holsteen kostede, der jo rigtignok var Sverrig ganske uvedkommende. De Svenske kaldte Kongen „en bundløs Pung“, og Ærkebiskop **Jens Bengtson** selv fraraadede ham at inddrive Skatterne med Magt. Kongen yttrede sin Vrede herover for Ærkebiskoppen, og der blev et spændt Forhold mellem dem, da Kongen lod sig ophidse af Jens Bengtsons talrige Fjender. Med en forunderlig Uklogskab stødte han saaledes den eneste Stormand fra sig, paa hvem han kunde stole i Sverrig. Da han forlangte, at Ærkebiskoppen skulde overgive ham Stokholm Slot, udbrød den fortørnede Prælat: „Skal jeg af med Slottet, da vil Kong Kristian inden Mortensdag være af med Sverrigs Rige.“ Uden at tænke paa de farlige Følger

af et saadant Skridt lod Kongen Jens Bengtsøn fængsle efter en Kjendelse af Rigsraadet, der for størstedelen bestod af hans Fjender. Strar rejste Bønderne i Upland sig og droge ned mod Stokholm for at befrie den Fangne; men paa **Brunkebjerget** bleve de den 21de August 1463 efter en blodig Kamp slagne af den kongelige Hær under den svenske Rigsmarsk **Thure Bjelke**, der af sin her udviste Grusomhed fik Navn af „Almuens Slagter."

I November Maaned forlod Kongen Stokholm og førte den fangne Ærkebiskop med sig til Danmark. Biskop **Ketil Karlsøn Vasa**, Jens Bengtsøns Søstersøn, fulgte vel Kongen indtil Rigets Grændse; men ved Tilbagekomsten rejste han Oprørsfanen, og det gik som Kristian siger i Riimkrøniken:

Da fulde mig de Svenske fra,
de henteð Konning Karl til Lande.

Forgjæves rykkede Kristian med en Hær heelt op i Sverrig og besatte Stokholm; da han i April 1464 trængte videre frem, blev han ved **Hæraker** i Helleskoven i Vestmanland overrumplet af Bondehæren og led et stort Nederlag. Selv kom han i Livsfare, og en Kugle gik igjennem hans Hat. Med Levningerne af Hæren reddede han sig til Stokholm og sejlede tilbage til Danmark.

Man sendte da strar Bud til Danzig og kaldte **Karl Knudsøn** tilbage; thi Bønderne raabte paa, at de vilde have en Konge; „Sverrig, sagde de, er et Kongerige, og intet Høvdingdømme eller Præstegjæld." De ønskede altsaa ingen Rigsforstander, hvad enten han nu blev en Adelsmand eller Gejstlig. I August 1464 landede Karl ved Stokholm, der aabnede sine Porte for ham og svor ham Troskab; men allerede i Januar 1465 — altsaa efter et halvt Aars Forløb — maatte han atter nedlægge den usikre Krone.

Kristian havde nemlig, skjøndt forsildig, indseet sit store Misgreb. Han forligede sig med Jens Bengtsøn og sendte ham med uindskrænket Fuldmagt tilbage til Sverrig. Her optraadte han strar som en uforsonlig Fjende af sin gamle Modstander Karl Knudsøn. Belejret i Stokholm maatte denne nedlægge Regeringen og være glad ved at erholde nogle

Lehn i Finland. Da han kom herover, vilde man ikke overgive ham dem, og han, der havde været Nordens rigeste Adelsmand og eengang baaret to Kroner, var nu i saadan Armod, at han maatte tilbringe lang Tid i et Munkekloster, og at han ikke kunde betale 50 Mark, som han skyldte i Stokholm. Da skal han have digtet følgende Vers om sig selv:

Medan jag var herre till Fogelvik,
då var jag både mägtig och rik.
Men sedan jag blef konung öfver Svealand,
så vardt jag en arm och olycklig man.

Man skulde nu have ventet, at Kristian atter var bleven indkaldt for at modtage Kronen; men dette blev ingenlunde Tilfældet. **Ivar Axelsøn Thott** blev valgt til Rigsforstander, og denne mægtige Mand brugte sin Indflydelse saagodt til Fordeel for Karl Knudsøn, at han allerede 1467 blev kaldt tilbage og for tredie Gang modtog Regeringen, som han nu beholdt til sin Død den 15de Maj 1470. Paa sin Dødsseng overgav han Rigets Styrelse til sin Søstersøn, den snilde og tappre Sten Sture, med den Formaning, at han aldrig maatte stræbe efter Kongenavnet og Kronen; „thi den Ærgjærrighed, sagde den døende Konge, har brudt min Lykke og kostet mit Liv."

Karl Knudsøns Exempel havde viist, „at man paa den Tid kunde være Alt i Sverrig, undtagen Konge." Sturesiægten benyttede klogelig denne Erfaring. Efter Karls Raad lod **Sten Sture** sig ikke udnævne til Konge, men til Rigsforstander paa Mødet i **Arboga** den første Maj 1471; og dette Exempel fulgte hans to Efterfølgere af samme Slægt. Gjørende Folkets Sag til deres egen, erholdt de i Almuen en trofast Støtte saavel mod Rigets Stormænd, som mod den danske Konge, hvilken Karl Knudsøn netop havde manglet; men de maatte ogsaa gjøre den Erfaring, hvor vanskelig en Partihøvdings Stilling var, „selv om han var Alt undtagen Konge."

Sten Sture, den ældre kaldet, var en Søn af Rigsraad og Ridder **Gustav Anundsøn Sture** og Karl Knudsøns Halvsøster **Brita Bjelke.** Udmærket ved store Egenskaber baade som Feltherre og Statsmand, overgik han langt alle andre svenske Adelsmænd paa den Tid.

Med Snildhed drev han sine Underhandlinger, med Klogskab og Forsigtighed forstod han stedse at sætte sin Villie igjennem og gjøre sin Magt gjældende uden at stille den tilskue, for ikke at vække de andre Herrers Misundelse; derfor omgav han sig aldrig med Pragt, ja slog ikke engang Mønt med sit Navn. Men denne Jævnhed i Sæder, hans Frimodighed i Tale, hans Tapperhed paa Valpladsen vandt ham Folkets Kjærlighed, hvis Mand han i Sandhed var, og lagde Grunden til den urokkelige Hengivenhed, med hvilken Almuen fulgte Sturerne til Slægtens Undergang.

> God hyllest hade jag af Sveriges Allmoge,
> ändoch Herrarne ej alle öfverens med mig drogo!

lader den svenske Riimkronike ham med Grund sige; thi de stolte Adelsmænd kunde ej finde sig i at adlyde deres Ligemand.

Kong Kristian havde endnu ej opgivet Haabet om Sverrigs Trone. Karl Knudsons Død havde han betragtet som en gunstig Lejlighed til paa en fredelig Maade at naae sit Maal, men Sten Stures Valg til Rigsforstander og de frugtesløse Underhandlinger overbeviste ham om det Modsatte. Da besluttede han at lade Vaabnene afgjøre Sagen og ankom den 10de Juli 1471 med 70 Skibe og 5000 Mand i **Stokholms Skærgaard.** Men Sten Sture forstod snildelig at drage Tiden ud med Underhandlinger, medens han selv drog omkring i Landet og samlede Bønderne. Derfor kaldte Kongen ham „en Dreng, der burde straffes med Riis, men havde skjult sig i Skovene." Endelig udskibede han den første September sin Hær ved **Blasiiholmen,** der dengang kaldtes Käpplingeholmen, og lejrede sig paa **Brunkebjerget,** som han befæstede med Skandsekurve, fyldte med Sand og Stene.

Brunkebjerget har sit Navn af Kong Birgers Drost **Johan Brunke,** der var bleven henrettet her Aar 1318. Nu er den jævnet og bebygget med den Deel af Stokholm, der kaldes **Norrmalm;** men dengang var den endnu en høj Sandaas, der skraanede stejlt ned mod Syd og Øst; paa den vestlige Side, der dalede langsomt ned mod en Eng, laa **St. Klaras Kloster.** Mod Øst var den for største Delen bevoxet med Skov. Byen selv indskrænkede sig endnu til Øerne i Mælaren;

Hoveddelen laa paa den største Ø, det gamle **Agnefit**, der var befæstet med et Slot og en Ringmuur, og ved Broer var forbunden med de

Stokholm ved Aar 1500.

ligeledes befæstede Øer, **Helligaandsholmen** mod Nord og **Graamunke-holmen**, nu Ridderholmen, mod Vest. Ved **Norrstrøm** adskiltes den

mod Nord fra Brunkebjerget, og ved **Soderstrøm** mod Syd fra Åsjøen; dens Beliggenhed var saaledes meget fast.

Kong Kristian havde opstillet sin Hær i tre Afdelinger. Den ene stod ved Skibene, der laae ved **Käpplingeholmen**, som han havde bragt i Forbindelse med Brunkebjerget ved en Bro over **Brennersund.** Den anden stod ved St. Klaras Kloster, og med Hovedhæren og Hovedbanneret stillede han sig selv paa Brunkebjerget.

Sten Sture nærmede sig med en Hær, der var 10,000 Mand stærk, og foreslog i Spidsen for denne dobbelt overlegne Styrke Kongen, at han igjen skulde indskibe sig; da vilde han lade sin Hær gaae hjem og atter begynde Underhandlinger. Men Kongen svarede: „Vi have ofte hørt, at Knægtene ville fordrive Herrerne; vi ville dog røre vore Hænder, forend det skal skee med os."

Tidlig om Morgenen den 10de Oktober 1471 rykkede Sten Sture frem med sin Hær under Afsyngningen af Ridder St. Jørgens Vise: „I Guds Namn dragom vi, hans nåd begärom vi." Henimod Kl. 11 stormede Bønderne Bjerget, opflammede af deres Anførers djærve Tale, men bleve tre Gange kastede tilbage med stort Tab. Hver Gang samlede Sture sine Tropper og førte dem igjen til nyt Anfald. Kampen blev yderst blodig. Stokholms Borgere gjorde et Udfald under **Knud Posse,** men Kongen vendte sig imod dem, saarede Anføreren med egen Haand og jog dem tilbage til Staden. Da blev Skandsen stukket i Brand, paa samme Tid som Sten Sture gjorde et fjerde Angreb og Niels Sture gjennem Skovene fra Østen faldt de Danske i Ryggen. Skjøndt omringede, fortsatte disse Kampen med den største Haardnakkethed. Rigsforstanderens Gemalinde, Fru **Ingeborg Tott,** betragtede tilligemed de fornemste Kvinder Slagets Gang fra Stadens Mure og lod uddele Mad og Almisse til de Fattige, for at Svenskerne skulde vinde Sejr. Foran Sten Sture løb en fattig Bonde, **Stærke Bjørn** kaldet, og nedmejede med sit brede Slagsværd Alt, hvad der kom ham ivejen. Kong Kristian holdt sig heller ingenlunde tilbage, men var stedse fremmest i Kampen. Da foer en Piil gjennem begge hans Kinder og udstødte flere af hans Tænder; kort derpaa blev han saaret af et Skud i Benet, og det var med Nød og Neppe, at han blev reddet ud af Slaget og bragt til Skibene.

Med Kongen var ogsaa Sejren borte. De Danske forsøgte nu at trække sig ned mod Skibene og komme over Torvbroen; men denne brast, hvad enten den var overlæsset, eller den, som de Svenske fortælle, under Striden uformærket var bleven overhugget af stokholmske Borgere; 600 Danske styrtede i Brennersund og druknede. De Tiloversblevne, der saaledes vare afskaarne fra Skibene, samlede sig omkring Rigsbanneret — maaskee det gamle, berømte Danebrog — der endnu vajede paa Bjerget. Dette vilde de ikke lade falde i Fjendens Hænder, men forsvarede det til det Yderste, og 500 Faldne omgave det synkende Banner.

Kongen havde mistet 2000 Mand og med Sejren Haabet om Sverrigs Krone. Da et længere Ophold ved Stokholm vilde være farligt, vendte han strax tilbage til Danmark og forlangte Rigsraadets Understøttelse til et nyt Tog. Men dette var kun lidet tilbøjeligt hertil, ja skal endog have truet med at opsige ham Huldskab og Troskab, dersom han ikke opgav disse Planer. Fra nu af gjorde Kristian aldrig noget Forsøg mod Sverrig med Vaabenmagt, og de fortsatte Underhandlinger førte efter Sædvane, som man kunde vente sig, ikke til noget Afgjørende.

Kristian den førstes Rejser og Død.

Uagtet Kristian i Begyndelsen af sin Regering med Rigsraadets Samtykke havde inddraget endeel Godser, der vare blevne pantsatte i ældre Tider, især paa Valdemar Atterdags Tid, var han dog paa Grund af sin Ødselhed i bestandig Pengeforlegenhed. Denne yttrede sig ofte og havde meget uheldige Følger for Rigerne.

Med **Skotland** havde Kongen Stridigheder, da dette Rige i lang Tid ikke havde betalt den aarlige Afgift af 100 Mark Sterling, som det 1266 havde lovet den norske Konge **Magnus Lagabæter** for Afstaaelsen af **Syderøerne** og Øen **Man**. Da Kristian fornyede Fordringen, kom et anseligt skotsk Gesandtskab om Sommeren 1468 til Kjøbenhavn, og anholdt om hans Datter **Margrete** for **Jakob den tredie**. Den 8de September blev Ægteskabet bestemt, og ved denne Lejlighed afstod Kongen „med de norske Rigsraaders Samtykke" ikke blot

den gamle Pengeforbring, den betydelige Pengesum af 5,200 engelske Nobler, men lovede ogsaa en Medgift af 60,000 Gylden, hvoraf 10,000 skulde udbetales strax, og for Resten skulde **Shetlands-** og **Orkenøerne** sættes i Pant. Men da Prindsessen den 10de Juli 1469 holdt Bryllup med Kong Jakob i Edinburg, saae Kongen sig kun istand til at udrede 2000 Gylden; Resten blev aldrig betalt, og Øerne følgelig aldrig indløste. Saaledes skiltes Norge for stedse ved disse Lande, Erhvervelser fra de tidlige Søtog mod Vest.

Skjøndt Kongen var i saadan Pengenød, at han maatte pantsætte en stor Mængde Krongods, især i Hertugdømmerne, deels til Hamborgerne og Lybekkerne, deels til indfødte Adelsmænd, tog han dog ikke i Betænkning at foretage unødvendige Udenlandsrejser, der bleve endnu mere kostbare ved den ødsle Pragt, hvormed Kongen optraadte. Den 8de Januar 1474 drog han ud fra **Segeberg** med 150 Heste og et pragtfuldt Følge af Fyrster og fornemme Herrer, der alle vare klædte i Sort og havde hvide Pilegrimsstave i Hænderne. Med dette glimrende **Pilegrimstog til Rom**, hed det, vilde Kongen indfrie det Løfte, som han engang havde gjort i en Livsfare, maaskee i Brunkebjergslaget, nemlig at drage som Pilegrim til det hellige Land. Men tillige forbandt han med denne Reise politiske Hensigter, der dog ere indhyllede i et dunkelt Slør, da de ikke førte til nogen endelig Afslutning. Toget, der mere lignede et prægtigt Riddertog end en Pilegrimsrejse, gik langsomt fremad og naaede først den 8de Februar **Rothenburg** ved Tauber, hvor Kejser Frederik den tredie opholdt sig. Her blev Kongen modtagen med stor Herlighed, og i de otte Dage, han opholdt sig her, forlehnede Kejseren ham med **Holsteen, Stormarn** og **Ditmarsken** som et **Hertugdømme.** Med Hensyn til Ditmarsken havde det imidlertid kun lidet at betyde; thi de frie Marskboer, der stedse havde været uafhængige af fremmede Herrer, vægrede sig stedse for at anerkjende Kristians Herredømme. Derpaa gik Toget over **Innsbruck** og gjennem det Venetianske til **Mailand.** Da Kongens Penge her slap op, skjænkede Hertug **Galeazzo Sforza** ham 4000 Dukater og en kostbar Kjæde med en Safir, der ansloges til 1000 Dukater. Derpaa besøgte han sin Svoger, Markgrev **Ludvig af Mantua,** der var gift med Dronning Dorotheas Søster, og holdt i den

stille Uge den 6te April sit pragtfulde Indtog i **Rom** gjennem Porta del Popolo, hvor hele Kardinalkollegiet modtog ham. Pave **Sixtus den fjerde** viste den sjældne Gjæst megen Opmærksomhed, om han end ikke kunde afholde sig fra at spotte over hans Ukyndighed i Latin. „Pulchra bestia, si non careret loquela!“ (Et smukt Dyr, naar han blot kunde tale!) skal han i Kongens Nærværelse have yttret til Kardinalerne. Blandt de Gaver, han skjænkede Kongen, var der foruden Aflad, indviede Tørklæder, en Splint af Kristi Kors og andre Helligdomme, ogsaa en viet Guldrose, et sjældent Hædерstegn, som Paven kun plejede at give til Fyrster. Kongen gav ham til Gjengjæld nordiske Sager, som Hermelin, Sild og Bergfisk, og viste ham og Kardinalerne den største Ærbødighed; han holdt Vandfadet for Paven, medens han vaskede sig, og vilde ikke sætte sig ned, førend alle Kardinalerne havde sat sig.

Denne Ydmyghed gjorde et godt Indtryk paa Paven, der uden Vanskelighed indrømmede Kongen flere vigtige Ønsker. Den Tilladelse til at oprette et **Universitet i Kjøbenhavn,** som Pave Martin den femte, rigtignok med Indskrænkning, havde indrømmet Erik af Pommern 1418, fornyedes nu ved en Bulle af Sixtus, der udkom den 19de Juni 1475. Den fjerde Oktober 1478 blev det nye Universitet funderet og den første Juni 1479 indviet; men Pengemanglen var her som allevegne følelig. Man maatte i lang Tid benytte som Bygning en Deel af det gamle **Raadhuus,** der laa vestenfor Fruekirke, der hvor nu Bispegaarden ligger, og der blev kun ansat tre Lærere, een i Theologi, een i Lovkyndighed og een i Medicin. Da Universitetet var saa slet udstyret, vedbleve de danske Studerende at søge til de fremmede Højskoler, og det hjalp kun lidet, at Kong Hans den 10de Maj 1498 udstedte et Forbud mod at rejse til fremmede Universiteter, med mindre man først i 3 Aar havde studeret ved det kjøbenhavnske. Det var først efter Reformationen, at det fik Betydning, støttet ved den nye Tids Aand og ved rige Pengemidler.

Endvidere tilstod Paven den 22de April Kongen den ikke uvigtige Rettighed, at besætte 9 af de højere gejstlige Embeder i Danmark og 6 i Sverrig, paa det Vilkaar, at de, som han udnævnte, inden fire Maaneder skulde erholde pavelig Bekræftelse. Paven bekræftede ogsaa den

20de April det **Ordensselskab** eller Broderskab, som Kongen, der ønskede at omgive sig med Glands og Pragt, havde stiftet; det skulde bestaae af 50 Medlemmer, der modtoge en Guldkjæde, som efter deres Død skulde sendes tilbage til Hellig Trefoldigheds Kapel ved Roskilde Domkirke tilligemed deres Vaabenskjold og 5 rhinske Guldgylden. Sandsynligviis har Kjæden for en Deel bestaaet af **Elefanter** og derved givet Anledning til den senere oprettede Elefantorden. Saaledes fik Danmark i Lighed med andre Lande en Slags Ridderorden, og Kong Hans uddeelte den til fremmede Gesandter, ligesom han ogsaa selv findes afbildet med den paa sin Gravsteen; men under de senere Regenter gik den i Glemme, indtil den fornyedes og udvidedes af Kristian den femte.

De 21 Dage, som Kristian tilbragte i Rom, vare altsaa ingenlunde uden Frugt. Den 27de April forlod han Rom og drog over **Mantua** og **Comosøen** til **Augsburg**, hvor Keiseren dengang holdt Hof, og søgte her forgjæves at mægle i hans Strid med den mægtige Hertug Karl den dristige af Burgund. Den 24de August betraadte han endelig atter Holsteens Grund efter en Fraværelse af 8 Maaneder, der havde kostet den betydelige Sum af 25,000 Gylden.

Men herom bekymrede han sig kun lidet. Reiselysten havde faaet Magt over ham, og allerede den 29de Oktober samme Aar see vi ham efter Keiserens Anmodning atter drage afsted til **Düsseldorf** for at fortsætte Mæglingen. Karl modtog ham med den Pragt, hvorved han altid søgte at fordunkle andre Fyrster; men Kongen udrettede Intet; han spildte Tid og Penge, ja var endog flere Gange i Livsfare for en fremmed Sag, der slet ikke vedkom ham. Først i Juni 1475 vendte han tilbage til Danmark.

Hvad de hemmelige Planer angaaer, som Rygtet tillægger Kongen med denne Reise, da ere de i høi Grad overdrevne og i alt Fald ubeviislige, da de aldrig traadte tydelig frem for Dagen. Saameget kunne vi kun antage med Sandsynlighed, at han søgte at bevæge Fyrsterne til et Forbund mod Sverrig og de frie Rigsstæder i Tydskland, der skulde underlægges de Regenter, i hvis Lande de laae. Hanseaternes Handelsherredømme var ham en Torn i Øiet, og han søgte at indskrænke det ved flere Bestemmelser, f. Ex. at de ikke maatte opholde sig hele

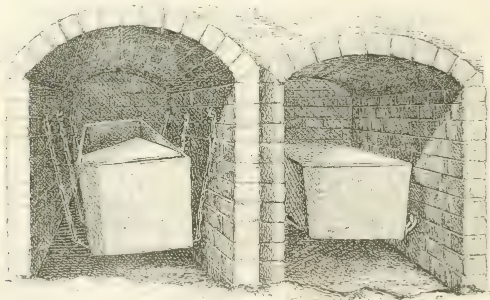
Aar i Danmark og drage omkring og opkjøbe Landets Frembringelser; men han optraadte aldrig mod dem med nogen synderlig Kraft. Et sørgeligt Exempel herpaa er, at han aldrig straffede den frække Udaad, Hanseaterne begik i **Bergen**, hvor de havde et Oplagssted for deres Handel. Her gjorde et Par tusinde Kjøbmandsbetjente og Arbejdere 1455 Opstand mod Lehnsmanden **Oluf Nielsøn**, der søgte Tilflugt i **Munkelivs Kloster**; men de stormede dette, myrdede Lehnsmanden tilligemed hans Familie, Bispen **Thorleif** og mange Gejstlige, ialt 60 Personer, og opbrændte Klostret og Kirken.

Mere Kraft viste Kristian i sine sidste Dage mod den hovmodige og egenraadige Adel i Hertugdømmerne. Den mægtige **Henning Pogwisch** til **Farve** havde modsat sig Kongen 1460, men fik dog 1470 Tønder Amt i Pant for 28,000 Mark Sølv. Med den største Grusomhed mishandlede han Kronens Bønder; han havde ladet skære Næse og Ører af en Bonde, og hans Søn **Wulfrad** lod endog begge Bryster skære af en ung Bondekone, der vægrede sig for at forlade sit eget Barn for at opamme hans. Men Kongen foer nu ikke med Lempe. Da Forbrøderne mærkede, at han ikke vilde lade sig formilde, unddroge sig ved Flugten den retfærdige Straf, og alt deres Gods blev inddraget. Derpaa lod han paa Landdagen i **Rendsborg** i Juli 1480 den Forbindelse ophæve, som de holsteenske Adelsmænd havde indgaaet 1469 for at beskytte deres Adelsrettigheder mod Enhver, der vilde træde dem for nær, og udstedte en ny Forordning, den saakaldte **rendsborgske Reces**, hvorved Landefreden paa det strængeste indskærpedes.

Dette var Kong Kristians sidste kraftige Optræden. Mod Slutningen af 1480 begyndte hans Helbred at svækkes, og den 22de Maj 1481 endte han sit bevægede Liv i **Kjøbenhavn**, 55 Aar gammel. Han efterlod et godt Navn og Rygte og roses for Mildhed, Gudsfrygt, Retfærdighed og Tapperhed; men hans uordentlige Forvaltning af Pengevæsnet, hans Svaghed og slette Politik, baade med Hensyn til Slesvig og Holsteen og til de svenske Forhold, vise ikke nogen synderlig Dygtighed hos ham som Regent og Statsmand.

Dronning **Dorothea** overlevede ham længe. Hun havde erhvervet sig hans uindskrænkede Hengivenhed og Tillid. Naar han var fraværende

paa Rejser eller i Krig, overdrog han hende Regeringen med fuld Myndighed; vi finde hendes Navn i Diplomer nævnt efter Kongens, og vi see undertiden af Herredagsdomme, at Forsamlinger have været holdte i „Dronningens Fruerstue" paa Kjøbenhavns Slot, formodentlig, naar hun ikke befandt sig vel. Over Sønnen Kong Hans vedblev hun at have megen Indflydelse, ingenlunde altid til Danmarks Vel. Hun døde den 25de November 1495 paa **Kallundborg Slot**, og blev begravet ved Siden af sin Gemal i Roskilde Domkirke i **„de hellige tre Kongers Kapel"**, som han selv havde ladet opføre i Spidsbuestiil, og som blev indviet 1464. Skjøndt Graven var bleven aabnet 1584 efter Frederik den andens Befaling, var man dog siden i lang Tid uvis om, hvor den laa; thi der fandtes ingen Indskrift, ja ikke engang en flad Steen, der kunde betegne Stedet. Da opdagede man endelig ved en Undersøgelse, der foretoges i Sommeren 1847 i Kong Kristian den ottendes og Kronprinds Frederiks Nærværelse, i to murede Gravhvælvinger to yderst simple Fyrretræeskister, beklædte med Skind. Paa Laaget af Kongens Kiste fandt man hans **Sværd**, der var 2 Alen 3¼ Tommer langt, altsaa

Gravhvælvingerne i Roeskilde Domkirke.

Kristian den første Sværd.

1 Alen kortere end Sagnet fortæller; ligeledes indsvandt Sagnet om hans Kæmpehøjde, som man efter et Mærke paa Pillen i Midten af Kapellet har angivet til 3 Alen 8 Tommer. Ved en nøjagtig Udmaaling af det velbevarede Skelet fandt man, at dets Længde var 3 Alen, og Kongens virkelige Højde kan altsaa kun have været et Par Tommer mere. Alle Tænderne vare i Behold, med Undtagelse af to Skæretænder i Underkjæben, hvilket godt stemmer med Beretningen om at han mistede nogle Tænder i Brunkebjergslaget. Iøvrigt fandtes ingen Prydelser, men Alt var i højeste Grad simpelt. Dronningens Kiste var sammenfalden, og Benene vare næsten ganske fortærede. Begge Kisterne bleve indsatte i nye af Egetræ, og Gravhvælvingen blev derpaa atter tilmuret.

Kristian den Førstes Sigil.

Kong Hans. Erobringen af Sverrig.

Uden Modsigelse kom **Hans**, den ældste af Kristians to Sønner, paa den danske Trone. Han var født 1455 og allerede 1456 valgt af Stænderne til Faderens Efterfølger. Paa Herredagen i **Kallundborg** den femte Maj 1482 bekræftedes Valget ikke blot af Adelen og Gejstligheden, men ogsaa af en Borgermester og tre Raadsherrer af hver Stad og af to Bønder fra hvert Herred.

Vanskeligere var det derimod med Valget i de andre Riger. I Norge herskede der megen Misfornøjelse, især over Tabet af Orknøerne og Shetlandsøerne; et Parti greb endog til Vaaben, og Ærkebiskop **Gaute** af Trondhjem sluttede sig til Sten Sture. Imidlertid var det danske Parti dog det stærkeste og fik et Møde bragt istand med det danske Rigsraad i **Halmstad**, hvor Hans den første Februar 1483 blev valgt til Norges Konge trods alle Sten Stures Rænker. Men han maatte undertegne en Haandfæstning for begge Riger, der tilfulde viser Adelens og Gejstlighedens Overmagt. Alle de gamle Rettigheder bleve bekræftede, og nye føjede til. Kun Rigets indfødte **„Ædlinge“**, og ingen **„Vanbyrdig“** eller **Udlænding** maatte optages i Rigets Raad; vilde nogen Rigsraad skille sig fra sine Medbrødre og søge „at gjøre sig god hos Kongen“, da skulde en saadan med Skamme jages ud af Raadet. Kongen maatte ikke blande sig i Bispernes og Prælaternes Valg og ikke erhverve sig noget frit Gods ved Kjøb eller Pant, hvilket heller ikke var tilladt nogen ufri Mand. Bønderne paa Adelens og Gejstlighedens Godser skulde være frie for alle Afgifter; iøvrigt kunde almindelige Skatter kun paalægges Almuen og Kjøbstæderne med Rigsraadets, Adelens og Prælaternes Tilladelse „og nogen Almues Samtykke.“ Adelen fik nu Tilladelse til at befæste sine Gaarde „dem selv og Riget til Nytte og Gavn“, hvilket netop var blevet forbudt under Dronning Margrete. Hvert Riges Arkiv skulde forblive i Landet under Rigsraadets Tilsyn: Danmarks skulde bevares i Kallundborg, Norges paa Bergenhuus og Sverrigs i Stokholm. Rigsraadet skulde være Landets højeste Domstol, for hvilket Enhver kunde anklage Kongen. Vilde Kongen handle imod Bestemmelserne i Haandfæstningen, da var det ikke blot Undersaatternes

Ret, men endogsaa deres Pligt, at afværge det og tvinge Kongen, uden at de derved gjorde sig skyldige i Overtrædelse af deres Troskabsed. Saaledes kunde ethvert Opror med Lethed blive besmykket!

Haandfæstningen var bleven undertegnet af det danske og norske Rigsraad under den Forudsætning, at det svenske vilde tiltræde den; man havde endog i denne Hensigt ladet Pladser staae aabne til Underskrift. Desuden havde man vedtaget endeel Bestemmelser med Hensyn til Rigernes indbyrdes Forbindelse. Disse bleve virkelig ogsaa næsten ordret antagne af de svenske Rigsraader den 7de September ved den saakaldte **Kalmarreces**, kort efter at Kong Hans var bleven kronet baade i Kjøbenhavn og Trondhjem; men dette bragte ham ikke et Haarsbred nærmere til den svenske Trone. Med stor Snedighed forstod Sten Sture stedse at finde paa Udflugter. Da Kongen fordrede Hylding efter Kalmarrecessen, forlangte Rigsforstanderen først Øen **Gulland** tilbage til Sverrig, hvilket Hans hverken kunde eller vilde opfylde. Gulland var nemlig dengang i Hænderne paa den mægtige **Ivar Axelson**, der stod i fjendtligt Forhold baade til Danmark og Sverrig. Da han var kommen i aabenbar Krig med Rigsforstanderen, overgav han 1487 Øen til Hans; men det var klart, at Afstaaelsen af denne Ø til Sverrig blot vilde bidrage til at befæste Sten Stures Anseelse hos det svenske Folk, uden at han derfor i mindste Maade vilde tænke paa at holde sit Løfte. Det viste han med **Øland**, som han fik Hans til at overlade sig, mod Løfte om at ville arbeide for hans Anerkjendelse som Konge. Istedetfor at gjøre dette kaldte han ham i sine Breve til Almuen: „vor og Rigens hadskelige Fjende" og udspredte de værste Rygter om ham blandt det uvidende Folk. Kongen skulde, hed det i Sverrig, have sluttet et Forbund med den russiske Fyrste **Ivan Vasiliewitsch**, anholdt om hans Datter for sin Søn og lovet ham Finland og Liefland. Hertil svarede den sagtmodige Hans: „Det vilde være, at love det bort, som vi ikke selv have. Iøvrigt haabe vi, at vi ej behøve „at köpa wora Son nogon gifftermal." For at afskrække den svenske Bondestand fra Forbindelsen med Danmark fortaltes der, at Almuen i Danmark var saa udpiint af Skatter og levede i en saadan Elendighed, at den manglede Arbejdsdyr og selv maatte

trække Ploven. For at gjendrive dette lod Kongen Fyens Landsthing bevidne, at der af dette Landskab alene blev aarlig udført 2 til 3000 Øxer.

Man maa med Grund forundre sig over Kongens Taalmodighed med Hensyn til Sverrig, og den lader sig ogsaa kun forklare af den Indflydelse, hans Moder Dorothea havde over ham. Erindrende sig sin kjære Ægteherres Skjæbne i Sverrig, fraraadede hun stedse Sønnen at bruge Magt mod det stridbare Folk; derimod skulde han see til at naae Maalet ved Underhandlinger, især ved at benytte de indre Stridigheder i Landet. Det hjalp kun lidet, at hun paa en Pilegrimsreise til Rom 1488 — den sidste, som noget kronet Hoved i Norden foretog, — fik Paven til at sætte Sten Sture i Ban. Da hun endelig var død paa Kallundborg Slot 1495, greb Kongen med Iver fat paa Sagen. Et nyt Møde i **Kalmar** ledte ikke til nogen Afgjørelse. Kongen havde medtaget paa et Skib alle de Dokumenter, der beviste hans Ret til Sverrigs Trone og betroet dem til en italiensk Doktor juris, der uheldigviis tillige var Astrolog. Ved sine Forestillinger om, at Tegnene vare ugunstige, holdt han i nogen Tid Kongen tilbage; men da Stjernerne endelig havde tilladt, at man begav sig paa Reisen, og man laa for Anker under Blekings Kyst, gik Varslerne uventet i Opfyldelse. Kongens eget Skib, **Gripshunden** kaldet, kom i Brand; Ilden naaede Krudtkammeret, Skibet, Doktoren og alle Dokumenterne sprang i Luften.

Dette Uheld undlod Sten Sture ikke at benytte sig af. Da han endelig fire Uger efter den bestemte Tid indfandt sig i **Kalmar**, var det ham let at finde Vanskeligheder paa Grund af de manglende Beviser. Under unyttige Forhandlinger hengik flere Maaneder. Da Kongen paa det svenske Rigsraads Bøn havde sendt en Gesandt til **Finland** for at bede Ivan om at ophøre med sine Anfald paa dette Land, anholdt Rigsforstanderen endog Budet og sendte ham tilbage til Kong Hans med den trodsige Yttring, at han ikke behøvede Kongens Forbøn, da han selv var stærk nok til at kunne forsvare Sverrig.

Kong Hanses Taalmodighed var nu endelig udtømt; 15 Aars Tab og Krænkelser skulde nu hævnes. Det danske Rigsraad tilbød ham hver tiende Mand af Landet; Lehnene og Kjøbstæderne stillede 3,600 Mand, og foruden andre tydske Tropper lejedes ogsaa den **store sariske**

Garde, en Bande af 4 til 6000 Mand, der bestod af sammenløbet Pak fra alle Kanter under Anførsel af Junker **Slentz**, en Adelsmand fra Køln. De vare vilde, forvorpne Karle, der solgte deres Overbeviisning, Liv og Blod til den Sag, der betaltes bedst. Rygtet om deres Ryggesløshed udbredte en saadan Skræk blandt Folket i Holsteen, at man flygtede til alle Sider, saasnart de lode sig see, og det hjalp ikke, at Kongens Statholder, **Hans Alefeld**, straffede de Flygtende med store Bøder. Kongen skyndte sig derfor med at lade dem indskibe, og i Juli Maaned 1497 mønstrede han ved **Avaskær** i Bleking en Hær, der beløb sig omtrent til 30,000 Mand.

Tiden var meget heldig valgt. Sten Sture havde dengang uforsigtig lagt sig ud med sin Frænde **Svante Sture**, hvem han paa Grund af et Tab i Krigen mod Russerne beskyldte for Fejghed, og med den sindige Erkebiskop af Upsala, **Jakob Ulfson**, hvem han lod belejre paa det faste Slot **Steke** ved Mælaren efter at have afbrændt hans Bispegaard i Upsala. Erkebiskoppen slyngede Banstraalen over ham, og Rigsraadet erklærede ham paa Grund af andre Voldsomheder for en Fjende af Staten, hvorpaa det sendte Kong Hans sin Hylding. Under saadanne Forhold gik den danske Hær under Rigets Hofmester **Povl Laxmand** rask frem; **Kalmar** Slot overgav sig den 23de Juli, og den 17de August sejrede en dansk Hærafdeling, der var ilet op mod Upland for at undsætte Steke, aldeles over Rigsforstanderen ved **Rotebro** nordfor Stokholm. Med Nød og Neppe undslap han selv til Stokholm, og gjorde derfra forgjæves Udfald mod den danske Hær, der havde sin Hovedlejr paa Brunkebjerget.

En Hær af Dalkarle rykkede frem for at undsætte Stokholm. De skulde angribe de Danske paa Brunkebjerget paa samme Tid, som Sten Sture gjorde Udfald fra Byen og faldt dem i Ryggen. Men Planen blev røbet, da et Sendebud med Brev herom faldt i de Danskes Hænder. Kongen brød ufortøvet op med sin Hær og angreb den 28de September ved Solens Opgang den 30,000 Mand stærke Bondehær ved **Rotebro**. Det første Angreb sloge Dalkarlene tilbage og tilføjede den danske Hær stort Tab med deres Pile, som de afskøde i store Bueskud, saa at de faldt næsten lodret paa de Flygtende:

deres Buer og Armborst brugte de saa fast,
som Snee fulde Dalepile,

hedder det i en gammel dansk Vise. Men Kongen samlede atter sine Tropper og gjorde et nyt Angreb med Rytteriet. Dette kunde Bonderne ikke udholde; de adspredte sig i vild Flugt og lede et stort Nederlag.

Da de Svenske fra Stokholms Mure saae den tilbagevendende danske Hær rykke op ad Brunkebjerget og bære de i Slaget erobrede Faner foran sig, troede de, at det var Undsætningshæren og ilede dem imøde. For sildig opdagede de deres Vildfarelse og styrtede tilbage mod Byen. De danske Ryttere anrettede et stort Blodbad blandt dem; Mange omkom, der kastede sig i **Norrstrøm** for at redde sig ved at svømme, og Sten Sture selv var udentvivl bleven fangen, dersom han ikke havde styrtet sig med sin Hest ud i Strømmen og var sluppen ind af en Lonport i Slottet.

Rigsforstanderen indsaae, at videre Modstand var forgjæves. I Begyndelsen af Oktober sluttedes et Forlig mellem ham og Kongen i **St. Klaras Kloster** udenfor Stokholm; han nedlagde sit Embede og erkjendte Hans for Sverrigs Konge, mod at erholde Frihed for alt Ansvar for sin Styrelse og Løfte om store Forlehninger.

Den 10de Oktober holdt Kongen Arm i Arm med Sten Sture sit Indtog i **Stokholm** Stad. Ankommen paa Slottet, spurgte han spøgefuld Hr. Sten, om Alt var vel dækket og tilberedt for ham og Gjæsterne. Sture pegede da paa de bagved Kongen staaende svenske Herrer og svarede: „Det maae disse bedst vide; thi de have selv baade bagt og brygget dette." Da de siden talede med hinanden om Rigets Styrelse, sagde Kongen: „Herr Sten! I har efterladt mig et slet Testamente her i Sverrig; Bonderne, som Gud har skabt til Trælle, har I gjort til Herrer, og de som skulde være Herrer, vilde I gjøre til Trælle."

En almindelig Rigsdag blev strax sammenkaldt, hvortil ikke blot Rigsraadet, Adelen og Gejstligheden maatte give Mode, men ogsaa 12 Bonder af hvert Lagsogn. Den 25de November foregik Hyldingen og den næste Dag Kroningen overeensstemmende med Kalmarrecessen af 1483. Under Hojtidelighederne bleve 50 Herrer slagne til Riddere, til stor Glæde for deres Hustruer, der længtes efter Fruenavnet; thi det

var nu 27 Aar siden, at Sverrig havde havt nogen Konge, og kun en saadan kunde tildele denne Udmærkelse. Riimkroniken fortæller, at denne Omstændighed skal have været særdeles gunstig for Kong Hanses Ophøjelse paa Tronen:

Hvar frälseqvinna ville heta Fruga,
på det de andra skulle sig för henne buga.

Efter Kroningen overgav Sten Sture alle Slotte og Lehn til Kongen, der igjen forlenede ham med **Finland, Norrbotten, Aaland, Nykoping** og flere Strækninger i **Sodermanland** og **Vestgötland.** En mægtigere Lehnsmand havde Sverrig ej havt; desuden udnævntes han til Rigshofmester, og han blev en af de 4 Rigsraader, til hvilke Kongen overlod Regeringen, da han i Januar 1498 drog tilbage til Danmark. Svante Sture derimod blev Rigsmarsk, formodentlig for at danne en Modvægt mod sin Uven Sten, dersom denne igjen skulde begynde paa ærgjærrige Planer.

Alle Stænders Forrettigheder bleve bekræftede, mange Forlehninger og Belonninger bleve uddeelte, og Kongen gjorde Alt for at vinde de Svenske. Disse synes ogsaa at have været veltilfredse — og de kunde vel heller ikke godt være andet — med den Mildhed og Ædelmodighed, hvormed han gik tilværks. Da han ved Slutningen af det prægtige Kroningsmaaltid spurgte Herrerne, om de havde fundet, at der manglede Noget, traadte en tydsk Hofmand, der stod i Yndest hos Kongen, frem og sagde: „Intet, Eders Naade, uden at I burde lade kalde Eders Drabanter og lade alle disse Forræderes Hoveder springe over en Silkemaatte.“ Kongen slog Øjnene ned; endelig sagde han: „Jeg vilde hellere, at du var død, end at jeg skulde plette mit Navn med en saadan Misgjerning.“ Derpaa gik han ind i sit Værelse og vilde aldrig mere see denne Raadgiver for sine Øjne.

Kongens Mildhed maatte altsaa gjøre ham yndet af de Svenske, og der manglede ikke Beviiser derpaa. Stokholms Borgere laante ham betydelige Pengesummer til Lejetroppernes Betaling; Rigsraadet indrømmede ham Frihed til at ansætte danske, norske eller svenske Embedsmænd paa hans Slotte i Sverrig, eftersom han fandt for godt; og

endelig bekræftede det Foreningen mellem Rigerne ved at vælge hans attenaarige Søn **Kristian** til Tronfølger. Prindsens Hylding af Stænderne foregik i Stokholm den 21de Maj 1499.

Den forrige Rigsforstanders Fjender hvilede imidlertid ikke. Allerede ved Kroningen i Stokholm havde flere mægtige svenske Herrer med Hæftighed fordret hans Hoved af Kongen. Ved Amnestien var han vel bleven fritagen for at staae til Ansvar for sin Styrelse og alle de Voldsomheder, han havde begaaet, hvilke just ikke vare saa ganske faa; men Erkebiskoppen Jakob Ulfsøn, der ikke kunde glemme de Krænkelser, han havde lidt af sin Dødsfjende, udvirkede en pavelig Dispensation eller Fritagelse fra dette Løfte. Han fremtraadte med Klager over al den Skade, Erkestiftet havde lidt, og med ham forenede sig alle Biskopperne og en Mængde Riddere og Væbnere. Der var ogsaa megen Grund til Klage; saaledes havde Rigsforstanderen 1492 under Livsstraf forbudt Udførsel af Korn paa samme Tid, som han selv udførte det i Mængde. Det havde været en let Sag for Kong Hans at skaffe sig af med den farlige Mand, og det havde været ude med Sten Sture, dersom han havde havt en mindre ædelmodig Herre. Men Kongens Bestræbelser gik alene ud paa at bilægge Tvisten, endog med Opoffrelser af Penge fra hans egen Side. Ved hans Mægling kom der et Forlig istand, hvorved Sten Sture slap med at betale Erkebiskoppen en Sum Penge.

Der herskede saaledes endelig igjen Fred i Norden. Forbindelsen mellem de nordiske Riger var fornyet, og under heldigere Forhold end før; thi Sverig nød nu en Rolighed, som det længe havde savnet. Men de upaalidelige svenske Stormænd kunde nu engang ikke finde sig i nogen Herre, og Foreningen bestod heller ikke denne Gang længere, end Lykken fulgte Kong Hanses Vaaben.

Delingen af Hertugdømmerne og Toget til Ditmarsken.

Ved Kristian den førstes Død havde Dronning Dorothea søgt at faae sin yngre Søn og Yndling, den otteaarige **Frederik**, valgt til Hertug baade i Slesvig og Holsteen. Heri vilde Hans med god Grund

ikke finde sig og gjorde sin Arveret gjældende. Man greb da til den Udvej at hylde begge Fyrster som Hertuger den 12te December 1482; men herved var Forsikkringen af 1460 allerede bleven brudt; thi den bestemte jo udtrykkelig, at kun **een** af Kongens Sønner skulde vælges. Den synes nu aldeles at være glemt; idetmindste overtraadte man den atter fuldkommen, da man den 10de August 1490 foretog den berygtede Deling af Hertugdømmerne paa **Gottorp** Slot. Hertug Frederik havde da fyldt sit attende Aar og fordrede som myndig sin Deel. Kongen overlod ham ædelmodig at vælge mellem den **gottorpske** og **segebergske** Deel, og da han valgte den gottorpske, tillod han ham endog inden fire Aar at ombytte den med den segebergske, dersom han ønskede det; han skjænkede ham fremdeles af sin Deel **Nordstrand** for at stille ham endnu mere tilfreds. Men dette var ej let, thi Frederik var i høj Grad uneisom, havesyg og trættekjær. Han væltede sig bestandig ind paa sin Broder med nye og aldeles ugrundede Fordringer; han antog Titel af „Arving til Norge" og forlangte det halve af dette Rige og desuden Laaland, Falster og Moen som Fædrenearv. Da tabte den godmodige Hans omsider Taalmodigheden og lod 1494 en Rigsdag sammenkalde i **Kallundborg**, hvor Hertugens Fordringer bleve undersøgte og fundne aldeles uhjemlede. Men han vedblev dog bestandig at ansee sig for forurettet og nære et ukjærligt Sindelag mod sin Broder.

Med Hensyn til det gamle danske Landskab Slesvig var denne Deling af fordærvelige Følger. Det udstykkedes som om det var privat Jordegods, og dets Selvstændighed og Nationalitet blev undergravet, idet det stedse bragtes i nøjere Forbindelse med Holsteen. Adelen og Gejstligheden skulde tage deres Besiddelser til Lehn af begge Fyrster og være dem begge hørige og lydige. Gjælden, der hvilede paa Hertugdømmerne, skulde deles mellem begge, ligeledes Afgifterne, som bleve tilstaaede paa Landdagen, der fra nu af skulde vare fælles for begge Lande. Det var kun et Skin af Eenhed, der bevaredes i Sønderrivelsen. Desuden lagdes herved Grunden til de senere fortsatte Delinger og bestandige Udstykninger, der stedse mere sondersplittede Landet. Mærkelig nok stred jo ogsaa denne Fremgangsmaade paa det bestemteste mod den bekjendte Bestemmelse i Forsikkringen af 1460, at Landene skulde blive

„ewich tosamen ungedelt!" Og denne Forsikkring, der allerede viser sig ugyldig og glemt 30 Aar efter at den var givet, har man i vore Dage efter fire Aarhundreders Forløb villet gjøre gjældende som en evig, uforanderlig Grundlov for den nye Stat Slesvig-Holsteen!

Det var ogsaa nærmest for at føje Hertugens Vindesyge, at Kongen indlød sig paa det sørgelige Tog til **Ditmarsken.** Hertugen havde nemlig anlagt et Toldsted paa Øen **Helgoland,** der var Hanseaterne en Torn i Øjet; de anfaldt derfor Øen 1497 i Forening med Ditmarskerne, opbrændte Hertugens Bygninger og forjoge hans Embedsmænd. Han tog vel atter Øen tilbage og fangede 130 Ditmarskere; men disse bleve snart igjen udløste, da deres Landsmænd gik over Ejderen og fangede lige saamange Friser. Forbittret opfordrede Hertugen Kongen til et Tog mod de urolige Naboer, og Hans laante saa meget villigere Øre dertil, da hans Fader forgjæves havde søgt at faae Ditmarskerne til at anerkjende det Herredømme, Kejseren havde indrømmet ham over dem.

Landet Ditmarsken, der kun er 7 Mile langt og 4 Mile bredt, er for en stor Deel frugtbart Marskland og beskyttes ved Diger mod Havets Oversvømmelser. Lykkedes det end en Fjende fra Holsteen af at trænge ind i Geesten eller Højlandet gjennem de østlige Grændseskove og Moradser, frembød dog Marsken med sine Diger, Grøfter og ufremkommelige Veje næsten uovervindelige Hindringer. Ved Sluserne kunde man desuden i Nødstilfælde sætte Landet under Vand og hindre Fjendens Fremrykken.

Et endnu sikkrere Værn end Naturen var Indbyggernes Tapperhed og Frihedskjærlighed. De ere fremstaaede tidlig i Middelalderen ved en Sammenblanding af Saxer paa Geestlandet og Friser i Marsken, dette Folk, der altid fremtræder, hvor Land og Hav ligge i Kamp med hinanden. Stridbarhed, Frihedslyst og Fædrelandskjærlighed vare tilligemed Tarvelighed, Kydskhed og Gudsfrygt deres meest fremtrædende gode Egenskaber. Men Haardheden udartede ofte til raa Grusomhed; de kjendte ikke til Skaansel og lode ubarmhjertig de faldne Fjenders Liig raadne paa Valpladsen. Deres Kvinder fornægtede endog stundom i den Grad Følelsen af Kvindelighed, at de toge Indvoldene ud af Ligene og bare dem som Sejrstegn omkring paa Spyd.

Forfatningen var demokratisk; Bonderne styrede sig selv og nøde en uindskrænket Frihed. Kun af Navn var Bremens Ærkebiskop deres Overherre, og de sendte ham ved hans Tiltrædelse af Embedet en Gave af 500 Mark. Dette var deres eneste Afgift, og saaledes bevarede de snildt deres Frihed under Skin af Afhængighed. Hvert Sogn havde sine egne **Sluttere** (Schlüter), der styrede dets Anliggender, og en **Edsvorneret**; men den højeste Ret i Landet var et Samfund af 48 Mænd, der valgtes paa Livstid, 2 eller 4 af hvert Sogn, og kaldtes **Forstandere, Regenter** og **Dommere.** Hver Løverdag holdt de Thing paa det anselige Torv i **Hejde,** der er 1300 Kvadratroder stort. Byen var den største Flække i Ditmarsken og havde sit Navn af at den var bygget paa en Hedestrækning. Vilde man ikke lade sig nøje med deres Dom, kaldte Slutteren fra **Weddingstedt,** det Sogn, hvorunder Hejde oprindelig hørte, alle de Tilstedeværende i Byen sammen med de Ord: „Höret jy Herren van unse Lande! Dar is en Wort to seggen, dar dem Lande Macht anne liegt!" Da samlede Folket sig og slog en Kreds paa den nordvestlige Side af det store Torv, hvor Sagen blev optagen paa ny og drøftet, indtil man var kommen overeens. Ved overordentlige Tilfælde, som Bestemmelse om Krig eller Fred, Forandring af Loven eller Tillæg til den, fik de enkelte Sogne i Forvejen Underretning for at de kunde sende deres **Fuldmagt** eller alle Sluttere og Edsvorne derhen. Sendebud fra fremmede Fyrster bleve førte ind i Forsamlingen for at aflægge deres Ærinde; man lod dem derpaa aftræde og efter endt Raadslagning atter føre frem for at erholde Svar.

Ethvert Sogn betragtede sig som en selvstændig Heelhed; det havde sit eget Pengevæsen og sine egne Stiftelser; men der erlagdes hverken Told eller Grundskat. Det var ikke sjælden Tilfældet, at enkelte Sogne paa egen Haand havde Fejder og sluttede Forlig og Fordrag med fremmede Magter. Det samme gjorde de enkelte Familier eller Slægter, der holdt indbyrdes meget nøje sammen. Blev Nogen anklaget for Retten, da kunde han være sikker paa Understøttelse af hele sin Slægt. Men ligesom Slægten hjalp den Enkelte af sin Midte og blodig hævnede den Fornærmelse eller Uret, der blev tilføjet ham, saaledes forstødte og straffede den uden Skaansel det Medlem, der havde begaaet noget Uhæder-

ligt. Thi den Enkeltes Ære berørte Enhver, der hørte til Slægten. Tyven blev udstødt og hængt ved Slutterens Haand, da man ikke havde nogen Bøddel. Den Kvinde, der havde født et uægte Barn og angav en falsk Fader, blev levende brændt, og Jomfruen, der var bleven besvangret, blev levende nedgravet i Jorden eller stukket ned under Isen, og Slægtningene hjalp Retten med at udføre den grusomme Dom. Saa strængt vaagede man over Sæderne.

Naar det gjaldt Fædrelandets Frihed, glemte Alle deres personlige Fjendskaber og egen Fordeel og vare beredte til at bringe ethvert Offer af deres jordiske Goder. Fra det fjortende Aar var Ynglingen vaabenpligtig, og alt vaabendygtigt Mandskab samledes een Gang om Aaret, ved Pintsetid, til Mønstring, hvert af de fire Fogderier for sig; den, der udeblev, skulde bøde 30 Guldgylden. Var Faren stor, grebe endog Oldinger, Koner, Børn, kort Alt hvad der kunde bære et Værge, til Vaaben og kæmpede med en ubøjelig Haardnakkethed. Ofte havde Ditmarskerne tilbageslaaet deres Naboer Holstenernes Angreb, og Kjærnen af den holsteenske Adel havde maattet lægge sine Been i Marskens Sumper. Den ellers stedse sejrrige Grev **Geert den store** led her 1320 sit eneste Nederlag, og den fjerde August 1404 faldt hans Sønnesøn **Gerhard den sjette** med Blomsten af Holsteens og Slesvigs Adel, da han vilde vende tilbage fra et Indfald i Ditmarsken ad den stærktbefæstede Landevej **Hamme.** Der hengik nu lang Tid, ja næsten et Aarhundrede, før nogen vovede et nyt Forsøg mod det stridbare Folk. Det var let for Kejser **Frederik den tredie** at overdrage Kong Kristian et Land, som han ej besad, men det var vanskeligt at vinde det. Da besluttede Kong Hans at gjennemføre sin Faders Planer, hvortil hans Broder, Hertug Frederik nu ogsaa ivrig opfordrede ham.

Den 27de November 1499 var Kongen i **Rendsborg** og fordrede af Ditmarskernes Sendebud en Skat af 15,000 Mark og Ret til at anlægge tre faste Slotte eller Skandser, nemlig ved Ejderfærgen, Meldorf og Brunsbüttel. Men Ditmarskerne forkastede med Harme dette Forslag, som det hedder i en af deres gamle Viser:

Do repen de Ditmarschen averluth:
dat schüt nu un nimmermehre,
darum wyllen wy wagen Hals un Gut,
un willen dar all um starven,
eher dat de Konick van Dännemark
so scholde unser schöne Land verdarven.

Kongen rustede sig nu af al Magt for at kunne undertvinge Landet i et kortvarigt Felttog, og Vintertiden, som just var begyndt, var især gunstig for et Tog i disse Egne, da Frosten bragte den moradsige Overflade til at stivne i Jis. Atter tog han den sariske Garde i sin Sold, der for Øjeblikket befandt sig uden Beskæftigelse i Landskabet **Hadeln** sydfor Elbens Udløb. Gjerne gik den ind paa at tjene Kongen i nogle Maaneder. Af Skræk for den frygtelige Horde lode Hamborgerne den have fri Gjennemgang gjennem deres Land, og i Begyndelsen af Februar stod den i **Oldesløhe.** Den var da 8 Kompagnier stærk og modtog 2,760 Lønninger, men snart voxede den ved andre Landsknægte, der bleve tagne i Sold, til henved 4,000 Mand. Den „ewerste" Kaptejn fik 50 rhinske Gylden om Maaneden, de andre Kaptejner hver 24, og hver Menig 4.

Kongen drev sine Rustninger med stort Hastværk og Hemmelighed, og man vidste længe ej rigtig, hvem Toget gjaldt. Da han endelig viste sin Hensigt og i Forening med Hertugen sendte Ditmarskerne Fejdebrevet, udgik der hastig Opbud til Stæderne og Almuen. Den slesvigske og holsteenske Adel samlede sig og ankom med et Følge af 900 Heste; de danske Adelsmænd, der vare fulgte ned med Kongen uden at være forberedte paa Toget, maatte kjøbe Heste og Vaaben i Lybek. Hele Hæren udgjorde henved 13 til 14,000 Mand.

Ved Synet af denne store Udrustning udbrød Junker Slentz forbavset: „Er Ditmarsken da lænket med Kjæder til Himlen?" Hele Hæren var til sin egen Skade opfyldt af det samme Overmod. Herrerne ringeagtede Bønderne, med hvem de skulde kæmpe, der kun havde 6000 Mand Fodfolk at sætte imod den store Hær og alt dens velrustede Rytteri. Mange lagde deres Harnisker og prydede sig med Smykker og Guldkjæder, som om de droge til Dands eller anden Lystighed. Andre førte store Pengesummer med sig, for strax at kunne kjøbe Byttet af de plyn-

drende Soldater; ja de havde endog taget deres Seglringe og Signeter med for at kunne udstede Forskrivninger, naar Pengene slap op. Ikke mindre end 3000 Trosvogne fulgte med Toget for at kunne modtage det forventede Bytte. Saa vis var man paa Landets Erobring, at flere Adelsmænd allerede i Tankerne deelte de gejstlige Godser mellem sig og for Spøg kaldte hverandre med gejstlige Navne og Titler.

Det saae heller ikke for menneskelige Øjne ud til, at Ditmarskerne skulde kunne modstaae en saadan Magt. Nogle Enkelte blandt dem raadede vel ogsaa til Underkastelse, men de bleve strax overstemte, og man besluttede at værge Friheden til det Yderste. Kvinderne opflammede deres Mænd og erklærede, at de selv vilde gribe til Vaaben for at deeltage i Landets Forsvar. Overalt øvede man sig i Vaaben, paa samme Tid som der læstes Messer og holdtes Fastedage. Man kunde ikke tænke paa at levere Fjenden et Slag paa Landets Grændser, thi det vilde have været at give sig selv til Priis; man foretrak derfor efter Forfædrenes Exempel at overlade Fjenden Geesten til Plyndring og kaste sig ned i Marsken og Hammerne, hvor man kunde føre et mere haardnakket Forsvar.

Tirsdagen den ellevte Februar 1500 drog den kongelige Hær i klart Frostvejr fra **Wilstermarsk** ind over Grændsen, hvor man havde ventet nogle Dage for endnu at give Ditmarskerne Tid til Underkastelse; men Ingen lod sig see. Uden Modstand besatte man det forladte **Alversdorf** og Byen **Windbergen,** hvor man endog overraskede endeel af Indvaanerne, der holdt sig lystige ved et Bryllupsgilde med Musik og og Dands. Ditmarskerne ventede nu Angrebet paa Norddithmarsken og havde besat alle Adgangene dertil; men i dets Sted kastede den kongelige Hær sig ad en Engsti, der blev røbet af nogle Forrædere, ind mod **Meldorf**, der kun var besat med nogle Lejesvende. Efter at have løsnet et Par Skud, flygtede disse ud i Landet og raabte, at Alt var tabt. Ved Meldorfs Erobring, der altsaa skete uden nogen egentlig Modstand, anrettede man et ynkeligt Blodbad paa Oldinger, Kvinder og Børn, for ved saadan Grusomhed at sætte Skræk i Folket. Især udmærkede Garden sig ved sin vilde Mordlyst. Paa Listen over de Slagne, for hvilke der siden holdtes aarlige Sjælemesser i Meldorf, fandtes 124 Navne.

Med Meldorfs Erobring ansaae man Landets Indtagelse for afgjort, og allerede udbredte det Rygte sig rundt omkring i de tilgrændsende Lande, at Ditmarsken var erobret. Fra det høje Kirketaarn vajede et prægtigt Banner, prydet med Guld og Perler, og Kongen og Hertugen toge Kvarteer i Klostret, hvor man nu gjorde sig tilgode efter den første vundne Sejr:

To Meldorp in dat Kloster,
dar eten se Krut, dar drunken se Medt,
dar eten se de schönen wilden braden.

siger en ditmarsisk Vise. Man hvilede her nogle Dage for at see, hvad Indtryk dette Tab vilde gjøre paa Indbyggerne.

I Begyndelsen vakte det ogsaa en ikke ringe Bestyrtelse; men Hævnfølelsen forenede sig nu med Frihedskjærligheden, og man besluttede en Kamp paa Liv og Død. De Spejdere, Kongen udsendte, faldt alle i Ditmarskernes Hænder og bleve Offre for deres Forbittrelse, paa Een nær, der røbede Kongens Plan om at trænge frem over Hemmingstedt til Hejde. Sognene **Oldenwöhrden, Hemmingstedt** og **Nienkirken** fik da Ordre til at forsvare denne Vej under Anførsel af en af Forstanderne, den tappre og snilde **Wolf Isebrand**. Den hele Styrke udgjorde vel neppe tusinde Mand. Deres Løsen var: „Hilf Maria milde!", og de havde ved store Gaver kjøbt en Mø, **Telse Hansdatter** af Sognet Wöhrden og af Slægten Wollersien, til at aflægge edeligt Løfte om evig Kydskhed og til at bære Krucifixet foran dem som Banner; thi de troede ved en saadan Krigsmø at vinde Landets Beskytterinde, den hellige Moders Velbehag.

Byerne Meldorf og Hejde ligge begge paa Geesten, der sender et Næs, **Høkelsbjerg** kaldet, ud forbi Landsbyen **Hemmingstedt,** som ligger omtrent midt mellem begge Byerne. Vejen mellem Meldorf og Hemmingstedt fører derimod igjennem Marsken; den var smal og omgiven af dybe Grave; thi Sommeren i Forvejen havde Bønderne med megen Bekostning ladet Grøfterne rydde og havde kastet den fede Kleg eller Marskjord op paa Vejen, hvorved den var bleven næsten ufremkommelig. Af denne Vej var det værste Stykke mellem **Epenwöhrden** og Hemmingstedt: det kaldtes **Dusend=Düwels=Werff,** fordi det hos den over-

troiske Almue var berygtet for sine natlige Spøgerier. Tæt nordenfor dette Sted laa en Forhøjning, som Wolf Isebrand udsøgte sig til en Skandse; denne blev opkastet om Natten i al Stilhed og saa hemmelig, at de Kongelige aldeles ikke fik Underretning om dens Tilværelse, skjøndt en rig Borger fra Hejde, **Karsten Holm,** havde sneget sig til Kongen og meddeelt ham Efterretning om Ditmarskernes Planer og Styrke. Forræderen bød Kongen til Gjæst næste Dag i sit Huus i Hejde og forsikkrede, at han ikke vilde finde nogen Modstand paa Vejen derhen. Han vidste selv nemlig Intet om Skandsen, som Isebrand først lod opkaste den følgende Nat.

Mandagen den 17de Februar frembrød og bragte stærkt Tøvejr med Snee og Slud. Da raadede Mange, deriblandt Feltmarskalken **Hans Alefeldt,** til at opsætte Fremrykningen; men den modsatte Mening, der støttedes af de overmodige Anførere for Garden, vandt Indgang hos Kongen. Først kom Garden med Skytset, forsynet med Faskiner og Bræder til at sætte over Grøfterne med, derpaa Opbudet af Borgerne og Bønderne, tilsidst Kongen, Hertugen og Ridderskabet, der uforsigtig

nok lode den lange Række af Trosvogne følge umiddelbart efter Hæren; men man tænkte jo ikke paa nogen Fare.

Det gik meget langsomt fremad paa den smalle, næsten bundløse Marskvej; Fodfolket vadede i Dynd, og Hestene sank i til Knæene. En stærk Nordvestenvind drev Snee, Regn og Slud lige i Ansigtet paa de Fremrykkende. Gjennemblødte af Regnen, stivnede af Kulden vare de allerede næsten udmattede, da Kuglerne fra Ditmarskernes Skandse, som de paa Grund af Sneefoget slet ikke havde bemærket, pludselig fore gjennem deres Rækker. Virkningerne bleve meget ødelæggende, thi Ditmarskerne fyrede hurtig og sikkert ind i de tætsammenpakkede Rækker. Foran Garden gik to Anførere, hvis Kæmpeskikkelser næsten forfærdede Fjenderne; den Ene faldt truffen af en Kugle, hvorpaa den Anden ilede tilbage for at ordne Folkene. Junker Slentz lod Kanonerne kjøre op, men den nedstrømmende Regn gjorde dem ubrugelige. Da gav den sejrvante Anfører utaalmodig Befaling til at storme Skandsen. Men forgjæves søgte man at omgaae den; kom man end ved Hjælp af Spyd og Faskiner over nogle af Gravene, mødte man dog strax nye, der gjorde enhver Ordning og Udbredelse umulig.

Da Ditmarskerne saae Fjendens Nød, voxede deres Mod. De gjorde Udfald og søgte at omstyrte Skytset, men Garden drev dem tilbage. For ikke uvirksom at lade sig nedskyde, gjorde denne nu den sidste Kraftanstrængelse for at komme over Gravene og omgaae Skandsen. Men hertil vilde Ditmarskerne ikke lade det komme. Pludselig styrtede 3 til 400 langskjæggede Mænd ud af Skandsen for at kæmpe en Kamp paa Liv og Død med saamange Tusinder. De havde kastet deres tunge Harnisk, Jernhat og Skjold, sprang barfodede ved Hjælp af deres Springstokke let over Gravene og stødte Gardens Krigere ned i disse med deres lange Spyd. To Gange lykkedes det Garden at kaste dem tilbage; men da de tredie Gang faldt an med uimodstaaeligt Raseri og vilde Hyl, bragte de en ny Bundsforvant med sig. De Ditmarskere, der stode ved Sluserne i Nørre Meldorf Sogn, havde, saasnart de hørte Kanonskuddene, aabnet dem; Havet, der var steget ved den hæftige Nordvestvind, strømmede saa voldsomt ind over det lavere Land, at man ikke mere kunde adskille Marker og Grøfter fra hverandre.

Bonderne stormede bestandig fremad under Raabet: „Höth di Garde, de Buer kumpt!" (**Vaer dig, Garde, Bonden kommer**), en Forandring af Gardens eget Feltraab: „Vaer dig, Bonde, Garden kommer!" I deres Spidse var stedse den tappre Wolf Isebrand, der uophørlig tilraabte sine Folk: „Fort, fort, sieh dy nich um, sieh dy nich um!"

Foran Garden holdt den kæmpestore Junker Slentz paa sin Hest, ifort en svær Jernrustning. Han var overalt, hvor Striden var skarpest, og gjorde Alt for at redde Hæren og Gardens Ære. Da gik en stærk Ditmarsker, den lange **Reimer fra Wimerstedt,** løs paa ham og stødte sin Hellebarde ind i hans Pantser, saa at Spidsen krummedes, og Hest og Rytter styrtede til Jorden. To andre Ditmarskere kom Reimer tilhjælp; han sprang op paa Hellebarden og stødte den dybt ind i den faldne Kæmpes Bryst, hvorpaa de væltede ham med Hest og Sadel ned i den dybe Grøft.

Med Oberstens Fald sank Gardens Mod. Den vendte sig til Flugt og søgte at redde sig over Grøfterne, der opslugte en stor Mængde af dens ellers saa tappre Krigere. Frygtelig voxede nu Faren for den øvrige Hær. Forstærkede ved tililende Landsmænd og bevæbnede Kvinder, kastede Ditmarskerne sig over den anden Træfning, Borgerne og Bønderne. Det blev en Myrden næsten uden Modstand, en Nedstøden i Gravene, der fyldtes med Liig af Druknede. Derpaa kom Raden til Ridderne. Forgjæves havde de søgt at komme Fodfolket tilhjælp; de kunde hverken komme frem eller tilbage, thi Vejen spærredes foran af forvirrede Menneskeklynger, bagved af uigjennemtrængelige Rækker af Vogne. Med Spyd og Pile søgte Ditmarskerne blot at saare Hestene, for at de skulde blive urolige, slaae hinanden og kaste Rytterne af. Enkelte af disse banede sig vel en Vej til Siden over Dyngerne af Liig, der fyldte Gravene; men de Fleste bleve nedtraadte og kvalte i Dyndet. Paa de færreste Liig fandtes Saar. Krudtrøgen og Hestenes Uddunstninger, der lagde sig over Valpladsen, frembragte tilsidst en saa tæt Taage, at man henimod Aften ikke kunde adskille Ven fra Fjende.

Blomsten af Slesvigs og Holsteens Ridderskab gik her tilgrunde. Blandt de faldne Adelsmænd, hvis Antal udgjorde flere hundrede, vare 15 Pogwischer, deriblandt Voldsmanden **Wulff af Farve,** 6 Sehestedter,

4 Buchwalder, 4 von der Wischer, 3 von Qualener, hvoraf Een var Kongens Kantsler, 2 Reventlower og 11 Alefeldter, deriblandt Marskalken **Hans Alefeldt** selv, der førte Danebrog og forsvarede den til sit sidste Øjeblik. Desuden faldt her over et halvthundrede nordtydske Adelsmænd og begge de unge Grever af Oldenborg, **Otto** og **Adolf**, Gerhards Sønner. Forgjæves tilbøde Slægtningene høje Løsepenge for at faae Ligene udleverede; de raae Sejrherrer lode alle Adelsmænds Legemer henraadne under aaben Himmel, medens de jordede flere tusinde af de Andre, og mange Aar efter betegnede uhyre Beendynger det Sted, hvor det frygtelige Slag havde staaet.

Det er ikke bekjendt, hvorledes Kongen og Hertugen reddede sig ud af Slagtummelen. Ankomne til Meldorf, opfordrede de Besætningen til at ile den slagne Hær tilhjælp; men da de sydlige Ditmarskere droge op mod Byen med deres Skyts, foretrak de iilsomt at drage sig tilbage til Holsteen. Endnu samme Aften blev Meldorf besat af Sejrherrerne, der fandt den øde og forladt af sin Besætning.

Med Rette maatte Ditmarskerne selv forundre sig over deres Sejr. I tre Timer havde de aldeles ødelagt en saa mægtig og mangedobbelt overlegen Hær. Deres Tab skal kun have været 60 Mand, nemlig 52 Indfødte og 8 Lejesoldater. Vanskeligere bliver det derimod at bestemme den kongelige Hærs uhyre Tab; Antallet anslaaes med stor Overdrivelse af de forskjellige Kroniker til 11,000, 15,000, ja endog til 24,000 Mand. En ditmarsisk Annalist selv ansætter det til 6000 Mand, hvilket synes rimeligst og vilde udgjøre omtrent Halvdelen af Hærens sandsynlige Størrelse. Garden alene havde tabt 1426 Mand; af Rendsborg Borgere bleve 50, og 140 Fogder fra Hertugdømmerne satte Livet til. Men især led Adelen meest; der var intet adeligt Huus i Holsteen, og kun faa i Danmark, der jo havde mistet flere Slægtninge. De Faldnes umyndige Sønner svore en blodig Hævn, og det var den da otteaarige **Johan Rantzau**, der 59 Aar senere holdt sit Løfte og hævnede sin Slægt.

Et umaadeligt Bytte gjordes paa Valpladsen. Alt Skytset, henimod 40 Feltstykker, en Mængde kostelige Vaaben og Klæder faldt i Ditmarskernes Hænder; en enkelt Mand skal alene have erholdt 500 gode Klædninger. Af de næsten utallige Trosvogne vare tre alene belæssede

med slagtet Fjæderkræ til Kongens og Hertugens Bord; tre Fade Viin fandtes i Meldorf og anvendtes samme Aften ved det Gilde, hvormed Ditmarskerne gjorde sig tilgode efter den vundne Sejr. I deres gamle Vise hedder det derfor skjemtende:

Tastet to, jy leven Gäste!
dat gift uns König Hans tom beste ....
Se drunken un seden ehn gude Nacht,
de ehnen den Wyn dar hedden gebracht.

Men det rigeste Bytte var de betydelige Kostbarheder af Guld, Sølv og ædle Stene, som de fornemme Herrer havde ført med sig. Blandt Kongens og Hertugens Bordtøj fandtes 25 Sølvfade og Hertugens prægtige Guldbæger; dette blev bevaret og taget tilbage ved Landets Erobring 1559. Størst Værdi af Alt havde dog en Vogn med Kongens Sølv, der vurderedes til 70,000 Gylden, og en lignende med Hertug Frederiks Skat. Begge Fyrsterne ansloge deres Tab til mere end 200,000 Gylden. Der fortælles, at Ditmarskere, der ikke kjendte Værdien af de Kostbarheder, de havde gjort til Bytte, skulle have bundet deres Hunde med Guldkjæder, i den Tanke, at det var Lænker af uædelt Metal.

Ogsaa den gamle Fane **Danebrog,** i tre Aarhundreder det danske Rigsbanner, faldt i Sejrherrernes Hænder. De skjænkede den til Sognet **Wöhrden,** formodentlig som en Anerkjendelse af den Tapperhed, dette Sogns Beboere havde viist i Slaget. Som Sejrstegn hang den i Wöhrden Kirke indtil Ditmarskens Erobring 1559; da førtes den til **Gottorp,** hvorfra den skal være kommen til **Kiel,** og er rimeligviis der bleven fortæret af Tidens Tand. Nærmere kan man vel ikke komme til Sagen; thi de Undersøgelser, der ere anstillede herom i den nyere Tid, have ikke ledet til nogen sikker Afgjørelse.

Saa djærvt havde Ditmarskerne værget deres nedarvede Frihed. Atter havde Bønderne sejret over Fyrsterne. Da der snart indløb meget ugunstige Efterretninger fra Sverrig og Norge, fandt Kong Hans det raadeligst under Hamborgernes og Lybekkernes Mægling at slutte en Vaabenstilstand med Ditmarskerne i **Hamborg** den 15de Maj 1500.

Sverrigs Frafald. Krig med Lybekkerne og Kong Hanses Død.

Ulykken i Ditmarsken bragte strax i Sverrig den ulmende Glød til at opblusse i lys Lue. Med Rette kunde Kongen sige:

Havde jeg ladet Ditmarsken blive
og været tilfreds med disse tre Riger,
da var mig ikke timet den Vaande,
at Sverrig havde mig ganget fra Haande.

Sten Sture var strax igjen paa Færde, og den svenske Adel sluttede sig til ham, svigtende Kongen med hans Lykke. Svante Sture erklærede paa egen Haand Kong Hans Krig, som det hedder i hans Fejdebrev, „fordi han havde erholdt for ringe Belønning, da han hjalp hans Naade til Riget mod den menige Almues Villie." Som han tænkte de andre svenske Stormænd. Den 29de Juli 1501 valgtes Sten Sture i **Vadstena** atter til Rigsforstander, og det ene Slot faldt efter det andet i hans Hænder. Stokholm aabnede sine Porte for ham, men Slottet forsvaredes heltemodig i 8 Maaneder mod den stridbare Biskop af Linkøping **Hemming Gad,** Anføreren for Belejringshæren. Dronningen, **Kristine af Saxen,** som Hans havde efterladt her, førte selv Befalingen i Slottet. Da hun endelig i Maj 1502 paa Grund af Hungersnød maatte overgive sig mod Sikkerhed for sin Person og Ejendom, fandtes der af Besætningen kun 70 Mand ilive, og af disse vare neppe 10 istand til at gjøre Tjeneste. Tre Dage efter Overgivelsen viste Kongen sig med en Flaade udenfor Slottet, men maatte følgelig vende tilbage med uforrettet Sag. Dronningen forblev i Fangenskab indtil i Oktober 1503, da Sten Sture selv ledsagede hende til Rigets Grændser.

Men ogsaa i Norge udbrød en farlig Opstand under **Knud Alfsøn,** Hovedsmanden paa **Aggershuus,** der stod i Forbindelse med de Svenske. Da sendte Kongen sin ældste Søn, den 22aarige **Kristian** derop, og han forstod at dæmpe Oprøret, men Kjærnen af den norske Adel gik tilgrunde under Bøddeløren. Knud Alfsøn selv, der belejredes paa Aggershuus af **Henrik Krummedige,** blev af denne sin gamle Fjende lokket til en Sammenkomst mod givet Lejde, men da han den 6te August

1502 var kommen ombord i hans Skib, kom det til en Ordvexling mellem dem, der endte med, at Knud Alfson blev overmandet og dræbt og hans Liig kastet ud i Vandet. Hans forbittrede Enke svor Hævn, og siden udbrød der en ny Opstand under **Herluf Hyddefad** 1508; men han blev fangen i **Hedemarken** af Prinds Kristian og tilligemed de andre Hovedmænd for Oprøret henrettet udenfor **Aggershuus.** Norge blev da atter roligt, men det forvandt i lang Tid ikke den Haardhed, hvormed det var blevet undertvunget.

Prinds Kristian gjorde endog Indfald i **Vestgotland,** opbrændte **Lodose** og lejrede sig ved det ødelagte **Elfsborg.** Den svenske Feltherre **Aage Johanson** af Slægten Natt och Dag kunde have overrumplet den slet bevogtede Lejr; men ridderlig som han var, lod han for Angrebet blæse i Trompeterne og blev slagen tilbage.

Da Sten Sture vendte tilbage fra at have ledsaget den danske Dronning til Grændsen, døde han den 13de December 1503 pludselig i **Skäflungaryd** Gjæstgivergaard i Nærheden af **Jönköping,** efter Rygtet forgivet af Knud Alfsons Enke, Fru **Mereta Ivarsdatter Dyre,** der herved banede sin Forlovede, Svante Sture, Vejen til at blive Rigsforstander. Han blev begravet i **Gripsholm** Kloster, som han selv havde stiftet.

Den 21de Januar 1504 blev **Svante Nielson Sture** udraabt til Rigsforstander paa Stokholm Slot. Han var en tapper, venlig og veltalende Herre og ligesom sin Forgænger højt yndet af Folket; det glemte ikke, at han besøgte Bonden i hans Hjem, tog ham, hans Kone og Børn venlig i Haanden, spiste med dem ved deres simple Bord og spurgte deeltagende til deres Anliggender. Der sagdes om ham, at han ikke tog Nogen i sin Tjeneste, der blinkede for et Slag af Stridsøren, og at han deelte Alt med sine Folk. En vigtig Støtte og Medhjælper i Regeringen havde han i den lærde og veltalende, men stridbare og trættekjære **Hemming Gad,** der var bleven valgt til Biskop i Linköping, men aldrig kom til at beklæde dette Embede, da Paven ikke vilde anerkjende hans Valg, ja endog satte ham i Ban. Han synes ogsaa bedre at have været paa sin Plads i Spidsen for en Hær end paa en Bispestol. Mod de Danske nærede han et uforsonligt Had; han kaldte dem „et Folk af Røvere og Mordere, Menneskehedens Fjender, der under be-

standig Banden og Sværgen lurede paa de Skibbrudne paa Jyllands Sandbanker og samlede til sig Afskummet af alle Nationer for at drive Søroveri." Uden Tvivl var han den væsentligste Hindring for Foreningen med Danmark, skjøndt et stort Parti i Landet onskede den fornyet. Forgjæves indlod Kong Hans sig i Underhandlinger, der som sædvanlig førte til Intet; forgjæves fik han Kejser **Maximilian** til at erklære de Svenske som Oprørere i Rigets Akt; thi de kunde lee ad slige tomme Trusler. Ikke engang Svante Stures Død, der indtraf pludselig den anden Januar 1512 i **Vesteraas**, aabnede nogen Udsigt for Kong Hans til den svenske Trone, thi Sønnen **Sten Sture den yngre** blev ufortøvet valgt til Faderens Efterfølger. Rigtignok lovede de Svenske ved et Forlig samme Aar inden 14 Maaneder at hylde Kongen eller Prinds Kristian; i modsat Tilfælde skulde de betale aarlig 13,000 Guldgylden; men ingen af Delene skete, og den hele Overeenskomst ledede kun til nye Forviklinger.

Ogsaa med **Lybekkerne** kom det til alvorlige Stridigheder. De vare misfornøjede med at Kongen i en Handelstraktat 1490 havde indrømmet **Englænderne** vigtige Handelsrettigheder, og de vedbleve tværtimod en Overeenskomst med Kongen at drive Handel paa de svenske Havne. En Krig udbrød, i hvilken den danske Flaade, som Kong Hans havde sat i ypperlig Stand, for første Gang under Søheltene **Peder Skram, Otto Rud** og **Jens Holgersøn Ulfstand** heldig maalte sig med den lybske. Den angreb endog 1509 Lybek selv, og 20 lybske Landsbyer bleve hærgede. Lybekkerne, der fik Understøttelse af de andre Hansestæder, hævnede sig ved at plyndre paa Kysterne af de danske Øer, men paa flere Steder, som paa Langeland og Møen, bleve de kraftig viste tilbage. Laaland og Bornholm lede meget ved deres Ødelæggelser; dog bleve de ogsaa fordrevne herfra af de danske Skibe. Jens Holgersøn overrumplede den 5te Juni 1511 **Wismar** paa en Markedsdag, opbrændte Forstæderne og ødelagde hele den wismarske Somagt paa Rheden, af hvilken han tog 14 Skibe. Derpaa angreb han **Rygen** og tilføjede i en Træfning Stralsunderne et afgjørende Nederlag. Et Søslag under **Bornholm** den 10de August var derimod uafgjørende. Lybekkerne indsaae nu, at en fortsat Krig kun var til Fordærvelse for deres egen

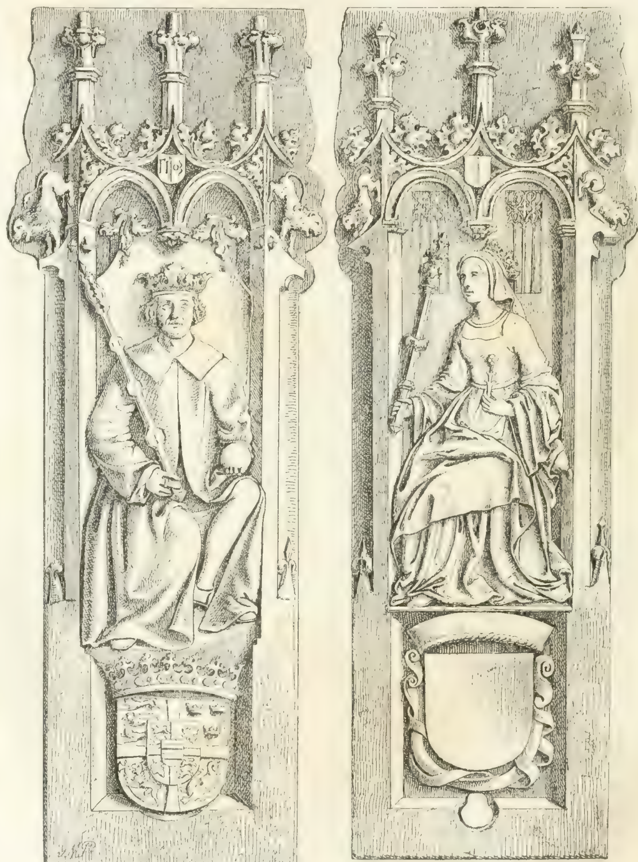
Sømagt og Handel, og søgte Freden, der ogsaa blev sluttet i **Malmø** den 23de April 1512. Deres gamle Handelsrettigheder bleve bekræftede, men de maatte forpligte sig til at afbryde al Handelsforbindelse med Sverrig og betale en Sum af 30,000 rhinske Gylden i 12 aarlige Terminer. Efter den sidste Udbetaling skulde Forskrivningen udleveres dem; men da den endnu findes i god Behold i det kongelige Gehejmearkiv, kan man nok skjønne, hvorledes det er gaaet med Betalingen.

Kong Hans overlevede kun kort denne Fred. Da han paa en Rejse fra Ribe til Aalborg vilde ride over et Vadested i **Skjern** Aa ved **Tarum Kjær**, styrtede Hesten med ham i Aaen, og han befandt sig meget ilde af det kolde Bad. Dog kom han til Aalborg den 24de Januar 1513, men blev otte Dage efter sengeliggende og døde den 20de Februar, 58 Aar gammel, i det gamle Steenhuus ved Torvet ligeoverfor Budolfi Kirke, der længe har tilhørt Familien Gjødvad og nu ejes af en Kjøbmand Nissen. Hans Liig blev bisat i **Graabrødre Kirke i Odense,** hvor hans Gemalinde **Kristine,** der døde den 8de December 1521 i sit 60de Aar, kom til at hvile ved hans Side. Ogsaa begge deres Sønner, **Kristian den anden** og den yngste Søn **Frants,** der døde før Faderen 1511, bleve begravede her. Da Graabrødre Kirke nedbrødes 1805, bleve Levningerne af de her jordede Kongeliig optagne og uordentlig nedlagte i en Blykiste med fire Afdelinger i **St. Knuds Kirke,** indtil de omsider 1817 paa den daværende Guverner over Fyen, Prinds Kristians Foranstaltning, bleve nedsatte i fire særegne Kister i en dertil indrettet Gravhvælving i samme Kirke. Ovenover denne anbragte man i Kirkemuren den prægtige gamle **Liigsteen,** der havde siddet indmuret ovenover Begravelsen i **Graabrødre Kirke.** Den er af gullandsk Steen og er en af de største Liigstene i Norden; thi den er 13 Fod lang, 8 Fod bred og 1 Fod tyk. Paa den findes Kongens og Dronningens Billeder, begge med Krone og Scepter og omgivne af deres Anevaabener, tilligemed deres Søn Frants. Vi finde her den første Afbildning af **Elefantordenen** i den **Ordenskjæde,** Kongen bærer om Halsen; den har et Mariabillede som Ordenstegn og er sammensat af taarnede Elefanter. Skjøndt Stenen ved Flytningen til St. Knuds Kirke blev slaaet midt over, have Figurerne dog ikke taget nogen egentlig Skade.

Kong Hans's og Dronning Kristines Liigsteen.

Foruden disse Afbildninger af Kong Hans og hans Dronning have vi ogsaa nogle andre, nemlig i Træ paa den prægtige Altertavle fra Graabrodrekirke, og paa **to Stene** ved Opgangen til det store kongelige Bibliothek.

De to Reliefs i Opgangen til det Kgl. Bibliothek.

Kong Hans var jævn og ærlig i al sin Færd og elskede dansk Sprog, danske Skikke og Alt, hvad Dansk var. Man skulde neppe have ventet en saadan Danskhed hos ham, naar man betænker, at han var oprunden af en aldeles tydsk Æt. Desuden var han tarvelig i Mad, Drikke og Klæder, huusholderisk med Landets Penge, mild og venlig mod Alle; dog led han af en Tilbøjelighed til Tungsindighed, der undertiden var nærved at udarte til Afsind. At han var en ædel og retsindig Herre, indrømme selv Datidens svenske Skribenter, der ellers kun ere lidet tilbøjelige til at lade Danmark og de danske Konger vederfares Ret. Dog synes enkelte af hans Handlinger at kunne gjøre et Skaar i den Roes, man tillægger ham for hans Retfærdighed. Renteskriveren **Anders** blev 1494 anklaget for ulovlig at have tilvendt sig Penge, paa Pinebænken aftvungen en Tilstaaelse, som han siden tog tilbage, og ikke destomindre hængt. Da Kongen kortefter faldt i en Vildelse, troede man, at den kom af Samvittighedsnag herover; det synes endog, som om han tænkte paa at gjøre en Pilegrimsreise for at bringe Ro i sin Sjæl. Endnu mere har man dadlet ham for hans Fremfærd mod Rigshofmesteren **Povl Laxmand**, Danmarks rigeste Adelsmand, der besad 5 Herregaarde med tilhørende Bøndergods foruden andre Ejendomme. Da han den 22de Juni 1502 kom ned fra Slottet og vilde gaae over **Højbro**, blev han overfalden af to Adelsmænd, **Ebbe Strangesøn** og **Bjørn Andersøn**, hvoraf den første var hans personlige Uven, og saaret i Brystet med en Dolk; derpaa kastede de ham halvdød ud i Vandet med de Ord: „Du hedder Laxmand, løb nu i Vandet som din Natur er."

Morderne bleve aldeles ikke straffede, og en Maaned efter mødte Kongen personlig i Ringsted paa Sjællands Landsthing og anklagede Povl Laxmand for Landsforræderi, da han havde staaet i hemmelige Forbindelser med de Svenske og ophidset dem mod Kongen; Rigsraadet fandt ham skyldig og dømte, at „Hans Naade bør at nyde og beholde til Opretning alt Hr. Povl Laxmands Gods, Jord og Løsøre, ihvad det helst er eller nævnes kan, saa langt som det kan række, til evig Ejendom, endog det er ej nær Fyldest for saadanne Gjerninger, Skade og Fordærv, som Povl Laxmand gjort haver." Da Ingen af hans Slægtninge mødte efter Kongens Opfordring for at forsvare hans Sag for det

almindelige Landsthing, blev han dømt fredløs, og alt hans Gods inddraget. Hans Børn gjorde imidlertid senere Fordring paa Godserne og støttede sig til en Erklæring fra det svenske Rigsraad, at det aldrig havde staaet i nogen Forbindelse med Larmand. De erholdt dog ikke deres Fædrenearv tilbage, men maatte lade sig nøje med Mødrenearven, og denne erholdt de først under Frederik den førstes Regering. Mange ansaae Kong Hanses Fremfærd for uretfærdig, og der fortælles, at han, plaget af Samvittighedsnag, paa sit Yderste flere Gange skal have udraabt Larmands Navn; men Sagen er aldrig bleven tilstrækkelig opløst, og det synes temmelig misligt at stole mere paa en Erklæring af det fjendtlige svenske Raad end paa Kongens Retsindighed og det danske Rigsraads

Kong Hans' Sigil.

Retfærdighedsfølelse. Iøvrigt blev ogsaa Sagen forfulgt og paadømt under en fuldstændig Jagttagelse af alle dengang brugelige Retsformer.

Kristian den andens Opdragelse og første Regeringsaar.

Af de fire Sønner, Kong Hans og Dronning Kristine havde, døde de tre i deres tidlige Barndom; kun den ældste, **Kristian,** overlevede Faderen. Han var født paa **Nyborg** Slot den anden Juli 1481. Sagnet, der gjerne er virksomt ved mærkelige Mænds Fødsel, fortæller, at da han kom til Verden, var hans ene Haand knyttet og fuld af Blod. Da han var et spædt Barn, skal en Abe have taget ham ud af Vuggen og baaret ham op paa Slottets Tag, saa at Alle skjælvede for hans Liv; ikke desto mindre bragte Aben ham lykkelig ned og lagde ham atter uskadt i Vuggen.

Den unge Prinds blev opdraget paa en meget besynderlig Maade. Først blev han sat i Huset hos en anseet og velhavende Borger i Kjøbenhavn, **Hans Metzenheim,** med Tilnavnet **Bogbinder,** der selv ingen Børn havde med sin Hustru **Birgitte.** Her kom Kanniken **Jørgen Hinze** hver Dag til ham for at give ham Underviisning; tilsidst tog han ham hjem til sig, da Hans Bogbinder ønskede at fritages for alt Ansvar. Men den vilde Dreng gjorde Kanniken mange Bryderier; han løb omkring hos Borgerne, naar de holdt Gilder, og klavrede om paa Tagene med de andre Drenge. Naar han modtog Irettesættelse herfor, svarede han kjækt: „Smaafolk holde sig til lave Steder, men for Herrerne passer Høiheden!“ Da Kanniken ofte maatte være borte fra Hjemmet paa Grund af sine geistlige Forretninger og frygtede for, at der skulde skee nogen Ulykke, besluttede han at tage Drengen med sig, og Følgen heraf blev, at man saae Kongesønnen, der allerede var valgt til Faderens Tronfølger baade i Danmark og Norge, staae i Kirken med Fakkel i Haanden og synge med de andre Kordrenge. Da dette kom Kongen for Øren, blev han alvorlig vred og tog Sønnen hjem til sig paa Slottet. Fra sin Svoger Kurfyrst **Joakim af Brandenborg** fik han forskrevet en dygtig Hofmester til ham, ved Navn **Mester Konrad.** Denne lærte

ham meget godt det latinske Sprog, som han stedse siden skrev med stor Færdighed; thi Prindsen besad af Naturen meget gode Anlæg. Den bestandige Latin blev han imidlertid kjed af, bestak Slotsvagten, saa at han kunde komme ud og ind om Natten, og nu sværmede han med andre unge Mennesker ved Nattetid omkring i Borgernes Huse. Det gik saa vildt til, at Borgerne selv klagede til Kongen; thi Øvrigheden lukkede et Øje til og vilde ikke tage sig af Sagen. Da blev Kong Hans saa vred, at han greb sin Ridepidsk og lod den ubønhørlig dandse paa Prindsens Ryg, indtil han faldt paa Knæ og med grædende Taare lovede Bod og Bedring.

En lang Tid blev han holdt strængt, indtil Kongen 1502 sendte ham til **Norge** for at dæmpe Opstanden under Knud Alfsøn. Ved denne Lejlighed udfoldede hans Karakteer sig, og det viste sig, hvad man kunde vente sig af ham. Med Rasthed, Klogskab og Feltherredygtighed undertrykte han dette Oprør, som ogsaa det følgende under Herluf Hyddefad; men han viste en overordentlig Haardhed og Grusomhed. En stor Mængde af Oprørerne maatte bøde med Livet, og den norske Adel blev næsten aldeles udryddet.

Kong Kristian den anden.

Da han i Efteraaret 1507 kom til **Bergen**, gjorde han et Gilde paa Slottet, hvortil Byens meest ansete Borgere bleve indbudne. Iblandt Gjæsterne var ogsaa Enken **Sigbrit Villums** fra **Amsterdam**, der paa Grund af de daværende Uroligheder i Holland havde forladt sit Fædreland og nu havde et Gjæstgiveri i Bergen. Med hendes Datter **Dyveke** (det samme Ord som Täubchen, lille Due), dandsede Prindsen, og han blev saa indtaget af hendes Dejlighed, at han beholdt hende hos sig som sin Frille og siden tog hende tilligemed Sigbrit med sig til **Oslo**, hvor han indrettede et eget Huus til dem. Da han blev Konge, fulgte de ham til **Kjøbenhavn**, hvor Forbindelsen vedblev, saalænge Dyveke levede. Det gjorde ingen Forandring heri, at han 1515 ægtede den fjortenaarige **Isabella**, en Datter af Erkehertug Philip den smukke af Østerrig og Johanna af Kastilien; hun var en Søster til Kejser **Karl den femte**, Verdens mægtigste Fyrste paa den Tid. Hun var født i **Brysſel** den 18de Juli 1501 og var bleven opdraget hos sin Faster Enkehertuginde **Margrete af Østerrig**. Kongen vilde først have anholdt om hendes tre Aar ældre Søster **Leonora**, der var berømt for sin Skjønhed, men hun var allerede lovet til Kong Johan den tredie af Portugal. Gjennem sin Morbroder, Kurfyrst **Frederik den vise af Saxen**, fik han da dette Giftermaal bragt istand. Den 11te Juni 1514, samme Dag som Kongen blev kronet i Kjøbenhavn, blev hun ved Prokuration viet til ham i Brysſel og 1515 afhentet af Erkebiskop **Erik Valkendorf** af Trondhjem og **Henrik Gjøe**. Sørejsen til Danmark var ikke heldig; en hæftig Storm i Nordsøen gjorde den unge Dronning saa søsyg, at hun ønskede at blive sat iland paa Jyllands Vestkyst. Man vilde imidlertid ikke lade hende modtage det uhyggelige Indtryk af den meest øde Deel af Riget, første Gang hun satte sin Fod paa dansk Grund; hun fortsatte derfor Rejsen og landede i Begyndelsen af August i **Helsingør**, svag af Søsyge, Længsel og Sorg. Efterat være kommet noget til Kræfter drog hun Kongen imøde, der modtog hende i **Hvidøre** med et prægtigt Følge; derpaa fulgte Indtoget i **Kjøbenhavn** den 10de, og Kroningen og Bryllupshøjtidelighederne den 12te August; men Dronningen var saa angreben af en andendags Feber, at hun kun med megen Møje udholdt de dermed forbundne Anstrængelser.

Elisabeth — saaledes kaldtes Isabella i Norden — var from, blid og elskværdig; men Kongens Kjærlighed forblev ved Dyveke, skjøndt

Dronning Elisabeth.

Erik Valkendorf overbragte en udtrykkelig Begjæring fra Svogeren Karl om at han skulde stille sig ved hende; Dyvekes Moder Sigbrit vandt stedse mere Indflydelse paa Kongen, medens hun dog ogsaa forstod at vinde den unge Dronning, der i hende saae en kjær Landsmandinde, med hvem hun kunde underholde sig om sit Fædreland. Det var maaskee for en Deel med Hensyn til Dronningen, at Sigbrit fik Kongen til 1516 at indkalde 24 Familier fra **Waterlandet** i Nordholland, som han lod nedsætte sig i **Hollænderbyen** paa **Amager**, hvor de formerede sig stærkt under de gunstige Forhold, der bødes dem. Ligeledes nedsatte hollandske Bønder sig paa Øen **Hasselø** i Guldborgsund ved Falster, hvor de senere ere blandede med den danske Befolkning. De anlagde Kjøkkenhaver, som de forstode at dyrke langt bedre end det hidtil havde været Tilfældet i Danmark, ligesom de ogsaa kjendte en bedre Behandling og Tilberedelse af Smør og Ost.

Den **Haandfæstning**, som Kristian ved sin Tronbestigelse havde underskrevet, indeholdt betydelige nye Indskrænkninger i Kongemagten. Hidindtil havde Kongerne søgt at faae deres ældste Søn valgt til Tronfølger, medens de levede; dette maatte ikke længere skee, da det indskrænkede Rigsraadets Valgret. Ingen ufri Mand maatte adles uden Rigsraadets Samtykke. Efterlod en ufri Mand sig frit Gods, da maatte hans ufrie Arvinger ikke komme i Besiddelse deraf, men det skulde sælges til Adelige. Vare ufrie Mænd i Besiddelse af Slotte, Lehn eller Landsdommerembeder, da skulde de med det Første afsættes. Alt dette maatte for Fremtiden kun Adelige erholde, og Rigsraadet skulde have de bedste Lehn. Adelen fik Ret til at oppebære de højeste Bøder paa sine Godser, nemlig paa 40 Mark, og den behøvede tilligemed Gejstligheden ikke at gjøre Kongen nogen Tjeneste udenlands uden efter Rigsraadets Bestemmelse. Endelig hed det i Slutningen af Haandfæstningen: „Gjøre vi imod fornævnte Reces og ville ingenlunde lade os undervise deri af Rigens Raad — det Gud forbyde! — da skulle alle Rigens Indbyggere ved deres Ære troligen tilhjælpe det at afværge og Intet dermed forbryde imod den Ed og Mandskab, som de os gjøre skulle." Det var altsaa lovligt, ja endog Pligt, at gjøre Oprør, saasnart der skete det Mindste, der kunde betragtes som Overtrædelse af nogen Bestemmelse af Haandfæstningen.

Det var heller ingenlunde Kristians Mening at ville holde den. Hans kraftige Villie oprørte sig mod en saadan Tvang, der maatte lamme alle hans Foretagender og gjøre de Planer umulige, som han nærede med Hensyn til at fremme de lavere Stænders Opkomst. Ved sin Opdragelse i et borgerligt Huus havde han faaet en Forkjærlighed for Borgerstanden, der blev næret ved de trykkende Baand, de højere Stænder paalagde ham, og ved **Sigbrits** Forestillinger. Hollænderinde med Liv og Sjæl, skildrede hun ham de hollandske Handelsstæders Rigdom; „Borgerstanden var der Landets første Stand og fordunklede aldeles Adelen og Gejstligheden. Det frugtbare Danmark kunde være ligesaa blomstrende, naar det ikke blev udsuget af Adelen, Gejstligheden og Hansestæderne." Kongen lyttede gjerne til hendes Forestillinger, der stemmede saa godt med hans egen Tilbøjelighed. Sigbrit selv fik det hele Toldvæsen at styre, navnlig den vigtige **Øresundstold**, og hun

viste, at hun godt forstod at omgaaes med Tal. Hollænderne fik Begunstigelser med Hensyn til Tolden for at svække Hansestædernes Handel, og flere Forordninger bleve givne, der sigtede til at hæve de danske Kjøbstæder. Men i Alt viste sig Kongens voldsomme, utaalmodige Sind; han vilde høste Frugterne, før han havde faaet Træet plantet.

Den stolte **Sigbrit**, der lod Adelsmændene i den strængeste Frost staae udenfor sin Port paa **Amagertorv** og vente, til Kongen kom ud fra hende, vedligeholdt sin Indflydelse paa Kongen uagtet Dyvekes Død. Da hun nemlig døde pludselig i Aaret 1517, opstod der Rygter om Forgiftelse. Nogle meente, at Rigsraadet havde rydbet hende afvejen, da det derved troede at kunne tilintetgjøre Sigbrits Indflydelse; Andre antoge, at det kunde hidrøre fra den mægtige Adelsmand **Torben Oxes** Familie. Torben Oxe, Lehnsmanden paa Kjøbenhavns Slot, var nemlig forelsket i Dyveke, og Sigbrit skal ikke have havt noget imod sin Datters Giftermaal med en saa anseet Mand; men Torbens Familie havde saa meget mere at indvende derimod. De fleste Beretninger henføre imidlertid Mordet til Torben selv, der vel ønskede Dyvekes Kjærlighed, men ikke vilde lade sig hende paatrænge til Hustru af Sigbrit. Mod ham vendte sig i Særdeleshed Mistanken, da han kort før Dyvekes Død havde sendt hende Kirsebær, som hun havde spiist. Hertil kom, at hans Skriver **Hans Faaborg**, et slet Menneske, som han lod hænge for Underslæb, tidligere havde angivet for Kongen, at Torben tragtede efter Dyvekes Gunst. Da Slotsherren, hvis Rygte just ikke var det bedste, ved en Hoffest aabenhjertig tilstod dette paa Kongens Spørgsmaal, forstummede Kongen pludselig, og man kunde vente det Værste. Kort efter hørte man, at Torben var bleven kastet i Fængsel, og at Kongen havde anklaget ham for Rigsraadet, som det synes saavel for Giftblanderi, som for at have besmittet Kongens Seng. Rigsraadet, der efter de to sidste Haandfæstninger skulde paadømme enhver Klage af Kongen over en Adelsmand, frifandt Torben for Forgiftelsen; hvad det andet Punkt angik, da erklærede det, at Loven ikke havde fastsat Straf for Tanker; desuden var der jo kun Tale om Kongens Elskerinde. Da blev Kongen forbittret og udbrød: „Havde jeg havt saamange Venner og Frænder i Raadet, som Torben, da var Dommen nok falden anderledes; men har

han end en Hals saa tyk som en Tyrehals, skal han dog miste den." Fra de nærmeste Byer omkring Kjøbenhavn bleve tolv Bønder kaldte op paa Slottet for at afsige en Dom. Kongen bekymrede sig ikke om, at Torben efter Haandfæstningen som Adelsmand kun maatte dømmes af sine Lige; heller ikke maatte efter Loven Bønderne dømme i Staden og paa Slottet, men kun paa deres eget Thingsted. Dommen blev ogsaa saaledes, som man kunde vente af ængstelige Folk: „Vi dømme ikke Torben, men hans egne Gjerninger fordømme ham." Denne intetsigende Kjendelse forklarede Kongen som en Dødsdom, og skjøndt Adelen og Rigsraadet, den pavelige Legat **Arcembold**, og Dronningen selv paa sine Knæ bade ydmygt om Naade for Torben, lod han ham dog offentlig henrette paa **St. Gjertruds Kirkegaard** den 29de November 1517, og begrave paa **Helliggejstes Kirkegaard**. Denne tyranniske Handling gav Anledning til megen ond Omtale, og det hjalp ikke, at der pludselig begyndte at brænde Lys over Hans Faaborgs Liig, der endnu hang i Galgen, og at baade Vægterne og derpaa Kongen selv saae det, der nu lod Liget hæderlig jorde hos Graamunkene. Man meente, at Kongen havde ladet Munkene holde Lysene ivejret paa Spyd, for at bilde den overtroiske Mængde ind, at Skriveren var uskyldig, og at Torben havde begaaet en Misgjerning ved at lade ham hænge.

Ved denne Voldsgjerning var det kommet til et farligt Brud mellem Konge og Raad. Kampen blev uforsonlig; thi Adelen følte sig haardt krænket med Hensyn til sine vigtigste Rettigheder. Kongen vidste, at den vilde hævne sig ved gunstig Lejlighed, og følte, at han ikke kunde blive staaende herved. Mange Planer krydsede sig i hans urolige Sind, og han søgte stedse mere sine Raadgivere i de lavere Stænder. Foruden den tykke, skelende Moer Sigbrit med kobberrødt Ansigt, kom hendes Broder **Herman Willums** og Mester **Diderik Slaghoek** i stor Anseelse hos Kongen. Den sidste var Doktor i den kanoniske Ret og kyndig i Lægekunsten; iøvrigt en rænkefuld og ryggesløs Mand, der var kommen herind fra **Vestfalen** i den pavelige Legats Følge og havde forstaaet at gjøre sig gjældende. Han kom til at spille en vigtig Rolle, ingenlunde til Gavn for sig selv eller for Kongen og Riget.

For en kort Tid henvendtes imidlertid den almindelige Opmærksomhed paa Kongens Foretagender mod Sverrig. Med Hensyn til dette Rige vare Kongen og Rigsraadet enige, da de begge ivrig ønskede at fornye Forbindelsen og derigjennem Herredømmet over Sverrig; men dette var ogsaa det eneste Eenhedspunkt imellem dem.

Togene til Sverrig og Landets Erobring.

Sverrigs daværende Rigsforstander var **Sten Sture, den Yngre** kaldet, den ædleste og ridderligste af Sturerne. Mildhed lyste ud af hans blaae Øjne, og han var Almuens Yndling, men ikke de Mægtiges; thi deres Trods forstod han at kue med Fasthed og Mod. I Kampen var han kjæk og tapper, i Freden godmodig og vennesæl.

En uforsonlig Fjende havde han i den nye Ærkebiskop i Upsala, **Gustav Trolle**, en haard og hævngjærrig Mand, der hørte til en Slægt, som ved sine Ejendomme var knyttet til Danmark og i flere Led havde staaet i fjendtligt Forhold til Sturesslægten. Da han kom hjem fra Rom efterat have modtaget Pavens Stadfæstelse paa sit Embede, undgik han den højtidelige Modtagelse, som Rigsforstanderen havde beredt ham i Stokholm, og vægrede sig haardnakket for at sværge ham Troskab. Da han bestandig vedblev at drive Underhandlinger med de Misfornøjede og Kong Kristian, ja tilsidst kastede sig ind i sit faste Slot **Steke**, der laa paa en lille Holm i Mælaren og under de foregaaende Ærkebiskopper var blevet stærkt befæstet, gjorde Sten Sture Anstalter til at tvinge ham med Magt. Thi den hovmodige Prælat lod sig ikke engang bevæge ved Pavens Forestillinger om „at han ikke skulde sætte sig voldsomt op mod det verdslige Regimente, men passe sit Embede med Spaghed."

For at kunde belejre Steke med Kraft, sendte Rigsforstanderen et Skib til Lybek for at hente Krigsfornødenheder. Hans Stedmoder Fru **Mereta Ivarsdatter**, nu Forstanderske for St. Agnetes Kloster i Roskilde, laa i Strid med ham om Arven og lod derfor med Kongens Vidende et Krigsskib udruste, der om Natten, da Mandskabet laa i den første Søvn, pludselig overrumplede og tog det fuldtladede svenske Skib

i **Traves** Munding. Krigen med Danmark tog hermed sin Begyndelse, og de Svenske bestemte paa Rigsdagen i **Arboga**, at de ikke vilde antage Kong Kristian, fordi han aldrig vilde holde sine Ord og Løfter, og at de vilde fortsætte Belejringen af Steke, nedbryde det og afsætte Erkebiskoppen fra sit Embede.

Trolle forsvarede sig imidlertid paa sit Slot, stolende paa Undsætning fra Danmark. Endelig viste der sig ogsaa en dansk Flaade i Skærgaarden, der var besat med 4000 Mand jydske Folk under Anførsel af den djærve Søhelt **Søren Norby** og Erkebiskoppens Farbroder **Joakim Trolle** til Lillø, medens Erkebiskop **Birger af Lund** udsendte en Banlysning over Sten Sture og Sverrigs Riges Raad, „fordi de havde anvendt Vold mod Erkebiskop Gustav Trolle og ikke vilde modtage deres retmæssige Herre og Konge, Kristian af Danmark." Men de Svenske bekymrede sig kun lidet om Bansættelsen. Da Gustav Trolle fra sin Borg saae Rogen af Landsbyerne, som de danske Landingstropper havde stukket i Brand, udbrød han hævnlysten: „Nu skal jeg gjøre Velsignelse over dette Riges Almue med mit skarpe Sværd, som jeg længe har holdt beredt dertil!"

Hans Glæde varede imidlertid ikke længe. Med en Deel af Belejringshæren fra Steke angrebe Sten Sture og den enogtyveaarige **Gustav Erikson Vasa** de Danske, der vare landede ved **Dufvenæs**, et Forbjerg paa **Siklaöen** nærved Stokholm, og dreve dem tilbage til deres Skibe. Under Hærgninger paa Kysterne vendte de hjem til Danmark.

Da Erkebiskoppen fik Underretning om det uheldige Udfald, faldt hans Mod, thi han saae, at han ikke kunde holde sig, og han tilbød at ville overgive Slottet, naar han maatte forblive i Besiddelse af sit Stift. Men Rigsforstanderen svarede, „at der var flydt for meget Blod for hans Skyld; Hans Naade var at ansee for en Manddraber, det var ham ikke længere tjenligt at være Biskop." Den 23de November 1517 aabnedes en Rigsdag i **Stokholm**, paa hvilken Trolle fremtraadte med givet Lejde for at forsvare sig mod de Beskyldninger, man gjorde mod ham. Overmodig yttrede han, at han her ikke stod for sin rette Dommer; det var den hellige Fader i Rom, der havde betroet ham baade

det aandelige og det verdslige Sværd, hvormed han havde søgt at bevare den Troskab, der var svoret det danske Kongehuus. Den var snarere en Forræder, der havde forledet dem til at bryde deres Troskabsed; de vare alle Slaver under en fremfusende Yngling, der opoffrede dem for sin egen Ærgjærrighed." Over denne hovmodige Tale bleve Stænderne i høj Grad forbittrede, og der blev et stort Bulder i Salen. De erklærede strax Trolle for en Højforræder, der førte Avindskjold mod sin Herre og sit Fædreland. Han skulde afsættes fra sit Embede, og Steke Slot, der altid havde været misbrugt til Rigets Fordærv, skulde nedbrydes. Alle vilde de være enige i at afværge den Skade, der for denne Sags Skyld kunde ramme dem og Riget ved Banlysning. Men da den snedige Bi-skop **Hans Brask** af Linköping skulde sætte sit store Vorsegl under sit Navn paa Dokumentet, lagde han ubemærket en lille Seddel deri, hvorpaa der stod skrevet: „dette gjør jeg nødtvungen."

Ved sin Tilbagekomst til Steke søgte Trolle at opmuntre sine Folk til fortsat Modstand, men de frygtede for Folkets Forbittrelse og tvang ham til at overgive sig. Han maatte frasige sig sit Embede og blev sat i **Vesteraas Kloster**. Senere fik han Lov til at drage til sin Faders Gaard **Ekholm** i Upland.

Men Steke blev nedrevet i Bund og Grund af den forbittrede Almue, og længe saae man siden dens Levninger paa Mælarens Bred. Nu ere de overdragne med Mos og bedækkede med Løvtræer, og man vil nu neppe kunne finde Spor af den faste Borg, der engang trodsede hele Sverrigs Magt.

Over dette Uheld opgav Kong Kristian imidlertid ingenlunde sine Planer mod Sverrig. Ved Pintsetider 1518 viste han sig med en Flaade i **Stokholms** Skær. Forgjæves angreb han den stærktbefæstede Stad; Sten Sture rykkede frem med sin Bondehær til Undsætning, og da Kongen gik ham imøde, kom det den 22de Juli til et Slag ved **Brænn-kyrka**, tæt sydfor Stokholm. Gustav Vasa førte her Rigsbanneret, og Rigsforstanderen var selv allevegne i Spidsen. Tilsidst maatte de Danske vige; endeel bleve drevne ud i et Morads og fangede, og Resten trak sig tilbage til Skibene. Da Kongen saae, at Intet lod sig udrette, be-sluttede han endelig at vende tilbage til Danmark. Men stadig Modvind

holdt ham tilbage i Skærgaarden, og Levnetsmidlerne begyndte at slippe op. De Plyndretog, han lod gjøre op i Landet, kunde ikke skaffe det Nødvendige til Hæren. Da tog han sin Tilflugt til List. Han lod som han var tilsinds at ville knytte Underhandlinger og indbød Sten Sture til at komme ombord. Denne, ædel og umistænksom, var ogsaa villig hertil; men Raadet erklærede, at de i det Tilfælde strax vilde vælge en ny Rigsforstander; thi de vare overbeviste om, at de aldrig vilde faae ham tilbage af Kong Kristians Hænder. Kongen tilbød da at ville komme iland, naar der blev stillet ser Gidsler fra hver Side. Men istedetfor at møde Rigsforstanderen, der forgjæves ventede paa ham i to Dage, lod Kongen, hvis Sind imidlertid havde vendt sig med Vinden, som nu var bleven gunstig, de svenske Gidsler overfalde, just som de vare i Begreb med at sejle ud til ham, og bringe ombord paa Flaaden som Fanger. Benyttende den gunstige Vind, lettede han strax Anker og sejlede hjem til Danmark.

Blandt de Gidsler, der ved saadan Troløshed vare komne i hans Vold, var den gamle, Danmark hidtil saa fjendske **Hemming Gad**, og den unge, senere saa navnkundige **Gustav Vasa**. Men de Svenske bleve grebne af en grændseløs Forbittrelse; „om Kongen end sendte dem sin egen Søn tll Gidsel, sagde de, saa vilde de dog aldrig mere troe ham.“ Og saaledes syntes Kristian nu fjernere fra sit Maal end nogensinde.

Kort før han var draget afsted paa Toget til Sverrig, havde en pavelig Legat, Doktor **Johannes Angelus Arcemboldus** været i Danmark for at sælge Aflad. Da han rejste videre til Sverrig, havde Kristian søgt at vinde ham for sig, for at han skulde virke for hans Planer. Ankommen til Sverrig, kunde han imidlertid ikke modstaae Sten Stures Æresbeviisninger og Gaver. Han erklærede Gustav Trolles Afsættelse for retfærdig og skrev til Paven imod Kong Kristians Sag; ja han glemte i den Grad de Løfter, han havde givet denne, at han røbede alle hans hemmelige Planer for Sten Sture. Da optændtes Kongens Vrede, og denne Gang med god Grund. Afladskræmmerens Broder **Antonello**, der skulde føre til Tydskland de rige Ladninger af Kobber, Jern, Ost og Smør, som vare udpiinte af det fattige Sverrig, lod han

fængsle og bemægtigede sig alle hans Varer; Arcembold selv stræbte han at faae i sin Magt, men denne, der anede Uraad, reddede sig ved en hemmelig Flugt til Lybek. Hans Skatte fik han imidlertid god Brug for til sine følgende store Udrustninger mod Sverrig.

I Aaret 1519 gjorde han nemlig overordentlige Anstalter til endelig at undertvinge det oprørske Rige. Store Skatter bleve udredede, og af den rige Medgift paa 250,000 Guldgylden, der var lovet med Dronningen, blev endeel opkræver ved et Gesandtskab; 100,000 Gylden bleve virkelig betalte, da Kongen begyndte at lægge Beslag paa de nederlandske Skibe; men med denne Udbetaling blev det ogsaa. Hvad der manglede i Penge, raadede Kongen Bod paa ved at slaae slet Mønt.

Til de Skarer, som Kongen samlede af Landet selv, kom 1000 hvervede **Skotter** og 4000 **Tydskere;** med disse fulgte som Læge den berømte Naturkyndige, Doktor **Philippus Auriolus Theophrastus Bombastus Paracelsus von Hohenheim,** af Almuen anseet for Troldmand. De fremmede Tropper, der laae sammen i **Kjøbenhavn,** kunde imidlertid ikke forliges, og det kom til blodige Optrin. Da en Skotte en Dag havde saaret en Tydsker, flokkede dennes Landsmænd sig sammen og dræbte alle Skotter, de mødte. Forgjæves red den kongelige Herold gjennem Gaderne og befalede dem under Livsstraf at begive sig hjem i deres Kvarterer. Da red Kongen selv ud i Tummelen. En Skotte søgte Tilflugt under Kongens Hest og blev gjennemboret af en forfølgende Fjende, der ikke agtede Kongens Befaling om at skaane ham. Men næste Morgen saae man den ulydige Tydskers Liig ligge paa Torvet, med Hovedet skilt fra Kroppen. Dette afskrækkende Exempel virkede, og Roligheden vendte atter tilbage.

Ogsaa Hertug **Frederik af Gottorp** sendte Hjælpetropper, og Kong **Frants den første** af Frankrig, der ønskede at vinde Kristians Venskab under sin forestaaende Krig med Kejser Karl den femte, sendte 1000 Mand og 6 Malmkartover under Anførsel af **Jacques de la Valle** og **Gaston de Brezé,** Arvemarskalk til Normandiet, Folk, om hvilke han skrev til Kristian, „at han selv vilde have Ære, og hans Broder, Kongen af Danmark, Gavn af; thi de frygtede end ikke for Djævelen selv." Desuden lovede han at betale deres Sold indtil tre

Maaneder, efterat de vare indskibede fra Dieppe. Til Kongens Forundring forlangte imidlertid Gaston de Brezé Sold strax ved sin Ankomst, og han maatte hjælpe ham til et Laan af 80,000 rhinske Gylden hos Handlende i Kjøbenhavn og Malmø. Men pludselig hørte man, at de Franske vilde bort uden at betale deres Gjæld; mange af dem toge endog Handelsskibe paa Helsingørs Rhed og sejlede hjem. Da stormede Kjøbmændene sammen, fik Helsingørs Søfolk med sig og omringede Gaston: det var med Nød og Neppe, at han slap derfra med Livet. Paany maatte han forskrive sig med Ære og Gods for Gjældens Betaling; men Enden blev dog, at Kongen maatte gaae i Borgen for ham.

Alle disse Bryderier gjorde Kongen tilbøjelig til at begynde Felttoget saa snart som muligt. Da Hæren endelig var samlet, brød den den 5te Januar 1520 fra **Halland** ind over den svenske Grændse. En stærk Frost var netop da indtraadt, der havde tillagt Elvene og Søerne og lettede Hærens Fremtrængen i det uvejbare Land. Anføreren var **Otto Krumpen** til **Trudsholm**, en Mand af prøvet Tapperhed og Feltherredygtighed. Overalt hvor man kom frem, blev Pavens Banbulle mod Sture og hans Tilhængere opslaaet paa Kirkedørene; de vare Kirkens Fjender, der skulde udryddes med Ild og Sværd, da de havde brugt Vold mod Gejstlighedens Overhoved, Ærkebiskop Gustav Trolle.

Men Sverrigs Bønder svigtede ikke den Mand, de havde kaaret til deres Helt. I Spidsen for 10,000 Mand drog han ned i Vestgotland og lejrede sig paa Søen **Aasunden** nærved Byen **Bogesund**, der senere efter Karl den tolvtes Søster **Ulrika Eleonora** har faaet Navn af **Ulricehamn.** Rundtomkring lod han hugge Vaager paa den tilfrosne Sø og lod anlægge Braater af fældede Træstammer, for at Fjenden ikke skulde omgaae ham og falde ham i Ryggen. Da de Danske den 19de Januar rykkede frem over Søen, holdt Sten Sture foran Braaterne med sine Hofmænd for at iagttage dem. En af hans Tjenere, der var gaaet over til de Danske, gjorde dem opmærksom paa ham, der var let kjendelig paa sin hvide Stridshest. Otto Krumpen lod da strax Kanoner føre frem og rette mod Stedet. En af de første Kugler slog mod Isen, sprang atter op og knuste Sten Stures Laar, saa at han tilligemed Hesten styrtede omkuld. Nogle Ryttere ilede strax til og førte

den haardt saarede Høvding ud af Striden; men ved hans Fald veg Modet og Haabet om Sejren fra Bønderne. To Gange sloge de de Danskes Angreb tilbage; men ved det tredie opløste de sig i vild Flugt. Med Haan hed det i en dansk Vise om Toget:

De Svenske de flydde hvor de kunde
for Kongen af Danemarks Vold,
havde vi Tiveden paa vor Ryg,
han var os fuldgod en Skjold!

Tiveden er den skovbegroede Bjergaas, der strækker sig tværs over Landet mellem de store Søer Venern og Vettern og adskiller Götarige fra det egentlige Sverrig. Først her fandt de Danske Modstand; thi Bønderne stode bag en stærk Braate, der spærrede Huulvejen ved **Ramundeboda**. Forgjæves lod Otto Krumpen Franskmændene storme; Halvdelen af dem faldt tilligemed Anføreren, den tappre Jakob de la Valle, og de Tiloversblevne raabte, at de Danske havde forladt dem og ladet dem i Stikken. Kampen fortsattes uden synderligt Held, og den unge Væbner, **Peder Skram til Urup,** blev saaret af en Piil i Skulderen. Da blev en svensk Adelsmand, **Erik Abrahamson Lejonhufvud,** Forræder mod sine Landsmænd. Ligesom Ephialtes ved Thermopylæ viste han Fjenderne en Vej gjennem Skoven, ad hvilken de kunde omgaae Passet og falde Bønderne i Ryggen. Efter et stort Tab maatte disse flygte, og den danske Hær udbredte sig over Nerike og Vestmanland.

Imidlertid førte man Sten Sture paa en Slæde op imod Nord. Hans Saar forværredes bestandig, Benet svulmede op, og Døden nærmede sig; men han vedblev til det sidste Øjeblik at tænke paa Sverrigs Frelse. Til Gustav Trolle sendte han sin Kantsler, **Biskop Matthias Lilje af Strengnæs,** for at forlige sig med ham og anbefale ham Riget. Derpaa fortsatte han Rejsen fra Strengnæs til Stokholm, men han naaede aldrig denne Stad. Den 9de Februar udaandede den ædle Helt sit Liv i en Slæde paa Mælarens Iis, højt elsket og højt savnet af Folket, hvis Yndling han stedse havde været. Da Familiebegravelsen i Vesteraas var i de Danskes Vold, lod hans sørgende Gemalinde **Kristine Gyldenstjerne** ham jorde i **Graabrødrekirken** i Stokholm, hvor nu den berømte Ridderholmskirke ligger, der gjemmer Sverrigs rigeste Minder.

I ham havde Sverrig tabt den eneste Mand, der var istand til at kunne frelse det. Hans Søn var et Barn paa 6 Aar, og der fandtes ingen Anden, som man kunde blive enig om at tage til Høvding. Under denne Forvirring samlede Herrerne sig hos Biskop **Matthias Lilje paa Tynnelsø**. Denne ædle, veltænkende Mand sendtes til Otto Krumpen og udvirkede en Vaabenhvile paa 11 Dage; thi man fandt, at videre Modstand mod Overmagten kun vilde medføre unyttig Blodsudgydelse.

Paa Herredagen i **Upsala** fremtraadte Gustav Trolle og holdt en Tale i nordisk Aand. „De Danske, Norske og Svenske vare af eet Blod, talte samme Sprog og vare af Naturen bestemte til at udgjøre eet Folk. De Svenske skulde jo nu alligevel have sig en Konge; var det da ikke bedre at vælge Kong Kristian, der stammede ned fra de gamle svenske Konger, end en Indfødt, hvem Alle vilde misunde? Man kunde jo desuden gaae forsigtig tilværks og hylde ham paa Betingelser." Hvor megen Sandhed var der ikke i hans Tale? Men Tiden var ikke moden til at anerkjende den. Kun uvillig bøjede de Svenske sig for den tvingende Nødvendighed, og det var først, da Otto Krumpen fremtraadte og med Fuldmagt fra Kongen lovede fuld Tilgivelse for alt det Skete og Bekræftelse paa alle Privilegier, Lehn og Ejendom, at de fandt sig i at erkjende ham for Konge.

Men dermed var Sagen endnu ikke afgjort. I Stokholm Stad sad Fru Kristine Gyldenstjerne med sine smaae Børn, bleg og sorgmodig; men modig og højhjertet trængte hun sin Sorg tilbage og tænkte alene paa Rigets Forsvar. Hun satte Mod i Borgerne, der lovede hende at ville forsvare Byen til det Yderste, forstærkede Befæstningen og forsynede sig med Krigsforraad og Hjælpetropper fra Lybek. Forgjæves skrev Bisp Hemming Gad, som Kongen havde forstaaet aldeles at vinde under hans Fangenskab, til Stokholms Borgerskab, „at Kongen var i al sin Ærinde skjellig, dydelig og gunstelig mod Alle, uden al Argelist." Det Svar, som de danske Afsendinge fik, der opfordrede Staden til Overgivelse, var nogle Kugler fra Helligaandsholmen. Den danske Hær, der ikke var stærk nok til at angribe, trak sig tilbage til Upsala, og Bønderne rejste sig allevegne for at ile Stokholm til Hjælp.

Langfredag den 6te April 1520 nærmede en stor Bondehær, der endog angives til 30,000 Mand, sig den danske Hovedhær, der laa ved **Upsala**. Da Otto Krumpen, der netop var i Kirken, erfarede Fjendernes Ankomst, lod han ufortøvet sine Tropper samle og opstille, 8000 Mand stærke, paa Sletten ved **Fyrisaa**. Det var en stormfuld Dag; Vinden drev Snee og Hagl lige i Ansigtet paa de Danske og forhindrede dem i at see og bruge deres Skydevaaben. Rytteriet kunde aldeles ikke bruges; thi Sneen satte sig fast under Hestenes Hove, saa at baade Hest og Karl styrtede omkuld, naar der skulde gjøres Angreb. Bønderne derimod havde Vinden paa Ryggen og anrettede med deres Pile, Koller og Øxer et stort Nederlag paa de Danske. Allerede begyndte disse at vige; da spredte Bønderne sig ad for at plyndre, thi de manglede Anførere, der kunde holde dem i Orden, og de troede sig allerede visse paa Sejren. Men en gammel dansk Kriger, hvis Navn Historien ikke har opbevaret, sprang frem, rev Banneret fra Fanebæreren og satte det fast i et Gjærde, idet han raabte til de Flygtende: „Værger vor Konges Banner!" De standsede og samlede sig; Gustav Trolle satte nyt Mod i dem og førte dem mod de Svenske. Da maatte disse overalt vige, og der blev et stort Mandefald. Endeel bleve jagne ud i Fyrisaaen og druknede; Andre bleve indebrændte i et Teglsteensskuur, hvortil de havde taget deres Tilflugt, og Sletterne omkring Upsala laae fulde af mange Tusinde Liig. Endnu mange Aar senere huskede Dalkarlene „den Kristendom, Ærkebiskoppen paa Langfredag viste mod fattige svenske Mænd; den var en Boddels og ikke en Biskops Embede." Men de Danske havde ogsaa lidt et stort Tab; Otto Krumpen selv var bleven saaret af to Pileskud.

Bøndernes Magt var imidlertid knækket. Uforstyrret indesluttede den danske Hær Stokholm paa begge Sider, medens Kong Kristian i Maj Maaned ankom med en Flaade fra Danmark og indespærrede den fra Søsiden. Forgjæves søgte han at vinde Bønderne ved at tillade dem at komme til Lejren og tage det Salt, de behøvede, og forgjæves drog Biskop Matthias om i Landet og søgte at vinde Bønderne for Kongen. Stokholm havde Overflødighed paa Levnetsmidler, og Borgerskabet var Fru Kristine meget hengiven. Saaledes forløb den ene Maaned af

Sommeren efter den anden, og Kongen kom ikke sit Maal nærmere. Han tabte Taalmodigheden, rasede og forbandede den ulykkelige Krig. Da fik han det Raad at sende nogle svenske Herrer ind i Staden, der kunde overtale Borgerne til Underkastelse. Hertil valgte han Biskopperne Matthias Lilje og Hemming Gad; men det tegnede ikke til at deres Sendelse vilde faae noget godt Udfald, da den 80aarige Hemming Gad nær var bleven ihjelslagen af **Peter Fredag**, en ung, rask svensk Hovedsmand. Dog lyttede endeel Adelige og Borgere til deres Forestillinger og til de gunstige Vilkaar, Kongen tilbød dem, og snart begyndte Forræderiet at yttre sig og udbrede sig videre i Staden.

Da Fru Kristina mærkede dette, mistvivlede hun om at kunne holde sig længere. Hun begyndte Underhandlinger, og i Begyndelsen af September bleve Vilkaarene for Stadens Overgivelse bestemte. De vare meget gunstige for de Svenske. Kristian lovede Tilgivelse og Forglemmelse af alt det Skete, deriblandt ogsaa, hvad der var forbrudt mod Erkebiskop Gustav Trolle. Kristina skulde beholde alle sin afdøde Mands Forlehninger og Ejendomme, og Kongen lovede, at han skulde være mod hendes hele Slægt „ikke blot en huld Konge, men ogsaa en Fader."

Den 7de September aabnede Stokholm sine Porte, og Kongen holdt et højtideligt Indtog, omgiven af 1000 Ryttere og 2000 Mand Fodfolk. Først hørte han Messen i **Storkirken**, derpaa drog han til Slottet, og endelig holdtes der et festligt Gjæstebud i en riig Borgers Huus. Han var mild og venlig mod Alle; Herrerne lovede han alle de Forlehninger, de ønskede, men til Bønderne talte han stedse om, hvorledes at al Uro i Landet var kommen af Herrernes Trods og Herskesyge; og allerede begyndte de at lytte til hans Tale.

Imidlertid kom der Melding, at Hemming Gad havde underkastet sig **Finland**. Saaledes var hele Sverrig betvunget; Kongen gav Hæren Hjemlov og drog selv ned til Danmark for i Oktober Maaned atter at vende tilbage til sin Kroning.

Det havde gjort et uhyggeligt Indtryk paa Stokholms Befolkning, at Kongen strax efter sit Indtog havde ladet rejse to Galger paa Stadens Torve, **Stortorvet** og **Korntorvet**. De bleve Varsler for sørgelige

Begivenheder. En blodig Dag oprandt, hvis Rædsler atter forjog Freden fra Norden og for bestandig opløste Kalmarforeningens svage Baand.

Kristian den andens Kroning og det stokholmske Blodbad.

Alle Sverrigs Stormænd bleve indkaldte til Stokholm for at bivaane **Kroningen**. Den foregik den 4de November 1520 i Storkirken og forrettedes af Erkebiskop Gustav Trolle, der understøttedes af de svenske Biskopper Matthias af Strengnæs og Vincens af Skara; men Kronregalierne bleve alene baarne af danske Herrer. Kongen svor Folket sin Ed og fornyede sine Løfter; han tog Alterens Sakramente paa, at Alt, hvad der var skeet, skulde være glemt og tilgivet. Derpaa satte han sig paa en Stol foran Altret og slog Otto Krumpen, Søren Norby, Niels Lykke og flere danske Herrer til Riddere; thi det var en gammel Skik at uddele Ridderslaget ved Kroningen. Men ingen Svensker nød denne Ære, og ved Slutningen af Højtideligheden fremtraadte en Herold, der udraabte, „at da Sverrig var vundet med Sværd, kunde det denne Gang ikke vederfares nogen Svensk at blive Ridder; en anden Gang skulde Kongen tænke paa dem, naar de viste sig troe og tappre." De svenske Herrers „Hustruer" maatte altsaa for denne Gang finde sig i, ikke at blive „Fruer." Derpaa rejste Kongen sig op og støttede sig med den ene Arm til Højaltret. Da fremtraadte Kejser Karls Sendebud, Doktor **Johannes Sukkot**, hængte en Guldkjæde om hans Hals og holdt en latinsk Tale, hvori han lykønskede ham, erklærede ham for Ridder af det gyldne Skind og lovede ham Hjælp fra hans Svoger Kejseren, naar det skulde behøves.

Tre Dages Festligheder fulgte med Sang, Dands og Ridderspil. Ved Kroningsgildet sad Stokholms Raad og de svenske Herrer midt iblandt de Danske og Tydske. Stokholms Borgerskab overrakte Kongen som Gave et forgyldt, kunstig udarbejdet Kredentsbæger, der vejede 345 Lod Sølv og indeholdt 60 ungerske Gylden. Kristian var Venligheden selv mod de svenske Herrer; han omfavnede dem, kyssede dem og

var lutter Glæde og Munterhed. Ingen anede Falskhed og en blodig Ende paa al denne Lystighed.

I det Indre af Slottet holdt Kongen Raad med sine Fortrolige, **Diderik Slaghoek, Jens Beldenak, Niels Lykke** og flere Andre. Hans Plan var at ville knuse den trodsige svenske Adel med et eneste Slag, ligesom han havde gjort med den norske. Herved vilde han befæste Foreningen mellem Rigerne, hæve de lavere Stænder og derigjennem udvide sin egen Magt. Han glemte den dyre Ed, som han nylig havde svoret, og greb med Begjærlighed den gunstige Lejlighed, der frembød sig, da de svenske Herrer vare forsamlede i Stokholm og givne i hans Vold.

Det kom nu an paa at finde et Paaskud for den troløse og blodige Daad. Nogle raadede til at anstifte en Strid mellem de Danske og Svenske i Staden og skyde Skylden paa de sidste; men dette kunde blive farligt, da Spøgen let kunde blive til Alvor. Andre foresloge at lægge Krudt under Slottet og anklage de Svenske for at have villet sprænge Kongen i Luften; men dette forkastedes som altfor plumpt. Atter Andre raadede til at benytte Pavens Banløsning og tage Hævn for Gustav Trolles Fangenskab og Afsættelse. Dette Forslag vandt Kongens Bifald, især da Diderik Slaghoek gjorde den underfundige Bemærkning, „at den Tilgivelse og Glemsel, som han havde lovet, kun gjaldt for hans egen Person; paa Pavens og Kirkens Vegne havde han ikke givet og kunde heller ikke give noget saadant Løfte." Gustav Trolle blev, som det synes mod sin Villie, udseet som Redskab til at iværksætte den onde Plan.

Det var Onsdagen den 7de November 1520. Fru Kristina og de svenske Herrer bleve under forskjellige Paaskud kaldte op paa Slottet og forsamlede i den store Sal, hvorpaa Portene bleve lukkede efter dem. Omtrent Klokken eet fremtraadte Kong Kristian og satte sig paa sit Dommersæde, omgiven af sine fornemste Mænd. Da steg Ærkebiskoppen frem og begyndte efter Aftale at anklage Herr Sten og de svenske Herrer, „fordi de havde molesteret og bedrøvet Upsala Domkirke;" han forlangte nu Fyldest for al den Skade og Uret, der var vederfarets ham. „Ønsker I, Herr Ærkebisp, sagde Kongen, at drive denne Sag med Forlig,

efter hvad gode Mænd kunne ransage, eller vil I have den dømt efter Loven?" Gustav Trolle forlangte, at de Anklagede, der vare tilstede, skulde fængsles, og deres Sag dømmes efter Pavens Lov. „Nej, sagde Kongen, denne Sag bør ej henskydes til Paven, men dømmes her hjemme i Riget." Erkebiskoppen erklærede sig tilfreds hermed.

Da traadte Fru Kristina Gyllenstjerne frem for at forsvare sin afdøde Mand. Hun viste, at hvad der var foretaget mod Gustav Trolle, ikke var Herr Stens eget Værk, men en Beslutning af hele Raadet og Forsamlingen, og til yderligere Beviis fremlagte hun det Pergamentsbrev, hvorpaa Dommen over Gustav Trolle var skreven. Begjærlig greb Kristian efter det for at faae alle Underskrivernes Navne at vide. De bleve kaldte frem den Ene efter den Anden; kun Biskop Hans Brask af Linköping blev frigiven, da han aabnede Vorseglet under sit Navn og viste den lille Seddel, han havde stukket derind, hvorpaa han havde skrevet, at han kun nødtvungen deeltog heri.

Kongen forlod nu Salen, men hans Raad fortsatte Undersøgelsen til langt ud paa Aftenen. Da traadte omtrent Klokken 10 Søren Norby ind med bevæbnede Mænd og Fakler; de gik omkring i Salen og grebe alle dem, der vare bestemte til Offre. Under Angest og Bæven tilbragte de Fængslede deres sidste Nat, deels i Taarnet, deels paa Værelserne i Slottet.

Næste Morgen, Tirsdagen den 8de November, droge Trompetere ved Daggry gjennem Staden og befalede Borgerne under Livsstraf, ikke at forlade deres Huse, forend det atter var bleven dem tilladt. Stadens Porte bleve lukkede, Hobe af Landsknægte bleve opstillede paa de vigtigste Pladser, og Kanoner bleve kjørte op paa Stortorvet for at bestryge de tilstødende Gader. Det var en mørk, skummel Dag, og Regnen flød i Strømme. Klokken 9 samledes i den store Sal 12 gejstlige Herrer, Gustav Trolle, Hans Brask og andre svenske Gejstlige; Jens Beldenak var den eneste Danske iblandt dem. Han forelagde dem det Spørgsmaal, om ikke de, der havde sammensvoret sig mod Paven og den hellige romerske Stol, vare at ansee for Kjættere; og da de deels med, deels imod deres Villie maatte besvare det med „Ja", var Sagen hermed afgjort. Den endelige Dom forbeholdt Kongen sig.

Hele Staden var nedsunken i en ængstelig Forventning. Endelig løstes Spændingen. Kl. 12 om Middagen aabnedes Slotsportene, og en stor Skare af Landsknægte kom ud, der stillede sig i to lange Rækker ligefra Slottet til det gamle Raadhuus, hvor nu Børsen ligger. Mellem dem bleve de Dødsdømte førte ud paa **Stortorvet,** hvor de danske Krigsmænd sloge en Kreds omkring dem. Paa samme Tid lød Trompeterne paany, og Borgerne fik Tilladelse til at komme hen paa Torvet. Med Angest og Bæven betragtede de de uhyggelige Tilberedelser til det blodige Drama. Da fremtraadte den nye Ridder, Herr **Niels Lykke,** paa Raadhusets Buursprog eller Altan og talte til det forsamlede Folk. „De gode Mænd skulde ikke undre over, hvad de nu fik at see for deres Øjne. De Dømte vare arge Kjættere og ulydige mod den hellige Fader i Rom; de havde lagt Krudt under Slottet for at sprænge Kongen i Luften. Alligevel havde han havt isinde at skaane dem, men Erkebiskoppen havde tre Gange gjort Knæfald for ham og forlangt Retfærdighed." Da raabte Biskop **Vincens af Skara,** en af de Fangne, nede fra Torvet, „at det var altsammen Løgn og Falskhed; Kongen var en Forræder, men Gud skulde hævne al denne Vold og Uret." Flere stemmede i med ham, men bleve overdøvede af den Larm, Landsknægtene gjorde. De forlangte at maatte aflægge deres Skriftemaal og annamme det hellige Sakramente; men ogsaa dette blev dem nægtet, fordi de vare i Kirkens Ban. Saaledes søgte man i Alt strængt at bevare Skinnet af en gejstlig Dom. I et af Raadhusets Vinduer saae man Kongens skumle Ansigt. Henrettelsen begyndte. Biskop Matthias af Strengnæs blev først fort frem; det hjalp ham ikke, at han meest af alle Svenske havde virket for Kristians Sag. Just som hans Hoved faldt, kom hans Kantsler **Olof Persøn** med sin Broder **Lars** til; grebne af Rædsel raabte de, at det var en umenneskelig Gjerning. Allerede vare de af Landsknægtene revne indenfor Kredsen og vilde have deelt hans Skjæbne, dersom ikke en Tydsker blandt Kongens Folk, der havde seet dem, medens de studerede i Wittenberg, havde udgivet dem for sine Landsmænd og saaledes reddet Sverrigs tilkommende Reformatorer. Derpaa henrettedes Biskop **Vincens, Erik Abrahamsøn Lejonhufvud,** skjøndt han havde viist de Danske den vigtige Tjeneste ved Tiveden, **Joakim Brahe,** Gustav Vasas Svoger, **Erik Johansøn,**

Gustav Vasas Fader og 10 andre Raadsherrer og Adelsmænd. Erik Johansøn, en munter og af Folket yndet Herre, vilde Kongen have sparet; han tilbød ham Benaadning, men Herr Erik svarede: „Jeg vil i Guds Navn døe med mine Brødre, de ærlige Mænd!" Efter dem bleve Stadens tre Borgermestre, 13 Raadmænd og 15 af de meest ansete Borgere halshugne; Mange bleve uventet slæbte ud af deres Huse til Skafottet; Tilskuere, der fældte Taarer eller yttrede andre Tegn paa Medlidenhed, bleve revne indenfor Kredsen og henrettede. Hovederne bleve satte paa Stager, med Undtagelse af Biskop Matthias, der blev lagt mellem Ligets Fødder. Det hæftige Regnskyl førte Blodet fra Torvet ned igjennem Byens Gader og underrettede Indbyggerne om den blodige Daad.

Da Kongen mærkede, at flere af de udsete Offre holdt sig skjulte i Husene, lod han næste Dag bekjendtgjøre, at de frit kunde vise sig, thi han vilde Ingen mere straffe. Flere vovede sig da ogsaa virkelig frem, men bleve strax grebne og førte til Retterstedet. Blodbadet fortsattes. Flere, der kom ridende ind i Staden, bleve revne af Hesten og med Støvler og Sporer ophængte i Galgerne. De Myrdedes Gods blev plyndret og deres Kvinder tagne med Vold af de vilde Landsknægte.

Endnu paa den tredie Dag vedblev man at myrde. Imidlertid laae Ligene, henved 90 i Tallet, inddeelte i tre Hobe efter Stænderne, ubegravede paa Stortorvet. De begyndte at udbrede en hæslig Stank, og Ravne og Rovdyr samlede sig om dem. For at faae Sporene af Blodbadet bortryddede inden Søndagen, foreslog Jens Beldenak Kongen at brænde Ligene; thi Kjættere burde ej nyde nogen rigtig Begravelse. De bleve da førte ud paa Sødermalm og brændte paa et stort Baal, der hvor nu **Katarina** Kirke staaer. Iblandt dem var ogsaa Sten Stures, som Kristian havde ladet opgrave, og hans spæde Barns, der var født under Bansættelsen.

Den ædle Fru Kristina blev ført for Kongen, der bød hende at vælge mellem at brændes, druknes eller levende at begraves. Besvimet faldt hun til Jorden, men reddedes dog ved de Omkringstaaendes Bønner. Tilligemed sin Moder, den gamle Fru **Sigrid**, sin Søster, **Cecilia af Eka**, Enke efter Erik Johansøn Vasa, og dennes to Døttre blev hun

slæbt til Danmark og kastet i **Blaataarn**, hvor de fleste af dem døde af Sult, Kulde og Pest. Fru **Cecilia** og hendes Datter **Emerentia** skulle være døde af Pesten og blevne begravne paa **Nikolai** Kirkegaard.

Midt under Blodbadet udsendte Kongen den 9de November Breve over hele Riget, hvori han meldte, at han „efter Dom af Biskopper, Prælater og de visefte Mænd i Sverrig havde ladet Sten Stures fornemste Medhjælpere lide deres Straf som aabenbare Kjættere, der vare banlyste af Kirken. Herefter vilde han styre Riget i Fred og Ro efter dets gamle Love og Sædvaner." Men der var endogsaa mange af de Danske, der lydelig yttrede deres Afsky for de blodige Misgjerninger. Søren Norby beskyttede de Svenske, der toge deres Tilflugt til ham, Otto Krumpen tog misfornøjet sin Afsked, hvorpaa Overanførselen over Hæren blev overdraget til Diderik Slaghoek, og Doktor Suskot rejste bort, efterat han forgjæves havde fraraadet Kongen at begynde Blodbadet.

Kort efter fik Kongen Efterretning fra Danmark om at Dronning Elisabeth havde født ham en Datter. **Gorius Holst,** en tydsk Borger i Stokholm og som saadan fjendsk sindet mod de indfødte Borgere, var bleven udnævnt til Borgermester. Han lod anrette et prægtigt Maaltid paa Raadhuset i Anledning af det Glædesbudskab, Kongen havde modtaget, og ved Festlighederne om Aftenen maatte de svenske Kvinder træde Dandsen med deres Mænds og Slægtninges Mordere.

Rundtomkring i Landet fortsattes Blodsudgydelsen, og mange Svenske bleve forraadte af hverandre indbyrdes. I Finland blev Hemming Gad et Offer for Magthavernes Grusomhed. Det reddede ham ikke at han trofast havde tjent den danske Sag; i den høje Alder af 80 Aar maatte han bløde under Bøddeløren. Saaledes opoffrede Kristian hensynsløst sine troeste Tilhængere, alene for strængt at kunne bevare Skinnet af en gejstlig Straffedom.

Da han i December forlod Stokholm og drog tilbage til Danmark indsatte han Erkebiskoppen og hans Fader, **Erik Trolle** til Ekholm i Landets Regering. Jens Beldenak blev Biskop i Strengnæs og Diderik Slaghoek Befalingsmand i Stokholm. Hele hans Rejse var ledsaget af Blodsudgydelse; overalt lod han rejse Galger og foretage blodige Henrettelser. I **Nyköping** blev hans egen Yndling **Klaus Holst** hængt,

og i **Jönköping** blev Herr **Lindorm Ribbing** henrettet tilligemed sine to unge Sønner, af hvilke den ene var 8, den anden 6 Aar gammel. Da den Yngste saae sin ældre Broders Blod flyde, sagde han i barnlig Uvidenhed til Boddelen: „Kjære Mand, gjør ikke min Skjorte blodig, som min Broders, thi saa faaer jeg Riis af Moder!" Rort kastede Boddelen sit Sværd fra sig og raabte: „Min egen Skjorte skal før blive blodig end din!" Men den ubarmhjertige Konge lod en anden Skarpretter træde frem, og baade den første og Barnet bleve henrettede. I **Nydala** Cistercienserkloster i Smaaland havde Abbeden gjemt Gods og Levnetsmidler i Skoven. Da Kongen kom hertil, lod han Abbeden og fem Munke gribe, just som de kom fra Messen, og lod dem stoppe ned under Isen. Abbeden reddede sig vel iland ved Svømning, men blev atter dreven ud i Vandet og druknede. En af de forfulgte Munke flygtede i sin Nød ind i Skriverstuen til Kongens Skriver **Jesper Brokmand** og anraabte ham om Hjælp. Hurtig kastede Brokmand en Kappe over hans Skuldre, gav ham en Hat paa Hovedet og en Pen i Haanden og satte ham blandt de øvrige Skrivere. Snart indfandt Forfølgerne sig og spurgte efter Flygtningen. „Af Munkene har jeg Ingen seet, svarede Brokmand spøgende, men vil I have Skriverkarle, da tager saamange som I behager." Leende bortfjernede de sig, og Munken var reddet.

Omtrent 600 Svenske vare blevne Offre for Kongens Grusomhed, da han kom tilbage til Danmark. Men denne Grusomhed var dog ingenlunde planløs. De Svenskes Oprørsaand skulde med eet Slag kvæles i Blod, og Foreningens brustne Baand vinde ny Kraft, saa at den omsider kunde blive en Sandhed. De tre Lande skulde danne eet stort og stærkt Rige, Borger og Bondestanden skulde hæves. Endnu før Kongen forlod Stokholm, havde han grundlagt et **nordisk Handelsforbund**, hvorved Norden skulde befries fra sin Afhængighed af Hansestæderne. Større Planer laae i Baggrunden, men Tiden var endnu ikke moden dertil. Sverrig aandede kun Forbittrelse mod sin Bøddel. Det udøste Blod raabte om Hævn, og Hævneren var allerede fremtraadt.

Sverrigs Befrielse ved Gustav Vasa.

Forgjæves havde Kristian belæsset sig med Blodskyld. Af Blodstrømmen fremspirede netop Sverrigs Frihed og dets fremtidige Storhed.

Gustav Erikson Vasa, en Søn af **Erik Johanson Vasa** til **Rydbyholm**, Rigsraad og Ridder, og Fru **Cecilia af Eka**, var født paa **Lindholm** Slot i Upland Kristi Himmelfartsdag den 12te Maj 1496. Da Kong Hans nogle Aar senere kom til Sverrig og saae det skjønne Barn, blev han saa indtaget af ham, at han vilde have ham med sig til Danmark for at opdrages; men den gamle Sten Sture undskyldte sig med, at Drengen endnu var for spæd til at tages fra Forældrene, og sendte ham hjem.

Da han var voxet til, blev han 1509 sat i Skole i **Upsala** og udmærkede sig ved sine fortrinlige Anlæg. Allerede tidlig udtalte han sit Had mod Danmark. „Hør, hvad jeg vil gjøre, sagde han en Dag til sine Kammerater; jeg vil drage op i Dalarne, rejse Dalkarlene og slaae Juten paa Næsen." Da man meldte Skolemesteren, en dansk Mand ved Navn **Ivar**, denne Yttring, straffede han ham haardt. Gustav led sin Straf, drog derpaa sin lille Kaarde og hug den gjennem Curtii Alexander. Han forlod Skolen med en Ed og kom der aldrig mere.

I sit attende Aar blev han optagen i Sten Sture den yngres Tjeneste; dog begav han sig ikke strax til Hoffet, men tilbragte længere Tid ved Upsala Akademi, hvor han erhvervede sig grundige Kundskaber og var særdeles afholdt for sin Venlighed og Munterhed. Mange af de Venskabsbaand, som han her knyttede, bleve ham siden til stor Nytte. Som en „ædel, dejlig, forstandig ung Mand" tjente han først under Sten Sture i Fejden mod Gustav Trolle, og viste siden Tapperhed og Rasthed i Slagene ved Dufvenæs og Brænnkyrka.

Da han tilligemed de andre svenske Gidsler i Oktober 1518 paa en forræderisk Maade var bleven slæbt bort til Danmark, blev han sat i Forvaring hos sin Frænde, **Erik Erikson Banner**, Lehnsmand paa Kallø Slot. Gjennem sin Mormoder, Fru Sigrid Banér, var Gustav beslægtet med denne gamle danske Familie, der henimod Kalmarforeningen ogsaa havde forgrenet sig i Sverrig. I det Hele vare de danske og

svenske Adelsfamilier dengang hyppig sammenslyngede ved Slægtskabs Baand.

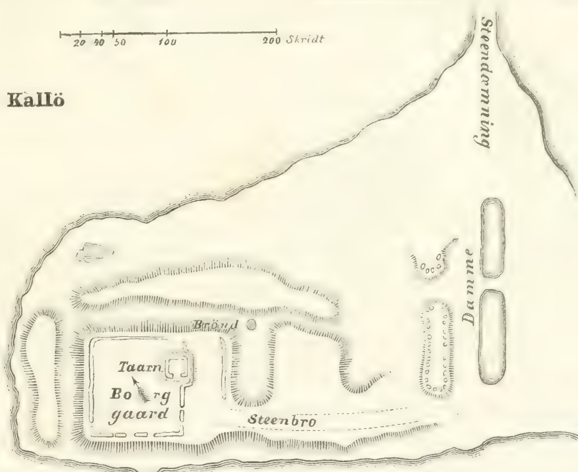
Kallø Slot, der var opført 1313 efter Bondeopstanden under Erik Menved, laa paa en høj Banke paa den sydvestre Side af en lille Ø dybt inde i Kallovig. Det var et af de fasteste Slotte i Danmark og havde i Slutningen af Middelalderen stor Betydning. Et Lehn — efter Enevoldsmagten et Amt — havde sit Navn deraf. Da Kong Kristian

Ruinerne af Kallø Slot.

den femte 1670 havde skjænket det til sin naturlige Broder Ulrik Frederik Gyldenløve, lod denne det 1672 nedbryde, som der fortælles, af Harme over, at han engang om Efteraaret, da han opholdt sig der i flere Dage, ikke kunde komme iland formedelst hæftige Storme og Højvande. Endeel af Stenene skulle være blevne anvendte til Opførelsen af Charlottenborg Slot i Kjøbenhavn. Men endnu er der mægtige Ruiner tilbage, hvorfra der haves en viid og herlig Udsigt over Vigen og dens Kyster, den skovbevoxede Strand op mod Bregnet og Rønde mod Nord, de høje nøgne Mols Banker mod Øst, og mod Vest den afverlende

Strand ned mod Aarhuus, hvis Domkirke fremtræder i det Fjerne. Det er en af de betydeligste og skjønneste Ruiner i vort Fædreland. Borggaarden, der er 110 Skridt lang og 90 Skridt bred, er omgiven af Ringmure, der endnu paa mange Steder have en Højde af 10 til 14 Fod. Paa det nordostlige Hjørne knejse de 30 Fod høje Levninger af et anseligt Taarn med 10 Fod tykke Mure, som det formodentlig har været for besværligt at nedbryde. Denne Omstændighed tilligemed den afsides Beliggenhed er vel nærmest Aarsag til at saa betydelige Levninger

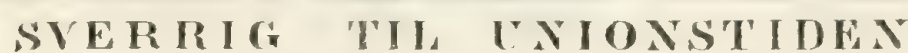

ere tilbage. Gravene ere blevne udskaarne i Banken og have altid været uden Vand, hvilket ogsaa sees deraf, at der endnu findes en Brønd i Bunden af dem. Siderne af Bankerne ere nu for en stor Deel bevorede med Buske. En mægtig Dæmning af store Kampesteen, der er henved 700 Skridt lang, forbinder Øen med Fastlandet mod Nord; men endeel af den er i en temmelig forstyrret Tilstand. Af en lignende Steenbro findes der ogsaa Spor paa den sydlige Side af Øen, udenfor den østlige Indgang til Borggaarden, hvor den eneste Indkjørsel har kunnet finde Sted.

Det var her i Hjertet af Jylland, at Gustav tilbragte henved et Aar i mildt Fangenskab. Hans Frænde Erik Banner behandlede ham venlig: „Jeg vil ikke lade Eder bevogte haardt, sagde han, I skal æde ved mit Bord og gaae, hvorhen I vil, naar I blot vil love mig ikke at rømme bort." Gustav gik da frit omkring i Skoven og paa Stranden, men han tænkte stedse paa sit Fædreland, og hans Længsel fulgte med Bølgen mod Øst til Hjemmets Kyst. Da var det, at der i Aaret 1519 skete de store Udrustninger til det afgjørende Tog mod Sverrig. Ogsaa paa Kallø talte man ikke om Andet, og det harmede ham i Sindet at høre ved Bordet de unge danske Krigere pralende sige: „Denne Gang ville vi ret lege St. Peters Leeg med Svenskerne", hvorved de sigtede til Udførelsen af den pavelige Banlysning, eller naar de med overgiven Skjemt kastede Lod om de svenske Lehn og de svenske Jomfruer. Da grebes han af Bekymring og Uro. Hverken Mad eller Drikke vilde smage ham, og hans Søvn forstyrredes af ængstende Drømme.

En Morgen tidlig i September Maaned 1519 flygtede han bort, forklædt som Bonde, og tog Vejen mod Syd. Ad Biveje — thi han undgik de alfare Veje — skal han den første Dag have tilbagelagt 9 Miil. I Flensborg traf han nogle tydske Prangere, der dreve Stude sydpaa; til dem sluttede han sig og ankom saaledes den 30te September lykkelig til Lybek, hvor han strar stillede sig under Raadets Beskyttelse og erholdt Lejde for at opholde sig sikkert og uantastet i Byen.

Snart indfandt Erik Banner sig her, da han havde fundet hans Spor, og fordrede ham udleveret. „Er det Ret, sagde han til Raadet, at jeg skal blive lønnet med en saadan Utaknemmelighed for min Godhed og Kjærlighed mod en Frænde?" Men Gustav svarede djærvt: „Det skal ingen ærlig Mand kunne bevise, at jeg er nogen Fange! Lad den træde frem, der kan sige, i hvilken Strid jeg er bleven fangen! Jeg er tværtimod en Gidsel, der er bleven overfalden, forrasket, besvegen. Desuden, lagde han til, stoler jeg paa, at jeg er i en fri Rigsstad, paa hvis Ord og Løfte man fuldelig bør kunne forlade sig." Dog havde hans mandige Forsvar vel neppe hjulpet — thi Lybekkerne havde forpligtet sig til ikke at huse nogen Fjende af Danmark — dersom ikke Borgermesteren **Niels Brøms** og de Fornemste af Raadet havde tænkt

SVERRIG TIL UNIONSTIDEN

paa, hvorledes Kong Kristian var sindet mod Hansestæderne. Faren var nu saameget større, da han var Herre over Sverrig med. „Derfor, tænkte de, var det bedst at lade denne Gustav Erikson slippe over til sit Fædreland igjen. Hvem veed, hvad han kunde gjøre?"

At komme tilbage til Sverrig var imidlertid i Øjeblikket ikke gjørligt. I otte Maaneder gik han frit om i Rigsstaden; i Kirkerne hørte han den lutherske Lære forkynde, i Havnen og paa Værfterne gjorde han Bekjendtskab med Stadens betydelige Handel og Sømagt. Da han erfarede Kristians Fremgang i Sverrig og Sten Stures Død, fandt han endelig Lejlighed til paa et Kjøbmandsskib at vende tilbage til sit Fædreland.

Den 31te Maj 1520 steg han iland ved **Steensø**, en Odde nærved **Kalmar**, den eneste By i Sverrig foruden Stokholm, der endnu forsvarede sig mod de Danske. Men Fru **Anna Bjelke**, der førte Befalingen her efter sin Mands Død, var ikke istand til at vedblive med Forsvaret; thi Borgerskabet havde tabt Modet, og Besætningen i Slottet, der bestod af lejede Tydskere, ventede kun paa Søren Norbys Opfordring for at overgive sig. Forgjæves søgte Gustav at opmuntre dem; de truede ham paa Livet, og det var med Nød og Neppe, at han slap bort. Ligesaa forgjæves søgte han omkring i Bygderne at rejse Smaalændingerne, da han fremtraadte i deres Forsamlinger og advarede dem for det Gjæstebud, der var de Svenske beredt. De svarede: „Kong Kristian er os en naadig Herre; saalænge vi lyde ham, ville vi ikke mangle Sild eller Salt." Nogle grebe endog til deres Buer og skøde Pile efter ham.

Berøvet alt Haab flygtede han gjennem Skove og øde Egne, indtil han kom til **Tærnø** Sædegaard i Sødermanland. Her boede **Joakim Brahe,** der var gift med hans Søster **Margrete,** og her skjulte han sig i en Kjælder, hvor man endnu viser en Seng og en Bjælke, hvori han udskar Billeder for at fordrive Tiden. Forgjæves søgte Søsteren og Svogeren med Bønner og Taarer at bevæge ham til at opgive sine Planer om Oprør, men ligesaa forgjæves advarede han dem for at drage til Kroningen i Stokholm, hvortil de just dengang vare indbudne. „Om jeg ogsaa kunde holde mig borte, svarede Joakim Brahe, hvorledes vilde det da gaae min Hustru og mine Børn? Baade vore Slægtninge og Venner kunde lide Ondt derfor. Desuden kan det

ikke gaae mig værre end alle de andre svenske Herrer, der ere forsamlede hos Kongen." Han rejste til en voldsom og uventet Død.

Men Gustav begav sig til sin Fædrenegaard **Ræfsnæs** ved Mælaren. I det nærliggende **Mariefreds Kloster** levede den gamle Ærkebiskop **Jakob Ulfsøn**, der raadede Gustav til at underkaste sig Kongen; „han var jo indbefattet med i den Amnesti, der var lovet Fru Kristina. Kongen havde modtaget alle Svenske vel, der hidtil vare gaaede over til ham; Gustav burde følge sine Slægtninges Exempel og søge Kongens Naade. Selv vilde Ærkebispen antage sig hans Sag paa det bedste." Gustav vedblev imidlertid at nære en Mistillid, der strar efter blev slaaende bekræftet ved det stokholmske Blodbad.

En Dag i November Maaned var Gustav paa Jagt i Skoven ved Ræfsnæs. Da nærmede en gammel Tjener sig og fortalte ham med Taarer i Øjnene, hvad der var skeet i Stokholm. „Ak kjære Herre, udbrød han, nu staaer det ynkeligt og elendigt til her i Riget." Stum af Forfærdelse hørte Gustav den gruelige Efterretning. Ene tilovers af sin Slægt, svor han Tyrannen en dyr Hævn.

Den 25de November forlod han Ræfsnæs med sin Tjener og sine Kostbarheder af Guld og Sølv i sin Vadsæk. Allerede ved **Kolsunds** Færge viste Tjeneren sin Utroskab; thi medens Gustav blev sat over i Færgen, rømte han selv bort med Hesten og Skattene. Men Gustav vendte øjeblikkelig tilbage og forfulgte ham saa skrapt, at han sprang af Hesten og skjulte sig i Skoven. Med sit gjenvundne Gods drog han nu, forladt af Alle, op mod Dalarne.

I de sidste Dage af November kom Gustav til **Kopparberget** ved **Falun**. For at blive ukjendt, havde han aflagt sin Herredragt og iført sig Daldragten; med rundtklippet Haar, en rund Hat, Vadmelstrøje og Øxe paa Skulderen gik han omkring for paa Dalkarlenes Viis at søge Arbejde. Hans Liv blev nu en Række af Eventyr, der ere blevne uforgængelige Minder hos Dalfolket. De Steder, der vare Skuepladser for hans Farer, ere blevne bevarede og vedligeholdte som „Rikjens Monumenter."

I **Rankhytten**, paa den søndre Bred af Søen **Runnen**, tog han Tjeneste hos Bjergmanden **Anders Persøn**. Snart mærkede imidlertid

de andre Karle, at han kun var lidet vant til Bondearbejde, og da en Pige saae en guldbroderet Skjortekrave stikke frem under Vadmelstrøjen, meldte hun det til sin Huusbonde. Denne gjenkjendte ham snart, thi de havde været sammen i Upsala, og frygtsom raadede han ham til at drage højere op i Landet. Han begav sig da til **Ornæs**, men havde nær sat Livet til paa Vejen, da Isen brast under ham, medens han gik over **Lillaaen**, der forbinder Runnen med Dalelven; dog kom han lykkelig op af Vandet, fik sine Klæder tørrede om Natten i Færgekarlens Stue i **Glottorp** og naaede næste Dag Ornæs, hvor han blev tilsyneladende vel modtagen af **Arendt Persøn** af den adelige Familie **Ørnflykt**. De vare gamle Venner fra Upsala, hvor de havde studeret sammen; Gustav tog derfor saameget mindre i Betænkning at betroe ham sine Planer. Arendt Persøn lod som han gik ind paa dem og lovede strax at ville rejse ud for at udforske Naboernes Tænkemaade. Han førte ham derpaa op i et Værelse i andet Stokværk, hvor Gustav, med bedre Forhaabninger end før, overgav sig til en rolig Søvn ovenpaa sine Anstrængelser. Denne Stue er ligesom hele Huset endnu uforandret og indeholder mange Minder fra hiin Tid, Sengen, hvori Gustav laa, et Messinguhr, der skal have tilhørt ham, udstoppede Figurer af Dalkarle med deres Buer, Pile, Øxer og Hellebarder, foruden Portrætter af Kongerne af Vasaslægten og af Gustavs Frelserinde, **Barbara Stigsdatter.**

Værten pønsede nemlig paa Svig. Saasnart Gustav var bragt til Ro, ilede han til den danske Foged for at faae Mandskab til at gribe ham. Men da han henimod Morgenstunden kom tilbage med Fogden og 20 Mand, var Gjæsten forsvunden. Hans Hustru, den ædle Barbara Stigsdatter, havde fattet Mistanke til sin Mand, havde vækket den sovende Gjæst, for hvem hun følte Medlidenhed, og havde skaffet ham Hest, Slæde og Vejviser, hvorpaa han i al Stilhed efter hendes Raad kjørte over den frosne Runnen, og begav sig til Præsten **Jon i Svärdsjø,** ligeledes en Ven fra Upsala. Men heller ikke her kunde han blive ret længe, thi en af Pigerne forundrede sig over at see Præsten engang holde Haandklædet for ham, da han vaskede sig. Hans næste Opholdssted var hos Kronskytten **Svend Elfsøn** i **Isala** tæt østenfor Svärdsjø. Det var her, at Fogdens Udsendinge traadte ind i Stuen og betragtede

Gustav med mistænkelige Blikke, og at den snarraadige Hustru, der netop var ifærd med at bage i Ovnen, greb Brødspaden og gav ham et Slag over Ryggen, idet hun raabte: „Hvi staaer du her og gaber paa de Fremmede? Har Du ikke seet Folk før? Pak Dig strax ud i Laden og tærsk!" Spejderne troede ikke, at det kunde være Herr Gustav, der blev behandlet saaledes, og gik bort.

Kortefter skjulte Svend Elfson ham i et Halmlæs og kjørte med ham op mod de øde Skovegne. Paa **Sværdsøen** bleve de indhentede af Danske, der fattede Mistanke til Læsset og stak deres Spyd derigjennem. Gustav blev saaret i Benet, men røbede sig ikke, og de begave sig bort. Kortefter saae Bonden Blodet dryppe ned paa Isen og for ikke at røbes derved, skar han Hesten i Benet saa at den blødte, og undgik saaledes Faren. Den lille Ø i Sværdsøen, hvor dette skete, kaldes endnu **Benøen.**

I Skoven ved **Marnæs** laa han i tre Dage skjult under en omblæst Fyr, medens Bønderne bragte ham Mad; men snart maatte han skifte Opholdssted og søge Tilflugt under et højt Fyrretræ paa en Bakke, der endnu kaldes „Kungshøgen"; thi overalt viste der sig Forfølgere, og der var sat en høj Priis paa hans Hoved.

Omsider kom han til Egnene omkring **Siljan.** Ved **Rættviks** Kirke talte han til den forsamlede Mængde. Man vilde imidlertid først høre Naboernes Mening. Gustav begav sig videre til **Mora,** der ligger i en Dal paa Søens nordre Bred. Præsten **Jakob Person** modtog ham venlig, men da han ikke turde beholde ham hos sig, sendte han ham over til en Bonde i **Utmelands** By, der skjulte ham i sin Kjælder. Her blev Gustav atter reddet ved en Kvindes Snildhed. Thi da danske Spejdere traadte ind i Stuen, væltede Konen, der just var ifærd med at brygge, det vældige Bryggerkar hen over Kjælderlugen og skjulte den saaledes for deres Øjne.

Det var en Juledag og der blæste en frisk Nordenvind, hvilket Dalkarlene ansee for et gunstigt Tegn. Da optraadte Gustav paa en lille Høj ved Morakirke og talte kraftige Ord til Folket: „I mindes, sagde han, hvad Regimente udenlandske Mænd have ført i Sverrig. Hverken Jens Erikfons Tyranni eller Engelbrekts Heltemod er endnu glemt.

Ogsaa nu er det ædleste Blod flydt i Strømme, deriblandt min egen Faders og Svogers; det raaber til Himlen om Hævn over Tyrannen. Ville I afkaste Trældommens Aag, da vil jeg være Eders Hovedsmand, og for Eders og Rigets Frihed vove mit Velfærd og mit Liv." Den besindige Morakarl vilde imidlertid ikke forhaste sig; han havde Intet hørt om Blodbadet, men vidste derimod, at Kong Kristian var Bondens Ven. De trofaste Mænd vilde derfor ikke bryde den Troskab, de havde svoret ham, og bade Gustav om at han skulde see til at redde sig bort.

Efterat have ligget nogle Dage skjult i den strænge Kulde under **Morkarlebybro**, en Fjerdingvej nordenfor Morakirke, begav han sig gjennem Skove og Ødemarker ind i **Vesterdalarne**. Han synes ikke her at have talt til Menighederne, men tværtimod at have opgivet alt Haab. Om Nætterne laae han i de ubeboede Køjer, der findes paa Fjeldene til de Rejsendes Brug. Fortvivlet, plaget af Hunger og Kulde vandrede han frem i stedse vildere Bjergegne. Jo længere han fulgte Dalelven mod Nord, desto sjældnere bleve Menneskeboligerne, desto hæftigere og mørkere brusede Elven gjennem øde Klippeegne og sneefyldte Skove.

Endelig stod han ved **Sælen**, den sidste Landsby i **Lima** Sogn, et Par Mile nordenfor **Trandstrands** Kapel. Foran ham laae de norske Fjelde, der snart skulde skille ham fra hans Fædreland, sandsynligviis for stedse. For sidste Gang vendte han sig om for at kaste et Afskedsblik henover „de Elve, Bjerge og Dale"; da saae han pludselig to Skiløbere fare henover Sneemarkerne mod ham. Det var Morakarlene **Engelbrekt** og **Lars** fra **Kettilbo**, som Dalkarlene havde udsendt for at hente ham tilbage.

Dalfolket havde nemlig skiftet Sind. Flygtende Adelsmænd vare komne op i Landet og havde givet en saadan Skildring af Blodbadet og Kongens øvrige Grusomhed, at Forsamlingen brød ud i Taarer. Desuden bleve Bønderne skræmmede ved højst overdrevne Rygter om at svære Skatter skulde paalægges, at Vaabnene skulde tages fra Alle, og den ene Haand og Fod skulde hugges af hver Bonde, for at gjøre dem uskikkede til Modstand. Dalkarlene, der allerede i Forvejen havde fordrevet nogle Ryttere, der vare komne op til Mora for at fængsle Gustav

Vasa, bleve ude af sig selv af Harme, og saasnart de havde faaet Herr Gustav tilbage, toge de ham til „sin og menige Sverrigs Riges Herre og Hovedsmand."

Hans Livvagt bestod af 16 raske Karle, hans Fodgængere af 200 Mand. Med en saa ringe Magt begyndte han den ulige Kamp. Endnu længe kaldte de Danske ham og hans Tilhængere en Røverhob i Skovene. Men snart voxede hans Magt ligesom Lavinen, der ruller ned ad Bjergene; fra alle Kanter strømmede Flygtninge til ham, og med Snildhed forstod han at benytte enhver Fordeel.

Med 1500 Mand besatte han **Falun**, og Bjergmændene svore ham Troskabsed. Medens han drog til Helsingland og Gestrikland for at rejse Almuen, brød Diderik Slaghoek, Jens Beldenak og Gustav Trolle op med en Hær paa 6000 Mand og lejrede sig ved **Brunnbæks** Færge paa Grændsen af Vestmanland og Dalarne. Da Jens Beldenak saae Bøndernes stærke Skarer udbrede sig paa Elvens nordre Bred, spurgte han de svenske Herrer, der fulgte ham, hvormange Folk vel dette Landskab i det Højeste kunde stille. De svarede: „Henved 20,000 Mand." Han spurgte da atter, hvorfra saamange Folk kunde faae deres Føde? „De ere ikke kræsne, svarede de, de drikke for det meste Vand, og i trange Tider lade de sig nøje med Barkbrød." Da raabte Bispoppen: „Folk, der kan æde Træ og drikke Vand, dem tvinger ej Fanden selv, end sige noget Menneske! Brødre, lader os drage herfra!" De Danske droge sig da noget tilbage. Men om Natten gik Dalkarlene over Elven og anfaldt fra to Sider Lejren. De Danske maatte gribe til Flugten: mange af dem bleve drevne ud i Dalelven, som det hedder i den gamle Dalvise:

Så körde de Jutar i Brunnbäcks elf,
så vattnet dem porlade om;
de sörjde deröfver, att Christiern sjelf
han ej der tillika omkom.

Så togo de Jutar nu alla till flykt
och leto slikt ömkeligt quäd:
hin må mer dricka det porsöl de bryggt
i smedjan vid Dalkarlens städ.

Ved denne Sejr var Sverrigs Frihed grundlagt. Overalt rejste Almuen sig, dræbte de danske Fogder, belejrede og indtoge Slottene. Efterat have faaet **Vesteraas** og **Upsala** i sin Magt, rykkede Gustav ved Midsommerstid 1521 for **Stokholm.** Belejringen traf imidlertid i Langdrag, da Bønderne ikke forstode sig derpaa. Men Søren Norbys Forsøg paa at undsætte Staden mislykkedes, og Kongen var paa den Tid altfor optaget af Forholdene i Danmark, til at han kunde vende sig med Kraft mod Sverrig. Dog faldt Stokholm ikke i Gustavs Hænder før den 21de Juni 1523, da den af Hunger sammensmeltede Besætning ikke kunde vente nogen Undsætning. Kort iforvejen havde **Kalmar** overgivet sig, kortefter havde **Aabo** og **Viborg** i Finland den samme Skjæbne.

Bartholomæi Dag den 24de August 1521 var Befrieren i **Vadstena** bleven valgt af Stænderne til Sverrigs Rigsforstander, og den 7de Juni 1523 til Sverrigs Konge. Flygtningen, der skjulte sig i Dalarnes mørke Skove og Kjældere, der ikke havde noget Sted, hvortil han kunde helde sit Hoved, sad nu i Sverrigs Kongeborg, omgiven af Tronens Glands.

Men herved var ogsaa Forbindelsen mellem de nordiske Riger, der længe kun havde været et Navn, ophørt for stedse. I det Hele havde den varet i et Tidsrum af 126 Aar; den virkelige Forening derimod havde kun bestaaet i en langt kortere Tid. I Tidsrummet fra 1448 til 1523, altsaa 75 Aar, vare Rigerne i Virkeligheden neppe forenede i 13. Uagtet enhver Fornyelse syntes at skulle give Forbindelsen mere Fasthed, var den dog atter bleven opløst, og det langt hurtigere end man skulde have ventet. Forgjæves havde det **danske Rigsraad** og paa den anden Side den **svenske Gejstlighed** søgt at forhindre Opløsningen. Snart havde de danske Kongers og Høvdingers Haardhed, snart den svenske Adels Ulydighed og Troløshed været Aarsagen dertil. Under saadanne Forhold var en endelig Adsplittelse en nødvendig Følge, og i og for sig selv mere ønskelig, end en fortsat Forbindelse med uendelige og uopløselige Forviklinger, der kun svækkede Folkene i indbyrdes Kampe.

Kristian den andens Omsorg for Borger- og Bondestanden.

Opstanden i Sverrig havde Kongen saagodtsom ladet skjøtte sig selv. Hildet i nye Forviklinger i Hjemmet, sysselsat med gjennemgribende Forbedringer bekymrede han sig kun lidet om hiint Rige, men levede og virkede kun for Danmark, hvor han søgte at gjennemføre de Planer, for hvilke han havde lagt en saa blodig Grundvold i Sverrig.

Det var i det Hele hans Fejl, at ville forudgribe sin Tid. Forandringer, for hvilke Tiden ingenlunde var moden, bleve satte iværk uden den nødvendige Forberedelse og med en Vilkaarlighed, der ikke tog noget Hensyn. For de almindelige Forsigtighedsregler, for de bestaaende Forhold og for Valget af Midler viste han en Ligegyldighed, der maatte hævne sig selv. Og medens han viste saamegen Dristighed i at udkaste og iværksætte sine Planer, manglede han den fornødne Kraft og Udholdenhed til at gjennemføre dem. Han slap det Ene for at gribe fat paa det Andet; derfor blev Alt kun Begyndelse og Halvhed.

Dog kunne vi ikke Andet end beundre den Frihed for Tidens Fordomme og Vildfarelser og den Omsorg for de Undertrykte, for Oplysning og Menneskeret, der aabenbarer sig i hans talrige **Love**. De ere udsprungne af en klar, djærv Aand, der var begavet med et lyst Blik for alle de Mangler og Onder, hvoraf Samfundet paa den Tid led. Fostre af den nye Tids Aand, kunde de have fremkaldt det Fremskridt og den bedre Tilstand i Samfundsforholdene i vort Fædreland, som det blev en langt senere Tid forbeholdt at frembringe.

Hans Virksomhed som Lovgiver strakte sig næsten i alle Retninger. Det var i hans sidste urolige Regeringsaar, at Lovene udkom; det seer næsten ud, som om han skyndte sig med deres Udgivelse, af Frygt for at Tiden skulde løbe fra ham. Følelsen af de farlige Forhold og Anelsen om hvad de kunde føre med sig, har udentvivl været levende i hans Sjæl. Den 26de Maj 1521 udkom den saakaldte **gejstlige Lov**, og Aaret efter den 6te Januar 1522 den anden Lovsamling, den **verdslige Lov**. Hovedindholdet af begge Love er imidlertid af verdslig Natur.

De lavere Stænder, Borger og Bondestanden, skulde hæves og danne en Modvægt mod de højere, hvorved Kronens Magt tillige vilde

styrkes og udvides. Dette var jo netop, hvad den nye Tid og Reformationen, som just dengang var fremstaaet i Tydskland, førte med sig som sin fjernere Følge; derfor befordrede han den nye Læres Udbredelse i Danmark. Heri have vi altsaa Nøglen til hans Fremfærd og Forklaringen til hans Planer. Saa klart havde Kong Kristian gjennemskuet, hvad der rørte sig i Tiden.

Men skulde Borgerstanden, som han fortrinlig elskede, hæves, da maatte de andre Stænders og Hansestædernes Forrettigheder tilintetgjøres, der virkede saa hæmmende paa dens Opkomst. Hertil sigtede ogsaa hans Forordninger. Alt **Landprang** forbødes, som især Lybekkerne havde drevet med Fordeel ved omrejsende Prangere; Heste, Øxne, Korn og andre Frembringelser skulde føres til Kjøbstæderne og sælges der til de gængse Markedspriser. **Kjøbenhavn**, der havde en saa heldig Beliggenhed som Handelsstad, skulde blive Stapelstaden for hele den østersøiske Handel, og Kongen fik flere rige og driftige hollandske Kjøbmænd til at nedsætte sig der. Efter Sverrigs Erobring 1520 grundlagde han et **nordisk Handelsforbund** med Oplagssteder for Kjøbmandsvare i Kjøbenhavn, Norge, Stokholm og Finland. Herved vilde Norden være bleven befriet fra sin Afhængighed af Hansestæderne, og Lybeks Handel være gaaet tilgrunde; Lybekkernes Had mod Kongen bliver saaledes let forklarligt. Paa samme Tid fik **Søren Norby** Ordre til at ruste sig til et Tog til **Grønland** og de nordlige Egne af det nyopdagede **Amerika**, hvor Kongen vilde gjøre de gamle nordiske Rettigheder fra Opdagelserne i den tidlige Middelalder gjældende; men de kortefter udbrudte Uroligheder forstyrrede disse Planer.

Hvert Aar skulde Øvrighederne fra de forskjellige Stæder holde Møde i Kjøbenhavn for at raadslaae om hvad der kunde fremme Borgerstandens Tarv. I hver Stad skulde en ærlig Mand af godt Omdømme, der blev udnævnt af Kongen, som **Skult** eller Foged i Forening med Borgermestre og Raad styre, dømme og give Love.

Samme **Vægt** og **Maal** skulde indføres i alle Stæder, efter hvad der var gjældende i Kjøbenhavn og Malmø. Det første Forsøg paa en **Postforbindelse** mellem Stæderne skete ogsaa nu, da der blev befalet, at

hver Kjøbstad skulde holde to Løbere, der skulde have to Skilling for hver Miil, de løb med Breve.

Mærkelig er Forordningen om **Vrag**. Hidtil havde de Skibbrudne været udsatte for en meget vilkaarlig Behandling, der kunde give Hemming Gad Anledning til at kalde de Danske „Røvere, der lurede paa deres Sandbanker efter Rov fra de Skibbrudne." Lehnsmændene og Biskopperne, der havde Strandret, toge uden videre de Strandedes Gods i Besiddelse; ja det var endog ikke sjælden Tilfældet, at de Skibbrudne, der havde reddet sig i Land, bleve myrdede af de raae Kystbeboere, for at de saa meget lettere kunde røve deres Gods. Ved denne nye Forordning bestemtes, at de Sømænd, der strandede, skulde have Ret til at redde deres Gods ved deres eget Mandskab; forlangte de Hjælp, da skulde enhver Lehnsmand eller Strandfoged under Livsstraf være forpligtet til at yde dem samme mod en bestemt Bjergeløn. Kom herreløst Gods drivende, da skulde det henlægges i Kirken og gjemmes der i et heelt Aar; kun hvad der var beskadiget eller fordærvet, maatte sælges. Dersom den rette Ejer ikke meldte sig inden et Aars Forløb, da tilfaldt de to Trediedele Kongen, og den Trediedeel Præsterne ved de nærmeste Kirker, der skulde holde Bøn for de Skibbrudne. Ved denne menneskekjærlige Forordning led Kongen selv et betydeligt Skaar i sine Indtægter; man anslaaer endog hans Tab til 70,000 Gylden aarlig. Forgjæves gjorde de egennyttige Biskopper ham Forestillinger derimod; han svarede, at han ikke vilde berige sig ved Andres Ulykke. Og da Biskoppen af Børglum gjorde ham opmærksom paa, at der ikke stod det Ringeste i Skriften om strandet Gods, spurgte Kongen ham med Bitterhed, om han da ikke kjendte det femte og det syvende Bud.

Den undertrykte **Bondestands** Beskyttelse laa ogsaa Kongen meget paa Hjerte. „Bønderne maae ikke mere sælges", hed det i den nye Lov. Slig ond ukristelig Vane, som hidtil haver været i Sjælland, Laaland, Falster og Møen med at sælge og bortgive stakkels Bønder og Kristenmennesker som **andre ufkjellige Kreaturer**, skal ej ydermere efter denne Dag skee. Derimod maae Bønderne i disse Landskaber, „naar deres Herskab farer uredeligen med dem og gjør dem Ulov og Uret" flytte fra det Gods, hvorpaa de boe, til et andet, ligesom Bønderne

gjøre i Jylland, Fyen eller Skaane, naar de betale en Sum af 3 Mark og sætte Alt ved deres Afrejse i den lovlige Stand. De maatte ikke sættes fra deres Fæste, naar de holdt deres Gaarde vedlige og betalte deres Landgilde. De maatte heller ikke tvinges af Herremændene til at modtage Ørne til Staldfodring, og de behøvede ikke at møde til Klapjagt og Langægter, naar de bleve tilsagte i Høstens Tid.

Alle disse gavnlige Bestemmelser, der ere hæderlige Beviser om Kongens Blik for de stedfindende Mangler og hans Omsorg for de lavere, underkuede Stænder, og som den nyere Tid har vedkjendt sig, kom imidlertid aldrig til at gjælde, da de ved Kongens Fald bleve ophævede, førend de kunde blive gjennemførte.

Kristian den andens Omsorg for Religion, Oplysning og Sædelighed.

Af alle Regenter i Europa var Kristian den første, der antog sig den nylig fremtraadte lutherske Lære, alene med Undtagelse af Luthers egen Fyrste, Kurfyrst Frederik den vise af Sachsen. Til denne, der var en Broder til Kristians Moder, Dronning Kristine, skrev Kongen allerede 1519, at han saasnart som mulig skulde sende ham en Lærer fra Wittenberg, der kunde forkynde den nye Lære baade ved Universitetet og i Kirkerne i Kjøbenhavn. I Aaret 1520 kom da Magister **Martin Reinhard**, Præst i Stiftet **Würzburg**, til Kjøbenhavn, hvor det theologiske Fakultet just ikke med Glæde modtog denne uventede Forøgelse og tilføjede ved hans Navn i Universitetsmatriklen: „indkaldt efter Kongens Befaling." Snart begyndte han at prædike den evangeliske Lære i **Nikolai** Kirke; men Indtrykket svækkedes deels ved hans besynderlige Lader, deels ved den Omstændighed, at en Anden maatte staae ved Siden af ham og udlægge de enkelte Sætninger af hans tydske Prædiken paa Dansk. Denne Hjælper var Karmelitermunken **Povl Eliæson** fra Helsingør, der var bleven ansat af Kongen som Lærer ved Universitetet og heldede til den nye Lære. Men da Spændingen blev større og Kampen mellem Luther og Paven var bleven uforsonlig, slog Povl Eliæson atter om,

som der paastaaes, lokket ved Løftet om et rigt Kanonikat og blev en ivrig Forsvarer af den katholske Lære. Herfor fik han af Folket Navn af **Poul Vendekaabe.** Han optraadte endog offentlig mod Doktor Martin Reinhard, da denne engang efter Luthers Exempel talte om Kirkens babyloniske Fangenskab. Da den katholske Gejstlighed tillige udklædte en Gadedreng ligesom Martin Reinhard og lod ham løbe omkring paa Gaderne og Værtshusene og efterligne hans Ord og Lader, blev han gjort latterlig, saa at han ikke mere traadte offentlig frem, men i Februar 1521 vendte tilbage til Tydskland. Kongen søgte nu at faae Luther selv til at komme til Kjøbenhavn, og Kurfyrsten synes at have understøttet hans Ønske; det skete imidlertid ikke, hvorimod Luthers Ven **Karlstadt** indfandt sig, der kun en kort Tid opholdt sig i Danmark, rimeligviis fordi Kongen paa Grund af de ugunstige Forhold blev nødt til at søge Venskab med Paven.

I November Maaned 1521 ankom nemlig en pavelig Legat **Johannes Franciscus de Potentia** til Danmark for at undersøge, hvorledes det egentlig hang sammen med det stokholmske Blodbad og de henrettede Bisper og Prælater, da det jo Altsammen var skeet i Pavens og Kirkens Navn. Kongen skød al Skylden paa Diderik Slaghoek. Denne uværdige Mand havde Kongen dengang nylig sat paa Ærkebispestolen i Lund, som han behandlede med stor Vilkaarlighed; thi det var den tredie Ærkebiskop, som han i Løbet af fire Aar havde paatvunget Domkapitlet. Den hellige Fader i Rom havde fundet sig deri, da Palliet, der ellers kostede 2000 Gylden, denne Gang blev betalt med 7,800 Dukater. Men Slaghoeks Glæde over sin Ophøjelse varede kun kort. Forladt af Kongen, blev han fængslet og dømt til Døden af Legaten selv. Den 24de Januar 1522 blev han levende brændt paa Gammeltorv. Kongen havde forladt Byen, Moer Sigbrit havde den Dag lukket sine Skodder.

De Love, som Kristian den anden havde affattet med Hensyn til Gejstligheden, og som gik ud paa at sætte en Grændse for denne Stands Overdaad og fordærvede Sæder, bleve for en Deel ikke offentlig udstedte paa Grund af de forandrede Forhold til Pavestolen. Tilvisse indeholdt de mærkelige Ting. Ingen Gejstlige maatte erhverve sig Jordegods, medmindre de vilde følge Pauli Lærdom, som han skriver i Brevet til

Timotheum, at de skulde tage sig en Hustru og leve i det hellige Ægteskab „som deres gamle Forfædre have gjort.“ De maatte ikke gaae klædte i broget verdslig Dragt, men skulde ifore sig anstændige gejstlige Klæder; Biskoppernes Følge maatte kun bestaae af 14 bevæbnede Mænd og Ærkebiskoppens af 20, medens de tidligere havde ladet sig ledsage i pragtfuldt Optog af flere end hundrede Personer, med Trommer og Piber foran sig „til Spot for den hellige Kirke.“ Biskopperne skulde forblive ved deres Embeder og maatte ikke lade dem forvalte af Kapellaner og Vikarier, medens de selv opholdt sig i Hovedstaden og sysselsatte sig med verdslige Sager. Man havde endog det Exempel, at en Biskop af Ribe læste den første Messe i sin Domkirke i det 15de Aar af sin Embedstid. Ingen maatte sættes til Præst, der ikke havde studeret ved Kjøbenhavns Universitet og aflagt Prøve paa sine Kundskaber, navnlig i den hellige Skrift, for at han derefter kunde give Andre Underviisning. Kun de fire lavere Munkeordener, Dominikanerne, Franciskanerne, Augustinerne og Karmeliterne, maatte leve af at indsamle Almisser efter deres oprindelige Bestemmelse, hvoraf de ogsaa kaldtes Tiggermunke. Ingen Nonne maatte indklædes, førend hun havde fyldt sit 25de Aar. Herefter maatte de Gejstlige ikke løbe omkring paa Helligdagene og stænke Vievand paa dem, der sad ved Bordet, hvoraf de havde faaet Navn af **Stænkedegne.**

Løsrivelsen fra Rom er udtalt i klare Ord: „Ingen skal være nødt til for Fremtiden at bringe Sager til Rom. For at Pengene kunne blive i Landet, skal der i Roskilde oprettes en bestandig Ret af fire Doktorer og Magistre for alle gejstlige Sager. Dommerne skulle være forfarne i Kirkeretten og Kejserretten, og Processen maa i det Højeste vare et halvt Aar. Ogsaa saadanne Sager, der ellers hørte for Rigskantsleren, blive paadømte af denne Ret, ligeledes hvad der ikke er blevet endt paa Landsthinget og i Stæderne. Appelleres kan der kun til Kongen og Rigsraadet.“ Saaledes skulde altsaa denne Domstol blive en højeste Ret, og al Appel til Paven i Rom afskæres.

Folkeoplysningen søgte Kongen med Iver at fremme. Det var ikke alene de latinske Skoler, hvis usle Tilstand han søgte at forbedre ved at udgive en ny Skoleforordning, forbedre Lærernes Løn, afskaffe

de barbariske Skolestraffe og lade de gamle usle Lærebøger brænde og afløses af nye; men ogsaa for Almuens Underviisning, der paa den Tid saagodtsom forsømtes aldeles, sørgede han og befalede Præster og Degne at undervise Bønderbørnene i Religionens Sandheder og lære dem at læse og skrive Dansk.

Ved nyttige **Politianordninger** søgte han at holde over Sædelighed og god Orden. Datidens Raahed gjorde saadanne Bestemmelser nødvendige. Ingen maatte komme beruset i Retten og true, slaae eller undsige Dommeren; ligesaalidt maatte denne bande og skjælde, naar han sad paa Dommersædet. Kun Syge og Vanføre maatte bede om **Almisse,** og skulde da have et Tegn af Øvrigheden, der berettigede dem dertil. **Spedalske,** der vare saa almindelige i Middelalderen, skulde føre Træklapper med sig, hvorved de i Stadsporten kunde gjøre Folk opmærksomme paa deres Nærværelse. **Utugtige Kvinder** skulde boe paa et eget Sted i Byen og maatte ikke gaae med Kappe som ordentlige Fruentimmer. Borgerne skulde holde deres Gader og Rendestene rene, ja endog lade deres Borde, Bænke og Gulve skure om Løverdagen og Dagen før Festdagene. For at forebygge Overdaadighed, forbødes der, at nogen Borger maatte holde **Bryllupsgilde** mere end i to Dage, nemlig Søndag og Mandag, og da maatte der ikke være flere Gjæster, end Huset kunde rumme. Bønderne maatte ikke holde Gilder om Sommeren og i Høstens Tid, men kunde derimod holde sig lystige om Helligdagene med Dands og andre „Bekvemmeligheder og Glædskab."

Med Hensyn til **Troldmænd** og **Hexe** bestemtes, at de ikke længere skulde brændes paa Baal, men pidskes og jages ud af Byen, hvor de boede. Paa samme Maade skulde saadanne Folk behandles, der søgte deres Raad og vedbleve dermed efter at være blevne advarede.

Saaledes bærer Kongens Lovgivning i det Hele Præget af en Agtelse for Menneskerettighederne, der var fremmed for hans Tid. Men al denne skjønne Udsæd kom aldrig til at bære Frugt. Et Aar senere bleve hans Love brændte paa Viborgthing af Adelen, da han selv var bukket under i Kampen med sine talrige og mægtige Fjender.

Kristian den andens Fordrivelse og Flugt.

Snart begyndte det at see farlig ud for Kongen. Sverrig var i fuld Opstand og blev understøttet af **Lybekkerne**, der anfaldt de danske Kyster og afbrændte **Helsingør**, saa at Kristian endog maatte samle en Bondehær paa 10,000 Mand i Nærheden af Kjøbenhavn for at forebygge videre Ødelæggelser. Ved en Mønstring over disse Tropper, som **Sigbrit** bivaanede, yttrede Hadet sig mod hende; hun blev kastet ud i **Peblingesøen** af nogle fulde Bønder og kun reddet ved Hjælp af Kongen selv, der hastig ilede til og lod Bønderne gribe og henrette. Gjæringen blandt den misfornøjede Adel og Gejstlighed tiltog bestandig, og Kongen forøgede den selv ved unyttig Grusomhed. Saaledes lod han Rigsraaden **Knud Knudsøn** henrette, skjøndt han var bleven frikjendt af Rigsraadet, og lod Liget af **Mogens Thomæsøn** til **Damsgaard**, der havde været en slem Bondeplager, 1522 opgrave og hænge i Galgen paa **Aarhuus** Gade.

Under saa vanskelige Forhold bleve de Stridigheder, der udbrød mellem Kongen og hans Farbroder, den altid tvære og unøjsomme Hertug **Frederik**, dobbelt farlige for ham. Hertugen fremkom igjen med sine gamle, under Kong Hans aldeles forkastede Paastande om Arveret til en Deel af Norge, ja endog til Dele af Danmark, om Udbetalingen af en Sum Penge o. s. v., og han vægrede sig for at erkjende Kongens Ret til at bortforlehne Holsteen, hvilken Kejser Karl den femte havde overdraget Kristian, da han besøgte ham i Brüssel 1521.

Efter flere frugtesløse Sammenkomster sluttede de endelig den 13de August 1522 et Forlig til **Bordesholm** sydfor Kiel. Kongen opgav sin Forlehningsret til Holsteen og skulde betale 11,000 rhinske Gylden til Hertugen, der paa sin Side lovede at ville forholde sig rolig under Kongens Fejde med Lybekkerne. Uagtet Kongen saaledes havde givet efter for at faae Fred med sin farlige Frænde, begik han dog fortefter den ukloge Handling at bryde Forliget ved at lade **Anders Glob**, Provst i Odense, bryde ind med Vold i det blaae Taarn i **Segeberg** og bortrane og opbrænde mange vigtige Brevskaber af Hertugens Arkiv.

For at raade Bod paa de stedfindende Ulykker sammenkaldte Kongen i Slutningen af Aaret 1522 en Herredag i **Kallundborg**; men ingen

af de jydske Herrer mødte, undskyldende sig med at Vind og Vejr vare til Hinder for at sætte over til Sjælland. For at betage dem dette Paaskud lod han en Rigsdag sammenkalde i **Aarhuus**, ved hvilken der skulde møde 2 Borgere af hver Kjøbstad og 4 Bønder af hvert Herred; men denne blev aldrig holdt. En hemmelig Sammensværgelse var allerede dannet i Slutningen af Aaret 1522 om at støde Kristian fra Tronen. De jydske Herrer, Adelige og Biskopper, havde forenet sig og lode udbrede Rygte om, at Kongen vilde komme med Bødler for „at anstifte en Banket" som den i Stokholm. „Nu skal vi alle under Trældom som de umilde Russer," sagde man, og den hellige Birgittas Spaadomme løb om iblandt Folket. De varslede ilde: „Den sjette Konge skal urolig-gjøre Jorden og Havet, fylde de Enfoldige med Sorg og udgyde uskyldigt Blod, men han skal forlade Riget, og det skal skee, som der staaer skrevet: De saae Vind og Vellyst og høste Sorg og Bedrøvelse."

Forholdene bleve bestandig mere truende. I Julen 1522 affattede 9 jydske Biskopper og Herrer i **Viborg** et Klageskrift over Kongen, hvori det ikke manglede paa haarde Beskyldninger. Der klages over den Vold og haarde Medfart, der vistes Kirken; dens Friheder bleve krænkede; Kjættere forvendte Troen „med luthersk List og Skalkhed," og „Trælle og Skrivere" skaltede og valtede med Kirkens Gods, hvorfor ogsaa Gud i 7 Aar havde hjemsøgt disse Riger med Pestilents, Sygdom, Armod, Krig og Fejde. Endvidere vare mange brave Mænd tagne af Dage, saa at Ingen mere var sikker paa Livet. Tværtimod Haandfæstningen havde Kongen sat Adelen i Skat „ligesom andre Bønder", havde indkaldt Udlændinge og havde betroet sig til „Tyranner, Skalke og Troldkvinder, Danmarks Rige til evig Skade, Trældom og Fordærvelse, istedenfor til Bisper, Prælater, Riddere og Svende, der burde styre og regere nu, som de havde gjort i de fremfarne Kongers Tid." Dette Skridt var kun en Indledning til det egentlige **Opsigelsesbrev**, der blev undertegnet af de Sammensvorne i Viborg den 20de Januar 1523. „Overvejende det farlige Regimente, som været havde" opsagde de Kongen Huldskab og Troskab og udstedte Breve til Kjøbstæderne, Bønderne og den menige Almue om at komme dem til Hjælp. „Saa snakke de Ræve for de Gjæs", siger en dansk Historieskriver.

Kongen opholdt sig da i **Vejle** i Borgermester **Niels Jonsons** Huus paa Hjørnet af Torvet og Kirkestrædet. Den 21de Januar kom Landsdommer **Mogens Munk** til **Volstrup**, en Gaard i Hjerm Herred ved Limfjorden, ridende ad Viborgvejen ind i Byen. Han tilbragte Aftenen hos Kongen, der modtog ham venlig og beværtede ham. Mogens Munk foregav, at han var kommen for at faae af Kongen en Stævning mod en anden Adelsmand. I Samtalens Løb kom de til at tale om Jagten, og Munk lovede Kongen efter dennes yttrede Ønske at ville forære ham en god Rævemynde. Da han gik bort, glemte han med Forsæt sin ene Handske, hvori han havde stukket Opsigelsesbrevet. Først næste Morgen fandt Kongens Smaadreng det og bragte det til Kongen. „Guds Dros, udbrød denne, da han havde læst det, der har han givet os en Rævemynde paa Love!" Strax sendte han Folk hen til Herberget for at gribe ham, men Hr. Mogens havde ikke fundet for godt at bie. Saasnart han var kommen tilbage fra Kongen, havde han taget en Baad og var sejlet ud af **Vejlefjord** sønderpaa.

Den 29de Januar indfandt han sig hos Hertug **Frederik** i **Husum**, der allerede længe havde staaet i Forbindelse med den misfornøjede Adel. „Vilde han tage sig af deres Sag, sagde han, om det end kun var med 16 til 18 Kleppere og sin egen Person, da vilde de for ham tilsætte Liv og Gods; vilde han ikke, fik de vel Bejlere til den Brud!" Hertugen, der i Forvejen var forbittret paa sin Brodersøn, erklærede sig villig dertil, „da han var af dansk Kongeblod, ynkedes han over sit Fædrelands Jammer; i den almægtige Guds og den uadskillelige Trefoldigheds Navn vilde han paatage sig den Tynge og Besværing og komme dem til Hjælp og Trøst med nogle tusind Mand tilhest og tilfods, tjenlige til Alvor og Skjemt, Alting saasnart han var hyldet til Herre og Konge."

I dette afgjørende Øjeblik tabte Kongen Modet; den onde Samvittighed slog ham, og han viste lutter Ubestemthed og Forsagthed. Uagtet han havde hele **Norge**, **Øerne** og **Skaane** paa sin Side, uagtet han ved sin Opfordring kunde have rejst Borger og Bondestanden til sit Forsvar, spildte han sin Tid med unyttige Underhandlinger med Oprørerne. De vare gaaede for vidt til at kunne træde tilbage. En Stilstand paa tre **Uger**, som han fik udvirket, bragte kun Flere til at falde fra ham.

Forgjæves tilbød han dybt nedbøjet, at ville møde og forsvare sig for Rigets Raad og Stænder, eller „for Kurfyrster, Fyrster og det hellige Riges Regimente." Paa Øerne stævnede han Almuen til Thinge og lod sig allevegne hylde paany. Især bevægedes Sjællænderne ved hans Klager, og de svore at ville vove Liv og Blod for ham. Men ingensteds kaldte han Folket til Vaaben, skjøndt han vidste af Sverrigs Opstand og af sit eget Opraab til Sjællænderne forrige Aar mod Lybekkerne, hvad en saadan Folkerejsning kunde udrette. Først dengang svigtede Alt ham, da han svigtede sig selv.

Imidlertid havde Hertug Frederik sluttet Forbund med Lybekkerne og var draget op mod Jylland. Paa Bakkerne ved **Kolding** blev han modtaget af den jydske Adel og Gejstlighed, og Biskoppen af Børglum bad ham med Taarer om at frelse dem. Den 26de Marts blev han hyldet paa **Viborg** Landsthing og udstedte en **Haandfæstning**, der udvidede Adelens og Gejstlighedens Magt. Skjøndt Protestant af Hjerte, forpligtede han sig til ikke at tillade de lutherske Kjættere at prædike mod den hellige romerske Kirke og den hellige Fader, men at lade dem straffe paa Liv og Gods. Det Gods, som Kristian den anden havde frataget Kirken, skulde tilbagegives; saaledes Bornholm til Lunds Ærkebispestol. Adelens Rettigheder bleve ikke blot bekræftede, men endog udvidede. Den fik Sagefald af sine egne Bønder og Tjenere ligesom Prælaterne og Ridderskabet i Slesvig; og Adelsmanden **Arild Hvitfeld**, der levede i Slutningen af samme Aarhundrede, udbryder i sin Glæde over Adelens Hals og Haandsret: „dette er en dravelig Frihed, deslige ingen Konge i Danmark haver udgivet, hvorfor denne Konges Ihukommelse bør hellig og uglemt at være hos os og vore Efterkommere."

Paa samme Viborg Landsthing bleve Kristian den andens Love og Forordninger brændte som „skadelige og stridende mod gode Sæder." Saaledes faldt med eet Slag Alt, hvad Kristian havde grundlagt til de lavere Stænders Vel, og Folkets Udvikling og Fremskridt skødes uendelig langt tilbage; thi henved tre Aarhundreder hengik, før den danske Bondestand løstes af de trykkende Baand.

Ved Efterretningen om alle disse Ulykker blev Kongen stedse mere modløs. Uvirksom sad han i Kjøbenhavn, modtagende det ene

Opsigelsesbrev efter det andet. Vaklende og raadvild fattede han tilsidst den mislige Beslutning at forlade sit Rige og søge Hjælp i Udlandet hos sin mægtige Svoger. Han glemte, at den Ulykkelige og Trængende allevegne er til Besvær.

Sine Skatte og de vigtigste Brevskaber lod han bringe ombord paa 20 Skibe, der laae i Havnen. Malmø og Kjøbenhavns Borgere aflagde paany deres Troskabsed og lovede at ville værge sig i tre Maaneder; til den Tid haabede Kongen at kunne bringe dem Undsætning. I Kjøbenhavn blev **Henrik Gjøe** udnævnt til Befalingsmand, og han viste sig tro.

Den 13de April 1523 var en sørgelig Dag for Kjøbenhavns Borgere. Ved Middagstid indskibede Kong Kristian sig paa **Løven** med sin Dronning, sin Søn **Hans** og sine to Døttre; med ham fulgte **Moer Sigbrit**, **Ærkebiskop Johannes Wetze**, **Gustav Trolle**, **Hans Mikkelsøn**, Borgermester i Malmø og mange andre af Danmark højt fortjente Mænd, der vilde dele deres Herres Skjæbne. Flere andre, som Reformationens Befordrer **Kristen Pedersøn**, fulgte snart efter. Det er ikke Kong Kristians mindste Roes, at saamange ædle Mænd deelte hans Landflygtighed og bleve ham troe til det Sidste.

Voldene og Stranden vare bedækkede med Mennesker, der fulgte den bortdragende Herre med deres sørgmodige Blikke, indtil Skovshovedpynten skjulte ham for deres Øjne. Men paa Dækket trøstede Moer Sigbrit, som Kongen havde maattet lade bringe ombord i en Kasse for at redde hende for Folkets Had, ham i hans Nedslagenhed. „Kan I ikke blive Konge i Danmark, sagde hun, da kan I blive Borgermester i Amsterdam.“ Det klang næsten som Spot.

Først ni Aar efter gjensaae han sit Fædrelands Kyster, men som Fange, besvegen, en Gjenstand for sine Fjenders Spot og Grumhed.

Den første Maj 1523 landede han ved **Vere** paa Zeelands Kyst i Holland. Men han fandt ikke den Hjælp han ventede og søgte; de næste Aar hengik med en frugtesløs Omflakken i fremmede Lande. Allerede den 26de Januar 1526 døde hans Gemalinde, den fromme **Elisabeth**, i sit 25de Aar paa Slottet **Zwynarde** ved Gent og blev begravet i **St. Petri Kirke** i denne Stad. Utvivl hensov hun i den

lutherske Tro, da hun i sine sidste Leveaar nød Nadverens Sakramente under begge Skikkelser. Forgjæves havde hun fra Danmark modtaget Tilbud om et hæderligt Underhold, naar hun vilde vende tilbage; den ædle Kvinde svarede, at hun ikke vilde forlade sin Ægteherre i Ulykkens Dage.

Faa Aar efter døde deres eneste Søn, den haabefulde **Hans**, 1532 i **Regensburg**, i en Alder af 14 Aar. Saaledes stod den landflygtige Konge stedse mere forladt i sin Elendighed.

Danmarks Udvikling syntes afbrudt. Den nye Læres Fremgang syntes standset, Borger- og Bondestandens Frihed var tilintetgjort. Bemodig lyder den simple Mands Stemme til os gjennem den mærkelige Folkesang:

Alle smaa Fugle i Skoven er',
de give paa Høgen stor Klage;
han river af dem baade Fjære og Duun
og vil dem af Skoven jage.

Bort da fløj den gamle Ørn,
alt med sine Unger saa smaa;
de andre smaa Fugle de bleve saa vilde,
de vidste dem ingen Raad.

Nu sidder Høgen i Egetop,
og breder han ud sine Vinger;
de andre smaa Fugle i Skoven er',
dem monne saa jammerlig trænge.

Nu sidde alle de andre smaa Fugle
og tie saa kvær som Stene,
de have mist' deres dejlige Sang;
vil Gud, de faae hannem igjen.

Nu er der Sorrig og Graad i Lunde,
som føre var Fuglesang;
de fattige smaa Fugle ynkes meest over,
dem Tiden skal være saa lang.

Herre Gud hjælpe den fattige Ørn,
som flyver i vilden Hede;
han veed sig hverken Læ eller Ly,
som han tør bygge sin Rede.

Den indre Tilstand. Adelens stigende Magt.

Medens Løsningen af Kalmarforeningen havde heldige Følger for Sverrig, der gik ud deraf med en frihedselskende, kraftig Borger- og Bondestand og en herlig Regentstamme, der søger sin Lige i hvilkensomhelst Stat, var dette ingenlunde Tilfældet med Danmark. De byrdefulde, blodige Krige svækkede Folket og gjorde det stedse mere uskikket til at modsætte sig de højere Stænders Overgreb, der bragte saa fordærvelige Følger over Staten.

Vi have allerede i den historiske Udvikling seet, hvorledes Adelens Magt, der begyndte fra Lehnsforholdet, bestandig havde tiltaget og indskrænket Kongens, især ved Kampen med de svage Regenter, der beherskede Danmark i Slutningen af det 13de og Begyndelsen af det 14de Aarhundrede. Forrettighederne bleve stedse udvidede og efterhaanden gjorte arvelige i Slægterne, hvorved altsaa **Arveadelen** opstod, og hvorved de Adelige søgte at udelukke Andre fra at komme i Besiddelse af de samme Rettigheder. Dette blev jo endog snart en udtrykkelig Betingelse i Haandfæstningerne, ved hvilke man bandt Kongernes Hænder ved deres Regeringstiltrædelse. De indeholdt altsaa de almindelige Indrømmelser; særskilt gaves fra Erik af Pommerns Tid dem, der erholdt adelige Rettigheder eller som det kaldtes „Frihed og Frelse" Bekræftelse derpaa ved **Adelsbreve** eller **Skjoldbreve.** Ordet **Adel** selv forekommer først i Frederik den førstes Haandfæstning 1523; Spor dertil findes i Kong Hanses af 1481, hvor der tales om „Rigets Ædlinger." Tidligere brugtes Navnet „Hærmænd," senere „gode Mænd, Rigets bedste Mænd" og med Hensyn til Skattefriheden **frie og frels Mænd.** I Modsætning hertil kaldtes Borgerne og Bønderne **Ufrie,** hvilket betegnede deres Skattepligtighed; men siden, da deres Stilling forværredes, indeholdt det tillige det uværdige Begreb af personlig Ufrihed.

Som en Følge af Adelens Adskillelse fra de andre Stænder opkom ydre Udmærkelsestegn. Saadanne vare de **Mærker,** de førte i deres Skjolde, og hvoraf de **adelige Vaabner** udviklede sig. Allerede i Oldtiden brugte man Skjoldmærker, der sædvanlig fremstillede Dyrefigurer. Da dette blev almindeligt i Middelalderen, gav det Anledning til bestemte

Familienavne, istedetfor at Sønnen før havde faaet sit Tilnavn efter Faderens Fornavn, saaledes som Bønderne have brugt ligeindtil vore Dage. Deraf opkom de fleste adelige Slægtnavne, som **Oxe, Galt, Griis, Marsviin, Gjedde, Grib.**

Hvad der især beforderede Adelens Magt under Kalmarforeningen, var Dannelsen af et **Rigsraad.** Allerede tidlig havde der været et kongeligt Raad, der imidlertid kun havde den Indflydelse, som Kongen selv vilde give det; men under svage Regenter, som Erik af Pommern, og under Foreningens vanskelige Forhold havde det god Lejlighed til at udvide sin Magt. Desuden havde det i det egenraadige svenske Rigsraad, med hvilket det saa ofte underhandlede, et Forbillede, som det ikke manglede Lyst til at efterligne. Snart kunde Kongen ikke foretage sig Noget af Vigtighed uden „Rigsraadets Minde og Samtykke," som det hedder i Kristian den førstes Haandfæstning. Det bestod af Rigets højeste Embedsmænd, der kunde benytte deres Nærværelse ved Kongens Person til at holde Øje med hans Foretagender og forhindre Alt, hvad der kunde være skadeligt for deres Rettigheder. Ved stedse strængere Haandfæstninger forstode de at udvide disse og binde Kongernes Hænder, saa at de tilsidst tilreve sig saagodtsom hele Regeringen.

Rigsraaderne, hvis Antal i Begyndelsen var ubestemt, men senere fastsattes til 23, vare deels Gejstlige, deels Adelige. **Erkebiskoppen,** alle **Biskopperne** og nogle **Priorer** ved de meest ansete Klostre, havde ifølge deres Embeder Sæde i Rigsraadet; de andre Medlemmer vare Adelige, der valgtes af Kongen. De beklædte de højeste Embeder, som **Marskens, Rigskantslerens,** der forestod Retsplejen, og **Rigshofmesterens,** der siden Erik af Pommerns Tid afløste Drosten og fik hele Rigets indre Forvaltning, Hofholdningen og Kongens Indtægter under sin Bestyrelse. Et nyt Medlem kom senere til i det 16de Aarhundrede, nemlig **Rigsadmiralen,** der fik Sømagten under sig, istedetfor at den tidligere havde været undergiven Marskens Forvaltning.

Hvad Følgen af Adelens Overmagt maatte blive for de lavere Stænder, er let at forudsee. **Borgerstandens** Velfærd led betydelig derved, at de Adelige i det 15de Aarhundrede tilreve sig Rettigheder, der strede aldeles mod Kjøbstædernes Privilegier, nemlig frit at udføre alle

deres Godsers Frembringelser og ligeledes frit at indføre alle de Varer, de behøvede. Dette blev snart misbrugt, da de baade opkjøbte Bøndernes Frembringelser paa Landet selv, som de solgte tilligemed deres egne med god Fordeel, og paa den anden Side kjøbte langt flere Varer, end de selv behøvede, for at kunne afsætte dem med Fordeel til Beboerne i Egnen. Herved sank Kjøbstædernes Handel, da de deels ligefrem indskrænkedes med Hensyn til Landboerne, deels heller ikke kunde holde Priser med Adelen, der jo havde Alt paa første Haand, havde Formue at virke med, var fri for Told og Accise og desuden for alle de trykkende Afgifter, der hvilede paa Kjøbstædborgeren.

Det var imidlertid ikke alene Adelens Overgreb, der bragte de danske Kjøbstæder til at dale. Den Frihed, som Stæderne havde erhvervet sig i det 13de Aarhundrede, og som blev udtrykt i Stadsretterne, gik efterhaanden tilgrunde. De mistede Retten til at give sig selv Love; den kongelige Foged udøvede Dommermagten, og Kongen indsatte baade Borgermester og Raad. Velstanden forsvandt, da Handelen paa Udlandet kom i Hansestædernes Hænder. Tydske Kjøbmænd nedsatte sig i danske Stæder og fik ved deres Rigdom en saadan Indflydelse, at de ofte kom til at beklæde Borgermesterembedet og de højere Øvrighedsposter. Men som oftest holdt de rige Hansekjøbmænd her Handelsfuldmægtige, de saakaldte **Pebersvende**, der ikke maatte gifte sig i denne Stilling, for saameget mere udeelt at kunne virke for deres Herrers Fordeel. Sædvanlig vendte de tilbage til deres Fædreland, naar de havde tjent sig Formue. Ligeledes vare ogsaa Byerne opfyldte med tydske Haandværkere og med forarbejdede Sager, der bleve indførte fra Tydskland.

Til alle disse uheldige Forhold kom nu ogsaa Forværrelsen af Landets **Mønt.** I trykkende Tider, naar Pengenøden var stor, søgte Kongerne at skaffe sig Indtægter ved at inddrage den gamle gode Mønt og i dens Sted slaae slettere. Herved forværredes Mønten i den Grad, at Johan Grand 1296 kunde klage over, at man behøvede 10, ja endog 18 Pund af den nye Mønt til Værdien af en Mark rede Sølv. En naturlig Følge heraf var, at Landet blev oversvømmet med fremmede Penge, ja at endog den gamle danske Møntberegning efterhaanden forsvandt og fortrængtes af fremmede. Istedenfor Mark, Øre, Ørtug og

Penning regnede man efter engelske **Shilling og Sterling,** senere efter den **nordtydske Mark, Skilling og Penning,** saaledes at der gik 12 Penninge paa Skillingen og 16 Skilling paa Marken. Der manglede vel ikke Forsøg paa at sætte en Grændse for denne iøjnefaldende fordærvelige Forvirring i Pengevæsnet, som Dronning **Philippas** Bestræbelser for at slaae god Mønt og fastsætte de danske Penges Værdi i Forhold til de fremmede; men det var dog først under Kong **Hans,** at der blev myntet større Pengestykker, som **Nobler, Gylden** og **Dalere.** At den tidligere Ustadighed i Pengeforholdene maatte fremkalde mange Ulemper for Handelen, er indlysende.

Borgerstanden, der havde udviklet sig til en ikke ringe Grad af Selvstændighed, tabte efterhaanden denne paa Grund af alle hine sammenstødende uheldige Forhold. Men ingen Stand sank dog saa dybt som **Bondestanden.** Det var især fra det 15de Aarhundrede, at **Vornedskabet** og **Dagværket** eller **Hoveriet** antog en strængere Skikkelse ved Adelens stedse stigende Vælde. Forholdet mellem Herren og Fæsteren, der oprindelig havde været et **Værn,** en Beskyttelse, førte til en fuldstændig Undertrykkelse for den sidste. Bonden blev betragtet som Herremandens Ejendom; „Adelsmanden skal være Konge over sine egne Bønder" hedder det i Overeenskomsten til Kalmar af 1483. Han maatte ikke forlade det Gods, hvor han var født, men var bunden til sit **Stavn,** hvorfor denne trykkende Ufrihed kaldes **Stavnsbaandet;** han skulde modtage den Gaard i Fæste, som Herremanden vilde give ham, ja denne kunde endog sælge ham ligesom sit Kvæg. Hoveriet blev ikke længere indskrænket til visse Arbejdsdage, men blev **ubestemt,** saa at Herremanden kunde lade ham kalde op paa Gaarden til Dagarbejde, naar han vilde. Saaledes given til Priis for Adelens Vilkaarlighed sank Bondestanden saa dybt, at der med god Grund i Frederik den førstes Haandfæstning kunde tales om „Bønder og Trælle." Thi Vornedskabet adskilte sig kun deri fra Oldtidens Trældom, at Kvinderne ikke vare stavnsbundne eller bundne til Godset, at Herremanden ikke havde Ret til at dræbe eller lemlæste de Vornede, og at disse havde Ret til at arve og have Ejendom.

Det var dog ingenlunde overalt, at Bønderne bleve undertrykte i saa høj en Grad. Vornedskabet i strængere Forstand kom kun til at

gjælde paa **Sjælland, Møen, Falster** og **Laaland**; thi paa disse Øer, der lokkede ved deres Frugtbarhed og Skjønhed, og hvis Bondestand var svækket ved de indvortes Krige, kunde Adelen bedre faae Magten end i det udstrakte Jylland eller Skaane. Da Kong Hans 1497 lod optage Thingsvidne mod de Svenskes Paastand om at Bønderne i Danmark vare Trælle, tog han det klogelig ikke paa Sjællands, men paa Fyens Landsthing. Det var kun igjennem flere Aarhundreders ofte blodige Kampe, at det lykkedes Adelen at kue den engang saa frie Bondestand. De sletbevæbnede Bønder kunde ingenlunde holde Stand mod Adelens harniskklædte Ryttere, som de ikke kunde gjøre synderlig Skade med deres Leer, Øxer og Knipler. Opstandene under **Kristoffer den første, Erik Glipping, Erik Menved, Valdemar Atterdag** og **Kristoffer af Bajern** ledte kun til at gjøre deres Tilstand endnu elendigere. Ogsaa Kristian den andens Forsøg paa ad Lovgivningens Vej at forbedre deres Kaar havde en lignende Skjæbne. Den **tydske Adel**, der fra Erik af Pommerns Tid begyndte stærkt at indvandre i Landet og satte sig fast her under de følgende tydske Konger, bidrog betydelig til Bondestandens Tilbagegang, da den førte med sig Begrebet om Livegenskabet, der var herskende i Tydskland. De danske Ord „Brydе og Dagværk" bleve snart afløste af de tydske „Foged og Hoveri."

En naturlig Følge af Undertrykkelsen var, at de lavere Stænder efterhaanden mistede al Andeel i Statsstyrelsen. Paa de gamle **Danehoffer**, der holdtes een Gang aarlig i Nyborg, havde alle fire Stænder givet Møde og deeltaget i Bestemmelserne, hvilket endnu fastsattes i Kong Olufs Haandfæstning. Men da de ringere Stænder tabte deres Betydning, blev der kun Tale om **Herredage** eller Forsamlinger, hvor alene **Herrerne** eller Adelen og Gejstligheden mødte. Kun i ganske enkelte Tilfælde, som ved Kongernes Valg eller ved Paalæg af nye Skatter, mødte der endnu Afsendinge fra Borger- og Bondestanden; men de havde saagodtsom ingen Indflydelse og maatte finde sig i at antage, hvad de højere Stænder havde vedtaget. Saaledes tabtes efterhaanden den sidste Levning af Almuens statsborgerlige Selvstændighed, og heri ligger en Hovedforklaringsgrund til Rigets Svaghed og næsten stadige Tilbagegang i de næste Aarhundreder.

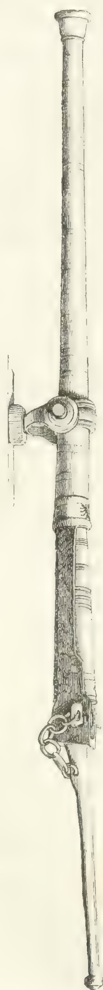
Adelen og Geistligheden, der vare i Besiddelse af store Indtægter og Rigdomme, førte en yppig og overdaadig Levemaade. **Klædedragten** var pragtfuld. Guld, Ædelstene, Perler, Fløjel, Silke, guldvirket Damask og Brokade, kostbart nederlandsk Klæde, Pelsværk af Maar og Hermelin bleve snart almindelig Brug. Omkring Livet bare Mændene et Belte med en Dolk eller Kniv; over sig kastede de en viid Kappe, og paa Hovedet bare de en Hue eller Hætte; senere kom høje Filthatte i Brug. Ogsaa Fruentimmerne brugte Kapper, forede med kostbart Pelsværk, desuden høje Halskraver, Huer, besatte med Perler, og Hoved-duge eller Slør. De rige Adelsmænds Tjenere vare sædvanlig klædte i Silke, ja ved højtidelige Lejligheder bleve Hestene endog behængte med Klæde og Guld- og Sølvsmykker. Overdaaden gik saa vidt, at flere Konger, som Erik Glipping og Erik af Pommern, maatte udstede Forbud derimod. Tilvisse vare mange Moder højst urimelige og naragtige, f. Ex. da de Adelige fandt paa at bære Sko med saa lange Snabler, at de maatte bindes op til Knæerne, og smaa Bjælder eller Klokker indsyede i Ærmerne. Mon Hensigten var at paadrage sig den tankeløse Mængdes Opmærksomhed og blive en Gjenstand for dens Ærefrygt?

Da Rigsraaden **Ole Stisøn** omtrent Aar 1500 bortgiftede sin Datter, brugte han til hendes Brudestads 8 Alen Guldbrokade, 38 Alen Fløjel, 13 Alen Damask, 35 Alen engelsk Klæde, 16 Alen Sindal, 27 Alen Perler, en Mængde Hermelin, Guldsmykker til en Vægt af 2 Pund, et Guldhovedsmykke, et Halsbaand, en Kjæde og et stort Spænde. Og dengang kostede en Alen Guldbrokade 10 rhinske Gylden, en Alen engelsk Klæde ligesaameget som en Ore, og en Alen Fløjel dobbelt saameget! At en lignende Overdaadighed fandt Sted med Hensyn til Spise og Drikkevarer, see vi af samme Bryllup, ved hvilket der brugtes 72 Tønder tydsk Øl, 5 Fade Emserøl, 3 Fade Prydsingøl, 2 Tønder Hamborgerøl, 12 Tønder Mjød, 640 Potter Rhinskviin, 800 Potter Franskviin, 4 Tønder Eddike, ½ Tønde Honning, 4 Køer, 40 røgede Faar, 10 Øxer, 60 Lam, én Tønde saltet Lax m. m. Stærke og nærende Spiser, som Kjød, Flæsk, vare især yndede og bleve gjerne tillavede med en Mængde Krydderier. Af Drikkevarer brugtes franske og tydske Vine, Mjød og Øl, fornemlig **tydsk Øl,** der var meget stærkt, da det bryggedes

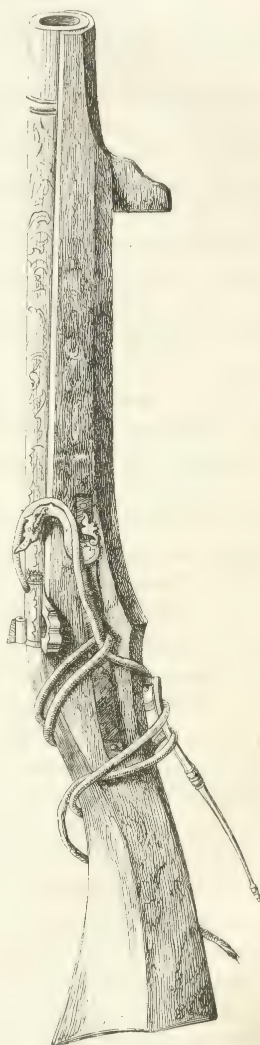
med Humle; det kan betragtes som Yndlingsdrikken paa hiin Tid. **Brændevinen** anvendtes endnu kun som Lægemiddel, og Kaffe, Thee og Chocolade bleve først bekjendte her i Danmark i Slutningen af det 17de Aarhundrede. Iøvrigt herskede der megen Umaadelighed i Mad og Drikke, saa at de Danske vare ilde berygtede derfor i fremmede Lande. I Drukkenskab blev der ofte begaaet voldsomme Handlinger og Drab, som Lovene ikke havde Kraft til at straffe, ligesaalidt som de kunde hæmme Røverier enten i Landet selv eller paa Havet. De Skibbrudnes Behandling er ogsaa et Beviis paa Sædernes Raahed. Dog kan det ikke nægtes, at vi i Middelalderen ofte finde en Aabenhed og Hjertelighed, en dyb religiøs Følelse og en Ridderlighed, som vi savne i en mere dannet Tid.

En ny Tid nærmede sig, der skulde skabe nye Forhold og gjennemgribende Forandringer. Dens Forløbere havde allerede viist sig, nemlig de store **Opdagelser** og de store **Opfindelser**. En ny Verden var bleven afsløret ved Amerikas Opdagelse; en ny Vej havde aabnet sig for Verdenshandelen ved Opdagelsen af Søvejen til Indien. **Bogtrykkerkunsten** bragte Aandens Fostre med Lynets Hurtighed udover Verden og gjorde den til Hvermands Ejendom. Ogsaa herind i Landet kom den snart, og den første Bog, der vides at være trykt her, er en latinsk Beskrivelse af Tyrkernes Belejring af Rhodus, som en gjennemrejsende Bogtrykker, **Johan Snell**, lod trykke i Odense 1482. Den første danske Bog blev trykt 1495 i Kjøbenhavn af **Gotfred af Ghemen** og var **den danske Riimkrønike**, forfattet af **Broder Niels**, Munk i Sorø. Den læstes med stor Begjærlighed og oplevede i kort Tid flere Oplag.

Krudtets Anvendelse gav Krigsførelsen en ganske anden Skikkelse og Krigskunsten et nyt Opsving. Det anvendtes først til Kanoner, der i Begyndelsen, som man kan tænke sig, maatte være meget ufuldkomne. Vi have en saadan gammel **Kanon**, der er funden paa Anholts Rev og antages for at have været en Skibskanon. Dens Indretning er høist mærkelig. Den er ikke støbt, men smeddet af 4 Jernstænger, der ere belagte med Jernringe, og den ligger i en Gaffel, hvorved den let kan bringes i forskjellige Stillinger. Man lader den ikke fra Mundingen, men Skuddet anbringes i Kammerstykket, som man kan tage ud. Naar

Kanon.

Luntebøsse.

Ladningen er indlagt, fastgjøres Kammerstykket igjen ved en Bolt, der er anbragt bagved det.

Det varede imidlertid ikke længe, for man indrettede Skydegeværer, af hvilke de ældste bleve affyrede ved Hjælp af Lunter. Af saadanne have vi en **Luntebøsse**, der er en stor Sjældenhed. Den er af meget svært Kaliber og har paa Grund af sin Tyngde været anbragt paa et Anlæg. Ved den ældste Luntebøsse var Lunten løs, men ved denne, der bevares i Museet for nordiske Oldsager, har den været anbragt i en Slags Laas, den saakaldte **Svanehals**. Ved at aftrykke denne, førtes Lunten ned til Fængkrudtet.

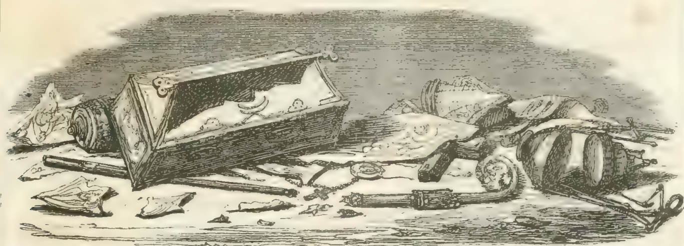
Ved Skydevaabnene forandredes aldeles Krigens Væsen. Det blev ej længere den Enkeltes personlige Mod, Kraft og Vaabenfærdighed, der afgjorde Kampen, men Feltherrens Klogt og Snildhed. Herved opstod en ny Krigskunst, der efterhaanden berøvede Krigsførelsen meget af dens tidligere Raahed. Tillige fulgte hermed en anden gavnlig og forædlende Indflydelse. Kuglen sparede ligesaalidet den harniskklædte Ridder som den udækkede Bonde; begge bleve Ligemænd paa Valpladsen, hvilket atter væsentlig bidrog til lidt efter lidt at udjævne Standsforskjellen og tilbageføre Anerkjendelsen af de naturlige Menneskerettigheder. Saaledes har altsaa Krudtets Anvendelse i Krigen virket betydelig til i Tidernes Løb at undergrave Lehnsvæsnets og Adelstandens Vælde.

Ved alle disse samvirkende Kræfter forberedtes den nye Tid. Da Konstantinopels Erobring af Tyrkerne havde adspredt de græske Lærde over Europa og ved dem fremkaldt Studiet af det græske Sprog og derigjennem af Skriften i det oprindelige Sprog, hvori den var skreven; da Pavens og Kirkens Forvanskninger af Troeslærdommene vare traadte klart for Dagen, og Gejstlighedens slette Levnet havde vakt almindelig Forargelse; da skete det store Gjennembrud, hvortil Verden trængte, ved et i Verdens Øjne ringe Redskab, Bjergmandssønnen fra Eisleben.

Kirkeforbedringen

og

Adelsvælden.

Første Afsnit.

Den lutherske Læres Udbredelse og Sejr 1523—1536.

Kirkens Fordærvelse og Trangen til Forbedringen.

Tiden var kommen, da en gjennemgribende Forbedring af Kirkevæsnet var bleven nødvendig. Misbrugene vare saa store og iøjnefaldende, at det første alvorlige Angreb maatte rokke den faldefærdige Kirkebygning.

Den oprindelige Lære, der indeholdtes i Skriften, var bleven forvansket ved en Mængde menneskelige Tilsætninger, især saadanne, der sigtede til at skaffe Kirken verdslig Fordeel. Læren om Paven som Peders Efterfølger og Kristi Statholder paa Jorden, der havde Magt til at løse og binde, samlede al Kirkemagten i et fælles Midtpunkt, der hævede sig over al verdslig Magt og nedslog dens Modstand ved Ban og Interdikt. Helgendyrkelsen og Tilbedelsen af Relikvier udslettede efterhaanden Bevidstheden om den ene sande Gud. Syndsbevidstheden svækkedes ved Læren om de gode Gjerninger, hvoraf fromme Gaver til Kirker og Klostre ikke vare de ringeste, ved Læren om Skærsilden og især om Afladen,

eller Syndernes Forladelse af Kirken, der tilsidst nedværdigede sig saa dybt, at den solgte den offentlig for Penge, hvilket som bekjendt, var den nærmeste Anledning til Luthers Optræden og den hele Kirkeforbedring.

Altertjenesten forrettedes i det latinske Sprog, ret som for at Almuen slet ikke skulde forstaae Noget deraf. Ligeledes fandtes Skriften kun paa Latin og maatte ikke oversættes i Modersmaalet, paa det at Menigmand ikke skulde kunne gjøre sig bekjendt med dens Indhold og opdage Misbrugene og Forvanskningerne i Kirkelæren. Messen udgjorde Hovedbestanddelen af den katholske Gudstjeneste; Prædiken holdtes meget sjælden, i mange Kirker kun et Par Gange om Aaret, og bestod da fordetmeste kun af Fabler om Helgener og Helgeninder, især om Jomfru Maria, hvorved man bestyrkede den herskende Overtro. En Biskop i Ribe befalede vel 1460 Præsterne i sit Stift hver Søndag at forklare Evangeliet paa Dansk, men det var først Kristian den anden, der gjorde det almindeligt over hele Landet.

Gejstligheden opfyldte saaledes kun heelt maadelig sin høje Bestemmelse. I Slutningen af Middelalderen bleve de højere gejstlige Embeder kun besatte med de yngre Sønner af adelige Familier, for at de kunde erholde de rige Indtægter. Saadanne Folk, der kun havde ringe Følelse for Kirkens Tarv, lode deres Embeder bestyre af slet lønnede og uduelige Vikarier, medens de selv sysselsatte sig med verdslige Ting og fortærede deres rige Midler i et overdaadigt og vellystigt Levnet. En Følge heraf var, at Uvidenhed, Fordærvelse og Usædelighed bleve herskende i den Stand, hvis Pligt det var at udbrede Oplysning og foregaae Menighederne med et godt Exempel. Kirken saae igjennem Fingre med, at de Gejstlige holdt Friller, da de ikke maatte gifte sig, og saavel Munke- som Nonneklostrene bleve Sæder for de groveste Uteerligheder. Det var heller ikke sjældent, at see de Gejstlige beruſede paa Værtshuse. Saa dybt var Gejstligheden sunken og i den Grad havde den svigtet sit egentlige Kald, at den netop blev en Gjenstand for Folkets Foragt og Afsky, istedetfor at den tidligere var bleven betragtet med Ærefrygt og Hengivenhed.

Det var naturligt, at det maatte staae sig slet med Almuens Oplysning, Gudsfrygt og Sædelighed, naar den havde saadanne Exempler

for Øje. Hvorledes kunde man vente nogen Oplysning hos Menigmand, naar der fandtes Gejstlige, der hverken kunde læse eller skrive? Uvidenhed og Overtro herskede overalt. Mange gamle overtroiske Forestillinger bevaredes og ere endnu tildeels bevarede hist og her hos Almuen. Man tænkte sig i Højene **Dværge,** der vilde borttage kristne Folks Børn og lægge en Skifting istedet, paa Engen og i Lunden **Ellefolk,** der dandsede i Maaneskin, i Husene **Nisser** og **Hulder,** og i Havet **Havmænd** og **Havfruer,** foroven Mennesker, forneden Fiske, der lokkede Folk til sig ved deres skjønne Sang og førte dem ned i Dybet i deres Krystalslotte paa Havets Bund. Disse Forestillinger vare mindre skadelige, da de havde deres Rod i Hedenskabet og ikke væsentlig berørte den kristne Lære. Langt farligere og fordærveligere vare Munkelegenderne om **Helgener** og deres Mirakler, hvorved man glemte den ene Gud over de mange andre Hjælpere, og Gudsdyrkelsen udartede til et Slags Afguderi. Især var **Jomfru Maria** Gjenstanden for Tilbedelse, og til hende opsendte man ivrige Bønner:

Jomfru Maria, rene Mø,
kom til mig, naar jeg skal døe,
luk mine Øjne, tæt min Mund,
fri mig ud fra Helvedes Grund!

hed det i en saadan gammel Bøn. Foruden **Ansgar** og den fædrelandske Helgen fremfor Alle, **Knud den hellige** bleve en Mængde baade indenlandske og udenlandske „hellige Mænd“ Gjenstande for Tilbedelse, som **Laurentius** i Lund, **Lucius** i Roskilde, **Klemens** i Aarhuus, **Kjeld** i Viborg, **Lambert** i Ribe, **Søren** i Ry og **Anders** i Slagelse. Tilsidst steg Mængden af Skytshelgenerne saaledes, at hver Sygdom og hvert Slags Kreaturer fik sin egen Patron, som det hedder i Verset:

For Tandværk er St. Apollonis stærk
og Sancte Lucie for Øjenværk,
Sancte Gjertrud skal Herberg bestille
øster og vester eller hvor de ville;
Sanct Lodvig kan vel røgte en Hest;
Sanct Deyens tager Fæet vare bedst.
Sanct Antonius skal røgte vel Sviin,
de Andre have hver Gjerning sin.

Rundtom i Landet fandtes de saakaldte **hellige Kilder,** hvis Vand man tillagde en undergjørende Kraft, som **St. Nikolai** Kilde ved Aarhuus, **St. Thøgers** Kilde ved Vestervig, **St. Sørens** ved Ry og **St. Helenæ** Kilde ved Tidsvilde i Nordsjælland. Den sidste var den meest berømte og havde Navn af den hellige Helene fra Sverrig, hvis Liig efter Sagnet kom drivende iland her paa en Møllesteen, og hvis Grav findes i Nærheden. Især St. Hans Nat bleve disse Kilder besøgte af en Mængde Værkbrudne og Gigtsvage, der nærede en overtroisk Tillid til Vandets helbredende Kraft.

Paa Almuens Underviisning tænkte Ingen; kun ved Domkirkerne og Klostrene fandtes **Skoler** for de Studerende, der dog kun nøde en saare tarvelig Dannelse. Førsk Kristian den anden tænkte paa at oprette Almueskoler, men denne Plan havde den samme Skjæbne som hans øvrige Foranstaltninger, nemlig ikke at blive sat iværk. Den Vankundighed og det aandelige Mørke, hvori Almuen levede, bragte Biskoppen i Odense, **Knud Gyldenstjerne,** til 1532 at skrive et Hyrdebrev til Gejstligheden i sit Stift, hvori han udbryder: „O evige, vise og algode Gud! hvor grueligt er det ikke, at iblandt saamange Tusinder, som dog ville hedde Kristne og som bruge den hellige Kirkes samtlige Sakramenter, neppe af Hundrede er Een, der formaaer eenfoldelig at fremsige sin Børnelærdom, endsige forstaaer den, eller skulde kunne gjøre Rede for samme! Hvad vil man sige mere? Det arme Folk er jo i denne Sag næsten ligesaa uvidende som Fæet."

Trangen til en Forbedring føltes dybt, og da Morten Luther fremtraadte i Tydskland mod Pavedømmets Mørke, maatte Straalerne af det nye Lys, han tændte, snart naae Danmark.

Den lutherske Læres Fremgang. Hans Tavsen. Herredagene i Odense og Kjøbenhavn.

Ligesom i Tydskland udbredtes ogsaa i Danmark den nye Lære ved Mænd, der udgik af Folkets Midte. En fattig Bondesøn fra Fyen blev Hovedmanden for den danske Reformation. **Hans Tavsen** var født

1494 paa **Birkende** Mark mellem Odense og Nyborg, hvor hans Fader **Tage** var Smed. Tidlig kom han i Odense Skole, hvor hans Anlæg og Flid skaffede ham Velyndere, der understøttede ham i hans Studeringer. Som Munk traadte han ind i **Antvorskov** Johanniterkloster og vandt Prioren Eskils Yndest i den Grad, at han skaffede ham Midler til at gjøre en Udenlandsrejse, for at han kunde udvide sine Kundskaber ved fremmede Universiteter og komme tilbage som en dygtig Forkæmper for den gamle Kirkelære. Men Rejsen fik et ganske andet Udfald. Rigtignok studerede Tavsen flittig ved de strængt katholske Universiteter i Løwen og

Hans Tavsen.

Køln; men da Luthers Skrifter, der uagtet alle Forbud bleve udbredte over hele Tydskland, faldt i hans Hænder, blev den fyrige Yngling greben af en Lyst til at høre den berømte Lærer, som han ikke kunde modstaae. Den 16de Maj 1523 ankom han til **Wittenberg**, hvor han paa andet Aar hørte Luthers og Melanchthons Foredrag og blev aldeles vunden for den nye Lære.

Skjøndt han hemmelig havde begivet sig til Wittenberg, blev det dog i Længden ikke skjult for Prioren, der pludselig kaldte ham hjem og lod ham sætte i Fangetaarnet i Antvorskov, da han fandt ham gjennemtrængt af Kjætteriet. Det varede imidlertid ikke længe, før han sendte

ham til den lærde **Peder Jensen,** Prior for Johanniterklostret i **Viborg.** Her blev han ogsaa i Begyndelsen behandlet med Strænghed, men dette bøjede ikke Tavsens Mod. Fra sit Fængsel prædikede han den nye Lære for en Mængde Mennesker, der stimlede sammen under hans Vindue. Da Prioren saae, at strænge Midler ikke hjalp, tillod han ham endog at prædike i Klosterkirken. Men da Tilløbet her blev meget stærkt, fortrød han snart den givne Tilladelse og lagde Raad op med de andre Gejstlige om hvad de skulde gjøre for at standse det overhaandtagende Kjætteri. Tavsen, der mærkede dette, viste i Slutningen af en Prædiken sine Tilhørere, i hvilken Fare han svævede og bade dem om at anvise ham et sikkert Tilflugtssted. Mange vilde modtage ham hos sig og lovede at ville forsvare ham med deres Liv og Blod. I en anseet Borgers Huus fortsatte han sin Virksomhed; Rektoren ved den latinske Skole **Jakob Skjønning** overlod ham **St. Hans** Sognekirke at prædike i; men da Kirken ikke kunde rumme den store Mængde, der strømmede til den, holdt han sine Prædikener, staaende paa Kirkegaarden, indtil hans Tilhørere opbrøde Dørene til **Graabrødrekirken,** som Munkene havde lukket for dem. Da tabte den myndige Biskop **Jørgen Friis** Taalmodigheden og sendte nogle af sine Bevæbnede hen for at gribe Tavsen, just som han var midt i sin Prædiken; men han svarede uforfærdet: „Jeg staaer her i en større Herres Tjeneste; naar jeg er færdig med den, skal jeg møde hos Bispen." Da Anføreren for Biskoppens Mænd truede med at bruge Magt, stimlede Borgerne sammen, væbnede sig og dreve dem tilbage. Tavsen vedblev nu at virke i Viborg, understøttet af **Jørgen Sadolin,** der ogsaa havde hørt Luther i Wittenberg, og med hvis Søster Tavsen giftede sig; et Skridt, som i høj Grad vakte Munkenes Forbittrelse. Imidlertid udbredte den lutherske Lære sig stedse videre; ved Gudstjenesten, der holdtes paa luthersk Viis, bleve danske Psalmer sungne, og tilsidst maatte Munkene, efter at have lidt endeel Forfølgelser, bryde op og forlade Byen. Det hjalp kun lidet, at man klagede til Kong Frederik den første, der begunstigede den nye Lære. Han udstedte endog i Oktober 1526 et Brev, hvori han erklærede, at han tog Tavsen i sin Beskyttelse og forbød Enhver at tilføje ham nogen Ulempe; tillige udnævnte han ham til sin Kapellan, dog med den Befaling, at han skulde forblive i

Viborg og prædike der indtil videre. Da den nye Lære endelig havde sejret her aldeles, og Tavsens Nærværelse ikke længere var nødvendig, kaldte han ham 1529 til Kjøbenhavn og lod ham prædike i **Nikolai** Kirke. Denne Forkyndelse af Ordet i Modersmaalet gjorde et dybere Indtryk end Martin Reinhards otte Aar tidligere. Inden kort Tid vare de fleste af Kjøbenhavns Borgere vundne for den nye Lære.

Denne havde allerede tidlig funden Indgang i **Malmø**, udentvivl forberedt ved den Oversættelse af det nye Testamente, som den forrige Borgermester **Hans Mikkelsen** under sin Landflygtighed 1524 havde udgivet i Antverpen. Den første Forkynder var 1527 en ulærd Mand, **Klaus Mortensen Tøndebinder**, der fandt Understøttelse hos den nye Borgermester, **Jørgen Kok** eller **Mønter**, og prædikede paa en Eng udenfor Byen, indtil Borgerne aftvang Gejstligheden en Kirke. Det lykkedes vel Katholikerne at fordrive den djærve, begejstrede Prædikant; men allerede næste Aar 1528 vendte han tilbage med en Medhjælper, **Hans Spandemager**, ligesom saa mange andre af Reformationens Forkyndere et Redskab af ringe Stand. Til dem sluttede sig **Oluf Krysostomus** (Gyldenmund) og den lærde **Frants Vormordsen**, der 1529 blev udnævnt til Præst. Samme Aar kan den nye Lære ansees for at have sejret i Malmø. Dog skete dette ikke uden hæftige Optrin Kirkerne bleve tagne med Magt, Helgenbillederne ødelagte og Munkene udjagne af Byen, ligesom i Viborg og Kjøbenhavn.

Den katholske Gejstlighed var ilde stedt. Kongen havde taget; **Herman Tast** i sin Beskyttelse, der allerede 1522 havde prædiket Luthers Lære i Husum; hans Søn, **Prinds Kristian**, der tilligemed **Johan Rantzau** havde været tilstede ved Luthers Fremtræden paa Rigsdagen i Worms, bekjendte sig aabenbart til den. Den ansete Rigshofmester **Mogens Gjøe** lagde heller ikke Skjul paa sit Sindelag, da han nød Nadveren paa protestantisk Viis under begge Skikkelser. Adelen var i det Hele meget tilbøjelig til at slutte sig til den nye Lære, da den ønskede at styrte Gejstligheden, der var dens Jævnlige i Magt, og bemægtige sig de rige Kirke- og Klostergodser. Da Gejstligheden langtfra havde nogen Støtte i Folket, der hadede og foragtede den for dens slette Vandel, blev dens Stilling stedse vanskeligere.

Det nyttede kun lidet, at Bisperne udstedte Forbud mod at læse den Oversættelse af det nye Testamente, som Hans Mikkelsen havde udgivet i Antwerpen med Kristian den andens Understøttelse; den udbredtes alligevel, især da Kongen hævede Forbudet. Heller ikke hjalp det, at de paa en Forsamling i Kjøbenhavn samme Aar toge den Bestemmelse, at „Enhver, der udbredte den forløbne Munk, Broder Luthers Kjætterier, skulde straffes med Fængsel;" thi Kongen havde forbudt al Forfølgelse. Endelig var det ogsaa forgjæves, at de lode Povl Eliæsen drage omkring i Landet og prædike mod den nye Lære; thi hans Vaklen og Omslag i Troessager havde berøvet ham al Tiltro hos Folket. Da Bispopperne indsaae, at de ikke vare dygtige til at kunne optræde mod Protestanterne, søgte de at faae de berømte katholske Lærde i Tydskland, Doktorerne **Cochlæus** og **Eck** herind og skreve i den Hensigt et meget ydmygt Brev til Eck, hvori de bekjendte deres egen Udygtighed og for at lokke ham skildrede Danmark med yppige Farver som et Land, der havde Overflødighed paa alle Jordens Goder, og hvor ethvert af hans Ønsker skulde blive opfyldt. Men ogsaa dette Skridt hjalp ikke; thi de tydske Doktorer vare dengang saa beskæftigede i deres Fædreland, at de ikke kunde følge den fristende Indbydelse.

Under saadanne Forhold kunde Herredagen i **Odense** i August 1527 ikke faae noget gunstigt Udfald for den katholske Gejstlighed. Den opoffrede Retten til at oppebære de fleste Böder mod at faae Bekræftelse paa sin Ret til Tienden; men med Hensyn til de kirkelige Anliggender maatte den haardt imod sin Villie gjøre betydelige Indrømmelser. Baade Lutheraner og Katholiker skulde have **Troes-** og **Samvittighedsfrihed** og staae under Kongens og Lovens Beskyttelse; Munke og Præster skulde have Tilladelse til at gifte sig, og Bispopperne skulde herefter ikke stadfæstes i deres Embeder af Paven, men af Kongen.

Saaledes havde den nye Lære erholdt **Religionsfrihed** i Danmark, og herved var dens Sejr sikkret. Dens Udbredelse tiltog bestandig, thi Frygt skulde nu ikke afholde Nogen fra at slutte sig til den. Et vigtigt Hjælpemiddel blev den nye og bedre Oversættelse af det nye Testamente tilligemed Davids Psalmer, som en anden af Kong Kristians Ledsagere, den berømte **Kristen Pedersen**, udgav 1529; en Mand, der

foruden andre store Fortjenester af den danske Literatur ogsaa har den, at have reddet **Saxe** fra Undergang ved at besørge den udgivet i Paris 1517, da Haandskrifterne allerede vare blevne meget sjældne.

Den bestandige Fremgang, Protestantismen gjorde, truede Katholicismen med Undergang. Snart vare nye Anstrængelser nødvendige. Samme Aar som den berømte Rigsdag holdtes i **Augsburg**, hvor den lutherske Lære blev grundfæstet og afsluttet i Troesbekjendelsen, søgte den katholske Kirke at undertrykke den i Danmark. Prælaterne forlangte af Kongen, at der skulde holdes et Kirkemøde, paa hvilket Protestanterne kunde blive overbeviste om falsk Lære og som Kjættere lyste i Kirkens Ban. I Juli 1530 holdtes der ogsaa en Herredag i **Kjøbenhavn**, hvor Katholikerne allerede troede at have Spillet vundet, da Hans Tavsen pludselig fremtraadte med sin Troesbekjendelse i **43 Artikler**, der begyndte med den Sætning: „Den hellige Skrift er den eneste Regel, hvorefter alle Mennesker maae rette sig, der skulle faae Salighed hos Gud", og hvor det hed i den 33te Artikel: „Selvdigtede gode Gjerninger, Aflad og andet Paafund kan ikke gjøre os salige" samt i den 42de: „Paa det Afguderiets Aarsag kan hindres, var det meget godt, at der ingen Billeder var i Kirkerne." Over disse Artikler holdt de lutherske Præster hver Dag to Prædikener i Helliggejstes Kirke og droge en Mængde Tilhørere til sig. Da de tillige gjorde hæftige og bittre Udfald mod den katholske Gejstlighed, indgav denne et Klageskrift til Kongen, hvori den forlangte, at Kjætterne overeensstemmende med Haandfæstningen skulde straffes; tillige fremlagde de Katholske 27 Artikler, hvori de søgte at gjendrive den lutherske Lære. Men disse Artikler vare saa fulde af Overdrivelser og Fordrejelser, at Protestanterne sagde om dem, at der indeholdtes ligesaamange Løgne som Artikler. De fremkaldte ogsaa strax en Gjendrivelse tilligemed 12 Klagepunkter over den slette Maade, hvorpaa Bisperne styrede deres Embeder. Alt dette var blevet forhandlet i det danske Sprog; men da Katholikerne mærkede, at de Lutherske ved deres Overlegenhed droge Mængden til sig, og da de gjerne vilde have Gavn af en tydsk Doktor **Stagefyhr**, som de havde kaldt herind og som ikke forstod Dansk, forlangte de, at Kampen for Fremtiden skulde føres paa Latin. Herpaa kunde Protestanterne naturligviis ikke indlade sig, da de

derved vilde berøves Folkets Deeltagelse, som var dem saa vigtig. Heller ikke kunde man blive enig om hvem der skulde dømme i Sagen; Katholikerne holdt paa Paven, hvem Lutheranerne maatte forkaste, idet de erklærede, at Striden kun kunde afgjøres efter Guds eget rene Ord. Da Stemningen saavel ved Hoffet som i Byen stedse blev mere fjendtlig mod de Katholske, der neppe kunde vise sig paa Gaden uden at blive forhaanede, og Doktor Stagefyhr selv blev forfulgt af Gadedrengene med Smædeviser, fandt Katholikerne det under disse Omstændigheder klogest at trække sig i Stilhed tilbage. Herredagen endte omsider uden nogen endelig Afgjørelse; Kongen erklærede at ville tage begge Religionspartier under sin Beskyttelse, indtil en almindelig Kirkeforsamling kunde afgjøre Sagen, og Bestemmelserne paa Herredagen i Odense vedbleve følgelig at staae ved Magt.

I de næste Aar trængte den nye Lære næsten allevegne igjennem i Stæderne og udbredte sig ogsaa stærkt paa Landet. **Helsingør** var en af de Byer, der senest tiltraadte den. Det kunde dog ikke undgaaes, at der paa flere Steder forefaldt temmelig betydelige Uordener. Saaledes trængte Borgermesteren i Kjøbenhavn, **Ambrosius Bogbinder,** med en stor Hob Borgere tredie Juledag 1530 ind i **Frue Kirke** og ødelagde hensynsløst de kostbare Kirkeprydelser og Helgenbillederne. Dog lykkedes det at frelse det prægtige Højalter, da Byfogden kom ilende til med sine Svende for at holde Styr paa Borgermesteren. Ogsaa paa andre Steder forefaldt lignende Uroligheder. Rigshofmesteren Mogens Gjøe udmærkede sig blandt **Klosterstormerne,** hvorfor Munkene kaldte ham „Djævelens Drabant og Tjener."

Flere ugunstige Forhold bidroge ogsaa til at sætte den katholske Gejstlighed i en mislig Stilling. Ærkebiskop **Aage Sparre** kunde ikke blive bekræftet af Paven og forlod derfor tilsidst sit Embede; den ivrige **Jørgen Friis,** Biskop i Viborg, blev 1530 sat i Ban af Paven, og samme Aar blev **Jens Beldenak** dømt som Tremarksmand af Rigsraadet, fordi han havde brugt højst fornærmelige Ytringer om Kongen. Han blev paa Bispestolen i Odense efterfulgt af den kloge **Knud Gyldenstjerne,** der imødekom Tidens Fordring i den Grad, at han lod Luthers lille Katekismus oversætte af Jørgen Sadolin og uddele til Gejstligheden

i sit Stift, for at den kunde bruges ved Folkeundervüsningen. Den dygtige Biskop i Roskilde, **Lage Urne**, døde 1529 og blev efterfulgt af den myndige og egennyttige **Joakim Rønnov**, der var ilde lidt og ilde troet baade af Protestanter og Katholiker. Alt dette bidrog end mere til at svække Katholicismens Magt og fremskynde dens Fald.

For sit Forhold til Reformationen fortjener Kong Frederik den første megen Roes. Det Maadehold, hvormed han fremmede den, den Rolighed og Sindighed, hvormed han optraadte mellem de stridende Parter og dæmpede Forbittrelsen, blev en væsentlig Aarsag til, at Danmark blev befriet for de voldsomme Rystelser og de Rædsler, der ledsagede Religionskampene i de fleste andre Lande.

Søren Norby. Kristian den andens Forsøg paa at gjenerobre sit Rige; hans Fangenskab.

Det var ingenlunde uden alvorlig Modstand, at Frederik den første var kommen i Besiddelse af Danmark efter Kristian den andens Flugt. **Kjøbenhavn** blev indesluttet den 10de Juni 1523; den var dengang kun af ringe Udstrækning mod nu, thi dens tre Porte stode omtrent paa Midten af det nuværende Vester-, Øster- og Nørregade, og hele den store østlige Deel af Byen var slet ikke bebygget. Men den tappre **Henrik Gjøe**, der havde lovet den landflygtige Konge at holde ud i tre Maaneder, forsvarede sig med sine ringe Hjælpemidler ved de kjøbenhavnske Borgeres Troskab og Standhaftighed i henved otte og overgav først Byen til Johan Rantzau den 6te Januar 1524, da Hungersnøden var stor og ingen Undsætning kunde ventes. For at betale den Gjæld, som han havde paadraget sig for sin Konges Skyld, maatte han sælge sin Fædrenegaard **Gisselfeld**, og døde siden i frivillig Landflygtighed i Tydskland. Ogsaa **Malmø** maatte overgive sig, hvor den kjække Borgermester **Jørgen Kok** mere end dobbelt havde holdt det Løfte, han havde givet sin Konge. Saaledes var nu hele Danmark i Kong Frederiks Hænder.

I August 1524 underkastede **Norge** sig, hvor Kristian den anden havde et stærkt Parti. I **Bergen** erklærede det norske Rigsraad Frederik

for Konge, der til Belønning gav en Haandfæstning, hvori han erklærede Norge for et frit Valgrige ligesom Danmark; men dette blev kun af kort Varighed.

Endnu havde Kong Kristian en trofast Mand, der ikke vilde opgive Haabet, men fortsatte Kampen til det Yderste. Det var den kjække **Søren Norby**, Lehnsmand paa **Gulland.** Vel saae han sig nødt til at stille sig og sit Lehn under Kong Frederiks Beskyttelse, da han blev haardt trængt af de forenede Svenske og Lybekkere; men i April 1525

Frederik den første.

gjorde han Landgang i **Skaane,** hvor Almuen, der var Kristian hengiven, strømmede til ham, og en stor Deel af Landet faldt i hans Hænder. Da kom den erfarne **Johan Rantzau** herover, og Krigslykken fulgte hans Vaaben. Først slog han en Bondehær paa 8000 Mand ved **Lund** og derpaa den 29de April en langt større ved **Brunktoftelund,** en Skov, der ligger en Miil fra Landskrone. Bøndernes Anfører **Otto Stisen** skal ved sin Fejghed nærmest have foraarsaget Nederlaget. Et

frygteligt Blodbad anrettedes paa Bønderne, som og paa Lunds Borgere, og Norby, der blev belejret i **Landskrone,** blev nødt til Overgivelse. Vilkaarerne vare dog hæderlige; han skulde overgive Visborg, og istedetfor have **Sølvitsborg** og **Rønneby** i Bleking til Forlehning. Men heller ikke her kunde han forholde sig rolig. Understøttet af den dristige Fribytter **Skipper Klement,** der var traadt i Kong Kristians Tjeneste, begyndte han at fejde mod Lybekkerne og opsnappede deres Handelsskibe. Følgen heraf var, at han blev slaaet i et Søslag og med Resten af sine Skibe i August 1526 flygtede til **Narva.** Her søgte han Hjælp hos den russiske Zar **Vasilius;** men denne, der ikke kunde bevæge ham til at gaae i hans Tjeneste, lod ham vansmægte tre Aar i Fængsel i **Moskov.** Endelig fik han sin Frihed paa Kejser Karl den femtes Forestillinger, i hvis Tjeneste han derpaa gik, og faldt ved Belejringen af **Florents** 1530.

I ham tabte den landflygtige Konge sin bedste Støtte, og det netop, da han meest kunde trænge til ham. Kristian vedblev stedse at være farlig, saavel ved Almuens Hengivenhed for ham som ved Kejserens Understøttelse. Frygten for ham bragte endog Frederik til at belønne Lybekkernes Hjælp med Bekræftelsen af deres Handelsrettigheder og Besiddelsen af **Bornholm** paa 50 Aar, og til at slutte et Forlig med Gustav Vasa i **Malmø** 1524, hvorved begge Riger erklæredes uafhængige af hinanden. Efterat nogle Stridigheder om Grændseprovindserne **Vigen, Bleking** og **Gulland** vare blevne udjævnede saaledes, at disse Landskaber skulde forblive ved Danmark, kom der endog et Forbund istand mellem begge Fyrster mod deres fælles Fjende Kristian den anden.

Denne havde nu omsider faaet en Flaade udrustet i Holland og landede med endeel af denne — thi ti Skibe forgik ved Storm — i **Hesnæs** Havn i Agder paa Sydkysten af Norge den 5te November 1531. I Norge havde han mange Tilhængere, og her var **Gustav Trolle** i Forvejen draget omkring, forklædt som Bjergmand, og havde vundet Ærkebiskoppen af Trondhjem, **Oluf Engelbrektsen,** og flere af Biskopperne for Kong Kristians Sag. Han blev derfor modtaget med Glæde og allerede hyldet i **Oslo** den 29de November, hvorpaa det norske Rigsraad sendte Kong Frederik deres Opsigelsesbrev. Men denne Lykke var snart

forbi. Forgjæves belejrede han **Aggershuus** Fæstning, der forsvaredes af **Mogens Gyldenstjerne**, og ligesaa forgjæves trængte han ned i **Vigen** og indtog et Par Borge. Da kom i Foraaret 1532 en dansk og en lybsk Flaade op til Norge, medens de Svenske trængte ind i Vigen og dreve Kristians Tropper tilbage. Hans Hær var smeltet sammen til 2000 Mand; i denne fortvivlede Stilling lyttede han til det Raad, at begynde Underhandlinger med Bisp **Knud Gyldenstjerne**, der var Anfører for den danske Flaade. Han forlangte af ham sikkert Lejde til at rejse ned til Danmark og tale personlig med sin Farbroder. Knud Gyldenstjerne, der havde faaet uindskrænket Fuldmagt, lovede under de højtideligste Forsikkringer „en fri, ærlig, sikker, trofast, ubrødelig og kristelig Lejde, som fuldkommeligen og troligen holdes skal, under Guds store Hævn og evige Straf, ved alle vores gode Tro, Love, Ære og Redelighed." Rigtignok havde Gyldenstjerne kort i Forvejen, medens Underhandlingerne trak i Langdrag i hele syv Uger, faaet den nye Ordre fra Kjøbenhavn, at han blot skulde slutte Forlig med Kristian paa den Betingelse, at han overgav sig paa Naade og Unaade; men ikke destominbre satte han og 27 andre Herrer deres Segl under det givne Lejde. I god Tro gik den besvegne Konge den 9de Juli 1532 ombord paa et Skib i Oslo og afsejlede til Kjøbenhavn; men Kong Frederik og Rigsraadet toge det ikke saa nøje med det af Gyldenstjerne givne Løfte; de brøde det under Paaskud af at Kristian selv havde overtraadt Forliget og lode ham den 30te Juli føre som Fange til **Sønderborg** Slot, hvor han tilligemed sin norske Dværg blev sat i **det blaae Taarn**. I Begyndelsen havde han dog Tilladelse til at gaae frit omkring paa Slottet; men da man opdagede et Forsøg af ham paa at tilskrive sine Venner i Tydskland, blev han tilligemed Dværgen indmuret i et Værelse i det østlige Taarn. Han fik sin Mad gjennem et Hul i Væggen, og gjennem et Gittervindue faldt der en enkelt Lysstraale ind i hans skumle Fængsel. I sytten lange Aar var han saaledes levende begravet. I Stenen paa Gulvet blev der Mærker af hans Fodspor, og i Bordets Marmorplade ridsede han med sin Finger en Fure, da han lod den følge Randen af Pladen, naar han vandrede rundtom Bordet. Da Dværgen ikke kunde holde det ud længere, kom en gammel Soldat i hans Sted, og da han

endelig døde, græd den gamle Konge af Sorg over at have mistet sit eneste menneskelige Selskab. Men Frederik gav Adelen en Forskrivning, der fornyedes af hans Søn Kristian ved hans Tronbestigelse, hvorved han lovede, at Kong Kristian aldrig skulde komme paa fri Fod igjen, og fire danske og fire holsteenske Rigsraader fik paa hele Adelens Vegne Opsigt med Slottet og Fangen.

Frederik den første overlevede ej længe sin uværdige Triumf over sin Brodersøn. Skærtorsdag den 10de April 1533 døde han i en Alder af 62 Aar paa **Gottorp** Slot, hvor han hyppig opholdt sig, da han yndede Hertugdømmerne fremfor Danmark. Han er den eneste danske Konge, der ligger begravet i Slesvig Domkirke, hvor hans prægtige Monument af italiensk Marmor findes, der skal være forfærdiget af

Dronning Sofia af Pommern.

Caprara i Mailand. Her hviler ogsaa hans anden Gemalinde, **Sofia af Pommern,** hvorimod den første, **Anna af Brandenborg,** er begravet

i **Bordesholm** Klosterkirke i Holsteen. Hos Adelen, men ikke hos Folket har han efterladt sig et godt Minde.

Frederik den førstes Sigil.

Grevens Fejde. Kristian den tredie bliver Konge.

Ved Frederik den førstes Død bleve Forholdene særdeles vanskelige; thi der var Ingen, som man kunde blive enig om at tage til Konge. Den ældste Søn, **Kristian**, der var født 1503, var i sin kraftigste Alder, og allerede regerende Hertug i Slesvig og Holsteen; han yndede Adelen og var yndet af den; men da han bekjendte sig til den lutherske Lære, modarbejdede Gejstligheden hans Valg og søgte at faae hans tolvaarige Halvbroder **Hans** til Konge, som de haabede at kunne faae opdragen i den katholske Religion. Borger- og Bondestanden derimod tænkte paa

den fangne Kong **Kristian**, som de vidste vilde være dem en trofast Beskytter. Følgen heraf var, at den Rigsdag, der kortefter Frederiks Død blev sammenkaldt i **Kjøbenhavn**, skiltes ad uden nogen Afgjørelse af Kongevalget. Men Gejstligheden fik dog trods Adelens Modstand drevet adskillige Bestemmelser igjennem, der sigtede til at trænge Protestantismen tilbage. Klostrene skulde have Lov til at bestaae, Messen skulde atter indføres og ingen Præst indsættes uden Biskoppens Tilladelse.

Kristian den tredie.

Derpaa begyndte Biskopperne at forfølge **Hans Tavsen**; de anklagede ham for Kjætteri, fik ham dømt til at nedlægge sit Embede og forlade Kjøbenhavn og Stiftet; men Forbittrelsen hos Kjøbenhavns Borgere var saa stor, at Tavsen engang maatte tage Joakim Rønnov under sin Beskyttelse og følge ham til Bispegaarden for at beskytte ham mod Mishandlinger. Snart tvang ogsaa Gjæringen Rønnov til at lade ham komme tilbage og frit opholde sig i Staden.

Imidlertid vare **Lybekkerne** optraadte paa en Maade, der bragte Danmarks Selvstændighed i stor Fare. I Spidsen for Lybek stode den-

gang Borgermesteren **Jørgen Wullenwever** og Admiralen **Markus Meyer.** Begge vare Eventyrere, der fra lav Stand havde svunget sig op til de betydelige Pladser, de beklædte. Forbittrede paa Danmark for de Handelsrettigheder, der vare indrømmede Hollænderne, begyndte de at nære de eventyrligste Planer. Hele Danmark skulde lægges under Lybek og gjøres til en mægtig Hansestat, hvorved man kunde hæve Lybeks dalende Magt og gjøre sig til uindskrænket Herre over Handelen paa Østersøen og Nordsøen — en dumdristig Plan, hvis uheldige Udfald for stedse styrtede Lybek fra den Højde, det hidtil havde indtaget.

Med Borgermestrene i Kjøbenhavn og Malmø, **Ambrosius Bogbinder** og **Jørgen Kok** eller **Mynter,** stode de i nøje Forbindelse, og derfor faldt disse Byer let i deres Hænder, da en lybsk Flaade under Grev **Kristoffer af Oldenborg,** efter hvem Krigen kaldtes **Grevens Fejde,** var landet ved **Skovshoved** den 22de Juni 1534. Overalt modtog Greven, der var Kristian den andens Slægtning, Hyldinger i den fangne Konges Navn; thi herved søgte Lybekkerne at drage Bønderne og Borgerne over paa deres Side. Dette lykkedes ogsaa fuldkommen; inden kort Tid var hele Sjælland i deres Magt, og Adelen underkastede sig fejgt for at redde sig og sine Ejendomme. Saaledes gik Befalingsmanden over Krigsmagten i Sjælland, **Anders Bilde,** over til Grev Kristoffer og svor ham Huldskab og Troskab; han blev endog hans Raadgiver og Minister. Hr. **Johan Urne** overgav den 24de Juli uden nogen Nødvendighed **Kjøbenhavns Slot,** hvorved betydeligt Skyts og Rigets store Orlogsskibe faldt i Lybekkernes Hænder. Herved var Sjællands Skjæbne afgjort. Inden kort Tid var ogsaa **Skaane** og Øerne erobrede og hyldede Kristian den anden. Selv den gamle **Otto Krumpen** søgte ikke at værne om sin Krigerære, men overgav strax **Tranekjær** Slot paa Langeland og fik istedetfor **Aalholm** Slot i Forlehning. Overalt søgte Grev Kristoffer at vinde de Store, der i Underkastelsen søgte en Beskyttelse mod de Forfølgelser, hvormed Almuen hævnede sin Undertrykkelse. Med Lybekkernes Sejr fulgte overalt Gjenoprettelsen af den lutherske Gudstjeneste. Biskop **Joakim Rønnov** blev afsat, og hans Bispestol givet til **Gustav Trolle,** der nu atter virkede for Kong Kristians Sag; men han maatte kort efter ombytte den med **Fyens,** da Joakim

Ronnov kjøbte den tilbage af Grev Kristoffer for en Sum af 10,000 Mark.

Adelen i Jylland viste imidlertid mere Kraft end den sjællandske. I dens Spidse stod den kloge og virksomme Rigshofmester **Mogens Gjøe,** der arbejdede for Hertug Kristians Valg. Den 4de Juli 1534 — altsaa endnu 20 Dage før Kjøbenhavns Slot blev overgivet til Lybekkerne — samledes den jydske Adel og Udsendinge fra den fynske i **Ry** ved Foden af Himmelbjerget. De gejstlige og verdslige Rigsraader, der holdt Møde i **St. Sørens** Kirken, kunde i lang Tid ikke blive enige; thi Bisspperne indsaae, at Hertug Kristians Valg vilde være den katholske Læres Undergang, og strede hæftig imod. Da Sagen herved trak i Langdrag, tabte den menige Adel Taalmodigheden, styrtede ind i Forsamlingen og raabte, at de vilde have Hertug Kristian til Konge; de vilde vide, hvem der gjorde saa stærk Modstand; thi med ham vilde de nok tale et Ord. Hele dette Optrin, der udentvivl var fremkaldt af Mogens Gjøe, og de Trusler, der vare forbundne dermed, nedsloge endelig Bisspernes Modstand. De underskreve Valgakten; den gamle ærværdige **Ove Bilde af Aarhuus** gjorde det med Taarer i Øjnene, thi han vidste, at det var Katholicismens Dødsdom, han underskrev. For ret at vise Hertugen, at Bisspernes Modstand var brudt, valgte man netop til det første Medlem af Deputationen, der skulde bringe ham Efterretning om Valget, den hæftigste af hans Modstandere, Bisp **Styge Krumpen** af Børglum; de andre vare **Oluf Munk,** Bisp af Ribe, Rigsraad **Ove Vincentsen Lunge** til Tirsbæk og Rigshofmester **Mogens Gjøe** selv. Med dem forenede den fynske Adel sig; 19 Adelsmænd samlede sig i Landsbyen **Hjallese,** en halv Miil fra Odense, og valgte **Johan Friis** til Hesselager til at bringe Hertug Kristian Underretning om deres Beslutning tilligemed en indstændig Bøn om at han saasnart som mulig vilde komme Fyen tilhjælp; thi de truedes saavel af et fjendtligt Anfald som af en Rejsning af Almuen.

Den 18de August 1534 modtog Hertug Kristian udenfor **Horsens** Hyldingen af de jydske Stænder. Tiden tillod ikke Udarbejdelsen af nogen egentlig Haandfæstning; han udstedte derfor et foreløbigt Forsikkringsbrev, hvori han lovede at ville give en saadan Haandfæstning som sin Faders,

saasnart Riget kom i Ro. Da vilde han ogsaa, hvad de kirkelige Forhold angik „med Danmarks Riges Raad og Adel gjøre en kristelig, god Skikkelse derpaa i alle Maader." Af hvad Beskaffenhed denne imidlertid vilde blive, lod sig let forudsee.

Imidlertid var Almuens Gjæring i Fyen brudt ud i aabenbar Opstand. Borgerne i **Svendborg** rejste sig først og opbrændte Bispestolens Fæstning **Orkel** tæt nordenfor Byen, hvis Voldsted endnu er synligt paa Banken, der nu kaldes Karoline-Amalies Lund; ved denne Brand gik Stiftets Arkiv tilgrunde. En lignende Skjæbne havde den gamle Kongeborg **Næsbyhoved** ved Odense; ogsaa **Hagenskov** og **Nygaard** bleve erobrede. Snart var hele Fyen i Grev Kristoffers Magt.

Nørrejylland var nu alene tilbage. Her landede i Begyndelsen af September en forvoven Fribytter, der allerede i flere Aar havde forurolige de nordiske Farvande som Tilhænger af Kong Kristian og nu var traadt i Grev Kristoffers Tjeneste. **Skipper Klement** skal have været af Herkomst en Vendelbo, født i **Aaby** Sogn i Kjærherred. Den 14de September bemægtigede han sig **Aalborg By** og **Slot** og fik uden Vanskelighed sine stridbare Landsmænd **Vendelboerne** til Opstand. Snart udbredte Bondebevægelsen sig paa begge Sider af Limfjorden; Biskoppen i Aalborg, **Styge Krumpen** skal have skjult sig i en Bagerovn, medens Almuen afbrændte hans Gaarde, **Segelstrop**, **Voergaard** og **Birkelse**. De Adelsmænd, der tvunget eller frivillig forenede sig med Skipper Klement, fik betydelige Forlehninger; de andre Adelige maatte flygte, og deres Ejendomme bleve ødelagte. **Klarupgaard** og **Hjermslev** bleve afbrændte, medens Ejermanden **Bagge Griis** var fraværende; forbittret ilede han ved Efterretningen herom til Aalborg og søgte at gjennembore Klement med sin Daggert, men denne gamle Eventyrer bar et Pantser under Klædningen, der optog Stødet. Bagge Griis vilde imidlertid være undsluppen, dersom ikke en Skomager i Aalborg havde ramt ham med en Teglsteen saa stærkt i Hovedet, at han paa Flugten døde af Saaret ved **Hasseriis** Kjær, hvor man siden fandt hans Liig. I **Salling** slog **Jens Hvas** sig paa Bondernes Side, efterat hans Gaard **Kaas** var afbrændt, og i **Thy** fremstod **Oluf Duus** paa Refsherreds Thing og

lod Skipper Klements Brev oplæse, der truede dem, der ikke vilde følge ham, med at hænges i Galgen.

Den jydske Adel samlede sig i Aarhuus og drog mod Aalborg under Anførsel af Lehnsmanden paa Kallø, **Erik Banner** til **Asdal** og **Holger Rosenkrands** til **Boller**. Deres Styrke var kun 600 Mand Hestfolk og ligesaamange Fodfolk; men de ringeagtede de uøvede Bønder og glemte Vendelboernes gamle Tapperhed. Følgen af denne utidige Ringeagt var Nederlaget ved **Nørre Svendstrup**, en Landsby en Miil sydfor Aalborg. Tidlig om Morgenen den 16de Oktober 1534 var Klement draget ud fra Aalborg med 6000 sletbevæbnede Vendelboer og havde besat Højderne foran Svendstrup, førend de Adelige mærkede det. I deres Utaalmodighed styrtede disse frem over de lave, fugtige Marker, men den bløde Jord kunde ikke bære de jernklædte Ryttere; de bleve siddende og uden synderlig Møje nedstødte af Bønderne. Her faldt 14 Adelsmænd, deriblandt Holger Rosenkrands selv, flere bleve fangne, og de Overblevne reddede sig til **Randers**, hvor de satte sig fast og tilbagesloge et Angreb af de nordnede Bønderhobe. Opstanden udbredte sig derfor ikke videre paa denne Side; men Bønderne rejste sig vesterpaa heelt ned over Viborgegnen, ja endog til **Varde**, i hvilken Egn Kongsgaarden **Lundenæs** og Slottet **Lønborg**, der hørte under Ribe Bispestol, bleve opbrændte. En lignende Skjæbne havde en Mængde Herregaarde i **Himmersyssel** og **Salling**.

Imidlertid havde Hertug Kristian under meklenborgsk Mægling den 18de November sluttet en Fred med Lybek for Hertugdømmernes Vedkommende og kunde nu med al sin Kraft vende sig mod de oprørske Bønder i Jylland. Anføreren for hans Tropper var den berømte **Johan Rantzau** til **Bredenborg** ved Itzehø, en af sin Tids største Feltherrer. „Havde han i sin Manddoms Aar havt det samme Sind imod Danmarks Almue, som han i sin Alderdom havde mod Ditmarskens Bønder, vilde hans Berømmelse straale med den højeste Glands i Danmarks som i Holsteens Aarbøger: thi som Hærfører og Leder af store krigerske Foretagender staaer han i Række med de Bedste, og han vidste overalt, hvor han optraadte, at tvinge Sejren paa sin Side." Med overordentlig Hurtighed ilede han mod **Aalborg**, som Skipper Klement havde ladet

befæste, og indtog den Fredagen den 18de December med Storm uagtet Bondernes og Borgernes tappre Forsvar. Han deeltog selv i Stormen og kom i Livsfare, da han blev styrtet ned fra Volden i Graven. Da

Johan Rantzau.

Byen var indtaget, begyndte der et frygteligt Blodbad; 2000 Bønder bleve nedhuggede, der ikke kunde redde sig over Fjorden, og kun Kvinder og Børn bleve efter Feltherrens Befaling skaanede. Klement selv søgte at redde sig ved Flugten, men blev forfulgt og greben af en Bonde, **Esbern Nielsen** eller **Jesper Rimand**, der til Belønning fik en af Kronens Gaarde i **Storvorde** By med Frihed for al kongelig Tynge i sin Livstid. Skjøndt Skipper Klement egentlig ikke var nogen Oprører, blev han dog behandlet som en saadan og henrettet.

Der vistes kun liden Barmhjertighed mod de jydske Bønder. Med Strænghed dæmpede Rantzau Opstanden overalt, især i Vendsyssel. I de 49 Herreder, der havde rejst sig, bleve Bønderne indstævnede for Viborg Landsthing og dømte „i Kongens Naade og Unaade med Liv

og Gods." Hvert Herred maatte udgive sit aabne Herredsbrev, hvori det hed: „Efterdi vi Efterskrevne med den øvrige oprørske Almue udi Nørrejylland have os med Liv og Gods forbrudt mod den stormægtigste Herre Kristian, udvalgt Konge til Danmark, have vi for igjen at løse vor Hals for slig Utroskab, Brøst og Forseelse, opladt og afhændt fra os og vore Arvinger alt vort Bondergods og Ejendom til Kongen til evig Tid, med mindre han mildelig os benaade vil." Mange maatte løse deres Hals med Ørne og Penge „til en usigelig Summa", som Hvitfeld siger; Andre mistede deres Ejendomme, og atter Andre forfulgtes baade paa Liv og Gods. Det kan med Grund betvivles, om Hertugen, der hverken var ordentlig valgt eller hyldet af hele Landet, var berettiget til at betragte Kristians den andens Tilhængere som Oprørere; vist er det imidlertid, at det kun stemmer lidet med hans bekjendte Mildhed, at straffe Skyldige og Uskyldige iflæng. Dette skete jo, da alle Bønderne i alle 49 Herreder bleve erklærede for lige strafskyldige, og det nyttede kun lidet, at de bleve undtagne, der kunde bevise deres Uskyldighed; thi hvorledes var saadan Beviisførelse — der iøvrigt paahviler Anklageren — mulig, naar deres Herremænds Udsagn ikke blev taget for gyldigt?

Herved fik den jydske Bondestand et uforvindeligt Knæk. Først maatte den udgive sine Ørne og Penge for Halsløsningen, derpaa bleve dens Ejendomme forvandlede til Fæste. Det var den Naade, som de jydske Bønder fandt hos Sejrherren! Fra nu af rejste de sig aldrig mere; den sidste Bondeopstand var dæmpet, den sidste Kraft hos Bondestanden brudt. Gjennem Aarhundreder maatte den bøje sin Nakke under et utaaleligt Aag.

Lybekkernes Lykke begyndte nu at dale. I Skaane faldt Adelen fra, der kun nødtvungen havde underkastet sig, da Gustav Vasa sendte dem Tropper til Hjælp for at understøtte Hertug Kristians Sag mod den fælles Fjende Kristian den anden. Ved Efterretningen om disse Uheld begyndte der en Forfølgelse mod Adelen i Sjælland og Fyen; Grev Kristoffer afpressede den betydelige Pengesummer, og Borgerne og Bønderne udplyndrede de adelige Gaarde og Godser. Lybekkerne gjorde endog Ondt værre ved at udnævne Hertug **Albrekt af Meklenborg**, der var gift med Kristian den andens Søsterdatter, til Grev Kristoffers

Medanfører: thi herved tilintetgjordes Eenheden i Krigsførelsen, da Anførerne vare misundelige paa hinanden. Endog tilsøs maalte de Danske sig under den kjække **Peder Skram,** Danmarks Vovehals, heldig med Lybekkerne og tilføjede dem den 9de Juni 1535 under **Bornholm** et ikke ubetydeligt Tab.

Fyen blev nu Krigsskuepladsen; thi i Midten af Marts var Johan Rantzau allerede landet paa Halvøen **Hellenæs** sydfor Assens, og havde den 20de Marts bibragt Bønderne et betydeligt Nederlag ved **Faverskovs** Banker nordenfor **Brændemølleaa,** hvor Lybekkerne strax grebe Flugten og lode Bønderne skammelig i Stikken. **Assens** blev belejret, og de fleste fyenske Stæder underkastede sig. Da indsaae Lybekkernes Anførere i Fyen, **Gustav Trolle** og **Greven af Hoya,** at der maatte gjøres Noget, og da de havde modtaget Forstærkning, besluttede de i **Faaborg** at gaae løs paa Fjendernes Lejr i **Lundager** ved Assens; Besætningen i den belejrede By skulde gjøre Udfald, naar den saae det aftalte Tegn, et brændende Huus. Men de havde, uden at vide deraf, havt et Vidne til deres Raadslagning. Præsten i **Svaninge, Hans Madsen,** var bleven fængslet, fordi han ikke havde villet røbe det Gods, som den bortflygtede Adelsmand **Jakob Hardenberg** havde betroet ham, da Lybekkerne plyndrede **Sandholt.** Da man forgjæves havde ophængt ham ved Tommelfingrene og bundet gloende Æg under hans Arme for at tvinge ham til Bekjendelse, indespærrede man ham i et Skab netop i den Stue, hvor Bispoppen og Greven holdt deres Møde uden at kjende hans Nærværelse. Om Natten løste han ubemærket sine Baand, kom ned til Stranden, arbejdede sig med en Humlestage i en Baad over til **Horneland** og ilede udpiint og halvnøgen til Rantzaus Lejr, hvor han aabenbarede, hvad han havde hørt. Hans Herre Hardenberg gik i Borgen for hans Udsagns Sandhed.

Rantzau tog strax sin Beslutning. For at forvirre Fjenden stak han sin Lejr i Brand, lod kun 100 Ryttere blive tilbage ved Assens og rykkede med Hæren mod Fjenden. Det var den 11te Juni 1535 om Eftermiddagen Klokken 6, at han en halv Miil østenfor Assens stødte paa Lybekkerne, der strax besatte Ørnebjerg og begyndte at forskandse sig med en Vognborg. Rimeligviis vilde de, trætte af Marschen, opsætte

Kampen til næste Dag. Det lykkedes imidlertid Rantzau, der ikke ønskede at storme den faste Stilling, at lokke dem til Angreb; thi da han sendte dem nogle Kanonkugler ind i Stillingen, meente Greven af Hoya, at det var bedre „at bie paa et Glavinds Odd end paa en Kartoveklod", og styrtede sig med sit Rytteri ned ad Skrænten, hvorved der allerede strax opstod Uorden. Rantzau lod dem komme paa et Steenkast nær og modtog dem da med en ødelæggende Ild, der fuldendte Forvirringen. Angrebne tillige i Siderne, maatte Lybekkerne efter halvanden Times blodige Kamp gribe Flugten og bleve forfulgte indtil Nattens Frembrud. Flere Tusinde faldt, deriblandt Greverne af **Hoya** og **Teklenburg**; den første vilde overgive sig og var ifærd med at stige af Hesten, da han blev gjennemboret af en holsteensk Adelsmand **Ditlev Rathlov,** der nærede gammelt Fjendskab mod ham. Begge de faldne Grever bleve begravede i St. Knuds Kirke i Odense, og over dem rejstes et Mindesmærke, der nu er forsvundet. Blandt Fangerne, hvis Antal angives til 2000, befandt sig den haardtsaarede Ærkebiskop **Gustav Trolle,** der blev ført til **Gottorp,** hvor han kort efter døde af sine Saar, just som Gustav Vasa havde fordret denne sin Dødsfjende udleveret. Over 400 Vogne, alt Artilleri, Krigsforraad og Tros faldt i Sejrherrens Hænder, der kun skal have tabt — 40 Mand! Vist er det imidlertid, at Rantzau med ringe Tab vandt den afgjørende Sejr, der befæstede Kronen paa hans Herres Hoved.

Den hæftigste Kamp skal have staaet paa Jævningen mellem **Store Ørnebjerg** og **Ørnebjerghals,** som endnu kaldes **Valpladsen.** Herfra kastedes Lybekkerne deels ned i **Gaasemosen** og Uføret mod Syd, deels mod Nordost nedad den stejle Brink i **Nederlagsdalen,** hvor de knustes. Bjergets Udseende er nu meget forandret; endeel af Højderne ere blevne bragte under Ploven og betydelig udjævnede, og de fordum dybe Ufører ere nu næsten ganske tørre Enge.

Følgen af Sejren var hele Fyens Underkastelse. **Assens** overgav sig strax, men blev ikke destomindre udplyndret; med lignende Raahed rasede Landsknægtene i de priisgivne Stæder **Faaborg, Svendborg** og **Odense;** den sidste Stad var bleven plyndret tre Gange i eet Aar. Med Hensyn til Henrettelser og Inddragen af Gods gik man tilværks med den samme Vilkaarlighed og Haardhed som i Jylland.

Da Peder Skram havde taget den bedste Deel af den lybske Flaade, 9 Orlogsskibe, i **Svendborgsund** og erobret **Tranekjær** og **Korsør**, overførte han de kongelige Tropper til Sjælland, hvor de den 24de Juli begyndte **Kjøbenhavns** Belejring fra Landsiden, medens han selv indesluttede den fra Søsiden. Paa samme Tid havde **Norge** underkastet sig, og Kristian den tredie blev hyldet den 18de August af **Skaaningerne** paa **Libers Høj**.

Alle disse Uheld fremkaldte store Uroligheder i Lybek. Man længtes for Handelens Skyld efter Ro og Fred, og Hadet vendte sig mod **Jørgen Wullenwever**, der havde indladt sig paa de dumdristige Planer. Han blev afsat fra sit Embede, lagt paa Pinebænken og henrettet. Hans Staldbroder, **Markus Meyer**, forsvarede sig længe paa **Varberg** Slot, og da han endelig maatte overgive sig, blev han tværtimod det givne Lejde lagt paa Stejle ved **Helsingborg**. Det gamle Parti, der havde faaet Magten i Lybek, drog sig snart ud af Striden og sluttede den 14de Februar 1536 Fred med Danmark i **Hamborg** mod at faae deres Handelsrettigheder og deres Besiddelse af **Bornholm** paa 50 Aar bekræftede. Fra nu af var altsaa **Kjøbenhavn** overladt til sin egen Skjæbne; men den vedblev at forsvare sig med mageløs Haardnakkethed, skjøndt den ene af de andre Stæder overgav sig efter den anden og tilsidst **Malmø** den anden April 1536, da **Jørgen Kok** havde opgivet alt Haab om Undsætning. Man sendte ham ind i Kjøbenhavn for at faae Borgerne til Overgivelse, men herom vilde de Intet høre; thi de vare endnu forsynede med Levnetsmidler og ventede Hjælp fra Holland. Denne udeblev imidlertid, og forgjæves gjorde Pfaltsgrev **Frederik**, der havde ægtet Kristian den andens ældste Datter **Dorothea** og paa Grund heraf gjorde Fordring paa den danske Trone, et Forsøg paa at komme den betrængte Stad tilhjælp; thi Kristian den tredie sysselsatte ham ved et Indfald i **Groningen**. Snart begyndte Hungeren at rase i den ulykkelige Stad, især da Rantzau havde bemægtiget sig **Amager**. Egentlige Levnetsmidler vare tilsidst ikke at faae for Penge. Da Hestene vare fortærede, maatte man spise Hunde, Katte, ja endog Rotter, Muus og Aadsler. Folk faldt døde om paa Gaden, og Børnene laae døde ved deres Mødres Bryster. Alligevel afslog man enhver Op-

fordring til Overgivelse. „Endnu have vi ikke, ligesom Mødrene i Jerusalem, ædt vore egne Børn", svarede Borgerne stolt. De gamle og svage Folk, Kvinder og Børn søgte at forlade Byen, men Fjenderne joge dem med Magt tilbage til den udhungrede Stad. Da maatte Hertug Albrekt og Grev Kristoffer omsider efter et heelt Aars Forsvar overgive Byen den 29de Juli 1536 til Kong Kristian paa Naade og Unaade. Sejrherren behandlede den mildt og lod den beholde sine Privilegier; men det sidste Bolværk for Folkefriheden var faldet, og Adelsherredømmet var sikkret ved Almuens fuldstændige Undertrykkelse.

Rigsdagen i Kjøbenhavn. Reformationens Indførelse.

Det Første, Kong Kristian tænkte paa efterat være kommen i Besiddelse af Riget, var at indføre den lutherske Lære. Den 6te August 1536 holdt han tilligemed sin Dronning **Dorothea** sit Indtog i **Kjøbenhavn**, og allerede den 12te foreslog han i et hemmeligt Møde de verdslige Rigsraader at ophæve den bispoppelige Magt og gjøre den lutherske Lære til den herskende i Landet. De verdslige Rigsraader gik gjerne ind herpaa, da de derved bleve Eneherrer i Raadet, og vedtoge, at „for Fremtiden skulde Danmarks Regimente ikke hænge af Ærkebispen og de andre Bisper, men alene af Kongen og hans Efterkommere og de verdslige Rigsraader og deres Efterkommere." Samme Dag udstedtes der Befaling til at fængsle Biskopperne i hele Riget, hvilket strax udførtes med de tre, der vare tilstede i Kjøbenhavn, nemlig Ærkebiskop **Torbern Bilde** af Lund, **Oluf Munk** af Ribe og **Joakim Rønnov** af Roskilde; den sidste skjulte sig en heel Dag under Bispegaardens Tag, men blev dog omsider funden og greben. De bleve iøvrigt behandlede med Mildhed og snart igjen satte i Frihed, da de lovede at ville forholde sig rolige. **Knud Gyldenstjerne** af Odense og den ædle **Ove Bilde** af Aarhuus gik endog over til den lutherske Lære. Den sidste, der under Krigen havde opoffret sin Formue for Kristians Sag, fik **Skovkloster**, senere **Herlufsholm**, til Forlehning og levede der i Ro indtil sin Død 1555. Mod

Ronnov alene vistes Strængbed, skjøndt hans Slægtning Gustav Vasa selv gik i Forbøn for ham og han flere Gange søgte Forlig med Kongen; han blev først ført til **Draxholm**, nu Adlersborg i Odsherred, siden til **Krogen** og derpaa til **Visby** paa Gulland, hvor han sad fængslet indtil 1544, da han igjen blev ført til **Kjøbenhavn** og fik Haab om at blive sat i Frihed; men kort efter, inden at dette var skeet, døde han endnu i Løbet af samme Aar.

For at Kirkeforandringen kunde faae gyldig Stadfæstelse, aabnedes en almindelig Rigsdag i **Kjøbenhavn** den 15de Oktober 1536. Ved denne mødte næsten hele Adelen, henved 400 Mænd, Udvalgte af Borgerstanden og Nogle af Bondestanden; men Bønderne tog man saa lidet Hensyn til, at de ikke engang kom til at undertegne Rigsdagsbeslutningen. Denne bekjendtgjordes ved et offentligt Møde, der holdtes under aaben Himmel paa **Gammeltorv** den 30te Oktober. Kongen og Rigsraadet toge Sæde paa en ophøjet Plads; rundt om dem stod det forsamlede Folk. I en Tale, hvis Oplæsning varede i 4 Timer, dadledes Borger- og Bondestanden skarpt, fordi de havde sat sig op mod Adelen, „deres Herskab og Øvrighed;" derpaa fulgte alle Ankerne over den katholske Gejstlighed, og tilsidst foresloges paa Grund heraf, at den lutherske Lære skulde indføres, Bispeembederne afskaffes, og Kirkegodset og Bispetienderne deels anvendes til Lettelse af Folkets Byrder, deels til gudeligt Brug, til milde Stiftelser og til Forbedring af Underviisningsvæsnet. Med lydeligt Bifald vedtog Folket disse Bestemmelser.

Paa samme Rigsdag blev Kongens toaarige Søn **Frederik**, der var født tre Dage før Kongevalget i Ry, erklæret for Tronfølger, og Haandfæstningen udstedt, der naturligviis bekræftede alle Adelens Rettigheder, hvorimod Gejstlighedens bleve forbigaaede med Taushed. Endelig fandtes i denne Haandfæstning den mærkværdige Bestemmelse, at **Norge** skulde ophøre at være et selvstændigt Rige. „Efterdi Norges Rige, hedder det, er saa forringet i Magt og Formue, at det ikke kan underholde en egen Konge og desuden er forpligtet til at blive ved Danmarks Krone til evig Tid, og nu i kort Tid tværtimod denne Forpligtelse tvende Gange har gjort Oprør; saa have vi lovet og tilsagt Danmarks Rigsraad og Adel, at det skal herefter være og blive under Danmarks Krone ligesom

et af de andre Lande Jylland, Fyen, Sjælland eller Skaane, og hverken være eller hedde et kongeligt Rige for sig, men en Deel af Danmarks Krone til evig Tid." Saaledes sank Norge ned til en Provinds af Danmark. Svækket ved indre Kampe og Opror, havde det ikke Kraft til at kunne gjøre nogen egentlig Modstand. De danske Konger vedbleve vel at føre Titlen af „Konger til Norge", men de lode sig ikke længere krone i Trondhjem og modtoge kun Hylding i Oslo, ligesom i de enkelte danske Landskaber. Det norske Rigsraad blev ophævet, uden at Normændene fik Adgang til det danske, og Landet blev fra nu af styret af en Statholder og en Kantsler; det danske Rigsraad blev dets øverste Domstol.

Man maatte nu skride til at ordne Kirkevæsnet. Kongen henvendte sig til Luther, og denne sendte sin Ven, den pommerske Doktor og wittenbergske Professor **Johan Bugenhagen**, der ankom til Kjøbenhavn den

Johan Bugenhagen.
(Efter et Træsnit af Lucas Cranach.)

5te Juli 1537. Den 12te August kronede han Kongen og Dronning Dorothea i Frue Kirke, og den 2den September indviede han i samme

Kirke de syv nye **Superintendenter**, som man satte i Stedet for de katholske Bisper; det varede imidlertid ikke længe, før det gamle kirkelige Navn „Bisp“ atter kom i Brug. Superintendenterne bleve denne Gang udnævnte af Kongen selv, og blandt dem fandtes endeel af de Mænd, der havde virket for den lutherske Læres Udbredelse; saaledes blev **Frants Vormordsen** Bisp i Skaane, **Jørgen Sadolin** i Fyen, **Jakob Skjønning** i Viborg, **Johan Vandalin** eller **Vandal**, en Tydsker, der havde virket for Reformationen i Slesvig og Holsteen, blev Bisp i Ribe; men han lærte aldrig det danske Sprog og maatte derfor føre en Tolk med sig paa sine Visitatsrejser. Sjællands Bispestol, der nu flyttedes fra Roskilde til Kjøbenhavn, blev beklædt med **Peter Plade** eller paa Latin **Petrus Palladius**, der var Søn af en Smed i Ribe

Petrus Palladius.

og Professor ved Universitetet. Han virkede i 23 Aar lige indtil sin Død den 3die Januar 1560 til Held for den danske Kirke. En ny Alterbog skyldes ham; ligeledes har han betydelig Deel i Udarbejdelsen af den nye Kirkeordinants og i den nye Oversættelse af Bibelen, der kaldes **Kristian den tredies Bibel**. Ogsaa af den danske Psalmesang har han megen Fortjeneste.

Blandt de udnævnte Superintendenter savne vi forunderlig nok den højt fortjente **Hans Tavsen**, der kun blev ansat som Præst i Roskilde. Af hvad Grund han blev forbigaaet ved denne Lejlighed, vides ikke. Først efter Hans Vandals Død 1541 blev han Superintendent i **Ribe** og virkede i dette Embede med den Nidkjærhed, der stedse havde besjælet ham. Ved sin Underviisning, sine Skrifter og sine hyppige Rejser omkring i Stiftet for at holde Øje med Præsterne og Almuens Underviisning stiftede han megen Gavn, ligesom han ogsaa stedse var beredt til at møde med Kraft ethvert Overgreb af Adelsmændene, der benyttede den gunstige Lejlighed til at tilrive sig Kirkens Gods. Det skræmmede ham ikke, at de førte Sagerne for Rigsraadet, heller ikke, at en ubændig Adelsmand engang brød ind i Kirken, og angreb ham med draget Sværd, medens han stod og prædikede, fordi han havde afslaaet at bortgive noget Gods, der i fordums Tid var blevet skjænket Ribe Kirke af en af Adelsmandens Forfædre. Havde alle Bisperne viist den samme Kraft, som Tavsen, da var den danske Adel ikke kommet til at mætte sig med Kirkerov i den Grad som den gjorde. Han døde i Ribe den 21de November 1561 og blev begravet i Domkirken, hvor hans Liigsteen endnu findes.

Det var nemlig især Adelen, der drog betydelig Fordeel af Kirkeforbedringen ved at tilrive sig en stor Deel af **Kirkegodset**. Med Hensyn til dette havde Luther selv udtalt det Ønske, at det fornemlig maatte blive anvendt til milde Stiftelser og til Forbedring af Underviisningen, som den katholske Gejstlighed i saa høj Grad havde forsømt; men dette skete kun for en ringe Deel, nemlig med **Bispetienderne**. En Deel af **Kirke**- og Klostergodset blev inddraget under Kronen, men langt det meste tilrev **Adelen** sig, da den paa Rigsdagen 1536 havde faaet Ret til at tage de Ejendomme tilbage, som dens Forfædre i sin Tid havde skjænket til **Kirker** og Klostre. Og dog unddrog den sig alligevel fra Forpligtelsen til at svare **Tiende**; uagtet alle Kongens Formaninger og hans eget Exempel med at betale Tiende af Krongodserne, fik Adelen dog **Tiendefrihed** for Sædegaardene, mod „at holde sine Bønder til at tiende retfærdeligen", som det hedder i Recessen af 1558. Efterhaanden kom den ogsaa i Besiddelse af en stor Mængde **Konge**- og **Kirketiender**. Rigtignok

fulgte der med de sidste Forpligtelse til at vedligeholde Kirkerne, men det blev ofte meget slet opfyldt; thi mange Adelsmænd berøvede Kirkerne deres Kostbarheder og lode dem forfalde, ja nedbrøde dem endog undertiden for at bruge Stenene til at bygge Herregaarde af. Thi hvem kunde holde Adelen i Tømme, der nu var ene om Magten?

Imidlertid kan det ikke nægtes, at endeel af Kirkegodset blev anvendt efter Luthers Bestemmelse til Gavn for Kirken og Underviisningen. Navnlig blev **Universitetet** rigelig betænkt, der under Krigen aldeles havde ophørt med sin Virksomhed, og det var saa meget mere nødvendigt at tænke paa dets Gjenoprettelse, som man var i stor Forlegenhed med at skaffe Kirken dygtige Lærere; man maatte derfor i Begyndelsen tage tiltakke med uvidende **Munke**, der vare gaaede over til den lutherske Lære, ja man maatte endog besætte præstelige Embeder med Bispernes Skrivere og Adeliges Tjenere. Kongen tog sig imidlertid saa ivrig af denne Sag, at Universitetet allerede 1537 igjen kunde begynde sine Forelæsninger og 1539 paa Herredagen i Odense fik sin nye **Fundats**, ifølge hvilken det ialt skulde have 14 Professorer, nemlig 3 i Theologien, 2 i Lægevidenskaben, 1 i Retsvidenskaben og 8 i det philosophiske Fakultet. Med stor Gavmildhed sørgede Kongen for Universitetets Fornødenheder ved at skjænke det en stor Mængde Kirkegods og Tiender, og han kan derfor med Rette betragtes som dets egentlige Stifter; men det maa beklages, at denne Virksomhed ikke strakte sig til det lavere Underviisningsvæsen. Vel fik de **lærde Skoler** en forbedret Indretning og bedre Skolebøger; men Latin vedblev at være Hovedgjenstanden for Underviisningen, hvorimod Modersmaalet var aldeles udelukket. Paa Borgerskoler i Stæderne blev der vel tænkt, men derimod aldeles ikke paa Landsbyskoler. I lang Tid bestod Underviisningen paa Landet deri, at Degnene een Gang om Ugen forsamlede Børnene og gjentog noget af Luthers Katekismus og nogle Bønner saalænge, indtil noget deraf fæstede sig i Hukommelsen. Man var endnu langt fra at tænke paa at lære Børnene at læse. Ofte endte Underviisningen med et Gilde, ved hvilket Degnen og Ungdommen spillede, dandsede og drak med hverandre, indtil de som oftest bleve beruusede.

Af **Klostrene** bleve ikkun **Tiggermunkenes** strax inddragne, og deres Beboere droge ud af Landet tilligemed de andre Gejstlige, der ikke vilde

antage den lutherske Lære. De andre Klostre derimod vedbleve endnu længe at bestaae og bleve først inddragne, eftersom Beboerne uddøde. Cistercienserklostrene Sorø, Esrom, Herisvad, Vitskøl og Om beholdt deres Abbeder og bleve lagte under den ansete Abbed i Sorø, **Henrik Kristensen Tornekrands**, der havde Sæde i Rigsraadet; „han skal beholde dem under sin Hørsom og Lydelse, hedder det i det kongelige aabne Brev af 1538, og gjøre og beholde Os og Riget deraf slig tilbørlig Tjeneste, som Vi og Riget pleje deraf at have efter Klostrenes yderste Formue." Nogle bleve **Hospitaler**, som Dominikanerklostret i Aarhuus, andre **lærde Skoler**, som Sorøkloster 1586. Det sidste Kloster, der blev ophævet, var **Maribo Nonnekloster** 1621. Ogsaa mange **Domkapitler** bestode, indtil Domherrerne vare bortdøde; da bleve de anvendte til Videnskabsmænds og Gejstliges Lønning, indtil de efter Enevoldsmagtens Indførelse endelig bleve fuldkommen inddragne.

Samme Dag, som Bispevielsen foregik, udgaves den nye **Kirkeordinants** eller **Kirkeritual**, der vel var udarbejdet af danske Gejstlige, men af Bugenhagen var taget med til Wittenberg for at erholde Luthers Stadfæstelse. Den erklærede som sin Grundvold „Guds rene Ord, som er Loven og Evangelium", men nævner ingen symbolsk Bog som Regel for Læren og Gudstjenesten, hvorimod den giver ganske almindelige Bestemmelser i protestantisk Aand. Den bestemmer tillige, hvorledes Gejstlighedens Valg skulde foregaae. Paa Landet skulde det skee af Menighederne, undtagen hvor Adelige havde Kaldsret, i Kjøbstæderne af Borgermester og Raad; Provsterne skulde vælges af Præsterne, og Superintendenterne af fire Kjøbstædpræster, som alle de andre Præster i Stiftets Kjøbstæder havde udnævnt af deres Midte til Valgmænd. Ved Siden af Superintendenterne stilledes der **Stiftslehnsmænd**, der skulde bestyre Kirkegodset og alle de verdslige Forretninger, der før havde været besørgede af Bisperne; men disse Embeder bleve allerede 1582 forenede med de tidligere kongelige Lehnsmænds rundt om i Landet.

I **Norge** vandt Kirkeforbedringen Indgang uden nogen egentlig Kamp, ganske ligesom i Danmark. Paa **Island** alene krævede Kirkeordinantsens Indførelse Blod. Det var den stolte og ærgjærrige Biskop i Holum, **Jon Aresen**, der traadte i Spidsen for Modstanden mod den

nye Lære. Hermed forbandt han dristige Planer om at løsrive Island fra Danmark og søgte hertil Kejser Karl den femtes Bistand. Men inden han kunde faae sine Hensigter udførte, blev han indviklet i Familiestridigheder paa Øen og faldt ved sin egen Uforsigtighed i sine Fjenders Hænder. Da han havde ladet **Martin Einarsen,** den luthersksindede Bisko p i Skalholt, fængsle, kom han i Fejde med hans Svigerfader, den mægtige Bonde **David Gudmundsen,** sædvanlig kaldet **Dadelbonden,** blev fangen og uden videre henrettet tilligemed to af sine Sønner 1551. Hermed var Modstanden brudt og den lutherske Lære indført, saameget mere som Kong Kristian den tredie sendte nogle Orlogsskibe op til Island, der uden Møje bragte Landet til Rolighed.

Kirkeforbedringen var nu gjennemført i hele Riget, og det var nærmest Kongerne Frederik den førstes og Kristian den tredies Fortjeneste, at den foregik paa en saa rolig og besindig Maade, at Danmark derved undgik de haarde Kampe, hvoraf de fleste andre Lande bleve hjemsøgte i Anledning af Religionsspørgsmaalet. Store Goder fulgte med denne Forandring, Samvittigheds- og Tænkefrihed og en større Oplysning, der efterhaanden udbredte sig fra oven af ned gjennem Folket.

Men det kan dog ikke nægtes, at man i den næste Tid ikke finder i Danmark, ligesaalidt som i andre Lande, den aandelige Frihed og Fordragelighed med Hensyn til Anderledestroende, der laa i Protestantismens Væsen, og som man i sin Tid havde forlangt af Katholikerne. Et Exempel herpaa er den Forfølgelse, som den polske Adelsmand **Johan a Lasco** og 170 af hans reformeerte Troesfæller maatte udstaae, da de 1553 forlode **England** og toge deres Tilflugt til Danmark, for at undgaae den katholske Dronning Marias blodige Forfølgelser. Men da Hofpræsten **Povl Noviomagus** tordnede imod dem i sine Prædikener og udskjældte dem for de værste Kjættere, fordi de som Reformeerte afvege fra den lutherske Nadverlære, var det saa langt fra, at de fandt Beskyttelse, at de tværtimod efter kongelig Befaling strax skulde forlade Riget. Forgjæves bade de om en Udsættelse af to Maaneder og om Skaansel mod deres smaae Børn og frugtsommelige Kvinder; de, der vare dragne til **Kolding,** hvor Kongen opholdt sig, bleve strax førte ned til den tydske Grændse, og de, der vare i **Kjøbenhavn,** bleve i Vinterens Hjerte i December

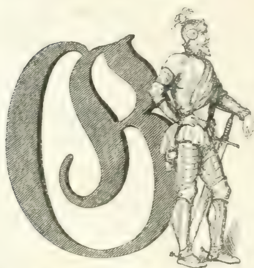
Maaned slæbte paa Skibe over til **Lybek** og **Rostok**. En saadan Grusomhed, der jo var aldeles ubegrundet og stred mod Kongens ellers saa milde Tænkemaade, kunde ikke andet end vække stærk Misbilligelse.

Ved Reformationen var Adelen bleven saagodtsom Eneherre i Staten. Kongen havde vel i Øjeblikket vundet ikke uvigtige Fordele, nemlig betydeligt Krongods ved Inddragelsen af Kirkegodset; men Adelen, der ved Gejstlighedens Fald havde tilrevet sig betydelige Rigdomme og nu alene dannede Rigsraadet, fremtraadte med større Vælde end nogensinde før. Ved stedse strængere Haandfæstninger bandt den Kongens Magt, medens den paa den anden Side undertrykkede de lavere Stænder. Ogsaa den nye Gejstlighed blev givet til Priis for dens Vilkaarlighed; thi de Adelige brøde sig nu ej længere om Kirkens Embeder, da de havde mistet den tidligere Anseelse og de betydelige Indtægter. Men herved blev ogsaa Gejstligheden trængt over paa Folkets Side, af hvis Midte den var udgaaet, og bidrog siden ikke lidet til at rejse den Modstand, hvorfor Adelsvælden maatte bukke under.

Andet Afsnit.

Adelsvælden under Kristian den tredie og Frederik den anden 1536–1588.

Delingen af Hertugdømmerne og Kristian den tredies Død.

Gunstige Omstændigheder havde forhindret Hertugdømmernes Sønderrivelse fra Danmark, som Overeenskomsten af 1460 saa let kunde give Anledning til; thi baade ved Frederik den førstes og Kristian den tredies Ophøjelse paa Danmarks Trone vare de blevne gjenforenede med dette Rige. Men da Kristians tre Brødre, **Hans, Adolf** og **Frederik** vare voxede til — den ældste var 23 Aar gammel, den yngste 15 Aar — besluttede Kongen at dele Hertugdømmerne med dem. Forgjæves fraraadede den gamle erfarne Statsmand og Feltherre **Johan Rantzau** sin Herre dette skjæbnesvangre Skridt og foreslog at forene Hertugdømmerne med Riget, eller idetmindste inddrage Slesvig og overlade Brødrene Holsteen til Deling. Saaledes fulgte han trofast den Fremgangsmaade, hans Slægt havde anvendt 1460, hellere at vælge Kong Kristian, end at adsplitte og dele Landene; men den herskende Anskuelse af Sagen og Kongens egen Stemning var ham imod; han faldt endog i Unaade, nedlagde sine Embeder og trak sig tilbage til sine Godser. Ved Delingen, der kom istand den 9de August 1544, frasagde den yngste Broder Frederik

sig al Fordring paa sin Andeel, mod at faae Løfte om gejstlig Forsørgelse; han fik ogsaa senere Stifterne **Slesvig** og **Hildesheim**. Begge Hertugdømmerne bleve nu deelte i tre Dele; **Kongen** fik af Slesvig den **sønderborgske** Deel, der bestod af Als, Ærø, Sundeved og Flensborg Amt; **Hans**, der fik Tilnavnet den **ældre**, den **haderslevske**, nemlig Haderslev, Lygumkloster og Tønder Amter tilligemed Nordstrand, og **Adolf** den **gottorpske** eller Amterne Aabenraa og Gottorp, Stapelholm, Husum og Ejdersted. Ligeledes blev **Holsteen** deelt mellem de tre Brødre. Derimod skulde de alle tre være fælles om Højheden over Ridderskabet, Klostrene, hvoraf Adelen havde tilrevet sig endeel til dens Frøkeners Underhold, og tildeels Stæderne, endvidere om Toldintægterne ved Gottorp og Rendsborg og Fordringerne paa Ditmarsken. Det var altsaa egentlig **Krongodset**, der blev deelt, og hermed havde Adelen ingen Grund til at være utilfreds, da den netop kunde gjøre Regning paa større Uafhængighed under flere regerende Fyrster, mellem hvem Enighed i Længden ikke var at vente. Det viste sig allerede strax, da Brødrene vægrede sig for at hylde Kongen som deres Lehnsherre, under Paaskud af, at Slesvig var et frit og arveligt Lehn, og at de derfor ikke behøvede at paatage sig Forpligtelsen til at yde den danske Konge Lehnstjeneste. Under Stridigheder herom hengik hele Kristian den tredies Regering og den største Deel af Frederik den andens, da Hertugerne endelig maatte aflægge Hyldingen.

Med **Gustav Vasa** fornyede Kristian Forliget i Malmø ved et Møde 1541 i **Bromsebro**, Grændsebyen i Smaaland. Alle Stridigheder bleve her bilagte, og der sluttedes mellem begge Riger et Forbund saavel med Hensyn til Angrebs- som Forsvarskrige, der skulde bekræftes af enhver følgende Konge ved hans Tronbestigelse. Havde dette Forbund bestaaet, da vilde det alene have været en saare gavnlig Følge af Kalmarforeningen og en ikke ringe Frugt af de mange forgjæves Kampe; men det varede ikke engang de 50 Aar, hvortil det for det første var bestemt; thi allerede under Kristian den tredie kjølnedes Venskabet, da han ikke kunde opgive Tanken om Herredømmet over Sverrig og 1548 antog **de tre Kroner** i sit Vaaben som et Tegn paa, at han endnu ikke havde opgivet Haabet om at komme til at bære de tre nordiske Rigers Kroner. Dette var

ingen ringe medvirkende Aarsag til den paafølgende blodige Krig mellem Danmark og Sverrig.

Kristian den andens Slægt vedblev endnu længe at gjøre Fordring paa den danske Trone. Hans to Døttre vare **Dorothea**, gift med Kurfyrst **Frederik af Phalz**, og **Kristine**, gift med Hertug **Frants**

Kristine af Lothringen.

af Lothringen. Den sidste, der først havde været gift med Hertug **Frants Sforza** af Mailand, var berømt for sin Skjønhed og Aandrighed; hun blev Stammemoder til det lothringsk-østerrigske Kejserhuus og døde omsider efter 45 Aars Enkestand i sit Enkesæde i **Tortona** i Italien den 10de December 1590 i en Alder af omtrent 70 Aar. Begge Svigersønner søgte at gjøre deres Fordringer gjældende og fandt Understøttelse hos Kejser Karl; men da Forsøgene bleve frugtesløse, og Kejseren ønskede at faae Nederlandenes Handel paa Danmark fornyet, sluttede han en Fred med Kristian den tredie i **Speier** 1544. Hollænderne fik fri Sejlads paa Danmark og Norge mod at svare den eengang bestemte Told, og Kristian lovede at ville formilde sin fangne Fætter Kristian den andens haarde Behandling, hvorpaa han allerede tidligere af egen Drift havde

tænkt. Da Kristian den anden kortefter den 14de Juli 1546 frasagde sig al Ret til sine forrige Riger saavel for sig som for sine Efterkommere, indtraadte der en gjennemgribende Forandring af hans Kaar. Ved Forliget var der lovet ham Kallundborg Lehn til Underholdning, og i Begyndelsen af 1550 blev han ogsaa ført fra **Sønderborg Slot,** hvor

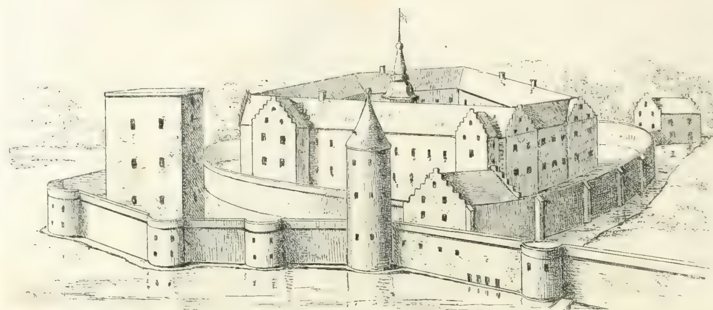
Sønderborg Slot.

han havde tilbragt 17 lange Aar, til **Kallundborg Slot,** hvor han nu levede de sidste 9 Aar af sit bevægede Liv. Her havde han langt mere Frihed; han maatte baade jage og fiske, og man tilstod ham Alt, hvad der lod sig forene med Bevogtningen af hans Person. Desuagtet vedbleve hans Svigersønner endnu længe at gjøre Fordringer paa Danmark og afviste alle Forsøg fra Kristian den tredies Side paa at faae et Forlig istand.

Forliget til Speier bragte Kongen senere i en meget vanskelig Stilling, da det kort efter kom til Krig mellem Kejseren og det **schmalkaldiske Forbund,** hvoraf han siden 1538 havde været Medlem. Aabenbart kunde han følgelig ikke understøtte sine Troesfæller; han søgte derfor hemmelig at sende dem Penge, der imidlertid ikke kom i deres Hænder;

thi Kurfyrsten af Sachsen var bleven fangen ved **Mühlberg** 1547 og Protestanterne vare undertrykte, inden Budet med Pengene naaede dem.

Som en Følge af Danmarks Handelsforbindelse med Englænderne og Hollænderne tabte **Hansestæderne** efterhaanden den Handelsvælde, de havde udøvet i Norden, men som allerede ved Grevens Fejde havde faaet et næsten uforvindeligt Knæk. Desuden begyndte den danske Handel

Kallundborg Slot.

atter at hæve sig; danske Sømænd indførte og udførte Varer paa Landets egne Skibe, og **Kjøbenhavn** og **Aalborg** bleve snart vigtige Handelsstæder. Kristian den tredie søgte at befordre den begyndende Handel ved at indføre samme **Vægt** og **Maal** overalt i Danmark og Norge; tillige sørgede han for, at der blev slaaet god **Mønt,** hvilket stod i hans Magt da Møntrettigheden nu kom til at tilhøre Kongerne alene; thi Bisperne havde jo tabt den ved Kirkeforbedringens Indførelse, og de enkelte Stæder, der endnu besad den, mistede den snart. Ogsaa skylder man denne Konge den første Bestemmelse om **Rentefoden,** hvori han siger: „at skjøndt Rente er Aager og stridende mod Guds Lov, saa kan den dog ikke ganske afskaffes, men det maa overlades til Enhvers Samvittighed, om han vil tage Rente eller ej; dog maa Renten under Straf af Hovedsummens Fortabelse ikke overstige 5 af Hundrede om Aaret.

Forgjæves vare alle Kongens Forsøg paa at faae **Skotland** til igjen at udlevere de pantsatte **Orken**- og **Hetlandsøer.** Derimod er-

Grundtegning af Kallundborg-Slot.

1. Ridder Salen.
2. Fruer Stuen.
3. Fadebuur.
4. Cancelliet.
5. Kirken.
6. Kamret.
7. Borgerstuen.
8. Kjøkkenet.
9. Spis-Kamret.
10. — Kjælder.
11. Porten.
12. Junkers Gemak.
13. Brønden.
14. Ringmuren.
15. Kornhuus.
16. Faders Hat.
17. Foelen.
18. Slotsporten.
19. Malt-Taarnet.
20. Brygger do.
21. Smede do.
22. Grav om Slot og By.
23 Byens østre Port.
24. Laagen til Skibsbroen.

hvervede han sig ved Kjøb Stifterne **Kurland, Øsel** og **Wieck** og kunde have faaet **Reval** i sin Magt, da denne By frivillig tilbød ham Underkastelse, fordi den blev haardt plaget af Russerne; men Kristian afslog klogelig en Besiddelse, der strax vilde have indviklet ham i farlige Stridigheder.

Dronning **Dorothea af Saxen-Lauenborg**, som Kristian havde ægtet 1525, da hun ikkun var i sit 15de Aar, var berømt for sin Skjønhed,

Dronning Dorothea.

men tillige stolt og herskesyg og udøvede al for megen Indflydelse paa den godmodige, men svage Konge. Hende tillægger man sædvanlig Skylden for de tre Kroners Optagelse i Rigets Vaaben og den deraf følgende Spænding med Sverrig, som og for, at den duelige Styrer af Pengevæsnet, **Peder Oxe** til Gisselfeld, faldt i Unaade og maatte gaae i Landflygtighed. Hun overlevede sin Gemal i 12 Aar og døde 1571 paa **Sønderborg** Slot.

Nytaarsdag 1559 døde nemlig Kristian i sit 56de Aar paa sit Yndlingsopholdssted **Koldinghuus**, som han for en stor Deel havde

ladet opføre. Han havde i længere Tid lidt af den gyldne Aare; hertil kom tilsidst en ondartet Byld, der brød op i det højre Been og foraarsagede ham store Smerter. Liget blev først bisat i **St. Knuds Kirke** i Odense, indtil det 1579 blev flyttet til **Roskilde**, hvor det kom til at hvile i **Kristian den førstes Kapel**, som Kongen selv havde ønsket. Frederik den anden rejste her sin Fader et prægtigt **Monument**, der forestiller en Paradeseng, paa hvilken Kongens Billede hviler i fuld Rustning, udhugget i Alabast. Foden og Himlen ere af sort poleret Marmor, de 6 Søjler, der bære Himlen, af rødt Marmor og alle Figurerne af guul Alabast. Paa de fire Hjørnepiedestaler af rødt Marmor staae Drabanter i romersk Dragt, holdende Skjolde med det danske Rigsvaaben. Paa Himlen sees Kongen i al sin Pragt, knælende foran Korset, et smukt Udtryk af hans uskromtede Gudsfrygt. Dette Monument, der er mesterlig udført i romersk Renaissancestiil, er langt det herligste i Roskilde Domkirke og regnes blandt de fortrinligste Billedhuggerarbejder af denne Art. Kongens Billede er givet med Troskab; thi det ligner de bedste Portrætter der haves af ham. Fodstykket til det anselige Monument er 7 Alen 8 Tommer langt, og 5 Alen 6 Tommer bredt; Kongens Figur, der ligger paa en Sivmaatte, er 2 Alen 21 Tommer lang. Kunstneren var **Kornelius de Briendt** eller **Floris**, Billedhugger i Antwerpen. Da Spanierne plyndrede denne Stad 1576, maatte hans Enke frikjøbe det for Ødelæggelse med 1000 Gylden, og først 1579 kom det til Danmark.

Kristian den tredie roses for sin Fromhed, Retskaffenhed og Jævnhed i Sæder. Skjøndt han befordrede Adelens Magt, sørgede han dog ogsaa for de andre Stænders Tarv; thi det var mere Tidsomstændighederne, end hans eget Hjertelag, der gjorde ham til en Adelskonge. Større Kraft og Regentdygtighed havde bragt ham til at undgaae det store Misgreb med Hertugdømmernes Deling og de andre Fejlgreb, hvortil Dronningen forledede ham. Men det bør ikke glemmes, at han var en Ven og Beskytter af Videnskaberne, som han selv havde dyrket, og fremmede dem, navnlig ved Universitetets Gjenoprettelse; at han tillige i hele sin Levemaade var højst tarvelig og hadede den Tids Overdaad saavel i Klædedragt og Pragt, som i Fraadseri og Drukken-

ſkab. Da man engang havde begyndt at bruge et Slags Beenklæder, der vare ſaa lange, at der medgik 80 Alen Silketøj eller fiint Lærred til hvert Par, ſpottede han derover og udſtedte Forbud derimod; men da dette ikke hjalp, lod han Politiet gaae omkring og ſkære dem iſtykker paa Enhver, ſom bar dem. Hans Ydmyghed og Gudsfrygt er bekjendt. Da hans Skriftefader engang tiltalte ham altfor ſpagfærdigen i Skrifteſtolen og kaldte ham „Allerdurchlauchtigſte, Stormægtigſte", irettesatte Kongen ham ſtrængelig og befalede, at han ſkulde kalde ham ſlet og ret Kriſtian.

Kriſtian den tredies Sigil.

Da Kristian den anden fik Efterretning om hans Død, blev han saa rørt, at han brast i Graad og bad Gud, at det ogsaa snart maatte være forbi med ham. Hans Bøn blev hørt, thi kun 24 Dage overlevede han sin Fætter. Den 25de Januar 1559 hensov den gamle Fange i sit 78de Aar paa **Kallundborg Slot** efterat have prøvet 27 Aars Fangenskab og i de lange, bittre Dage udsonet sin store Brøde. Han kom til at hvile ved Siden af sine Forældre i **Graabrødrekirken,** i Odense. Men heller ikke her har han fundet den Ro, han savnede i Livet; thi ved Graabrødrekirkens Nedbrydelse bleve hans Been tilligemed Forældrenes flyttede over i en muret Hvælving i **St. Knuds Kirke.**

Kristian den andens Sigil.

Frederik den anden. Ditmarskens Erobring.

Frederik den anden var født den første Juli 1534 i **Haderslev** og var allerede 1542 bleven hyldet som Tronfølger rundtom i Landet paa de vigtigste Thing. Fra 1554 til 1559 levede han paa **Malmøhuus**, udentvivl mindre efter sit eget end efter Faderens Ønske, for at han fjernet fra det lystige Hofliv, mere uforstyrret kunde sysselsætte sig

med sin Uddannelse. Den ene af hans Lærere var Historikeren **Johan Svaning**, der blev hos ham i 13 Aar. Hans Lærdom var imidlertid kun ringe, og han skrev meget slet Dansk; men han forstod og talte dog det danske Sprog, hvilket hverken var Tilfældet med hans Fader eller Bedstefader.

Frederik den anden.

Endnu før han var bleven kronet og havde undertegnet sin Haandfæstning, der iøvrigt ikke afviger i noget Væsentligt fra hans Faders, havde han i Forening med sine Farbrødre **Hans** og **Adolf** foretaget det berømte **Tog til Ditmarsken**, der hævnede Nederlaget ved Hemmingstedt og endelig førte til Landets fuldkomne Undertvingelse. Den stridbare og herskesyge Hertug Adolf havde ofte opmuntret sin Broder Kong Kristian til dette Foretagende, men den fredelige Konge havde ikke

været tilbøjelig til at bryde det med Ditmarskerne indgaaede Forlig. Da Kristian var død, optog han sine gamle Planer og rustede sig ganske hemmelig for at være alene om Hæderen og Byttet. Men hans Rustninger kunde ikke længe holdes skjulte for den aarvaagne **Henrik Rantzau**, Kongens Statholder i Holsteen, der meldte det saavel til Kongen som til sin Fader, den gamle ansete **Johan Rantzau**. Hertugen maatte da finde sig i at tage de Andre med paa Toget, og paa Mødet i **Nortorf** den 28de April 1559 bleve de tre Herrer enige om Vilkaarene for Forbindelsen. Til Anfører toge de eenstemmig den fortjente **Johan Rantzau**, hvis Kraft 67 Aar endnu ikke havde bøjet. Han undskyldte sig vel med sin høje Alderdom, men gav dog tilsidst efter for Kongens indstændige Begjæring og overtog Befalingen over Hæren, der bestod af omtrent 20,000 Mand Fodfolk og 5000 Ryttere, Skandsegravere og Trosknægte.

Fyrsterne samledes i **Hohenwestedt** og tilsendte derfra den 18de Maj Ditmarskerne deres Fejdebrev, hvorpaa Hæren den 22de rykkede fra Bornholt ad den sædvanlige Vej ind i Ditmarsken til **Alversdorf**. Istedetfor at angribe Nordreditmarsken, som Ditmarskerne selv ventede, kastede den sig pludselig over **Meldorf** og indtog Byen ved Storm den 3die Juni efter en yderst haardnakket Modstand. Selv Kvinderne kæmpede med som Rasende, og man fandt blandt de Faldne endog gamle Kjællinger i Rustninger, væbnede med Sværd, Spyd, Øxer og Leer; en af dem havde med en Kniv ihjelstukket to Landseknægte, før hun selv blev dræbt. Med Forundring saae man de svære Saar, der bedækkede de Faldne; mange vare saa haardføre, at de først bukkede under for det femte eller sjette svære Saar. Erobringen fulgtes af et grueligt Blodbad; hverken Oldinger, Kvinder eller Børn bleve skaanede, thi de vilde Krigsfolk, ophidsede til Raseri ved den tappre Modstand, nedsloge Alt for Fode. Et betydeligt Bytte faldt i de Plyndrendes Hænder, da de Flygtende fra Geesten havde ført deres Gods herhen; men det gav tillige Anledning til et farligt Mytteri, da Fodfolket ikke vilde tilstaae Rytteriet lige Andeel i Byttet, fordi det ikke havde deelt Dagens Fare; det truede endog med Blodsudgydelse, og Kongens og Hertugernes Nærværelse blev nødvendig for at bringe Rolighed tilveje.

Den 6te Juni blev **Brunsbüttel** omgaaet og erobret, og hermed faldt hele Sondermarsken i Fyrsternes Hænder. Af de flygtende Ditmarskere havde 700, for det meste Kvinder og Born, skjult sig i en Sump, hvor de den næste Dag bleve opdagede og omringede. Da de ikke saae nogen Udvej til Flugt, overgave de sig paa Naade og Unaade. Der blev nu stor Uenighed mellem Kongen og Hertugerne om hvad man skulde gjore med disse Fanger. Kong Frederik erklærede strax, at han aldrig vilde tilstede, at disse værgeløse Mennesker bleve umenneskeligen dræbte; men Hertugerne vare mere tilbøjelige til at følge den Mening, som flere af deres Raader yttrede, at man ingenlunde burde skaane et saa grumt og halstarrigt Folk, der hverken i denne Tid eller tidligere havde viist Skaansel, naar det havde Magten, men man skulde lade dem tømme den Skaal, som de saa ofte havde iskjænket for Andre og uden Betænkning udrydde denne Flok Ulveunger. Da Kongen mærkede, at han ikke kunde sætte sin Mening igjennem, forlangte han, at Fangerne skulde deles, for at han kunde skaane sin Deel; thi han vilde ikke udrydde Ditmarskerne af Jorden, men undertvinge dem. Heldigviis kom Johan Rantzau i det samme til Lejren, og da han hørte, hvorom Talen var, forestillede han indstændig Hertugerne, hvormeget deres Rygte vilde lide ved en saadan Fremfærd, der ikke alene var imod al Menneskelighed, men og imod al Krigsbrug; og hans Ord havde endnu mere Virkning end Kongens Forlangende. Alle de vaabendygtige Fanger bleve strax satte over Elben, efterat de havde maattet sværge, at de aldrig mere vilde bære Vaaben mod Fyrsterne, ej heller nogensinde igjen betræde Ditmarskens Grund. Skjøndt dette Vilkaar var haardt, fortjener dog Rantzau Roes for den Menneskelighed, han her viste mod Ditmarskens Bønder. Skade, at han i tidligere Dage ikke havde udviist den samme Mildhed mod Jyllands!

Tabet af hele den sydlige Deel af Landet nedslog endnu ingenlunde Ditmarskernes Mod. De befæstede stærkt Vejen fra Meldorf til Hejde, hvor de i tidligere Krige havde modtaget Angreb; men den snilde Rantzau skuffede dem, trak Hæren tilbage til Alversdorf og kastede sig den 13de Juni over **Tielebrügge**, en stærk Befæstning ved Tieleaaen og en vigtig Adgang til Nordreditmarsken. Den blev med Lethed ind-

taget, ligesom og den paafølgende **Aubrügge** eller **Aabroen**, da Ditmarskerne, der ikke ventede Angreb her, uforsigtig havde trukket næsten

hele Besætningen til Hejde. Forsildig mærkede de Fjendens Fremrykken; de begik da en ny Fejl ved at rykke ud af **Hejde** og angribe den talrige

Fjende, adspredte i smaae Afdelinger istedetfor med samlet Styrke. I tre Træfninger bleve de slagne og mistede henved 3000 Mand; om Aftenen blev **Hejde** selv stormet og opbrændt. Men ogsaa Fyrsternes Hær havde lidt betydelig, og Hertug Adolf selv var bleven haardt saaret af et Hellebardebug i Ryggen over Hoftebenet. En Mængde holsteenske Adelsmænd bleve saarede og dræbte.

Hele Hojlandet og Sondermarsken var i Fyrsternes Vold; men Nordmarsken var endnu tilbage, et vanskeligt Land at angribe, da det var beskyttet af Diger, Grave og Moradser. Man havde i tidligere Krige seet, at man kun lidet kunde stole paa Landets Erobring, saalænge Nordmarsken endnu var tilbage. Men Halvdelen af det vaabenføre Mandskab laa slagen paa Valpladsen; Mangel paa Enighed havde spaltet Folkets Kraft, Uheldet i Krigen, Synet af Landets Odelæggelse og de sorgende Kvinder og Born bragte de Tiloversblevnes vilde Mod og Krigslyst til at svinde.

Allerede Dagen efter Hejdes Brand indfandt to af Ditmarskernes Præster, smukke og anselige Mænd med hvide Stave i Hænderne, sig i Fyrsternes Lejr og overgave en Skrivelse fra Forstanderne, hvori de ydmygelig bade om Lejde for de Sendebud, som de vilde skikke til Lejren for at bede om Fred. De bleve naadig modtagne af Kong Frederik og erholdt det forlangte Lejdebrev. Fem af de 48 Forstandere droge nu fra Wohrden til Lejren og begyndte Underhandlinger, hvis Ende Kongen dog ikke oppebiede; thi han drog allerede bort den 16de Juni, da hans Kroning stundede til, men havde givet Johan Rantzau uindskrænket Fuldmagt til at handle paa hans Vegne. De endelige Betingelser bleve, at Ditmarskerne skulde sværge Fyrsterne edelig Troskab, udlevere hvad der var tilbage af Byttet ved Hemmingstedt tilligemed deres Vaaben, Skyts og Krigsforraad, og sloife alle deres Fæstninger og Skandser. Deres Jord maatte de beholde til Arv og Eje, men skulde svare en Jordskyld af en Gylden, beregnet til 24 lybske Skillinger, af hver Ager Marskland indenfor Digerne, af Geesten derimod Halvdelen af den aarlige Udsæd.

Den 20de Juni udstedtes Forsikkringen om Underkastelsen, og samme Dag foregik Hyldingen vestenfor Hejde mellem **Lohe** og **Rickels**=

hof. Her samledes alle tilbageblevne Ditmarskere, 4000 vaabenføre Mænd med deres Kvinder, Børn og Tyende, Alle uden Vaaben med hvide Stave i Hænderne. Med blottede Hoveder faldt de paa Knæ og gjorde Afbigt for deres halstarrige Ulydighed; hvorpaa de med oprakte Hænder svore Kong Frederik, Hertug Hans og Hertug Adolf evig Troskab og Lydighed. Trindtom havde alt Krigsfolket baade tilhest og tilfods sluttet en tæt Ring, hvilket vakte hos endeel af den nedslagne Mængde Rædsel for en blodig Gjengjeldelse af Forfædrenes Grumhed. En af Præsterne yttrede paa Latin sin Frygt for en af sine Medbrødre; men den berømte **Henrik Rantzau**, Feldtherrens Søn, hørte det og svarede: „Hvi vil Du dømme os efter Eder selv? I kunde vel fortjene en blodig Straf, men os vilde det ej sømme, thi vi pleje ej at bryde Tro og Love!"

I Løbet af en Maaned, hvoraf den egentlige Kamp kun havde varet i ti Dage, var det lille Landskab blevet erobret, der i Aarhundreder havde tilintetgjort alle Angreb paa dets Selvstændighed. Dette heldige Udfald maa fornemlig søges i den Snildhed og Forsigtighed, med hvilken den prøvede Hærfører gik tilværks og lammede alle Ditmarskernes Kraftanstrængelser. Unægtelig viste disse deres gamle Tapperhed og Frihedskjærlighed, men de kunde dog med al deres vilde Kraft ikke udrette synderligt mod Fjendens højere Krigskunst og hurtig udførte Plan. Desuden virkede flere Omstændigheder til Ditmarskens Undergang. De bestandige Sejre og især den næsten underfulde Lykke under Kong Hans havde hos Folket vakt et Overmod og en Ringeagt for deres Naboer, der bragte dem til at ansee sig for uovervindelige og ikke blev dem mindre skadelig, end deres egen Usamdrægtighed og Adsplittelse i Partier. Uden at besidde Krigskunst og Krigstugt stolede de paa Forfædrenes Lykke og deres ubøjelige Tapperhed. Derfor blev hele Krigen fra deres Side en Række af Misgreb; idet de adsplittede sig og indskrænkede sig til Forsvar, forsømte de gunstige Lejligheder til Angreb og gave Fjenden Tid til uforstyrret at kunne udføre sine Angrebsplaner.

Over trehundrede Aar vare henrundne, siden Ditmarsken i Middelalderen sidste Gang var bleven erobret af de Danske. Nederlagene ved Bornhøved og Hemmingstedt vare hævnede. I Længden var dette heller

ikke til Ditmarskernes Skade; thi under de danske Fyrsters milde Regering nøde de bedre Kaar og større Rolighed, end deres stridbare Forfædre. Men for Øjeblikket blev Landet deelt mellem de tre Sejrherrer.

Det var i det Hele Delingernes Tid. Ogsaa Frederik den anden ansaae sig forpligtet til at dele Hertugdømmerne med sine Brødre. Den ældste, **Magnus**, havde han vel tilfredsstillet med Stifterne **Øsel** og **Kurland** 1560; men 1564 indrømmede han den yngre Broder **Hans** en Trediepart af sin Andeel i Slesvig, nemlig Amterne **Sønderborg, Nordborg** og **Ærø**, tilligemed **Pløen** og nogle flere Stykker i Holsteen. Fra denne Hertug, der til Forskjel fra den ældre Hertug af samme Navn kaldes **Hans den yngre**, nedstammede den **sønderborgske** Linie, der allerede ved hans Død 1622 deelte sig i 4 nye Linier, den **sønderborgske, nordborgske, glyksborgske** og **pløenske**; af den første af disse udsprang igjen 5 Linier, der dog alle ere uddøde paa den **augustenborgske** og den **bekske** nær, hvilken sidste siden 1825 efter Slottet Glyksborg har antaget Navn af den **glyksborgske**. Ingen af disse Linier besidder nu længere Lande i Hertugdømmerne; thi deres Ejendomme ere efterhaanden komne under Kronen.

Da Kongen i Oktober 1564 forlangte af Stænderne paa Landdagen i **Flensborg**, at de skulde hylde Hans som fjerde Hertug, afsloge de det, da de fandt, at de allerede havde Herrer nok. Hans den yngres Efterkommere bleve derfor aldrig regerende Fyrster, men ikkun Godsbesiddere og kaldtes **afdeelte** (abgetheilte) **Fyrster**. Kun de tre, af Stænderne hyldede Hertuger deeltoge i den fælles Regering, der indrettedes 1564. Den skiftede aarlig mellem Fyrsterne, saaledes at hver Fyrste i sit Aar repræsenterede de andre; iøvrigt beholdt Enhver den indre Forvaltning i sin Andeel. Paa denne mangelfulde Maade søgte man at tilvejebringe en Slags Hindring for yderligere Adsplittelse og en Slags Eenhed i Bestyrelsen. Men Enigheden mellem Fyrsterne varede ikke længe.

Allerede længe havde der været Stridigheder med Hertugerne om Forlehningen af Slesvig. Endelig kom ved tydske Fyrsters Mægling et Forlig istand til **Odense** den 25de Marts 1579, ifølge hvilket Hertugerne inden Aar og Dag skulde forlehnes med deres Andeel af Hertugdømmerne

som arveligt Lehn mod at tjene den danske Konge med 40 Mand tilhest og 80 Mand tilfods „naar han havde raadført sig med dem om Krigen.“ Da man ikke kunde komme overeens om Arvefølgen i Slesvig, skulde denne Sag i sin Tid overlades til venskabelige Fyrster, dersom nogen af Hertugerne døde uden Livsarvinger. Forlehningen foregik nu med stor Højtidelighed den tredie Maj 1580 i **Odense**, den første og eneste Handling af denne Art med Hensyn til Slesvig. Senere skete Forlehningen sædvanlig paa **Kjøbenhavns Slot**.

Endnu samme Aar den anden Oktober døde **Hans den ældre** i Haderslev uden at efterlade sig Arvinger. Strax forlangte den stridige og unøjsomme **Adolf** hele den afdøde Broders Deel, fordi han ansaae sig efter dansk Ret nærmere til Arven, end Halvbroderen Kristian den tredies Sønner; „thi i Slesvig som en Deel af Danmarks Rige gjaldt den danske Ret.“ Imidlertid forligte han sig med Kongen saaledes, at han beholdt alt Broderens rørlige Gods og af Lehnet **Tønder** og **Lygumkloster** Amter tilligemed Nordstrand og Femern; Kongen fik **Haderslev** og det **Tørninglehnske, Rendsborg** og nogle tilliggende Landsbyer. **Hans den yngre,** der jo ogsaa var berettiget til Arv, maatte Kongen tilfredsstille med Strøgods i Angel, Haderslev Amt og Sundeved, hvilket han dog fik tilbage ved et nyt Mageskifte 1584.

Saaledes gik Udstykningerne i det Uendelige, ligesom om Landet havde været Privatmænds Ejendom, uagtet Stænderne i Aaret 1460 havde annasset sig Valgret; men denne blev i Virkeligheden ikke udøvet, ligesaalidt som flere af de andre Forrettigheder, som Kristian den første havde tilstaaet. Kun naar det var til Skade for Danmark, kunde de engang imellem komme i Betragtning.

Den nordiske Syvaarskrig.

I Sverrig var ved Gustav Vasas Død 1560 hans Søn, den hæftige og vægelsindede **Erik den fjortende,** kommen paa Tronen, og nu var det snart forbi med Freden, der hidtil havde hersket mellem Dan-

mark og Sverrig under Gustav Vasa og Kristian den tredie. „Gammelt Had og unge Konger" fremkaldte den første af den Række Krige, der i halvandethundrede Aar spaltede Nordens Kraft og gjorde de nærbeslægtede Stammer afhængige af fremmede Magters Rænker. Kun Nordens Fjender kunde glæde sig ved disse Fejder; thi hvormeget Blod, hvormegen Kraft blev der ikke spildt i de unaturlige Kampe?

Den sande Grund til Krigen var de to unge Kongers Iversyge og Krigslyst, og da denne først var tilstede, fulgte Paaskuddene naturligviis af sig selv. Frederik vilde ikke aflægge de tre Kroner i Rigets Vaaben; Erik, der heri saae en Fordring paa Sverrig, indsatte dem ogsaa i det svenske trods Frederiks Modforestillinger. De Svenske forlangte Gulland tilbage og havde i Lifland gaaet fjendtlig tilværks mod Kong Frederiks Broder, Hertug **Magnus**, der efter et eventyrligt Liv tilsidst tabte alle sine Besiddelser og døde i Elendighed 1583 i **Pilten** i Kurland, da han var kommen i Strid med Zar **Ivan Vaselievitsch,** uagtet han havde ægtet en russisk Prindsesse **Maria;** og endelig havde Frederik ladet et svensk Gesandtskab fængsle i Kjøbenhavn, der skulde rejse til Tydskland for paa Kong Eriks Vegne at frie til en hessisk Prindsesse.

Fjendtlighederne udbrøde, før Krigen endnu var bleven erklæret. Da den svenske Admiral **Jakob Bagge** i Foraaret 1563 sejlede med en Flaade til **Rostok** for at hente den hessiske Prindsesse, stødte han den første Juni under **Bornholm** paa en langt mindre dansk Flaade under Anførsel af **Joakim Brokkenhuus**. Begge Admiralerne havde hemmelige Ordrer til at angribe, men lode som om Kampen var opstaaet ved et Tilfælde. Den danske Flaade maatte bukke under for Overmagten; Brokkenhuus selv blev fangen og maatte tilligemed de andre Fanger deeltage i et ydmygende Indtog i Stokholm, som Erik, der elskede prægtige Optog, lod anstille.

Kortefter udstedte Frederik den anden sin Krigserklæring mod Sverrig den 21de Juli. Krigen blev ført med den største Forbittrelse fra begge Sider og blev yderst blodig. Som sædvanlig efter den Tids Krigsbrug, skjændte og brændte man i hinandens Lande, uden at føre Krigen efter nogen egentlig Plan. Mærkelig nok afviger denne Krig

med Hensyn til den Lykke, der fulgte Begivenhederne, fra alle de følgende Krige mellem Danmark og Sverrig, idet de Danske vare heldige tillands, men uheldige tilsøs, uagtet de havde dygtige Søhelte til Anførere.

En prægtig dansk Flaade paa 27 Orlogsskibe forenede sig med 6 lybske Skibe og stak i Søen under Anførsel af den 70aarige **Peder Skram** til Urup, allerede tidlig bekjendt fra Kristian den andens Tog i Sverrig. „Danmarks Vovehals", som han kaldtes, traf den 63aarige Jakob Bagge i August 1563 under **Øland**, hvor det kom til et Søslag, der varede hele Dagen. Mørket adskilte de Kæmpende, og ingen af Parterne kunde rose sig af Sejren.

Den gamle Peder Skram blev ej længe i Spidsen for Flaaden. Træt af Kampen nedlagde han Anførselen og trak sig tilbage til sin Fædrenegaard **Urup** i Østbirk Sogn nordvest for Horsens, hvor han døde i den høje Alder af 90 Aar den 11te Juni 1581.

Næste Aar fik **Herluf Trolle** Overanførselen og løb ud med 28 Skibe for at søge efter den svenske Flaade. Forgjæves ledte han efter den under Bornholms og Pommerns Kyster; da traf han den omsider under **Øland**, henved 50 Skibe stærk. Her kom det til et af de blodigste Slag i hele Krigen. Jakob Bagges Admiralskib var **Mars Jutehataren,** ogsaa kaldet **Makaløs,** fordi man troede, at dens Lige endnu ikke var seet i Østersøen; den førte ikke mindre end 200 Metalkanoner. Skjøndt Bagge ved Storm var dreven bort fra sine andre Skibe, indlod han sig dog den 30te Maj 1564 i den ulige Kamp. Om Aftenen var det danske Admiralskib **Fortuna** saa forskudt, at Herluf Trolle maatte lade det trække sig ud af Striden; men han befalede næste Morgen de tappre Søhelte **Otto Rud** og **Jørgen Brahe** at angribe Makaløs. Kampen begyndte da med fornyet Hæftighed. Endelig lykkedes det Rud at skyde Roret bort fra Makaløs og surre sig fast ved Bagenden af Skibet, hvorpaa han entrede det i Forening med flere lybske Skibe. Efter den tappreste Modstand maatte den gamle Bagge give sig fangen, og Lybekkerne sprang i stor Mængde ombord for at plyndre. Men Skibet var kommet i Brand: Ilden greb pludselig fat i Krudtkammeret, og det stolte Makaløs sprang i Luften med sine 200 Kanoner, 900 Svenske og 300 Lybekkere, deriblandt den lybske Admiral selv. Med Nød og Neppe havde Rud og

nogle faa Andre, deriblandt Jakob Bagge, reddet sig bort fra det brændende Skib nogle Øjeblikke før Ulykken skete.

Sommeren henløb uden vigtige Begivenheder tilsøs. Men næste Aar viste den svenske Flaade sig under **Klas Horn** i Østersøen, stærkere end nogensinde. Da den danske Flaade endnu ikke var færdig til at løbe ud, spillede Horn i nogen Tid Mester i Østersøen; han tog endeel danske Handelsskibe og kunde endog vise sig udenfor Kjøbenhavn og true Danmarks Hovedstad med et Angreb. Trolle drev imidlertid med Iver paa Flaadens Udrustning. Da den lærde **Niels Hemmingsen** engang kom til ham og forestillede ham Sømandslivets Farer, sagde den ædle Riddersmand: „Hvorfor hedde vi Adelsmænd, hvorfor bære vi Guldkjæder og eje Jordegods? Mon ikke fordi vi skulle forsvare Land og Rige mod Fienden, og ikke holde os tilbage i Farens Stund, naar det gjælder."

Den første Juni gik han tilsejls med Flaaden og angreb den fjerde Juni Fienden udenfor Staden **Buchow** paa Meklenborgs Kyst. Med sit Admiralskib **Jægeren** entrede Trolle Skibet **Troilus**; men den tappre Anfører **Niels Skenk** gav ham en Kugle gjennem Armen og fik sit Skib befriet. Uagtet sit Saar vedblev Trolle dog at føre Befalingen til Slaget var endt, og selv da vilde han ikke lade sig forbinde, førend der var sørget for dem, der var farligere saarede end han. Følgen heraf var, at der gik Koldbrand i Saaret, og han maatte forlade Flaaden. Da han steg iland paa Kjøbenhavns Toldbod, fortælles der, vilde han ikke lade sig kjøre, men gik uagtet sin Svaghed op igjennem Byens Gader med Kaarden paa Skulderen. Imidlertid forværredes hans Tilstand, og Treugersdagen efter Slaget, den 25de Juni 1565, udaandede den ædle Helt sit Liv.

Derpaa fik den tappre **Otto Rud** Anførselen og begyndte den 7de Juli Kampen under **Bornholm** med Klas Horn; men Lykken havde nu engang forladt de danske Vaaben tilsøs. Efter en haardnakket og blodig Strid blev Jægeren overmandet, da der kun var 150 Mand tilbage af 900, og Rud selv fangen. De Svenske tabte 4, de Danske 7 Skibe. Ved det prægtige Triumftog, som Klas Horn holdt i **Stokholm**, gik der en Bonde foran de danske Fanger og blæste paa Sækkepibe; dette skulde være til Haan og Ydmygelse for de Danske, fordi der havde staaet

i en dansk Smædevise, at de Svenske skulde dandse efter de Danskes Pibe. Derpaa bleve de sendte ud paa Landet for at arbejde i Bjergværkerne, især i **Sala**, og deres Hoveder bleve ragede hver ottende Dag, for at man let skulde gjenkjende dem, dersom de vilde flygte bort.

Ligesaa uværdig behandlede den lunefulde, undertiden vanvittige Erik sin ædle Fange **Otto Rud**. Da denne blev forestillet ham, foer han løs paa ham med Skjældsord, fordi han havde tilføjet ham saamegen Skade. Da Rud djærvt svarede, at han ikke skammede sig ved, af yderste Evne at have holdt den Troskab, som han havde svoret sin Konge og sit Fædreland, blev Erik saa rasende, at han vilde styrte løs paa ham med sit Sværd; men Horn greb ham i Armen og mindede ham om, at det ikke var saaledes, man burde behandle en ædel Fjende. Kortefter døde Rud af Pest paa Kongsgaarden **Svartsjø** i Upland.

Aaret efter holdtes der den 29de Juli et uafgjørende Søslag ved Nordenden af **Øland**, den sædvanlige Skueplads for Søkampen i denne Krig. Da en norsk Adelsmand, **Kristoffer Maagensen Hardingmand**, var falden i Slaget, vilde Adelsmændene paa Flaaden endelig have ham hæderlig begravet. Hele Flaaden maatte derfor vente udenfor **Gulland**, medens Begravelsen foregik i **Visby**; men Følgen heraf var, at den blev overfalden af en voldsom Storm, som ødelagde 16 store Skibe og 7000 Mand, og som man ellers ganske vilde have undgaaet. Det blev en kostbar Begravelse; „flere Tusinde maatte drukne, for at Een kunde ligge tør." Men fra den Tid af indtil Krigens Slutning vare de Svenske Herrer i Østersøen.

Landkrigen truede i Begyndelsen med at tage en lignende uheldig Vending. Rigtignok beleirede Erik 1563 forgjæves **Halmstad**, der forsvaredes af den tappre **Povl Hvitfeld**, og blev paa sit Tilbagetog den 9de November slagen af Frederik den anden selv ved **Markaryd** tætindenfor Grændsen af Smaaland; men Overanføreren for den danske Hær, Grev **Gynther af Schwartzburg**, var en dorsk og ligegyldig Mand, der blot gjorde Indfald over den svenske Grændse for at røve Kvæg, som han i store Flokke lod drive gjennem Danmark ned til sit lille Fyrstendomme i Tydskland. Tidlig gik han i Vinterkvarteer, og seent forlod han det om Foraaret. Paa Grund af sin Uvirksomhed fik

han omsider sin Afsked og efterfulgtes af den bekjendte **Otto Krumpen;** men den 92aarige Olding nedlagde paa Grund af sin høje Alder snart Kommandoen, der nu blev overdraget til den tappre og snilde **Daniel Rantzau.** Herved fik Krigen en ganske anden Vending.

Daniel Rantzau til **Rienhowe** i Holsteen var født 1529 og havde nydt en omhyggelig Opdragelse og videnskabelig Dannelse; han havde endog tilbragt nogen Tid af sin Ungdom i Luthers Huus. Ridder-

Daniel Rantzau.

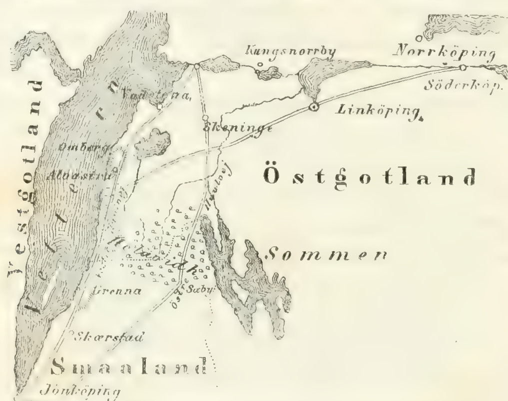
slaget vandt han, da han tjente i Kejser Karl den femtes Hær i Italien, og 1559 havde han deeltaget i Erobringen af Ditmarsken, hvor han udmærkede sig og blev saaret ved Stormen paa Meldorf. Ogsaa ved Markaryd havde han viist sin Duelighed, og tilvisse var denne fornøden; thi han modtog Overbefalingen under højst ugunstige Forhold. Med Klogskab og Kraft dæmpede han et Oprør, som de tydske Lejetropper havde begyndt, fordi de i længere Tid ikke havde faaet deres Lønning, og derpaa rykkede han frem for at tage Varberg Slot tilbage, som de

Svenske i Begyndelsen af 1565 havde erobret ved den unge Prinds **Karls** Tapperhed. I henved en Maaned havde han belejret Fæstningen, der forsvaredes med Udholdenhed af Franskmanden **Mornay**; da ilede en overlegen svensk Hær, der angives til 25,000 Mand, til Undsætning. For ikke at blive afskaaren maatte Rantzau med sin sammensmeltede Hær, der kun anslaaes til 4000 Mand, iiliomt trække sig tilbage; men inden han kunde komme over Vadestedet i **Etranaaen,** blev han indhentet af de Svenske paa **Falkenberg Hede** tætved Byen **Axtorna** i **Svarteraa** Sogn. Da Rantzau den 20de Oktober 1565 saae Fjenderne rykke frem mod hans Vognborg, opmuntrede han hurtig sine Folk med en begejstret Tale, og lovede dem, at han selv stedse skulde være i Spidsen. Derpaa faldt han med hele Hæren paa Knæ og bad med oprakte Hænder en inderlig Bøn om Sejr over den hovmodige Fjende. Da de Svenske saae dette, raabte de højt: „See Jyderne falde paa Knæ og tigge om Naade; de give sig allerede tilfange!" Men de fik snart noget Andet at vide. Med ubøjeligt Mod stormede de Danske frem; Rantzau førte selv Rytteriet, i hvis Spidse hans hvide Hjelmbusk vajede, den tappre **Frants Brokkenhuus** derimod Fodfolket. De Svenske maatte vige, først Rytteriet, siden Fodfolket, og styrtede i forvirrede Hobe ned mod Broen over Aaen ved **Kjonge,** hvor Mange satte Livet til. De Flygtende standsede først ved **Frolunda,** 5 Miil oppe i Landet, og deres Tab anslages til 5000 Mand og 30 Kanoner. Saa slet et Udfald fik det med den svenske Anfører **Jakob Henriksen Hesteskoes** Praleri, at han vilde lade de Danske nedtræde under Hestehovene! Dette er den meest glimrende Vaabendaad, som de Danske have udført i Landkrig mod de Svenske, hvorfor ogsaa en samtidig svensk Vise kalder det:

„thet manligste, som the Danske haffwe gjort
och aff the Swenske wunnet."

Rantzau blev imidlertid ikke staaende herved, og snart forherligede nye Bedrifter hans Navn. Saasnart en Pest var ophørt, som i nogen Tid havde standset Krigen, brød han tilligemed Frants Brokkenhuus op med en Hær paa 6000 Mand den første November 1567, gik ind over Smaalands Grændse, hvor de Svenske selv opbrændte Jönköping, og

trængte langsmed Vetterns østlige Bred gjennem **Vester Huulvejen** og det gamle **„Holavidh"** ind i Østgotland. Den Vej, han fulgte, var yderst besværlig; den førte snart over Bjerge, snart gjennem snævre Kløfter, og den egentlige Huulvej mellem **Skærstad** og **Alvastra** var 4 Miil lang og saa snæver, at tre Heste paa flere Steder neppe kunde gaae jævnsides. Men Rantzau var ikke den Mand, der lod sig skræmme af Hindringer, og hans Folk nærede en ubegrændset Tillid og Hengivenhed til deres prøvede Feltherre. Trods de Svenskes Modstand kom han gjennem Passet, og stod den 20de November i Østgotland. Efter

den Tids grusomme Krigsførelse bleve **Vadstena, Linkøping, Søderkøping** og endeel af **Norrkøping** opbrændte, deels af de Danske, deels af de Svenske selv for at hindre hines Fremtrængen. Den Hær, som Kong Erik stillede imod Rantzau, blev en Morgenstund i Januar 1568 overrumplet ved **Kungsnorrby** og aldeles adsplittet; Forvirringen var saa stor, at de Flygtende sprang barfodede ud i Sneen, og da dette blev for koldt, satte deres Vanter paa Fødderne og løb to Miil, forend de saae sig tilbage. Et stort Bytte gjordes, deriblandt Krigskassen med 40,000 Mark, og alle de danske Fanger bleve befriede. Men

Rantzaus Stilling var ikke destomindre mislig; omringet paa alle Sider af en overlegen Fjende maatte han tænke paa sit Tilbagetog. Den 24de Januar brød han op fra **Skeninge**, hvor han havde slaaet Lejr, og vendte sig mod den **østre Huulvej**, hvor man mindst ventede ham. Denne Vej var imidlertid yderst farlig; den førte over stejle Klipper, Broerne vare afbrudte og Huulvejene fulde af Braater eller Forhugninger. Gjennem fem saadanne havde man arbejdet sig, da stødte man paa den sjette og fik Underretning om, at der endnu var fire lignende tilbage. Alles Mod sank, undtagen Rantzaus; han vidste, at han var i Nærheden af Søen **Sommen** og fandt den, just som Tøvejret var blevet afløst af en pludselig indtraadt Frost. Isen var netop saa stærk, at man med stor Forsigtighed kunde gaae over den, og herved undgik man den værste Deel af Huulvejen uden videre Uheld, end at nogle Feltslanger med de forspændte Heste forsvandt sporløst i Dybet. Rytterne sad uafbrudt tilhest i to Dage og een Nat, og Ingen fik Hvile eller Føde, før man havde naaet **Sæby** paa Smaalands Grund. Endnu engang sejrede han over de Svenske ved **Flishult** og fangede begge deres Anførere **Hogenskild Bjelke** og **Sten Banér**. Den 14de Februar endte han sit glimrende Tilbagetog, der kan stilles ved Siden af de største Bedrifter Historien kan fremvise, da han ved **Ulfsbæk** atter betraadte dansk Grund. Hans Navn vilde være blevet navnkundigt som Oldtidens Xenophons, som den nyere Tids Moreaus og Neys, dersom han havde tilhørt et større og mægtigere Folk. Saameget større Grund er der for hans eget Folk til at mindes sin største Hærfører og hans Bedrifter!

Den store Rantzau oplevede ikke Enden paa Krigen. **Varberg** Fæstning i Halland, der i hele fire Aar havde været i Fjendevold, skulde nu gjenerobres, og dette skete ogsaa, men med Opoffrelse af Landets to gjæveste Helte. Den 6te November 1569 blev **Frants Brokkenhuus** truffen af en Kugle, og den 11te November henimod Aften bortrev en Kanonkugle fra Fæstningen den øverste Halvdeel af **Daniel Rantzaus** Hoved, just som han stod paa en Klippe og viste sine Folk, hvorledes de skulde betjene Kanonerne. Saaledes endte han brat sin Heltebane. Hans Liig blev begravet i **Westersehe** Kirke i Holsteen, hvor et smukt Gravminde blev rejst over hans Grav; men dette blev senere for en Deel

ødelagt af de Svenske under deres Indfald i Holsteen. Den gamle **Johan Rantzau** havde oplevet at see sin Slægtnings Berømmelse; han døde nemlig kort efter Slaget ved Svarteraa den 12te December 1565 noget over 73 Aar gammel, og hans Liigbegængelse blev fejret med stor Pragt i **Itzeho**.

Klippen, paa hvilken Daniel Rantzau blev truffen, kaldes endnu efter ham **Danielsklippen**. Ikke længe efter hans Fald maatte Fæstningen overgive sig. Hermed vare ogsaa de vigtigere Krigsbegivenheder forbi, naar man tilføjer, at af **Norge** især Aggershuus og Trondhjems Stifter vare blevne hærgede paa det skrækkeligste, og mange blomstrende Byer afbrændtes, som **Ronneby** i Bleking, og i Norge **Oslo**, **Hammer** ved Mjøsen og **Sarpsborg**, i hvis Sted Frederik den anden lod anlægge **Frederiksstad**.

Baade Danmark og Sverrig vare udtømte af Krigen og trængte til Fred. De Svenske vare nu endelig blevne kjede af Eriks afsindige Grusomhed; de havde afsat ham 1568 og taget Broderen **Johan** til Konge. Uagtet denne i Begyndelsen vægrede sig for at antage de Fredsbetingelser, om hvilke man var kommen overeens, maatte han dog siden finde sig i, at der den første Juli 1570 aabnedes en Fredskongres i **Stettin** under Mægling af Kejseren, Kongen af Frankrig og Kurfyrsten af Saxen. Næsten et halvt Aar hengik, inden Freden blev sluttet den 13de December paa følgende Betingelser: Sverrig skulde betale 150,000 Rdlr. i Krigsomkostninger og overlade Striden om Besiddelserne i Lifland til den tydske Kejsers Kjendelse; ligeledes skulde Striden om de tre Kroner i Vaabnerne afgjøres af Voldgiftsmænd. Hvad der imidlertid var det vigtigste, var, at Danmark afstod fra al Fordring paa Sverrig, ligesom Sverrig fra sine Paastande paa Norge, de skaanske Provindser og Gulland; thi herved oploestes Forbindelsen mellem Rigerne først retsgyldig, idet de gjensidig anerkjendte hinandens Selvstændighed og Uafhængighed. Glædeligt havde det tilvisse været, om al Mulighed til Tvistigheder derved med det samme havde været afskaaret for Fremtiden.

Troestvangen under Frederik den anden. Niels Hemmingsen.

Desværre vedblev man under Frederik den andens Regering og længe derefter at vise den Ufordragelighed i Troessager, der allerede under Kristian den tredie havde fremkaldt den uværdige Behandling af **Johan a Lasco** og en kongelig Forordning af 1554, at Enhver, der vilde nedsætte sig i Landet, skulde lade sig overhøre i Troesartiklerne. Den 20de September 1569 udstedte Frederik den anden 25 Troesartikler, som Fremmede, der vilde nedsætte sig her, under Ed skulde antage; vilde de ikke, skulde de inden trende Dage rømme Kongens Riger og Lande; antoge de dem derimod, men ikke holdt dem, skulde de uden Naade straffes paa Liv og Gods. Ved disse haarde Bestemmelser afskrækkedes mange af de flittige og vindskibelige **Nederlændere**, der flygtede fra deres Fædreland for Spaniernes Undertrykkelse, fra at nedsætte sig her i Landet, som de havde villet kunne gavne ved deres Fabrikflid. Meest bekjendt er imidlertid **Niels Hemmingsens** Skjæbne bleven. Han var født 1513 og var en Søn af fattige Bonderfolk i **Engebølle** nærved **Nysted** paa Laaland. Efter at have studeret i Kjøbenhavn gik han til Wittenberg, hvor han især sluttede sig til Melanchton. Da han var vendt tilbage, blev han Professor ved Kjøbenhavns Universitet, siden Sognepræst og tilsidst Vicekantsler ved Universitetet. Ved sin theologiske Lærdom og sine aandrige Skrifter erhvervede han sig en saadan Berømmelse i Europa, at han i samtidige Skrifter omtaltes som „Danmarks almindelige Lærer." Men han fik ikke Lov til at leve i Fred, da de lutherske Theologer i Tydskland havde ham mistænkt for at helde til den reformeerte Opfattelse af Nadveren. Især havde en Professor i Tybingen, **Jakob Andreæ**, stor Indflydelse paa den danske Kirke, da han fik Kurfyrst **August af Saxen**, der var gift med Frederik den andens Søster **Anna**, til at klage hos sin Svoger, saasnart Tybingertheologen i Afstand havde opdaget nogen Mislighed i Religionssagerne i Danmark. Saaledes styrede han til en Tid den danske Kirkes Anliggender. Paa Hemmingsen var han især forbittret fra den Tid af, at han havde modsat sig Indførelsen i Danmark af **Konkordieformlen** eller **Enighedsformlen**, som Jakob Andreæ havde udkastet; thi istedetfor at bringe Enighed, som var Hen

sigten med den, fremkaldte den netop Splid, da den omgik Stridsspørgsmaalene ved nye, spidsfindige Bestemmelser. Den første Klage afvendte Hemmingsen ved sin Forsonlighed, idet han tilbød sig at udslette den paaankede Sætning; men snart rejstes der en ny, hvorved han, truet med Kongens Unaade og bønfaldet af sine hengivne Disciple, efter lang Vægring bekvemmede sig til at give efter og udstede en Tilbagekaldelse. Dog vare hans Fjender i Tydskland endnu ikke fornøjede hermed; ved deres Indflydelse blev han 1579 uden Lov og Dom ved en kongelig Befaling pludselig afsat fra sit Embede og aflagt med et Kannikembede i **Roskilde,** hvor han siden levede indtil sin Død 1600, medens Universitetet, hvis Lys han havde været, haardt savnede hans Lærdom og Lærergaver.

Det var imidlertid langt fra, at Jakob Andreæ naaede sin Hensigt, at faae sin Konkordieformel indført i Danmark. Uagtet sin Svogers Anbefaling fattede Kongen en saadan Afsky for denne Bog, at han endog med egen Haand kastede den i Ilden, idet han raabte, at han havde faaet en Djævel fat, som han vilde brænde. Han udstedte derpaa en Befaling den 24de Juli 1580 paa **Antvorskov** Slot, hvorefter de Præster, der havde Bogen, skulde afsættes og straffes, og de Boghandlere, der solgte den, endog miste Liv og Gods uden Naade!

Det var ogsaa under Frederik den andens Regering, at Præsten **Ivar Berthelsen** blev dømt til at halshugges, men slap af kongelig Naade med evigt Fængsel, fordi han havde udeladt Djævlebesværgelsen ved Daaben. Noget senere under Kristian den fjerde blev endog Biskoppen i Fyen, **Hans Knudsen Vedel,** afsat, fordi han heldede til den reformeerte Lære; og paa samme Tid blev 1614 Præsten **Niels Mikkelsen Aalborg** i Helsingborg afsat, fordi han i et Skrift havde yttret „den hæslige Vildfarelse, at Hedningene ved Guds Naade ogsaa kunde blive salige". At der ved Siden af disse Forfølgelser fandtes en stræng **Censur** over alle Skrifter, der udkom, følger af sig selv, hvormeget end en saadan er grundstridende mod den Frihedes Aand, der er Kjærnen i Protestantismens Væsen, og derimod hører hjemme paa Pavedømmets Grund, hvor den ogsaa er opstaaet.

Vi see altsaa, at der i vort Fædreland herskede den samme snæverhjertede Troestvang, som i de andre protestantiske Lande i det 16de Aar-

hundrede. Protestanterne forfulgte endog hinanden indbyrdes med langt større Forbittrelse og Had, end Katholikerne. Saa hurtig var den nye Læres Aand bleven forvansket og glemt!

Handelens Opkomst under Frederik den anden.

Ved den uheldige Deeltagelse i Grevens Fejde havde **Lybek** lidt et uopretteligt Stød og dalede fra nu af stedse mere. I Syvaarskrigen havde den understøttet Danmark mod Sverrig, men uden synderlig Virkning, og dens Svaghed laa klart for Dagen. Dette kunde ikke andet end være heldbringende for Danmark. Da de 50 Aar vare forløbne, i hvilke Lybekkerne skulde besidde **Bornholm**, overgave de den uden at gjøre Vanskeligheder, ja fandt sig endogsaa kort efter i, at Sundtolden blev forhøjet. Rettigheden til at hæve **Told i Øresund** er ældgammel og kan spores heelt tilbage til det 13de Aarhundrede. Den grundede sig paa den danske Konges Højhedsret over Øresund, hvilket man betragtede ligesom en Flod i hans Lande; og den blev efterhaanden særdeles indbringende, saa at Søren Norby i en Samtale med Kejser Karl den femte kaldte den Danmarks „Guldmine". Under Kristian den første var det blevet bestemt, at den skulde erlægges i fiint Sølv, istedetfor at den tidligere var bleven betalt i Varer, og Kong Hans fastsatte 1490, at de Skibe, der gik gjennem Beltet, skulde betale Tolden i Nyborg. Det havde imidlertid viist sig under Syvaarskrigen, at det gamle Slot **Krogen** eller **Ørekrog**, der i Begyndelsen af det 15de Aarhundrede havde afløst det ældgamle **Flynderborg**, ikke længere var tilstrækkeligt til at beherske Sundet, da den svenske Flaade endog havde lagt sig der og opkrævet Tolden. Noget mere sydlig og nærmere Stranden lod Frederik den anden i Aarene 1574 til 1583 Fæstningen **Kronborg** opføre i gotisk Stiil og beklæde med Kvadersteen fra Gulland. Den fik Kasematter eller bombefrie Hvælvinger til en Besætning af 1000 Mand og dækkedes mod Landsiden af det saakaldte **Kronværk**, der bestaaer af 6 Bastioner. Erfaringen lærte imidlertid senere, at dette faste Slot heller ikke var

istand til at forhindre en fjendtlig Flaades Gjennemgang, naar Vinden var gunstig.

Da Frederik den anden efter Finantsministeren Peder Oxes Raad forhøjede Øresundstolden, vaktes der megen Misfornøjelse, og Lybekkerne henvendte sig endog med deres Klager til den tydske Kejser; men dette havde kun den Virkning, at Kongen atter forhøjede den særskilt for dem.

Medens Lybek og de fleste andre Hansestæder nu bestandig dalede mere og mere, hævede derimod **Hamborg** sig ved sin gunstige Beliggenhed. Med den gamle hanseatiske Trods vilde denne Stad beherske Handelen paa Elben ved den saakaldte **Tvangsret,** ifølge hvilken alle Stæderne ved Elben skulde føre deres Varer til Hamborg og sælge dem der til den Priis, som Raadet bestemte. Allerede under Kristian den tredie havde der været Stridigheder herom; de fornyedes under Frederik den anden, der nødte Hamborgerne til at opgive deres Paastand og betale en Erstatningssum af 10,000 Rdlr.; og da de senere søgte at tilkæmpe sig Tvangsretten med Magt ved at lægge Krigsskibe paa Elben, maatte de endog betale 100,000 Rdlr.

Den danske Handel tiltog nu betydelig ved disse gunstige Forhold og Kongen gav 1561 en ny **Søret,** for hvilken den berømte gamle **visbyske** blev lagt til Grund.

Finantserne holdtes paa en ypperlig Fod under den duelige **Peder Oxes** Bestyrelse, der 1565 var bleven kaldt tilbage fra sin Landflygtighed i Lothringen, og snart bragte det i høj Grad forvirrede Pengevæsen i Orden ved at formindske Udgifterne ved Hofholdningen, forhøje Øresundstolden, paalægge billige Skatter og sørge for den rigtige Erlæggelse af Afgifterne for Krongodserne. Han førte hjem med sig adskillige Ting, der hidtil havde været ubekjendte her i Danmark, nemlig **Karper, Karudser, Krebs,** fine **Frugtsorter** og et Slags Sangfrøer eller **Klokkefrøer,** der efter ham fik Navn af Peder Oxes Frøer. Med sin Hustru, **Mette Rosenkrands** til **Vallø,** fik han denne Gaard, som hun netop havde ladet opbygge; desuden besad han selv i Forvejen Gaarden **Gisselfeld.** Efter et virksomt, for Fædrelandet højst gavnligt Liv døde han den 24de Oktober 1575 paa **Frederiksborg** Slot, henved 56 Aar gammel, og blev begravet i **Frue Kirke** i Kjøbenhavn; men

Peder Oxe.

det prægtige Monument over ham og hans Frue blev siden flyttet til **Braaby** Kirke ved Gisselfeld.

Omsorgen for Videnskaberne og deres Opsving under Frederik den anden.

Pengevæsnets blomstrende Tilstand gjorde det muligt for Kongen at virke kraftig til Videnskabernes Fremme. **Kommunitetet** eller **Klostret** blev egentlig stiftet af ham, skjøndt Kristian den tredie vel havde gjort en Begyndelse dertil; men det var først 1569, at Frederik efter **Peder Oxes** og den lærde Kantsler **Johan Friis** til **Hesselagers** Raad, udvidede det saaledes, at 100 fattige Studenter kunde nyde fri Kost. Ligeledes bleve Universitetets Indtægter betydelig forøgede ved rige Gaver

af Jordegods og Tiender. **Sorøkloster** blev 1586 forandret til en kongelig Skole, hvor 30 adelige og ligesaamange borgerlige Børn fik fri Underviisning, Kost og Klæder.

Ogsaa mange Adelsmænd virkede betydelig ved deres Godgjørenhed for Oplysningen og Videnskaberne. Af dem alle gjorde dog Ingen sig saa fortjente som den ædle **Herluf Trolle** og hans Hustru **Birgitte**

Herluf Trolle.

Gjøe. Med hende fik Trolle 1544 Herregaarden **Hillerødsholm**, der behagede Kongen saameget, at han 1560 mageskiftede med ham og gav ham istedetfor den det herlige **Skovkloster** ved Næstved, der efter ham siden fik Navn af **Herlufsholm**. Selv videnskabelig dannet, understøttede han de unge Studerende og skjænkede flere lærde Skoler betydelige Summer. Da han ingen Børn havde, bestemte han den 23de Maj 1565, kort før han gik ud paa sit sidste Søtog, at der skulde stiftes en Skole paa hans Gaard Skovkloster, hvortil han vilde skjænke denne Gaard med alt tilhørende Gods. Saasnart Herluf Trolle var død, sørgede hans

Hustru, den fromme, forstandige Birgitte Gjøe, med Iver for, at hendes Huusbondes Villie kunde blive efterlevet. Hun flyttede strax ud af Gaarden og levede indtil sin Død i den nærliggende **Maglemølle**,

Birgitte Gjøe.

bestandig med sin kjære Stiftelse for Øje og varetagende dens Tarv. Hvad hun sparede sammen ved sin tarvelige Levemaade, anvendte hun til Gavn for Skolen og de Børn, der bleve sendte derhen; hun solgte endog sine Smykker og Kostbarheder for at kunne pryde Kirken og opreiste her et prægtigt Gravminde for sin Ægtemage. Da man engang spurgte hende, om hun ikke fortrød, at hun havde bortgivet sin hele Formue, svarede hun, at hun gjerne vilde have skjænket to Gange saameget bort, dersom hun havde ejet det. Saaledes levede hun et gud-

frygtigt og tarveligt, stille og dog virksomt Liv til sin Død den 25de Juli 1574. Den ædle Dannekvinde hviler ved sin Mands Side, hvem hun saa fuldkommen lignede i Sindelag og Tænkemaade.

En Mængde udmærkede Videnskabsmænd bidroge ogsaa til at forherlige Frederik den andens Regering. **Henrik Rantzau**, født 1526, en Søn af den bekjendte Johan Rantzau, fik endog for sin ualmindelige Lærdom Tilnavnet „den Lærde." I sin Ungdom levede han nogen Tid i Luthers eget Huus og studerede siden i Wittenberg, hvorhen de unge Danske sædvanlig søgte paa den Tid. I Hjemmet kom han til at beklæde de højeste Værdigheder; han blev Amtmand i Segeberg, efter sin Fader Statholder i Hertugdømmerne og Ridder af Elefanten. Deels ved Arv, deels ved Giftermaal samlede han uhyre Rigdomme og ansaaes for den rigeste Adelsmand paa den Tid. Foruden sine 20 Slotte og Herregaarde ejede han 9 smukke Gaarde omkring i Stæder i Hertugdømmerne og de tilgrændsende Lande. Han laante ofte Kong Frederik, Kejser Karl den femte, Dronning Elisabeth i England og Stæderne Hamborg og Lybek betydelige Summer. En stor Deel af sine Rigdomme anvendte han til Gavn for Videnskaber og Kunster. Med Gavmildhed understøttede han trængende Lærde, anlagde Bogtrykkerier, deriblandt paa Slottet **Vandsbek**, erhvervede sig en dengang usædvanlig Bogsamling paa 7000 Bind og prydede sine Slotte med skjønne Malerier, Billedstøtter og Indskrifter; for de sidste nærede han stor Forkjærlighed. Heller ikke sparede han paa Penge til Anlæg af Broer, Landeveje, Papir- og Oliemøller og andre nyttige Ting. Af hans Skrifter er især hans Beskrivelse af Ditmarsker-krigen 1559, der udkom samme Aar, bekjendt; som Forfatter heraf kalder han sig med det opdigtede Navn Cilicius Cimber. Højt æret og anseet døde han i en høj Alder den 31te Marts 1598 og blev begravet i **Itzeho**, hvor der paa hans Gravminde blev sat en Indskrift, som han selv havde forfattet.

Som den, der har den største Fortjeneste af Fædrelandets Sprog og Historie paa den Tid, maa nævnes Mester ɔ: Magister **Anders Sørensen Vedel**, født 1542 i Vejle, hvor Faderen var Borger og hvoraf han fik sit Tilnavn. Efterat have studeret i Wittenberg blev han først Frederik den andens Hofpræst og siden kongelig Historieskriver. Da

et Kannikembede i **Ribe** var givet ham til Underhold, boede han i denne By og anlagde et Bogtrykkeri paa **Liljebjerget,** hvorfra hans fleste Skrifter udgik. De ere saavel theologiske, som historiske Arbejder; de mærkeligste ere hans **Oversættelse af Saxe,** der med Rette kan kaldes fordansket, saa frit og fyndig ere Sagnene gjengivne i Modersmaalet,

Anders Sorensen Vedel

og hans Udgave af „hundrede udvalgte danske Viser" eller **Kæmpeviser,** den første Samling af de gamle Folkesange fra Middelalderen. Det var nærmest Dronning **Sofias** Opfordring, der fremkaldte denne Samling 1591, hvormed de danske Fruer og Jomfruer vare Vedel behjælpelige. Derimod udkom der aldrig Noget af hans store Danmarkshistorie, hvorpaa han arbejdede i mange Aar; men efter de Brudstykker af den, der endnu ere til, maa man beklage, at et stolt Nationalværk enten er blevet ufuldført eller er gaaet tabt. Imidlertid skaffede hans Langsomhed

med dette Arbejde ham mange Krænkelser. Han døde den 13de Februar 1616.

Den Mand, der udførte det vigtige Arbejde, at fortsætte Saxe og give en Danmarkshistorie i Modersmaalet, var Kantsleren og Rigsraaden **Arild Hvitfeld til Oddersberg,** der var født 1549 og døde den 16de December 1608 paa **Herlufsholm,** hvor han levede i sine sidste

Arild Hvitfeld.

Aar og virkede for sin Morbroder Herluf Trolles Stiftelse. Han staaer i sin **Danmarkshistorie** og den tilføjede **Bispekrønike** tilbage for Vedel i Henseende til Sprogreenhed, Smag og Folkelighed; Fremstillingen er tør og bærer stærkt Præg af Adelsmandens Partistilling; men ikke destomindre have hans Værker stor Vigtighed som de eneste fra den Tid, der indeholde en rig Samling af **Aktstykker,** skjøndt disse rigtignok med Hensyn til Nøjagtighed lade meget tilbage at ønske.

Fremfor alle danske Lærde erhvervede **Tyge Brahe** sig et berømt Navn. Han var født den 14de December 1546 paa **Knudstrup** i **Kaagerød** Sogn i Skaane, østlig for Helsingborg, og var en Søn af **Otto Brahe**, Befalingsmand paa Helsingborg og Fru **Beate Bille**. Allerede meget tidlig viste sig hans Lyst og Anlæg til Stjernekundskaben, og da han i sit 16de Aar blev sendt til **Leipzig** med den 20aarige

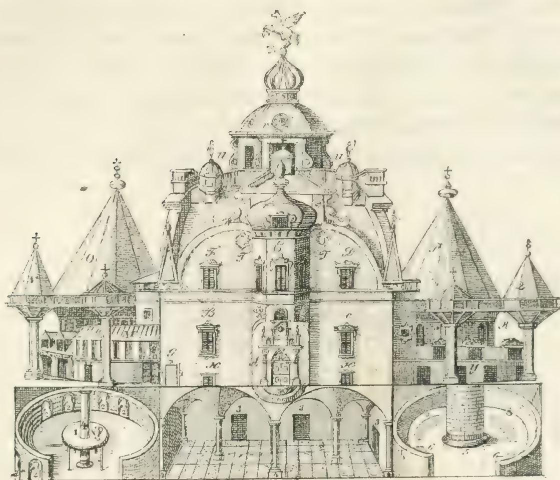

Tyge Brahe.

Anders Vedel som Hovmester, lagde han sig ikke efter Retsvidenskaben, som hans Farbroder og Plejefader **Jørgen Brahe** til **Tostrup** ønskede, men kastede sig med Iver over sit Yndlingsstudium. Siden opholdt han sig i **Rostok**, hvor han i en Duel med en dansk Adelsmand **Manderup Parsberg** mistede et Stykke af sin Næse, hvilket han dog erstattede med et lignende af Guld og Sølv. Da han efter sin Farbroders Død stod i spændt Forhold til sin øvrige Familie, der ansaae hans Beskæftigelser med Videnskaberne for uværdige for en Adelsmand, og han i det Hele kun fandt liden Opmærksomhed i Fædrelandet, tænkte han endog i nogen

Tid paa at forblive i Udlandet, især i **Augsburg**, i hvilken By han fandt megen Behag, og hvor han blev viist megen Anerkjendelse. Danmark vilde altsaa være gaaet Glip af ham; da kaldte hans Faders Død ham 1570 tilbage til Hjemmet. Her opholdt han sig dog kun sjælden paa Knudstrup, men derimod sædvanlig paa **Heridsvadkloster** hos sin Morbroder **Sten Bille**, der selv lærd satte megen Priis paa hans Omgang og indrettede et kemisk Laboratorium for ham; thi paa den Tid synes han især at have lagt Vind paa Kemien og mindre paa Astronomien. Da kaldte en heldig Begivenhed ham igjen tilbage til denne Videnskab. Det var om Aftenen den 11te November 1572, da han gik over Gaarden for at spise hos sin Morbroder, at han forbavsedes ved at see i Stjernebilledet **Kassiopeia** en ualmindelig stor Stjerne, der var klarere end **Sirius**, og som han aldrig før havde seet. Han begyndte nu at iagttage denne periodiske Stjerne, medens den efterhaanden aftog og tilsidst ganske forsvandt, og nedlagde næste Aar sine Betragtninger i Skriftet „de nova stella“ ɔ: om den nye Stjerne, hvilket gjorde ham verdensberømt og foraarsagede, at man ogsaa i Danmark blev opmærksom paa hans ualmindelige Dygtighed. Fjendskabet med hans Familie var netop paa samme Tid tiltaget, da han havde ægtet **Kirstine**, en Bondepige af sjælden Skjønhed paa hans Gods Knudstrup; desuden havde han skaffet sig mange Fjender blandt Adelen ved sin hensynsløse Spot over dens Uvidenhed og Fordomme. Han tænkte derfor paa at nedsætte sig i **Basel**, hvor han havde opholdt sig i længere Tid paa en ny Udenlandsrejse; men Kong Frederik den anden forhindrede denne Plan ved strax efter hans Hjemkomst den 23de Maj 1576 at forlehne ham med Øen **Hveen** paa Livstid, for at han der kunde indrette sig et Observatorium og et Laboratorium.

Herved blev den berømte Mand for en Tid bevaret for Fædrelandet. Da nye kongelige Understøttelser kom til, nemlig en aarlig Løn af 500 Rdlr. og Indtægten af et Lehn i Norge, der senere ombyttedes med et Kanonikat i Roskilde, saae han sig i Stand til i Løbet af 4 Aar at opføre det herlige **Uranienborg** paa det høieste Punkt af Øen med fri Udsigt til alle Sider over Sundet saavel til Skaanes som Sjællands Kyster. Det egnede sig saaledes fortrinlig til astronomiske Iagttagelser.

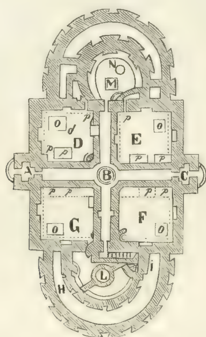
Uranienborg.

A. Den østre Dør.
B. Vinterstuen.
C. Gjæstekammer.
D. Det røde Kammer.
E. Det gule Kammer.
F. Det blaae Kammer.

(D.–F.: Svarende til disse 3 Værelser var imod Vest en grøn Sommerstue.)

G. Grundstenen (med Indskrift), der 1576 lagdes af den franske Gesandt Danzæus.
H. Kjældervinduer.
M. Studeerkammer og Bibliothek.
N. Det lille Observatorium imod Syd, hvori endeel smaae Instrumenter stode.
O. Det store Observatorium imod Syd, hvori nogle af de vigtigste og største Instrumenter stode.
P. Det store nordlige Observatorium, hvori ogsaa endeel store Instrumenter.
Q. Det lille nordlige Observatorium, hvori endeel mindre Instrumenter.
R. En ottekantet Sal.
S. Indgangen, der førte ned til Laboratoriet og op til Observatoriet.
T. 8 Kamre til Studerende.
U. Tvende ottekantede Kamre.
V. Uhret. Under Kuglen, hvori Uhret var, en ottekantet Sal med Udsigt til alle Sider, omgiven af et Galleri.
X. En forgyldt Pegasus, som Fløj, der i bemeldte Sal angav Vinden ved en Viser.
Y. Vinduer til Brændekjælderen.
1. Et rundt Bord i Laboratoriet.
2. 16 Ovne til chemiske Undersøgelser.
3. Dørene til Kjældrene under det store Huus.
4. Pillerne, som bare Kjælderhvælvingerne.
5. Den 40 Alen dybe, murede Brønd.
6. Nogle Kister af Cement.

Allerede i det første Aar, da Borgen var under Bygning, kunde Brahe gjøre sin første Observation, nemlig paa sin Fødselsdag den 14de December 1576. Den herlige Bygning laae paa en aaben **Runddeel**, omgiven paa alle Sider af Blomsteranlæg og Træhaver; udenom disse gik en **Vold**, der dannede en Fiirkant med halvcirkelformede Udbøjninger paa Midten, hvori der laa Lysthuse. Enhver Side af Volden var 300 Fod lang, dens Tykkelse forneden 20 Fod, dens Højde 22 Fod. Hjørnerne

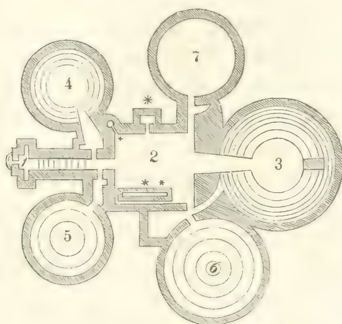

Grundtegning af Uranienborg.

A. Døren imod Øst.
B. Vandspringet.
C. Døren imod Vest.
D. Vinterstuen.
E, F og **G.** Gjæstekamre.
H. Kjælder og Kjøkken.
I. Trappen til andet Stokværk.
L. Den 40 Alen dybe Brønd, hvorfra Vandet igjennem hemmelige Rør lededes til alle Værelser.
M. Bibliotheket.
N. Den store Globus.
O. 4 Borde for de Studerende.
P. Senge.

vendte nøjagtig mod de fire Verdenshjørner og vare forbundne ved to Korsveje; i det vestlige og østlige fandtes **Porte**. **Slottet** selv, der paa medfølgende Afbildning er seet fra den østlige Side, havde mod Nord og Syd to større og to mindre **Observatorier**; alle fire vare omgivne med Altaner og havde spidse Tage, der bestode af bevægelige trekantede Bræder, som kunde tages bort for at skaffe Udsigt til hvad

Side man vilde. Det store **Laboratorium** laa i Kjælderen tilvenstre; det havde 16 Ovne og i Midten et rundt Bord, hvorigjennem en af de Søjler gik, der bare Kjælderen. Tilhøjre i denne laa derimod **Kjøkkenet**, med en 40 Alen dyb, muret Brønd i Midten, hvorfra Vandet blev ledet omkring i hele Bygningen. Under det større sydlige Observatorium fandtes **Bibliotheket**; her stod den prægtige **Himmelglobus** af Messing, der var 6 Fod i Diameter, hvorpaa Tyge Brahe lod arbejde næsten hele

Grundtegning af Stjerneborg.

1. Nedgang til Observatoriet.
2. En firkantet Stue, hvorfra man gik ind til de andre hvælvede Kamre.

3, 4, 5, 6 og 7. 5 Krypter eller hvælvede Kamre. I hvert af disse stod et af de største astronomiske Instrumenter.

* Paa dette Sted stod en Seng for T. Brahe selv

** Et langt Bord. I det trekantede Rum nedenfor var en Seng for en af de Studerende.

sit Liv og havde ladet anbringe 1000 Firstjerner med deres nøjagtige Stilling i Aaret 1600. Efter hans Død i Prag kom den til **Neisse** i Schlesien, hvor den under Trediveaarskrigen faldt i Hænderne paa Kristian den fjerdes Søn Prinds **Ulrik**, der erobrede Byen. Han sendte den til Kjøbenhavn, hvor den opbevaredes paa Rundetaarn, indtil Ildebranden 1728 fortærede det sidste Minde, som Fædrelandet besad om Tyge Brahes Virksomhed.

Overst paa Bygningen, ovenover Pavillonen med Klokken og Uhrskiven, saaes en gylden **Pegasus**, der var Flojen paa Huset og hævede sig 75 Fod over Jorden. Hver af Siderne af Bygningen var 60 Fod lang. I Aaret 1580 stod den anselige Borg fuldtfærdig, stolt knejsende paa sit hoje Stade og vidt og bredt forkyndende sin Herres Roes, idet den skuede ud over Land og Hav!

Tyge lod sig imidlertid ikke noje med Uranienborg alene. Erfaringen viste nemlig, at Jagttagelserne i den hoje Bygning just ikke bleve ganske nojagtige, naar stærke Storme rystede den og bragte Instrumenterne noget ud af deres Stilling. Han lod derfor i Aaret 1584 anlægge et underjordisk Observatorium **Stjerneborg**, der laa 70 Skridt sydfor Uranienborg. Det dannede en Kvadrat, hvis Side var 70 Fod lang, og var omgivet af en Indhegning, der var meget lavere, men omtrent af samme Form som Uranienborgs. Ad en Trappe kom man ned i et Forværelse, hvorfra man kunde gaae ned i de fem **Krypter** eller underjordiske Observatorier; de vare cirkelformede, og i hvert var der opstillet et anseligt Instrument. **Tagene**, hvorunder disse Instrumenter stode, vare næsten det Eneste, der hævede sig over Jordens Overflade; et af dem havde endog en betydelig Hvælving med Spiir. De vare iovrigt bevægelige og kunde drejes om eller aabnes i forskjellige Retninger, ligesom paa Uranienborg. Opstillingen af Instrumenterne i disse Krypter var langt fastere end i en hoj Bygning, og Jagttagelserne folgelig sikkrere.

Over 20 Aar levede Tyge Brahe paa denne Borg og dyrkede med Iver sine Yndlingsvidenskaber, Astronomi, Kemi og Lægevidenskab. Stedse opholdt der sig hos ham 10 a 20 unge Studerende, deriblandt mange Fremmede, der gik ham tilhaande og uddannede sig under den beromte Mesters Vejledning. Af disse hans Disciple har især **Longomontanus** erhvervet sig et beromt Navn. Ogsaa en Mængde Fyrster og Gesandter kom over til den lille O for at see og beundre hans Indretninger. Kong Frederik den anden og Dronning Sofia besogte ham ofte og bevarede deres Yndest for ham, saalænge de levede; ligeledes kom Kristian den fjerde i sin Mindreaarighed derover tilligemed Rigsraadet og Anders Vedel. Af udenlandske Fyrster modtog han Besog af

Dronning Sofias Fader, Hertug **Ulrik af Meklenborg,** og hendes Moder **Elisabeth,** Hertug **Henrik af Brunsvig,** Landgrev **Vilhelm af Hessen-Kassel** og den skotske Kong **Jakob den sjette,** senere Konge i England under Navn af Jakob den første, da han 1590 var kommen til Danmark efter sit Bryllup med Prindsesse Anna, Kristian den fjerdes Søster. Denne for sin Lærdom saa bekjendte Fyrste blev hos Brahe i hele otte Dage og blev saa indtagen af ham, at han ved sin Afrejse tillod ham at forlange, hvad han vilde. Brahe udbad sig kun nogle latinske Vers, forfattede af Kongen selv og skrevne med hans egen Haand, tilligemed en engelsk Hund, der senere skal være bleven en vigtig Aarsag til hans Ulykke. Thi da den myndige Rigshofmester **Kristoffer Valkendorf,** der var fulgt med den unge Kong Kristian over til Hveen 1595, en Morgen vilde gaae over til Brahe, gjøede Hunden, der laa ved Døren, ad ham; og da han i sin Vrede sparkede til den, blev Brahe forbittret over sin Yndlingshunds Mishandling og skjændte paa Valkendorf. Dette kunde den hovmodige Adelsmand ikke glemme, og han benyttede siden sin høje Stilling til at skade Brahe.

Ved Frederik den andens Død 1588 havde Brahe tabt sin trofaste Velynder og Beskytter. Under Kristian den fjerdes Mindreaarighed modtog han vel endnu i nogen Tid Gunstbeviisninger af Formynderne; men efterhaanden døde den ene efter den anden af hans Velyndere i Rigsraadet og afløstes af hans Uvenner. Adelen nærede Uvillie imod ham paa Grund af hans Giftermaal med en Pige under sin Stand, om hvem man forresten ikke rigtig veed, om hun var en Bondepige eller en Præstedatter. Mange følte sig krænkede over den hensynsløse Spot over deres Uvidenhed, hvormed Brahe gjengjældte deres hovmodige Opførsel, og Mange misundte ham hans Berømmelse og betydelige Indtægter. Det varede ikke længe, førend han mærkede Følgerne af sine Fjenders Virksomhed. Den Omstændighed, at Brahe synes at have behandlet Præsten og Bønderne paa Hveen temmelig vilkaarlig, benyttede de især til at nedsætte ham i den unge Konges Gunst, hvis levende Retfærdighedsfølelse oprørte sig mod enhver Uret. Efterhaanden berøvede man ham hans Indtægter. Forgjæves henvendte han sig til Kantsleren **Kristen Friis,** der havde efterfulgt hans Beskytter, den berømte Niels

Kaas, mindede ham om, at Rigsraadet havde lovet at beskytte hans Værk, og bad ham om, at han maatte beholde det aarlige Bidrag til Instrumenternes Vedligeholdelse tilligemed det norske Lehn; dette blev ham alligevel berøvet, ligesom kortefter hans Kanonikat i Roskilde, skjøndt det var blevet ham tilstaaet for Livstid; og det fratoges ham under Paaskud af at han lod Kapellet, der hørte dertil, tilligemed Kirken paa Hveen forfalde. Man paastod tillige, at Landet ikke kunde undvære disse Indtægter; og dog blev Kanonikatet kortefter netop givet til Kantsleren selv, der allerede iforvejen nød et Kanonikat i samme Kapitel.

Det blev nu umuligt for Brahe at forblive paa Hveen, da han manglede Midlerne til at vedligeholde sit Værk. I April 1597 maatte han forlade det Sted, hvor han i mere end 20 Aar havde levet et lykkeligt Familieliv, og hvor han havde offret sine bedste Aar i rastløs Virksomhed for en Sag, der havde bragt ham og Fædrelandet saamegen Berømmelse. Med sin Familie, sine Disciple og den største Deel af sine Instrumenter drog han til **Kjøbenhavn**, hvor han fortsatte sine kemiske Forsøg i sin Gaard i **Farvegaden** og sine Jagttagelser paa sit Observatorium paa **Vestervold**. Men ikkun i et Par Maaneder fik han Lov til at leve i Fred; thi da Kongen var rejst til Tydskland, benyttede Valkendorf sin herved udvidede Myndighed til at tilføje ham nye Krænkelser. Ved Byfogden lod han ham forbyde de kemiske Forsøg, under Paaskud af at de kunde foraarsage Ildebrand, og sendte tillige to temmelig ukyndige Mænd over til Hveen for at undersøge hans efterladte Instrumenter, som de erklærede for unyttige og for blotte Kuriositeter. Da det som en Følge heraf var blevet ham forbudt at anstille Jagttagelser, blev Opholdet i Fædrelandet efter saamange Krænkelser ham med god Grund utaaleligt.

Endnu samme Sommer drog han med Familie til **Rostok** og skrev herfra den 10de Juli et Brev til Kristian den fjerde, hvori han med Besindighed og Maadehold viste Aarsagerne til sin Bortrejse. Det behagede imidlertid ikke Kongen; thi i sit Svar behandlede han Brahe meget haardt og uskaansomt, bebrejdede ham hans Mangel paa Ærbødighed og viste stor Ligegyldighed for hans Fortjenester. Dette Brev maatte betage Brahe alt Haab om at kunne virke i sit Fædre-

land, som han altsaa først forlod, da han var bleven bragt til det Yderste.

Et heelt Aar opholdt han sig nu hos den lærde **Henrik Rantzau** paa Slottet i **Vandsbek** og modtog her Tilbud fra flere udenlandske Fyrster om at komme til deres Hof. Han foretrak Opholdet hos Kejser **Rudolf den anden**, der i høj Grad elskede Videnskaberne, især Astronomien og Kemien. Hos ham fandt han en meget naadig Modtagelse i Prag; Kejseren talte længe med ham paa Latin, gav ham en aarlig Indtægt af 3 til 4000 Gylden og indrømmede ham Slottet **Benach** i Nærheden af Prag, som han bad ham om at gjøre til et nyt Uranienborg. Sine Instrumenter paa Hveen lod han hente herhid af sin ældste Søn og begyndte igjen sine Jagttagelser, ved hvilke den berømte Mathematiker **Johan Keppler** understøttede ham. Men uagtet de gunstige Vilkaar, hvorunder han virkede, følte han sig dog aldrig rigtig tilfreds i sin nye Stilling; en vis Uro forfulgte ham bestandig og lod ham ikke have et blivende Sted. Snart flyttede han ind til Prag, snart atter ud til Benach. Det var en hemmelig Længsel efter Fædrelandet, der fortærede ham. Han blev mørk og pirrelig, og hans Familie selv formaaede ikke at opmuntre ham. Et ulykkeligt Tilfælde paadrog ham en smertelig Sygdom, der gjorde Ende paa hans Liv den 24de Oktober 1601 i hans 55de Aar. Med stor Pragt fejredes hans Begravelse i Prag, hvor hans Liig blev nedlagt i **Theinerkirken** i den gamle Stad, ved den første Pille tilvenstre fra Koret. Hans Familie rejste et prægtigt Monument over ham, hvorpaa hans Billede i fuld Rustning findes udhugget i Marmor. Ovenover dette sees en Tavle med en latinsk Indskrift, der i Korthed skildrer hans Liv og hans Fortjenester.

Hans Familie forblev i Bøhmen, hvor Moderen Kirstine døde 1604. Først omtrent 30 Aar efter Tyge Brahes Død fik Børnene deres nærmeste Slægtninge i Danmark til at udstede et Dokument, der er undertegnet den 3die Maj 1630, hvori de erkjendte hans Børn for ægte og for at være retmæssige Arvinger, istedetfor, som det tidligere hed, „at han ikke havde været gift, men havde avlet otte Børn med en ufri Kvinde." Da denne Erklæring var affattet paa Tydsk, har Hensigten dermed udentvivl været, at de skulde bruge den i Arvesager i Bøhmen.

Maaskee er den nærmest bleven fremkaldt ved Brahes yngste Søster Sofias Bestræbelser. Hun var den eneste af hans Søskende, der sluttede sig til ham og forstod at skatte hans Virksomhed. Hendes Liv blev ogsaa ligesom hans fuldt af Gjenvordigheder, da hun ligeledes blev en Gjenstand for Slægtens Uvillie. Udrustet med fortrinlige Anlæg, erhvervede hun sig sjældne Kundskaber, fornemlig i den klassiske Literatur, og skrev latinske Vers med stor Færdighed. Det var dog især Astronomien og Astrologien, som hun dyrkede med Forkjærlighed, og hun gik sin Broder tilhaande ved hans Jagttagelser. Ikkun 17 Aar gammel hjalp hun ham med at observere en Maaneformørkelse. Men da hun havde tilsat sin Formue herved, blev hun efter Broderens Bortrejse og Død en lang Tid udsat for Nød og trange Kaar, og først i en fremrykket Alder saae hun atter blidere Dage. Denne herlige Kvinde, i dobbelt Betydning den store Brahes Søster, opnaaede den høje Alder af 87 Aar og døde 1643.

Af Ydre var Tyge Brahe af Middelhøjde, stærktbygget, rødmusset og havde blondt Haar. De anstrængende Studier, der nedbrøde hans oprindelig stærke Helbred, havde givet hans Ansigtstræk en vis Fasthed og Alvor; ikke destomindre var han i sine bedre Dage sædvanlig munter og oprømt og forstod at oplive sine Omgivelser ved sin vittige Skjemt, der ofte fik et satirisk Anstrøg. Hans Lune sparede ikke hans bedste Venner og gjorde dem undertiden til hans bittre Fjender. I sit Huus var han uindskrænket Herre og tog intet Hensyn til Kongerne og Fyrsterne, der besøgte ham; de maatte alle rette sig efter hans Levemaade.

Ligesom de tidligere Astronomer beskæftigede Brahe sig med **Astrologi** eller Stjernetyderi. I sin Overbeviisning om Eenheden mellem det Himmelske og Jordiske troede han at kunne finde Menneskenes Skjæbne og vigtige Begivenheder bestemte i Stjernerne. Mærkelig er hans Spaadom i Anledning af den nye Stjerne, at der omtrent 1592 i Norden vilde fremstaae en Mand, der fra Aar 1620 vilde have den største Indflydelse paa Verdensbegivenhedernes Gang indtil Aar 1632. Dette kom næsten ganske til at passe paa den store Gustav Adolf, der jo netop i det sidste Aar endte sin korte, men glimrende Løbebane. Naar man derimod har tillagt ham de saakaldte **Tyge Brahes-Dage** eller 32 Dage

om Aaret, paa hvilke det var ulykkeligt at foretage sig Noget, da er dette en senere Overtro, som man har villet give Anseelse ved at henføre den til hans berømte Navn. At bestemme lykkelige og ulykkelige Dage ved faste Datummer, strider saa aldeles mod Astronomiens Væsen, at Tyge Brahe umulig kan have antaget det.

Skjøndt det vel ikke kan nægtes, at Brahe ved sin Stolthed, Stivsindighed og Haardhed tildeels selv havde givet Anledning til sin Ulykke, saa er det dog ogsaa klart, at den unge Kong Kristian ikke burde have lyttet til hans Fjender i den Grad, at han aldeles glemte hans Fortjenester og den Omhu og Forkjærlighed, hvormed hans egen Fader, Kong Frederik den anden, havde fredet om den store Mester og hans herlige Værk. Følgen heraf var, at dette snart blev lagt øde: Uranienborg sank i Gruus, og allerede under Kristian den fjerde blev **Kongsgaarden** eller Kronens Gaard paa Hveen opført af dens Steen. Intet Under altsaa, at den franske Biskop **Huet**, der kom til Hveen 1652 for at see Uranienborg, aldeles intet Spor fandt af Bygningen, og at den eneste Levning, der nu sees, er en muret **Brønd**, der har været i Kjøkkenet.

Ogsaa hans Instrumenter ere siden adspredte og forsvundne; men hans Skrifter, der indeholde hans udmærkede Jagttagelser, ville stedse bevare Mindet om den verdensberømte Astronom, der med Rette førte Valgsproget: Esse potius quam haberi ɔ: „hellere være end holdes for at være.“ Ligesom hans Virksomhed mere tilhører Verden end hans utaknemlige Fædreland, saaledes skulde dette ikke engang gjemme hans Støv.

Paa samme Tid blev en anden Mand, der havde gjort sig fortjent af Danmark, skaanselsløst behandlet. Det var den gjæve Færing **Magnus Hejnesen**, en Præstesøn fra **Næs** paa Strømø. Med Iver og Raskhed rensede han Farvandene for de Sørøvere, der dengang opfyldte de nordiske Have, og de færingske Sagn og Sange vide at fortælle om hans snilde og dristige Bedrifter. Ikke destomindre blev han efter Frederik den andens Død anklaget for Fribytteri, hvortil han vel ved sin vilde og uforsigtige Færd kunde have givet nogen Anledning, og han blev virkelig dømt til Døden og henrettet paa Gammeltorv 1589. Da Bøddelen vilde binde ham for Øjnene, vægrede han sig og sagde:

„Jeg har seet saamangen dragen Klinge; vær kun ikke bange, jeg er det ikke." Siden blev Sagen optagen paany og Hejnesen funden fuldkommen uskyldig. Hans Navn blev da atter gjort ærligt, og hans Liig fik en hæderlig Begravelse.

Frederik den andens Yndlingsslotte; hans Familieliv og Død.

Den Orden, som Peder Oxe igjen bragte i Pengevæsnet, satte Kongen istand til at opføre flere anselige Bygninger foruden det vigtige **Kronborg Slot**. Hans Kjærlighed til Jagten bragte ham til at vælge skjønne og skovrige Egne for sine Slotte. **Hillerødsholm**, som han havde tilbyttet sig 1560 for Skovkloster, forvandlede han i de næste 7 Aar til **Frederiksborg** Slot. Han opholdt sig gjerne her, endnu medens Slottet stod under Bygning, og skal da have boet i det vestlige Taarn. Uagtet Rummet var meget indskrænket, skal han dog have havt Hoffet og Kancelliet med sig. Ogsaa i den skovrige Himmelbjergsegn opholdt Kongen sig ofte, nemlig paa **Skanderborg Slot** og det gamle **Omkloster**, som han 1561 lod forandre til et Jagtslot under Navn af **Emborg**, men snart igjen lod nedbryde, og Godset blev da henlagt under Skanderborg Slot. **Antvorskov Kloster** lod han ligeledes for Jagtens Skyld ombygge til et Slot 1585 og levede her ofte i sine sidste Aar. Kristian den fjerde opholdt sig ogsaa undertiden her, men de følgende Konger bekymrede sig ikke synderlig derom. Siden blev det beboet af Amtmændene over Antvorskov Amt, indtil det 1774 blev Privatejendom, blev derpaa udparcelleret og gik 1816 tilgrunde ved Nedbrydelsen af den gamle Hovedbygning.

Den 14de Februar 1588 bivaanede Kongen sin Broder **Hans den yngres** Bryllup med **Agnes af Anhalt** paa Sønderborg Slot. Allerede længe svagelig, blev han her alvorlig syg og maatte ved Tilbagekomsten lægge sig paa Sottesengen paa **Antvorskov Slot**. Da Lægen følte hans Puls, sagde den fromme Konge: „Lad kun Pulsen slaae, som den vil; det vide vi, at Guds Naade ikke slaaer fejl." Gudhengiven døde han Skærtorsdag den fjerde April, endnu ikke 54 Aar

Det ældste Frederiksborg.

gammel. Endnu paa sin Dødsseng lod han holde Gudstjeneste for sig og sang med høj og klar Stemme før og efter Prædiken Psalmer med de Tilstedeværende.

Den femte August blev han begravet i Roskilde Domkirke i Kristian den førstes Kapel, hvor der oprejstes et prægtigt Monument over ham, der ligner Kristian den tredies, men i kunstnerisk Værd staaer tilbage for dette.

Ligesom hans Regering i det Hele var heldbringende og hæderlig for Danmark, saaledes var ogsaa hans personlige Karakteer i høj Grad elskelig og agtværdig. Han besad stor Kjærlighed til Videnskaberne og uskromtet Gudsfrygt, men kunde dog ikke holde sig fri for den Tids Strænghed mod andre Troesbekjendere. Heller ikke var han fri for en

Antvorskov.

anden af Tidens gængse Svagheder, nemlig en for stor Tilbøjelighed til stærke Drikke, der vel endog kan antages at have forkortet hans Dage.

Først 13 Aar efter sin Tronbestigelse ægtede Frederik den anden sit Sødskendebarn **Sofia**, en Datter af Hertug **Ulrik af Meklenborg** og Kristian den tredies Halvsøster **Elisabeth**. Som Grund til at Kongen saalænge forblev ugift, angives sædvanlig — dog uden tilstrækkelig Hjemmel — en Ungdomskjærlighed til Rigshofmester **Hardenbergs** Datter. Da Brylluppet fejredes den 20de Juli 1572 paa **Kjøbenhavns Slot**, var Bruden ikkun 15 Aar, Kongen derimod 37 Aar gammel. Uagtet denne Ulighed i Alderen blev Ægteskabet dog saare lykkeligt. Den unge Dronning besad udmærkede Evner. Med Skjønhed og Ven-

lighed forbandt hun en sjælden Forstand; hun var en øm Ægtefælle og Moder og opdrog sine Børn til Tarvelighed og Gudsfrygt. Efter sin Gemals Død levede hun paa **Nykjøbing Slot** paa Falster; thi Krongodset paa Laaland og Falster var givet hende til Underhold. Det gamle, skumle Slot lod hun 1589 ombygge, og det blev nu et af de smukkeste i Danmark. Det laa nordenfor Byen ud mod Sundet og bestod af 4 Fløje, hvert 3 Stokværk højt, med 4 større og mindre Taarne. Her

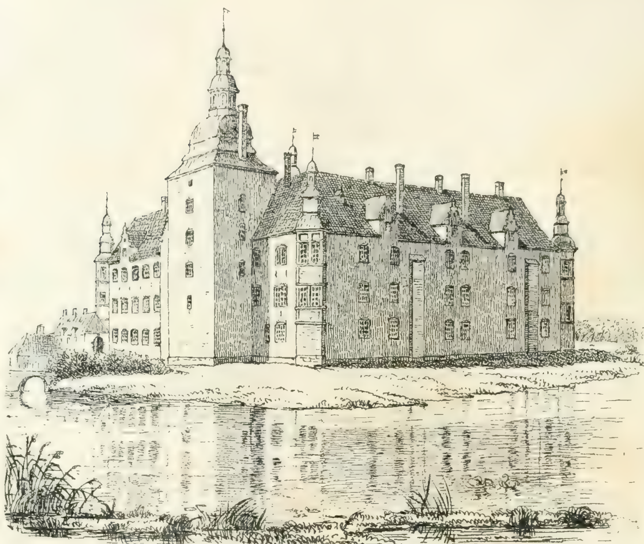

Dronning Sofie.

levede hun et stille, men godgjørende og virksomt Liv og beskæftigede ved sin Fabrikflid ikke blot Slottets og Byens, men og endeel af Omegnens Beboere. Hendes Hofdamer maatte ligesom hun selv sye og spinde hele Dagen igjennem, og enhver Uorden blev straffet med Strænghed. Berømt for sin Huuslighed, sin Tarvelighed og sine strænge Sæder døde hun den fjerde Oktober 1631, efterat have overlevet sin Gemal i 43 Aar. Hun hviler ved hans Side i Roskilde Domkirke.

Ved sin kloge Huusholdning samlede hun sig en særdeles betydelig Formue, uden at man dog kan kalde hendes Sparsomhed overdreven,

især naar vi tage den Tids Sæder med i Betragtning; thi hun tillukkede ikke sin Haand for den værdige Trængende, og hun forærede endog engang sin Søn et Krigsskib med fuld Udrustning. Hendes Indtægter af Krongodset eller det saakaldte Livgeding ansloges kun til 18,500 Rdlr. aarlig, foruden 4 til 5000 Rdlr. i uvisse Indkomster. Det var altsaa hendes Vindskibelighed og Huusholderiskhed, der gjorde

Nykjøbing Slot.

hende til den rigeste Dronning paa den Tid. Ved hendes Død vurderedes hendes Efterladenskaber til 2,825,000 Rdlr. Species, deraf i rede Penge 128,000 Rdlr., Juveler for 134,000 Rdlr., 288 Pund forarbejdet Guld og 1936 Pund Sølv, foruden en betydelig Mængde Kostbarheder, der forlods vare bestemte for to af hendes Døttre.

Af Døttrene var den næstældste **Anna**, der var født paa Skanderborg Slot 1574, bleven gift med Jakob den sjette af Skotland.

Da hun den første September 1589 afsejlede med en Flaade til Skotland, drev en hæftig Storm hende ind til **Oslo** i Norge. Ved Efterretningen herom besluttede Jakob at overraske sin Brud og begav sig til Norge, hvor Vielsen foregik den 24de November paa **Aggershuns Slot** ved Kongens egen Hofkapellan **David Lyndsay**. I Begyndelsen af næste Aar toge de ned til Kjøbenhavn og ankom først den 20de Maj 1590 til Skotland. Ægteskabet var iøvrigt ikke lykkeligt; den mandige og ærgjærrige Dronning oversaae den svage Konge og behandlede ham med en stødende Kulde og Ligegyldighed. Da Jakob havde besteget Englands Trone, levede han gjerne adskilt fra Dronningen. Hendes Lyst til Rænker bragte hende til at blande sig i Politiken og den Tids religiøse Bevægelser, og hun beskyldes i England for at have hældet til den katholske Lære. Hun døde den anden Marts 1619 i **Hampton-Court** og blev begravet i **Westminster**.

Frederik den andens Sigil.

Tredie Afsnit.

Kristian den fjerdes Regering 1588—1648.

Kristians Ungdom og Formynderregeringen.

I Efteraaret 1576, da Kong Frederik den anden var paa Herredagen i **Kallundborg,** kom en gammel enfoldig Bonde fra **Samsø** til Kongen og fortalte ham, at en dejlig Havfrue havde viist sig flere Gange for ham paa Stranden og befalet ham at drage over til Kongen og lade ham vide, at hans Dronning var velsignet med en Livsarving, „der skulde blive en ypperlig Herre blandt alle Konger og Fyrster udi denne Norder-Verden.“ Men da Synd og Ondskab toge Overhaand i hans Riger, skulde han Gud til Ære og Taksigelse, der ham saaledes velsignede, afskaffe alt Saadant med Flid og Alvorlighed, paa det at Gud ikke skulde hjemsøge Landet med desto større Vrede og Straf. Siden indfandt han sig paa Antvorskov og gjorde et saadant Indtryk paa Kongen, at denne skjænkede ham en fyrstelig Tærepenning. Men da han atter kom tilbage med en yderligere Beretning om, at denne Havfrue hed Isbrand og var en Datterdatter af hiin Havfrue, der havde forkyndt Valdemar Atterdag Dronning Margretes Fødsel, tabte Kongen sin Tiltro til ham og lod ham bortvise. Men Spaadommen gav dog Anledning til megen Omtale blandt Folket, baade af Lærde og Ulærde.

Hvorledes det end forholder sig med Sagen selv, saa have vi dog heri en Udtryk af den almindelige Længsel, hvormed Folket imødesaae

en Kongesøns Fødsel. Ogsaa ved Fødselen selv er Sagnet virksomt; det fortæller nemlig, at Dronning Sofia blev overvældet af Fødselssmerterne engang, da hun gik og spadserede paa en af Ladegaardsmarkerne, og fødte Sønnen Kristian under en Tornebusk, som Kong Frederik siden til Erindring lod flytte over paa en lille Holm i Frederiksborg Sø. I det Hele er Frederiksborgegnen ogsaa rig paa Sagn om Kristian den

Kristian den fjerde.

fjerde, der tilhøre hans modnere Alder og vidne om, hvor dybt hans Minde er rodfæstet i Folket.

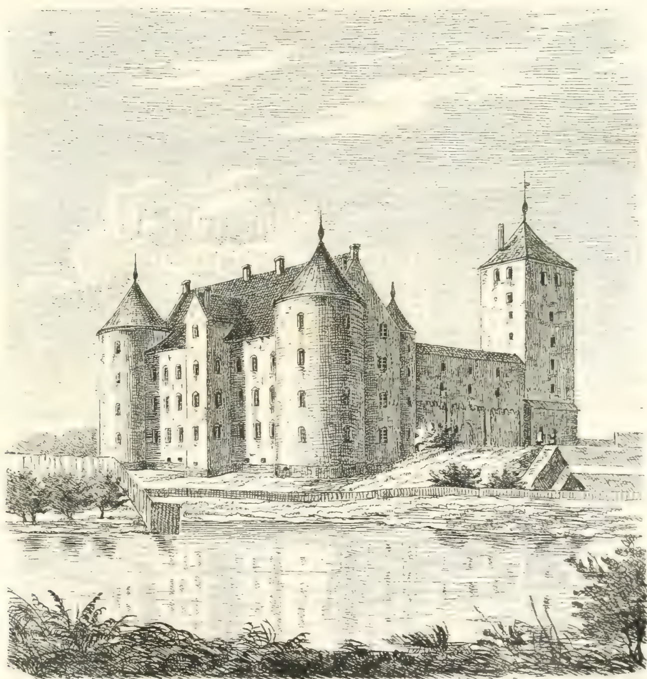
Kong **Kristian den fjerde** kom til Verden den 12te April 1577 om Eftermiddagen Klokken 4 og blev døbt næstfølgende anden Juni i **Frue Kirke** i Kjøbenhavn. Kongens Svigerforældre og hans Farbroder Hertug Hans vare tilstede, og Svigermoderen holdt den unge Prinds over Daaben. Højtideligheden fulgtes om Søndagen af Dands, Fyr-

værkeri og „megen anden lovlig Tidsfordriv", der varede hele Ugen igjennem. Nogle af Professorerne og Studenterne ved Universitetet bleve opkaldte paa Slottet og spillede om Eftermiddagen Komedier paa Latin i Slotsgaarden under aaben Himmel. Mandag Eftermiddag gaves den „Historie om Susannæ Uskyldighed," Tirsdag Eftermiddag „den mærkelige Sejr, som Konning David haver indlagt sig over den mægtige Kæmpe og Philister Goliath" og „en mærkelig Pigmeers Krig med Tranerne."

Det er et mærkeligt Beviis paa den inderlige Kjærlighed, der forbandt Kongeparret med Dronningens Forældre, at disse fik Tilladelse til at tage den neppe to Maaneder gamle Prinds med sig til Meklenborg, hvor han forblev i næsten to Aar, da Forældrenes Længsel kaldte ham tilbage tilligemed hans ældre Søstre, der ogsaa vare blevne opfostrede der. For hans Opdragelse blev der sørget med den største Alvor og Omhu. I Efteraaret 1582 blev den duelige og nidkjære Magister **Hans Mikkelsen,** Slotspræst paa Frederiksborg, antagen til „Tugtemester" for Prindsen, der dengang gik i sit sjette Aar. Ved et Kongebrev af 29de Marts 1583 tillagdes der ham „tohundrede gamle Dalere" om Aaret, en Klædning for ham selv „der egnede sig for hans Stand", og en Klædning for hans Dreng eller Opvarter. Desuden lovede Kongen „at ville med allerførste Lejlighed forsørge ham med et Kannikedom eller andet gejstligt Lehn." Samme Dag erholdt han en skriftlig „Bestilling" om hvorledes han havde at forholde sig med den unge Prinds. Han skulde „optugte ham i Gudfrygtighed, boglige Kunster og anden Lærdom og gode Sæder;" han skulde vel tage vare paa hans Helbred og fjerne fra ham al ond Omgængelse, hvoraf han kunde lære onde Sæder. Da Kongen selv tog ham i Ed, skal han med Alvor og Bevægelse have omtalt Manglerne ved sin egen Opdragelse, hvorved han var bleven forsømt og ikke havde lært noget ordentligt. Han befalede ham derfor udtrykkelig „at anvende tilbørlig Strænghed og ikke lade ham have sin egen Villie. Vilde Nogen hindre ham heri, da skulde Kongen selv give ham sin alvorlige Beskyttelse og Bistand."

Adskillige Adelsmænds Sønner af lige Alder med Prindsen bleve opdragne i Selskab med ham, men for dem blev der ansat en Hjælpe-

lærer, der blev underordnet Hans Mikkelsen. Fra 1584 til 1586 opholdt han sig i **Sorø Kloster**, hvor Forældrene ofte besøgte ham, naar de vare paa Antvorskov. Om den Stilhed, hvori han blev opdraget, vidner en kongelig Befaling til **Johan Svave**, Lehnsmand paa Sorø Kloster, „ikke at tillade nogen af Adel, Herremænd, Fruer eller Jomfruer, endmindre nogen anden, at komme til højbemeldte vor kjære Søn", medmindre det skulde være Nogen af Rigsraadet, Hofprædikanten eller Sjællands Biskop; „saafremt de ikke derfor ville have vor højeste Unaade."

Skanderborg Slot.

I Slutningen af 1586 er han tilligemed Broderen **Ulrik** kommen til **Skanderborg Slot**, hvor han dog ikke opholdt sig stadig, som man har antaget, men som han især efter Faderens Død hyppig har forladt. Med sin Lærer Hans Mikkelsen og sin Hofmester, den udmærkede meklenborgske Adelsmand **Henrik Ramel**, der endog strax efter Frederik den andens Død blev udnævnt til Rigsraad, opholdt han sig afvexlende ogsaa paa Frederiksborg, Kronborg, Koldinghuus og andre Slotte. Under Hans Mikkelsens Vejledning, der blev hos ham, indtil hans Opdragelse var fuldendt, og siden døde som Forstander for Sorø Skole 1601, gjorde han grundige Fremskridt i det latinske, franske og italienske Sprog; men især elskede han Tegning, Bygningskunst og i det Hele de mekaniske og tekniske Videnskaber. Den Duelighed, han erhvervede sig heri, var saa stor, at han siden som Regent gjorde Tegninger til Bygninger, Maskiner og Orlogsskibe selv, der skulde bygges. Da Frue Kirkes Spiir engang truede med at styrte ned, gik han selv op deri og angav, hvor der skulde anbringes Jernankre.

Allerede tidlig skal hans Forkjærlighed for Søen have yttret sig, og der fortælles, at Rigsraadet lod bygge et Skib til ham i Skanderborg Sø „med Master, Takkel, Segl og andet Redskab, i alle Maader som et stort Orlogsskib er monteret og udrustet;" og at „der forordnedes forfarne Skibsfolk, som omsejlede med ham paa Søen og flittig underviste ham i alt det, som hør til Søfarten." Saaledes uddannede han sig allerede som Barn til den dygtige Sømand, som han siden blev til Gavn og Hæder for sit Fædreland. Han kjendte paa det nøjagtigste alle de enkelte Dele af sit Skib, kunde styre det med Sikkerhed i den sværeste Storm og kunde entre op i Merset som den flinkeste Matros. Ogsaa i alle Slags Legemsøvelser og Ridderspil var han saa færdig som Nogen, og hans stærke Legemsbygning satte ham istand til at udholde de største Anstrængelser.

Hans hele Dannelse og Udvikling berettigede altsaa til de gladeste Forventninger for Fremtiden. „Det lader sig ansee, uden alle gamle Mærke fejle, siger Vedel, at Hans Naade, vores udvalgte Prinds, skal vel komme til mærkelig Lærdom og Forstand udi gode Kunster, ja Hans Naade allerede er kommen saavidt, at han ikke længer kan holdes for et

Barn, men efterhaanden Dag for Dag opvorer og tager til, saavel udi Viisdom og Naade hos Gud og Mennesker, som ellers udi Aar og Alder."

Rosen for hans omhyggelige Uddannelse efter Frederik den andens Død tilkommer saavel Enkedronningen som de fire Rigsraader, der styrede Riget i hans Mindreaarighed. Egentlig skulde Enkedronningen have staaet i Spidsen for Regeringen, men hun opgav sin Ret paa Grund af den Modstand, som hun fandt hos det herskesyge Rigsraad, og dette valgte nu af sin Midte fire duelige Mænd til at styre Riget, nemlig den kongelige Kantsler **Niels Kaas** til Taarupgaard, der var bleven underviist i Hemmingsens Huus og havde studeret Theologi i Wittenberg under Melanchtons Vejledning; endvidere Rigsadmiralen **Peder Munk** til Estvadgaard ved Skive, Rentemesteren **Kristoffer Valkendorf** til Glorup i Fyen, Stifteren af Valkendorfs Kollegium, og **Jorgen Rosenkrands** til Rosenholm, Befalingsmand paa Kalle og Statholder i Nørrejylland. Flere af dem døde, inden den unge Konge var bleven myndig; saaledes den ædle Niels Kaas, der paa sit Yderste overleverede Kongen Nøglen til den Hvælving, hvor Rigets Klenodier vare forvarede, og opfordrede ham til „at bære Kronen med Ære og Berømmelse, føre Scepteret med Viisdom og Mildhed, bære Sværdet med Retfærdighed og forvare Æblet med Forstand." Han døde den 28de Juni 1594 og blev begravet under Korgulvet paa den nordre Side i **Viborg Domkirke**.

Formynderregeringen var i det Hele hæderlig og heldbringende for Landet. Dog viste den sig altfor eftergivende mod Prælaterne og Ridderskabet i Hertugdømmerne, idet den anerkjendte deres høist tvivlsomme Valgret, ja endog indrømmede dem Ret til at vælge en anden Herre, naar Kongen ved Hyldingen ikke bekræftede alle deres Rettigheder. Mere Fasthed viste Kongen selv, da han 1593 overtog Regeringen i Hertugdømmerne. Moderen forlangte nemlig, at han efter gammel Skik skulde dele dem med sine yngre Brødre **Ulrik** og **Hans**, og baade Kejseren og Stænderne vare stemte for Sagen. Men den trofaste Statholder **Henrik Rantzau** fraraadte ligesom hans Fader i sin Tid Delingerne, idet han paaviste deres Skadelighed, og den sextenaarige Konge fulgte

Niels Kaas.

hans Raad. Med Kraft nedslog han Modstanden, og denne Gang skete der ingen ny Deling af de allerede saa udstykkede Landsdeel.

Ogsaa ved en anden Lejlighed viste Kongen sin urokkeelige Fasthed og levende Retfærdighedsfølelse. Tre Brødre af den adelige Familie **Friis** havde overfaldet en ung Adelsmand paa Viborg Gade, afhugget hans højre Haand og lemlæstet ham ilde. Kort efter døde den Ene, men de to Andre bleve indstævnede for Herredagen, hvor deres Slægtninge i Rigsraadet søgte at frie dem for Straf, idet de foregave, at de gjældende Lovbestemmelser ikke passede paa dette Tilfælde, som naar den skaanske Lov bød, at der for at afhugge begge Hænder af en Træl skulde bødes tre Mark og Erstatning til Ejeren. Da rejste den fjortenaarige Konge sig og udbrød: „Skal da en Træl i Skaane nyde større Ret end en Adelsmand i Jylland? Den Døde maa Gud dømme, men det dømmer jeg, at de Levende, der staae her for Dommen, skulle bøde deres tre Mark og have deresÆre forbrudt!" Da forstummede Rigsraaderne, og det blev saaledes, som den unge Konge havde dømt.

Da Kongen var 19 Aar gammel, foreslog endeel af Adelen, at han skulde erklæres for myndig; men Rigsraadet, der ønskede at beholde

Magten saalænge som muligt, traf det ud til midt i Aaret 1596, da Kristian kun manglede nogle Maaneder i sit 20de Aar. Den 7de August underskrev han en **Haandfæstning**, der var af samme Indhold som hans Faders, og den 29de August blev han kronet i Frue Kirke af Sjællands Biskop **Peder Vinstrup**. Næste Dag fejredes hans Søster **Augustas** Bryllup med den gottorpske Hertug **Johan Adolf**, og allerede det næste Aar den 27de November stod hans eget Bryllup med **Anna Katrine**, en Datter af Kurfyrst Joakim Frederik af Brandenborg, paa Haderslev Slot.

Kristian den fjerdes første Regeringsaar. Kalmarkrigen.

For **Norge**, der hidtil var blevet saa forsømt, viste Kongen megen Omhu. Næsten hvert Aar gjorde han een, undertiden to Rejser derop, undersøgte Tilstanden og afsatte de uduelige og egenraadige Lehnsmænd, der havde udsuget Landet paa det skammeligste og begaaet de største Uretfærdigheder. Da den svenske Konge begyndte at gjøre Fordring paa **Finmarken**, gjorde han 1599 en vidtløftig Rejse, der varede fra April til Juli Maaned, langsmed Norges nordlige Kyster, som han nøjagtig undersøgte forbi **Vardøhuus** og ligeindtil Bugten ved **Kola**. Selv førte han et Skib under Navn af Kaptejn Kristian Frederiksen, og Ingen maatte kalde ham med andet Navn, saalænge man var ombord. Engang kom han i Livsfare, da Skibet stødte mod en Klippe, der var skjult under Vandet; men han reddedes og kom med sit Mandskab i god Behold tilbage til Bergen.

Striden om Grændsen mellem Rigerne mod Nord var en af Anledningerne til den paafølgende blodige Krig mellem Danmark og Sverrig. Den svenske Konge **Karl den niende** antog Titlen af „Konge over Lapperne i Nordlandene" og lod sine Fogder inddrive Skatter i disse Egne, uagtet alle Kong Kristians Forestillinger herimod. Hertil kom Stridigheder om Handelsforholdene. Karl havde 1607 anlagt **Gøteborg** paa Øen Hisingen, paa det Strøg, hvor den svenske Provinds Vestgotland netop alene med en smal Strimmel berørte Kattegat. Dens gunstige Beliggenhed gjorde den til en blomstrende Handelsstad,

der skadede den danske Handel og Indtægten af Øresundstolden, hvilken den jo paa Grund af sin Beliggenhed ved Kattegat blev fri for at udrede. Desuden havde den svenske Konge forbudt de danske Skibe at sejle paa Lifland og opslog Forbudet herimod i Februar 1610 hemmelig om Natten paa Helsingørs Toldbod. Forgjæves gjorde Kristian alvorlige Forestillinger mod alle Kong Karls Anmasselser; han vedblev egensindig dermed og blev først noget ængstelig og stemt til Eftergivenhed, da han saae, at Danmark rustede sig til Krigen. Thi Kristian behøvede ikke at frygte for denne; Danmark havde i de 40 Aar, der vare henrundne siden den sidste Krig, samlet Kræfter, medens Sverrig havde været plaget af indre Uroligheder og nu netop var blevet indviklet i Krig baade med Polen og Rusland. Den danske Flaade var af Kongen sat i en ypperlig Stand, og det viste sig snart, at den kunde spille Mester i Østersøen.

Den 4de April 1611 udstedte Kong Kristian sit Fejdebrev og lod det ved en Herold bringe over paa svensk Grund. Imod al Folkeret lod Karl Herolden under alleslags Paaskud føre om i Sverrig fra det ene Sted til det andet, uden at han kom til at aflevere Brevet, og først efter 6 Maaneders Forløb fik han Tilladelse til at vende tilbage. Da Kristian længe forgjæves havde ventet paa hans Tilbagekomst, brød han den første Maj fra **Kristianopel** i Bleking over Grændsen ind i Smaaland med 14,000 Mand og angreb den vigtige Fæstning **Kalmar,** medens Rigsmarsken **Sten Maltesen Sehested** med en anden Afdeling brød ind fra Halland og vendte sig mod Elfsborg. Efter tre Dages Storm, som de Svenske udholdt med megen Tapperhed, og under hvilken Kvinderne selv deeltoge i Forsvaret og kastede brændende Begkrandse ned paa de Stormende, lykkedes det Kong Kristian den 27de Maj at bemægtige sig Byen, og han begyndte med at belejre det faste Slot, der forsvaredes af en 40 Fod bred Vold og 4 Taarne; men nu ilede Karl den niende til Undsætning med en Hær paa henved 20,000 Mand og indesluttede sig i en forskandset Lejr, istedetfor — som rimeligt var — strax at angribe med sin overlegne Styrke, saameget mere som Kristian selv netop dengang var fraværende.

En Mængde blodige, men uafgjørende Træfninger holdtes i den næste Tid omkring Kalmar, der var Skuepladsen for Begivenhederne i

den første Deel af Krigen; derfor har den ogsaa faaet Navn af **Kalmar-krigen**. Endelig gjorde Karl efter 6 Ugers frugtesløse Kampe den 17de Juli et Hovedangreb paa den danske Lejr, under hvilket Byen blev stukken i Brand af de Svenske selv og afbrændte aldeles; men han maatte, efterat have stormet paa 5 Steder, med stort Tab trække sig tilbage, og om Natten mellem den 23de og 24de Juli brød han hemmelig op og indesluttede sig i sin stærkt befæstede Lejr ved **Ryssby**, en Landsby to Miil nordenfor Kalmar. Han havde ikke villet modtage den Kamp, som Kristian Dagen iforvejen tilbød ham ved at lade hele sin Hær rykke ud i aaben Mark ligeoverfor de Svenskes Forskandsninger.

De Danske anvendte nu al Kraft paa Belejringen af Kalmar Slot. Fra den 29de Juli til den første August spillede Skytset uophørlig mod Slottet; da forlangte **Krister Some**, som Karl efter Stormen den 17de Juli selv havde indsat til Kommandant paa Slottet, at overgive sig, som det hed, af Mangel paa Krigsforraad, mod at Besætningen med sine Geværer maatte drage frit bort til Øland. Den 3die August faldt Slottet med 200 større og mindre Kanoner og stort Kornforraad i de Danskes Hænder. Saaledes svarede Udfaldet kun slet til det pralende Vers, som Besætningen ved Begyndelsen af Belejringen havde opslaaet paa Porten:

Jeg hedder Kalmar hin graae,
Derfor Ingen mig rokke maa.
Her laa en Konge for i syv Aar,
Ham baadte det ikke for et Haar.
Nu er her kommen et Jutebarn,
Al hans Anslag vorde til Skarn!

I Sverrig blev Some anseet for Forræder. Selv vild og hæftig af Sind, vilde han ikke vende tilbage til sin strænge Herre, der engang tidligere skal have mishandlet ham personlig, men blev hos Kong Kristian, der skal have skjænket ham et aarligt Underhold. Til Sverrig kom han aldrig mere.

Fem Dage efter Kalmars Overgivelse blev **Øland** med det faste **Borgholm Slot** erobret af de Danske. Efterretningen om disse følelige

Tab bragte den bidsige Karl i det største Raseri. Skjøndt han var 61 Aar gammel og flere Gange havde været rørt af Slag, skrev han dog, ude af sig selv af Harme, den 12te August det mærkværdige Udfordringsbrev til sin 34aarige Modstander, hvori han siger, at han ikke har handlet som en kristelig og ærekjær Konge, og opfordrer ham til at møde sig til Tvekamp i fri Mark med to Betjentere, efter de gamle Goters Skik. „Møder Du os ikke, siger han til Slutning, da holde Vi Dig hverken for en ærekjær Konge eller en retskaffen Soldat." Kristian gav ham under 14de August et bidende Svar, fuld af uværdig Spot. „Vi lade Dig vide, at dit grove og uhøflige Brev er Os overleveret af en Trompeter. Vi have ikke kunnet forvente et saadant Brev af Dig, men vi mærke, at Hundedagene ere endnu ikke forbi, og at de endnu af al Magt virke i din Hjerne. Derfor ville Vi rette Os efter det gamle Ordsprog, at Echo giver Svar efter Tiltale." Derpaa viser han ham, at han gjør en falsk Beskyldning, naar han siger, at Kalmar og Øland ere blevne indtagne ved Forræderi, men at han snarere burde skamme sig, der har ladet dem tage bort ligefor sin Næse. „Hvad den Enekamp angaaer, som Du tilbyder Os, da synes saadant Os meget latterligt; efterdi Vi vide, at Du est skrøbelig, og at det er Dig tjenligere at blive bag en god Kakkelovn, end at fægte med Os, og at Du mere har en god Medicus fornøden, der kan curere din Hjerne, end at møde Os i Duel. Du burde blues ved, Du gamle Gjæk, at angribe en ærekjær Mand. Du har maaskee lært saadant blandt gamle Kjærlinger, som ere vante til at bruge Munden. Lad af at skrive, medens Du endnu kan gjøre Noget, thi Vi haabe med Guds Hjælp, at Du skal have alle dine Kræfter nødige. Imidlertid erindre Vi Dig, at Du løslader vor Herold og de to Trompetere, som Du mod Krigsbrug haver ladet arrestere, hvorved Du haver givet din ringe Forstand tilkjende. Men Du maa troe, at hvis Du tilføjer dem mindste Skade, at Du derved ikke har vundet Danmark og Norge. Tag Dig ivare, at Du herudi ikke gjør andet, end hvad Du bør. Dette er vort Svar paa dit grove og uhøflige Brev."

Begge Breve ere mærkelige Beviser paa den Tone, der endnu herskede paa den Tid, selv imellem Fyrster. Imidlertid lod Kristian det

ikke blive ved Ord alene. Atter tilbød han Karl Slag i aaben Mark; men denne undgik alle afgjørende Skridt og foretrak at indeslutte sig i sin Lejr. Da stormede han den faste Stilling fra den 22de til den 24de August, men udrettede Intet og trak sig atter tilbage til Kalmar. Kort efter vendte han endog tilbage til **Kjøbenhavn**, hvor han ankom den 26de September. Det viste sig snart, at han havde endt Felttoget for tidlig; thi han havde i Karls ældste Søn, den syttenaarige **Gustav Adolf**, en Fjende, der forstod at benytte enhver Fordeel. Allerede tidligere paa Sommeren havde han viist sin Dygtighed, da han Natten mellem den 25de og 26de Juni, medens Kristian laa for Kalmar, havde overrumplet den nylig anlagte Fæstning **Kristianopel**, der blev ødelagt paa det skrækkeligste. Indbyggerne bleve nedhuggede; Mødrene kastede deres Børn over Murene, og sprang selv bagefter; Andre kastede sig i Baade, der bleve overfyldte og sank. Efter dette afskyelige Blodbad blev Byen afbrændt tilligemed dens rige Magasiner — et føleligt Tab for den danske Armee ved Kalmar, der herfra var bleven forsynet med sine Krigsfornødenheder.

Neppe var nu Kristian dragen bort fra Kalmar, før Gustav Adolf indfandt sig. Med 2000 Mand kastede han sig den 20de September over **Øland**, hvor han fik Hjælp af Bønderne, fangede den danske Besætning og tvang Kommandanten paa Borgholm, Oberst **Kristian Hansen**, til efter tre Ugers tappre Forsvar at overgive Fæstningen. Besætningen fik vel Frihed til at drage bort med klingende Spil og flyvende Faner; men den maatte love, ikke at tjene mod Sverrig i de første tre Maaneder. Derpaa lagde den svenske Flaade sig udenfor **Kalmar Slot** og begyndte at beskyde det; men den udrettede Intet, da Kong Karl ikke understøttede Angrebet med Hovedhæren ved Rydsby. Han forsømte saaledes, besynderlig nok, den gunstige Lejlighed til at tage den vigtige Fæstning tilbage. Maaskee følte han sig allerede da lammet af den Sygdom, der kortefter lagde ham i Graven. Thi da han, nedbøjet af Kummer og Svaghed, i Midten af Oktober forlod Hæren for at begive sig tilbage til Stokholm, tiltog hans Ildebefindende saaledes, at han maatte standse i **Nykøping** i Sødermanland, hvor han døde, omgiven af sine Sønner, henimod Middag den 30te Oktober, efter i fire Dage at have ligget i en dødlignende Dvale.

Paa den vestre Grændse ved **Elfsborg** var der ikke blevet udrettet synderligt, da Kristian flere Gange havde maattet drage Forstærkninger derfra til sig til Hovedkrigsskuepladsen ved Kalmar. Den 12te December lykkedes det dog den danske Admiral **Jorgen Daa**, der laa udenfor Elfsborg, med 16 stærktbemandede Baade ved Entring at tage 7 svenske Krigsskibe ud af Havnen, med hvilke han den 18de December lykkelig ankom til Kjobenhavn; og hermed endte dette Aars Felttog.

Ved Karl den niendes Dod var hans Son **Gustav Adolf** paa Rigsdagen i Nykoping den 31te December bleven erkjendt for Sverrigs Konge, og han blev den storste af alle dets store Konger. Men den syttenaarige Yngling saae grant sit Riges sorgelige Tilstand, der var forværret ved den anstrængende Krig med Danmark; desuden havde han efter sin Fader arvet Krigene med Rusland og Polen. Han sogte derfor at faae Fred med sin farligste Fjende Danmark og gjorde Fredstilbud; men de bleve tilbageviste af Kristian, der ansaae det for gunstigt at fortsætte Krigen, da Sverrig var udmattet og svækket og havde en ung, uerfaren Konge; dog han forregnede sig.

Begge Fyrster forberedte sig med de storste Anstrængelser til det næste Aars Felttog. Krigen 1612 blev endnu mere odelæggende og om mulig, fort med endnu storre Grusomhed end det foregaaende Aar. Allerede den 25de Januar brod Kristian op fra **Varberg** og stod allerede næste Dag med 4000 Mand for **Gullberg** Fæstning ved Goteborg, som han haabede at kunne bemægtige sig ved et pludseligt natligt Overfald. Det var nemlig hans Plan at erobre denne stærke Fæstning, forend han begyndte paa sit Hovedfelttog mod det sydlige Sverrigs Midtpunkt Jonkoping. Om Morgenen Klokken to den 27de Januar lod han storme, men modte en haardnakket Modstand af den tappre Befalingsmand **Morten Krakau**; og da han var bleven saaret, overtog hans Hustru **Emerentia Pauli** Befalingen og kastede fem Gange de Stormende tilbage, der henad Morgenstunden maatte trække sig tilbage med et Tab af 200 Mand.

Derpaa kastede han sig ind i **Vestgotland**, der efter Tidens barbariske Krigsskik blev hærget paa det grusomste i 12 Miles Omkreds.

Lodöse, **Skara** paa Domkirken nær, en Mængde Slotte og henved 3000 Gaarde bleve lagte i Aske. Et stort Bytte gjordes, især paa **Gräfsnäs**, da Egnens Beboere havde fort deres Kostbarheder derhen i den Formening, at Slottet var uindtageligt.

Imidlertid havde Gustav Adolf heller ikke været ledig. Med en Hær af 3000 Mand brod han den 5te Februar ind i **Skaane**, skjændte og brændte overalt i 24 Sogne i **Gynge** og **Villands** Herreder og lagde **Væ** og **Aahuus** i Aske. Indbyggerne bleve behandlede med den samme umenneskelige Grusomhed, som vi finde i hele denne uhyggelige Krig. Ved Efterretningen om at den danske Anforer **Geert Rantzau**, der havde afløst Sehested, samlede Tropper mod ham, drog Gustav sig endelig tilbage; men paa Tilbagevejen til Smaaland blev han den 11te Februar indhentet af de Danske ikke langt fra Grændsen i Vester Gynge Sogn. Overraskede ved et pludseligt Angreb gave de Svenske, der ikke bleve fangne eller nedhugne, sig paa Flugten over den tilfrosne **Vidsjø**, men mange af dem sank i og druknede. Kong Gustav havde ogsaa selv nær mistet Livet, da Isen brast under hans Hest, og han styrtede ned i Vandet. Under den vilde, forvirrede Flugt syntes han fortabt; da ilede hans Kammerjunker **Per Banér** og en kjæk uplandsk Rytter ved Navn **Thomas Larsson** tilhjælp og fik ham igjen trukken op paa Isen. Strax spændte han sit Sølvbælte af og rakte det til Rytteren med de Ord: „Dig skal jeg nok huske med et Stykke Brod, der skal række baade til Dig og dine Børn." Den stærkt forfølgende Fjende jog dem atter afsted, og ad afsides Skovveje flygtede de op til Smaaland. Men da Kongen næste Aar kom til Vesteraas, skjænkede han Rytteren Thomas Larsson og hans Efterkommere Gaarden **Igelsta** i **Romfertuna** Sogn til evindelig Eje, hvilken de ogsaa besidde endnu den Dag i Dag; og Banér blev ved Kongens Kroning slagen til Ridder og erholdt mange Gunstbeviisninger.

I Træfningen tabte de Svenske omtrent 1000 Mand, 11 Faner og alt Trosset, deriblandt Gustav Adolfs Livhest, Sværd og Pistoler, der vare rigt prydede med ædle Stene. Paa samme Tid var en anden Afdeling Svenske falden ind i **Halland** og hærgede 18 Sogne. Paa **Skillinge Hede**, ikke langt fra Falkenberg, stødte Kristian imod sin

Villie ved Vejviserens Ukyndighed om Aftenen den 21de Februar uformodentlig paa den langt overlegne Fjende. Overmodig raabte denne: „Jute, har Du ikke Præsten med Dig," nemlig for at beredes til Døden: De Danske maatte vige for Overmagten. Den 24aarige **Sten Rosensparre** var stedse blandt de sidste for at formaae dem til at gjøre tapper Modstand. „Husk paa, raabte en af hans Venner til ham, at Du er den sidste af din Slægt!" „Du har Ret, svarede Rosensparre, det er en smuk Tanke. Et godt Navn gaaer fremfor Alt!" Med disse Ord styrtede han sig ind i de tætteste Fjendehobe og fandt snart Døden. Paa Flugten blev Kong Kristians Hest stikkende i et Morads ved **Frägnared**; Svenskerne vare lige i Hælene, og Død eller Fangenskab var hans visse Lod. Da sprang **Kristen Barnekov** af sin Hest og gav ham den; han undkom, men Barnekov blev nedhuggen. Han var vendt tilbage fra lange Rejser, paa hvilke han endog havde besøgt Arabien og Abyssinien; han besad store Rigdomme, ejede det herlige **Vidskøfle** i Skaane og det meste af den Gade i Kjøbenhavn, der bærer hans Navn, og med ham uddøde hans Slægt; men Alt opoffrede han glad for at redde sin Konge. „Jeg giver Kongen min Hest, Fjenden mit Liv og Gud min Sjæl;" disse vare hans sidste Ord. Sagnet har bevaret Mindet om hans heltemodige Opoffrelse. Endnu vises en stor rødplettet Steen paa Frägnared Mark, der bærer hans Navn; thi her, siger Egnens Almue, udaandede han sit Liv, og Pletterne af hans trofaste Blod kunne aldrig udviskes af Stenen.

Forgjæves søgte Gustav Adolf ved en Proklamation af 12te Marts at bringe Normændene til Frafald ved at minde dem om de Danskes Undertrykkelser og deres egen tidligere Forbindelser med Sverrig; de kunde ikke Andet end være tilfredse med Kristians fortrinlige Omsorg for deres Land og svarede kun med et ødelæggende Indfald i Dalsland og Vermland. Iøvrigt var Krigen paa den norske Grændse ikke af synderlig Betydning, da Kristian samlede sin Styrke i det sydlige Sverrig.

Planen for Sommerfelttoget var nemlig, at Statholderen med den ene Deel af Hæren skulde trænge frem fra Kalmar mod **Jønkøping,** medens Kongen selv med den anden skulde støde til ham i samme Stad, Sverrigs Midtpunkt, efterat have erobret Landets vestlige **Bolværk** Elfs-

borg, ligesom det østlige Kalmar allerede længe havde været i hans Hænder.

Den 28de April 1612 brød han op fra Helsingborg med 18,000 Mand Fodfolk og 2,500 Ryttere og begyndte den 5te Maj **Elfsborgs** Belejring. Denne stærke Fæstning, der laa paa et højt Fjeld, beherskede Indløbet til Gøtaelv og forsvarede det nylig anlagte Gøteborg, der ved sin Handel jo var de Danske en Torn i Øjet. Erobredes dette Punkt, da vare de Svenske afskaarne fra al Forbindelse med Kattegat. Paa samme Tid løb den danske Flaade ud, den ene Afdeling til Kalmar, den anden til Elfsborg; den var saa vel udrustet, siger en samtidig Forfatter, at „Oceanet selv skulde have beundret den, om det havde havt Øjne." Den Undsætning, Gustav sendte, kom ikke til Elfsborg; thi de Danske havde allerede omringet Byen. Ikke desto mindre forsvarede den tappre Kommandant **Oluf Straale** sig haardnakket med sine 500 Mand. Paa Kristians Opfordring til Overgivelse svarede han, at Elfsborg ikke var noget Kalmar, og at han kun vilde tale med Fjenden med Kugler og Krudt. Flere hæftige Storme bleve kastede tilbage med stort Tab, og først da Voldene og Taarnene vare blevde nedskudte, og der var udbrudt en voldsom Ildebrand, overgav Straale efter 19 Dages Belejring, Fæstningen den 24de Maj, mod fri Bortmarsch for sig og sine 250 Mand, der endnu vare tilbage. Ved denne Erobring faldt meget Krigsforraad, 40 Kanoner og 6 svenske Krigsskibe i de Danskes Hænder. Faa Dage efter overgav den anden stærke Klippefæstning ved Gøteborg, **Gullberg** sig med 80 Kanoner, 1500 Geværer og Levnetsmidler for et heelt Aar. Besætningen, meest hvervede Udlændinge, havde tabt Modet ved at see Elfsborgs Skjæbne.

De Danske fejrede Erobringen af disse vigtige Punkter med Fester og med at slaae Skuepenge, der forestillede Indtagelsen. I Sverrig vakte Efterretningen om disse smertelige Tab stor Bestyrtelse. Rigets Stilling blev stedse misligere. Men i denne Fare — den sidste virkelig store Fare, der truede Sverrig fra Danmark — udfoldede Gustav Adolf en udmærket Virksomhed. Det var hans Personlighed og den svenske Bonde, der reddede Landet. Overalt fik han Bønderne til at rejse sig; uden at indlade sig i aabent Slag med sine svagere og mindre

øvede Hobe, benyttede han enhver Lejlighed til at overfalde de enkelte adspredte Afdelinger af de hærgende Fjender. „Det var den lille Krig, der her tilintetgjorde de store Planer." Kristian udrettede derfor Intet ved sit nye Indfald i **Vestgotland**; da hans Tropper lede meget ved bestandige Angreb af Bønderne fra Skovene, og af Sygdom og Hunger i det udplyndrede Land, maatte han give efter for Misfornøjelsen hos Lejetropperne, der udgjorde den største Deel af hans Hær, og efter tre Ugers Omstrejfen igjen vende tilbage til Halland.

Imidlertid havde **Geert Rantzau** i Begyndelsen af Maj fra Kalmar indtaget Skandserne ved **Ryssby** og **Øland** tilligemed **Borgholm** Slot, trods **Peder Hammerskolds** tappre Forsvar. Derpaa drog han langs op med Kysten indtil **Emaaens** Udløb, gik langs med denne Aa op i Landet, fordrev de Svenske fra deres Stilling ved **Hogsby** og bemægtigede sig **Vimmerby** og **Vestervik**. Hans Hærgninger strakte sig heelt op til **Søderkøping**, og Østgotland truedes med en Gjentagelse af Ødelæggelserne under Daniel Rantzau. Da viste sig atter Ulempen af de fremmede Lejetropper. Deres Opsætsighed tilligemed Mangel paa Levnetsmidler i det ødelagte Land nødte Rantzau, da han fik Efterretning om Kristians Tilbagetog, til selv at trække sig iilsomt tilbage til **Kalmar**, som det dog lykkedes ham at naae, men med betydeligt Tab, da Gustav Adolf anstrængte sig for at afskære ham Tilbagetoget. Rigtignok gjorde Kristian et nyt Indfald i Vestgotland, og stod den 23de Juli udenfor **Jønkøping**, „Nøglen til den nedre Deel af Landet;" men Efterretningen om Rantzaus Tilbagetog bragte ham ogsaa til at gaae tilbage, saameget mere som han ikke havde kunnet føre Belejringsskyts med paa de af Fjenden ødelagte Veje.

I Begyndelsen af Krigen havde Gustav Adolf ladet hverve Tropper i England og Nederlandene; men da Elfsborg var bleven erobret af de Danske, var der intet Punkt paa Vestkysten, hvor de kunde lande. Man forsøgte da at lade dem slaae sig igjennem Norge, og det lykkedes for den første Afdeling paa 1400 Mand under Nederlænderen **Moynichhofen**, der landede i **Stordalen** og gjennem Jæmteland og Herjedalen rykkede ned til **Stokholm**, der just dengang stod i Fare for at blive angrebet af den danske Flaade. Kristian var nemlig selv i

August gaaet ombord paa denne, der hidtil ikke havde udrettet synderligt, for at opsøge den svenske; men den lagde sig ind under Fæstningen **Vaxholm**, der forsvarede Indløbet til Stokholm. Forgjæves udfordrede han den til Kamp; den blev rolig liggende under Fæstningens beskyttende Kanoner. Han gik da i Land og lod Varholm beskyde. Rygtet om Hovedstadens Fare spredte sig omkring i Landet, og Dalkarlene ilede den til Hjælp. Efterretningen traf Gustav i **Jønkøping**. Skjøndt han nylig var kommen op af en svær Sygdom, der var en Følge af de overdrevne Anstrængelser, kastede han sig dog strax paa Hesten og skyndte sig Dag og Nat til Stokholm, hvor han ankom den tredie Dag om Morgenen den 10de September. Med Monnichhofens Folk ilede han to Timer efter til Varholm for at beskyde den danske Flaade, der holdtes tilbage af Modvind. Men inden han kom der, havde Vinden vendt sig, og Kong Kristian, der indsaae, at Angrebet var frugtesløst, havde lettet Anker og var sejlet hjem. Hermed endte Krigsforetagenderne fra begge Sider.

Med mindre Held end Monnichhofen havde imidlertid den anden Afdeling af Lejetropperne, 6 til 800 Skotter under Oberst **Georg Sinclair**, søgt at bane sig Vej gjennem Norge. Sinclair havde valgt en længere og vanskeligere Marsch. Han var landet uden Modstand i **Romsdalen**, var gaaet over Dovrefjeld og vilde gjennem **Guldbrandsdalen** og **Hedemarken** drage til Vermland. Men den kjække **Lars Gram** havde samlet Mandskabet i **Læsø**, **Vaage**, **From** og **Ringebo** Sogne i Guldbrandsdalen og havde besat det snævre Pas, som Elven **Lougen** og Fjeldet **Kringlen** danne. Skotterne, der ved Hjælp af et Baghold bleve omringede i Snævringen, faldt tilligemed deres Oberst paa to nær, hvem Normændene skjænkede Livet, for at de „kunde fortælle deres Landsmænd, hvorledes det er at besøge dem, der boe blandt Norges Fjelde.“ Paa det Sted, hvor Sinclair faldt, rejstes en Støtte af Steen med den Indskrift: „Her faldt Oberst Sinclair den 26de August 1612.“

Begge Riger trængte til Freden. Vel var Sverrig meest udtømt; men Kristian saae, at Krigen ikke vilde lede til noget Afgjørende, og den danske Adel var utilbøjelig til at fortsætte den, af Frygt for,

som det svenske Raad skrev til Gustav Adolf, at Kristian „kunde blive stolt og undertrykke dem og deres Frihed.“ Et Møde om Fangernes Udveksling blev Indledning til Fredsunderhandlingerne, der førtes under engelsk Mægling. Efter to Maaneders Forløb afsluttedes endelig Freden den 26de Januar 1613 i **Knærød** i Halland mellem Kantslerne **Axel Oxenstjerna** og **Kristen Friis** og flere Rigsraader paa hver Side. Sverrig afstod sine Fordringer paa Herredømmet over Lapperne; begge Riger fik Ret til at føre de tre Kroner i deres Vaaben, uden at dertil maatte knyttes Fordringer, og alle Erobringer tilbagegaves, med Undtagelse af **Elfsborg** med 7 tilhørende Herreder og Stæderne **Gøteborg, Gamle og Ny Lødøse**, der først skulde udleveres til Sverrig, naar det inden 6 Aar udbetalte en Million Rigsdaler. Skete det ikke, skulde de til evindelig Tid tilhøre Danmark.

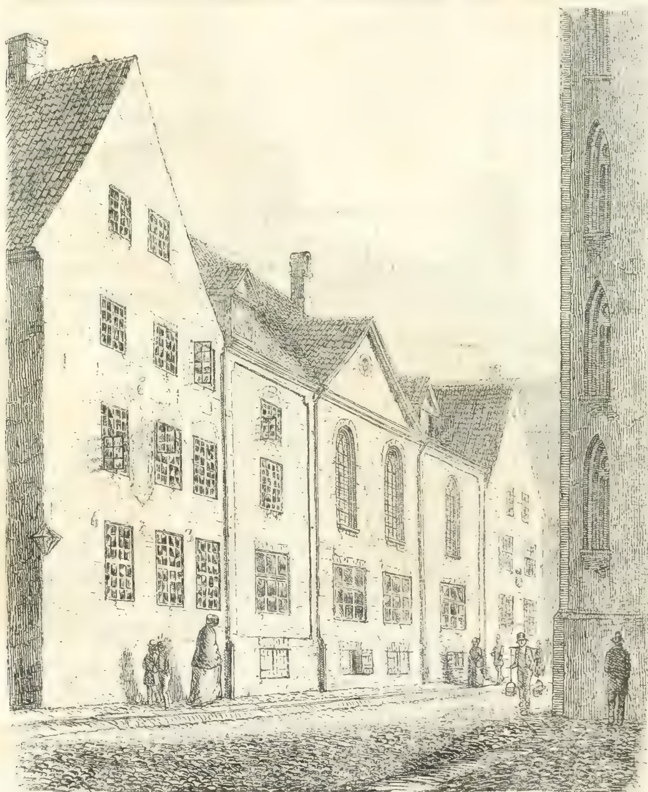
Atter maatte Sverrig indløse Elfsborg ligesom ved den foregaaende Fred i Stettin, men denne Gang var det med en næsten syvdobbelt saa stor Sum. Det saae heller ikke ud til, at det kunde skee under den daværende herskende Pengenød. Men det var et Livsspørgsmaal for Sverrig at bevare sin eneste Havn ved Kattegat. Derfor skaffedes ogsaa Pengene — skjøndt med de største Anstrængelser — tilveje til den bestemte Tid.

Kristian den fjerdes nyttige Foranstaltninger.

I den Tid, der fulgte nærmest efter Kalmarkrigen, var Danmarks Stilling i høj Grad blomstrende. Med Kraft og Klogskab virkede Kongen for Landets Vel, og der var næsten ikke nogen Green af Forvaltningen eller nogen Retning i de indre Forhold, hvori han jo indførte vigtige Forbedringer.

De mange Mangler, som **Lovgivningen** frembød, søgte han at afhjælpe ved at udstede **den norske Lov** 1604 og endeel andre Love og Forordninger, der samledes 1643 i **den store Reces**. Selv var han hyppig tilstede paa Herredagene og sørgede for at Lovene bleve overholdte med Retfærdighed. Ved sin Skarpsindighed kunde han bringe Lys

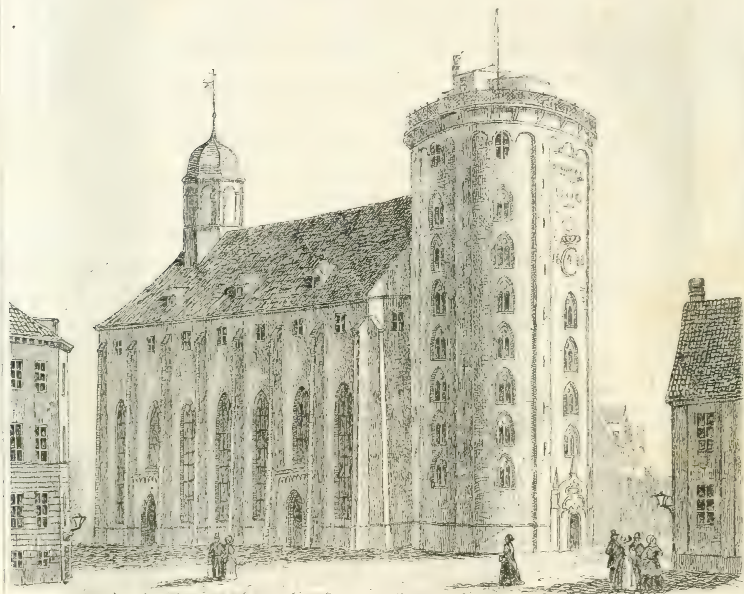
i dunkle Sager. Et saadant Exempel have vi i **Kristoffer Rosenkrandses** Sag, der 1609 krævede Kristen Juuls Enke for 5000 Rdlr. og fremlagde et Beviis med hendes og hendes afdøde Mands Underskrift. Af Retten blev hun dømt til at betale Summen; men hun gik til Kongen og talte sin Sag saa djærvt, at han selv tog Beviset for at undersøge det. Ved nærmere Betragtning fandt han da, at den Papiir-

Regentsen.

mager, hvis Vandmærke saaes paa Papiret, havde anlagt sin Mølle langt senere end Beviset var udstedt. Bedrageriet var altsaa opdaget, og Bedrageren blev straffet paa Livet.

Videnskaberne havde ogsaa Grund til at glæde sig ved Kongens Omsorg. Universitetet fik nye Bestemmelser 1621 og udvidedes ved Ansættelsen af 7 nye Professorer, der skulde holde Forelæsninger over hidtil forsømte Fag. Dets Bibliothek blev betydelig forstørret, og Kon-

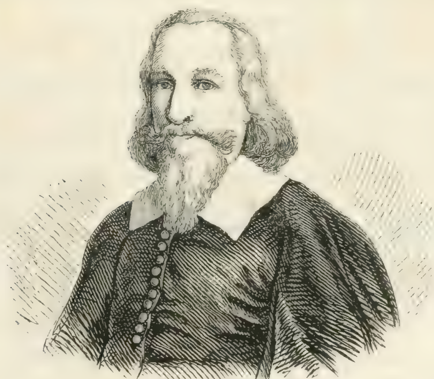
Rundetaarn.

gen selv forærede det (1100) Bind af sin egen Bogsamling; **Regentsen** blev bygget 1623 til Boliger for 120 fattige Studerende, **Rundetaarn** 1637 til astronomisk Taarn; desuden indrettedes et **Anatomitheater**, og Grunden lagdes til den **botaniske Have**. Ogsaa de lærde Skoler

undergik hensigtsmæssige Forandringer med en ny Plan for Underviisningen og Forbedring af Lærebøgerne. Fra 1618 oprettedes der **Gymnasier** ved 6 af de vigtigste latinske Skoler, nemlig Lund, Roskilde, Odense, Ribe, Aarhuus og Kristiania; men de forfaldt under de følgende sørgelige Tider og ophørte efterhaanden. For at faae de unge Adelsmænd til at studere herhjemme og for at de ikke altid skulde behøve at rejse til fremmede Universiteter, oprettede Kongen 1623 **det adelige Akademi i Sorø**, der blev særdeles rigelig udstyret med forhenværende Klostergods. Tillige udgav han den Befaling, at ingen Adelsmand maatte rejse udenlands, førend han havde fyldt sit 19de Aar.

Flaaden holdtes, som man kan tænke sig, i en ypperlig Stand; **Nyboder** indrettedes til Boliger for Mandskabet med en **Navigationsskole** til dets Underviisning. Under Kalmarkrigen havde Kongen følt Mangelen af **en staaende Hær**; han oprettede derfor en saadan paa 5,000 Mand, som han selv maatte underholde af Krongodset, da den herskesyge Adel ikke yndede den Magt, Fyrsten derved mulig kunde tiltage sig.

Handelen søgte Kongen af al Magt at ophjælpe. En Mængde **Kompagnier** eller Handelsselskaber oprettedes, hvilke man dengang an-

Ove Gjedde.

saae for de bedste Midler til at bringe Handelen i Opkomst og som vel ogsaa paa den Tid vare det, skjøndt de Begunstigelser og Forrettigheder, disse Selskaber fik, vare trykkende Indskrænkninger for Handelen i Almindelighed. Der oprettedes **Klæde-, Silke- og Saltkompagnier**, endvidere det **islandske** 1602, det **grønlandske** og det **ostindiske**. Det sidste, der stiftedes den 17de Marts 1616, var langt det betydeligste; det fik af Kongen Pengelaan, et stort Huus til Oplags- og Forsamlingssted og den Forrettighed, at ingen andre danske Undersaatter maatte sejle udenom det gode Haabs Forbjerg. Han ønskede nemlig, at de Danske skulde saae Deel i den ostindiske Handel, hvorved Hollænderne og Portugiserne erhvervede sig uhyre Rigdomme; derfor sendte han i Slutningen af 1618 en Flaade paa 5 Skibe til **Ceilon** under Rigsadmiral **Ove Gjeddes** Befaling, der først ankom til Øen den 16de Maj 1620. Men da Kongen af Kandy ikke vilde overlade ham noget Punkt paa sine Kyster, sejlede han over til Koromandelkysten og fik **Najken af Tanjore** ved en Handelstraktat af 19de November 1620 til at afstaae Danmark mod en aarlig Pengeafgift Byen **Trankebar**, der udvidedes betydelig og beskyttedes ved Anlæggelsen af Fæstningen **Dansborg**. I lang Tid blomstrede den ostindiske Handel, men da den i den nyere Tid havde tabt sin Betydning, afhændede den danske Regering den 22de Februar 1845 sine Besiddelser paa Ostindiens Fastland, Trankebar med Dansborg og Frederiksnagor eller Serampore i Bengalen, til det engelsk-ostindiske Handelskompagni for en Sum af 1,125,000 Rdlr.

Mindre heldige vare de Forsøg, som Kongen lod anstille paa at finde **en Søvej nordenom Amerika** til Asien; det samme Foretagende, paa hvilket Englænderne i den nyeste Tid have anvendt saamange Anstrængelser og Opoffrelser. Den fjerde og mærkeligste Opdagelsesrejse skete 1619. Da løb Pintsedag den 16de Maj Kaptejn **Jens Munk** ud med to Skibe og 64 Mand, naaede i Slutningen af Juni **Kap Farvel** og sejlede ind i **Hudsonsbugten**. Men her blev han saaledes indesluttet mellem Iisbjerge, at han maatte overvintre paa en øde Ø, hvor han og hans Folk lede skrækkelig af den haarde Kulde. Deres Levnetsmidler frøs, og efterhaanden bortdøde de alle af Skjørbug og Blodgang, paa Munk selv og to Matroser nær, der ved Foraarets

Komme havde Mod til at gaae ombord paa det mindste af Skibene, med hvilket det lykkedes dem efter utrolige Farer og Besværligheder at seile over Atlanterhavet og naae **Bergen** i September 1620. Munk tænkte siden paa at forny Forsøget; men da han, fortæller Sagnet, havde fortørnet Kongen ved sin Hæftighed og Paatrængenhed, blev denne hidsig og gav ham et Slag i Hovedet. Fra den Tid af tæredes Munk hen og døde, „thi Ingen kunde leve, paa hvem Kong Kristian havde lagt Haand i Vrede."

Fandt man end ikke ved disse Opdagelsesreiser den ønskede Søvei eller den gamle Østerbøigd, lykkedes det dog at finde Grønlands Vestkyst, hvorhen det grønlandske Kompagni begyndte at sende sine Skibe paa Hvalfiskefangst.

Til Handelens Fremme oprettedes **Postvæsenet** ved en kongelig Anordning af 24de December 1624. En Postlinie oprettedes, der bragte Rigets Hoveddele i Forbindelse med hverandre. Den gik nemlig fra Hamborg over Kolding og Nyborg til Kjøbenhavn, og derfra atter over Helsingør til Skaane og videre til Norge; desuden gik der Sideposter fra Hovedstaden til Kallundborg og til Laaland. Saaledes blev nu først Kristian den andens Forsøg til et Postvæsen gjennemført.

Fabrikker og **Haandværker** søgte Kongen ogsaa med megen Iver at ophjælpe. En Mængde fremmede Haandværkere og Bygmestere bleve indkaldte, især fra Holland, ja endog Kunstnere, som den nederlandske Maler **Karl van Mander**, der prydede de danske Slotte med sine Kunstværker. Mangeslags Fabrikker bleve oprettede, deriblandt Klædefabrikkerne i den 1617 oprettede Straffeanstalt **Tugthuset** eller **Børnehuset**.

Selv en duelig Bygmester og besjælet af Byggelyst, lod Kongen udføre en større Mængde herlige og storartede Anlæg og Bygningsarbeider, end nogen anden Fyrste i Danmark. Byer og Fæstninger bleve anlagte paa gunstige Steder; saaledes **Kristianshavn** paa Amager 1617, der blev forbunden med Kjøbenhavn ved en stærk Bro med en Vindebro i Midten; **Kristianstad** ved Helgeaa i Skaane 1614, **Kristianopel** ved Flækken Avaskær i Bleking 1603, der først bar Navnet **Styrkalmar**, fordi den skulde være en Grændsefæstning til Modvægt mod Kalmar; i Norge **Kristiania** 1624 istedetfor det gamle Oslo,

Norges tidligere Hovedstad, **Kristiansand** 1641, **Røraas** Kobberværk omtrent 1640 og **Kongsberg** Sølvværk 1623 ved de der opdagede rige Sølvaarer. I Hertugdømmerne anlagdes Fæstningerne **Glykstad** ved Elben 1620, og **Kristianspriis** eller **Frederiksort** ved Kielerfjord 1632, der fik det senere Navn efter Frederik den tredie, som lod Fæstningen gjenopbygge efter Krigen med Karl Gustav 1661—63.

Blandt den Mængde Bygninger, han lod opføre i Kjøbenhavn, mærkes **Regentsen, Rundetaarn, Børsen** 1622—1640, **Nyboder, Tøjhuset, Proviantgaarden, Tugthuset, Holmens-, Trinitatis-** og **Frelserens** Kirker, og det herlige **Rosenborg Slot**, hvis Bygning varede fra 1604 til 1608, og som dengang laa udenfor Byens Volde.

Børsen.

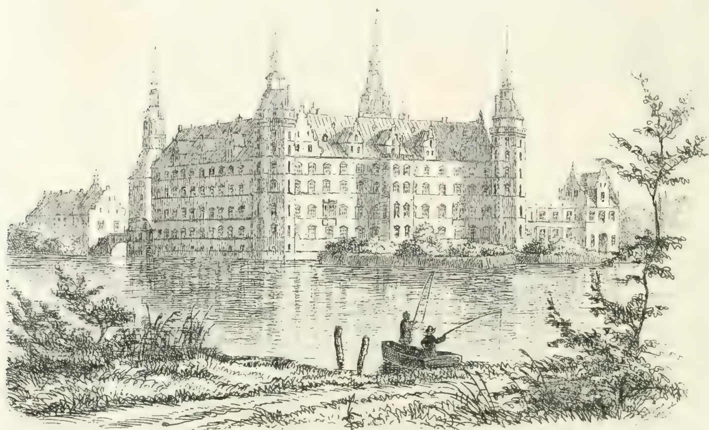
Det var et af hans Yndlingsopholdssteder; men det kjæreste og prægtigste af alle hans Anlæg var dog det skjønne **Frederiksborg Slot**. Den gamle Bygning, som hans Fader havde opført, blev ham snart for indskrænket, og han lod efter en storartet Maalestok opføre et nyt og langt prægtigere Slot paa tre Øer i Søen, der med Vindebroer bleve forbundne med Land. Dets Bygning, der udførtes af Bygmesteren **Jørgen von Friberg** efter Tegninger udentvivl af Kongen selv, varede

Rosenborg.

fra 1602 til 1621. Gjennem to Forgaarde kom man ind i den prægtige Slotsgaard, hvis Hovedbygning var prydet med et Galleri, mellem hvis Piller der var opstillet Gudebilleder, med prægtige Portaler over Dørene, forgyldte Vinduesposter og en Mængde Spiir og Taarnbygninger med mange Forziringer. Den Pragt, der herskede i det Indre i Kirken og de mange Sale, svarede fuldkommen til det Ydre. Med

Rette ansaaes Slottet for at være et af de skjønneste i Europa. Den Glands og Pragt, der var udfoldet deri, søgte sin Lige; „hvad andensteds er gjort af Jern, siger en fransk Forfatter, det er her af puurt Sølv." Desværre led Slottet meget under den følgende ulykkelige Krig med Sverrig, da Karl Gustav og hans Dronning en Tidlang opholdt sig der, hvilket i Forbindelse med senere uheldige Istandsættelser og Forandringer har berøvet det endeel af dets gamle Glands og Ærværdighed.

Frederiksborg.

De betydelige Summer, som alle disse storartede Foretagender krævede, skaffede Kongen uden Vanskelighed tilveje ved sin kloge Bestyrelse af Pengevæsnet. Den beundringsværdige Orden, hvori han holdt dette, strakte sig ligeindtil de mindste Smaating, ja ligeindtil Arbejdernes Dagløn og de Klædningsstykker, hvortil hans Børn trængte. Men derved, at han var tarvelig i det daglige Liv, saae han sig istand til at bære de største Udgifter, naar det behøvedes. Da han byggede paa Frederiksborg, var der flere adelige Herrer, der talte om, at han ikke vilde kunne holde ud med Penge til at faae det færdigt. Han lod

derfor, siges der, efter Slottets Opførelse endnu bygge en anden Bolig i Nærheden, som han gav Navnet **Sparepenge** for at beskæmme Tvivlerne og vise dem, at han endnu havde Penge tilovers.

Med Iver vaagede Kongen over den lutherske Læres Reenhed, men var ingenlunde fri for den Tids Hælden til Troestvang. Præsten i Helsingborg, **Niels Mikkelsen Aalborg**, blev 1614 afsat fra sit Embede, fordi han lærte „den hæslige Vildfarelse, at Hedningerne ved Guds Naade kunde blive salige." Bispen i Fyen, **Hans Knudsen Vedel**, blev ligeledes afsat 1616, fordi han hældede til den reformeerte Lære, og Præsten ved Nikolai Kirke, **Ole Kok**, blev landsforviist paa Grund af religiøse Stridigheder. En Søn af Jørgen Rosenkrands, **Holger Rosenkrands**, der døde 1642 i sit 68de Aar og blev begravet i

Holger Rosenkrands.

Hornslet Kirke, havde studeret ved tydske Universiteter og erhvervet sig ualmindelige Kundskaber, især i Theologien, hvorfor han fik Tilnavnet „den Lærde." For uforstyrret at kunne dyrke Videnskaberne, nedlagde han sit Embede som Rigsraad og trak sig tilbage til sin Gaard **Rosen-**

holm mellem Aarhuus og Randers, hvor han havde et stort Bibliothek og samlede endeel unge Adelsmænd om sig, som han underviste. Med Gavmildhed understøttede han Studerende og skjænkede betydelige Summer til Skoler, deriblandt til Aarhuus Skole, som han selv i sin Ungdom havde besøgt. Da han var bleven angreben af nogle kjøbenhavnske Theologer for at hælde til den reformeerte Lære, forsvarede han sig 1628 i et Skrift „Troens Bekjendelse," hvori han udviklede sine Meninger;

Rosenholm.

men Kongen skrev ham selv til, befalede ham at undertrykke Bogen og ikke mere lære saadanne Ting.

Med Hensyn til **Jesuiterne**, der søgte at snige sig ind i Riget, kunde haarde Bestemmelser være nødvendige. De søgte at drage de unge Studerende, der rejste i Udlandet, til deres Kollegier, fornemlig til **Braunsberg** i Østpreussen, og naar de atter vare komne hjem, virkede de hemmelig for den katholske Lære og foraarsagede megen Forvirring. Saaledes Normanden **Laurits Nielsen**, sædvanlig kaldet **Klosterlars**, der havde gaaet i Kjøbenhavns Skole. Da han i Braunsberg var bleven Jesuit, blev han ansat i Sverrig, først som Professor i Upsala, siden som Præst i Stokholm, men faldt i Unaade og begav sig 1606 til **Helsingør**. De Forslag, som han gjorde Kristian den fjerde til en Kirkeforandring, fremkaldte en kongelig Befaling, at han inden 24 Timer skulde romme Landet. Jesuiternes Rænker foraarsagede 1604 et

kongeligt Forbud til de danske Studerende mod at opholde sig i Brauns-berg, da de ellers vilde blive berøvede al Adgang til Embeder i Hjemmet; men da dette blev omgaaet, og de opholdt sig i Nærheden af Byen, udstraktes Forbudet 1624 til hele Preussen.

I disse for Riget ellers saa gunstige Aar tæredes dog Landet af den Kræftskade, hvoraf det saalænge havde lidt, nemlig **Adelsvælden.** Imidlertid begyndte man at faae Øjnene op for Skaden. **Jørgen Dybvad,** Professor i Theologien, havde i et Universitetsskrift 1607 ivret mod Adelens Undertrykkelser og Hovmod og havde skarpt dadlet den, fordi den havde unddraget sig de almindelige Skatter og Afgifter, derblandt Tienden; men han blev efter Konsistoriets Dom afsat fra sine Embeder og døde i Armod. Hans Søn **Kristoffer Dybvad,** der paa sine Rejser i Udlandet havde gjort sig bekjendt med andre Landes Tilstand, gik endnu videre. Det var ikke saameget hans Skrifter, som hans mundtlige Ytringer, der voldte ham en Anklage og fældede ham. Han havde kaldt Adelen **Pessimater** eller Niddinger istedetfor **Optimater** eller Ædlinger; „de burde ikke have Hals og Haand over Bønderne, ikke udelukkende have Ret til Kronens Lehn, hvorfor de ikke aflagde Regnskab, og heller ikke ene Adgang til Raadet, hvor ogsaa de andre Stænder burde have Sæde. Først ved at trænge Adelen tilside kunde Kongen blive mere end Konge af Navn." For disse og lignende, dengang vistnok meget ubesindige Ytringer blev han 1620 afsat fra sit Embede og dømt til Fængsel paa Livstid paa simpel Fangekost. Først sad han i **Blaataarn,** siden paa **Kallundborg,** hvor han ved sin egen Uforsigtighed kvaltes af Kuldamp. Ligeledes dømtes senere 1645 en ung Student, **Frederik Belov** fra Ribe, til bestandig Relegation, fordi han i Breve til sine Slægtninge havde omtalt ufordeelagtige Rygter om Adelen. Ved saadan Haardhed kunde man vel for Øjeblikket dæmpe Misfornøjelsen; men Følelsen af Undertrykkelsen blev dog stedse mere levende og vakte Længsel efter en Forandring af den sørgelige Tilstand.

Kristian den fjerdes Deeltagelse i Trediveaarskrigen.

Ved Kongens Virksomhed og kloge Styrelse havde Landet faaet et betydeligt Opsving, saa at man med Grund kan betragte den første Deel af Kristians Regering som Danmarks Blomstringstid i de nyere Tider. Alting trivedes, hvad Kongen begyndte paa. Desværre tog det en sørgelig Forandring, da han blandede sig i Trediveaarskrigen for at understøtte sine Troesfæller, hvortil han følte sig kaldet; thi Kejseren spillede dengang Mester i Tydskland og truede aldeles med at undertrykke Protestanterne. I denne deres Nød henvendte de protestantiske Fyrster i Nordtydskland sig til Kristian den fjerde og anraabte ham om Hjælp, idet de lovede ham al mulig Understøttelse. Den 25de Marts 1625 holdtes en Fyrsteforsamling i **Lauenborg**, paa hvilken han var tilstede og blev valgt til Kredsoberst i **den nedersachsiske Kreds**. Da han den 9de Maj forlod Frederiksborg for at begive sig til Holsteen for at begynde Krigen, satte han sin ældste Søn, Kristian, „den udvalgte Prinds," der var født 1603 og var bleven valgt til Tronfølger 1608, til at forestaae Regeringen med tre Raadgivere i hans Fraværelse.

I Juni Maaned aabnede han Felttoget med den berømte kejserlige General **Tilly**; men en Række af Uheld lammede hans Foretagender og gjorde alle hans Anstrængelser forgjæves. Den Pengehjælp, som England og Frankrig havde lovet, udeblev, og de altid uenige Tydskere, for hvis Skyld han havde indladt sig i Kampen, viste en skammelig Lunkenhed og svigtede ham endelig ganske i det afgjørende Øjeblik. Hertug **Georg af Lyneborg**, der længe havde staaet i fortroligt Venskabsforhold til ham, gik endog aabenbart over paa Kejserens Parti. Kongens Harme udtalte sig lydelig i den Medaille, han lod slaae for at forevige dette Forræderi; den forestiller en Løve, det danske Vaaben, der sønderriver en Hest, det lyneborgske Vaaben, aldeles det samme som den bekjendte Metalstøtte i Rosenborg Have betegner, og den er forsynet med en truende Indskrift. Desuden var den danske Adel kun lidet tilbøjelig til at understøtte Kongen og gjøre de betydelige Opoffrelser, som Krigen fordrede.

Kristians egne Krigsforetagender fulgtes ogsaa altid af et mærkeligt Uheld. Ved Fæstningen **Hameln** styrtede han den 20de Juli 1625, altsaa kort efter Felttogets Begyndelse, fra Volden med sin Hest ned ad Skrænten i den betydelige Højde af 225 Fod. Hesten brækkede Halsen, og Kongen blev saa forslaaet, at han i flere Dage laa maalløs, og man tvivlede om hans Liv. Vel kom han sig atter, men den gunstige Tid var gaaet tabt: hans Feltherrer havde standset med Fremrykningen, ja havde endog trukket sig tilbage fra deres fordeelagtige Stillinger.

Det hjalp kun lidet, at der den 9de December blev sluttet et Forbund med Nederlandene i Haag. Kongens heldige Fremgang var forbi, og i Begyndelsen af 1626 forefaldt ingen mærkelige Begivenheder. Da nærmede Kejserens berømte Feltherre **Wallenstein** sig med en Hær for at støde til Tilly. Men den duelige Greve **Ernst af Mansfeld**, den eneste Anfører af Betydning blandt de tydske Protestanter og den eneste, der var Kong Kristian trofast hengiven, drog ham ved sine snilde Bevægelser langt bort fra Krigsskuepladsen til Schlesien, saa at Kristian alene fik at gjøre med Tilly. Ikke desto mindre var den afgjørende Kamp ved **Lutter am Barenberg** i det Brunsvigske uheldig for Kongen, skjøndt han viste saa stor Feltherredygtighed, at Tilly i sin Beretning til Kejseren erklærede, „at han i 18 Slag ikke havde fundet en Modstander, der i Tapperhed og Aandsnærværelse kunde maale sig med Kong Kristian." Striden varede fra Klokken 11 om Formiddagen til Klokken 5 om Eftermiddagen den 17de August 1626. I Begyndelsen syntes Sejren at hælde til de Danskes Side. De Kejserlige maatte vige for et rask Angreb af General **Fuchs** med det danske Rytteri og 3 Regimenter Fodfolk: men da disse pludselig bleve tagne i Ryggen af et Baghold, vendte Lykken sig: Fuchs selv faldt efter en hidsig Kamp, og nogle Rytterregimenter bleve drevne ud i et Morads, hvor de omkom. Det tydske Rytteri, der var misfornøjet med ikke at have faaet sin Sold, var blandt de første til at vige og udsatte herved det danske Fodfolk for et stort Nederlag. To Gange fornyede Kongen Kampen, men forgjæves: han blev tilsidst omringet af 40 fjendtlige Ryttere, men slog sig dog igjennem med to Ledsagere. Ikke mindre end 4000 Mand vare

faldne eller fangne, før han selv som en af de sidste forlod Valpladsen. Paa Flugten styrtede hans Hest i en Grøvt. Fjenden var lige i Hælene; da sprang hans Staldmester **Wenzel Rothkirch** af sin Hest og gav ham den, medens **Malte Sehested** med nogle faa Andre kastede sig mod Fjenderne og opholdt dem saalænge, at Kongen reddede sig lykkelig til Wolfenbüttel.

Efter Slaget samlede han atter Levningerne af sin Hær og holdt sig trods de Forbundnes Frafald endnu hele Vinteren og næste Foraar i Nordtydskland, hvor han havde sit Hovedkvarteer i **Stade**. Men i September 1627 brøde de keiserlige Feltherrer Tilly og Wallenstein ind paa Halvøen og bemægtigede sig den uden synderlig Modstand. Hertug **Frederik den tredie** af Gottorp sluttede Forlig med Wallenstein og overlod ham sine Fæstninger, hvilket stred mod hans Lehnspligt mod den danske Konge og fremkaldte den første Spænding mellem denne og Hertugen, Begyndelsen til de senere saa hæftige Stridigheder med det gottorpske Huus. De hvervede Tropper flygtede op i Landet, istedetfor at modsætte sig Fjenderne, og plyndrede ligesaafuldt som disse selv. Den 2den October besatte de Keiserlige **Vejle** og forskandsede sig midt i Byen paa Raadhuset, det gamle Sortebrødrekloster, med Pallisader og tørre Grave. Endeel af de nærliggende Huse bleve nedbrudte for at benytte Tømmeret til Skandser og Pallisader. Hvo der kunde, flygtede bort for at undgaae de vilde Krigeres Plyndringer og Mishandlinger. Præsten i Jellinge **Søren Steffensen Verst** blev dræbt af dem, da han var mistænkt for Forbindelser med de Danske; efter Sagnet blev han først piint paa „Præstehøj" og siden til Spot og Spee ophængt ved Skjægget paa den Jernkrog, der endnu sidder ovenover Jellinge Kirkedør. Saaledes mishandlede de med den største Raahed og Grusomhed det ulykkelige Land, thi hele Halvøen var i deres Magt paa Fæstningerne **Glykstad** og **Krempe** nær, der gjorde haardnakket Modstand.

Tilly havde en Tidlang sit Hovedkvarteer i Jyllands Midtpunkt **Viborg**, og Wallenstein befæstede sig paa flere Punkter. Et mærkeligt Mindesmærke om denne vældige Krigsfyrste have vi i den store Skandse paa et Bakkestrøg tæt sydfor **Aarhuus**, der bærer hans Navn. Den har Bastioner i Hjørnerne ud mod Stranden og har været bestemt til

saavel at beherske Byen, som til at forhindre Landgang i Havnen; thi her er paa Grund af Vandets Dybde et af de faa Punkter paa Østkysten, hvor Tropper med Lethed lade sig kaste iland.

Wallensteins Skandse.

Kejseren og Wallenstein nærede de stolteste Planer med Hensyn til Danmark, der ikke skulde slippe for godt Kjøb; den jydske Halvø betragtede de i det mindste som et sikkert Bytte. Kristian den fjerde gjorde imidlertid Alt, hvad han kunde, for at standse Fjendens Fremgang. Fra **Dalumkloster** ved Odense, hvor han havde sit Hovedkvarteer, traf han alle mulige Anstalter til Fyens Forsvar. Wallenstein indsaae da, at Krigen ikke kunde føres videre, med mindre han havde en betydelig Flaade, hvormed han kunde spille Mester i Østersøen. Han begyndte derfor ogsaa at samle Skibe i Havnen ved **Wismar;** men Kongen lod dem opbrænde ved et Angreb af Admiral **Pros Mund** og tilintetgjorde saaledes hans Planer. Den lange Kyststrækning, de Kejserlige havde besat paa Halvøen, frembød gunstig Lejlighed til at forulempe dem, og Kongen lod dem heller aldrig have Ro. Snart viste han sig her, snart der, og det saa pludselig, at den overraskede Fjende ikke kunde faae Tid til alvorlig Modstand. Med Tropper fra Laaland gik han i Marts 1628 over til **Femern**, der var i Wallensteins Hænder, og erobrede denne Ø tilligemed **Ekernførde**, hvorimod Angrebet paa **Kiel** var frugtesløst; og i August landede han i **Pommern**, hvor han bemægtigede sig Øen **Usedom** samt Fæstningerne **Wolgast** og **Peenemünde**.

Flere Omstændigheder traadte nu til, der bragte Kejseren til at nedstemme Tonen. De tydske katholske Fyrster sev begyndte at see skjævt til Kejserens stigende Magt, der kunde blive farlig for deres egen Selvstændighed; og Wallenstein havde maattet opgive sine Planer om et Østersøherredømme, da han forgjæves havde offret 12,000 Mand paa at storme Fæstningen og Søstaden **Stralsund**, der tilintetgjorde alle hans Forsøg, først ved dansk og siden ved svensk Hjælp, da baade Kristian den fjerde og Gustav Adolf havde kastet Besætninger ind i Staden. Den Fare, der nu viste sig, for at Sverrig skulde forene sig med Danmark, om at bringe de tydske Protestanter Hjælp, bragte Kejseren, der i sit Hjerte frygtede disse to Rigers duelige Fyrster, til at blive mere fredelig stemt mod Danmark. Det saae virkelig ogsaa ud til, at de nordiske Magter vilde slutte sig sammen i denne Sag, da Sverrig og Danmark i April 1628 havde indgaaet et Forbund, hvorefter Gustav Adolf skulde forstærke den danske Flaade. Men det Møde, der holdtes den 23de Februar 1629 mellem begge Konger i **Ulfsbæks** Præstegaard i Markaryd Sogn tæt indenfor Smaalands Grændse, ledte ikke til Noget. Da Kristian havde indfundet sig her efter Gustav Adolfs Indbydelse, begyndte denne at tale om „det Perikel (den Fare), som begge Kongeriger tilvorer; at dersom man det ikke itide forekom, vi da alle skulle blive henførte til Amerika at syde Sukker." Han tilbød sig at ville sætte 4000 Heste og 10 Regimenter Knægte i Marken i Tydskland og tage de tre Fjerdedele af Krigsbyrderne paa sig, naar Danmark vilde gjøre noget Alvorligt. Men Kristian modtog Forslaget med megen Kulde og spurgte om, „hvad han havde med Kejseren at gjøre, og hvorfor han blandede sig i det tydske Væsen?" Forresten undskyldte han sig med, at han med Hensyn til Forbundet behøvede Raadets og Stændernes Samtykke, hvilket vilde tage Tid, og at han allerede havde sendt sine Fredsbetingelser til Kejseren, hvilke han ikke kunde gaae fra. „Da jeg saae dette, siger Gustav Adolf i sin Skrivelse til Rigskantsleren Axel Oxenstjerna, takkede jeg Gud, at jeg fik Lov til at tie, og lod saa den Fugl flyve." Ved dette Møde, det sidste, de to store Konger havde med hinanden, gik det forresten meget simpelt til; man drak saaledes daarlig Viin, som havde været frossen. Alle Gustavs Forestillin-

ger om et Forbund i Krig og Fred vare forgjæves, og tilsidst skiltes Kongerne fra hinanden under de sædvanlige Æresbeviisninger; Gustav Adolf fulgte i sin Vogn sin Gjæst til Grændsen, ledsaget af et Kompagni Ryttere; men siden betragtede han stedse Danmark som en hemmelig Fjende.

At de svenske Gesandter, som Gustav Adolf havde sendt til at mægle ved Fredsunderhandlingerne mellem Danmark og Kejseren i **Lybek**, bleve haanlig afviste, var ingenlunde de Danskes Skyld, hvis Sag Gustav Adolf understøttede, men en Ytring af Wallensteins Hovmod. Freden afsluttedes den 12te Maj 1629; Kongen fik alle de tabte Lande tilbage, men maatte love, ikke mere at ville blande sig i Trediveaarskrigen, og tillige give Afkald paa nogle tydske Stifter, nemlig **Bremen, Verden** og **Schwerin**, som han havde erhvervet for sine yngre Sønner.

At Kristian ved denne Fred svigtede sine Troesforvante, der allerede for længe siden havde svigtet ham, kan vel ikke med Billighed lægges ham til Last, saameget mere som Freden var en Nødvendighed for hans Rige. Paa Grund af de indtrufne heldige Omstændigheder var den vel endog bleven gunstigere, end han selv havde havt Grund til at vente; men Halvøen var bleven paa det skrækkeligste hærget og udsuget af de vilde kejserlige Bander, og hele Riget, hvis Hjælpemidler vare udtømte, kunde ikke igjen forvinde de dybe Saar, Krigen havde slaaet.

Tilstanden efter Freden i Lybek. Torstensons Indfald.

Heldigere end i denne Krig var Kongen i sine Stridigheder med **Hamborg**. Han havde vel 1603 modtaget den sædvanlige Hylding af denne Stad, hvilket var den sidste Gang, at dette skete med nogen dansk Konge; men alligevel gjorde disse hovmodige Kjøbmænd Fordring paa Herredømmet over Elben og søgte at gjøre den saakaldte **Tvangsret** gjældende, hvorfor de allerede vare blevne tugtede af Kong Frederik den anden. Medens Kongen var indviklet i Trediveaarskrigen, havde de endog faaet Kejseren til at anerkjende denne Ret; men da Kristian

havde sluttet Freden i Lybek, vilde han ikke længere taale deres Anmasselser; han anlagde et **Toldsted ved Glykstad** og vilde tvinge alle hamborgske Skibe til at erlægge Elbtold. Herover udbrød der i April 1630 Stridigheder med Hamborgerne, der endog søgte at bruge Magt og i August blokerede Glykstad. Da indfandt Kristian sig og bibragte fra den 4de til den 7de September deres Flaade, der var over 30 Krigsskibe stærk, et fuldkomment Nederlag; men Elbens lave Vande, der forhindrede de store danske Skibe fra at gaae højere op, reddede Hamborg selv fra et Angreb. Han vedblev nu at opkræve Tolden, indtil Hamborgerne efter 13 Aars Forløb igjen fornyede Striden; men da han udrustede Skibe og Tropper og truede med at indeslutte Byen, faldt de tilføje og sluttede i Maj 1643 et Forlig, hvorefter de udstedte en skriftlig Afbigt og betalte 280,000 Rigsdaler i Skadeserstatning.

Med Undtagelse af denne Strid vare alle disse Aar iøvrigt fredelige. Haardt følte man imidlertid Trykket af Adelsvælden, og det manglede ikke paa Ytringer heraf. I Aaret 1629 indgave **de jydske Kjøbstædborgere** et **Klageskrift** til Kongen, hvori der udtalte sig en dyb Harme over Adelens Herredømme, da den hæmmede de andre Stænders Udvikling ved at tilrive sig det frie Jordegods og vigtige Forrettigheder, ja endog undertrykkede og haanede dem paa mange Maader, og uagtet alle sine Fordele alligevel ikke vilde hjælpe Staten, naar den trængte dertil. „Men, siges der mod Slutningen, Ingen tør det beklage formedelst de haarde Baand, Menigmand er bunden med, og som han dagligen som en Træl maa lade sig føre udi, indtil den alvidende Gud, som seer og veed alle Ting, vil dem løse." Følgen heraf var kun, at den forbittrede Adel fik en Forordning udstedt, hvorved det forbødes de tre lavere Stænder at indgive noget Andragende til Kongen, uden at det var paategnet af vedkommende adelige Lehnsmand!

Kongen selv var imidlertid ingenlunde blind for de fordærvelige Følger af Bondestandens underkuede Tilstand. Paa **Krongodset** søgte han at lette dens Kaar, idet han deels gav den Frihed for Vornedskabet, deels endog overlod den Gaardbygningerne til Ejendom; endelig begyndte han 1633 paa at forandre Hoveriet paa Krongodset til en fast Pengeafgift. Men da han paa Herredagen i **Kjøbenhavn** i Juni det

følgende Aar fremkom med et Forslag til at **afskaffe Vornedskabet** paa Sjælland, Møen, Laaland og Falster, var der kun to Adelsmænd, der stemte derfor, nemlig Kongens Kantsler **Kristen Friis** til Kragerup, der døde ikke længe efter 1639, og Marsken **Jørgen Urne**; 16 forkastede det ubetinget, og de øvrige lovede vel at ville gaae ind derpaa, men paa Betingelser, der ikke vare til at opfylde. Kongen kunde følgelig Intet udrette; men den egenkjærlige Adel blev herved endnu mere forhadt og beredte sig et saameget dybere Fald.

Tilstanden var og maatte blive sørgelig. Den Stand, som alene havde Midlerne til at hjælpe og kunde gjøre det, vilde ikke. Da Pengevæsnet var i en meget slet Tilstand efter den ødelæggende Krig, og Adelen ikke vilde tillade Skattepaalæg, maatte Kongen gribe til mislige Udveje, for at skaffe sig de nødvendige Penge til Statens Udgifter. Han forhøjede nemlig jævnlig **Øresundstolden** og anførte som Grund, at han under Fortsættelsen af Trediveaarskrigen maatte holde en Flaade i Østersøen for at værne om Søfartens Sikkerhed. Herover bleve de søfarende Folkeslag, især **Hollænderne** og **Englænderne**, i høj Grad misfornøjede; og da Kristian, især efter sin tydske Krig, da Pengeforlegenheden stedse blev større, forhøjede den paa en ublu Maade, saa at der endog af en Tønde Salpeter, der kostede 18 Rdlr., betaltes 14 Rdlr. i Told, og da alle Hollændernes Indvendinger ikke hjalp, nærmede de sig fra den Tid til Sverrig og bidroge betydelig til, at Danmark tabte sine vigtige Landskaber østenfor Sundet.

Faren var allerede for Døren, thi Spændingen mellem Danmark og Sverrig blev stedse større. Den store **Gustav Adolf** havde med større Held end Kristian den fjerde udført det Hværv, at ophjælpe Protestanternes Sag i Tydskland. I Løbet af to Aar havde han under glimrende Sejrvindinger over Datidens største Feltherrer erobret hele Tydskland indtil Alperne og truet Kejseren i hans egen Hovedstad Wien. Selv da han den 6te November 1632 havde udaandet sin Heltesjæl paa **Lützens** blodige Sletter, vedbleve de Svenske dog i Længden at beholde Overmagten i Tydskland; thi han efterlod sig en Mængde duelige Feltherrer, der vare dannede i hans Krigsskole og forstode at knytte Sejren til deres Vaaben. Med Bekymring saae Kristian de Svenskes Fremgang,

der maatte lede til Erhvervelsen af Lande ved Østersøen, hvorved Sverrig ogsaa fra denne Side kunde anfalde Danmark. Gjentagne Gange, men forgjæves, tilbød han sin Mægling i Krigen; thi de Svenske mærkede, at han ikke var paa deres Fordeel. Der herskede derfor bestandig hemmeligt Fjendskab mellem Nabomagterne, der igjen let gav Anledning til andre Tvistigheder. De Svenske klagede over Forurettelser ved Tolden og paastode, at svenske Skibe vare blevne optagne i Øresund; men Danmark viste, at det var fremmede Skibe, der falskelig sejlede under svensk Flag for at undgaae at erlægge Tolden, da de Svenske havde Toldfrihed i Sundet. Endvidere havde Kristian hjulpet den lunefulde Enkedronning **Maria Eleonora**, Gustav Adolfs Enke, til at flygte bort fra Sverrig, da hun altid var misfornøjet med Formynderegeringen. Den 23de Juli 1640 forlod hun, ledsaget af en dansk Udsending og en eneste Hoffrøken, hemmelig **Gripsholms Slot**, kom i **Nykøping** ombord i et dansk Fartøj og blev under **Gulland** optagen af to danske Linieskibe, der ventede efter hende og førte hende til Danmark, hvor hun fik **Nykjøbing** Slot paa Falster til sit Opholdssted. I hvilken blottet Tilstand hun ankom hertil, sees deraf, at Kongen maatte give Ordre til at forsyne hende med de vigtigste Klædningsstykker. Snart faldt hun dog ved sin uordentlige Huusholdning den sparsomme Konge for kostbar, og hun begav sig til Brandenborg, hvorfra hun først 1648 vendte tilbage til Sverrig, da hendes Datter Dronning **Kristina** selv havde overtaget Regjeringen. Men uforsigtigt var det ialfald af Kristian den fjerde at formere Spændingen med Sverrig ved at understøtte hendes Flugt.

Det opfyldtes nu, hvad baade Gustav Adolf og Orenstjerna havde indseet, at der i den tydske Krig tillige laa en Krig med Danmark. Det svenske Raad besluttede at foretrække en aabenbar Fjende for en hemmelig Uven, saameget mere som man haabede ved et pludseligt Anfald med den krigsvante Hær fra Tydskland inden kort Tid at kunne tvinge det svage, uforberedte Danmark til en ugunstig Fred.

Sagen dreves med den største Forsigtighed og Hemmelighed af den snilde svenske Rigskantsler **Orenstjerna**. Allerede i Maj 1643 havde han sendt sine Ordrer om at begynde Krigen til Overgeneralen

Torstenson, og først i November kom den danske Resident eller Gesandt i Stokholm, den skarpsindige **Peder Vibe**, under Vejr dermed og skrev hjem, at nu maatte man være beredt paa det Værste; thi aldrig havde de svenske Raadsherrer været saa sledske eller smigret ham saaledes, som i de Dage. Men Kongens Svigerson, den hovmodige **Korfits Ulfeld**, der nylig var bleven Rigshofmester, lod haant om Vibes Advarsler og paastod, at han vidste det bedre. Kongen selv havde vel Øje for den betænkelige Stilling: men Rigsraadet og Adelen vilde ikke understøtte ham i at sætte Riget i Forsvarsstand og vare døve for alle hans Forestillinger. Endnu i sin Indstilling af 15de April 1642 havde han lagt Raadet Sagernes Stilling alvorlig paa Hjerte, paa det at, som han siger i Slutningen: „Vi for vor Person hos Efterkommerne kan være uundskyldt, om Sligt anden Udgang, end Vi gjerne saae, skulde bekomme."

Danmark var saaledes aldeles uforberedt paa Krigen, og **Lennart Torstenson**, den største af alle Gustav Adolfs store Feltherrer, var den Mand, der forstod at benytte sig heraf. Da han i Kampen omkring Nyrnberg 1632 var bleven fangen af de Kejserlige, havde han under sit langvarige Ophold i et fugtigt Fængsel i **Ingolstadt** paadraget sig en Gigtsvaghed, der aldrig siden forlod ham. Skjøndt han var plaget heraf i den Grad, at han som oftest hverken kunde taale at gaae, kjøre eller ride, men maatte lade sig bære afsted af Soldaterne i en Bærestol, vildledte han dog stedse Fjenden ved sine snilde og hurtige Bevægelser og fik heraf Tilnavnet: „den svenske Lynild." Flere Gange havde han villet nedlægge Befalingen, men havde atter ladet sig bevæge til at overtage den paa Regeringens indstændige Begjæring om at han endelig maatte „vedblive af Kjærlighed til Fædrelandet."

Den hemmelige Ordre til at falde ind i Danmark modtog han først den 25de September paa Slottet **Eulenberg** i Mähren, da han var paa Tilbagetoget fra et Indfald i de kejserlige Arvelande. Strax gjorde han sig færdig og gik op i Nordtydskland, imedens han bestandig skuffede Fjenden med Hensyn til sine virkelige Planer. Først da han var kommen til **Havelberg** ved Elben og ikke længere kunde skjule sine Hensigter, sammenkaldte han den 6te December sine højere Officerer og meddeelte dem, at han vilde tage Vinterkvarteer i det frugtbare Hol-

steen, der nu i saamange Aar havde været skaanet af Krigen. Tropperne, der hidtil havde maattet tage tiltakke i det udplyndrede og udsugede Tydskland, modtoge med Glæde Efterretningen om de gode Kvarterer, der ventede dem, og den 13de December brøde de uden Krigserklæring fra **Ratzeborg** ind over den holsteenske Grændse.

Med Lynets Hurtighed oversvømmede Torstenson Hertugdømmerne, der strax faldt i hans Hænder paa Fæstningerne **Glykstad** og **Krempe** nær. I Januar Maaned 1644 gik han ind i Jylland, adspredte ved **Kolding** en Afdeling dansk Rytteri, trængte Rigsmarsken **Anders Bilde** over til Fyen og bemægtigede sig hele Jylland ligeindtil Skagen. **Vendelboerne** under den 84aarige **Lars Dyrskjøt** søgte den 18de Januar at forhindre Oberst **Helmuth Wrangels** Overgang over Limfjorden ved **Sundby**, men bleve uden Vanskelighed adspredte, og 600 faldt, deriblandt Anføreren selv. Torstenson selv tog sit Hovedkvarteer i **Haderslev** og tænkte paa at gaae over til Fyen, men Vinteren var meget mild og gav ham ingen gunstig Anledning til alvorlig at forsøge derpaa. Paa samme Tid var en svensk Hær brudt ind i **Skaane** og havde bemægtiget sig hele Landet paa **Malmø** nær, der forsvarede sig haardnakket. Saavel i Jylland som i Skaane ventede de Svenske paa Flaaden, der skulde sætte dem over til Øerne, og saaledes skulde Danmarks Erobring fuldføres.

Det gik dog ikke Alt efter Beregningerne; thi Kristian den fjerde virkede for Danmarks Frelse. Efterretningen om Torstensons uventede Indfald traf den 67aarige Konge paa **Frederiksborg Slot**. Strax brød han op og begav sig til **Fyen**, som han satte i Forsvarsstand. De enkelte Forsøg, som Torstenson siden gjorde paa at komme over til Øen, mislykkedes.

Det var den gamle Konge, der reddede Danmark fra den store Fare. „Hvor jeg ikke selv er med, kunde han med Grund sige, der bliver Ingenting udrettet." Han gik ombord paa Flaaden, Danmarks bedste Værn og det Eneste, der var i god Stand, for med den at hindre den svenske Flaade i at sætte Torstensons Hær over Belterne. Sverrig, som indsaae, at den afgjørende Vending af Krigen vilde beroe paa Herredømmet tilsøs, havde gjort de største Anstrængelser. Den svenske

Flaade blev sat i en fortrinlig Stand, og desuden sendtes den hollandske Kjøbmand **Louis de Geer** til Nederlandene for at bevæge Generalstaterne til Krig med Danmark. Dette lykkedes ham vel ikke, men han udrustede dog paa egen Regning en Flaade paa 32 Skibe. Ved Efterretningen herom ilede Kristian den imøde i Nordsøen, angreb den baade den 16de og den 24de Maj 1644 i **Listerdyb** ved Vestkysten af Slesvig og nødte den ilde tilredt til at vende tilbage til Holland. Herved hindrede han den i at forene sig med den store svenske Flaade, der 46 Skibe stærk, den første Juni var løben ud fra **Elfsnabben** Havn i Sødermanland under Anførsel af Rigsraad og Admiral **Klas Fleming**. Den 29de Juni indtog den Øen **Femern**, forend at Kong Kristian kunde forhindre det; men allerede den første Juli var han tilstede med 39 Skibe, og det kom til et blodigt Slag paa **Kolberger Hejde** ved Femern. Fire Gange fornyedes Kampen mellem Flaaderne, og fire Gange adskiltes de atter, indtil endelig Nattens Mørke satte en Grændse for Striden.

Da Kongen drog ud paa dette Tog, traf han Forberedelser, som om han ikke ventede at komme levende hjem. Han beskikkede sit Huus og overgav Krone og Scepter til sin ældste Søn **Kristian**, „den udvalgte Prinds." Det var heller ikke langt fra at hans Anelser vare gaaede i Opfyldelse. Midt under Slaget traf nemlig en fjendtlig Kugle paa Dækselet over Fænghullet af en Kanon, knuste det, og Stumper af Træ og Jern fløj rundt omkring paa Skibet **Trefoldighed**. **Ejler Ulfeld** blev tilligemed flere Andre dræbt ved Kongens Side, og **Knud Ulfeld** blev dødelig saaret. Kongen selv fik ikke mindre end 23 større og mindre Saar; han mistede sit højre Øje og to Tænder, Blodet strømmede ned over hans Ansigt, og han faldt bedøvet til Dækket. „Kongen er skudt!" raabte Mandskabet i den største Forfærdelse. Da rejste han sig atter, lod sig forbinde og greb sit Sværd. „Jeg er vel saaret, sagde han, men ikke farlig. Gud har endnu levnet mig Liv og Styrke til at staae mit Folk bi, naar kun Enhver vil gjøre sin Pligt." Med forbundet Hoved vedblev han derpaa at føre Befalingen paa Dækket, indtil Slaget endte efterat have varet i ti Timer.

End see vi paa Rosenborg Klædet,
som kongeligt Blod haver vædet;
to hundrede Aar ej udsletter
de kostbare purpurne Pletter.

Det kunde vel være nødvendigt for Kongen at minde Enhver om at gjøre sin Pligt; thi han blev i det Hele slet understøttet. Hvorledes mange af hans Folk havde opført sig i Slaget ved Femern, see vi af hans Yttringer i et Brev til Rigshofmester Ulfeld: „Jeg havde mine Admiraler og Underofficerer omberd og gjorde dem stor Fortrøstning om Stejle og Hjul, om de ikke fægte bedre, end de gjorde sidst. Rigens Admirals Truppe lod ham fægte en Stund ganske alene. Mig brugte de til et Skjærmbræt mellem dem og Fjenden. En af Mine skjød mig gjennem Fokken, saa at jeg haver det rette Selskab at drages med."

Det maa have været haardt for den gamle Helt, der selv ikke skyede nogen Anstrængelse eller Opoffrelse, at see, hvorledes hans Forhaabninger stedse strandede paa Andres Ligegyldighed eller Udueligbed. Snart skulde han gjøre en ny bitter Erfaring. Efter Slaget havde den svenske Flaade, ilde tilredt, søgt ind i **Kielerfjord**. Strax lagde Kongen sig udenfor for at forhindre den i at løbe ud. Han glædede sig ret over at have faaet den i Fælden: „Det kommer mig, skriver han til Ulfeld, Gud være lovet tilpas, at Udfarten er saa snæver, at der kan kun eet Skib gaae derud ad Gangen. Vil Gud i Himmelen, at jeg kan holde dem en Tid lang derinde, da faae de vist Mangel paa Alt det de skal leve af." Virkelig begyndte ogsaa Svenskerne at lide Nød, da al Tilførsel af Levnetsmidler var dem afskaaren; og havde den uvirksomme kejserlige General **Gallas**, der var rykket ind i Holsteen for at afskære Torstenson og allerede stod ved **Preetz**, beskudt den svenske Flaade, da var den sandsynligviis bleven aldeles ødelagt. De Danske kastede 1200 Mand iland, der opkastede Skandser ved **Neumühlen** ligeoverfor Kiel og den 26de Juli aabnede deres Ild paa de Svenske En af Kuglerne sprang ind igjennem Vinduet paa Admiralskibet og knuste Admiral Flemings venstre Laar, just som han stod og vaskede sine Hænder. Saaret var dødeligt, og i sine sidste Øjeblikke udnævnte han den

duelige **Karl Gustav Wrangel** til sin Efterfølger som Befalingsmand over Flaaden.

Kong Kristian havde Grund til at nære de største Forhaabninger. „Vil Gud, skriver han, give mig Lykke til, at jeg kan ruinere den svenske Flaade, da vil jeg gaae lige henad Sverrig og bemægtige mig Elfssnabben, som ligger allerfremmerst i Skærene, der som man løber henad Stokholm." Men da der hengik flere Uger, uden at der skete noget Afgjørende, vendte han tilbage til Kjøbenhavn, hvorhen Omsorgen for hans Saar og Forretninger kaldte ham. Hans Fraværelse havde sørgelige Følger. Torstenson stormede de danske Skandser og nedhuggede Besætningen; og Natten til den første August løb hele den svenske Flaade uskadt ud af Fjorden, benyttende Nattens Mørke, en rask Kuling og den danske Admiral **Peder Galts** Forsømmelighed, hvem Kristian havde overdraget at passe paa den indespærrede Fjende; men derfor maatte ogsaa den 60aarige Peder Galt ifølge Krigsretsdom bøde med Livet paa Slotspladsen i Kjøbenhavn den 31te August.

Denne Ulykke kom imidlertid ikke alene, men førte andre med sig. Louis de Geers hollandske Kjøbmandsflaade var igjen bleven sat i Stand og viste sig i Østersøen, hvor den den 5te Oktober forenede sig med den svenske. Med en langt overlegen Styrke af 64 Skibe angrebe de den 13de Oktober en dansk Flaade under **Pros Nielsen Mund** mellem Laaland og Femern. Meget af Mandskabet var iland, da man troede, at de Svenske laae hjemme i Havn, og de fleste af Skibene søgte strax at undflye den ulige Kamp. Alligevel forsvarede Pros Mund sig med det største Heltemod, saa at de Svenske endog længe troede, at Kong Kristian selv var ombord. Paa sit Skib **Patientia** kastede han alle Wrangels Angreb tilbage, og det svenske Admiralskib selv maatte i ukampdygtig Stand trække sig ud af Striden. Men strax kom der andre Skibe istedet, og efter 5 Timers hæftige Kamp maatte han bukke under for den uhyre Overmagt. De Svenske entrede og nedhuggede Alle, deriblandt Mund selv, hvis ukjendte Liig blev kastet i Havet tilligemed alle de Andres; thi Ingen vilde give sig. Kun to Skibe undslap, der ilede til Kjøbenhavn med den bedrøvelige Tidende. Dette store Tab gik Kong Kristian meget nær til Hjerte, og ofte saae man

den for saa muntre og virksomme Konge sidde ene og tavs i de mørke Efteraarsaftener.

Vistnok var hans Stilling i høj Grad mislig og forladt. Der var Ingen, som vilde hjælpe, og det egenkjærlige Rigsraad raabte paa Fred til enhver Priis. Nøden voxede daglig. Med Undtagelse af Øerne var næsten hele Riget i Fjendens Hænder; den danske Flaade havde faaet et Knæk, som den ej saasnart kunde forvinde, og den svenske havde for Øjeblikket afgjort Magten i Østersøen. Bønderne havde vel rejst sig paa flere Steder, som i Ditmarsken og paa Grændserne af de skaanske Provindser, og tilføjede under Navn af **Snaphaner** ofte Fjenden Skade, men dette ledte dog egentlig kun til en større Ødelæggelse af disse Landskaber. Gallas udrettede Intet, ja vovede ikke engang at modtage Torstensons Udfordring til Slag, da denne med sin forfriskede og velnærede Hær stolt gik forbi hans forskandsede Lejr i Holsteen for at vende tilbage til Krigen i Tydskland; thi paa Halvøen var der nu Intet mere at gjøre for de Svenske. Og det var ham, der skulde have afspærret dem Tilbagevejen! Med Føje blev der i Hamborg slaaet en Skuepenge, hvorpaa der læstes paa den ene Side: „Hvad Gallas har udrettet i Holsteen, findes paa den anden Side." Men paa den anden Side fandtes der aldeles Intet.

Torstenson efterlod paa Halvøen Helmuth Wrangel med en Afdeling paa 5000 Mand. Vel undgik han ikke Smaatab, da hans adspredte Besætninger hist og her bleve overfaldne, som i **Skandsen ved Aarhuus** og paa **Riberhuus**, hvor hele Besætningen blev nedhugget; men der opnaaedes dog ingen betydelige Fordele.

Rygtet gik, at Kongen, fortvivlet over Elendigheden, snart tænkte paa med Magt at indskrænke Adelens Magt og udvide sin egen, snart paa at forlade Danmark og med Flaaden drage til Norge — Rygter, der noksom betegne Tilstanden. Da Adelen haardnakket vægrede sig for at give noget Bidrag til Krigen, skrev den østerrigske Gesandt hjem til sit Hof: „Jeg frygter for, at Gud vil udstrække et straffende Riis over de Danske, fordi de ej redelig ville understøtte deres Fædreland."

Freden var bleven en fuldkommen Nødvendighed. Underhandlingerne aabnedes den 8de Februar 1645 i **Bromsebro** mellem 4 danske

og 4 svenske Rigsraader; blandt de danske vare Rigshofmesteren **Korfits Ulfeld** og Kongens Kantsler **Kristen Thomæsen Schested**; blandt de svenske **Axel Oxenstjerna**. Den franske Gesandt **la Thuillerie** mæglede mellem dem; de hollandske Sendebud med **Jakob de Witt** i Spidsen gik aabenbar over paa de Svenskes Side. De Fordringer, som Oxenstjerna stillede, vare saa haarde, at de i høj Grad vakte Kong Kristians Harme. Han vilde gjøre det sidste Forsøg, sammenkaldte Stænderne og spurgte, om de ikke hellere vilde stride end modtage saa fornedrende Vilkaar. Præsterne og Borgerne svarede overeensstemmende med Kongens Ønske, men Adelen raadede til Fred, „hvorledes end Gud monne forlehne den." Under disse Omstændigheder maatte Kongen give efter. Freden, der undertegnedes den 13de August 1645, var dyrekjøbt, ja den dyreste, Danmark hidindtil nogensinde havde sluttet. Sverrig fik den meest uindskrænkede Frihed for Øresundstolden og Tolden i Belterne og paa Elben; desuden Landskaberne **Jæmteland** og **Herjedalen**, Øerne **Gulland** og **Øsel**, og til Pant for Toldfriheden **Halland** paa 30 Aar; selv naar disse vare forløbne, skulde det enten beholde Halland eller modtage et andet dertil svarende dansk Landskab. Dette Spørgsmaal kom imidlertid aldrig paa Bane, thi allerede 13 Aar efter mistede Danmark for bestandig ikke blot denne Provinds, men Alt, hvad det besad hiinsides Sundet.

Særnadalen nordenfor Dalarne, der hidtil havde hørt under Norge, var under den forresten ubetydelige Grændsekrig bleven erobret den 22de Marts 1644 af 200 Morakarle, der droge derop under Anførsel af **Daniel Buschovius**, Kapellan i Elfdalen. Ved Freden glemtes den ganske og forblev i de Svenskes Vold, der kun brøde sig lidet om de Danskes Fordringer om dens Tilbagegivelse.

Kong Kristian følte dybt det Bittre og Ydmygende i denne Fred. Da han havde underskrevet Betingelserne, kastede han dem med Uvillie hen til Ulfeld, der ikke havde ringe Skyld i det uheldige Udfald, med de Ord: „Der har Du dem, saaledes som Du har lavet dem!" Og da han næste Aar holdt sin Sønnesøn, den senere Kong Kristian den femte, over Daaben, udbrød han: „Gid Du engang maatte trykke Svensken, som Du idag har trykket mine gamle Arme!„

Brømsebrofreden gav Sverrig Overmagten i Norden. Hidtil havde denne hvilet hos Danmark, der endnu i de to første Krige efter Kalmarforeningens Ophør havde havt Fordelen paa sin Side. Men i den tredie vendte Forholdet sig. Den viste Sverrig den Vej, ad hvilken Danmark bedst kunde skades, nemlig fra Syd, og det var ad denne Vej, at det erhvervede de skaanske Provindser 1658 og Norge 1814.

Desuden skrev sig først fra denne Krig den for Danmark saa fordærvelige Forbindelse mellem Sverrig og de **gottorpske Hertuger**. Ligesom tidligere med Tilly, havde Hertug **Frederik den tredie** ogsaa nu strax sluttet Forlig med Torstenson, og Oxenstjerna tog sig stedse klogelig af hans Sager, da han indsaae, at Sverrig ved denne Bundsforvant stedse kunde have en Torn i Hælen paa Danmark. Snart knyttede Slægtsskabsforbindelser mellem Hofferne Baandet fastere.

Hollænderne sørgede for, at de til Danmarks Skade heller ikke bleve glemte ved Freden. Samme Dag, som den undertegnedes i Brømsebro, fik de ved en særskilt Traktat til **Kristianopel** meget gunstige Indrømmelser med Hensyn til Tolden. Saavel herved, som ved de Svenskes Toldfrihed i Sundet sank Danmarks Indtægter af Sundtolden fra 300,000 Rdlr. Species ned til 80,000 om Aaret, og tillige fulgte hermed den Ulempe, at fremmede Skibe ofte søgte at unddrage sig for at erlægge Tolden ved at gaae under svensk Flag; thi de svenske Skibe vare nu fritagne for alt Eftersyn.

Kristian den fjerdes sidste Leveaar og Familieforhold.

Paa tredie Aar overlevede Kongen den ydmygende Fred. Hans Kraft var brudt ved de mange Ulykker, og hans sidste Leveaar hengik ligesom de foregaaende i en frugtesløs Kamp med Adelen for igjen at bringe Sagerne paa Fode. Forgjæves søgte han at stemme Rigsraadet til Eftergivenhed ved nye Indrømmelser, navnlig ved at lade det faae Indflydelse paa Valget af nye Rigsraader, da det fik Ret til at foreslaae Kongen til den ledige Plads 6 eller 8 Adelsmænd af den Provinds, hvor den afdøde Rigsraad havde hjemme; det viste alligevel en

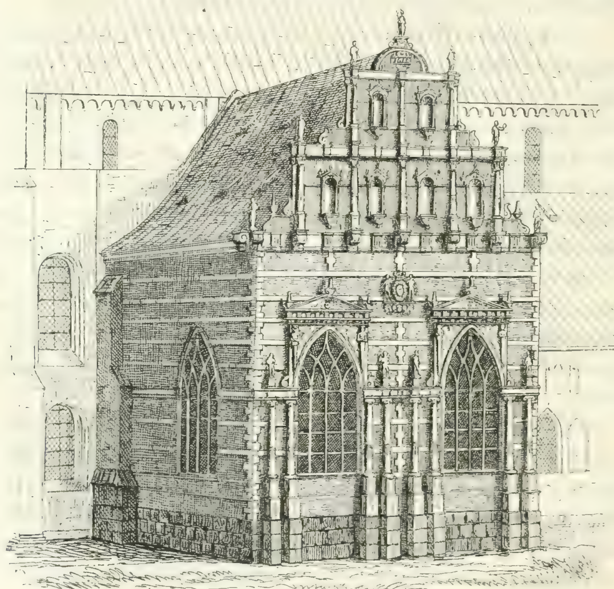
haardnakket og hæmmende Modstand mod alle hans gavnlige Bestræbelser. Med Uvillie afviste Raadet hans Forslag om at ophjælpe Pengevæsnet ved at bortforpagte **Forlehningerne** til den Højstbydende og forandre Adelens unyttige **Rostjeneste** til en Pengeafgift, hvorved Kongen kunde faae Pengemidler til at holde en staaende Hær til Landets Forsvar. Det tvang ham endog til at opgive sine Hensigter ved Trusel om, at det ellers ikke vilde vælge hans anden Søn **Frederik** til Tronfølger istedetfor den udvalgte Prinds **Kristian**, der nylig var død. Under Sorgen maatte den nedbøjede Fader den 23de November 1647 udstede en Erklæring, hvori han tilbagekaldte de paatænkte Forandringer og til Slutning yttrede, at han ingenlunde havde havt i Sinde at overtræde Rigets gamle Love og Haandfæstninger, „eftersom det Hans Majestæt Intet anstod udi hans høje Alderdom at krænke Rigets Grundlove." Det lignede stærkt en Afbigt til Adelen.

Vi kunne ikke undre os over, at Kongen i sin billige Harme brugte bittre Yttringer om Adelen: „De agte ikke Gud i Himlen, langt mindre deres Herres og Fædrelands Conservation;" eller at han skriver: „Det kommer os underligt for, at naar de med Penge deres Herre til Fædrelandets Forsvar skulde understøtte, da ere de ikke ved Middel, men naar de Kronens Gods til brugeligt Pant eller under sine Birk kunne bekomme, da ere Penge forhaanden." Og med Blikket vendt mod Fremtiden siger han i samme Brev: „Eftersom Forstaaelsen mellem Adelen og de andre Stænder her i Landet kun er ringe, saa frygte Vi, at dersom noget Nyt skulde tilkomme, det da ikke vil gaae vel til." Der hengik ikke ret mange Aar efter hans Død, forend disse Ord gik i Opfyldelse, og Danmark kom nærmere end nogensinde til Undergangens Rand.

I Slutningen af November Maaned 1647 sammenkaldte Kongen Stænderne til at møde i Kjøbenhavn den 17de April næste Aar for at vælge Frederik til Tronfølger. Han oplevede dog ikke denne Rigsdag. Hans før saa stærke Helbred var svækket af Alderdom, Anstrængelser, og ikke mindst af huuslige Bekymringer og Regeringssorger. Dog aftog ikke hans Arbejdslyst; men da hans Helbredstilstand stedse forværredes, lod han sig den 21de Februar 1648 føre fra **Frederiksborg**,

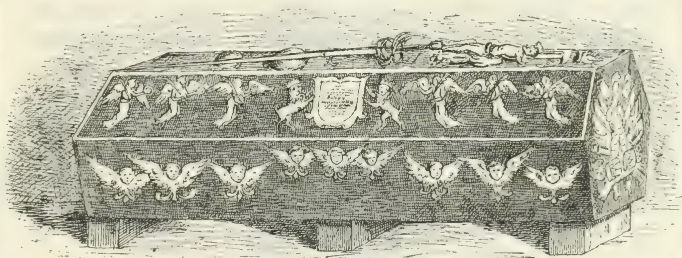
hvor han længe havde opholdt sig, ind til **Rosenborg Slot**. Endnu i de fire næste Dage var han oppe og besørgede de sædvanlige Forretninger; men den 26de twang Svaghed og Udmattelse ham til at gaae tilsengs. Den 27de lod han Hofpræsten **Laurids Jakobsen Hindsholm** prædike for sig, og om Eftermiddagen nød han med stor Andagt Nadverens Sakramente. Korfits Ulfeld og hans Gemalinde, Eleonora Kristine, Kongens kjæreste Datter, vare sædvanlig om ham og vaagede hos ham om Natten. Endelig hensov han rolig og stille Mandagen den 28de Februar Kl. 5 om Eftermiddagen, da han kun manglede 6 Uger i at fylde sit 71de Aar og havde regeret i henved 60 Aar.

Den 18de November samme Aar blev hans Liig bisat i **Roskilde Domkirke** i den mellemste Kjælderhvælving under det af ham selv

Kristian den fjerdes Kapel.

opførte **Kapel**, ved Siden af hans allerede 1612 afdøde Dronning **Anna Katrine af Brandenborg**. Hans Kiste er af Træ, overtrukken med sort Fløjel og beslaaet med en Mængde Sølvplader. Paa Laaget ligger et Krucifix af Ibenholt og Kongens Sværd; paa Siderne findes det danske Rigsvaaben, som holdes af tvende Løver, desuden svævende Genier og Englehoveder, Alt af Sølv. Indskrifterne findes paa to Sølvplader. Kapellet er ved to kunstige Jerngittre adskilt fra

Kristian den fjerdes Kiste.

Kirken. Det har oprindelig været bestemt til at gjemme Sarkofager og Mindesmærker, og vil nu komme til at optage baade Kristian den fjerdes, Frederik den tredies og deres Dronningers Kister, saasnart den Forskjønnelse bliver færdig, som Kong Kristian den ottende lod begynde i Kapellet, og som vil bestaae af allegoriske og historiske Malerier paa Væggene og i Hvælvingen, samt Portrætter af berømte Mænd fra Kristian den fjerdes Tid. Herved vil Kapellet omsider blive et værdigt Gjemmested for den store Konges Levninger.

Med sin første Gemalinde Anna Katrine havde Kongen 6 Børn, af hvilke kun de 3 opnaaede en højere Alder. Den ældste, „den udvalgte Prinds" **Kristian**, der var født 1603 og allerede valgt til Faderens Efterfølger 1610, havde 1634 ægtet **Magdalena Sibylla** af Saxen, med hvem han meest levede paa **Nykjøbing Slot** paa Falster. Deres Bryllup fejredes med en hidtil useet og overdreven Pragt og Overdaad, deriblandt med kostbare Ridderspil. Prindsen synes iøvrigt

ikke at have viist synderlig Virksomhed, men derimod efter Tidens Ustik at have været temmelig tilbøjelig til Nydelsen af stærke Drikke. Efterat han i mange Aar havde været svagelig, gjorde han en Rejse til de bøhmiske Bade, men døde undervejs den anden Juni 1647 paa Slottet **Kørbitz** ved Dresden, hvorfra hans Liig blev ført til Danmark og bisat i Roskilde Domkirke. Den anden Søn **Frederik** blev nu Tronfølger. Den yngste Søn **Ulrik**, født 1611, var en haabefuld Prinds; han gik 1633 i saxisk Tjeneste, men blev allerede den 11te August samme Aar skudt ved Snigmorderhaand ved **Schweidnitz** i Schlesien. Det var ham, der efter Neisses Erobring sendte Tyge Brahes berømte **Himmelglobus** hjem til Fædrelandet.

Den 23de August 1615 ægtede Kongen paa **Lundegaard** i Skaane den 17aarige **Kirsten Munk**, en Datter af den for mislig Embedsførelse afsatte norske Lehnsmand **Ludvig Munk** til Nørlund og

Kirsten Munk.

Lundegaard og Fru **Ellen Marsvin**. Hun var født den 6te Juli 1598 paa **Nørlund** i Jylland og var berømt for sin Skjønhed. Ægteskabet var morganatisk eller til venstre Haand; Børnene vare vel ægte, men

havde ikke Rang eller Arveret med de andre kongelige Børn. Sønnerne bleve kaldte Grever og Døttrene Frøkener; selv fik hun Titel af „Grevinde til Slesvig og Holsteen." Med hende havde Kongen 2 Sønner og 8 Døttre. De fleste af Døttrene bleve gifte med Adelsmænd af de første Familier i Landet, som Kongen herved søgte at gjøre sig hengivne. Den ældste, **Anna Katrine,** blev forlovet med Rigshofmesteren **Frants Rantzau**, der faldt i Graven ved Rosenborg og druknede 1632, hvorover hun døde af Sorg 1633, ikkun 15 Aar gammel; den anden blev gift med Grev **Pentz**, Statholder i Holsteen, en tredie med **Hans Lindenov** til Ivernæs, det nuværende Vedelsborg i Fyen, og en fjerde med den berømte snilde Statsmand **Hannibal Sehested**. Meest bekjendt er dog **Eleonora Kristine**, Kongens højtelskede Datter, der var

Eleonora Kristine.

lige udmærket ved Sjæls og Legemsfortrin. Hun blev født den 8de Juli 1621 paa Frederiksborg Slot og blev efterat have nydt en omhyggelig Opdragelse, kun 15 Aar gammel, gift den 9de Oktober 1636 med den stolte **Korfits Ulfeld**. Han var født 1606 og var en Søn

af den 1630 afdøde Rigsraad og Rigskantsler **Jakob Ulfeld** til Egeskov og Urup og **Birgitte Brokkenhuus**. De havde 11 Sønner og 6 Døttre. Sine Ungdomsaar tilbragte han paa Udenlandsrejser; men da han ikke vilde rette sig efter sin Hovmester, blev hans Fader vred og unddrog ham sin Understøttelse. Hans fyrige Sind bragte ham da i flere Aar til at tumle sig om i et eventyrligt Liv; han var snart Page hos en tydsk Fyrste, og snart tjente han i den danske Armee, der stod i

Korfits Ulfeld.

Hannover mod de Kejserlige. Men Krigslivets Tvang behagede ham ikke, og da han omsider var bleven kjed af det omflakkende Liv, vendte han tilbage til Danmark, forligede sig med sin Fader og blev Hofjunker hos Kongen. I høj Grad forstod han at vinde Kristian den fjerdes Gunst, og da han 1636 var bleven hans Svigersøn, steg han hurtig fra det ene Trin til det andet. Han blev Ridder af Elefanten, Rigsraad, Statholder i Kjøbenhavn og Rigsskatmester. Paa en af sine talrige Gesandtskabsrejser blev han 1641 af Kejseren ophøjet til tydsk Rigsgreve, og tilsidst blev han 1643 udnævnt til **Rigshofmester**. Men paa denne høje Post viste han sig selvraadig og forsømmelig; han slog blandt Andet slet Mønt, hvorved han berigede sig, idet han paa

hver Tomark vandt 4 Skilling. Ogsaa ved andre uredelige Midler samlede han sig uhyre Rigdomme. Saavel herved som ved sin hovmodige Opførsel skaffede han sig mange Fjender, og efter den svenske Krig, i hvis uheldige Udfald han havde havt saamegen Deel, begyndte hans Anseelse hos Kongen at synke. At han ikke kunde udrette Noget som Underhandler havde Kongen erfaret saavel ved Brømsebrofreden 1645, som ved hans Gesandtskab til **Holland** 1646, hvor han med sin sædvanlige Selvraadighed overskred sine Fuldmagter og gjorde Forslag om, at Hollænderne skulde betale en **aarlig Sum** mod at erholde Toldfrihed i Sundet; hvilket i den Grad vakte den gamle Konges Uvillie, at han skrev til Kantsleren: „den Tid, jeg havde læst Brevet, da kastede jeg det strax i Ilden." Og i et andet Brev til Kantsleren yttrer han: „Jeg forundrer mig storligen, hvorfor han holder sig der i Landet saa længe op; aldenstund han der intet kan udrette, uden at fortære en Hob Penge." Det Hele, der kom ud af det 7 Maaneder lange Ophold, var, at Ulfeld den 6te Februra 1647 fik sluttet en Overeenskomst, hvorved Generalstaterne betalte 50,000 Rdlr. for betydelige Toldrestancer. Med dette Udfald var Kongen saare misfornøiet og forlangte ved hans Tilbagekomst, at Rigsraadet skulde udnævne Mænd, „som kan af Rigens Hofmester fornemme, hvad paa hans uhørte lange Ambassade er medgangen, paa det Vi derom kan have nogen Vished." Den Uvillie, som Kongen med god Grund nærede mod Ulfeld, tiltog endmere ved Rigshofmesterens overmodige Trodsen paa sin Embedsmyndighed. Han vilde ikke tillade, at Kongens Befalinger om Udgifterne til Rigets Fornødenheder bleve tagne til Følge, uden at de vare forsynede med Ulfelds egen Paategning, og han vovede endog uden Kongens Vidende eller Underskrift at give Anviisninger paa Øresundstolden. Alt dette maatte i høj Grad fortørne den gamle Konge, der istedetfor at have en Støtte i sin Svigerson under de vanskelige Forhold, snarere fandt en Modstander i ham; men det synes dog, at han i sine sidste Dage atter er bleven mildere stemt mod Ulfeld, der med sin Gemalinde hyppig var tilstede ved hans Dødsleje. Det varede dog ikke længe efter Kongens Død, førend denne farlige Mand ved sit Hovmod drog et truende Uvejr sammen over sit eget Hoved og over sit Fædreland.

Den skadelige Indflydelse, som Ulfeld erholdt og bevarede nærmest ved sit Giftermaal med Eleonora Kristine, var langtfra den eneste sorgelige Følge af Kristian den fjerdes ulykkelige Ægteskab med Kirsten Munk. Ikke alene afstedkom det stor Forvirring, at der fandtes flere Kuld Børn i Kongens Gaard, der paa Grund af deres forskjellige Rang og Stilling nærede Misundelse mod hverandre — thi foruden Dronningens og Kirsten Munks talrige Afkom fandtes der flere Frilleborn —; men **Kirsten Munks Opførsel** selv gav Anledning til megen Forargelse og forvoldte Kongen mange bittre Bekymringer. At denne slette Kvinde tjente den svenske Regering som Spion og røbede den sin Gemals Hemmeligheder og fortrolige Ytringer, synes ikke at have været Kongen bekjendt, hvorimod hendes iøjnefaldende Raahed og Letfærdighed ikke kunde holdes skjult. Det var nærmest hendes fortrolige Forhold til Rhingreve **Otto Ludvig af Solms**, der vakte Kongens Vrede og Beskyldning for Utroskab. I April 1630 befalede han hende at begive sig til Jylland, hvor Moderen Ellen Marsvin overlod hende Gaardene **Boller** og **Rosenvold**, som hun ikke maatte forlade. Her levede hun altsaa i et Slags Fangenskab, der skærpedes, da hun tværtimod Forbudet rejste til Fyen og Glykstad. Uagtet sine gjentagne letsindige Eder og Forsikkringer om sin Uskyldighed lykkedes det hende dog aldrig mere at vinde sin forrige Stilling igjen, ja ikke engang at blive forsonet med Kongen. Strax efter hans Død indfandt hun sig i Kjøbenhavn og fik Rigsraadet den 18de April 1648 til at udstede en Erklæring, hvorved hendes Ægteskab blev erklæret for lovligt, men dette synes dog ikke at have fremkaldt nogen egentlig Forandring i hendes Stilling. Under Frederik den tredies Regering levede hun, som det synes, fremdeles indskrænket til sine Godser og døde efter lang Tids Svagelighed paa Boller den 19de April 1658. Den 23de Juli samme Aar blev hun begravet i St. Knuds Kirke i Odense.

Kristian den fjerdes sidste Dage bleve saaledes formørkede af mangeslags Sorger, saavel med Hensyn til Staten som til hans Familieforhold. De sidste havde han vel kunnet undgaae, dersom han ved sit andet Giftermaal havde søgt en fyrstelig Forbindelse, og dersom han mindre havde givet efter for sin Tilbøjelighed til Ukydskhed; de første

laae meest i de uheldige Tidsomstændigheder, som han ikke var istand til at beherske. Ligesaa heldig som den første Halvdeel af hans Regering

Prøve paa Kristian den fjerdes Haandskrift.

havde været for Danmark, ligesaa uheldig blev den sidste. I sine kraftige Ungdomsaar havde han holdt Adelen i Tømme; han lod da flere af de vigtigste Rigsembeder være ubesatte og kunde da med næsten uindskrænket Magt iværksætte sine gavnlige Planer og Forbedringer, om hvilke vi endnu dagligen mindes ved Synet af hans mange herlige Værker. Men hans senere Krige, i hvilke hans Foretagender fulgtes af et mærkeligt Uheld, tilintetgjorde igjen Virkningerne af hans storartede Virksomhed. Forgjæves søgte han i Nøden Hjælp hos den egennyttige Adel, der kun benyttede Lejligheden til at forøge sin egen Magt og Fordeel; selv hans egen Svigersøn Ulfeld, som han havde ophøjet og i hvem han ventede en trofast Støtte, svigtede ham; og da han, træt af Dage og Sorger, lukkede sine Øjne, da var det med tunge Bekymringer og bange Anelser om Fremtiden!

Det maa have været bittert for den gamle Konge, i sine sidste Dage at see Frugterne af sin utrættelige Virksomhed tilintetgjorte og Riget nedsunket i en sørgelig Tilstand, det Rige, som han havde modtaget stærkt og blomstrende. Og dog var han i Besiddelse af alle de Egenskaber, der danne den udmærkede Regent. Med en levende Kjærlighed til sit Folk forbandt han en urokkelig Retfærdighedsfølelse; „han var i højeste Grad personlig tapper, en dygtig Hærfører og en endnu større Admiral.“ Desuden var han gudfrygtig, jævn af Sæder og dansk af Sind; han talte og skrev det danske Sprog med større Færdighed end de fleste oldenborgske Konger i den nærmeste Tid før og efter ham, og gjerne blandede han sig i daglig Omgang med Folket. Sagnet har opbevaret os mange Træk af den Ligefremhed, hvormed han gav sig i Samtale med Sømanden, Borgeren og Bonden, ligesaavel som med de Fornemme. Sædvanlig stod han op Klokken 4 om Morgenen og gik omkring for at eftersee de Arbejder, han lod udføre og som han selv saa fuldkommen forstod; i sin Stok havde han Tommestok, Vandpasser og andre Redskaber, hvormed han selv kunde forvisse sig om Arbejdets Rigtighed. Sine Børns Opdragelse ledede han med stor Omhu, og hans Nøjagtighed i Pengesager er bekjendt. Selv holdt han stedse Dagbøger over hvad han foretog sig, som og over alle sin Udgifter. Det var kun ved enkelte højtidelige Lejligheder, at han udfoldede en fyrstelig Pragt og

Overdaad, som ved sin ældste Søn Kristians Bryllup, hvor det efter Tidens Skik gik meer end tilbørlig lystig til med Nydelsen af stærke Drikke; ellers var han i høj Grad tarvelig og sparsommelig. Sandheden taalte han paa det rette Sted, selv om den gik ham personlig nær; Præsten **Ole Vind,** der havde holdt en Straffeprædiken over de løse Sæder ved Hoffet, hvorved han havde vakt Hoffolkenes Forargelse, maatte holde sin Prædiken om igjen for Kongen, som derpaa udnævnte ham til sin Hofprædikant.

Ved alle disse Dyder og store Egenskaber er Kristian den fjerde bleven folkelig, som faa Fyrster have været det. To Aarhundreder ere siden henrundne, men aldrig svinder i det danske Folks Hjerter Mindet om Kong Kristian, der var det kjær saavel i Freden, som naar han

stod ved højen Mast
i Røg og Damp!

Kristian den fjerdes Sigil.

Fjerde Afsnit.

Frederik den tredie indtil Enevoldsmagtens Indførelse. 1648–1660.

Frederik den tredies Haandfæstning. Korfits Ulfelds Proces og Flugt.

fter Kristian den fjerdes Død overtoge de fire høje Rigsembedsmænd Regeringen, indtil det nye Kongevalg var skeet. De vare: Rigshofmesteren **Korfits Ulfeld**, Kongens Kantsler **Kristen Thomæsen Sehested**, Rigsmarsken **Anders Bilde** og Rigsadmiralen **Ove Gjedde**. De styrede Riget i næsten to Maaneder, indtil Afsendingene fra de tre Stænder vare komne overeens om Kongevalget.

Rigsdagen aabnedes den 18de April 1648 i den store Sal indenfor Riddersalen paa Slottet i Kjøbenhavn med en Tale af Kantsleren Sehested. Adelens Ordfører, **Henrik Ramel** til Bekkeskov, Hofmester paa Sorø, yttrede ved denne Lejlighed, „at da kongeligt Valg beroer fornemmelig paa den adelige Stand, som har frit Kaar og Valg, en Konge at vælge,“ saa burde Raadet og Adelen i Forening „underskrive og forsegle, hvis Valg gjøres skal, som tilforn haver været brugeligt.“ Imidlertid forekom der dog ogsaa et Udtryk af, at de andre Stænder følte deres Betydning; thi da Kantsleren i sin Tale til dem sagde, „at

Rigens Raad havde besluttet at vælge Hertug Frederik, og formodede, at baade gejstlig og verdslig Stand ikke skulde have Aarsag til Andet, end være dermed vel fornøjet," fremtraadte Universitets-Rektor, Professor **Scavenius** paa de Forsamledes Vegne og erklærede, „at de Alle vare skriftligen ombedede af den højsalige Konge, at udgjøre Fuldmægtige, for at raadslaae om det kongelige Valg. Hvorfor de formenede sig at være berettigede til at have deres Vota udi Valget og ikke være forbundne alene til at samtykke den, som Raadet vilde udvælge." Hvad Kantsleren svarede til denne første og vistnok højst uventede Indvending mod de højere Stænders Enevælde, vides ikke. Ganske uden Frugt er den dog ikke bleven, da Kantsleren i Kroningstalen sagde: „Danmarks Riges Raad har vel betænkt, og **alle Mænd i begge Riger** med enig Raad og Stemme bevilget og samtykt Frederik til Konge," hvorimod der ved Kristian den fjerdes Kroning blot havde været Tale om „Danmarks Riges Raad."

Rigsraadet undlod ikke at drage Fordeel af den gunstige Omstændighed, at Tronen stod ledig, hvilket i Aarhundreder ikke havde været Tilfældet, da Kongerne stedse havde sørget for at faae deres Sønner udvalgte, medens de selv levede. Frederik den tredie maatte kjøbe Tronen dyrt, dyrere end nogen af sine Forgængere. Ifølge Haandfæstningen bleve alle de Forrettigheder bekræftede, som Adelen efterhaanden havde tilrevet sig, og mange nye bleve tilføjede. Uden Rigsraadets Samtykke maatte Kongen ikke gjøre Paalæg af Skatter eller Forandring med Mønten, ikke rejse ud af Landet, ikke slutte Forbund eller begynde Krig, ja ikke engang opbyde Rostjenesten eller udruste Flaaden heelt eller halvt; heller ikke optage Nogen i Adelstand, afsætte Nogen fra sit Lehn eller forhøje Afgifterne af Lehnene, Bestemmelser, hvorved disse Afgifter sank betydelig, de sjællandske saaledes ned til under Tredieparten. Rigsraadet tiltog sig Ret til at besætte de ledige Pladser og foreslaae Kongen Mænd til de høje Rigsembeder. Sit Jordegods skulde Adelen beholde med alle Herligheder og Rettigheder, ligesaa frit og frelst som Kongen selv. I det Hele skulde Kongen elske og fremdrage Rigsraadet og Adelen og — siger Haandfæstningen med Rette — **i Forening med dem** styre og regere Danmarks Rige. Men dersom han foretog sig

Noget, der stred mod Haandfæstningen, og ikke vilde lade sig sige og raade af de tilstedeværende Rigsraader, da skulde han indkalde det hele Raad for at høre dets Betænkning. „Gjøre vi det ikke, hedder det mod Slutningen, da skal de tilstedeværende Rigens Raad selv have Magt til at forskrive deres Medbrødre paa et belejligt Sted for at bevæge os til det, som de agte ret og billigt at være. Lade vi os endda ikke raade, (som ikke er at formode), da stande det Rigens Raad frit for at bestemme og forordne det, som ret og billigt er, hvormed vi os skulle lade nøje."

Senere fik Rigsraadet i Aaret 1651 med Hensyn til fremtidige Formynderregeringer tilføjet en ny Bestemmelse, der betydelig maatte udvide dets Magt. Enkedronningen skulde nemlig udelukkes fra Regeringen, der skulde ledes af 7 Rigsraader, indtil Kongen havde naaet sin Myndighedsalder af 19 Aar.

Ingen dansk Konge har underskrevet saa haard en Haandfæstning, som Kong Frederik efter Valget den 8de Maj 1648. Det var den strængeste, men det blev ogsaa den sidste: Buen var bleven spændt saa stærkt, at den maatte briste!

Kongen følte med Harme sin bundne Stilling, og han kunde ikke undlade ved Kroningsgildet at give sin Følelse Luft, idet han fandt Lejlighed til at ytre til Ulfeld: „Korfits! I har idag bundet mine Hænder; hvo veed, hvem der kan binde Eders igjen!" Undvigende svarede Ulfeld, at dersom man havde bundet Kongens Hænder saa haardt, var der vel Raad til at løse dem igjen. Men Kongen vidste vel, at Ulfeld og hans Svogre nærmest havde fremkaldt den haarde Haandfæstning, om det end var lidet rimeligt, som Rygtet fortalte, at Rigshofmesteren et Øjeblik skulde have tænkt paa at sætte Kronen paa sit eget eller sin Svoger **Valdemar Kristians** Hoved. Forholdet imellem dem var saaledes strax i Begyndelsen spændt.

Kong **Frederik den tredie** var født den 18de Marts 1609 paa **Haderslev Slot**. Hans Opdragelse havde været meget omhyggelig; fra sit 13de til sit 20de Aar havde han studeret paa Skanderborg Slot og paa Sorø Akademi under Vejledning af **Hans Burchardi**, der siden blev Biskop i Ribe, og derpaa havde han tilligemed sin Broder Ulrik

rejst udenlands, navnlig til Frankrig, hvorfra han 1630 var vendt tilbage. Kristian den fjerde, der bestræbte sig for at skaffe sine yngre Sønner Lande at regere over, havde med megen Møje faaet ham valgt til Coadjutor til Ærkestiftet **Bremen** og Bispedømmet **Verden**; men han kom aldrig i rolig Besiddelse af dem, da de Svenske stedse gjorde ham deres Besiddelse stridig og tilsidst fik dem afstaaede ved den vestfalske Fred. Paa Grund af denne sin Bestemmelse havde han erholdt

Frederik den tredie.

en udmærket theologisk Dannelse; selv lærd, yndede han at være tilstede ved Forelæsninger og Disputatser og var meget fortrolig med den Tids theologiske Stridsspørgsmaal; tillige sysselsatte han sig med Naturvidenskaberne og de nordiske Oldsager. Hans Ydre var anseligt; han var temmelig høj og svær, havde langt mørkt Haar og et tænksomt, alvorligt Ansigt med et let Mundskjæg. Af Karakteer var han tavs og indesluttet; han forstod vel at gjemme sine Planer og beherske sine Lidenskaber, og i Kampen havde han viist sit rolige Mod, da han fulgte sin

Fader i Trediveaarskrigen. Iøvrigt var han godmodig og retsindig, men ikke meget yndet af Folket formedelst sit tilbageholdne Væsen.

Den 18de Oktober 1643 havde han i **Glykstad** ægtet den 15aarige **Sofia Amalia af Brunsvig-Lyneborg**, der var hans Næstsødskendebarn; thi hendes Fader Hertug **Georg** var en Søstersøn af

Dronning Sofia Amalia.

Frederik den anden. Ved Kroningen henrev hun Alle ved sin Skjønhed, Venlighed og sit indtagende Væsen; hun vakte Beundring ved sin yndige Dands ved Hoffesterne, ved sin Behændighed og Færdighed paa Jagten, ved sin mandige Rasthed, naar hun med sikker Haand tumlede sin vælige Hingst. Hun kjendte sine Fortrin og forstod at bruge dem med Held, thi hun var aandrig, ærgjærrig og herskesyg. Det var altsaa naturligt, at hun med Harme følte Kongemagtens Indskrænkning og at

hun havde den mægtige Adel og den rigtbegavede Eleonora Kristine, for hvem hun ofte tidligere havde maattet vige Pladsen ved Hoffet, men som hun nu tænkte paa at ydmyge. Da hun udøvede en stor Indflydelse paa sine Omgivelser og paa Kongen selv, har hun ofte grebet dybt ind i Begivenhedernes Gang.

Kong Frederiks første Regeringsaar hengik i Fred, hvortil Landet ogsaa højlig trængte. Saavidt hans indskrænkede Magt tillod, søgte han at træffe nyttige Foranstaltninger til Rigets Opkomst. Flere Forordninger gaves for at standse den overhaandtagende Overdaad, saavel hos Adelen som hos de andre Stænder; **Postvæsenet**, som Kristian den fjerde havde udvidet, fik ved Forordningen af 30te November 1653 sin fuldstændige Indretning og en duelig Bestyrer i **Poul Klingenberg** til **Højriis** paa Mors, og Fæstningen **Fredericia** anlagdes i Aaret 1650 paa **Bergsodden** ved Lillebelt, hvor allerede Kristian den fjerde havde anlagt en Skandse. Under de foregaaende fjendtlige Indfald havde man nemlig smertelig følt Savnet af et Forbindelsespunkt med Øerne, hvorved man kunde landsætte Tropper paa Halvøen, naar denne forøvrigt var oversvømmet af Fjenderne. Beliggenheden af **Frederiksodde**, som Fæstningen i Begyndelsen kaldtes, var fortrinlig til dette Øjemed; men desto værre blev den ikke færdig og bestod kun slet sin første Prøve i den næste Krig. De øvrige Forsøg, som Kongen gjorde paa at sætte Landet i ordentlig Forsvarsstand ved at ophjælpe Krigsmagten og Flaaden, strandede imidlertid til Rigets ubodelige Skade paa Pengemangelen og Adelens Uvillie.

Hvad der i disse Aar især fortjener Opmærksomhed, var Forholdet mellem Kongen og Ulfeld. Spændingen, der var grundet i Ulfelds Indflydelse paa den strænge Haandfæstning og blev næret ved Dronningens Had til Eleonora Kristine, tiltog bestandig, og det manglede ikke paa aabenbare Udbrud, foruden Kongens Ytring ved Kroningsgildet. At Grevinden under et Besøg hos Guldsmeden, der forfærdigede Dronningens Krone, satte denne paa sit Hoved og uforsigtig tabte den paa Jorden, saa at en af Juvelerne gik istykker, forøgede Dronningens Had, da hun ansaae det for en Ytring af Anmasselse og Ondskabsfuldhed, skjønt det rimeligviis var skeet af Vanvare. Mindre lader

det sig undskylde, at den overmodige Ulfeld Natten for Dronningens Kroningsdag den 28de November 1648 lod den Æreport paa Amagertorv nedrive, der var bleven benyttet ved Kongens Kroning Dagen iforvejen, for at hun ikke skulde nyde den Ære, at kjøre derigjennem. Dronningen hævnede sig ved at befale Grevinde Ulfeld, at hun skulde staae af sin Karosse udenfor Slotsporten og ikke som før kjøre heelt ind i Slotsgaarden.

Den besværlige Rigshofmester fjernedes for en Tid, da han i Februar 1649 atter sendtes til **Holland** for at underhandle om et Forbund med Generalstaterne, der ogsaa blev sluttet den 9de Oktober trods alle den svenske Residents Forsøg paa at forhindre det. Med det samme afsluttedes ogsaa den saakaldte **Redemtionstraktat** eller Overeenskomst om Øresundstoldens Afløsning, da Hollænderne erholdt Toldfrihed i Sundet for 36 Aar mod at erlægge 350,000 Gylden eller 120,000 Rdlr. Species aarlig. Ulfeld selv betragtede disse Traktater som Mesterværker af Statsmandsdygtighed; men Redemtionstraktaten vakte Misfornøjelse baade i Holland og Danmark, der jo ikke havde opnaaet nogen virkelig Fordeel, men snarere Tab, da den aarlige Indtægt af Tolden var større end Erstatningssummen, og dette nye Forhold til Holland desuden vakte Misforstaaelser med andre Magter, navnlig med Sverrig. Den ophævedes derfor ved **Rescissionstraktaten** af 26de September 1653, hvorved Kristianopeltraktaten af 1645 igjen traadte i Kraft, men Forbundet selv blev imidlertid fornyet i Kjøbenhavn den 8de Februar 1653, efterat Ulfeld havde forladt Danmark.

Da Rigshofmesteren efter 8 Maaneders Forløb vendte tilbage, fandt han mod Forventning, at hans Anseelse ved Hoffet under den lange Fraværelse var dalet betydelig. Hans Embedsmyndighed var bleven indskrænket paa flere Maader; thi hans Fjender havde imidlertid forstaaet at skade ham, og en Kommission blev endogsaa nedsat for at undersøge saavel hans Forhold som Gesandt som hans Bestyrelse af Pengevæsnet i Kristian den fjerdes Alderdom; thi denne høje Post havde han jo ved en mislig Forvaltning benyttet til at samle sig uhyre Rigdomme. I sin Fortørnelse herover viste den hovmodige Adelsmand en yderst uklog Opførsel, der maatte fremkalde hans Fald. Under Paaskud af Sygdom holdt han sig i lang Tid hjemme i sit Huus for at

undgaae at møde i Rigsraadet eller ved Hoffet; og dog nedlagde han hverken sine Embeder eller indlod sig paa et ordentligt Forsvar for sin Embedsforelse. Ved saadan Stivsindighed kunde han kun gjøre sin Sag værre, og hans talrige Modstandere forsmaaede intet Middel til at styrte ham. Bekjendt er især hiin skjændige Sag, da man fik et ilde berygtet, løsagtigt Fruentimmer ved Navn **Dina Vinhofvers** til at anklage Ulfeld for at have villet forgive Kongen. Man maa med Rette forbavses over, at en løsagtig Kvinde ved et Væv af gemene og nedrige Rænker kunde forvolde saa stor Uro ved Hoffet og i hele Landet, ja endog vække Opsigt i Udlandet og have en indgribende Indflydelse paa den mægtige Rigshofmesters senere Skjæbne.

Dina Vinhofvers var af tydsk Herkomst og havde været gift med en Borger i Lybek, efter hvis Død hun opholdt sig hos sin Moder i Kjøbenhavn og førte et usædeligt Liv. I Ledtog med hende stod en af Ulfelds Fjender, Oberst **Jørgen Walter,** der 1645 havde forsvaret **Rendsborg** Fæstning saa tappert mod de Svenske, at Kongen havde optaget ham i Adelstanden og givet ham Titel af Geheimeraad. Han meddeelte Kongen, hvad Dina havde aabenbaret om Ulfelds Forsæt, som hun foregav at have hørt ham selv tale om med sin Hustru. Denne Beskyldning gjentog hun ved et Forhør paa Slottet den 3die Januar 1651, medens hun paa samme Tid meddeelte Grevinde Ulfeld, at endeel Sammensvorne med Walter i Spidsen vilde om Natten overfalde og myrde hendes Mand i hans Huus. Alt dette vakte, som man kan tænke sig, stor Allarm, og Ulfeld anraabte Kongen om Beskyttelse mod sine Uvenners Efterstræbelser. Men da Dina under Forhørerne stedse indviklede sig dybere i Modsigelser og Tilbagekaldelser, og Ingenting kunde bevises, viste det Hele sig at være Opspind af en forvirret Hjerne; hun blev derfor dømt til Døden og henrettet paa Slotspladsen den 11te Juli 1651.

Saaledes endte da dette indviklede Drama paa en tragisk Maade. Knuden var imidlertid ikke bleven løst, men blot overhugget; thi man fik aldrig at vide, om Dina selv havde opfundet Beskyldningen eller var bleven forledt dertil af Andre. Imidlertid blev dog Walter som den, der havde deeltaget i Sagen, paa Ulfelds Anklage dømt til „inden tre

Uger at romme Kongens Riger og Lande og sig der ej mere at lade finde."

Dette Udfald af Sagen maatte synes fuldkommen tilfredsstillende for Ulfeld. Ikke destomindre udforte han den Plan, som han allerede længe havde forberedt, nemlig at forlade sit Fædreland. Nogle Dage efter Dinas Henrettelse og kort for Walters Dom var faldet paa Herredsthinget, begav han sig om Natten den 14de Juli med sin Frue og sine ældste Born hemmelig ud af **Østerport**, hvortil han havde ladet sig gjore en Nogle og gik strax ombord i en hollandsk Galiot, der ventede ham en halv Miil fra **Helsingør** for at føre ham til Holland. Herhen havde han i Forvejen sendt sine kostbareste Sager, og selv førte han betydelige Skatte i Sølv, Guld og ædle Stene med sig. Da han blev Rigshofmester, havde han en ikke ubetydelig Gjæld; men i de 8 Aar, han havde beklædt dette Embede, havde han sammendynget uhyre Rigdomme til et Beløb af mindst en Million Rigsdaler. Og disse Penge, som han paa en uredelig Maade havde sammenskrabet, medens Landet var i den største Nød, laante han for en Deel til Danmarks Fjender og anvendte dem følgelig ligefrem til at skade sit Fædreland!

I Holland blev han dog ikke længe. Fra Amsterdam begav han sig over **Lybek** til **Sverrig**, hvor han stillede sig under Dronning **Kristinas** Beskyttelse, som gav ham og hans Huus Brev derpaa den 13de September. Derpaa modtog hun ham den 23de September i en højtidelig Audients, hvortil hun lod ham afhente af to Kammerherrer i en kongelig Vogn, og talte halvtredie Time med ham i sit Kabinet. Fra den Dag stod han højt i Dronningens Yndest, saameget mere, som han flere Gange laante hende store Summer, een Gang 60,000 Rdlr. og en anden Gang 200,000 Rdlr.; desuden morede det den lunefulde Dronning hermed at kunne drille den danske Gesandt **Peder Juel**, der ifølge sin Regerings Ordre idelig maatte forlange, at Dronningen skulde unddrage Ulfeld sin Beskyttelse; en for ham saare ubehagelig Forretning, som han besørgede med Fasthed og Kjækhed, skjøndt han herved ikke undgik hæftige og krænkende Optrin.

At Ulfeld ved sin Flugt ligeefter hiin Sag frivillig havde underkastet sig den samme Straf, som traf hans Fjende Walter, var just ikke

en Omstændighed, der var skikket til at bortvælte Mistanken fra ham; ligesaalidt, at han var flygtet bort uden at aflægge Regnskab for sin tidligere Embedsforelse, hvortil der var nedsat en Undersøgelseskommission. Hans Færd i Sverrig stemplede ham ogsaa snart som aabenbar Forræder mod sin Konge og sit Fædreland. Da han ikke mødte efter den kongelige Stævning for at forsvare sig, blev han erklæret for at have forbrudt sine Værdigheder. Rigshofmesterembedet blev givet til **Gersdorf**, og hans Lehn til Adelsmænd, der vare hans Modstandere. Iøvrigt viste den danske Regering stor Lemfældighed med Hensyn til hans Gods; thi dette blev først inddraget 1653, efterat han i sin **Apologi** eller „Højtrængende Æresforsvar imod den publiceerde usandferdig Kjøbenhaffns Beretning, anlangende Dinæ og Walters Sag," som blev trykt i Greifswalde 1652, foruden i andre Skamskrifter havde udslynget for mange Fornærmelser mod Frederik den tredie selv. Fra nu af var Forsoning umulig, og Ulfeld var saa langt fra at gjøre noget Skridt hertil, at han meget mere trodsede sin Konge og søgte at gjøre sit Fædreland al den Skade, som mulig. Han brød sig ikke om at træde dette i Støvet, naar han blot kunde tilfredsstille sin Stolthed og Hævngjærrighed og ydmyge det forladte Hof. Snart skulde han have den Glæde at bringe sit Fædreland til Undergangens Rand.

Ulfeld var ingenlunde den eneste af den mægtige Adel, der forlod Danmark; hele Fru Kirstens Slægt faldt med ham. Sønnen Grev **Valdemar Kristian** gik i svensk Tjeneste og faldt under Karl Gustav i Slaget ved Lublin i Polen 1656; Svigersønnen **Ebbe Ulfeld**, Befalingsmand paa Øsel og Bornholm, gik ligeledes til Sverrig, hvor han under den skaanske Krig som Generalløjtnant kæmpede mod sine Landsmænd. Den anden Svigersøn, **Hannibal Sehested**, der som Statholder i Norge havde udpresset uhyre Summer, bar sig snildere ad. Han foretrak frivillig at nedlægge sine Embeder som Statholder og Rigsraad for at undgaae den farlige Anklage for Underslæb, fandt sig for Øjeblikket i Ydmygelsen, betalte over 3 Tønder Guld i Bøder og gjemte, listig og smidig som han var, sin Hævn over Rigsraadet til en belejligere Tid.

Hannibal Sehested.

Krig med Karl Gustav. Fred i Roskilde.

I Sverrig havde den vægelsindede Dronning Kristina omsider nedlagt Regeringen og overdraget Kronen til sin Fætter **Karl Gustav**. Hans Ydre var hverken smukt eller anseligt; han var lille og tyk og havde langt sort Haar og blaae Øjne; men han var hæftig, utrættelig virksom, stolt og herskesyg, en udmærket Feltherre og skabt til Erobrer. Han saae, at Sverrigs Storhed, der var skabt ved Sværdet, ogsaa maatte vedligeholdes ved Sværdet. Derfor havde han strax indladt sig i en Krig med **Polen**, i hvilken han i Begyndelsen havde havt en glimrende Fremgang; men denne Lykke havde vakt Frygt hos de andre Magter, og **Kejseren, Polen, Brandenborg** og **Holland** opmuntrede Danmark til at benytte den gunstige Lejlighed og begynde Krig med Sverrig, medens Karl Gustav var sysselsat i Polen, hvor Folket

havde rejst sig og syntes igjen at skulle fratage de Svenske de gjorte Erobringer.

Forholdene vare fristende: thi Hadet mod Sverrig var stort baade hos Konge og Folk, der haabede at skulle tage de ved Brømsebrofreden tabte Landskaber tilbage. Men ved nærmere Betragtning kunde Sagen vel synes betænkelig; thi Sverrig havde en krigerisk Konge, ypperlige Anførere og den mest krigsvante Hær, der dengang neppe fandt sin Lige i hele Europa. „Bonden, tagen fra Ploven, var bedre Soldat end andensteds Kaptejnen med Fjæderbusk i Hatten." Danmarks Forsvarsvæsen var derimod i en meget slet Tilstand; Fæstningerne vare forfaldne, og Tropperne i den Grad øvede, at de bleve til Spot for de svenske Spejdere. Ved en Mønstring i Skaane faldt flere Ryttere af Hestene, og i Anledning af en lignende i Kjøbenhavn over 150 Rekruter skriver den svenske Spejder, at man kunde faae Ondt i Maven ved at see al den Uorden. Der var større Kvalm og Tidsspilde derved, end naar der i Sverrig blev mønstret 20 Regimenter. „Gud skulde synderligen straffe os, tillægger han, om vi behøvede at frygte saadanne Fjender!" Og Landet var tilmed forarmet og forgjældet; Adelen, der frygtede Krigsbyrderne, var som sædvanlig stemt for Fred. „Saa Gu', Brorlille, sagde Rigsraad **Kristen Skeel**, vi vil have Fred; vil Kongen have Krig, da maa han selv skaffe Penge!"

Uagtet denne usle Tilstand blev Stemningen dog mere krigerisk. Paa Rigsdagen i **Odense** i Slutningen af Februar 1657, hvor der mødte Afsendinge af alle Stænder og Kongen selv var tilstede tilligemed Dronningen, bleve de gamle, betænksomme Herrer udraabte for fejge og overstemte. De ivrigste af Krigspartiet vare Rigsraaderne **Ivar Krabbe, Otto Krag** og **Gunde Rosenkrands** til Vindinge, nu Fjurendal i Sjælland, Generalmajor **Axel Urup** og Generalmajor **Ulrik Kristian Gyldenløve,** Kristian den fjerdes naturlige Søn, til hvem den yngre Adel sluttede sig. Udfaldet blev da, at Stænderne bevilgede et betydeligt Krigsstyr af 3 Millioner Rigsdaler. Krigen blev bestemt, og der udrustedes 34,000 Mand, meest øvede Tropper, hvoraf den største Deel opstilledes i Hertugdømmerne.

Den første Juni 1657 udstedte Danmark sin Krigserklæring. Grundene, der anførtes for Fredsbruddet, vare, at Sverrig havde taget Bremen og Verden, efter Brømsebrofreden med Uret beholdt Sognene Særna og Idre, beskyttet Ulfeld og hans Slægt, samt omgaaet Øresundstolden. Den 16de Juni gik Rigets Marsk, **Anders Bilde** til **Damsbo** i Fyen, over Elben og erobrede i kort Tid **Bremen** og **Verden**, hvor Indbyggerne vare misfornøjede med det svenske Herredømme. Ikkun **Stade**, Regeringens Sæde, gjorde Modstand.

Men hermed var ogsaa Felttogets Lykke forbi. Forblindet af Had, opmuntret af fremmede Magters tomme Løfter om Bistand, havde Danmark styrtet sig i en saare farlig Krig. For Karl Gustav kom denne neppe ubelejlig. Allerede tidligere, da han rustede sig til Krig med Polen, havde han været uvis, om han ikke hellere skulde angribe Danmark. Nu greb han med Glæde Lejligheden til at trække sig ud af Polen, hvor de Svenskes Vaabenlykke havde begyndt at dale, og hvor Erobringerne atter vare i Begreb med at gaae tabte. Ufortøvet brød han op fra Fæstningen **Brecz**, drog de fleste svenske Tropper til sig og ilede i hurtige Marscher ind i **Pommern** med ikkun 6 til 8000 Mand. De vare Levningerne af den Hær, han havdeført til Polen, Mænd med vilde, solbrændte Ansigter og smudsige, pjaltede Klæder; men de vare de meest prøvede og hærdede Krigere, der dengang fandtes i Verden. I Pommern kom **Ulfeld**, der boede paa Slottet **Barth**, som han havde faaet i Forlehning, til Kongen, og her modtog han Forstærkninger af **Karl Gustav Wrangel**, saa at hans Hær var 9000 Mand Hestfolk og 4000 Mand Fodfolk stærk, da han den 23de Juli fra **Mølln** brød ind i Holsteen. Forgjæves havde Frederik den tredie, der troede, at han vilde vende tilbage til Sverrig, selv med en Flaade passet paa ham i Østersøen.

I **Hamborg**, denne mod Danmark stedse saa fjendske Stad, forsynedes den udmattede svenske Hær med Klæder, Levnetsmidler og alle andre Fornødenheder, medens **Wrangel** og **Ascheberg** med en Afdeling ryddede Bremen for de Danske. I Løbet af 14 Dage var Landet i deres Magt, og de ilede tilbage for at forene sig med deres Herre, der imidlertid var rykket frem i Holsteen. Bag **Størfloden** ved **Itzeho** søgte

Anders Bilde at gjøre Modstand; men Byen blev skudt i Brand af de Svenske, der fangede endeel af Hæren, som de stak ind under deres egne Faner, medens Marsken med Levningerne indskibede sig ved **Glykstad** og sejlede tilbage til Jylland. Af hele Hæren, der ved Felttogets Begyndelse havde været 15,000 Mand stærk, var der efter en Maaneds Forløb kun 5000 Mand tilbage, der havde kastet sig ind i **Frederiksodde.** De lejede Tropper og de uøvede Bønder kunde ikke holde Stand mod de sejrvante svenske Krigere. Kun **Snaphanerne** i **Ditmarskens** Moradser og **Holsteens** Skove vovede vel endnu at sætte sig til Modværge og tilføjede ofte de Svenske ikke ubetydelige Tab ved Overrumpling af mindre Afdelinger. Ellers vare Bønderne grebne af Angest og flygtede til alle Sider; thi, fortaltes der, i den svenske Hær fandtes vilde Sværme af Tyrker og Tatarer, der mishandlede Alt, hvad de traf paa.

Halvøen var saaledes i de Svenskes Hænder. Karl Gustav overgav sig til de største Forhaabninger, saa at han endog gjorde Englands Protektor **Oliver Cromwell** Forslag om et Forbund til Danmarks Deling. **Sverrig** skulde da have Provindserne østenfor Sundet og det meste af Norge, Hertug **Frederik af Gottorp,** Karl Gustavs Svigerfader og Forbundne, det meste af Halvøen, **England** Resten tilligemed spredte Besiddelser. Men Cromwell var for forsigtig en Statsmand til at indlade sig paa saa vidtsvævende Planer.

Ogsaa **Ulfeld** fremtraadte nu som Danmarks bittre Fjende og som aabenbar Landsforræder. Fra **Langewedel** i Holsteen udsendte han den 12te August sit Brev til Peder Lange og de andre Landsdommere i Jylland, som han opmuntrede til at underkaste sig den svenske Konge. „Landsens og Indbyggernes totale Ruin og Undergang er forhaanden, skrev han, men Naadsens Dør staaer endnu aaben. Thi hans Majestæt Kong Karl Gustav har naadigst af egen Clements, Mildhed og store Forstand troet, at Stænderne ikke ville samtykke i hvad nogle Faa ved deres Pratiquer for deres egen Interesse, Had, Avind, Malice og af stor Uforstand have bragt paa Bane for disse Riger udi slig Confusion at sætte. Han vil have Eder tilbudt sin Naade og Faveur, og Eder beskytte mod al Overfald og Gevalt, saa at, om I selver ellers ville,

kunne I herefter leve udi god Sikkerhed og nyde Landsens Gode. Skulde I foragte det hans Majestæts naadigste Tilbud, da maa I siden takke Eder selv for al den Ulykke og Skade, som Eder kan overkomme. Lukker dog engang Eders Øjne op og lader Eder ikke længere firere af nogle Faa, som intet Andet have eftersøgt, og endnu daglig søge, end at spænde Eder Kjæden eller Lænken om Fødderne og efterhaanden hjælpe til at betage Eder alle Eders Friheder og paa sidsten reducere Eder lige med Skattebønderne. Jeg vil ønske, at Gud vil aabne Eders Forstand, at I nu kunne udvælge det, som kan tjene til Eders Conservation!" Men den danske Adel var dog endnu ikke sunken saa dybt, at Nogen lod sig lokke af Forræderens Løfter eller skræmme af hans Trusler. Hans egen Svoger **Holger Vind** blev endog saa forbittret, at han sendte ham hans Portræt tilbage, efterat have stukket Øjnene ud paa det.

Karl Gustav behøvede heller ikke Forræderens Hjælp. Tre svenske Regimenter under Oberst **Bottiger** bemægtigede sig Skanserne ved **Nørre Sundby** og **Hals**, adspredte de forsamlede Bønder og nedsablede en stor Mængde af dem; Resten lode de løbe hjem med de Ord, at det var dem hæderligere og bedre, at gribe til Ploven end til Sværdet. Snart fuldendtes Nørrejyllands Erobring ved Indtagelsen af **Frederiksodde**.

Siden den 25de August havde Fæstningen været indesluttet, men det trak i Langdrag med Belejringen, da den stedse kunde faae Tilførsel fra Fyen. Karl Gustav havde derfor først tænkt paa at bemægtige sig denne Ø; men den svenske Flaade under **Klas Bjelkenstjerna** havde den 12te og 13de September i Træfninger under **Møen** med den danske Flaade under Rigsadmiral **Henrik Bjelke** lidt saameget, at den ikke var istand til at gaae til Lille Belt og sætte Hæren over. Da fik Vrangel Befaling til om mulig at indtage Fæstningen. Dette var et dristigt Foretagende; thi vel var Staden, der var bestemt til Rigets Central-fæstning og Residents, endnu ikke færdig, ja endog uden Vandgrave og aaben mod Søen; men dens Besætning udgjorde 5 til 6000 Mand og var langt stærkere end Belejringshæren. Dog — den dristige Vrangel var ikke den Mand, der lod sig skræmme af Hindringer. I de mørke og regnfulde Høstnætter krøbe Oberstløjtnant **Zanitz** og Generalkvarteer-

mester **Erik Dahlberg** — en mandig Helt, der fik en overordentlig Indflydelse paa Krigens Gang — paa Knæerne op ad Voldene for at undersøge Fæstningsværkerne og slap usete og uskadte tilbage. Stormen bestemtes til Søndagnat den 24de Oktober og skete pludselig fra fire Sider, uden at Besætningen havde nogen Anelse derom. **Prindsen af Anhalt** med Uplands- og Vestgotarytterne rede udenom de to af de Rækker Pæle, der vare nedrammede paa Søsiden ud i Vandet, men ved den tredie og sidste, der gik længere ud, var Vandet for dybt; de sprang da af Hestene og nedhuggede Pælene med Øxer. Derpaa trængte de ind i Byen, uden at finde synderlig Modstand; først paa den danske Kirkegaard mødte dem de jydske Dragoner, der hæderlig kæmpende fandt deres Død mellem Gravene. De andre tre Angrebskolonner havde imidlertid med Halmviske i Hattene og under Feltraabet: Hjælp, Jesu! trængt op paa Voldene, og da Solen steg op over Kattegat, vare de allevegne Herrer over Fæstningen. I Forvirringen slap mange Danske bort mellem de stormende Svenske og skjulte sig i Skovene; Levningerne, 3000 Mand, kastede sig under Rigsmarsken **Anders Bilde** ind i den yderste Skandse paa **Bergsodde**. Forgjæves opfordredes han til Overgivelse; da red Erik Dahlberg selv frem, skjøndt Wrangel advarede ham og raabte: „I faaer blot en Kugle til Svar!“ Og virkelig strakte den gamle Rigsmarsk Gevær; han havde faaet to svære Saar; hans Frue var druknet ved at flygte over Beltet, og der var ingen Udsigt til Redning, da Modvind hindrede ham i at komme bort. Over Alt dette havde den gamle Herre tabt Modet. Faa Dage efter døde han af sine Saar den 6te November; Sorg og Græmmelse over den fortvivlede Stilling fremskyndede hans Opløsning. Ulfeld besøgte ham paa hans Yderste, men den Døende viste en saadan Uvillie ved at see Forræderen, at Wrangel maatte give denne et Vink om at forføje sig bort. Uden Grund blev Bilde beskyldt for at have været Forræder. Aarsagen hertil var vel nærmest den Harme, der føltes fra dansk Side over det smertelige Tab af Rigets vigtigste Fæstning; man troede ikke, at den med en stærk Besætning ellers saa let havde kunnet falde i Fjendens Hænder. Byttet, som de Svenske gjorde, var overordentlig stort; foruden Levnetsmidler og Gods toge de 73 Kanoner, 1000 Geværer, 3000 Fanger

og betydeligt Krigsforraad. Wrangel modtog mange Beviser paa sin Herres Tilfredshed og blev siden udnævnt til Rigsadmiral.

Paa **Norges** og **Skaanes** Grændser var Krigen imidlertid bleven ført ret heldig for de Danske; men det havde kun ringe Betydning mod de Svenskes rivende Fremskridt paa Halvøen. Polakkerne, der under den tappre Vojvod **Stefan Czarniecki** vare ilede Jylland til Hjælp, vendte om igjen ved Efterretningen om Frederiksoddes Fald. Sverrigs Stilling var dog kun tilsyneladende glimrende. Det var i aabenbar Krig med Danmark, Polen, Rusland og Østerrig, og Holland og Brandenborg truede med at slutte sig til de talrige Fjender. Østerrigerne og Polakkerne forenede sig for at erobre Pommern og indeslutte den lille svenske Hær paa Halvøen. Hjemme i Sverrig var man misfornøjet med de langvarige Krige, der krævede de største Anstrængelser og Opoffrelser af det i Forvejen udtømte Land. Under denne Fare indsaae Karl Gustav, at der behøvedes en glimrende Bedrift. Han optog igjen Torstensons Plan om en Landgang paa Øerne, og ventede Vinterens Komme, der maaskee kunde bringe en gunstig Lejlighed. Og Lykken stod den Djærve bi. Havet lagde en Bro for Erobreren; det Utrolige skete, at Hære vandrede hen over Bølgerne!

Strax efter Nytaar 1658 begyndte det at fryse meget stærkt. Fra den 9de Januar var det i tre Uger saa stærk Kulde med Sneevejr og Østenvind — og det vedblev næsten uden Afbrydelse med den strænge Vinter lige indtil Slutningen af Marts — at alle Vande bleve tillagte med Jis. Karl Gustav trak strax Tropper sammen sydfra ved Foden af **Skamlingsbanken** mellem Haderslev og Kolding. Den 27de Januar vare de alle samlede, Rytteriet ved **Hejls**, Fodfolket ved **Stenderup**. Samme Nat var Strømdraget tilfrosset, der endnu Dagen iforvejen havde været aabent. Wrangel undersøgte nu Jsen; indtil **Brandsø**, en lille Ø midt i Beltet, var den sikker, men herimellem og den fyenske Kyst var den endnu svag, hvorfor man søgte at styrke den ved at lægge Halm og Bræder paa de svageste Steder, for at de skulde fryse sammen med den. Da Wrangel nærmede sig den fyenske Kyst, saae han Bønder ifærd med at gjennemsave Jsen og Krigsfolk opstillede paa Strandbredden, der sendte nogle Kugler ud mod ham. Kongen og Wrangel vaklede og

sendte **Erik Dahlberg** op til **Snoghøj** for at undersøge Isen der. Han bragte tidlig om Morgenen den 30te Januar den Efterretning, at den var aldeles sikker; men da den tiltagende Kulde imidlertid havde styrket den ved Brandsø, besluttede man at følge den første Bestemmelse.

Endnu samme Dag iværksattes Overgangen. Allerede i Daggry var Rytteriet kommet over til Brandsø, og det gik nu videre over mod Fyen. Paa Strømmen stege Rytterne af Hestene og ledte dem efter sig; Kanonerne bleve kjørte i lang Afstand fra hverandre. Saasnart Rytterne vare komne over Strømmen, kastede de sig igjen paa Hestene og huggede ned paa de Danske, der stode opstillede paa **Ivernæs** ved Vedelsborg. Kongen selv gjorde en Svingning for at tage dem i Ryggen, medens Wrangel angreb dem forfra; men Isen brast under hans Tropper, og to Eskadroner Ryttere tilligemed Kongens egen Vogn og den franske Gesandt **Hugo Terlons**, der ledsagede ham, forsvandt sporløst i Dybet. Ikke desto mindre udførte Kongen sit Foretagende under en hæftig Kugleregn; en Kanonkugle, der slog ned ligeved ham, overøste ham med Snee og Iis og beskadigede hans ene Øje. Men alligevel gik det bestandig fremad; de Danske, hvis Anfører, den kjække **Ulrik Kristian Gyldenløve,** laa haardt syg i Odense, bleve angrebne paa to Sider af de langt overlegne Svenske. Anføreren, **Jens von Hadersleben,** overgav sig da med sine Tropper til sin gamle Feltherre Wrangel, under hvem han havde tjent i Trediveaarskrigen. Omtrent 3000 Mand og hele Fyens Land faldt ved denne lykkelige Landgang i de Svenskes Hænder. De fandt rigeligt Bytte; thi mange af de Flygtende fra Jylland havde bragt deres Ejendom over til Fyen i den Tanke herved at redde det. De svenske Soldater fore frem under Myrden og Plyndring; den ypperlige Krigstugt fra Gustav Adolfs Tid var forlænge siden forsvunden under Trediveaarskrigens blodige Rædsler. I **Assens** saarede de Præsten **Ditlev Monrad** farlig i Siden, da han ikke vilde slippe Sølvkalken, hvormed han just uddeelte Vinen for Altret, skjøndt han kun bad om Opsættelse, indtil den hellige Handling var forbi; og i **Sandager**, hvor Præsten laa Liig, udplyndrede de den stakkels Enke med hendes 5 smaae Børn og efterlode dem halvnøgne.

Hindsgavl Slot, hvor Skotten Generalmajor **Henderson** havde kastet sig ind, overgav sig, og Jens von Hadersleben var saaledes ikke den eneste Fremmede, der beviste, hvorlidet man kunde stole paa Lejesvende. I en Slæde drog Karl Gustav den 31te Januar ind i **Odense**, hvor den syge Gyldenløve, fire Rigsraader, 60 Kanoner og rige Forraad kom i hans Magt. Da Rigsraaden **Gunde Rosenkrands**, der havde udgivet flere Stridsskrifter mod de Svenske, blev fremstillet for ham, var han uden Værge. „Tag Du kun din Kaarde, sagde Kongen spottende til ham, Du skal ikke gjøre mig nogen Skade med den."

Overalt var Folket slaget med Frygt. Allerede den 31te Januar overgav **Nyborg** Fæstning sig; men Kaptejn **Peder Bredal**, der laa i Havnen med 4 smaae Skibe, vilde ikke følge dette Exempel. Fra den 2den til den 5te Februar udholdt han Ilden fra Fæstningens Volde og forhindrede de Svenske i at entre, da han lod Isen ophugge rundt om Skibene og deres Sider overøse med Vand for at gjøre dem glatte. Tilsidst lykkedes det ham at arbejde sig udenfor Skudvidde og at føre sine Skibe i god Behold til Kjøbenhavn, saasnart Isen brød op.

Nogle af de flygtende Tropper havde fra Nyborg reddet sig over Isen til Sjælland og udbredte overalt Forfærdelse og Forvirring. Sendebud fra Kjøbenhavn vare ankomne til Fyen med Forslag om Fred eller Vaabenstilstand; men Karl Gustav afslog strax det sidste, da han ikke vilde spilde det gunstige Øjeblik. Foran ham laa det iislagte Belt, paa den anden Side vinkede Sjællands Kyster. Foruden ham syntes ogsaa Ulfeld ivrig stemt for Overgangen, men Generalerne vare utilbøjelige dertil; thi det var allerede begyndt med Tøvejr, og det vilde være altfor dumdristigt at sætte Kongen, Hæren og Rigets Velfærd paa Spil ved et saadant Vovestykke. Brast Isen under Overgangen, da vilde Alt være tabt.

Imidlertid var den altid utrættelige **Erik Dahlberg** med 80 Østgotaryttere gaaet over **Taasing** til **Langeland**, og derfra med Halvdelen af sin Styrke over Beltet til **Laaland**. Alt gik lykkelig: han steg iland paa Nordvestkysten af Laaland ved den gamle Sørøverrede **Grimsted**, det nuværende Frederiksdal, tog nogle Bønder med sig tilbage som Beviis paa Overgangen og undersøgte Isen, som han allevegne fandt stærk.

Han ilede nu til Kongen, som han fandt den 4de Februar Kl. 9 om Aftenen ved Bordet i **Dalum Kloster,** noget syder for Odense. Da han havde meldt Alt, tilbød han at føre Hæren i god Behold over til Laaland. Da straalede Kong Karls Øjne af Glæde; han slog Hænderne sammen og raabte: „Nu Broer Frederik, nu skal vi tales ved paa godt Svensk!" Strax ilede de til **Nyborg** for at raadslaae med Wrangel; men baade han og Ulfeld vare nu meget imod Sagen, som de ansaae for ugjørlig. Kongen vaklede i sin Bestemmelse og gik tilsengs. Dahlberg maatte da høre ilde af begge Greverne, fordi han vilde forlede Kongen til farlige Foretagender, og gik mismodig bort. Men neppe var han kommen paa sit Værelse, før Kongen sendte Bud efter ham. „Dahlberg, sagde han til ham liggende i Sengen, siig mig paa din Samvittighed, om Du troer, at Hæren uden Skade kan komme til Laaland. Tal oprigtig og frygt ikke for Wrangel eller Ulfeld; thi jeg retter mig ikke efter dem, men efter min egen Villie og Overbeviisning." Da svarede Dahlberg: „Hæren kan uden Fare komme over, derpaa vil jeg vove mit Liv, skjøndt det var altfor ringe en Betaling, hvis nogen Ulykke skulde indtræffe. Med Guds Hjælp haaber jeg, dersom Kulden vedbliver, at føre Deres Majestæt uden Skade over Isen med alle Deres Tropper, om de end vare 3 Gange 100,000 Mand." „Det er sagt", raabte Kongen, „saa skal Du gjøre. Jeg vil i Guds Navn vove Forsøget, hvad Wrangel og Ulfeld end maatte sige; thi denne Lejlighed er alt for kostelig, til at man skulde lade den slippe sig af Hænderne!" Strax gik der Ordre til alle Regimenter at møde næste Dag i Svendborg. „Skam faae I, sagde Wrangel om Morgenen vredt til Dahlberg, I bringer hans Majestæt fra Krone og Scepter!" „Nej, svarede denne, jeg skal som en redelig Mand holde, hvad jeg har lovet!" Men fra den Dag af nærede den stolte Wrangel Nag og Misundelse mod sin unge, lykkelige Medbejler.

Den 5te Februar samledes Tropperne ved **Svendborg,** og næste Nat begyndte Rytteriet at gaae over Taasing til Langeland. Det var en uhyggelig Vandring. Hestene nedtrampede Sneen og forvandlede den til sort Iismudder, saa at den brede Stribe, der betegnede Vejen, saae ud som en mørk Strøm. Efter Rytteriet kom Fodfolket, der maatte

vade i den opløste Snee, under bestandig Frygt for at Isen skulde briste. Nogle Enkelte forsvandt ogsaa virkelig i Dybet; men Hæren kom iøvrigt uskadt til Langeland. Her hvilede man og holdt Frokost. Kulden var saa stærk, at de frosne Spise- og Drikkevarer maatte hugges istykker og optøes. Nogle af de fine Herrer rynkede Næse deraf, men Kongen lo og saae sig i Aanden som Herre af det ligeoverfor liggende Laaland, bag hvilket atter Sjællands Kyster fremglimtede i det Fjerne. Glimrende Billeder og stolte Tanker om hele Danmarks Undertvingelse bevægede sig i hans ærgjærrige Sjæl.

„Nu Dahlberg, sagde Kongen, efterat Frokosten var endt, hold dit Løfte og viis os Vejen!" Og atter betraadte man den farlige Vej. Kongen selv, omgiven af sine Generaler, saae fra en Høj ved Stranden Tropperne bevæge sig hen over Havfladen og fulgte tilsidst selv bagefter. Klokken 3 om Eftermiddagen steg Rytteriet iland ved Grimsted uden at have mistet en eneste Mand. Vrangel fulgte strax efter med Fodfolket.

Fæstningen **Nakskov** havde en Besætning af 1600 Mand, men denne, slagen af Rædsel, lyttede til Ulfelds forræderske Forestillinger og overgav sig uden Modstand paa Opfordring af Kongen, der ikke engang havde isinde at standse og spilde Tid paa en Belejring. Paa **Falster** holdt Hæren Rastdag for at udhvile sig. **Nykjøbing** kunde ikke erlægge den forlangte Brandskat og truedes med at blive afbrændt; da reddedes den af sin Præst **Jes Jessen,** der først i Kirken ved sin Prædiken og siden hjemme i sit Huus ved sine Forestillinger bevægede Karl Gustav til Medlidenhed.

Den 12te Februar gik hele Hæren over fra Falster til Sjælland og steg iland ved **Vordingborg**, den gamle Stad, der havde seet Valdemarernes glimrende Dage. Hvor sørgelig var ikke Sammenligningen med hiin Tid! Uden Modstand trængte nu Landets Fjender ind i Landets Hjerte for at give det Hjertestødet!

Karl Gustavs djærve Aand havde udført en Bedrift, der staaer ene og uopnaaet i Historien som det meest eventyrlige Tog af alle. „Hannibal og Napoleon dele Æren for Toget over Alperne: Karl Gustav er ene om Æren for Toget over Havene!"

Men Danmark var stedt i den yderste Nød. De danske Underhandlere fra Kjøbenhavn, Rigshofmesteren **Joakim Gersdorf** til Thundbyholm i Skaane og **Kristen Skeel** til Vallø og Fusing, tilligemed den engelske Gesandt **Philip Meadowe**, havde ventet at træffe Karl Gustav i Fyen eller paa Langeland; istedetfor mødte de ham paa Vejen nordenfor Vordingborg, kjørende i en Slæde og omgiven af 200 finske Ryttere.

Joakim Gersdorf.

Uden at standse Hærens Fremrykning gav han dem en kort Audients paa Vejen midt imellem Sneedyngerne; derpaa begyndte Fredsunderhandlingerne i Vordingborg.

Man var i Begyndelsen fra svensk Side uvis om, hvorvidt man skulde gaae, og om man ikke skulde benytte sin overordentlige Lykke til at underkaste sig hele Danmark. Kjøbenhavn havde kun en ringe Besætning, og Voldene vare saa lave og sammensunkne, at man baade kunde ride og kjøre over dem. Grev **Klas Thott**, der havde gjort et Strejftog ind mod Byen, bad Kongen om den Naade at maatte løbe Storm og tilbød sig at ville indestaae for Udfaldet med sit Hoved.

Men Karl Gustav var, forunderlig nok, denne Gang ikke tilbøjelig til at bruge sin Lykke til det Yderste. Saa eventyrlig hans Aand end var, saa var han dog ikke blind for de Farer, der truede Sverrig ved denne Erobring. De andre Magter, med hvilke han var i Krig, vilde ikke taale Danmarks Undergang, og Alt kunde da let igjen tabes, uden at Noget blev vundet. Desuden var der endnu en anden Grund, hvortil han og de fornemme svenske Herrer toge Hensyn, og som han selv kalder den sidste og hemmeligste Grund: „Dersom Sverrig blev forenet med Danmark, da vilde paa Grund af Stedets Beliggenhed, Bekvemhed og Behagelighed den kongelige Residents med Tiden blive i Danmark, og altsaa Sverrig, som havde tilvoldet sig det, siden alene blive en Appendix til Danmark." Han besluttede derfor hellere at svække Danmark og gjøre det uskadeligt for Fremtiden ved at aftvinge det vigtige Landskaber, der tillige laae belejlig for Sverrig.

Trods de Danskes Modforestillinger nødte Karl Gustav dem nædelt nok til den bittre Ydmygelse at maatte underhandle med Forræderen **Ulfeld**. Idet han valgte ham frem for sine Egne, vidste han, at han trygt kunde stole paa hans Had og Hævngjærrighed. De Danske begyndte med en lang Tale, hvori de bade Karl Gustav om at tilbagegive Erobringerne: han skulde da vinde deres evige Hengivenhed og Taknemlighed." Men Ulfeld rystede paa Hovedet. De bøde da en Pengesum; „Smaating, raabte han, kom med Noget, som bedre forslaaer!" De lovede derpaa Skaane, Halland og Bleking. „Nu sige I Noget! udbrød han med djævelsk Haan; men som en sand Blodigle fordrede han desuden Bornholm, Saltholm, Hveen, Anholt, Læsso, Bahuslehn, Aggershuus og Trondhjems Stifter eller det meste af Norge, Ditmarsken, Pinneberg, den halve Oresundstold, Udleveringen af alle hvervede Tropper og 12 Krigsskibe, 1 Million Rigsdaler, Erstatning for Hertugen af Gottorp og sig selv og Ophævelse af alle for Sverrig skadelige Forbund, hvorved der nærmest sigtedes til Holland.

Med Forfærdelse hørte de danske Rigsraader disse ublue Fordringer og udbrøde: „Det kan de Danske ikke præstere, om I ogsaa vilde slaae dem!" De ilede derpaa tilbage fra Vordingborg til Kjøbenhavn for at aflægge Beretning, efterat de havde udbedet sig 3 Dages Stilstand;

men Karl Gustav nægtede den og lod sin Hær rykke frem over **Kjøge** og true Kjøbenhavn, hvor Alt var i den største Bestyrtelse og Forvirring. Enkelte modige Mænd, hvoriblandt Generalmajor **Joakim Trampe**, foresloge at gjøre Udfald og hellere døe med Ære end give sig; men Kongen og Rigsraadet turde ikke vove det Yderste, thi man kunde ikke tænke paa at udholde nogen Belejring, da Byen manglede alle Forsvarsmidler, og den bundfrosne Jord ikke tillod at bruge en Spade til at forbedre Voldene.

Den 15de Februar kunde man see de Svenskes Fortropper fra Kjøbenhavns Volde. Freden maatte kjøbes for enhver Priis, og Underhandlingerne begyndte atter den 16de Februar i **Høje Tostrup** Præstegaard. Længe holdt de Danske igjen, men da Karl Gustav lod som om han vilde angribe Kjøbenhavn, bleve de tvungne til at give efter og den 18de Februar undertegne Fredsbetingelserne, saa haarde de end vare. Dette Hastværksarbejde blev imidlertid nærmere udviklet i **Roskilde**, hvor den endelige Fred blev sluttet den 26de Februar. Den danske Folkestammes ældgamle Hjemlande bleve revne fra hinanden, da Danmark maatte afstaae **Skaane, Halland, Bleking**, endvidere **Bornholm**, Herlighederne paa Rygen, der vare Levninger af Valdemarernes Erobringer, **Bahuslehn** og **Trondhjems Lehn**; 2000 Ryttere skulde udleveres til de Svenske, deres Skibe have **Toldfrihed** i Sundet, der tillige skulde spærres for fremmede fjendtlige Flaader; **Ulfeld** skulde have alle sine Ejendomme tilbage foruden Skadeserstatning og gjenindsættes i alle sine Værdigheder, og endelig skulde **Hertugen af Gottorp** have billig Erstatning. Da de Danske senere trak Underhandlingerne med Hertugens Kantsler **Kielmann** i Langdrag, truede denne med at lade den svenske Armee bryde Freden, hvortil han havde Karl Gustavs Ordre, og den anden Maj blev der indrømmet Hertugen Frihed for Danmarks Lehnshøjhed eller **Suverænitet**, Amtet **Svabsted** og Halvdelen af det slesvigske Kapitels Godser.

Med Rette kunde Gersdorf, da han undertegnede Fredsbetingelserne i Høje Tostrup, udbryde: „Jeg vilde ønske, at jeg ikke kunde læse eller skrive!" Græmmelse lagde snart den gamle Kristen Skeel i Graven. Aldrig havde Danmark sluttet en dyrere Fred. Hvad Brømsebrofreden

havde indledet, fuldendte Freden i Roskilde. Danmarks Magt var brudt; det havde mistet sin højre Arm.

Den 25de Februar havde Karl Gustav fra en Pille i Roskilde Domkirke nedtaget den **Slibesteen,** som Albrekt havde sendt Margrete; det var et sorgeligt Tegn paa, hvorledes Forholdet havde vendt sig. Ved **Kjøgekro** maatte Trampe selv overlevere de Ryttere, med hvilke han vilde have gjort Udfald, til de Svenske.

Paa Hjemrejsen til Sverrig besøgte Karl Gustav efter Indbydelse Kong Frederik paa **Frederiksborg** Slot fra den 3die til den 5te Marts og blev modtagen med megen Pragt. Forgjæves fraraadte flere svenske Herrer, der frygtede et forræderisk Anslag, ham at modtage Indbydelsen; han kjendte bedre Frederiks retsindige Tænkemaade. Ved Taffelet faldt Talen paa det farefulde Tog over Belterne. „See her, sagde Karl Gustav, idet han pegede paa Dahlberg, den Mand, som har viist mig Vejen!" Frederik rakte ham naadig Haanden til Kys, men Dronning Sofia Amalia tilkastede ham intet mindre end venlige Blikke. Nogle danske Herrer havde faaet den svenske Statssekretær **Coyet** til at bede sin Konge om at skjænke den tolvaarige danske Kronprinds Trondhjem, men Karl Gustav svarede ham hæftig: „Det bliver der ikke Noget af; hils de danske Herrer, at det denne Gang ikke er nogen Magnus Smek, der regerer i Sverrig."

Fra **Helsingør** drog han den 5te Marts over til **Helsingborg** for at besee de vundne Lande og modtage deres Hylding. Derpaa ilede han til **Gøteborg**, hvor Rigsdagen var forsamlet, og lod der den 12te April holde en højtidelig Takkefest for den herlige Sejr. Overalt jublede Folket ham imøde. Aldrig havde Sverrig vundet saa store Fordele og saa vigtige Landskaber; Danmark, den for saa farlige Fjende, kunde nu ikke mere „bide Sverrig i Hælen."

Det svenske Folk glædede sig dobbelt; det glædede sig over de glimrende Bedrifter og de overordentlige Fordele, men ogsaa over den saa længe savnede, dyrebare Fred. Dog skulde dette Haab snart blive skuffet. I Erobrerens ærgjærrige Aand krydsede sig allerede nye stolte Planer, der bragte ham til at sætte Alt paa Spil ved et troløst og skjændigt Fredsbrud.

Karl Gustavs fornyede Angreb. Kjøbenhavns Belejring.

Neppe var Roskildefreden sluttet, forend Karl Gustav fortrød den. Han angrede, at han havde ladet den gunstige Lejlighed slippe sig af Hænderne til at bemægtige sig hele Danmark, og han beredte sig til atter at overfalde det svækkede, søndersplittede Land. Det store nordiske Monarki med den tredobbelte Krone svævede i Drømme for hans Øjne, og det var ej langtfra, at Drømmen var bleven til Virkelighed.

Allerede den 19de April afsendte han fra Gøteborg Dahlberg med mundtlig Ordre til Wrangel, at han skulde forblive med Tropperne i Sjælland. Men da han allerede havde indskibet dem ved Korsør, maatte han lade sig nøje med at holde Fyen og Jylland besatte. Det gjaldt nu at finde Paaskud til at trække Opfyldelsen af Fredsvilkaarene i Langdrag, for at man paa een Gang kunde faae Anledning til at lade Hæren blive staaende i Danmark og tillige til at kunne begynde Krigen paany. I at opfinde saadanne viste Karl Gustav baade stor Snedighed og Frækhed. Skjøndt Udtrykkene i den roskildske Fred vare tydelige nok, tvang han dog de Danske til at indgaae paa en Bisforklaring om adskillige Punkter, saaledes om Øen **Hveen**, der efter hans Mening hørte til Skaane, skjøndt den altid havde betalt sine Skatter til Lehnsmanden paa Kronborg. Ligeledes fordrede han, at **Romsdals** Amt som henhørende til Trondhjem skulde afstaaes til Sverrig, at Sundet skulde spærres for alle fremmede Flaader, at Danmark skulde betale Erstatningssummer o. s. v. Den snedige **Coyet**, der var kommen i Ulfelds Sted som Underhandler, fattede ypperlig sin Herres Mening og forstod at gjøre Sagerne indviklede ved disse mere eller mindre ubillige Paastande; men den ærlige **Sten Bjelke** erklærede ligefrem den 8de Juni, at han uagtet Coyets Modsigelser vilde slutte Forhandlingerne og paatage sig Ansvaret hos sin Herre; thi der var ingen Grund til yderligere Indvendinger. Strax efter kom der imidlertid stræng Befaling fra Kongen om ingenlunde at lade nogen af Coyets Paastande falde, og til Sten Bjelke sendte han en Skrivelse, fuld af haarde Bebrejdelser. Han truede ham med at blive tilbagekaldt fra sin Bestilling: „I skal rette Eder efter mig, og ikke jeg efter Eder! Danmark skal erlægge,

hvad jeg har forlangt, de maae tage det fra hvor Fanden de vil!" De Danske maatte give efter i alle Punkter, uden at de dog kunde opnaae Fredens Fuldbyrdelse og de svenske Troppers Bortgang. Karl Gustav bar sig ad som Katten, der leger med Musen. Endnu den 24de Juli skrev han til sine Gesandter: „Laver det saa, at I ikke komme til Underskrift, men holder Værket gangende!"

Uagtet flere svenske Herrer vare blevne indviede i Planen, var den dog i Løbet af flere Maaneder forbleven en Hemmelighed. Det manglede imidlertid ikke Kong Frederik paa Vink om den truende Fare. To danske Studenter, Brødrene **Hans** og **Jørgen Sejdelin**, der opholdt sig i **Upsala,** fik Nys om Sagen og ilede hemmelig ned til Danmark for at melde Kongen de svenske Anslag. Den danske Gesandt hos Karl Gustav, **Ove Juul,** havde opfanget mistænkelige Yttringer ved Kongens Bord og advarede sit Hof, ligesaa Ridder Terlon; men Frederik var for ærlig til at kunne troe paa saamegen Falskhed. Og hvad havde han vel ogsaa skullet kunne gjøre i den korte Tid uden Tropper og Hjælpemidler, med et udtømt Rige, hvor der herskede bittert Fjendskab mellem Stænderne, og hvor der i Anledning af de mange hadefulde Flyveskrifter udkom et Forbud mod at opholde sig over Officerernes Fejghed i den sidste Krig?

Endelig kunde Coyet selv ikke finde flere Paaskud og afrejste under Forsikkringer om ubrødeligt Venskab til sin Konge i Holsteen for, som han sagde, at erholde hans endelige Afgjørelse. Ogsaa Dahlberg drog bort, der havde opholdt sig i Kjøbenhavn for hemmelig at optage Tegninger over Fæstningsværkerne. Samme Morgen, som den svenske Flaade afsejlede fra Kiel, drak han endnu paa Broen ved Afskeden Kong Frederiks Skaal med sine danske Venner, med hvem han havde tilbragt Natten ved et Drikkegilde. Saaledes søgte man ved forstilte Venskabsyttringer og glatte Ord at dysse den danske Regering i Søvn og skjule sine Hensigter til det Sidste.

I Begyndelsen af August var Karl Gustav endelig færdig med sine Tilberedelser. Han overgav sig til de stolteste Forhaabninger om Herredømmet over et mægtigt Norden; Østersøen skulde blive en Indsø i hans Rige. Den danske Adel skulde tvinges til at flytte ud, helst til Ingermanland, hvorimod de lavere Stænder skulde erholde større Frihed

for at blive Sverrig hengivne. Højskolen skulde flyttes til Gøteborg; kun som Fæstning skulde Kjøbenhavn bestaae; Byen selv skulde nedrives og Indbyggerne flyttes til Landskrona og Malmø, hvor Kongen vilde tage sin Residents. Med en Hær paa 80,000 Mand Fodfolk og 40,000 Mand tilhest og en Flaade paa 100 Orlogsskibe vilde Sverrig kunne beherske alle Landene omkring Østersøen og blive en Skræk for det øvrige Europa. Det var altsaa paa denne Maade, at Kalmarforeningen skulde fornyes; Danmark skulde blive Offret.

Hans Generaler vare besjælede af det samme eventyrlige Haab; kun Wrangel alene nærede Betænkeligheder. Hertug **Frederik af Gottorp**, der var tilfreds med sine ved Roskildefreden vundne Fordele, sagde ved Afskeden med Taarer i Øjnene til Terlon: „Jeg forudseer snart indtræffende Hændelser, der ville foraarsage mig den største Sorg!"

Den 4de August bleve de i **Kiel** forsamlede Tropper, efter Nogle 9000 Mand, efter Andre kun omtrent 4000 Mand Fodfolk og 1200 Ryttere, indskibede, og næste Morgen gik Kongen selv ombord paa Wrangels Admiralskib. Endnu troede man, at Toget gjaldt Brandenborg; men da Flaaden styrede mod Nord, yttrede Terlon uforbeholdent for Kongen sin Regerings Misfornøjelse med Fredsbruddet, saameget mere som Sverrig nylig ved hans Mægling havde erholdt en saa særdeles gunstig Fred. Forgjæves søgte Kongen at retfærdiggjøre sin Adfærd. Og med en forunderlig Blanding af Troløshed og Gudsfrygt vendte han sig mod Øst og istemte med høj Røst Psalmen: „Paa Dig jeg haaber, o Herre kjær!"

I Krigsraadet havde Kongen meent, at man burde gaae lige til Kjøbenhavn og tage Byen ved Overrumpling under den første Skræk, hvilket udentvivl vilde være lykkedes; men Generalerne fandt det for voveligt. Man besluttede da at lande paa Sjællands Vestkyst. Om Eftermiddagen den 7de August 1658 begyndte Tropperne at gaae iland ved **Korsør**; den 8de var Udskibningen forbi, og det svenske Rytteri streifede omkring for at opsnappe Smaaafdelinger af danske Soldater, overalt udsprededende, at de kom som Venner for at hjælpe den danske Konge mod hans oprørske Adel. Saaledes søgte man endnu paa det Yderste at bevare det falske Skin!

Allerede den 8de August kom Rygtet om Svenskernes Landgang til **Kjøbenhavn,** og strax efter lagde den svenske Flaade sig udenfor Byen. I den første Forvirring tænkte Mange kun paa at flye: men Skrækken var snart forbi. Alle bleve grebne af en levende Harme over det skjændige Fredsbrud og besluttede at værge sig til det Yderste. Det var ligesom Folket var blevet forvandlet. I denne overhængende Fare viste det danske Folk en Kraft og en Udholdenhed, som Noden mere end een Gang har vakt hos det, naar det gjaldt at være eller ikke være!

Kongen selv var besjælet af den samme Aand: „Jeg vil døe i min Rede," svarede han dem, der raadede ham til Flugt. Den 9de August bleve Magistraten og de første Borgere, Professorerne og Gejstligheden kaldte op paa Slottet. „Det gjælder Ære og Frihed, sagde Kongen med bevæget Stemme; Vi ville bede til Gud, at Skjændsel ikke skal komme over Os, medens Vi føre Sceptret." Borgermester **Hans Nansen** svarede paa Borgernes Vegne, at de vilde vove Liv og Gods for Hans Majestæt; han beklagede tillige, at man forrige Gang, da man var bleven nødt til en haard Fred, ikke havde havt Tillid til Borgerstanden. Alle bekræftede eenstemmig hans Ord. Fra dette Øjeblik samvirkede Stænderne umiddelbar med Kongen, og denne Eenhed blev Danmarks Frelse.

Vi see nu det herlige Syn af et Folk, der rejser sig til den sidste Kamp paa Liv og Død for sin Tilværelse og Frihed. Og denne Folkerejsning blev tillige en Oprejsning fra Fornedrelsen. Alt vaabenført Mandskab rustede sig til Kamp og lod sig indskrive til Tjeneste; Følelsen af Fædrelandets Fare gjennemtrængte Alle. Det manglede heller ikke paa Opmuntringer fra Kongens Side. **Studenterne,** der, 600 Mand stærke, strax dannede 2 Kompagnier under Oberst **Kjeld Lange** og **Mogens Krag,** lovede han fortrinlig Adgang til Embeder, naar de holdt sig kjækt. **Kjøbenhavn** blev erklæret for en Stapelstad og fri Rigsstad med Stemme paa Rigsdagen; dens Borgere fik Adelsprivilegier; de maatte kjøbe Jordegods og have Adgang til Embeder ligesaafuldt som Adelige. Kvæget og Levnetsmidlerne fra den nærmeste Omegn bleve bragte ind i Byen; ligeledes droges herind de enkelte Troppeafdelinger, saa at Besætningen kom til at udgjøre 1200 Soldater, 3000 Borgere

og 1600 Studenter og Matroser, ialt henved 6000 Mand. Uden Hensyn til Stand arbejdede alle Hænder paa at forbedre Voldene: de fornemme Herrer selv toge Spaden i Haand, og Kvinderne kjørte Jord til paa Skubkarrer. Thi Gravene vare kun lidet dybe, og Voldene saa lave, at man paa flere Steder, som mellem Toldboden og Østerport og ved Rosenborg Have, kunde ride over dem. Den Række af Skandser og Udenværker, som Kristian den fjerde havde anlagt langsmed Søerne, bleve forladte, da de vare ufuldførte og uholdbare: men med overordentlig Anstrængelse bleve Voldene i utrolig kort Tid udbedrede. Generalløjtnant **Hans Schack**, født i Lauenborg, fik Overbefalingen; **Ulrik**

Hans Schack.

Kristian Gyldenløve anførte Rytteriet, Stadshauptmand **Frederik Thuresen** Borgerne. **Kongen** selv, der i Begyndelsen af Belejringen boede under et Telt, skyede ingen Fare eller Anstrængelse; ofte red han omkring paa Voldene og opmuntrede Folket, ledsaget af Dronningen og den tolvaarige Kronprinds.

Ved Efterretningen om Svenskernes Landgang var **Ove Juul** strax bleven afsendt til **Berlin** for at anraabe Kurfyrsten af Branden-

borg om Hjælp, og den hollandske Gesandt **Konrad von Beuningen** havde kastet sig i en Baad, roet ud til et Skib og var afseilet til **Amsterdam** for at bringe Generalstaterne til at understøtte det betrængte Danmark. Herhen havde allerede Kongens Kammerskriver, den snilde

Frederik Thuresen.

Kristoffer Gabel, der forlod Karl Gustav i Kiel, uopholdelig begivet sig i samme Hensigt, uden at oppebie Kongens Ordre.

Rigsraaderne **Mogens Høeg** til Kjærgaardsholm ved Skive og **Kristen Skeel** til Vallø og Fusing vare den 8de August blevne afsendte til Karl Gustav for at spørge ham om Aarsagen til det uventede Angreb. Om Aftenen den 9de fandt de ham i **Ringstedkloster,** men først næste Morgen lykkedes det dem at blive modtagne. I en lang

Tale, der varede en heel Time, opregnede han en Mængde Klagepunkter og beskyldte Danmark for at have havt isinde at bryde Freden. Med Taarer i Øjnene bade de ham om „at slukke den Lue, der ellers let kunde blive en ødelæggende Ild;" og dybt ydmygede anraabte de ham om at tænke paa deres ulykkelige og uskyldige Konge, hans Gemalinde og Børn. „Det er mig, der er ulykkelig, svarede Karl Gustav; thi jeg har i Eders Konge at gjøre med en Mand, der hverken holder Ord eller Løfter." Endnu bade de om at maatte aabne Underhandlingerne eller faae et afgjørende Svar. „I have allerede faaet Besked," svarede han stolt. „Velan, sagde Mogens Høeg, idet de fjernede sig, er der ingen Ret her, da findes der en retfærdig Gud i Himlen; i hans Hænder befale vi os og vort Fædreland!"

Da de vare komne paa deres Værelser, traadte Karls Yndling, den snedige Grev **Schlippenbach** og Rigsmarsken **Gabriel Oxenstjerna** ind til dem. „I have, sagde Schlippenbach, ved Eders Krig og Forhaling af Fredsunderhandlingerne foraarsaget vor Konge saamegen Tidsspilde, at den ikke af Gud selv kan erstattes ham. Nu ville vi bemægtige os Landene og siden deducere Sagen. Gud er den, som giver og tager Rigerne, og det er klart, at Danmarks sidste Time er kommen. Forøvrigt kan det jo være Eder det samme, om Eders Konge hedder Karl eller Frederik, naar I blot redde Eder selv fra Undergang. Jeg raader Eder til at søge Sejrherrens Naade og Beskyttelse; thi det var Skade, om en saa statelig By som Kjøbenhavn skulde komme til at svømme i sit eget Blod." Forbittrede over dette overmodige Sprog, ilede de Danske bort, efterat Terlon havde opmuntret dem til at forsvare Kjøbenhavn til det Yderste; thi derpaa beroede deres Rige og Velfærd. Natten mellem den 10de og 11te August kom de tilbage til Kjøbenhavn, og deres Beretning forøgede Harmen og Forbittrelsen mod den troløse, overmodige Fjende.

Da Karl Gustav næste Dag rykkede frem over **Valdby** Bakke, nu Frederiksberg Bakke, saae han alle Forstæderne staae i lys Lue. Ved dette Syn holdt han en Stund stille paa sin Hest, hensunken i Tanker, og Ingen af hans Følge vovede at tale til ham. Bange Anelser paatrængte sig hans Sind. Endelig udbrød han: „Nu seer jeg, ved Gud!

at Kjøbenhavn har isinde at forsvare sig, og at vi ville faae alvorlig Modstand!"

Forunderlig nok havde den ellers saa lynsnare Herre spildt tre Dage paa sin langsomme Fremrykning gjennem Sjælland. Saa vis var han paa en let Sejr, saa lidt havde han ventet Modstand. Endnu havde det været Tid at storme Staden, og **Dahlberg** raadede dertil, medens Indbyggerne vare uøvede i Vaaben og Fæstningsværkerne ufuldførte: „jeg paatager mig, sagde han, i Spidsen for de Stormende at kjøre over Volde og Grave ind i Byen." Men denne Gang fulgte den ellers saa dristige Karl ikke Dahlbergs Raad, og det blev til Danmarks Redning. De Fleste fraraadede et Angreb, medens Borgerne endnu vare i den første Forbittrelse og vare opmuntrede ved de store Privilegier: Kongen selv meente, at Fjenden bag Voldene var for talrig, og at man burde vente Forstærkning. Hertil raadede ogsaa **Terlon** og **Hannibal Sehested**, der var bleven fangen af de Svenske og strax havde vidst at faae en mærkelig Indflydelse hos Kongen, som han, forskjellig fra Svogeren Ulfeld, synes at have anvendt til sit Fædrelands Gavn.

De Svenske skrede altsaa til en regelmæssig Belejring og opkastede Skandser. Paa den anden Side arbejdede de Danske saa ivrig, at de allerede den 20de August havde Ravelinerne færdige foran alle Portene og ved Vandkunsten. Særdeles nyttige vare de **Stykpramme** eller svømmende Batterier, der lagdes i Stranden og gjorde de Svenske megen Skade, deels ved at holde deres Skibe borte fra Havnen, deels ved at bestryge deres Skandser med stor Virkning fra Siden. De vare første Gang blevne anvendte 1428 ved Kjøbenhavns Forsvar mod Hansestæderne. Den ene, der laa udenfor Kastellet, kaldte de Svenske **den stumprumpede Hund**; den anden og meest skadelige, der laa i Kallebodstrand og var tækket med Skifersteen, kaldte de **Svinetruget**.

Allerede den 13de August gjorde de Danske det første Udfald. To Eskadroner Ryttere og 200 Mand Fodfolk, bevæbnede med Øxer, Leer og Morgenstjerner, kastede sig tidlig om Morgenen under **Gyldenløves** Anførsel gjennem Vesterport pludselig over de Svenske, der arbejdede paa deres Løbegrave i en Kaalhave mellem Porten og **St. Jørgens Sø**. Overraskede gjorde disse kun ringe Modstand; 70 bleve nedhuggede,

9 tagne tilfange, og Løbegravene bleve ødelagte. Da en stærk Afdeling Ryttere saaes komme sprængende ned ad Valdbybakke for at ile de Betrængte tilhjælp, trak Gyldenløve sig med sine Fanger atter ind i Byen. Denne heldige Begyndelse, der kun havde kostet de Danske 4 Mand, vakte nyt Haab og ny Iver hos de Belejrede. Fuld af Glæde skrev en Dansk følgende Vers:

Det første Udfald skete brav,
og Fjenden faldt i egen Grav,

nemlig i sine egne Løbegrave. Forbavset over det dristige Forsøg udbrød Karl Gustav: „Hvad gaaer der af Juten, at han vover at anfalde mine gamle, prøvede Folk!"

Opmuntrede ved dette Held, gjorde de Danske kort efter et stort Udfald, det saakaldte **Generaludfald,** der kronedes med endnu større Fremgang. For at forstyrre de Svenskes Løbegrave, der nærmede sig stærkt til Vesterport, ilede en stærk Skare, der var saa kamplysten, at Anføreren neppe kunde holde Styr paa den, ud igjennem den underjordiske Løngang ved Vesterport. Den bestod af alt Rytteriet under Gyldenløve og 700 Mand tilfods under Generalmajor **Frederik af Ahlefeld.** Af Fodfolket vare kun nogle Faa egentlige Soldater; de fleste vare Studenter, Haandværkssvende, Matroser og et Kompagni Normænd, bevæbnede med Morgenstjerner. Uventet kastede de sig over de Svenske, der stode ubevæbnede og arbejdede i Leer og Dynd i Løbegravene. Ikke destomindre blev Kampen dog hæftig. Den tappre Oberst **Svante Person Banér** styrtede i Spidsen for sine Folk med Kaarden i Haanden ind imod de tætteste Klynger af de Danske og viste et Heltemod, der var hans Farbroder, den store Helt i Trediveaarskrigen, værdigt. Hans Blod strømmede af 30 Saar, før han sank døende til Jorden. Den danske Oberstløjtnant **Niels Rosenkrands,** blødende af flere svære Saar, fældede to svenske Officerer og fangede en tredie; Blodet strømmede ned over hans Ansigt, men han vedblev at kæmpe, indtil han, beswimet af Blodtabet, maatte som død lade sig bære af Soldaterne paa Piker ind i Byen, hvor han dog snart kom sig igjen. Normændene gjorde Underværker af Tapperhed; de Svenske erklærede siden, at de frygtede dem og

de „Sorte“ (Studenterne) meest. En Afdeling Svenske, der, 150 Mand stærk, havde indesluttet sig i en Skandse, maatte overgive sig til den Overstbefalende **Schack**, der selv var fulgt med. Karl Gustav, der i fuldt Fiirspring ilede til, kom for sildig til at kunne bringe Undsætning. I faa Ojeblikke havde de Danske med et Tab af ikkun 30 Mand odelagt Lobegravene og fornaglet Kanonerne, paa 5 nær fra det nærmeste Batteri, som man fik Tid til at føre ind i Byen tilligemed flere hundrede Fanger. Ved Synet af Kanonerne udbrød Kong Frederik, der modtog de Tilbagevendende i Porten, med lunefuld Skjemt: „Man maa dog i Noget troe Karl Gustav; paa Frederiksborg roste han sig af, at han havde Kanoner med Kejserens Vaaben paa. Nu gaaer der Syn for Sagn!“

De Svenske havde tabt 600, efter Andre 900 Mand. Dette Nederlag gjorde dem siden forsigtigere, da tilmed Admiral **Niels Helt** og den kjække **Peder Bredal** med nogle Kanonbaade den følgende Nat havde overrumplet og odelagt endeel svenske Smaafartojer i **Kallebodstrand**, med hvilke Karl Gustav vilde sætte Tropper over til Amager for at bemægtige sig dette Forraadskammer for Kjobenhavn. De følgende Udfald havde derfor ingen videre betydelige Folger.

Den 4de September skete der dog et heldigt Udfald af **Gyngerne** for at jævne en Plads i **Klaumanns**, nu Klasens **Have**. Disse haardføre og krigerske Folk havde deres Hjemstavn i **Gynge Herred** i det nordostlige Skaane, et vildt Landskab, opfyldt med Moser, Soer, Skove og Bjerge. Frihedslystne og opfyldte med Had mod Sverrig fra Hærgningerne i Grændsekrigen, vilde de ikke finde sig i det svenske Herredomme; men da de ikke kunde holde sig i deres Hjem som Partigængere mod de Svenskes Overmagt, havde de begivet sig til Sjælland, hvor endeel af dem paa Grund af deres Troskab og Hengivenhed dannede Kong Frederiks Livvagt. Da de fra Barnsbeen bleve ovede i at skyde, opnaaede de en stor Færdighed heri, og mangen svensk Herre, der vovede sig for tæt ind til Voldene, segnede for deres sikkre Skud. Under Belejringen gjorde de overordentlig Nytte, og deres Hovding, den snilde **Svend Povlsen**, spillede de Svenske mange alvorlige Puds.

Den 5te September indlob den glædelige Efterretning til Kjobenhavn, at Brandenborgerne rykkede frem til Danmarks Hjælp; men

allerede i de næste Dage kom det forfærdende Budskab, at Kronborg, Nøglen til Sundet, havde overgivet sig. Da Karl Gustav havde opgivet Haabet om at kunne strax indtage Kjøbenhavn, havde han afsendt en stærk Afdeling af Hæren under Wrangel for at beleire **Kronborg**. Hertil havde Terlon og Sehested raadet, idet de forestillede ham, at han ellers ikke vilde kunne beherske Sundet og afskære Kjøbenhavn Hiælp fra Holland. Deres sande Mening var at fjerne Faren fra Hovedstaden og skaffe den Tid til at sætte sig i Forsvarsstand. Ogsaa Wrangel stemte derfor, som der siges, lokket af Sehested ved hans overdrevne Skildringer af det rige Bytte, der fandtes paa Slottet. Den 16de August indesluttede han Fæstningen, der var forsynet med Alt til at udholde en lang Belejring. Besætningen, der var 660 Mand stærk, meest hvervede Tydske under Oberst **Beenfelt** og Oberstløjtnant **Brunov**, begyndte imidlertid snart at knurre og klagede over, at de ikke fik Solden regelmæssig udbetalt, skjøndt Feltkassen var fuld af Penge; de mange Kvinder, der vare flygtede ind i Fæstningen, jamrede over Skydningen og Krigens Rædsler, og Beenfelt var ængstelig for sin Kone, der var falden i Fjendens Hænder. Alt dette lammede Forsvaret, og da Wrangel snildelig indbildte Kommandanten, at Kjøbenhavn var taget og Kronborgs Forsvar altsaa til ingen Nytte, ja endog lod fyre Glædesskud over Kjøbenhavns Indtagelse; da skræmmedes Befalingsmændene ved de Svenskes Trusler og Mine til Angreb, og den 6te September, efter 3 Ugers Belejring, rykkede hele Besætningen vaabenløs og modløs ud af den stolte Fæstning og overgav den til Fjenden. De fleste af disse Lejesvende toge strax Tjeneste hos de Svenske. Beenfelt og Brunov bleve Aaret efter dømte fra Livet ved Krigsretsdom, men bleve dog siden benaadede.

Kronborgs Overgivelse var et saare føleligt Tab for Danmark og vakte stor Nedslagenhed i Kjøbenhavn. De Svenske gjorde et overordentligt Bytte af Kostbarheder, Levnetsmidler og Krigsforraad; deriblandt 77 Kanoner, 860 Centner Krudt og 6,700 Kugler, som de kunde anvende til Kjøbenhavns Belejring.

I den næste Tid begyndte ogsaa Bombardementet igjen med forøget Hæftighed og anrettede betydelig Ødelæggelse. Der udbrød Ild

paa mange Steder, men den blev strax slukket ved de Belejredes Aarvaagenhed. Kuglerne fra Voldene og Prammene bortreve flere fornemme Svenske, deriblandt General Grev **Jakob Kasimir de la Gardie** til **Läckø**. Flere heldige Begivenheder tjente atter til at oplive de Danskes Mod. Underofficeer **Jakob Dannefær**, der hørte til de Tropper, der ifølge Roskildefreden vare blevne udleverede til de Svenske, havde forstaaet at vinde Wrangels Gunst, saa at han efter Kronborgs Erobring var bleven sat ombord i Admiralens egen Fregat **Johannes** paa 18 Kanoner, der skulde føre en stor Deel af det rige Bytte over til Sverrig. Benyttende det Øjeblik, da de fleste Svenske vare nede i Rummet, lod han 10 sjællandske Bønder, der nødtvungne vare ombord, lukke Lugerne for dem, medens han selv gjennemborede Befalingsmanden, en svensk Fourer, og med den dragne Kaarde i Haanden tvang Styrmanden til at styre ind til Kjøbenhavn, hvor han, som man kan tænke, blev modtagen med Jubel. Han blev ophøjet til Officeer og fik et Gods paa Møen; de vornede Bønder bleve frigivne.

Endnu mere uheldig for de Svenske var deres Landgang paa **Amager**, som Kongen, begunstiget af en tæt Taage, pludselig besatte den 8de Oktober med 2000 Mand, der stege iland ved **Dragør**. Hensigten var at afskære Kjøbenhavn den vigtige Tilførsel af Levnetsmidler fra denne Ø og tillige gjøre Angreb paa Staden fra denne Side. Men da Wrangel bragte den foruroligende Efterretning, at den hollandske Flaade var ivente, blev Kongen atter nødt til at bryde op og gav Befaling til at afbrænde Byerne. Medens disse stod i lys Lue, sneg en fangen dansk Major **Vandervec** sig, skjult af Røgen, bort fra de Svenske og kom ind til Byen, hvor han opmuntrede Kong Frederik til at gjøre et Udfald. Han rykkede da hastig ud med sin Livvagt, 250 Ryttere og nogle Borgere og Studenter under Gyldenløve, Schack og Ahlefeld og jog de tilbageblevne Svenske fra hverandre. Karl Gustav selv maatte for første Gang flye, men blev indhentet af Kaptejn **Mikkel Skov**, der greb ham i Skulderen og raabte: „Er der en ærlig Blodsdraabe i Dig, da viis Dig som Sverrigs Regent! Hold Stand og løb ikke saa skammelig; jeg er jo kun Een mod Een!" Karl Gustav havde imidlertid slet ingen Lyst til at bie; han sporede sin vælige Hest, rev sig

løs og satte over Kjær og Moradser ud i Øresund, indtil Vandet stod ham over Belteſtedet; da kom en Baad ilende til og frelste ham. Flere hundrede Svenske bleve nedhuggede, og Wrangel selv tilligemed Prindsen af Sulzbach reddede sig kun med megen Møje.

De Danskes Glæde gav sig Luft i en bidende Vise om „de Svenskes Harejagt paa Amager," hvori det hed:

Vi ville ej mere
efter Harer os kere!

og et andet Spottedigt endte med de Ord:

O du lyksalig Hest, dig Sverrig ej skal glemme;
i Kobber støbes du, Guldsko skal du fornemme;
. . . . Til Gjæs er skyldig Rom!
Af svenske Folk en Hest langt mere dog tilkom!

Mangelen paa Levnetsmidler blev imidlertid stedse større, uagtet man anvendte den største Sparsomhed. Kongen selv var et Mønster paa Tarvelighed. Hvad de enkelte Smaaskibe bragte, der af og til listede sig ind til Byen, var naturligviis ikke tilstrækkeligt. Priserne stege bestandig, og Regeringen maatte sætte en Taxt, hvorefter et Pund Brød betaltes med 2 Skilling, et Pund Smør med 2 Mark, 1 Tønde Rug, der før kostede 5 Mark, med 14 Mark, og en Øre, der før kostede 20 Rdlr., med 100. Med Længsel imødesaae man derfor den hollandske Flaades Ankomst, og Budskabet om, at den var ivente, vakte følgelig den største Glæde.

Den hollandske Flaades Sejr i Øresund. Stormen paa Kjøbenhavn.

Gabel og Beuningen havde ikke virket forgjæves. Det hjalp ikke, at Karl Gustav sendte sin Gesandt 22,000 Rdlr. til Bestikkelser, at han frigav en Mængde hollandske Skibe med rige Ladninger, som han havde faaet i sin Magt i Øresund, eller at han tilbød Hollænderne Toldfrihed i Sundet og halv Toldfrihed i alle sine Havne, naar de ikke vilde bringe

Danmark Hjælp. De stolede ikke paa hans Løfter og frygtede Intet mere, end at Sverrig skulde beherske begge Sundets Bredder. De rige Kjøbmænd i Amsterdam laante Staten 3 Millioner Rdlr. til at udruste en Flaade; men denne blev længe opholdt ved **Blie** i Nordholland af Storm, og da den endelig var løben ud og var kommen til **Lappen** nordenfor Kronborg, maatte den atter ligge 6 Dage stille for Modvind. Den udgjorde foruden en Mængde Transportskibe med alleslags Forraad 35 store Orlogsskibe under Anførsel af Admiral Baron **Jakob van**

Opdam.

Wassenaar, Herre til **Opdam** og Viceadmiralerne **Witte Kornelius de Witte** og **Peter Floris**.

Den svenske Flaade, 45 Sejlere stærk, laa ved Helsingør under Rigsadmiral **Wrangels** og Admiralerne **Klas Bjelkenstjernas** og **Henrik Gertsons** Anførsel. En Reserveafdeling paa 8 Skibe laa under Vice-

admiral **Gustav Wrangel** ved Hveen. Wrangel havde raadet Karl Gustav til at benytte den gunstige Vind til at angribe den hollandske Flaade udenfor Sundet; men deels fandt han det fordeelagtigst at levere Slaget i det snævre Farvand med Understøttelse af Kronborg Fæstning og Batterierne ved Helsingborg, deels vilde han saalænge som mulig undgaae et Fredsbrud; thi Holland havde ikke erklæret Sverrig Krig, og han haabede derfor endnu stedse paa Underhandlinger. Hver Dag red han ud langsmed Kysten og betragtede den hollandske Flaade, i det Haab at see en Baad komme iland med Fredsforslag, men forgjæves; den iagttog en betydningsfuld og truende Taushed.

Endelig begyndte der Fredagen den 29de Oktober Klokken 3 om Morgenen at blæse en frisk Nordvestvind. Strax lettede Hollænderne deres Ankere og gik ind mod Sundet; først de Witte med 11 Skibe, derpaa Opdam med 13 og Peter Floris med 11. Klokken 8 vare de første Skibe lige udfor Slottet, hvor den svenske Konge selv stod paa Volden; hans Dronning, hans Søster Grevinde **de la Gardie** og hans Svoger, den unge Hertug af **Gottorp** stode i Vinduerne for at betragte Slaget. Karl Gustav lod affyre to løse Skud som Hilsen, men Hollænderne svarede ikke. Da satte han selv Lunten til en skarpladt Kanon og skød som Signal det første skarpe Skud. Strax begyndte Ilden fra alle Kronborgs og Helsingborgs Kanoner, men gjorde ej synderlig Virkning; desto hæftigere blev derimod Kampen mellem Flaaderne. Med sit Admiralskib **Victoria** styrede Wrangel mod de Witte, men maatte vende sig mod Opdam, som angreb ham med Admiralskibet **Eendracht**, der førte 72 Kanoner. Bjelkenstjerna med 4 Skibe omringede de Witte, skjød Roret bort fra hans Skib **Brederodde,** saa at det drev paa Grund ved Teglgaarden, og entrede det tilsidst. Men **de Witte**, en gammel Søhelt, der havde deeltaget i 15 Søslag, forsvarede sig haardnakket mod Overmagten; dødelig saaret stred han endnu paa Knæ og afslog enhver Opfordring til Overgivelse. To Soldater vilde tage ham tilfange; da overgav han endelig sin Kaarde til to Kaptejner og døde faa Øjeblikke efter.

Wrangel havde imidlertid angrebet Opdam, der plaget af Gigt, sad i sin Læn̄estol paa Dækket og overskuede Slaget. De gave hinanden Lag paa Lag, og tilsidst var Eendracht saa forskudt, at Wrangel lavede

sig til at entre det synkefærdige Skib. Men da blev han selv omringet af flere hollandske Skibe, mod hvilke han forsvarede sig med overordentlig Tapperhed i næsten tre Kvarteer, indtil Bjelkenstjerna trængte frem til hans Undsætning. Med sit sonderskudte Skib maatte han lægge ind til Helsingør og kunde siden ikke komme ud igjen til nogen af sine Orlogsskibe paa Grund af den stærke Strøm og Søgang. Herover var han saa nedslaaet, at Karl Gustav selv forgjæves søgte at trøste ham. Kortefter maatte baade Bjelkenstjerna og Henrik Gertson følge hans Exempel og med ilde tilredte Skibe ligeledes lægge ind til Helsingør.

Kampen blev saameget mere blodig, som de mange store Skibe vare sammentrængte i den smalleste Deel af Sundet. De Svenske forsøgte stedse paa at entre, thi de foretrak at kæmpe Mand imod Mand ligesom paa Landjorden. „Vi have, sagde Hollænderne siden, kæmpet baade med Tyrker, Spanioler og Engelskmænd, men vi have aldrig før været i en saadan Strid; thi Svenskerne slaaes ikke paa ræsonabel Viis; det gjælder Livet hvert Øjeblik.

Klokken 2 om Eftermiddagen havde Hollænderne tilkæmpet sig Gjennemgangen. Sejren var dyrekjøbt, thi foruden de Witte var ogsaa den tappre Floris falden. Begge Parter havde mistet flere Skibe; Liig og Vragstumper bedækkede Havet og Kysterne. Udfaldet vilde vel endog have været tvivlsomt, dersom Batterierne ved Helsingborg havde gjort deres Pligt, og dersom Gustav Wrangel med sine 8 Skibe ved Hveen ikke fejgt havde holdt sig tilbage fra Kampen.

Den danske Admiral **Henrik Bjelke** og Viceadmiralerne **Niels Helt** og **Peder Bredal** vare løbne ud med 6 Skibe, men Modvinden forhindrede dem i at deeltage i Slaget. Under **Hveen** forenede de sig med Opdam, der nu atter vilde angribe den svenske Flaade; men den havde efter Slaget skjult sig i **Landskrona** Havn, og de Danskes Forsøg paa siden at opbrænde den eller at forsænke Indløbet til Havnen mislykkedes. Man troede, at det var Hollændernes Skyld, der just heller ikke ønskede, at Danmark skulde faae Overmagten.

Endnu samme Aften som Slaget var holdt, kom **Gabel** med den hollandske Transportflaade, der foruden alleslags Forraad førte 38 Kompagnier Soldater, ind til Byen under Borgernes Jubel, og kortefter kom

Opdam selv, der lidende som han var, tog sin Bopæl hos sin gamle Ven og Landsmand, Maleren **Karl van Mander** paa Østergade. Søndagen den 31te Oktober Klokken 9 om Aftenen sloge Byens Klokker atter, efterat man i 11 Dage ikke havde hørt deres Lyd; i Kirkerne blev der sunget et højtideligt Tedeum. og derpaa strømmede Kongen, Hoffet og Borgerne ud for at see de Svenskes forladte Værker og Løbegrave, der allerede kun vare i 50 Skridts Afstand fra Fæstningen. Inden at de fuldstændig bleve udjævnede, lod Kongen til Erindring tage en Tegning af dem, der endnu bevares paa det kongelige Bibliothek.

Hollændernes Ankomst havde aldeles tilintetgjort Kong Karls Haab. Efterat være brudt op med sin Lejr Natten til den 30te Oktober, opstillede han 3 Dage i Rad sin Hær paa **Valdby Bakke** og udfordrede sine Fjender til aaben Kamp, men forgjæves. Da trak han sig tilbage til **Brøndshøj** og anlagde her paa Skraaningen en fast Lejr, der blev kaldet **Karlstad. Erik Dahlberg** havde afstukket den paa et meget gunstigt Sted; thi den var beskyttet mod Angreb ved de omliggende Moradser, og man kunde herfra let afskære Kjøbenhavn fra Landsiden. Volde og tørre Grave omgave den, der havde en større Udstrækning end Kjøbenhavn selv og indesluttede Brøndshøj Kirke. Snart blev Alt her indrettet meget bekvemt, og Lejren kom til at ligne en smuk ny Stad med brede og lige Gader. I henved to Aar holdt de Svenske sig her og udsugede Sjællands Marv. „Det var ligesom Gotalejon havde bidt sig fast i den danske Elefants Nakke."

Men Belejringen var forvandlet til en Blokade; thi Karl Gustav kunde nu i det Højeste indespærre Byen. Saaledes endte Aaret 1658 langt lysere for Kjøbenhavn, end man kunde have ventet. Faren var imidlertid ingenlunde forbi. Juleaften selv kaldte Stormklokkens Klemten Forsvarerne til Volden, hvor de maatte spise deres Julegrød; thi de Svenske gjorde Mine til Angreb, som dog kun var blind Allarm. Heller ikke endte Aaret uden sørgelige Tab. Den kjække **Peder Bredal,** der fra simpel Matros havde tjent sig op til Viceadmiral, blev skudt den 8de December, da han vilde entre et svensk Skib under **Als;** og den 11te December døde den tappre **Ulrik Kristian Gyldenløve,** Kristian den fjerdes og Vibeke Kruses Søn, af Anstrængelse og Sygdom, ikkun

28 Aar gammel. Men de samme Dage vare ogsaa rige paa glædelige Begivenheder for de Danske; thi det var netop i dem, at Trondhjem og Bornholm reve sig løs og atter gave sig under Danmark.

Kun nødtvungne havde de troe **Bornholmere** fundet sig i Afstaaelsen af deres Land og den 29de April modtaget en svensk Besætning paa 130 Mand i Hammershuus. Den nye svenske Landshøvding var **Johan Printsenskøld**, der fra simpel Rytter havde svunget sig op til Oberst og havde faaet dette Navn, fordi han i et Slag i Tydskland skal have reddet Karl Gustav i en Livsfare. Han var en stor og stærk, mørk og barsk Mand, der ikke foer med Lempe. Soldater bleve udskrevne for at sendes til Pommern og Riga; Misfornøjelsen tiltog bestandig, og da Efterretningen om Fredsbruddet kom, sammensvore flere af de meest ansete Mænd sig for at befrie Landet. I deres Spidse stode Provsten **Povl Anker i Hasle,** Borgerkaptejn **Niels Gummeløs** og **Jens Pedersen Kofod,** en ung, dristig Mand, der var fredløs for et Drab. Da Printsenskøld den 8de December var taget ned til Borgermester **Peder Lauritsen i Rønne,** trængte de ind i Stuen, hvor han sad ved et Bord med en Pakke Papirer, „Hvorhen skulle disse Papirer?" spurgte Kofod. „Til min Herre, Kong Karl Gustav," svarede Landshøvdingen. „Men jeg siger, at de skal til Kong Frederik!" raabte Kofod og trængte tilligemed de Andre ind paa ham. Den stærke Landshøvding væltede Bordet over dem, sprang ud paa Gaden og vilde sandsynligviis være undsluppen, dersom ikke en Borgers Søn **Klaus Høg**, der stod ligeoverfor, havde skudt ham med en Sølvknap, hvormed hans Stedfader hurtig havde ladet hans Riffel; thi man troede, at Printsenskøld var skudfri. Derpaa overfaldt man de Svenske, der laae rundtomkring paa Øen, og dræbte dem; et Myrderi, der i Folkesagnet kaldes den store **Svineslagtning:**

De Bønder paa Land fik Ordre brat,
at hver skulde slagte sit Sviin i Nat.

Om Natten blev det stærke **Hammershuus** indesluttet, og næste Dag rykkede den overraskede, forfærdede Besætning ud og overgav Fæstningen, skjøndt Printsenskølds Frue opmuntrede dem til kjækt Forsvar. Den

29de December overgave Udsendinge i **Kjøbenhavn** Kong Frederik deres befriede Ø til evig Arv og Eje, og i sin Glæde lovede han dem til Løn for deres Troskab, at den aldrig mere skulde blive afstaaet, hvortil han føjede særdeles vigtige Privilegier, som Indbyggerne den Dag idag besidde.

To Dage efter Overgivelsen af Hammershuus, maatte den svenske Befalingsmand i Trondelagen, **Klas Stjernskøld**, opgive **Trondhjem,** da han var bleven indesluttet af **Guldbrandsdølerne** og **Tronderne** og ikke kunde vente nogen Undsætning. Vel havde han yttret, at han ikke vilde overgive Fæstningen, om han end skulde koge Suppe paa sine Skindburer; men han skiftede Sind, da Bønderne havde besat Bjergpasserne og afskaaret ham al Hjælp fra Jæmteland. Saaledes vare allerede to af de erobrede Landskaber tabte for de Svenske, og de Angreb, som Oberst **Harald Stake**, og siden **Lars Kagg** gjorde mod det slet befæstede **Halden** eller **Frederikshald,** bleve tilbageviste ved Normændenes Tapperhed.

Halvøen var imidlertid bleven voldsomt hærget af de svenske Tropper. Men Hjælpen nærmede sig; thi allerede i September 1658 trængte en forenet brandenborgsk, østerrigsk og polsk Hær paa 30,000 Mand under Anførsel af den store Kurfyrste **Frederik Vilhelm**, Østerrigeren **Montecuculi** og Voivod **Stefan Czarniecki** ind i Hertugdømmerne og rensede dem for de svenske Tropper, paa samme Tid som den kjække Oberst **Hans Friis** til **Klausholm** med sine Ryttere fordrev dem fra Nørrejylland. Han havde laant Kongen 30,000 Rdlr., men fandt dog selv paa Midler til at skaffe Penge og paa egen Regning oprette et Regiment paa 800 Ryttere. Den 4de December svømmede Czarniecki med sine polske Ryttere over **Alssund,** erobrede Øen og indesluttede de Svenske paa **Sønderborg Slot**. Den snilde svenske Oberst **Rutger von Ascheberg**, berømt af sine mange Bedrifter i Polen, lod som om han vilde overgive sig; men skjult af Krudtrøgen indskibede han ubemærket sine Tropper paa den anden Side af Slottet, og da Polakkerne næste Dags Morgen rykkede frem mod det, fandt de det tomt. Det var ikke den første Gang, at Ascheberg havde spillet Czarniecki slemme Puds.

Juledag den 25de December stormede Polakkerne **Koldinghuus,** trængte igjennem Kjældervinduerne ind i Gaarden og nedhuggede overalt Fjenderne. Den svenske Oberst flygtede med endeel af sine Folk op i det saakaldte **Kæmpetaarn** og tænkte paa at overgive sig; da sprængtes et Stykke af Taarnet i Luften ved en Polaks Uforsigtighed, der tabte en Gnist ned i en Krudttønde, og de fleste Svenske omkom.

Ved Aarets Slutning havde de Svenske intet andet Punkt paa Halvøen i deres Magt end Frederiksodde. Men det ulykkelige Land vandt Intet herved; thi de Fremmede, skjøndt Hjælpetropper, huserede endnu langt værre end de Svenske nogensinde havde gjort. Især afskyede man de vilde **Polakker**, der ikke lode sig nøie med at plyndre og myrde, men voldtoge Kvinderne og paa hedensk Viis vanhelligede Kirkerne, som de brugte til Hestestalde, ja endog plyndrede de Døde i Gravene. Paa mange Steder hængte de Folk op i Skorstenene i Røg, paa **Als** hængte de en Præst i hans lange Skjæg. Derfor flygtede Indbyggerne i mange Egne med deres Kvæg ud til utilgængelige Steder i Moserne og Skovene, eller skjulte sig i Huler, hvoraf Sagnet endnu viser mange i det sydlige Jylland. Men der gaves ogsaa kjække Mænd, der overfaldt og udryddede mindre Afdelinger af disse Uhyrer, hvor det lod sig gjøre. Saaliden Grund havde Landet til at glæde sig over saadanne Hjælpere, at det endog hed i en holsteensk Bedepsalme:

Ach! mach uns frei insonderheit
von der Polakken Freundlichkeit!

Til Karl Gustav indløb den ene uheldige Efterretning efter den anden. Endeel af Erobringerne vare tabte, og de øvrige vare i Færd med at blive det; thi overalt paa Øerne herskede der Gjæring blandt de Undertrykte, der kunde vente Hjælp af de forbundne Tropper ved Foraarets Komme, naar Søen brød op. Alt dette bevægede Karl Gustav til at vove det store, afgjørende Skridt, en **Storm** paa Kjøbenhavn. Den maatte snart skee, da Hollænderne allerede vare i Færd med at udruste en ny Flaade til Stadens Undsætning; men det var et saare voveligt Foretagende; thi de Beleirede vare talrigere end Beleirerne og besjælede af Fædrelandskjærlighed og Fortvivlelsens Mod. **Erik Dahlberg** og

mange af Generalerne anførte i Krigsraadet disse Grunde mod Stormen, men Andre talte om Kongens Lykke, om Frederiksoddes Erobring og om Isen, der bedækkede Gravene og lettede Angrebet. Karl Gustavs eventyrlige Aand, der yndede dristige Foretagender, besluttede, at Kjøbenhavn skulde falde, hvad det end maatte koste. Han var saa sikker paa Erobringen, at han nogle Dage før Stormen gav en Svensker et aabent Brev paa den danske Rentemesters Huus i Staden. Det samme Haab opfyldte de Svenske; de deelte allerede de rige Indbyggere i Staden og deres Huse imellem sig. „Hang hun end med Kjæder fast ved Maanen, sagde de, skal vi dog nok faae den Jomfru!" Kongen havde faaet Forstærkninger fra Sverrig og havde stiftet en ny Orden under Navnet **Jesuorden**, hvormed han efter Erobringen vilde belønne dem, der især havde udmærket sig. Alle Forberedelser bleve trufne med Iisbroer og Stormstiger; der blev endog opfundet et Slags **Granater** med Fodangler der hængte sig fast i Klæderne, naar de bleve kastede, og anrettede store Ødelæggelser, skjøndt de ikke vare større end Æg.

De Danske vare paa deres Side hverken uvidende om eller uforberedte paa hvad der skulde komme. **Hannibal Sehested** og **Philip Meadowe** gave fra Fjendens Lejr hemmelige Vink; **Korfits Ulfeld** selv gav Underretninger fra Malmø; men især virkede to modige og fædrelandsksindede Mænd til at aabenbare Fjendens Anslag. De vare Hans Rostgaard og Lorents Turen. **Hans Rostgaard**, Ridefoged i Kronborg Amt, kom paa en lille Baad, som han om Dagen skjulte imellem Buskene ved Humlebæk, ofte ind til Kjøbenhavn og bragte Forfriskninger af Fisk, Vildt og Frugt til Kongens Kjøkken. Han skaffede Maalene paa de Svenskes Stormstiger og Iisbroer og meldte, hvad Nat de vilde løbe Storm, og hvorledes de vilde forklæde sig med hvide Skjorter for ikke at kunne skjelnes fra Sneen. Lignende Efterretninger bragte ogsaa Slesvigeren **Lorents Tuxen**, Ridefoged i Hirschholm, som tog Fjendens Raketter, der skulde bruges mod Staden, og tilligemed en Skovrider lagde sig i Skjul ved Vejen mellem Nærum og Høsterkjøb, hvor de skøde to svenske Kancellister og toge deres Papirer, der indeholdt en nøjagtig Plan for Stormen. Disse bleve ufortøvet sendte til Kjøbenhavn, hvor man altsaa var vel underrettet om det Hele.

Man var her fast besluttet paa at forsvare sig til det Yderste; alle Forsvarsanstalter bleve trufne. Vaagerne bleve gjorte bredere, for at de Svenskes Broer ikke skulde passe, og over Gaderne blev der trukket Jernkjæder, for at spærre dem for Fjenderne, dersom det skulde lykkes dem at komme over Gravene og Voldene. Man vilde kæmpe for hver Gade og hvert enkelt Huus, ligesom i Karthago og Sagunt!

I flere Nætter havde de Svenske foruroliget Staden ved Skinangreb for at udmatte Besætningen og svække dens Aarvaagenhed; da kom endelig den afgjørende Nat mellem den 10de og 11te Februar 1659, for saa mangen Svensk den sidste Nat. I Stilhed samlede deres Skarer sig udenfor **Vestervold**, hvor Karl Gustav selv holdt med en Rytterafdeling ved **Bjørnsdal** for at lede det Hele. Med stærke Drikke og Løfte om tre Dages Plyndring af Staden skal han have ophidset sine vilde Krigere. De havde som Kjendetegn Halmvisker om Hattene; de Forreste vare iførte hvide Skjorter, og deres Løsen var: „Gud hjælpe os!"

Klokken 1 flammede under **Valdby Bakke** brændende Tjæretønder; det var Signalet til Angreb. Strax rykkede Generalmajor **Fabian Fersen** frem i Spidsen for 6 Regimenter, der ubarmhjertigen dreve en Hob sammenjagede sjællandske Bønder foran sig, for at de skulde optage de første Salver. Istedetfor, som de troede, at overraske de Danske, bleve de modtagne af en myrdende Kugleregn fra Voldene; det var ligesom at en sprudende Ildkrands omgav Staden. Ikke destomindre stormede de Svenske under Sang stadig fremad; uagtet deres Iisbroer vare for korte til Vaagerne, banede de sig dog Vej over dem, omhuggede Pallisaderne, toge Bulværket foran Rundelen ved **Vandkunsten**, satte Stormstiger til de spejlglatte Volde, der vare blevne overøste med Vand, og begyndte at klattre op ad dem. Men nu bleve de modtagne med en frygtelig Ild i Siderne; Granater sprang i Mængde iblandt dem; selv Kvinderne strede med paa Volden, og overøste dem med en Regn af Stene og sydende Vand, Beeg og Tjære. Overalt var Kong **Frederik** selv tilstede og opmuntrede til haardnakket Modstand. Alligevel lykkedes det en Svensker at komme op paa Volden, men han blev strax gjennemboret af Generalvagtmester **Klaus Ahlefeld**

med en Pik, og to Soldater og en Officeer, der fulgte lige bag efter ham, havde samme Skjæbne. Dog holdt de Svenske sig endnu længe i Gravene; men da flere af deres højeste Officerer vare faldne eller saarede, og de saae, at det var umuligt at udrette Noget, begyndte de at vige for den ødelæggende Ild. Da Erik Dahlberg bragte Kongen dette Budskab, lod han Smaalændingerne rykke frem til Undsætning under Rigsfelttøjmester Grev **Erik Stenbock**; men baade han og den Næstkommanderende faldt til Jorden, gjennemborede af Kugler, og Regimentet kom i Uorden. Ikke heldigere var det tredie Angreb af et nyt smaalandsk Regiment og Sødermanlændingerne under Obersterne **Karl** og **Pehr Sparre**; de gik kun den visse Død imøde. Da indsaae Kongen endelig det Umulige i sit Foretagende, og sørgende over Tabet af saamange tappre Krigere, lod han omtrent Klokken 4 blæse til Tilbagetog.

Paa samme Tid havde de Svenske gjort Skinangreb paa flere Steder, navnlig paa **Kristianshavn**, for at bortlede Opmærksomheden fra den afgjørende Kamp; men allevegne fandt de de Danske aarvaagne. Hovedangrebet var afviist, og det blodig; men Karl Gustav vilde dog endnu ikke opgive sine Forsøg. Henad Morgenstunden gjorde Generalløjtnant **Gustav Banér** et Angreb paa den modsatte Side af Staden ved **Østerport**. Her stod den største Deel af Hollænderne under Oberst **Püchler** og nogle Danske under Generalløjtnant **Hans Ahlefeld**. Hollænderne, for største Delen Matroser, der vare vante til at betjene Kanonerne, lode de Stormende komme nærmere og modtoge dem da med en fordærvelig Ild. Forgjæves søgte de Svenske med deres korte Iisbroer at komme over Gravene; de bleve hobetals nedskudte; Generalmajor **Wawasor** faldt tilligemed Oberstløjtnanterne **Lensmann** og **Fittingshof**; **Rutger Ascheberg** blev haardtsaaret baaren bort fra Kampen. Efter et frygteligt Tab maatte de ogsaa paa denne Side trække sig tilbage.

I Daggry førte Karl Gustav Levningerne af sine Tropper tilbage til Karlstad. Foruden mange af sine ypperste Feltherrer havde han tabt flere Tusinde af sine tappre Krigere. Hans stolte Planer vare forstyrrede, hans sidste Haab udslukt.

Men om Morgenen strømmede Sejrherrerne, der kun havde mistet henved 20 Mand, jublende ud paa de blodige Valpladser, der vare bedækkede med Døde og Saarede, Vaaben og Stormstiger, spredte omkring i den blodfarvede Snee. I Kirkerne blev der sunget Tedeum, og der anordnedes en aarlig **Takkefest** paa den 11te Februar, der ogsaa fejredes i over et hundrede Aar, da den afskaffedes ved en kongelig Forordning af 17de Oktober 1766 i Anledning af Kristian den syvendes Søster Sofia Magdalenas Formæling med Kong Gustav den tredie. Imidlertid have vi dog endnu et synligt Minde om Sejren i **Stormgaden,** der fik Navn efter det blodige Hovedangreb paa dette Sted.

Danmark var frelst, og i Følelsen heraf gjennemtrængtes Alle af et uovervindeligt Mod og en jublende Glæde. Saa lyder det i en dansk Sejrssang til Kjøbenhavn:

Som Æble rystes af et Træ,
saa fulde de og funde Læ
i dine dybe Graver;
der flød det med en hæftig Flod,
der var udaf de Svenskes Blod,
som du udgydet haver.

Smaaøernes og Nakskovs Erobring. Slaget ved Nyborg. Karl Gustavs Død og Freden i Kjøbenhavn.

Uagtet det store Tab var Karl Gustav dog endnu ingenlunde tilsinds at ville opgive sine Planer, og han var endnu stærk nok til at holde Kjøbenhavn indespærret, i det Haab, at han maaskee kunde udhungre Byen. Den haarde Vinter syntes virkelig at skulle understøtte dette Haab; men der kom dog stadig Skibe fra **Smaaøerne** med Tilførsel, og han besluttede derfor at bemægtige sig dem for at afskære Kjøbenhavn denne vigtige Hjælp.

Det lykkedes, men ikke uden Tab; thi Indbyggerne gjorde allevegne tapper Modstand. **Langelænderne** tilbageviste det første Angreb

under deres Landsdommer **Vincens Steensen** til **Steensgaard**, der faldt ved Forsvaret; men hans Enke, den kjække Fru **Anna Holk**, vedblev at gjøre Modstand, indtil **Wrangel** endelig en mørk Nat i Martsmaaned uventet kom over og betvang Øen. **Moenboerne** under Ritmester **Hans Schrøder**, senere adlet under Navnet **Løvenhjelm**, afsloge to Angreb, men ved det tredie under Pfalzgreven af **Sulzbach** og **Ascheberg** den 29de Maj 1659 maatte de bukke under efter en haardnakket Kamp. Den 28de April landede **Karl Gustav** selv paa **Falster** og **Laaland** og bemægtigede sig begge Øer paa Fæstningen **Nakskov** nær, der ved sit tappre Forsvar udslettede Skammen for den lette Erobring i den forrige Krig. I 10 Uger holdt Staden sig, uagtet at Fjenden fra sine Skandser paa den lille Ø **Steensø** kunde bestryge dens Gader med gloende Kugler, og det var først, da Undsætning udeblev, Udenværkerne vare tagne af Fjenden og Kugler og Krudt opbrugte, at Kommandanten Oberst **Korber** og de heltemodige Borgere fandt sig i at overgive Byen den 15de Juli paa hæderlige Vilkaar.

Den 14de Maj havde de Svenske opgivet **Frederiksodde**, deres sidste Besiddelse paa Halvøen, idet de om Natten hemmelig rømmede over til Fyen, og herfra tilintetgjorde de det første Forsøg, som de Forbundne gjorde paa at komme efter dem over til Øen.

Skjøndt Karl Gustav, der stedse betragtede Landet som sit, ikke ønskede det ødelagt, led det dog overordentlig ved de store Udpresninger af Penge, Levnetsmidler og Soldater. Overalt, hvor det kunde, søgte det undertrykte Folk ved den lille Krig at hævne sig paa Undertrykkerne, og mange mindre Hobe af Svenske maatte lade deres Liv, naar de vovede sig ind i Skovene, hvor Bønderne lurede paa dem. **Svend Poulsen** udførte under mangeslags Forklædninger, snart som Degn, Kræmmer eller Tiggerkjælling, mangen snild og dristig Daad, idet han lokkede de Svenske hen til de Steder, hvor han havde sine Bogholdt. Paa **Jungshoved Slot** ved Præstø skal han saaledes, forklædt som svensk Soldat, have skudt Obersten, der havde sat en Priis paa hans Hoved, en Kugle gjennem Hovedet, just som han stod i Vinduet, og derpaa ved falsk Angivelse af den Retning, Gjerningsmanden havde taget, have lokket hele Besætningen ud i Skoven, hvor den faldt for

hans Mænds sikkre Skud. Mange Liig, der senere ere fundne i Moser og Banker paa afsides Steder, henfores til de i hiin Tid myrdede Svenske. At Fjenden til Gjengjæld begik mange Grusomheder, var en naturlig Folge heraf; men herved blev Krigen bestandig mere vild og uhyggelig.

Mod Karl Gustavs Liv selv skete der flere **Mordforsøg**, saa bittert var han hadet af Folket. Baade paa **Kronborg** og **Frederiksborg** opdagedes saadanne Anslag. En Student vilde dræbe ham med Gift; en Præst tænkte paa at sprænge ham i Luften med Krudt. En tredie Dansk havde faaet Nogler til flere af Dorene paa Kronborg og vilde en mork Nat trænge ind i Kongens Værelse for at myrde ham; men han blev greben og maatte bode med Livet. Et lignende Forsog skal Slotsforvalteren paa Frederiksborg have vovet, og han undslap kun ved sit Bekjendtskab med Slottets mangfoldige Gange og den nærliggende Skov.

I Begyndelsen af 1659 dannede der sig en Sammensværgelse for at tage **Kronborg** tilbage. Hovedmændene vare foruden Lorents Turen og Hans Rostgaard den danske Ingeniorofficeer **Ole Steenvinkel**, der var gaaet i svensk Tjeneste og ledede Fæstningsarbejderne, **Henrik Gerner**, Præst i Birkerod, og en engelsk Oberst **Hutchinson**. Gjennem Kammerjunker **Trolle**, der hyppig kom til Kronborg, stode de i Forbindelse med den danske Regering. Planen var, at 80 Bonderkarle, der vare tilsagte til at kjøre Brænde til Fæstningen, skulde komme med Vaaben under Klæderne. Midt paa Vindebroen skulde en af Brændevognene gaae itu, for at de andre Bonderkarle kunne faae Lejlighed til at stimle sammen ligesom for at istandsætte Skaden; da skulde de med dragne Vaaben styrte sig over Portvagten, medens Steenvinkel ilede til med de sjællandske Bonder, der nodtvungne arbejdede under ham, og Hutchinson med Soldater, der vare skjulte i Nærheden. Saaledes haabede man at kunne overmande Besætningen, der bestod af nylig udskrevne Vestgoter. Men Planen strandede derved, at et Brev, som en af de Sammensvorne uforsigtig havde skrevet til Kjobenhavn, faldt i de Svenskes Hænder, da Budet, der troede sig forfulgt, bandt det til en Steen og kastede det i Soen. Det flod op igjen og robede

Alt. Hutchinson reddede sig ved Flugten paa et engelsk Skib; Turen slap med en Pengebode, da der ikke fandtes Beviser imod ham, men Henrik Gerner blev lagt paa Pinebænken, saa Blodet sprang ud af hans Negle; dog benaadedes han paa Livet, da han ikke kunde tvinges til at bekjende Noget. Heller ikke Steenvinkel bekjendte det Mindste om sine Medvidere uagtet de grueligste Pinsler; han blev den 29de Juli 1659 lagt paa Stejle og hans Hoved sat paa Stage udenfor Helsingør. Nogle Dage efter krob en engelsk Matros op til det, strøg Haaret tilside og kyssede det med de Ord: „Sandelig, Du var en trofast dansk Mand!" Rostgaard undslap; men for at redde sin Svoger og en anden Borger i Helsingør, der vare gaaede i Borgen for ham med Liv og Gods, tilligemed sin øvrige Familie og sin Gaard **Krogerup**, skød han selv sin Hest under en Bog ved **Ulvesøen** ved **Reerstrup**, for at det skulde lade som om han var bleven skudt af de Svenske, sneg sig ned til Humlebek og kom lykkelig paa en Baad til Kjøbenhavn, hvor han holdt sig skjult indtil Freden. Hans Kone, der allevegne lod lede efter den Forsvundne og anlagde Sorgedragt, spillede sin Rolle som Enke saavel, at flere svenske Officerer friede til hende.

Hvad der især foraarsagede, at Henrik Gerner blev benaadet, var Frederik den tredies Trusel, at han ellers vilde behandle en fornem svensk Fange paa samme Maade. Dog maatte han hensidde i Fængsel i 43 Uger indtil Freden, lænket paa Hænder og Fødder. Først i sin høje Alderdom blev han 1693 Bisp i Viborg, hvor han døde 1700 i sit 71de Aar.

Ligesaa uheldig var det gaaet med en Sammensværgelse i **Malmø** mellem Byens Borgere, hvori Korfits Ulfeld var Medvider. Ved en Fest vilde de faae de svenske Officerer berusede, og derpaa bemægtige sig Byen ved Hjælp af Tropper, der samme Nat skulde komme fra Kjøbenhavn. Men i Juletiden 1658 strandede Skibene i en mørk Nat paa **Saltholm**, og Planen blev forraadt af en fordærvet Student **Ove Klausen Helmer**, der tjente baade de Danske og Svenske som Spejder. Efter at have siddet et Aar i Fængsel bleve tre af Borgerne, **Bartholomæus Mikkelsen, Johan Jørgensen** og **Jokum Bruun**, henrettede

den 22de December 1659; de andre Medskyldige bleve benaadede. Men Skaane var fra nu af for stedse tabt for Danmark.

Efter Freden i Roskilde var **Ulfeld** for de „hulde, troe og mærkelige Tjenester," han havde viist Karl Gustav, bleven ophøjet til Greve af **Solvitsborg** i Bleking, hvortil Kongen end yderligere lagde **Heridsvad Kloster** med tilhørende Gods i Skaane. Han blev endog brugt til at tage Indbyggerne i Skaane i Ed til den nye Regering. Men dette venskabelige Forhold varede ikke længe, og Ulfeld maatte snart friste Forræderens sædvanlige Lod, at blive ringeagtet efter at være bleven benyttet. Hans Misfornøjelse med sin Tilsidesættelse og Uvirksomhed efter Fredsbruddet forledede ham til Ubesindigheder baade i Ord og Handling. Bartholomæus Mikkelsen angav ham under Forhørene som Medvider i den malmøske Sammensværgelse og tillige som den, der havde meddeelt Planen om Stormen til Kjøbenhavn. Han og hans Frue bleve da arresterede i deres Huus i **Malmø**, og to svenske Rigsraader skulde undersøge Sagen. For at undgaae at møde ved Forhørene, lod han, som han var bleven farlig syg og reent berøvet Mælet; i et halvt Aar holdt han Sengen, medens hans Frue med mageløs Udholdenhed og Skarpsindighed førte hans Forsvar i den højst indviklede og farlige Sag. Denne varede over et Aar, og det var først efter Karl Gustavs Død og Freden i Kjøbenhavn, at det svenske Rigsraad, der ikke kunde eller vilde fordømme ham, udtalte hans Frikjendelse. Men inden han havde modtaget denne, kom der et falsk Rygte, maaskee fra hans Uvenner, til ham om hans Domfældelse. Forklædt som Præst flygtede han hemmelig ud gjennem et Hul i Kjældermurene paa sit Huus og begav sig med sin Frue over til Kjøbenhavn, til sine uforsonlige Fjender. En ydmyg Skrivelse til Kong Frederik havde kun den Virkning, at Ægteparret ufortøvet blev sendt til Bornholm og indsat i et meget haardt Fængsel paa **Hammershuus**, hvor Kommandanten Generalmajor **Fuchs** ofte behandlede dem med en oprørende Raahed, især efter det mislykkede Forsøg paa Flugt den 13de Marts 1661. De vare om Aftenen lykkelig brudte ud af Slottet, men vandrede i Nattens Mørke med Livsfare omkring mellem Klipperne, indtil de om Morgenen tidlig bleve grebne ved **Sandvig**. De bleve nu afspærrede,

hver i sit Fængsel, og berøvede Brugen af Lys. Endelig forbarmede Kongen sig over deres Elendighed og skjænkede dem Friheden; men Ulfeld maatte den 27de Oktober 1661 undertegne meget ydmygende Betingelser. Han maatte give Afkald paa sine Godser i Sjælland, nemlig **Salto, Bavelse og Lellingegaard** tilligemed Erstatningssummen ved Roskildefreden, for hvilken Kongen havde udstedt ham en Obligation paa 64,000 Rdlr.; endvidere sit Strøgods i Jylland, sit Jordegods i Norge, sin store **Gaard i Løvstræde** og al Adkomst til sine Forlehninger; hans Gemalinde maatte afstaae sin Ret til at bære Titlen: Grevinde til Slesvig og Holsteen. Endelig maatte han love ikke at forlade Fyen, hvor han skulde tage sin Bopæl paa **Ellensborg** ved Nyborg, nu **Holkenhavn**, den eneste Gaard, han beholdt som Eleonora Kristines Mødrenearv. Herhen begave de sig i Julen 1661, men Fremtiden vil vise, at det ikke lykkedes Ulfeld at bringe Fred i sit forstyrrede Sind. Han blev ej længere en Gjenstand for Frygt, men snarere for Medynk.

Sømagterne vare imidlertid blevne kjede af den langvarige Krig, der forstyrrede deres Handel i Østersøen. I Sommeren 1659 afsluttedes der i **Haag** Overeenskomsten mellem Frankrig, England og Holland om atter at tilvejebringe Fred i Norden. Sverrig skulde beholde de ved Roskildefreden afstaaede Lande, undtagen **Trondhjems Lehn**. Men Kong Frederik var fast bestemt paa ikke at give efter, da han haabede at skulle faae de skaanske Provindser tilbage. „Hvis Holland nu forlader mig, skrev han, da vil jeg, som den lille Kong David, med mit Folk ydmyge mig for Herren, og siden i Hans hellige Navn gaae mod den svenske Goliath. Er det da Guds Villie, at Vi skulle falde med Sværdet, da skulle vore Kvinder tænde Staden i Brand og med Skibene fare hen, hvor den Herre Kristus vil ledsage dem." Paa Hollændernes Trusler svarede han, at ingen Magt i Verden skulde tvinge ham til at indgaae en vanærende Fred. Og ligesom Kongen tænkte hans Folk.

Karl Gustav blev endnu mere forbittret. „I vove med Eders Flaader at ville foreskrive mig Fredsvilkaar," sagde han til Gesandterne; „men jeg skal med dette mit Sværd overhugge alle Eders Planer," udbrød han truende, idet han slog paa Sværdet. „Dersom I ikke strax

forer Eders Flaader bort fra Kronborg, lader jeg dem skyde isænk." Ingen Forestillinger hjalp; forbittrede fjernede Gesandterne sig. Men Anføreren for den hollandske Flaade, den gjæve Søhelt **Mikael Adrianson Ruyter**, der saa længe havde maattet ligge uvirksom, fik nu Befaling til atter at gaae angrebsviis tilværks mod Nordens Fredsforstyrrer. Efterat have forjaget de svenske Skibe fra Kjøbenhavn og forsynet Byen med Levnetsmidler, landsatte han **Schack** og **Ahlefeld** med danske og hollandske Tropper ved Kjerteminde, medens Feltmarskalk **Eberstein** med Danske, Østerrigere, Brandenborgere og 600 polske Ryttere under Oberst **Kasimir Piasezinsky**, Starost af Ostrolenka, satte over Lillebelt i Baade og fordrev de Svenske. Ved **Odense** stødte de forbundne Tropper, omtrent 9000 Mand stærke, sammen den 11te November. De Svenske under Pfaltsgreven af Sulzbach trak sig under bestandige Plyndringer og Ødelæggelser tilbage til **Nyborg** Fæstning.

Karl Gustav var paa Falster og forlystede sig med Jagten, da han modtog Efterretningen om de Forbundnes Landgang paa Fyen. Han glædede sig ret til at skulle gjøre Fjendens Folk til sine Rekruter; men da han var kommen til **Korsør** og saae Hollændernes Flaade i Beltet, begyndte han at ængstes for sine Tropper. Det lod sig nu ikke længere gjøre at trække dem over til Sjælland, og han kunde ikke engang selv ile over til Hjælp, da han let kunde blive opsnappet af Hollænderne. Anelsen om en forestaaende Ulykke bragte hans Sind i et hæftigt Oprør; paa een Dag sendte han fire Gange Ilbud til sin Flaade i Landskrona med modsigende Befalinger, snart at den skulde komme til Fyen, snart at den skulde forblive i Sundet. Saa stor var den Uro og Tvivlraadighed, hvoraf han blev dreven. Enden blev, at Grev **Gustav Otto Stenbock** blev sendt afsted med nogle hundrede Mand og kom lykkelig over til Nyborg.

De Svenske under Pfalzgreven af **Sulzbach** og Grev **Stenbock** havde stillet sig foran Indgangen til den Odde, der ender med **Knudshoved**, med Forskandsninger foran sig og **Nyborg** Fæstning i Ryggen. De vare 4,500 Ryttere og 2000 Fodfolk, udsøgte og prøvede Tropper, for det meste hvervede Folk, der havde tjent i Krigene i Tydskland og Polen. De Danske og deres Forbundne, omtrent 9000 Mand stærke,

havde tilbragt 2 Dage og Nætter med at tilbagelægge den kun 4 Miil lange, men opblødte og næsten bundløse Vej fra Odense til Nyborg. Om Middagen den 14de November 1659 angreb først **Eberstein**, derpaa **Schack**, flere Gange de Svenskes Linier, men bleve kastede tilbage. Pfalzgreven selv kæmpede med i det vildeste Haandgemæng. Hesten blev skudt under ham, men han kastede sig strax paa en anden og var allevegne tilstede, hvor Faren var størst. Med egen Haand nedhug han den polske Oberst **Piasezinsky** foruden 6 Andre og saarede Oberstløjtnant **Rantzau**. Men alle hans Anstrængelser forhalede kun en Tid Slagets Udfald. De flygtende Ryttere ordnede sig bagved Fodfolket, og deres fjerde Anfald var uimodstaaeligt. De Svenske maatte i vild Flugt styrte sig ind i Nyborg Fæstning, men kun Halvdelen reddede sig derind. Og med det tabte Slag havde de ogsaa tabt al Mulighed til Redning. Omringede af den forbundne Hær, der efter den dyrekjøbte Sejr truede med at storme Fæstningen, indespærrede fra Søsiden af den hollandske og danske Flaade, der beskøde dem, overgave de sig næste Dag paa Naade og Unaade med alle deres Kanoner og betydelige Krigsforraad. De fleste bleve stukne ind under de danske Regimenter; kun Pfalzgreven og Stenbock vare om Natten flygtede over i en Baad til **Korsør** og bragte det sørgelige Budskab til deres Herre, der fra Kirketaarnet i stor Spænding og Uro havde fulgt Slagets Gang. „Har Fanden taget alle Gjederne, kunde han ogsaa taget Bukken med!" udbrød han i sin Harme. Fra det Øjeblik af var hans stolte Mod brudt, og man mener, at Græmmelsen over Fyens Tab fremskyndede hans Død.

Man skulde nu have ventet, at den hollandske Flaade havde sat den sejrende Hær over til Sjælland for at fuldende Danmarks Befrielse. Men dette var ingenlunde Hollændernes Mening. Disse tvetydige Forbundne ønskede ikke, at Sverrig skulde blive altfor svækket. Under Paaskud af Vinterens Nærmelse sejlede Ruyter uden videre bort til Lybek. En Landgang, som **Ahlefeld** kort efter gjorde ved **Ystad** for at rejse den skaanske Almue, ledede ikke til Noget.

Fredsunderhandlinger vare aabnede under Somagternes Mægling. Karl Gustav, der saa ofte forandrede sine Planer, forlangte nu afgjort Norges Afstaaelse. „Af dette Land, sagde den engelske Fredsmægler,

skal han ikke faae en Tomme Jord." — „Nej ikke et Sandskorn, tillagde den hollandske. Om ogsaa Danmark vilde indgaae derpaa, ville dog begge Magter ikke tilstede det som dets Formyndere!"

Karl Gustav vilde imidlertid med Vaabenmagt drive sine Fordringer igjennem. Med 5000 Mand rykkede Rigsfeltherre **Lars Kagg** den 13de Januar 1660 for **Frederikshald**; men den tappre Major **Peder Nordmand** forsvarede Byen med Udholdenhed og afviste flere hæftige Storme. Da de Svenske beredte sig til et nyt Angreb, kom Budskabet om Kongens pludselige Død og bragte dem til ufortøvet at hæve Beleiringen.

Ved Juletid havde Kongen samlet Stænderne om sig i **Gøteborg.** Tilstanden var i høj Grad betænkelig; Krigslykken vaklede, Pengevæsnet var i den største Uorden. Stænderne vare uvillige til at indrømme nye Krigsbyrder, hvilket ophidsede Kongens hæftige Sindsstemning i den Grad, at han udbrød: „Hils dem og bed dem tie; jeg alene er Konge og har Ret til at dømme herom!" Hans Helbred havde allerede længe været vaklende; hans stærkt tiltagende Fedme, tunge Aandedrag og hyppige Anfald af Kolik gjorde den endnu mere betænkelig. Da faldt han pludselig i en hidsig Feber. Medens han ordnede Rigets Anliggender, vendte hans Tanker hyppig tilbage til Krigen. „Fyen, raabte han ofte, Fyens Tab bliver min Død!" Natten mellem den 12te og 13de Februar døde den meest eventyrlige Erobrer i Norden, ikkun 38 Aar gammel. Hans Planer døde med ham; thi han efterlod kun en umyndig Søn paa 5 Aar, et Folk, udmattet til Døden, Fjender, der hadede og forbandede hans Minde. Tilvisse havde hans ubegrændsede Ærgjærrighed og Erobrelyst, hans Haardhed og Troløshed bragt en ubeskrivelig Elendighed over Norden. I sin Færd havde han ikke viist Ædelmodighed eller Skaansel. Som en Attila og en Dschingischan havde han udsuget Landenes Marv og fyldt dem med Liig; ligesom deres Navne er ogsaa hans blevet betynget med Forbandelse.

Ved hans Død var den værste Hindring for Freden ryddet af Vejen. Sverrig længtes efter den; Danmark blev saa godt som tvungen til den og til at opgive Haabet om at gjenerholde de skaanske Provindser, da de egennyttige Hollændere vare derimod. Den 23de April

havde Sverrig sluttet Freden i **Oliva** med Brandenborg, Kejseren og Polen; Danmark stod nu ene tilbage, thi den hollandske Flaade havde for længe siden draget sig ud af Kampen. Underhandlingerne førtes siden den 25de Marts i et Træhuus, der var opført midt imellem Karlstad og Kjøbenhavn. Blandt de svenske Underhandlere var ogsaa Sten Bjelke, der nu endelig var bleven frigiven efterat have siddet fangen paa Rosenborg siden Belejringens Begyndelse. Det overmodige Sprog, Mæglerne førte, fremskyndede Freden, da Hannibal Sehested fremtraadte og raadede til Enighed, for at ikke Fremmede skulde afgjøre Nordens Skjæbne. Kong Frederik forelagde Betingelserne for Stænderne, og de raadede til Fred, da de ikke vidste, hvorfra man skulde skaffe Midler til at fortsætte Krigen. Den 27de Maj 1660 sluttedes endelig Freden til **Kjøbenhavn**. De skaanske Provindser og Bohuslehn forbleve ved Sverrig, hvorimod Danmark fik Trondhjem og Bornholm tilbage, det sidste Landskab dog kun mod at give Sverrig Erstatning i adelige Godser i Skaane. Danmark beholdt nogle under Krigen erobrede svenske Forter paa Guineakysten, der kun havde ringe Betydning, og Øresundstolden mod at svare en aarlig Afgift af 3,500 Rdlr. til Vedligeholdelsen af de svenske Fyr. Endelig skulde Traktaten med den gottorpske Hertug staae ved Magt, og Korfits og Ebbe Ulfeld have Erstatning.

Dette var den Fred, som var kjøbt med saamange Opoffrelser og saameget Blod! Med dyb Harme saae de Danske over Sundet til de tabte Lande, der saa voldsomt vare revne fra Moderlandet!

Rigsdagen i Kjøbenhavn. Arveregering og Enevoldsmagt.

Landet var efter Krigen i den allersørgeligste Tilstand. Det havde mistet nogle af sine bedste Provindser, og de øvrige vare saa udpiinte og forarmede, at der i mangen Landsby knap fandtes en Ko, ja i nogle neppe en Høne. Riget var nedsunket i en bundløs Gjæld, og det hjalp kun lidet, at en stor Deel af Krongodserne i den næste Tid bleve afhændede, navnlig til de hollandske Kjøbmænd, der havde

store Summer tilgode; saaledes fik **Gabriel Marselis** Havreballegaard ved Aarhuus, der efter ham fik Navn af Marselisborg, Brødrene **de Lima** Hald Slot o. s. v. Men selv om det lykkedes paa denne Maade at dække noget af Gjælden, hvorfra skulde man da tage Penge til at lønne Tropperne og Embedsstanden, der havde Lønning tilgode for flere Aar? Hos de lavere Stænder var der Intet at tage, thi baade Handelen og Agerdyrkningen vare ødelagte, og Borgerne og Bønderne følgelig nedsunkne i dyb Armod. Adelen var den eneste Stand, der kunde hjælpe paa Pengenøden; men der var kun ringe Sandsynlighed for at den vilde, naar man saae hen til dens Færd ved mangfoldige Lejligheder i den foregaaende Tid. Og hvorledes skulde man twinge denne Stand, der var i Besiddelse af alle vigtige Lehn, Embeder og Friheder og havde Magten ihænde til at beskytte og forsvare sine Forrettigheder? Det indsaae Alle, at der maatte gjøres en dristig, gjennemgribende Forandring, dersom Riget skulde frelses; men hvorledes skulde dette skee?

Allerede tidligere have vi ofte seet Yttringer af den Misfornøjelse, som de andre Stænder følte over Adelens fordærvelige Enevælde. Denne Stemning fik nu saameget større Vægt og Betydning, som den kjøbenhavnske Borgerstand under Belejringen var bleven tilsikkret vigtige Forrettigheder og var besjælet af Selvfølelse ved Bevidstheden om, at den fornemlig havde bidraget til at frelse Fædrelandet. Den var Kongen trofast hengiven, der havde deeltaget med den i alle Farer og Besværligheder, og ønskede at løse de Baand, hvormed Adelen havde bundet ham ved Haandfæstningen. Til den sluttede sig ganske naturlig Gejstligheden, da den led under de samme Tryk af Adelsvælden, ja endog i højere Grad var given til Priis for Adelens Herskesyge og Vilkaarlighed. Disse to Stænder vare altsaa enige i at virke til Adelsmagtens Undergang, og hvad de formaaede, viste sig snart, da det afgjørende Øjeblik kom.

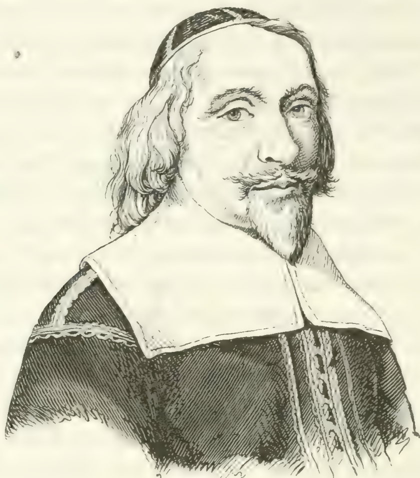
I Spidsen for Gejstligheden stod den kloge **Hans Svane**, egentlig Svaning, hvilket Navn han havde optaget efter sin Morfader, Historikeren den ældre Hans Svaning, Frederik den andens Lærer. Han var født 1606 i **Horsens**, hvor Faderen **Hans Olsen Riber**

var Borgermester. Ved fremmede Universiteter havde han i 7 Aar studeret de østerlandske Sprog, og han blev, efterat have været Professor ved Kjøbenhavns Universitet, først i Hebraisk, siden i Theologi, 1655 kaldet til Sjællands Biskop. Stolt og ærgjærrig hadede han den overmodige Adel, og dette Had forøgedes end mere ved en personlig Fornærmelse. Nogle unge Adelsmænd havde engang standset Karethen, hvori hans Hustru **Maria Fiuren** kjørte, og afrevet Himlen over hendes Hoved; thi ikkun Adelen alene havde Ret til at bruge saadanne Vogne. Svane var ikke den Mand, der let tilgav Fornærmelser, og han var en farlig Fjende. Med Klogskab udkastede og forberedte han sine Planer, med Snildhed og Selvbeherskelse udførte han dem; hans Veltalenhed var glimrende og uimodstaaelig, hans Optræden paa eengang bydende og vindende. Det var vel nærmest hans Hævngjærrighed, Forfængelighed og Egennytte, der bragte ham til at slutte sig til Kongen, af hvem han allerede tidlig blev vunden, og med hvem han drøftede Planen til Forandringen paa Frederiksborg Slot. Vist er det, at Ingen var ved sine personlige Egenskaber mere skikket til en saadan Virksomhed end Svane, og Ingen fik heller en saadan Indflydelse paa Sagens Gang, hvis egentlige Leder han med Rette maa ansees for at have været.

Som Borgerstandens Hoved maa Kjøbenhavns Borgermester **Hans Nansen** betragtes. Han var født 1598 i **Flensborg**, havde i en lang Række af Aar ved sin Kjøbmandsvirksomhed erhvervet sig en betydelig Formue og stor praktisk Dygtighed og var en varm Ven af den Stands Ret, hvortil han hørte. Disse Egenskaber tilligemed hans grundige Kundskaber, hans Rolighed og Aandsnærværelse, hvorpaa han under Belejringen havde givet saa hæderlige Prøver, gjorde ham til Borgerstandens naturlige Talsmand og Fører. Ved hans Side stod den kjække Stadshauptmand **Frederik Thuresen**, ligeledes bekjendt af sine Fortjenester under Krigen.

Af Adelen selv gik flere af de dygtigste og klogeste Mænd afgjort over paa Hoffets Side. Den bøjelige og snilde **Hannibal Sehested** havde uagtet sin tidligere Utroskab dog atter forstaaet at vinde Kongens Gunst, saa at der blev skjænket ham ikke mindre end 6,000 Rdlr. i

aarlig Indtægt. Han var en saare brugbar Mand; som det synes, havde han med Troskab tjent sit Fædreland under Krigen, og han tjente

Hans Nansen.

nu Kongen, vel nærmest tilskyndet af Had til Adelen og Hævnlyst mod Rigsraadet, der havde styrtet ham saa dybt. Et lignende klogtigt Hoved var Kongens Kammerskriver **Kristoffer Gabel**, der var fulgt med ham herind fra Bremen og i høj Grad besad hans Venskab og Fortrolighed. Paa sin Hengivenhed havde han givet Beviis ved sin Virksomhed i Holland, og Kongen kunde fuldkommen stole paa ham. Kongens trofaste Mænd vare ogsaa Kjøbenhavns Kommandant **Schack** og Rigsadmiralen **Henrik Bjelke**.

I Juli Maaned 1660 havde Kongen forlangt Rigsraadets Betænkning om hvormange hvervede Soldater der fremtidig skulde holdes til Rigets Forsvar. Rigsraadet svarede undvigende, at Landet under denne Nød ikke var istand til at holde dem, der for Øjeblikket vare i Tjeneste. Kongen foreslog da at sammenkalde Stænderne, hvilket Rigs-

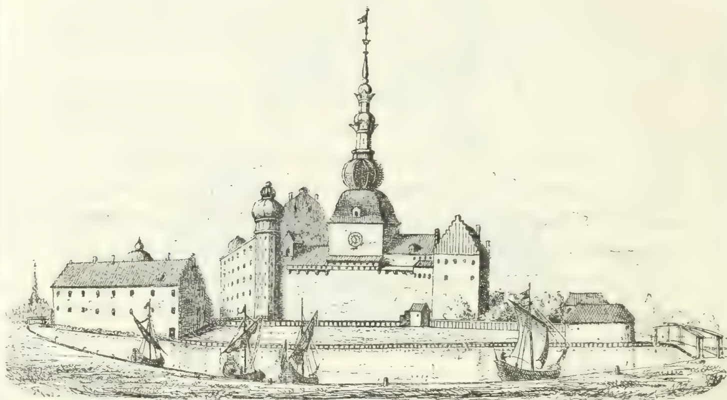
raadet ogsaa gik ind paa; det ønskede Odense til Mødestedet, men Kongen foretrak Kjøbenhavn, hvor han vidste, at han vilde have en Støtte i Borgerstanden, og Rigsraadet gav tilsidst efter. Den 8de September mødte der i **Kjøbenhavn** Afsendinge fra de tre Stænder, nemlig hele Adelen, Bisperne samt nogle Provster og to Kanniker af hvert Kapitel, Professorer fra Universitetet, og af Borgerstanden fire fra Kjøbenhavn, to fra hver af de større Stæder og een fra hver af de mindre Stæder; af de mindste kunde flere slaae sig sammen om at vælge een, dersom de foretrak dette istedetfor at vælge hver sin. Paa Bondestanden blev der som sædvanlig ikke tænkt.

Det viste sig strax, at Gejstligheden og Borgerstanden havde isinde at ville holde sammen. De vedtoge nemlig strax en Forretningsorden; gjensidig vilde de meddele hinanden deres Beslutninger under Løfte om Tavshed. Da Rigsdagen aabnedes Mandagen den 10de September i den store Sal paa Slottet, gik de samlede derhen, een Borger og een Gejstlig ved Siden af hinanden til Tegn paa deres Enighed. Derpaa kom Adelen, dernæst Rigsraadet og tilsidst Kongen. Rigshofmesteren **Gersdorf** holdt en Tale, hvori han udviklede Rigets Tilstand og bad dem i Samdrægtighed at overlægge, hvad der kunde tjene til Rigets Ære og Opkomst og det kongelige Huses Tarv. Kongen vilde nærmere handle med dem herom; men havde Noget et nyttigt Forslag at fremlægge, da vilde dette blive modtaget med kongelig Naade og Velbehag.

Næste Dag begyndte Forhandlingerne. Adelen samledes sædvanlig i Holmens Kirke, undertiden ogsaa paa det islandske Kompagni huus, hvor den, naar fornødent gjordes, holdt Møde med de andre Stænder; Gejstligheden mødte i Helliggejstes Kirke eller i Konventhuset ved Frue Kirke, og Borgerstanden i Bryggernes Lavshuus, hvor den ogsaa havde sine Fællesmøder med Gejstligheden.

Det Forslag, som Kongen lod forelægge ved tre Rigsraader, var Paalæggelsen af en almindelig **Konsumtionsskat** af alle Varer. Strax raabte Adelen paa sine Friheder, og **Ove Juul** til Villestrup yttrede, at Kongen selv ikke kunde paalægge Adelen Noget. Denne Uvillighed vakte stor Harme hos de andre Stænder; de vedtoge strax

Forslaget, naar ingen anden Stand vilde paastaae Frihed eller Skaansel. Adelen lovede da endelig at ville betale Konsumtionsskatten for 3 Aar, men kun naar den opholdt sig i Stæderne; paa Gaardene vilde den være fri derfor, ligesaa dens Ugedagstjenere. Hermed vilde de andre Stænder naturligviis ikke lade sig nøie, og da Spændingen stedse blev stærkere, kom det til hæftige Udbrud. Adelen kaldte de andre Stænder

Kjøbenhavns Slot 1676 (efter Resen).

„ufrie", men Nansen og Svane frabade sig paa det bestemteste saadanne Benævnelser. De fremkom endog med flere vigtige Forslag om at bortforpagte Lehnene til de Høistbydende, afskaffe Hoveriet, lade alle Stænder i Forening bestemme, hvad der var til det almene Bedste o. s. v. Da Adelen mærkede den truende Fare, gav den endelig, skjøndt ikke uden langvarig Modstand efter med Hensyn til Konsumtionen, i det Haab, derved at kunne redde sine øvrige Herligheder; men man var ikke tilsinds at blive staaende herved.

Da de andre Stænder den 26de September havde overleveret Kongen de øvrige Forslag, takkede han dem for deres Iver for Statens Vel, men erklærede tillige, at han efter Haandfæstningen ikke var beret-

tiget til saadanne Forandringer uden Rigsraadets Tilladelse. Denne umiddelbare Henvenden til Kongen forbavsede og foruroligede Adelen; men den stedse voxende Gjæring bragte Svane og Nansen til at lade Kongen spørge hemmelig gjennem **Gabel**, om de ikke turde yttre sig til de paalideligste Mænd af Stænderne om hvad der allerede før var blevet talt om, nemlig at kassere Haandfæstningen og indføre en **arvelig Regering**. Endnu samme Aften bragte Gabel dem et egenhændigt Brev fra Kongen med den ønskede Tilladelse; tillige skrev han, at hvad der skulde skee, maatte gjøres snart; „thi vinde de Andre Tid, kunne de vinde Mere.“ Flere Sikkerhedsregler bleve nu tagne. Ved Hjælp af Thuresen, der var indviet i Planen, bleve Borgervagterne forstærkede, under Paaskud af at hæmme de stedfindende Slagsmaal mellem Adelens Tjenere og Studenterne, og de Officerer, der ikke hørte til Besætningen, fik Befaling til at begive sig til deres Regimenter. Imidlertid begyndte Adelen at mærke Uraad og søgte at sætte Splid imellem de andre Stænder, idet den truede med, at dersom den blev berøvet sine Lehn, da skulde Gejstligheden ogsaa miste sin Tiende. Rygtet herom vakte en saadan Skræk blandt Sjællands Gejstlige, at de for fuldt Alvor tænkte paa at tilbagekalde deres Afsendinges Fuldmagter; men Kongen lod dem ved fire forklædte Lakejer hemmelig sammenkalde til Roskilde, hvor Provst **Villadsen** fra Slagelse mødte den 4de Oktober og betog dem deres Frygt, saa at han vendte tilbage til Kongen med en ny og udvidet Fuldmagt. Saaledes virkede Kong Frederik overalt med stor Klogskab og Besindighed, uden nogensinde at træde offentlig frem: Dronningen derimod havde ofte vanskelig ved at styre sin Lidenskabelighed. Hvilken Fryd at kunne ydmyge den stolte Adel, der mere end een Gang havde krænket hende, tilintetgjøre dens Magt aldeles og da først — herske som Dronning!

Den 8de Oktober kom. Nansen havde paa Raadhuset faaet Magistraten og de 32 Mænd til at gaae ind paa Overdragelsen af Arveretten til Kongen, og havde tilligemed Svane udkastet et Forslag hertil. Med dette fremtraadte han netop i et meget gunstigt Øjeblik i Borgernes Forsamling; thi de vare i høj Grad misfornøjede med en ny Forordning om stemplet Papiir, der ved Adelens Virksomhed var

bleven heelt anderledes, end de havde ønsket. „Hvi indkalder man os til en Rigsdag, sagde de, naar man ikke bryder sig om, hvad vi foreslaae?" Nansen benyttede Stemningen og fremkom med sit Forslag, hvilket Alle strax vare villige til at underskrive. Imidlertid havde Svane forelagt den samme Sag for Gejstligheden og med sin sædvanlige Veltalenhed nedslaaet de Betænkeligheder, der rejste sig hos enkelte Medlemmer. De Gejstlige begave sig da til Borgernes Forsamling, og begge Stænder, opmuntrede af Svane og Nansen, underskreve et Brev, hvorved „efter andre Kongerigers lovlige Skik, Hans Kongelige Majestæt og det Kongelige Huus arveligen blev tilbudet det, som Hans Majestæt ved Stændernes Valg havde bekommet." Een Afskrift sendte man hemmelig til Kongen; en anden tilstilledes samme Aften Rigshofmesteren, der just var syg og sengeliggende, med Begjæring om at han vilde forelægge Sagen for Rigsraadet og Adelen. Som man let kan tænke, blev Raadet højlig overrasket ved denne pludselige og afgjørende Beslutning. Betaget af Ængstelse, var det samlet hele Natten, men kunde i sin Raadvildhed ikke bestemme sig til noget Skridt. Hele næste Dag hengik, uden at der kom Svar. En af de stolteste Adelsmænd, **Otto Krag,** mødte Nansen paa Slotspladsen. „Kjender I dette?" raabte han hæftig og pegede i det samme paa Blaataarn, der dengang brugtes som Fængsel. „Veed I, hvad der hænger?" svarede Nansen hurtig og viste hen til Frue Kirketaarn, hvor Stormklokken hang, der i et Øjeblik kunde kalde Borgerne til Vaaben.

Efterat de to Stænder endnu om Formiddagen den 10de forgjæves havde forlangt Svar af Raadet, gik de om Eftermiddagen Klokken 4 alle op til Rigsraadet for at hente det, uagtet der var blevet yttret det Ønske, at kun nogle faa Afsendinge vilde komme. Da nogle Par vare komne ind, raabte Otto Krag til Dørvogteren, at han skulde lukke Døren; men de Andre trængte hurtig ind og raabte, at da de Alle havde underskrevet, vilde de ogsaa Alle være med. Raadet kom nu med endeel Udflugter, hvorfor de ikke kunde samtykke i et saa usædvanligt Foretagende; denne Sag var ikke af dem, der havde været bestemte til Forhandling paa Rigsdagen; Rigsraadet var ikke fuldtalligt og kunde altsaa ikke tage nogen Bestemmelse herom; endelig vare jo ikke engang alle Afsendinge

fra de lavere Stænder enige om denne Sag. Da vendte Svane efter flere forgjæves Modforestillinger sig om til sine Ledsagere, der alle bekræftede hans Ord med høje Raab og forsikkrede, at de vare aldeles enige heri. Skjøndt Rigsraaderne bleve forbavsede over denne Dristighed, forandrede de dog ikke deres Beslutning, ja vare ikke engang at formaae til at give Afslaget skriftlig, hvilket Svane forlangte. Da erklærede han, at Stænderne vilde gaae lige op til Kongen. Stolt svarede Otto Krag: „Gjører, som I lyste". Samtlige Afsendinge gik nu op paa Slottet og overrakte Forslaget til Kongen, der modtog dem med den største Venlighed i den grønne Sal. Efterat han nærmere havde talt med Sehested og Svane, sendte han Bud efter Dronningen og den fjortenaarige Tronfølger Prinds Kristian, og da de vare komne, vendte han sig til Prindsen og lagde ham paa Hjerte, at han aldrig, naar han var kommen paa Tronen, maatte glemme denne Time og hvad han skyldte Stændernes Hengivenhed. Ved Afskeden erklærede han, at han vilde afhandle Sagen med Rigsraadet, og lovede at ville give Svar næste Dag.

Det hed nu, at Adelen, forskrækket over den truende Stilling, havde isinde hemmelig at forlade Byen og saaledes opløse Rigsdagen. Da dette fremfor Alt maatte forebygges, blev der taget alvorlige Forholdsregler; Vagterne bleve fordobblede, Havnen spærredes, Portene bleve lukkede, saa at Ingen kunde komme ud igjennem dem, uden at have Passeresseddel fra Nansen, og Borgerne fik Ordre til at møde væbnede, saasnart Stormklokken lød. Alligevel vovede Raadet næste Morgen at sende Kongen et skriftligt Afslag tilligemed en mundtlig Begjæring, at han ikke vilde befatte sig med dette Forslag. Men han svarede, at han ikke vilde opgive, hvad Stænderne skjænkede ham af deres Kjærlighed; vilde Adelen ikke indlade sig derpaa, da kunde man vel uden den blive færdig dermed. Dette bestemte Sprog nedslog de Adeliges Mod; de manglede duelige Ledere og vovede ikke længere at gjøre Modstand under den stedse voxende Fare. Om Morgenen den 12te Oktober overdroge de Kongen Arveretten for hans mandlige Afkom. Han takkede, men indvendte, at de andre Stænder ikke havde gjort denne Indskrænkning. De bade da om at maatte faae Dokumentet tilbage for nærmere at over-

veje Sagen og erklærede sig snart enige med de andre Stænder; dog forbeholdt de sig, at denne Indrømmelse skulde være uden nogen Indskrænkning i deres adelige Rettigheder. Den 13de om Middagen mødte de samtlige Stænder efter Opfordring paa Slottet og overgave Kongen højtidelig Arveretten til Danmarks Rige. Efterat Svane havde læst Velsignelsen over denne mærkelige Handling, lykønskede Nansen Kongen paa Borgerstandens Vegne, og Sehested, der nu spillede en betydelig Rolle, takkede dem alle i Kongens Navn.

Imidlertid havde Borgerstanden ingenlunde været uvirksom, men benyttende den gunstige Lejlighed, var den indgaaet med endeel Andragender om nødvendige Forandringer. De vare, som man kunde vente sig efter de velbegrundede tidligere Besværinger, fornemlig, at Vornedskabet, Adelens Kaldsret, Birkeret, Hals- og Haandsret maatte afskaffes, og Menighederne efter Kirkeordinantsens Lydende faae Forslagsret til de gejstlige Embeder, „paa det at ogsaa Bønderne kunde glæde sig over den indførte arvelige Regering, og Kongen, der selv var bleven løst af sine haarde Baand, kunde have en udødelig Berømmelse deraf". Endvidere ønskede man, at de lavere Stænder ogsaa maatte faae Adgang til de højere Embeder, at en ny Haandfæstning maatte udstedes, og 4 Borgere og 2 Gejstlige af hver af Hovedprovindserne herefter maatte faae Sæde i Rigsraadet, for at dette ikke fremdeles skulde kunne nægte at tage Beslutninger, under Paaskud af at det ikke var fuldtalligt. Vi skulle see, at der kun blev taget ringe Hensyn til disse Forslag.

Ved Arveregeringens Overdragelse til Kongen var der imidlertid Intet bestemt om Rigets fremtidige Forfatning; man indsaae kun, at en Forandring var en nødvendig Følge deraf, men man var ingenlunde enig om, hvorledes denne skulde være. Der var vel Mange, der ønskede en indskrænket Kongemagt, saaledes at de lavere Stænder kom til at staae ved Siden af Adelen, men Kongehusets øvrige Tilhængere med Nansen og Svane i Spidsen søgte at skaffe Kongen en **uindskrænket Enevælde**. Kong Frederik selv benyttede med Klogskab og Bestemthed det gunstige Øjeblik. Endnu samme Aften, som Stænderne havde skjænket ham Arveregeringen, nedsatte han et Udvalg, bestaaende af 4 Rigsraader, 4 adelige, 5 gejstlige og 7 borgerlige Afsendinge, deriblandt na-

turligviis hans varmeste Tilhængere, for at afhandle „hvad der om den med Arveriget besluttede Sag videre burde at angaaes". Næste Dag, Søndagen den 14de Oktober om Formiddagen Kl. 10, toge Forhandlingerne deres Begyndelse i den grønne Sal paa Slottet. Da fremtraadte den lærde Professor **Villum Lange**, der havde modtaget en kongelig Befaling til at møde i Forsamlingen paa Universitetets Vegne, og udviklede i en lang Tale, at de andre Stater i Europa havde Grundlove, og at det ogsaa var nødvendigt for Danmark at have sin, hvorefter Regeringen kunde føres i Fremtiden. Dette Forslag fandt Bifald hos Mange, men hverde ikke Svane; han afbrød pludselig Mødet med den Bemærkning, at det snart var Tid til at gaae i Aftensang. Men om Middagen modtog Lange en ny kongelig Befaling om — ikke at ulejlige sig mere med at møde i Forsamlingen!

Om Eftermiddagen blev man snart enig om, at den gamle Haandfæstning skulde ophæves og erklæres for død og magtesløs; men da Spørgsmaalet nu atter kom for om den nye Forsikkring, som Kongen skulde give Stænderne, kom det til hæftige Optrin. **Hans Friis** til Klausholm begyndte nemlig paa Adelens Vegne at opregne alle dens Forrettigheder som „fri og frels" Stand, et Udtryk, der i høj Grad vakte de andre Stænders Forbittrelse og bragte **Thuresen** til at lægge Haanden paa Klingen og spørge, om der endnu var Nogen, der ansaae Kjøbenhavns Borgere for ufrie? Benyttende Stemningen, udviklede **Svane** med uimodstaaelig Veltalenhed Kongens Fortjenester og viste, hvor nødvendigt det var, at Kongen selv gav Forfatningen, som han fandt tjenligst, for at der ikke skulde opstaae Mistillid mellem ham og Folket. Haandfæstningen blev da kasseret og overgivet Kongen den 17de, hvorpaa denne Beslutning om Eftermiddagen under Trompeters Lyd blev udraabt af Herolder paa alle Byens Gadehjørner og Torve.

Allerede Tirsdagen den 18de mellem Kl. 12 og 3 skete den højtidelige **Arvehylding** paa Slotspladsen af alle tre Stænder. I Bondestandens Sted mødte — nogle hurtig tilkaldte Amagerbønder! Den forsigtige Konge lod sig imidlertid ikke nøje med denne Hastværkshylding, men lod den 14de November foranstalte en ny, ved hvilken der mødte en Foged og to andre Mænd fra hvert Herred. De i Kjøbenhavn for-

samlede Bønder vovede nu at indgive en ydmyg Begjæring til Kongen om at lette deres tunge Byrder. De klagede over Selvejendommens Aftagen, det strænge Hoveri, hvorunder de sukkede „ligesom Israels Børn under Ægyptens Trældom", og Adelens mislige Omgang med Kronens Gods og Kirkerne, og bade Kongen om sine „fattige og undertrykte Undersaatter at trøste, slig kongelig Naade den højeste Gud vil belønne". Men Kongen havde ej Øre for disse velbegrundede Klager, som han nu dog tildeels havde kunnet afhjælpe, dersom han havde virket for den stakkels Bondestand med samme Kraft og Iver, hvormed han fremmede sin egen Magt.

Rigsdagen, en af de mærkeligste i Danmarks Historie, blev hævet den 4de December. Den nye Forfatning, som Stænderne havde overdraget Kongen at give og som de følgelig ventede, kom imidlertid ikke frem; tværtimod udstedte Kongen, for end yderligere at sikkre sig de erhvervede Goder, efter Svanes og Sehesteds Raad den 10de Januar 1661 en Erklæring, der skulde underskrives af Adelen, de gejstlige Embedsmænd, enhver Øvrighed og Borgerrepræsentation rundtom i Landet; om Bondestanden bekymrede man sig slet ikke. Endnu i samme Aar blev den underskreven i Norge, i Løbet af 1662 paa Island og Færøerne. Hovedindholdet var: „Vi Underskrevne have alle og enhver tilligemed de andre dette Riges Stænder utvungne og uden nogen Hans Kongelige Majestæts Tilskyndelse, Anmodning eller Begjæring, af egen frie Villie og gode Betænkende for vores tilforn udvalgte og nu Arvekonge, Kong Frederik den tredie, opladt Arverettighed til Danmarks og Norges Rige, samt alle Jura Majestatis, **absolut Regering** og alle Regalia, saa og for Hans Kongelige Majestæts ægte Livsarvinger og deres ægte Descendenter og Efterkommere, saa længe som nogen af dennem til ere paa mandelig og kvindelig Linie, og Hans Kongelige Majestæt som en absolut souverain Arveherre hyldet, svoret og bekræftet o. s. v." Tillige henstilles det „til Hans Kgl. Majestæts egen naadigste Villie ikke alleneste, hvorledes Regeringen herefter skal anstilles, men endogsaa hvorledes Succesſionen, saavel paa mandelig som kvindelig Linie, efter dødelig Afgang, (hvilken Gud den Allmægtigste naadeligen længe vil forbyde), bekvemmeligst kan synes, saa ogsaa hvorledes det skal forholdes, naar

nogen Minorennitet af Hans Kgl. Majestæts ægte Livsarvinger og Descendenter i Fremtiden sig skulle i Regeringen tildrage".

Det var neppe Stændernes Mening, at Udtrykket „absolut Regering" skulde forstaaes i den videste Udstrækning, og Kongen aldeles ikke give Folket nogen Forpligtelse. Men saaledes blev det fortolket af Kongen og Hoffet, der forstode at drage al mulig Fordeel af den vundne Sejr. Herved skete der i Grunden ikke andet i Danmark, end i flere andre Stater i Europa; thi paa den Tid vare Forholdene særdeles gunstige for Enevælden. Ved den vandt Staterne Eenhed og Styrke, og ved den udjævnedes efterhaanden den dybe Standsforskjel, der havde havt saa fordærvelige Følger for de lavere Stænder. Saaledes var altsaa Enevælden en naturlig og i flere Henseender gavnlig Frugt af Tidens Udvikling.

Den indre Tilstand. Videnskaberne. Bondestanden.

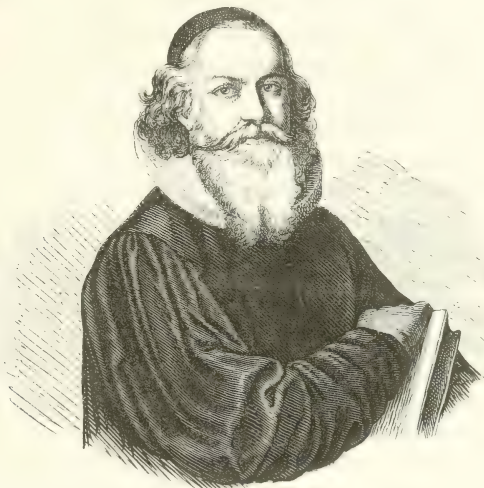
At der efter Kirkeforbedringen vaktes et nyt Liv i **Videnskaben,** og Oplysningen skred mægtig fremad, er umiskjendeligt. Ligesom den nye Lære var Folkets Sag, saaledes vare og de Mænd, der forkyndte den, alle udgangne af Folkets Midte. Flere af dem vare dannede i Aarhuus Skole under den lærde og aandrige Rektor **Morten Borup,** der virkede her samvittighedsfuldt fra 1491 til sin Død 1526, da han, 80 Aar gammel, endte sine Dage som Præst ved Domkirken. Han var selv en Bondesøn, der i sit 25de Aar 1470 var løben bort fra Fogdens Svøbe og havde tigget sig ind i Aarhuus Skole. Skrifter have vi vel ikke af ham, men hans Disciple vidne om hans Aand og Nidkjærhed. De vigtigste Vidnesbyrd om den videnskabelige Dygtighed, der yttrede sig i den næste Tid, have vi allerede omtalt; men den blev ofte hæmmet af den herskende Ufordragelighed i Troessager og den deraf følgende Censur.

Modersmaalets Ret var bleven hævdet ved Reformationen; Folket læste Bibelen og gudelige Skrifter paa Dansk. Det var dog ingenlunde ubetinget, at det danske Sprog vandt ved denne Forandring. **Latinen** vedblev endnu stedse at være det lærde Sprog; alle Viden-

skabsmænd skreve deri, saaledes Hollænderne **Pontanus** og **Meursius**, der, forunderlig nok, bleve indkaldte og lønnede som kongelige Historiografer for at skrive Danmarks Historie — paa Latin! Langt fordærveligere blev dog den stedse tiltagende Indflydelse, som **det tydske Sprog** fik her i Landet. Den var allerede begrundet i Middelalderens Forhold ved Hansestædernes Overmagt, Forviklingerne med Holsteen, og den Række tydske Regenter, der fra Erik af Pommerns Tid bestege den danske Trone. Vel havde Kong Hans og Kristian den anden elsket og fremmet hvad Dansk var; men med Frederik den første og Kristian den tredie kom der atter tydskdannede Fyrster paa Tronen, der neppe forstode det danske Sprog. Tydsk blev Hofsproget og udbredte sig herfra videre blandt de højere Stænder, medens det paa samme Tid vedblev fra Syd af at trænge frem i Slesvig. Reformationen selv bidrog til dets Udbredelse; den aandelige Forbindelse, hvori Danmark herved traadte til Tydskland, bevirkede ikke blot Læsningen af tydske, især religiøse, Skrifter i Danmark, men ogsaa, at de danske Studerende i det 16de Aarhundrede hyppig droge til tydske Universiteter, især til **Wittenberg**, som endnu længe blev betragtet som Lutherdommens Hovedsæde, og modtoge her en Dannelse og Smag for det Tydske, som de bragte tilbage til Fædrelandet. Folgen af Alt dette var, at Modersmaalet efterhaanden tabte en Mængde af de gamle nordiske Endelser og Ord, som det havde bevaret langt ned i Middelalderen, og derimod optog tydske Orddannelser og Vendinger, hvoraf det nuværende danske Skriftsprog har udviklet sig.

Imidlertid begyndte der fra Begyndelsen af det 17de Aarhundrede at ytre sig en Iver og Omsorg for Fædrelandets **Sprog, Oldsager** og **Historie**, der siden har baaret saa rige Frugter. Jyden **Ole Worm**, en udmærket Læge, der døde 1654, var den første, der alvorlig granskede i de fædrelandske Oldsager og Runeindskrifter; og den lærde Islænder **Arngrim Jonsen** begyndte først at fremdrage den for hele Nordens Historie saa vigtige islandske Historieskrivning. Han døde 1648; men hans Virksomhed fortsattes af den for sin Lærdom berømte **Brynjulf Svendsen**, der var Bisko̧p i Skalholt fra 1638 indtil sin Død 1675 og med Omhu samlede islandske Sagaer, som han herved reddede fra

Undergang og opbevarede for Efterverdenen. I den danske Digtekunst vaagnede der et nyt Liv fra den Tid, at **Anders Arrebo** eller Arebo, der døde 1637 som Præst i Vordingborg efterat være bleven afsat fra Bispestolen i Trondhjem, fremtraadte med sine religiøse Sange, der i den Grad udmærkede sig ved et reent Sprog og livlige Skildringer, at

Ole Worm.

man med Rette har kaldt ham „den danske Digtekunsts Fader.“ Med Undersøgelser over det danske Sprog virkede Jyderne **Colding** og **Ravn** paa Herlufsholm, siden Præsten **Laurits Kok** paa Refsnæs, hvem vi skylde Bevarelsen af den gamle Folkesang „Danmark, dejligst Vang og Vænge,“ og især den berømte **Peder Syv,** der blev født 1631 i Landsbyen **Kirkesyv** ved Roskilde, hvor hans Forældre vare Bønderfolk. Han var den første, der behandlede det danske Sprogs Grammatik paa Dansk i sine „Betænkninger over det cimbriske Sprog,“ „danske Ords Etymologi“ og „dansk Sprogkunst;“ men især er han bleven navn-

kundig ved at samle og udgive vore gamle danske Ordsprog og **Kæmpeviser**, hvorved han fortsatte Andres Vedels Værk. Han døde 1702 som Præst i **Hellested** syd for Kjøge i Stevns Herred og ansees med Grund for den flittigste Dyrker af det danske Sprog før den nyeste Tid. Den folkelige Aand, der gik igjennem alle disse Mænds Virksomhed, dannede en Modvægt mod det Fremmedes Indtrængen og Indflydelse, som Sproget blev bedre istand til at modstaae, efterhaanden som det modtog fastere Former gjennem Forfatternes Skrifter.

Gejstligheden, der udgik af de lavere Stænder og levede under temmelig trykkende Vilkaar, lod sig dog saaledes ingenlunde uden Vidnesbyrd om sin videnskabelige Sands og Dannelse. Adelen bærer imidlertid i dette Tidsrum fremfor alle Andre Prisen for sin Lærdom og sin Omsorg for Videnskaberne, som den understøttede med ædel Gavmildhed. Uforgængelige Minder herom have vi især af **Herluf Trolle** og senere **Kristoffer Valkendorf**, der skjænkede sin Gaard i St. Pedersstræde til den Stiftelse for fattige Studerende, der bærer Navn efter ham. I denne Henseende indlagde Adelen sig store Fortjenester og samvirkede trofast med Kongerne Frederik den anden og Kristian den fjerdes ædle Bestræbelser for at fremme Videnskaberne. For den selv var det rigtignok nødvendigt at besidde grundige Kundskaber, da den beklædte alle vigtige Embeder og førte Forhandlingerne med fremmede Magter. Sprogkundskaber vare følgelig uundværlige, og det var almindeligt, at en dannet Adelsmand talte Latin og de vigtigste levende Sprog med stor Færdighed. Men Adelens Videnskabelighed fik ved dens særegne Stilling derfor ogsaa et særeget Præg ligeoverfor de øvrige Stænders. Medens den dybe Lærdom, der fandtes hos en Henrik Rantzau, Holger Rosenkrands og Tyge Brahe, mere var af en almindelig Natur eller udadvendt og derfor erhvervede dem en almindelig europæisk Berømmelse, skyldes Bestræbelserne for at fremdrage det Fædrelandske og Folkelige, Modersmaalet, Folkets Sagn, Sange og Historie nærmest Mænd, der, som vi allerede have seet, fremgik af Folkets Midte.

Kaste vi et Blik tilbage over det forløbne Tidsrum, da vil det klart vise sig, at **Adelsvælden** idet Hele taget var højst skadelig for hele Folkets Udvikling og et Onde, der fortærede Statens Kraft. Den

forklarer os Rigets stadige Tilbagegang fra den blomstrende Tilstand under Frederik den anden til Enevoldsmagtens Indforelse, hvilken den netop fremkaldte ved sine egne Misbrug. Alle Afgifter og Skatter hvilede paa de lavere Stænder, medens Adelen, der besad de vigtigste Ejendomme og alene havde Adgangen til Rigets Lehn, efterhaanden var bleven fritagen derfor. Den eneste Byrde, der paahvilede den, var **Rostjenesten** eller Krigstjenesten tilhest; men denne selv var ikke til nogen egentlig Nytte, da der stilledes elendige Heste og uduelige Ryttere, eller som det hed i den jydske Borgerstands Klage til Kristian den fjerde: „Løbere, Kudske, Fiskere, Ladegaardsfogder og Kokkedrenge." Da Adelens Ugedagstjenere vare fritagne for al Udskrivning, blev den Ulempe saameget mere nødvendig, at maatte holde Lejetropper; thi de af Landets øvrige Beboere, der kunde tages til Krigstjeneste, vare deels utilstrækkelige, deels uøvede og lidet skikkede til Krig. Det var altsaa en naturlig Følge, at Forsvarsvæsnet aldeles forfaldt og kom i den usle Tilstand, som vi have lært at kjende under de sidste ulykkelige Krige med Sverrig. Adelen vilde jo ikke engang tillade Kongen at holde en staaende Hær af Lejetropper, endsige bidrage til at underholde den.

Gejstlighedens Indtægter vare blevne indskrænkede ved Adelens Vægring for at give Tiende og ved dens Nedlæggelse af mange Bøndergaarde, ja endog hele Landsbyer, hvis Jorder bleve dragne ind under Herregaardenes. Da **Kaldsretten** tildeels var kommen i Adeliges Hænder, vare Præsterne aldeles afhængige af dem og ofte udsatte for den raaeste og meest vilkaarlige Behandling. Saaledes lod Rigsraaden **Jørgen Lykke** til Bunderup 1570 Præsten **Hr. Mads** dømme fra Livet paa Herredsthinget og henrette, blot fordi han i en Prædiken skarpt havde dadlet Herremanden, da han havde ladet Svingelberg Kirke nedbryde for at bruge Stenene til Bygningen af en Herregaard.

Borgerstandens Opkomst hæmmedes aldeles, da Kjøbstædernes Handel var saa betydelig indskrænket ved Adelens Handelsforrettigheder, og den Selvstændighed, de havde erhvervet sig i Middelalderen, forlængst var gaaet tabt. Ogsaa de vare ganske afhængige af Adelen, da alle deres Anliggender styredes af de kongelige Lehnsmænd, der endog udnævnte Borgermester og Raad, Byfoged og Byskriver. Ikke engang

sine Pengefordringer paa Adelsmanden kunde Borgeren faae inddrevne, thi han havde jo ikke Ret til at komme i Besiddelse af hans Gods!

Ingen Stand led imidlertid saameget ved Adelsvælden som **Bondestanden,** der efter sin sidste mislykkede Opstand under Grevens Fejde var bleven saa underkuet, at den ikke mere var istand til at give noget Livstegn. Efter Aar 1570 forsvinder den fra Rigsdagene og var fra nu af given til Priis for Adelens Vilkaarlighed. Kongerne søgte vel af og til at beskytte den undertrykte Stand ved Forordninger, som naar det forbødes 1523 at drive Bonden fra Fæstet, naar han opfyldte sine Forpligtelser, og 1550 at behandle Præste- og Degnesønner som Vornede; men netop disse Bestemmelser vise Adelens Overgreb og de andre Stænders Undertrykkelse. Ulykkeligviis bidrog Kronen selv hertil, da den ved **Mageskifter,** især under Frederik den anden, bortbyttede meget af sit Gods til Adelen, til ubodelig Skade saavel for sig selv som for Bondestanden. Ikke alene tabte den sædvanlig herved, men hvad der var det Værste, Adelen, der herved samlede sit Jordegods og blev mægtigere, brugte sin Magt til at tilintetgjøre Bondestandens Selvejendom. Naar Kronen ved saadanne Mageskifter havde overdraget Adelsmanden sin Ret til Skatter og Afgifter af Selvejendom, hvilede han ikke, førend han havde faaet Bønderne til at afstaae deres Gaarde og blive hans Fæstere. Som en Følge heraf aftog **Selvejendommen** saaledes, at der i Slutningen af det 16de Aarhundrede kun fandtes omtrent 5000 Selvejerbønder i hele Landet, deraf i Jylland 3,400, paa Laaland 618, paa Fyen 603, paa Sjælland 185, paa Langeland 55 og paa Falster kun 2!

De Enkelte, der ikke bleve Fæstere, lede alligevel derved, at betydelige Byrder hvilede paa dem alene, og at deres Ejendomsret indskrænkedes derhen, at de ikke maatte sælge Gaarden til hvem de vilde og ikke frit benytte deres Skove, da de ellers kunde sættes fra deres Ejendom. Saaledes kom der tilsidst egentlig slet ikke til at være nogen Selvejendom.

Hoveriet blev bestandig mere trykkende paa Godserne, og Fæsterne forvandledes efterhaanden til Ugedagstjenere. Istedetfor at de tidligere kun havde arbejdet paa Herregaarden i Sædetiden og Høsten, maatte de nu gjøre Hoveri flere Dage ugentlig, og da Hoveriet endelig var

blevet **ubestemt,** vare de ganske udsatte for Herremandens Vilkaarlighed. Det nyttede sædvanlig ikke, at de klagede over Forurettelser for **Birke-retten;** thi denne var aldeles afhængig af Herremanden, da han selv indsatte Birkedommere og Birkeskrivere og saaledes paa en Maade blev Dommer i sin egen Sag. Appellerede man fra denne Domstol til Landsthinget, da vare Dommerne her ikkun Adelige, og Bonden kunde følgelig kun vente, at Sagen maatte gaae ham imod. Han fandt sig derfor hellere i Forurettelsen, end at udsætte sig for endnu større Tab ved at føre Sagen videre og derved desuden vække den mægtige Adelsmands Forbittrelse og paadrage sig hans Fjendskab for Fremtiden. Birkeretten blev efterhaanden almindelig paa Godserne; Herremanden kunde altsaa lade Bonden gribe, dømme og straffe for sin egen Domstol, istedetfor for Herredsthinget, hvilket tidligere havde været Tilfældet og kaldtes **Hals og Haandsret.** Denne tilkom enhver Adelsmand og indeholdt kun, at han skulde holde over Lov og Ret og paasee, at Forbrydelser bleve straffede; men den gav Anledning til mange Misbrug, da uredelige Adelsmænd for Gunst og Gave saae igjennem Fingre med Forbrydere og lode dem slippe for Straf. Ved Birkeretten kunde de gaae et Skridt videre i deres Misbrug, da den gav dem Lejlighed til at lade, hvem de vilde, anklage og straffe efter deres egen Dom. Et Exempel paa Undertrykkelsen var de barbariske **Jagtlove;** ifølge Recessen af 1537 kunde den, der greb en Krybskytte, føre ham til det nærmeste Thingsted og enten lade hans Øjne udstikke eller lade ham hænge i det nærmeste Træ. Under Fortabelse af Liv og Gods maatte hverken Gejstlige, Borgere eller Bønder holde Jagthunde. Strænge Jagtlove have til alle Tider været et Tegn paa en despotisk Magt foroven og haard Undertrykkelse forneden!

Saaledes blev hele Folket underkuet af 8 til 900 Adelsmænd. Følgerne af denne Tilstand vare i høj Grad sørgelige. Folket, der var Gjenstand for en Undertrykkelse, mod hvilken Kongen selv ikke kunde hjælpe, om han ogsaa vilde, nedsank i Slovhed og Ligegyldighed for Fædrelandets Vee og Vel. Medens Adelen svælgede i Overdaad, der tiltog, saavel med Hensyn til Mad og Drikke, som til Pragt i Klæder og Smykker i den Grad, at Kristian den fjerde, skjøndt for-

gjæves, gjorde Forsøg paa at standse den, fulgte de lavere Stænder paa deres Viis dens Exempel og søgte i Brændevinen Trøst for deres tunge Sorger. Almuens Drikfældighed tiltog endog saaledes, at Præsterne fik Befaling til ikke at holde Møder med deres Sognefolk om Eftermiddagen, for at de ikke skulde være berusede. Ved Siden af Usædeligheden herskede der Uvidenhed og Overtro. Halvhedenske Forestillinger om Havmænd og Havfruer, Ellefolk, Nisser og Dværge holdt sig hos Almuen i Forbindelse med Levninger af den katholske Overtro. Især ere **Hexeprocesserne** sørgelige Exempler paa Tidsalderens aandelige Forvildelser, baade hos Høje og Lave. De, der ansaaes for Hexe, troede virkelig selv, at de kunde udøve Trolddom, og at de vare besatte af onde Aander; og deres Dommere vare saa forblindede, at de ogsaa troede derpaa og dømte de arme Forvildede til Baalet. Paa Herredagen i Kjøbenhavn 1641 dømte Rigsraadet selv en Kvinde i Ribe til at brændes, der var anklaget for Trolddom og paa Pinebænken tvungen til at tilstaae sin Brøde. **Ribe** synes især at have været Skuepladsen for saadanne Afskyeligheder; i et Tidsrum af 80 Aar, nemlig fra 1572 til 1652, dømtes her 12 Hexe til Baalet. Helsingør, Thisted og Kjøge med sit bekjendte „Kjøge Huuskors" afgive lignende Exempler. Ogsaa med adelige Damer forekom der Besættelser. Om Fru **Mette Hardenberg,** der var gift med Rigsraad Predbjørn Gyldenstjerne, Lehnsmand paa Bøvling og en Søn af Bisp Knud Gyldenstjerne, berettes der 1591 „at den onde Aand havde slaget og draget hende, naar hun havde nævnt Gud, saa hendes Krop sad udi et blodigt Kjød. Han havde slaget hendes Aare, saa at hendes Ærmer vare løbne fulde af Blod, og han havde stukket hendes Been, saa de sidde endnu udi Ribler og Saar." I Aaret 1621 blev Frøken **Kristense Axelsdatter** af den adelige Slægt **Krukov** henrettet for Trolddom, og af hendes Midler blev der oprettet et Legat for fattige Studenter ved Universitetet, der endnu bærer Navn af legatum decollatæ virginis. Hvad kunde man vel vente af de lavere Stænder, der levede i Raahed og Uvidenhed, naar de højere frembøde saadanne Exempler?

I hvilken Retning, paa Videnskaberne nær, vi end betragte det foreliggende Tidsrum, møder der os kun et lidet glædeligt Skue.

Baade indfødte og fremmede Skribenter ere enige i deres Skildringer af den sørgelige Tilstand. Den fremtræder levende i Terlons, Meadowes og den svenske Gesandt **Magnus Durcels** Beretninger. Den sidste skriver 1649 til sit Hof: „Adelens mange Privilegier ere baade Kongen og gemene Mand formidable og ej lette at formindske; hvilket noksom sees af Kristian den fjerdes 50aarige Regimente. Borgerne ere overmaade malcontente; thi Adelen er dem allesteder ivejen, saa at ingen Handel og Vandel kan opkomme i Landet. Bønderne komme lidet i Consideration i Danmark, sidde stille og have det paa deres Viis vel, da de ikke vide af noget Bedre eller Værre." **Kornelius Hamsfort** giver en bedrøvelig Skildring af Tilstanden henimod Slutningen af det 16de Aarhundrede: „Den ringeste Stand i Danmark indbefatter dem, der boe paa Landet og med Kvinder og Børn have Vaaning tilfælles med Kvæget. Hytter med Leervægge og Straatag ere deres Bolig. Deres Herskab, som de kalde Huusbonde, maae de ofte trælle for, hvilket Arbejde i Almindelighed faaer Navn af Hovtieneste og bestaaer deri, at de dyrke hans Jord, saae, høste, age ind, fare Brænde, bygge, grave, kort sagt, der er Intet, hvortil disse stakkels slaviske Mennesker jo bekvemme sig, Intet, som de, naar de tilsiges, tør vægre sig ved at gjøre; thi i saa Fald vilde de vorde haardt straffede." Senere skildrer en anden Forfatter, hvorledes Adelsmanden kan sætte Bonden fra sin Gaard hen til et øde Sted og tvinge ham til at opbygge det „indtil han bliver slet forarmet og med Hustru og Børn kommer i den største Elendighed; hvorover Mange formedelst saadan haard Tvang og Trældoms Aag blive modvillige, dovne og lade, saa at de af ret Had mod Øvrigheden fortrædelig hensidde og bryde sig hverken om deres Næring og Avlsbrug, meget mindre om deres Gaardes Opbyggelse?" Hvad kunde man vel vente Andet af de stakkels Bønder, „der kunde sælges og kjøbes og bortskiftes ligesom Bæster?" Det var vel ikke saa sjælden, at der lød Klager over den dybe Fornedrelse, men hvem kunde og vilde hjælpe? Ogsaa paa Rigsdagen i Kjøbenhavn opløftedes der en klagende Stemme, men den blev overhørt, og denne Fremfærd af den første uindskrænkede Konge blev et lidet trøsteligt Varsel for Fremtiden.

Snevalden.

Første Afsnit.

Frederik den tredie og Kristian den femte 1660—1699.

Den uindskrænkede Statsmagt. Peter Schumacher. Kort Adelaer.

rederik den tredie gav som Enevoldsherre den 24de Juni 1661 „af kongelig Naade og Mildhed" de forskjellige Stænder deres særlige **Privilegier.** Adelen fik sine gamle Forrettigheder bekræftede, dog med enkelte Indskrænkninger; den skulde svare **Skat** „naar Kongehusets og Undersaatternes Velfærd krævede det," og en saadan Nødvendighed var netop nu forhaanden, da Landets Pengevæsen var i den usleste Tilstand. Ligeledes mistede den **Kronens Lehn,** der nu bleve styrede af de kongelige **Amtmænd** og inden kort Tid gave femdobbelte Indtægter mod før. Gejstligheden sikkredes sine Indtægter, og **Kjøbenhavns Borgere** fik ligeledes den 24de Juni 1661 fremfor den øvrige Borgerstand paa Grund af sin troe Tjeneste alle de ved Belejringen givne Forrettigheder bekræftede. Desuden erholdt de Ret til at styre deres egne Anliggender ved deres Magistrat og 32 udvalgte Mænd, af hvilke to kunde faae umiddelbar Adgang til Kongen, naar de ønskede det paa Stadens Vegne. Til Erindring om deres Tapperhed under Generalstormen lod Kongen slaae en **Medaille,** der paa den ene Side forestiller Kong Frederiks Brystbillede, paa den anden en Haand, der kommer ud af Skyerne og med

et Sværd afhugger en anden Haand, som griber efter en Krone. Nedenunder sees Begyndelsen af Kongens Navn paa en Klippe Ebenezer med Overskriften: Soli Deo gloria ɔ: Gud alene Æren. Omskriften er mærkelig

nok paa Tydsk og indeholder en Angivelse af Tiden for de Svenskes Storm paa „Copenhafen" fra Klokken 2 til Klokken 5 om Morgenen den 11te Februar 1659.

De enkelte Mænd, der især havde understøttet Kongen ved Regeringsforandringen, erholdt store Belonninger. **Svane** blev allerede den 30te Oktober 1660 udnævnt til **Ærkebiskop** og blev den eneste, der har beklædt denne Værdighed efter Reformationen; desuden blev han Præsident i Konsistorium, Assessor i Statskollegiet og Højesteret og fik betydelige Gaver af Penge og Jordegods. Indtil sin Død, der indtraf den 26de Juli 1668 i hans 63de Aar, var han højt yndet af Kongen, mindre derimod af sin Gejstlighed, der i ham mere havde „en myndig og modig end en kjærlig Biskop." Hans Undergivne bare ikke alene almindelig Uvillie mod ham, men ogsaa hans tidligere Kolleger ved Universitetet, med hvem han stadig havde Stridigheder. **Hannibal Sehested** blev Rigsskatmester, **Nansen** Præsident for Kjøbenhavns Magistrat, **Schack** blev Præsident i Krigskollegiet, **Bjelke** i Admiralitetet, **Gabel** blev adlet og senere Statholder i Kjøbenhavn. De blev tillige alle Statsraader og fik rigelige Foræringer af Godser, Penge o. s. v.

Thuresen blev Assessor i Krigskollegiet, **Peder Villadsen** 1661 Biskop i sin Fødeby Viborg, hvor han døde 1673 og efterlod vigtige historiske Samlinger, der bleve benyttede af hans Søn, den bekjendte Konferentsraad **Niels Slange,** der skrev Kristian den fjerdes Historie.

En ny Ordning af Statsforvaltningen var bleven nødvendig. Allerede den 16de November 1660 var der udkastet en Plan hertil, der ogsaa i det Væsentlige blev fulgt. Der oprettedes 6 nye Kollegier. **Statsraadet** skulde beskytte Enevoldsmagten og Kongehusets Tarv og føre Underhandlingerne med fremmede Magter; **Kancelliet** skulde styre Kirkevæsnet, Politivæsnet og flere Dele af den indre Forvaltning, **Skatkammerkollegiet** Pengevæsnet, **Krigskollegiet** eller **Generalitetet** Landmagten, **Admiralitetet** Søvæsnet, og **Justitskollegiet** eller **Højesteret** blev Landets højeste Domstol, hvori Kongen selv blev Præsident. Præsidenterne for de 5 andre Kollegier dannede **Gehejme-Statsraadet,** hvori Kongen selv havde Forsædet, og hvor alle Sager, der kom fra Kollegierne, bleve forelagte til endelig Afgjørelse. Denne Ordning af Statsbestyrelsen blev i alt Væsentligt bestaaende i Danmark under hele Enevældens Tid.

Med Hensyn til Grundsætningerne for den nye Forfatning raadførte Kongen sig med flere af de første Lærere i Statsretten, deriblandt den berømte **Conring,** Professor i Helmstedt, og **Theodor Reinkingk,** Kantsler i Glykstad. Efter forskjellige Udkast udarbejdedes **Kongeloven** „saasom Kongedømmets rette og uforanderlige Fundamentallov", der undertegnedes af Kongen den 14de November 1665 og skulde agtes for „en fuldkommen urøggelig og uimodsigelig Forordning og Lov til evig Tid." Dens vigtigste Bestemmelser vare: 1) Kongen skulde holde sig til den augsburgske Troesbekjendelse „og ved samme rene og uforfalskede kristelige Tro holde Landsens Indbyggere, og den vældeligen haandhæve og beskjærme i disse Lande mod alle Kjættere, Sværmere og Gudsbespottere." 2) Han skulde „af alle Undersaatterne holdes og agtes for det ypperste og højeste Hoved her paa Jorden, over alle menneskelige Love, og der ingen anden Hoved og Dommer kjender over sig, enten i gejstlige eller verdslige Sager, uden Gud alene." 3) Han havde alene „højeste Magt og Myndighed til at gjøre Love og Forordninger

efter sin egen gode Villie og Velbehag, at forklare, forandre, formere formindske, ja og slet at ophæve forrige af Hannem selv eller af Hans Forfædre udgivne Love, (denne Kongelov alene undtagen, hvilken, saasom Kongedømmets rette Grund og Grundvolds Lov, jo endelig faaer at blive uforanderlig og uryggelig) saa og at undtage hvad og hvem Han lyster udaf Lovens almindelige Befaling." 4) Han havde ene „høieste Magt og Myndighed at isætte og afsætte alle Betjente, Høie og Lave, være sig hvad Navn og Titel de have kunde, efter sin egen fri Villie og Tykke." 5) Ligeledes tilkom det ham „ene at have Vaabens og Væbnings Magt, at føre Krig at slutte og ophæve Forbund med hvem og naar Han det godt befinder, Told og al anden Contribution at paalægge" og 6) „have høieste Magt over al Kleresiet, fra den Høieste til den Laveste, at beskikke og anordne al Kirke- og Gudstjeneste, Møder o. s. v.; korteligen at sige, skal Kongen ene have Magt at bruge alle Regalier og Jura Majestatis, hvad Navn de have kunde." 8) Han var myndig, saasnart han havde fyldt sit 13de Aar. — Derpaa følge Bestemmelserne om en mulig Formynderregering. 15) „Saasnart en Konge ved Døden afgaaer, er strax virkeligen og i Gjerningen selv Konge og fører Kongenavn og Titel den, som Arvelinien den næste at være udviser." 19) Riget skulde være uskiftet og udeelt, og de Kongelige Børn aflægges „med nødvendig og reputeerlig Underholdning, deres Stand nogenlunde gemæß." Den sidste Deel af Kongeloven (27—40) indeholder meget nøiagtige Bestemmelser om Arvefølgen; Sværdlinien gaaer foran Spindelinien, saa at den ældre Linie stedse arver før den yngre. Ogsaa Fosteret regnes med, om det end først kommer til Verden efter Faderens Død. Med saadan Forsynlighed er der allevegne i Loven sørget for at bevare til det Yderste Enevælden, Arvefølgen og i Hele Kongehusets Fordeel.

Denne mærkelige Lov, der gjaldt i henved 200 Aar i Danmark, blev i lang Tid ikke bekjendtgjort; først 1709 udkom den i Trykken efter Frederik den fjerdes Befaling. Samme Dag, som Frederik den tredie døde, overgav hans Kammersekretær **Peter Schumacher** den efter hans tidligere udtrykkelige Befaling i Sønnen Kong Kristian den femtes egne Hænder; den var da forseglet og kaldtes Kongens „Testament." Ori-

ginalen, der er skreven med Schumachers egen Haand paa Pergamentsblade i Folio, gjemmes endnu i Gehejmearkivet i et Sølvfoderal i et pragtfuldt Gyldenstykkesbind. Det kongelige Segl, der er vedhængt, indesluttes i en forgyldt Sølvkapsel. Det er dette Dokument, der siden stedse er blevet oplæst ved Kongernes Kroning.

For den egentlige Forfatter af Kongeloven ansees den berømte **Peter Schumacher,** der dog rimeligviis har forefundet Udkast til sin Afbenyttelse. Han var en af de meest begavede Mænd, Danmark nogensinde har frembragt. Faderen, Viinhandler **Joakim Schumacher,** en from og redelig Mand, var fra Bergedorf ved Hamborg; Moderen **Maria Motzfeld** var en Datter af en Viinhandler i Kjøbenhavn. Bartholomæi Dag den 24de August 1635 fødtes Sønnen i den Gaard paa Hjørnet af Kjøbmagergade og Løvstræde, hvor der endnu findes en Viinhandel. Sagnet, der gjerne sysselsætter sig med berømte Mænds Barndom, fortæller, at han engang, da han som fireaarigt Barn blev baaren i Skole, paa Gaden mødte en gammel Spaakvinde, der forundret standsede, nøje betragtede hans Ansigtstræk, og udbrød: „Min Søn, Du har et Guldæble i din Haand! See vel til, at Du ej lader det falde!" Allerede tidlig vakte han Opmærksomhed ved sine ualmindelige Kundskaber. Kun elleve Aar gammel blev han ved en Udnævnelse af Doktorer valgt til at fremsætte de opgivne latinske Theses, hvilket han ikke blot gjorde paa en særdeles tilfredsstillende Maade, men han udbredte sig endog derover med megen Grundighed og Smag. Da han 1647 blev Student i en Alder af 12 Aar, erklærede Professorerne ham for den meest udmærkede af alle dem, der dengang havde bestaaet Examen; og da han den 8de Juni næste Aar holdt en Disputats, var Rigets Kantsler **Kristen Thomæsen Sehested,** der tillige var Patron for Universitetet, selv tilstede og blev saa henreven af Beundring over hans Lærdom, Skarpsindighed og Foredrag, at han skrev i Randen af Disputatsen: „Denne Yngling er enten født til Fædrelandets store Gavn eller til at vække Uroligheder." Efter Forhandlingen skal han have taget ham hjem med sig og forbavset over hans skarpsindige og træffende Svar have udbrudt: „Gud har nedlagt et stort Pund hos Eder, min Søn! See vel til, at I ikke bruger det ilde!"

Da hans Fader var død 1649, tog Bisskop **Brokmand**, med hvis Hustru han var noget beslægtet, ham i sit Huus, hvor der ogsaa fandtes endeel andre unge Studenter, som Bisskoppen underviste. Her var det, at han fandt Lejlighed til at komme i Berøring med Kongen, der ofte besøgte Brokmand og talte med ham om lærde Gjenstande. Bisskoppen kom da engang til at rose Ynglingens udmærkede Kundskaber og for at give Kongen en Prøve derpaa, lod han ham slaae op i en hebraisk Bibel og forklare det første Sted, han traf paa, baade paa Latin og Dansk. Dette gjorde han saa glimrende, at Kongen skjænkede ham en aarlig Understøttelse af 300 Rdlr., for at han kunde rejse udenlands og studere ved fremmede Universiteter for at udvide sine Kundskaber. Bisskoppen døde kortefter den 19de April 1652 og først i August 1654 kom Schumacher til at tiltræde sin Rejse. Den gik over Tydskland til **Lejden** i Holland, og derfra til **Oxford**. Ved disse berømte Universiteter studerede han især de østerlandske Sprog og optraadte flere Gange ved offentlige Disputatser med saameget Held, at han vandt de berømteste Lærdes Venskab. I Galleriet paa Universitetet i Oxford blev hans Billede siden ophængt ved Siden af den store Axel Oxenstjernas. Medens han her i Ro og Fred dyrkede Videnskaberne, rasede Krigen med de Svenske i Fædrelandet og bragte det Undergangen nær. I Slutningen af 1660 var han i **Paris**, Sædet for den finere Dannelse. Fra nu af indtraadte der en Forandring i Retningen af hans Studeringer, idet han kastede sig over Statsvidenskaben, hvortil han her havde især Lejlighed, da Ludvig den fjortendes snilde Statskunst dengang var den meest udviklede og indflydelsesrige i Europa. Han skal endog have havt Audients hos Kongen selv, ligesom siden hos Paven under sit Ophold i **Rom**. Herfra gik han over **Venedig, Wien** og **Drsden**, overalt søgende Hofferne, tilbage til Kjøbenhavn, hvor han ankom i Aaret 1662 efter 8 Aars Fraværelse.

I denne lange Tid vare de fleste af hans Velyndere deels døde, deels forsvundne fra det offentlige Liv. Uagtet sine store Talenter og ypperlige Kundskaber kunde han dog for Øjeblikket ikke gjøre sig gjældende, men maatte lade sig nøje med en Ansættelse som Privatsekretær hos Kantsleren **Peder Reetz** med en aarlig Løn af 200 Rdlr. og frit

Ophold i Huset. Snart frembød der sig imidlertid en gunstig Lejlighed for ham til at nærme sig Kongen. En Dag, da Kantsleren var syg, sendte han ham op paa Slottet med et vigtigt Brev til Kongen, som han skulde aflevere til den vagthavende Page. Istedet herfor lod han sig melde hos Kongen og overrakte ham Brevet. Da Kongen havde læst det, kastede han det misfornøjet paa Bordet og gik tavs op og ned i Værelset. Schumacher, stolende paa sit fordeelagtige Ydre og sine fortrinlige Talegaver, traadte nu frem og gjorde Kongen opmærksom paa, „at han var den Person, for hvem Kongen for flere Aar siden havde fattet Naade i Biskop Brokmands Huus; han havde nu ved denne kongelige Naade besøgt flere Universiteter og Hoffer, for at uddanne sig i Videnskaber og Statssager og gjøre sig værdig til sin Konges Naade og duelig til Statens Tjeneste." Kongen gjenkjendte ham strax og gjorde ham flere Spørgsmaal, som han besvarede til hans fuldkomne Tilfredshed. Da Schumacher mærkede Kongens gunstige Stemning, tog han end yderligere Mod til sig; han vovede endog at hentyde til Kongens Utilfredshed med det af ham overbragte Brevskab og at yttre, at dersom Kongen vilde vise ham den Naade at meddele ham Indholdet, kunde han maaskee være saa heldig at træffe hans Tanker. Hans Frimodighed var saa langt fra at mishage Kongen, at han viste ham Brevet, der indeholdt et Udkast til Afgjørelsen af en vigtig Sag med Frankrig. Da Schumacher havde læst det, udbad han sig en halv Times Tid til at opsætte sine Tanker, hvortil Kongen svarede: „En heel Time, om I vil!" og viste ham ind i et Sideværelse. Men allerede efter et godt Kvarteer kom han tilbage med et Udkast, der i den Grad behagede Kongen, at han med Beundring udbrød: „Det er Ret, min Søn! saaledes ville vi have det!"

Hermed var Grundvolden til hans Lykke lagt. Allerede den 8de Marts 1663 blev den 27aarige Schumacher udnævnt til **Gehejmearkivar** og **Bibliothekar** ved det kongelige Bibliothek med en aarlig Løn af 800 Rdlr. Herved havde Kongen den brugbare Mand stedse i sin Nærhed; thi han besøgte ofte sit kjære Bibliothek, som han selv havde grundlagt, og tilbragte der mangen Time med Læsning og lærde eller politiske Samtaler med Schumacher. Der fortælles, at denne, naar han

vidste, hvad der var paa Bane i Statsraadet, henlagde gode Skrifter, netop opslagne paa de Steder, der afhandlede de forhaandenværende Spørgsmaal, der, hvor Kongen plejede at færdes. Saaledes gav han ham mange fortræffelige Vink, og Kongen, der snart mærkede, hvorfra de kom, kunde ikke andet end finde Behag i den fine og sindrige Maade, hvorpaa de bleve ham meddeelte.

Et stort Beviis paa Kongens Tillid var, at han overdrog Schumacher at udarbejde den berømte **Kongelov**. Til Belønning herfor blev han 1665 Sekretær i det kongelige Skatkammer, eller, som det dengang kaldtes, **Kammersecretær**, dog saaledes, at han vedblev at bestyre Arkivet og det kongelige Bibliothek; og endnu samme Aar blev han **Assessor i Kancelliet**. Det gik nu rask med hans Ophøjelse. Allerede 1667 blev han **Kongens Kammersekretær** eller Kabinetssekretær, derpaa **Overkammersekretær** eller øverste Sekretær i Skatkammeret, 1668 virkelig **Oversekretær i Kancelliet, Kancelliraad**, dengang et Embede, hvormed der fulgte en aarlig Løn af 1000 Rdlr., og endelig **Assessor** i **Statskollegiet og Højesteret**. Dette var hans sidste Ophøjelse under Frederik den tredie. Kongen bevarede sin Tillid til ham usvækket til sin Død, overgav ham Krone, Scepter og Kongelov, som han skulde levere i den nye Konges egne Hænder, og anbefalede ham paa sit Yderste varmt til denne, hvorved han dog skal have yttret: „Gjør en stor Mand af ham, men gjør det langsomt!"

Frederik den tredies Forkjærlighed for Videnskaberne satte sig et uforgængeligt Mindesmærke i det **store kongelige Bibliothek**, hvis Stifter han med Grund kan kaldes. Forhen var der kun en ringe Bogsamling paa Slottet fra de forrige Kongers Tid; men han lod gjøre betydelige Indkjøb af værdifulde Bogsamlinger og lod i Aarene 1667 til 1669 opføre Bygningen dertil, hvis indre Indretning dog medtog saamegen Tid, at Bøgerne først bleve opstillede 1673, altsaa 3 Aar efter hans Død. Tillige forsinkedes Arbejdet ved den daværende Pengemangel. Den værdifuldeste Forøgelse af alle, som Bibliotheket modtog, var de **islandske Haandskrifter**, som Biskoppen af Skalholt, **Brynjulf Svendsen**, efter kongelig Befaling begyndte at nedsende 1656. Den lærde Islænder, **Thormod Torfesen** eller **Torfæus**, født 1636, samlede

betydeligt paa sin Rejse til Island, som han foretog 1662 efter kongelig Befaling „for at bekomme, hvis Antiquiteter, Rariteter og Curiositeter paa Island kunde opspørges, som han til Kongen igjen skulde levere.“ Han levede siden som kongelig Historiograf meest paa sin

Thormod Thorfæus.

Gaard **Stangeland** ved Karmsund i Norge, hvor han udførte vigtige Arbejder, deriblandt sin Norges Historie, og oversatte mange islandske Sagaer paa Latin. Han døde her 1719 i den høje Alder af 83 Aar og blev begravet i **Augvaldsnes** Kirke, hvor hans Kiste endnu sees.

Ogsaa **Universitetsbibliotheket** modtog betydelige Forøgelser; det opstilledes paa Trinitatis Kirkeloft, hvor det højtidelig indviedes 1657. Hovedstaden blev i det Hele taget forskjønnet ved Anlæggelsen af nye Gader og paany befæstet under Ledelse af Frijseren **Henrik Rusfe** fra Holland, der blev adlet som Baron til **Ryssensteen** ved Lemvig. Hæren blev forøget til 24,000 Mand og Flaaden bragt i en ypperlig Stand af den berømte **Kort Sivertsen Adelaer**. Han var født i **Brevig** i Norge 1622, hvor hans Fader var Forvalter paa et kongeligt Saltværk. Som Kadet tjente han paa den **hollandske** Flaade

under den navnkundige Tromp, men da han fandt Udsigterne til Forfremmelse i den hollandske Tjeneste for ringe, forlod han snart denne og gik 1642 i **venetiansk** Krigstjeneste, i hvilken han i den Grad udmærkede sig ved sine mange Bedrifter i Kampe mod Tyrkerne, at han blev kaldet „Osmannernes Skræk," og hans Berømmelse udbredte sig

Kort Adelaer.

over hele Europa. Navnkundig er især hans Sejr ved **Tenedos** 1654, da han entrede det fjendtlige Admiralskib og med venstre Haand — thi den højre var saaret — hug Hovedet af **Ibrahim Pascha,** hvis Ærestegn og Vaaben han bemægtigede sig. Disse førte han med sig til Hjemmet, da han 1661 som Generaladmiralløjtnant, Ridder af St. Marco

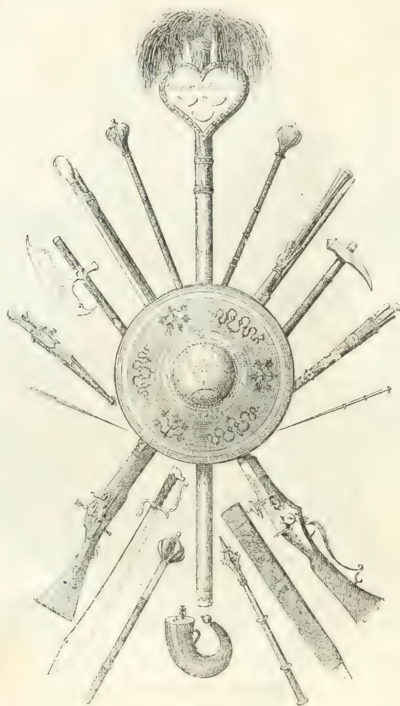
og Besidder af store Rigdomme og en Pension af 1400 Dukater forlod Republikens Tjeneste, for at modtage Frederik den tredies Tilbud om Bestyrelsen af den danske Sømagt. De findes endnu i det ethnografiske Museum, deriblandt Ibrahims Tok eller Hestehale, to Skjolde og to

Kampen med Ibrahim.

Kommandostave. Som **General-Admiral** med 11,500 Rdlr. aarlig Løn ophjalp han ved Niels Juels Hjælp den danske Flaade af dens elendige Tilstand, men kom aldrig selv til at anføre den i Krig; thi strax efter at den næste Krig med Sverrig var udbrudt, blev han syg

og døde den 5te November 1675. Han dadles for at have havt stor Forkjærlighed for Hollænderne og begunstiget dem paa de Danskes Bekostning. I Grunden tilhøre han og hans Bedrifter langt mere fremmede Lande end Fædrelandet.

Ærestegn.

Til Handelens Fremme gav Kong Frederik Flækken **Altona** 1664 Kjøbstadrettigheder og flere vigtige Privilegier, navnlig fri Religionsøvelse for alle Troesbekjendelser. Herved opblomstrede den hurtig

og skadede det fjendtligsindede Hamborgs Handel, hvilket ogsaa tildeels var Hensigten med dens Begunstigelser. Heraf kom ved et Ordspil Navnet „all to nah“ istedetfor dens tidligere Navn **Altenau.**

Ogsaa for Lovgivningen sørgede denne Konge. Da de gjældende Love, den jydske og sjællandske, nu vare forældede og i høj Grad mangelfulde, nedsatte Kongen 1661 en **Kommission** af duelige Retslærde, deriblandt Højesteretsassessorerne **Rasmus Vinding** og **Peder Lassen,** for at udarbejde en ny Lovbog. Den blev færdig med sit Arbejde 1669; men den nye Lovbog udkom dog først 1683 under Kristian den femte og fik Navn efter ham, efterat den havde modtaget flere Gjennemsyn og Forbedringer.

De sidste 10 Aar af Kong Frederiks Regering vare fredelige. Vel truede det 1665 med at Danmark kunde blive indviklet i Krigen mellem Holland og England, da en hollandsk Kjøbmandsflaade, der havde søgt ind i **Bergens** Havn, var bleven angreben af engelske Krigsskibe, og Danmark som en Følge af denne Krænkelse 1666 havde sluttet Forbund med Holland; men da Freden til **Breda** blev sluttet i Juli 1667, blev Danmark ogsaa indbefattet i denne.

Med den gottorpske Hertug **Kristian Albrekt,** der regerede efter sin Fader Frederik den tredies Død fra 1659 til 1694 i Hertugdømmerne, var Forholdet ret venskabeligt, skjøndt det ikke manglede paa Rivninger i Anledning af Udstrækningen af den Hertugerne indrømmede Suverænitet. Dog endtes disse ved Forliget til **Glykstad** den 12te Oktober 1667, og Hertugen ægtede Kongens Datter, **Frederikke Amalia.** Kort i Forvejen havde de begge arvet Grevskaberne **Oldenborg** og **Delmenhorst** ved den sidste oldenborgske Greve **Anton Gynthers** Død i Juni 1667.

Misbrug af Enevoldsmagten. Ulfelds og Kongens Død.

Ved Enevælden var Regeringen bleven istand til at foretage sig mange vigtige Forbedringer, hvortil Landet saa højlig trængte. Kongen brugte i det Hele sin Magt med Maadehold, og kun sjælden tillod han sig vilkaarlige Handlinger, der kunde kaste en Skygge paa hans An-

vendelse af Enevælden. Blandt saadanne Skyggesider ved hans Regering var Udstedelsen af den første **Censurforordning** for Danmark 1667, og Grunden hertil var alene den Omstændighed, at Professor **Nold** i en Samling af latinske Exempler uforsigtig havde anført den Sætning: „Det er rimeligt, at et Valgrige vil faae bedre Konger end et Arverige!"

At Adelen som en Følge af sin Uvillie mod Forandringen havde trukket sig tilbage fra Hoffet og i det Hele var ilde anskrevet der, var i og for sig ganske naturligt; men dette berettigede naturligviis ingenlunde til voldsomme og uretfærdige Skridt mod enkelte Adelsmænd. Et saadant Offer for Hoffets Ugunst var den gamle, fortjente Rigsraad **Gunde Rosenkrands til Vindinge**, nu Fjurendal i Sjælland, der i

Gunde Rosenkrands.

Lærdom ikke stod meget tilbage for sin Fader, den berømte Holger Rosenkrands med Tilnavnet den Lærde. Hans ægte fædrelandske Sind havde bragt ham til at gjøre de største Opoffrelser under Krigen. Paa egen Bekostning havde han underholdt et heelt Kompagni; han var selv bleven saaret og havde mistet to haabefulde Sønner, hvoraf den ene

faldt ved Erobringen af Fredericia, den anden under Stormen paa Kjøbenhavn ved Faderens Fødder. Alt dette reddede ham dog ikke for bittre Ydmygelser. Det var ikke saameget hans gamle Adelskab som den altformaaende Gabels Uvenskab, der styrtede ham. Forgjæves havde man ved allehaande Krænkelser søgt at gjøre ham kjed af Hoffet og bringe ham til frivillig at nedlægge sine Embeder; den gamle Rigsraad forblev paa sin Post og varetog sine Pligter. Da modtog han endelig en Paamindelse om, at han gjorde vel i ikke oftere at indfinde sig i Statsraadet eller Højesteret. Den nærmeste Grund hertil skal have været, at han paa en Tilbagerejse fra Holsteen havde besøgt Hertugen af Gottorp. Rosenkrands mærkede nu, at hans Fjender havde faaet Magten; men da han ikke vilde bukke under for dem, forlod han tilligemed sin Familie hemmelig Landet en Nat i April 1664 og begav sig til Sverrig, hvor han blev vel modtagen, uagtet han tidligere havde udgivet hæftige Stridsskrifter mod de Svenske. Han levede siden i **Helsingborg** og døde her 1675, 71 Aar gammel, med sit utaknemlige Fædreland for Øje, som hans Fod ikke mere havde kunnet betræde.

Endnu haardere var Fremfærden mod **Kay Lykke**. Han var en af de smukkeste og rigeste Adelsmænd i Landet, men tillige i høj Grad overmodig og vellystig. I et Brev til sin Frille **Soffi Abelsdatter** havde han været saa uforsigtig ikke at skaane Dronningens Rygte; og dette Brev blev 1661, fem Aar efter at det var skrevet, draget frem for Lyset og Kay Lykke anklaget for Majestætsforbrydelse. Han flygtede og tilskrev Dommerne et Brev, hvori han tilstod sin Brøde og bad om Naade; men denne hans Tilstaaelse benyttede man netop til at dømme ham fra Ære, Liv og Gods. „Kunde man bekomme ham personlig, da skulde hans højre Haand, hvormed han havde begaaet Handlingen, først afhugges; derpaa skulde han halshugges og hans Hoved sættes paa en Stage, Andre til Exempel; alt hans Gods skulde tilfalde den kongelige Fiscus." Da man ikke kunde faae ham i sin Magt, blev Dommen fuldbyrdet paa hans Billede den 4de September 1661 til stor Fryd for Kjøbenhavns Pøbel.

Ogsaa **Korfits Ulfeld** maatte friste en haard Skjæbne, men som det synes, med mere Grund. Han kunde ikke finde sig i Enevælden og

forblive rolig paa sin Gaard **Ellensborg**, men søgte snart Rejsetilladelse paa 8 Maaneder for sit Helbreds Skyld og fik den ogsaa for at rejse til Badet i **Spaa** ved Lüttich. Istedetfor at begive sig derhen rejste han til **Amsterdam**, hvor han skal have indladt sig i hemmelige Anslag om at fremkalde en Forandring i Danmarks Forfatning og henvendt sig til Generalstaterne i Holland, Ludvig den fjortende i Frankrig og **Kurfyrsten af Brandenborg** om Bistand. Denne meddeelte den danske Regering hans Planer, uden dog at ville inddrages i Sagen, og dette er vel den nærmeste Grund til, at der — til Skade for den historiske Sandhed — hviler et tykt Mørke over Beviisførelsen i Sagen. Nok er det, Ulfeld blev den 24de Juli 1663 ved en Dom af Højesteret, hvis fleste Bisiddere vare hans personlige Fjender, dømt til at miste Ære, Liv og Gods; hans Haand skulde først afhugges, derpaa hans Hoved, der skulde sættes paa en Stage. Da man ikke kunde faae fat paa hans Person, blev Henrettelsen, ligesom med Kay Lykke, udført paa hans Billede den 13de November samme Aar paa Slotspladsen. Hovedet blev sat over Indgangen til Kjøbenhavns Raadhuus; hans Vaaben blev sønderbrudt af Bøddelen og kastet i Slotsgraven; hans Gaard blev nedrevet ligetil Grunden, og paa dens Plads, det nuværende **Graabrødretorv**, blev der opreist en Pyramide med den Indskrift: „Forræderen Korfits Ulfeld til evig Spot, Skam og Skjændsel." Tillige udstedte Kongen et Patent den 4de August, hvorved han lovede den, der kunde overlevere Ulfeld levende, en Belønning af 20,000 Rigsdaler, og den 10,000 Rdlr., der kunde bevise at have dræbt ham.

Fra nu af havde Ulfeld intet roligt Øjeblik. Under Forklædninger og falske Navne flygtede han fra det ene Sted til det andet, som et vildt Dyr for Jægerens Efterstræbelser. I **Basel** udgav han sig for sine Sønners Hovmester; men han blev snart kjendt og forlod Byen, skjult i et Læs Halm. Hans nedbrudte Helbred kunde ikke længe udholde denne bestandige Spænding og Ængstelse. Allerede den 20de Februar 1664, da han i en Baad satte over Rhinen ved **Neuenburg**, ikke langt fra Breisacha, blev han overfalden af et Ildebefindende og døde paa Baaden, endnu ikke 60 Aar gammel. Hans Sønner toge Liget og begrove det hemmelig under et Træ, for at Ingen skulde kunne fortjene

den udsatte Belønning. Stedet, hvor hans Grav er, veed Ingen; men Stedet, hvor hans prægtige Gaard engang knejsede, bar i Aarhundreder hiin **Skamstøtte** som et uforsonligt Minde om Forræderen og hans frygtelige Skjæbne. Da lod Kong Kristian den ottende den borttage 1841, og herved forsvandt endelig det uhyggelige Minde om en uudslukkelig Hævnlyst, der naaede langt ud over Graven selv.

Ulfeld var i sine sidste Dage egentlig mere en Gjenstand for Had, end for retfærdig Behandling. Hans Forstand synes svækket, og har han i en Slags Aandsforvirring — thi anderledes lader hans Færd sig neppe forklare — udtalt hine ubesindige Planer, da synes han mere at have kunnet fortjene Medynk end en saa grusom Behandling. Denne strakte sig ogsaa til hans Venner, især den berømte Læge **Otto Sperling,** der tilligemed Ulfeld havde forladt Danmark og levede i **Hamborg** i Fred og Ro af sin Praxis. Paa den danske Regerings Befaling lokkede den danske Oberstlejtnant **Hagedorn**, der havde opholdt sig i Hamborg paa Hverving, ham i April 1664 ud til **Altona** under Paaskud af at en Syg trængte til hans Hjælp, og lod ham, skjøndt han var hamborgsk Borger, fængsle og føre til **Blaataarn**, hvor han maatte vansmægte i 17 lange Aar indtil sin Død 1681, da han var 79 Aar gammel. Hans eneste beviislige Brøde var den, at han havde oversat et af de Forsvarsskrifter, Ulfeld havde udgivet under sin Landflygtighed.

Var Ulfelds Behandling ikke ubegrundet, var hans ædle **Gemalindes** det derimod saameget mere. Hun blev aldrig overbeviist om at have deeltaget i noget af hans forræderske Anslag; hendes Forbrydelse var hendes altopoffrende Kjærlighed til hendes Mand og den Trofasthed, hvormed hun deelte hans Skjæbne. Da Ulfeld paa en af sine Gesandtskabsrejser i Holland havde forstrakt den landflygtige Prinds **Karl Stuart,** der da var i stor Trang, med Penge, sendte han sin Gemalinde til England for at faae denne Sum tilbage af Karl, der 1660 var bleven tilbagekaldt og udnævnt til Konge. I Maj 1663 skiltes de ad i **Brygge** for aldrig mere at gjensee hinanden. Thi da **Petkum**, den danske Gesandt i London, efter sin Regerings Ordre fordrede hende udleveret, skammede den usle Karl den anden sig ikke ved at vise den nedrigste Utaknemlighed mod den, der havde hjulpet ham i hans Nød. Det var

jo en nem Maade til at slippe for Gjældens Betaling. Fru Ulfeld havde vel mærket Uraad og begivet sig til **Dover**; men inden hun kunde forlade Englands Kyst, blev hun den 9de Juli anholdt og paa et danst Skib fort til Kjobenhavn, hvor hun ankom den 18de August. Dronning Sofia Amalia fik nu ret Lejlighed til at mætte sit Had. Til Ojenlyst for sine Fjender og Pobelen, og udsat for deres Forhaanelser, blev Grevinden fort igjennem Byen, affort sine Klæder og Prydelser i Dronningens Paasyn og ifort en grov Fangedragt, hvorpaa hun blev kastet i det **blaae Taarn**. Hendes Fangehul fik kun Lys gjennem en Aabning i Loftet, som undertiden blev lukket op, for at hun ikke skulde kvæles af Rogen; thi hendes Kakkelovn havde intet Ror. Hun maatte ikke have Kniv, Pen, Blæk eller Boger; thi man var grusom nok til at berove hende Alt, hvormed hun kunde forslaae Tiden. Da opfandt hun selv Midler til Virksomhed; af smaae Stumper Leer dannede hun kunstige Bægre, og med optrevlede Silketraade broderede hun paa Lærred kunstfærdige Ting. I dette kvalfulde Fængsel hensukkede Kristian den fjerdes ædle, aandrige Datter 22 lange Aar. En Anden vilde været gaaet tilgrunde i denne Elendighed; men Eleonora Kristine var en stærk Kvinde, og hun svigtede ej de Ord, hvormed hun paa Hammershuus havde styrket sin Mand: „Det er let at foragte Doden i Ulykkens Dage, men det er stærkere at kunne bære dem." Fortrolig med Modgang, sogte hun i sin Nod Trost i Religionen, og udtrykte sin Gudhengivenhed i mange skjonne Vers. I et af disse forekomme de Ord, der indeholde hele Forklaringen af hendes haarde Skjæbne:

Ej noget synes tungt for ægte Kjærlighed;
den Dyd er Trofasthed, man ej bør blues ved.

Endelig aabnede der sig lysere Udsigter for den Haardtprovede. Hendes Plageaand Sofia Amalia dode den 20de Februar 1685, og Kristian den femtes Dronning, den milde **Charlotte Amalia**, rortes over hendes Elendighed og skaffede hende Friheden i Maj 1685. **Maribo Kloster** blev hende anviist til Opholdssted tilligemed 1500 Rdlr. aarlig til Underhold. Her levede hun i 13 Aar et stille, godgjorende Liv i sin Datter **Anna Katrines** Selskab, sysselsættende sig med Kunst og Videnskaber.

Hun døde den 16de Marts 1698 i en Alder af 77 Aar og ligger begravet i Maribo Klosterkirke. Paa hendes Grav blev indhugget følgende Indskrift:

> Herre, havde ikke dit Ord været min Trøst,
> da havde jeg forgaaet i min Elendighed.

Ulfelds Sønner forsvandt i fremmede Lande. En af dem, **Leo,** svang sig i kejserlig Tjeneste op til Feltmarskalk og Gehejmeraad og udmærkede sig i den spanske Successionskrig. Han var gift med en Grevinde af Zinzendorf og døde 1716. Deres Søn **Korfits Anton** blev under Kejserinde Maria Theresia første Minister i Ungarn og ansaaes for en særdeles duelig Statsmand.

Saaledes maatte flere af Landets ypperste Familier bøde ved Enevældens Misbrug. Medens den altsaa ikke sjælden anvendtes til Skade for Landets egne Børn, begunstigedes i høj Grad de fremmede Eventyrere, der strømmede herind fra Tydskland for at gjøre Lykke ved den altformaaende Dronnings Understøttelse. Saaledes kom hendes Yndling **Kørbitz** herind fra Saxen ikkun med en Vadsæk i Vognen, og allerede 1661 var han uden egentlige Fortjenester bleven Marskalk, Vicepræsident i Krigskollegiet og førte et overdaadigt Liv. Denne Tilsidesættelse af Landets Børn havde allerede bragt den fædrelandskſindede **Kristen Skeel** til at yttre i et Skrift til Kongen, som han undertegnede paa sin Sotteseng den 27de Februar 1659: „Jeg fornemmer, at Eders Majestæt gaaer Rigets Raad og de Danske forbi og i deres Sted betroer sig til Fremmede, som veed Intet af vor Lands Lov." **Gunde Rosenkrands** gjorde i sit Forsvarsskrift 1664 Kongen opmærksom paa, at han ikke burde støde sine egne trofaste Børn fra sig for at lyse fremmede i Kuld og Kjøn; Følgen vilde blive, at de Fremmede kom til at herske og Landets egne Børn bleve Slaver. I hvilken Grad det tydske Sprog havde faaet Overhaand ved Hoffet, sees deraf, at **Kronprindsen** i sit 15de Aar endnu ikke forstod Dansk og først lærte det, da den lærde Islænder **Torfæus** havde gjort Kongen opmærksom derpaa. Ogsaa i denne Henseende viste Frederik den tredie en skadelig Eftergivenhed mod sin Dronnings Indflydelse.

En anden Svaghed hos Kongen var hans Tilbøjelighed til **Guldmageriet**, der bragte ham til at anvende betydelige Summer paa den italienske Eventyrer **Burrhis** Forsøg paa at gjøre Guld. Det saakaldte **Guldhuus** blev, som Navnet ogsaa antyder, opført som et Laboratorium til hans Brug; men da Guldmageren en skjøn Dag pludselig var forsvunden tilligemed sine luftige Planer, blev det siden forvandlet til en Fabrik.

Den 6te Februar 1670 blev Kongen angreben af voldsomme Mavesmerter og døde allerede den 9de, rolig og gudhengiven paa Kjøbenhavns Slot. Hans Dronning **Sofia Amalia** overlevede ham i 15 Aar og opholdt sig i Sommermaanederne paa **Nykjøbing** Slot. De hvile begge i den nordre Kjælderhvælving under Kristian den fjerdes Kapel i Roskilde Domkirke. Deres Kister ere af Kobber og staae hver paa 4 Løvefødder af Messing.

Kristian den femte. Ny Adel. Bondestandens Undertrykkelse.

Kristian den femte var den første Konge, der besteg Tronen som enevældig Regent og altsaa uden at give nogen Haandfæstning. Han var født den 15de April 1646 i **Flensborg** og var allerede før Enevælden hyldet som Tronfølger. Han var personlig tapper og godmodig, men tillige ødsel, nydelsessyg og svag; han lod sig derfor lede af sine Yndlinge, især **Tydskere**, der i hobetal strømmede herind og kom til at beklæde de vigtigste Embeder. Med Modersmælken havde han indsuget Tydskhed, og hans Regering blev en gylden Tid for alt, hvad Tydsk var. Ved Hoffet vrimlede det af Tydskere; Kollegierne og Officersposterne bleve besatte med dem, og det tydske Sprog kom til at herske ved Hoffet, i Prædiken, i Operaen, ja anvendtes endog i Indskrifter paa offentlige Mindesmærker; Altsammen til ubodelig Skade for dansk Sprog og dansk Folkelighed.

Man skulde have ventet, at det havde været Enevældens Fordeel at hæve de lavere Stænder, trænge den fjendtlige Adel tilbage og saaledes

efterhaanden udjævne Standsforskjellen. Alt skulde da i lige Grad have bøjet sig ligeoverfor den nye Magt. Det synes virkelig ogsaa, at den sindige Frederik den tredie har tænkt paa at tilvejebringe en større Lighed i de forskjellige Stænders Byrder og Rettigheder og derigjennem udjævne Modsætningen mellem dem og fremkalde en større Lighed i det Hele. Sønnen derimod vandrede netop lige den modsatte Vej.

Den kloge Statsmand **Hannibal Sehested**, der døde som Gesandt i Paris 1666, havde kort før sin Død ladet optegne endeel mærkelige Raad til Kong Frederik den tredie, der ere bekjendte under Navn af **„Hannibal Sehesteds politiske Testament“** og vidne om hans klare og rigtige Blik for de Mangler, hvoraf Statsstyrelsen led. De vigtigste Træk i dette fortræffelige Aktstykke ere følgende: „Der burde oprettes en staaende Hær af Indfødte, der vilde blive mindre kostbar og langt mere paalidelig end Lejetropper; men især burde man lægge Vind paa Sømagten, der paa Grund af Landets Beskaffenhed var meest fordeelagtig. Med Hensyn til Sverrig burde man glemme de tidligere lidte Tab, der dog ikke vare til at oprette. Intet var nyttigere for begge Lande, end at leve i den bedst mulige Forstaaelse og Enighed med hinanden. Istedetfor Fjendskab med Sverrig, der kun var til Fordeel for fremmede Magter, skulde Danmark søge et nøje Forbund med denne Stat, i hvilket Danmark skulde være Sømagten og Sverrig Landmagten. En saadan Forbindelse vilde blive en Kilde til Ro, Lykke og Storhed for begge de nordiske Kroner. Med Hensyn til Danmarks indre Tilstand bemærker han, at en vigtig Aarsag til Landets Armod er Bondernes elendige Tilstand; deres Herrer drage langt mere Frugt af deres strænge Arbejde end de selv. Vornedskabet og Hoveriet burde derfor ophæves, og Byrderne ligelig fordeles. Iøvrigt burde Kongen, da Fremmede ikke kjende Landet saa godt, som Indfødte, for hver Provinds benytte en duelig Mand, der kunde give ham fornøden Underretning.“

Disse Grundsætninger, som en senere Tid har vedkjendt sig og tildeels gjennemført, bleve ikke fulgte af den daværende Regering. Den unge Kristian den femte ønskede at omgive sig med **Glands og Pragt** og søgte at efterligne den forfængelige franske Konge **Ludvig den fjortende**, hvis glimrende Hof dengang angav Tonen for hele Europa.

Til denne Hensigt maatte der skabes en ny Adel, der tillige kunde danne en Modvægt mod den gamle, som misfornøjet med Forandringen, fordetmeste holdt sig fjernet fra Hoffet.

Allerede strar efter sin Tronbestigelse bekræftede Kongen **Sædegaardenes Skattefrihed** for deres Hovedgaardstart. Denne Begunstigelse havde vel nærmest sin Grund i den Forpligtelse, som Ejerne af Sædegaardene paatoge sig til at indestaae for Erlæggelsen af deres Bønders Skatter til Kronen, og herved sikkredes altsaa dennes Indtægter

Kristian den femte.

under den Armod, hvori Landet var sunket; men den havde til Følge, at hele Skattebyrden kom til at hvile paa Bønderne, der ved Erlæggelsen bleve endnu mere afhængige af Herremanden.

Den 25de Maj 1671 stiftedes den **nye Adel** af **Grever** og **Baroner**, der forstørstedelen kom til at bestaae af Tydskere. Blandt Greverne finde vi Griffenfeld, før Peter Schumacher, Hans Schack, Mogens Friis, endvidere Navnene Rantzau, Ahlefeld, Brockdorff, Vedel, Reventlov og Holck; blandt Baronerne Oluf Rosenkrands, Gabriel Marsilius af Gül=

dencrone, Konstantin Marsilius, Juel, Winterfeld, Krag, Høeg, Trolle, Wittinghof, Rydsensteen, Pudbusch, Kielmansegge o. a. Til et Grevskab udkrævedes der 2,500 Tønder Hartkorn, til et Baroni 1000. Den nye Lehnsadel fik endnu langt større Rettigheder end den gamle. Den fik ikke blot Kaldsret, Birkeret, Hals- og Haandsret over Bønderne, Jagtret og mange personlige Friheder, som den Rettighed, ikke at maatte fængsles eller miste sin Ejendom for Gjæld; men den erholdt ogsaa **Tiendefrihed** for Hovedgaardstarten, og **Skattefrihed** ikke blot for Hovedgaardstarten, men ogsaa for 300 Tønder Hartkorn paa et Grevskab og 100 paa et Baroni, hvorved der ingenlunde skete nogen Lettelse for Bønderne; thi de maatte alligevel betale disse Skatter til Godsejerne.

Bondestandens Stilling blev ved denne Forandring i høj Grad forværret. Den trykkedes ved de forøgede Skatter; Hoveriet tiltog ved Oprettelsen af de mange nye Sædegaarde; Kvægavlen forfaldt, da det 1687 blev forbudt „Bønder, Præster, Fogder og Møllere" at opfodre Staldørne, og Armoden tiltog saaledes, at man ved en Tvangslov af 28de Januar 1682 søgte at forhindre, at Fæstegodset skulde lægges aldeles øde. „Ingen Bonde eller Enke, hed det, maa opsige eller flytte fra sin Gaard, saalænge Herremanden agter dem gode nok til samme Gaard at forestaae" og: „Hvilken Bonde, der forsidder eller forløber sin Gaard og ikke retter sig efter Loven, maa Herremanden levere til Bremerholm, der at arbejde et Aar i Jern," en skjændig Bestemmelse, der ganske overgav Bonden til Herremandens ofte vilkaarlige og uretfærdige Behandling. Da mange ældre Bønderkarle, der havde Fæste, af Armod ikke vilde gifte sig, frygtede man for Befolkningens Aftagen og søgte at tvinge dem til Giftermaal ved den Bestemmelse, at de ugifte Fæstere skulde udskrives til Soldater. Det var da intet Under, at de ved gunstig Lejlighed trods de haarde Straffe søgte at rømme ud af Landet, bort fra al denne Elendighed, og at en Femtedeel af Kronens Fæstegods og endnu mere af Herremændenes laa øde! Agerdyrkning og Kvægavl forsømtes, og Bøndernes Tilstand har aldrig været sørgeligere end dengang. En dybere Undertrykkelse blev altsaa den Frugt, som Enevælden i sin Forblindelse og ved sit Misbrug bragte Bondestanden,

istedetfor at det havde været til dens egen og Statens sande Tarv at følge den modsatte Vej.

Men den unge, ubesindige Konge fulgte sin egen Lyst. Samme Dag som den nye Adel oprettedes, udkom den **første Rangforordning,** der siden fulgtes af flere andre, hvorved der gjennem Rang og Titler ligesom skabtes en lavere Adel, nærmest i Embedsstanden; thi de Fordele, som Rangen gav, især i de højere Klasser, vare ingenlunde ubetydelige, ja endog i nogle af de højeste arvelige. Hensigten hermed var udentvivl at belønne duelige Mænd og knytte dem fastere til Regeringen; men foruden at det ingenlunde altid var virkelige Fortjenester, der bleve belønnede med Rang, tjente denne ogsaa til at vække og pirre Folkets Forfængelighed, saa at disse Ærestegn bleve Formaal for en ærgjærrig Stræben, der ofte greb efter ydre Udmærkelser istedetfor efter indre Værd, efter et tomt Skin istedetfor virkelig Sandhed.

I samme Aand indstiftedes ogsaa to nye Ordener. Den 12te Oktober 1671 udnævnte Kristian den femte de første 19 Riddere af **Danebrog** eller det **hvide** Baand, saakaldet fordi at Ordenstegnet, et **Kors**, bæres i et hvidt Baand, der hænger fra den højre Skulder tværsover Brystet til den venstre Side. Den anden Orden, **Elefantordenen** eller det **blaae** Baand, var egentlig kun en Fornyelse af Kristian den førstes Broderskab. Den første December 1693 gav Kongen baade den og Danebrogsordenen deres Statuter eller Bestemmelser. Medlemmernes Antal maatte, den kongelige Familie fraregnet, kun være 30, der alle skulde have fyldt deres 30te Aar. Ordenstegnet, en gylden taarnet Elefant, skulde bæres i et blaat Baand, der i Modsætning til Danebrogsordenens, skulde hænge fra venstre Skulder til højre Side.

Ved den ødsle Hofholdning og de mange Tydskere, der berigede sig paa Landets Bekostning, vare **Finantserne** stedse i Uorden. Endelig lykkedes det vel den duelige **Sigfried von Pless** nogenlunde at bringe Orden tilveje; men man undsaae sig ikke ved at udleje danske Krigere i fremmed Tjeneste for at skaffe Penge, en Fremfærd, der maa betragtes som Misbrug af Enevælden, da Herskeren opoffrede sine Undersaatters Blod for en Sag, der ikke vedkom Fædrelandet. Ligefra 1690 til 1697 kæmpede danske Tropper, 6000 Mand Fodfolk og 1000 Ryttere, først i

Irland, siden i **Nederlandene**, i den engelske Kong **Vilhelm den tredies** Tjeneste imod Ludvig den fjortende.

Ogsaa den anstrængende og blodige Krig med Sverrig, der er bekjendt under Navn af den skaanske Krig, maatte bidrage til Forværrelsen af Pengevæsnet, for hvis ordentlige Bestyrelse der netop dengang kun vistes ringe Omhu.

Den skaanske Krig. Landkrigen i Nordtydskland og Skaane.

Ludvig den fjortende havde angrebet **Holland**. For at sysselsætte dets Forbundne, Kurfyrsten af Brandenborg, den store **Frederik Vilhelm**, fik han ved Løfte om Pengesummer til Krigens Førelse **Sverrig** paa sin Side. Kurfyrsten søgte nu igjen af alle Kræfter at bevæge **Danmark** til at angribe Sverrig, men han stødte paa store Vanskeligheder; thi den kloge **Griffenfeld** fraraadede Krigen, for at Landets Velfærd, Handel og Agerdyrkning kunde opblomstre i Fred og de mange Forbedringer iværksættes, hvortil Landet saa stærkt trængte. Enkedronning **Sofia Amalia** og flere af de gamle besindige Mænd, som **Hans Schack**, vare af samme Mening. Kunde man ikke undgaae at deeltage i Krigen, da meente Griffenfeld, overeensstemmende med Hannibal Sehesteds Raad, at Danmark burde slutte sig til Sverrig og Frankrig, saameget mere som Ludvig den fjortendes Overmagt og Forfængelighed ikke vilde tillade, at den Stat, der var forbunden med ham, kom til at lide noget Tab; Danmark vilde altsaa ikke kunne vente nogen Fordeel af Krigen, selv om det førte den heldig mod Sverrig. Krigens Udfald retfærdiggjorde hans Mening og viste, hvor rigtig han havde dømt! For at befæste det venskabelige Forhold med Sverrig fik han endog indledet et Ægteskab mellem Kongens Søster **Ulrikke Eleonora** og den unge svenske Konge Karl den ellevte.

Men Kristian den femte tørstede efter at komme til at udmærke sig personlig i Krig; han drømte om at gjenerobre de tabte **skaanske Provindser** og lyttede derfor til Kurfyrsten af Brandenborgs og det tydske Parti, Griffenfelds Fjenders Forestillinger. Den 12te September

1672 havde han sluttet en Forsvarsalliance i **Brunsvig** med **Brandenborg, Brunsvig, Hessen=Kassel** og den **tydske Kejser;** men først den anden September 1675 erklærede han Sverrig Krig i sin Lejr ved **Mølln** i Lauenborg og rykkede frem i Meklenborg for at angribe de svenske Besiddelser i Tydskland. Den egentlige Krigserklæring udstedtes dog først den 28de Februar 1676.

Da Krigen var uundgaaelig, søgte Griffenfeld idetmindste at give den en saa heldig Vending som mulig. Man maatte sikkre sig den gottorpske Hertug **Kristian Albrekt,** hvem Sverrig ønskede at benytte som „en Torn i Hælen paa Danmark.“ Han var forbittret paa Danmark, skjøndt han var Kongens Svoger, og Grunden dertil var, at dette Rige ved Griffenfelds snilde Underhandlinger med Hertugen af **Pløen** var kommen i Enebesiddelse af **Oldenborg** og **Delmenhorst,** idet Griffenfeld havde faaet Hertugen til at overdrage Danmark sine nærmere Rettigheder til disse Grevskaber mod anden Erstatning. Med denne oldenborgske Arvesag begyndte det ulægelige Fjendskab mellem det danske Kongehuus og de gottorpske Hertuger. Den skuffede Kristian Albrekt tørstede efter Hævn og sluttede sig nærmere til Sverrig. For at gjøre ham uskadelig, udtænkte Griffenfeld et fiint Spil. Endnu før Krigens Begyndelse blev Kristian Albrekt indbuden af sin Svoger til et Møde i **Rendsborg**. Her forlangte man af ham, at han skulde slutte Forbund med Danmark og overlade det sine Tropper og Fæstninger; og da Hertugen vægrede sig herfor, forsikkrede man sig den 26de Juni 1675 hans Person og behandlede ham som Fange, indtil han den 30te Juni, tvungen af Nødvendigheden, indrømmede Fordringerne. Derpaa fulgte den 10de Juli det saakaldte **rendsborgske Forlig,** hvorved Hertugen endog maatte afstaae den Suverænitet over Slesvig, der ved Sverrigs Hjælp var bleven hans Fader indrømmet i Roskildefreden 1658. Hertugen begav sig derpaa til **Hamborg,** hvor han tilbagekaldte det Hele som et med Vold aftvunget Skridt og vægrede sig for at tage sin Deel af Slesvig til Lehn af Kongen; men dette havde kun til Følge, at den danske Konge lod denne Deel inddrage som et forbrudt Lehn. Saaledes skete den **første** Besættelse af den hertugelige Deel af Slesvig. Denne Fremgangsmaade, der var Griffenfelds Værk, vidnede mere om Snildhed end Retfærdigheds=

følelse og blev senere forsvaret som „nødvendigt Selvforsvar." Maaskee gjorde den ubesindige Krig det nødvendigt, her at bruge Midler, som en retsindig Statsmand ikke kunde billige. Hensigten var imidlertid opnaaet, at gjøre en farlig Fjende uskadelig.

Dernæst raadede Griffenfeld Kongen til at benytte den gunstige Lejlighed og kaste sig over Skaane, hvor man ikke vilde finde synderlig Modstand, da der kun fandtes faa Tropper, og Indbyggerne paa Grund af den svenske Regerings Strænghed lede under mange Tryk og længtes efter at blive gjenforenede med Danmark. Men uagtet Erobringen af de skaanske Provindser var den egentlige Hensigt med Krigen, lod Kongen sig forunderlig nok bevæge til at angribe de svenske Besiddelser i Tydskland, hvis Erobring naturligviis var Kurfyrsten meget kjærkommen. Saaledes begyndte han til sin Skade at ringeagte sin klogeste Statsmands Raad.

I September 1675 rykkede han for **Wismar**, der forsvaredes saa tappert af **Gustav Wrangel**, at Kongens og hans Hofmænd, der snart bleve kjede af et Vinterfelttogs Besværligheder, tænkte paa at hæve Belejringen. Men Griffenfeld viste djærvt, hvor vanærende det vilde være, efter saa store Udrustninger at vende tilbage med uforrettet Sag, og han satte sin Mening igjennem hos Kongen, skjøndt Generalerne knurrede over, at Griffenfeld vilde blande sig i Krigssager. En ny Storm, under hvilken den tappre **Niels Rosenkrands**, der allerede havde udmærket sig under Kjøbenhavns Belejring, først trængte ind i Fæstningen, tvang Wrangel den 13de December til at overgive sig, da han kun havde 400 Mand tilbage af 1000. Næste Dag blev Kongen hyldet af Magistraten og hædrede ved Festmaaltidet Griffenfelds Fortjenester ved at udbringe en Skaal for ham paa Tydsk; thi, sagde han: „sonder ihn waren wir nicht hier." Men denne offentlige Anerkjendelse forøgede endnu mere hans Fjenders Misundelse og Had.

Først i Løbet af næste Aar besluttede man at angribe Skaane, og selv da vare Forholdene saa gunstige, som man kunde ønske. Karl den ellevte havde kun 6000 Mand omkring sig; Statholderen i Norge, Kongens Halvbroder, **Ulrik Frederik Gyldenløve**, var brudt ind i Sverrig og havde bemægtiget sig **Venersborg**, og medens en Afdeling

af Flaaden angreb og indtog **Ystad** for at drage Opmærksomheden derhen, skete Landgangen af den danske Hovedhær, 16,000 Mand under Kongen selv, den 29de Juni 1676 ved **Raa** Fiskerleje tæt sydfor Helsingborg. Helten **Niels Rosenkrands** var den første, der sprang iland paa den skaanske Strand, og hele Hæren fulgte efter uden at møde den mindste Modstand. **Helsingborg** By overgav sig næste Dag, Slottet først den 3die Juli efter nogle Dages Belejring, der kostede Rosenkrands Livet. Den 4de Juli holdt Kongen sit Indtog og modtog Hylding af Staden og Omegnen. Toget gik derpaa til **Lund**, hvor den nylig oprettede Højskole havde opløst sig, og hvor danskſindede Professorer modtoge Kongen med Taler og Vers:

Skynd Dig, Du sejrende Helt, befri de ventende Lande,
saa faaer Herskeren atter det, som med Rette er hans!

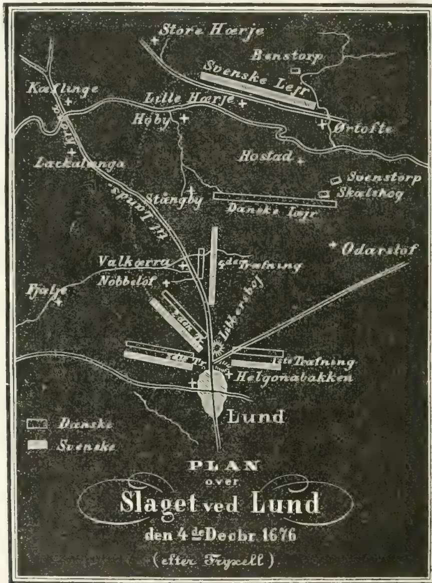
Strar efter Landgangen havde Kristian udfærdiget et Brev til Skaaningerne, hvori han erklærede, at han var kommen for at befrie dem fra det haarde svenske Aag og føre dem tilbage under det milde danske Herredømme. Det faldt i en god Jordbund; thi Mindet om den gamle Forbindelse med Danmark havde 15 Aars Adskillelse ikke formaaet at udslette, og Misfornøjelsen med de Svenske forøgedes ved de mangfoldige Voldsomheder, som disse paa deres Tilbagetog til Kristiansstad udøvede mod Indbyggerne, da de mærkede Landets Hengivenhed for Danmark. Almuen især sluttede sig til de Danske; **Snaphaner** opstode allevegne, der endog opsnappede Kong Karls egen Krigskasse tilligemed hans Telt og Sølvtøj. Den stærke Fæstning **Landskrona** overgav sig den 3die August, og den 15de toges **Kristiansstad** ved et pludseligt Overfald. Ved Landgange fra Flaaden toges i Bleking **Kristianopel** og **Karlshamn**, hvor de Danske gjorde et rigt Bytte af 2 nye Orlogsskibe, 6 mindre Skibe, 361 Kanoner, 20,000 Geværer og et rigt Forraad af Levnetsmidler. Ogsaa Blekingsboerne sluttede sig til de Danske. Af faste Pladser var endnu kun **Malmø**, der forsvaredes af den tappre Fabian Fersen, i de Svenskes Hænder. Det saae ud til, at de skaanske Provindser atter skulde komme under Danmark.

Paa samme Tid havde **Gyldenløve** med den norske Hær udbredt sig over Dalsland og Vestgotland, allevegne adspredt de fjendtlige Af-

delinger, modtaget Hylding for den danske Konge og begyndt at belejre Goteborg. Da sendte Kristian **Jakob Duncan** fra Skaane op i Halland for at erobre Halmstad og forene sig med Gyldenlove; med fælles Styrke skulde de da trænge ind i Landet og stode til Kongen i Hjertet af Sverrig. Det var en farlig Plan for Sverrigs Tilværelse, som fremfor Alt maatte forhindres. Til den unge, uerfarne svenske Konges Lejr kom netop dengang den kloge, kraftfulde **Johan Gyllenstjerna**, der fik stor Indflydelse paa ham. Efter hans Raad ilede han fra Smaaland til **Halmstad** og overfaldt uformodentlig den 17de August Duncan, der efter en haardnakket Modstand maatte bukke under for Fjendens Overmagt og hans provede Feltherrer, blandt hvilke baade **Dahlberg** og **Ascheberg** befandt sig. Men Kampen var blodig; **Wernstedt** og **Maximilian Rosenkrands** faldt mellem Liigdynger, og den tappre Oberstlojtnant **Lützow** segnede forst i sit eget Blod, efterat han med egen Haand havde fældet 17 Svenske. De Svenskes Hensigt var naaet. Foreningen var forhindret, og Gyldenlove maatte trække sig tilbage til Norge.

Kristian havde imidlertid ikke benyttet den gunstige Lejlighed til at bryde ind i det udækkede Smaaland. Efterat have tilbragt Slutningen af Sommeren i Uvirksomhed, vendte han i September tilbage til Kjobenhavn. Tropperne gik i Vinterkvarteer; men de fik ej længe Lov til at nyde deres Ro. Efter at have samlet sine Tropper hemmelig ved **Markaryd**, brod Karl den 24de Oktober pludselig over Grændsen ind i Skaane og kastede sig over **Helsingborg**, som han lod udplyndre til Straf for dens Frafald. Kristian ilede nu atter over til Skaane, og i 8 Dage stode Hærene hver paa sin Side af **Raaelven** sondenfor Helsingborg, uden at nogen af dem vilde angribe. De Svenske lede meget i deres usunde Lejr af Sygdom og Mangel paa Tilforsel. Ikke destomindre brod Kristian pludselig op fra sin fordeelagtige Stilling ved **Kvistofte**, hvor han blot behovede rolig at oppebie den fjendtlige Hærs Oplosning, og drog ned mod Lund. Glad fulgte Karl efter; men endnu i 3 Uger maatte hans Hær, plaget af Vinterkulde, Hunger og Sygdom, ligge nordenfor den moradsige **Lyddeaa**, indtil Frosten lagde den til. Da gik hele Hæren Natten mellem den 3die og 4de December

1676 over Aaen mellem **Store** og **Lille Hærje** og rykkede heelt vestenom den danske Lejr frem til Lund for at besætte Højderne **Libbershoj** og **Helgonabakken** nordenfor Byen; men de Danske havde mærket det og ilede til. Kampen begyndte her i Daggry mellem Kl. 8 og 9; Kongerne anførte her personlig deres Tropper, Kristian sin venstre Fløj, Karl sin højre. I Begyndelsen syntes det, at de Danske skulde sejre:

det ene fjendtlige Regiment efter det andet blev overevet og flygtede; kun Livregimentet under **Niels Bjelke** gjorde haardnakket Modstand, men truede med at ligge under for Overmagten. Da kom der Bistand; Kongen samlede de Flygtende, der nu joge de Danske paa Flugt og forfulgte dem gjennem deres egen Lejr ved **Svenstorp** hen til Lyddeaa, hvor mange fandt Døden, da Isen brast under dem.

Imidlertid var Kampen begyndt mellem de øvrige Dele af Hæren mellem **Røbbeløf** Kirke og **Libbershøj**, og blev her endnu hæftigere. Ogsaa her saae det i Begyndelsen ud til, at de Danske skulde faae Overmagten. De fleste højere svenske Officerer faldt med Halvdelen af deres Tropper; alt Artilleriet var taget af de Danske, og de tilbageblevne Svenske droge sig noget tilbage. Striden fornyedes i hele to Timer, men uden at nogen af Parterne vilde vige. Da kom Karl ilende tilbage fra Sejren over den danske venstre Fløj og kastede sig midt ind i Kampen med 9 Eskadroner Ryttere. I dette afgjørende Øjeblik raadede General **Ahrensdorf** Kong Kristian til at skaane sin dyrebare Person: Kongen fulgte Raadet, forlod Valpladsen og sine Kjække i Nødens Stund og ilede til Landskrona. Hermed var Slagets Udfald afgjort. Levningerne af de Danske trak sig tilbage til **Valkærra** Kirke, hvor de kastede sig ind paa Kirkegaarden og fortsatte Striden med mageløs Haardnakkethed. Deres Anførere vare Oberst **Bibow** ved Fodgarden, der under Slaget havde gjort Underværker af Tapperhed og blandt andet tilintetgjort den kjække **Borkhusen** med hans finske Dragoner, og Oberst **Levetzau**, der i Slaget med egen Haand skal have fældet 20 Svenske. De vilde ikke høre tale om Overgivelse og udholdt alle Angreb, indtil de endelig, dækkede af Røgen fra antændte Bygninger, i Nattens Mørke fandt Lejlighed til at slippe bort til Landskrona. Med dette fjerde Anfald ophørte Kampen.

Kong Karl stod som Sejrherre paa den blodige Valplads, der var bedækket med 9000 Døde og Saarede, over Tredieparten af begge Hæres samtlige Styrke. „Med Guds Hjælp!" havde været hans Løsen, og til disse Ord knyttedes Taksigelsen.

Slaget ved Lund hører til de blodigste og meest haardnakkede, Historien kjender. Der var blevet kæmpet næsten uafbrudt i 10 Timer. Hvilken af Parterne der havde tabt fleest Døde, kan ikke afgjøres; men de Danske havde mistet 1500 Fanger, 56 Kanoner, 60 Faner, hele deres Lejr med tilhørende Tros, og de Svenske beholdt Valpladsen. Forgjæves søgte Kristian at skjule sit Tab ved at tilegne sig Sejren og lade nogle erobrede svenske Faner under en Slags Triumf ophænge i Kjøbenhavns Kirker. Snart havde han intet andet tilbage af sine Erobringer østen-

for Sundet end **Landskrona** og **Kristiansstad** Skaane var saa godt som tabt.

Kristian vilde dog endnu gjøre et Forsøg. I Maj 1677 gik han med en Hær af 14,000 Mand over til Landskrona, og havde taget den duelige brandenborgske General **Goltz** til Overanfører. Havde han fulgt dennes Raad og strax angrebet Karl, der med en ikkun halv saa stor Styrke stod tæt udenfor Byen ved **Ronneberg Høje,** da havde han udentvivl kunnet tilintetgjøre ham; men Hoffets Generaler undte ikke den fremmede General saamegen Hæder, og Kongen var uklog nok til at følge deres Raad. Den danske Hær, der allerede stod i Slagorden, fik Befaling til at slaae Lejr istedetfor at angribe, og de Svenske, glade over at slippe ud af den fortvivlede Stilling, brøde hemmelig op om Natten og ilede bort. Istedetfor at forfølge Fjenden ud over Skaanes Grændser, lod Kristian sig nøje med at ophæve Belejringen af **Kristiansstad** og spildte derpaa sine Kræfter paa at belejre **Malmø,** der forsvaredes af den tappre **Fabian Fersen.** Vel lykkedes det Oberst **Bibow** under Stormen den 26de Juni at trænge over Voldene ind i Staden; men han blev afskaaren og faldt med de fleste af sine Folk efter en haardnakket Kamp. Med et Tab af 3000 Mand maatte Kristian hæve Belejringen, da Karl nærmede sig til Undsætning. Den 14de Juli angrebe de Svenske ved **Landskrona.** Karl sprængte den danske venstre Fløj, men Kristian drev den svenske venstre Fløj tilbage og fældede med egen Haand en svensk Officeer og to Soldater. Tilligemed sin Broder Prinds **Jørgen** styrtede han sig ind i den vildeste Slagtummel; men han benyttede ikke sine Fordele og drog atter tilbage til Landskrona. Slaget var uden egentlige Følger, og ved Aarets Slutning havde de Danske ikke mere af Skaane i deres Magt end ved Aarets Begyndelse.

Det næste Aar derimod bragte Tabet af **Kristiansstad.** Forgjæves søgte Kristian at bortdrage Karl fra Belejringen ved at nærme sig med en stærk Hær; **Dahlberg** omgav den svenske Lejr med saa stærke Forskandsninger, at han ikke vovede at angribe. Skylden for det uheldige Udfald rammer egentlig den uduelige **Ahrensdorf,** der forsømte at besætte nogle Høјder ved **Skepparslof,** som beherskede Egnen, og siden blev staaende uvirksom med hele Hæren, medens de Svenskes langt

underlegne Styrke befæstede deres Lejr saa stærkt, at den næsten blev uangribelig. Imidlertid vedblev Fæstningens tappre Kommandant **von Osten** at forsvare sig lige til den 4de August 1678, da Hungeren tvang ham til Overgivelse. Af sine 4300 Mand havde han kun 1100 tilbage, med hvilke han betingede sig fri Bortgang med flyvende Faner og Standarter. Ahrensdorf blev ved en Krigsret dømt fra Livet, men blev dog benaadet og kom atter snart til Ære og Værdighed.

Det er harmeligt at see, hvorledes alle de vundne Fordele atter bleve tabte ved de Befalendes Udueligheb og Misgreb. Og dog var Krigen begyndt meget heldig, og Indbyggerne i de besatte Landskaber vare Danmark gunstige! Ogsaa det erobrede **Rygen** tabtes, da den kjække **Königsmark** kom over fra Stralsund og fangede de fleste af de derværende danske Tropper. Da Kampen paa Hovedkrigsskuepladsen Skaane var mislykket, kunde alle **Gyldenløves** Sejre i Bahuslehn ikke gavne synderlig. Med en ringe Styrke indtog han **Marstrand** og Klippefæstningen **Karlsteen** i Slutningen af Juli 1677, og kortefter slog hans Generalmajor **Løvenhjelm** den 28de August en dobbelt saa stærk svensk Hærafdeling ved **Uddevalla**. Alle Anstrængelser vare spildte, da man havde ladet Hovedformaalet for Krigen slippe sig af Hænderne!

Søkrigen. Niels Juel. Freden til Lund.

Medens Landkrigen førtes med ringe Fremgang, erhvervede den danske Flaade sig ved en Række af glimrende Sejre en udødelig Hæder. Dette skyldes den herlige Søhelt **Niels Juel**, en Søn af Rigsraad og Landsdommer i Jylland **Erik Juel** til Hundsbek og Nørretorp, dengang en Herregaard, nu en Bondegaard i Nær Sogn ved Thisted. Han hørte til en ægte gammel dansk adelig Familie, der kan spores tilbage til det 12te Aarhundrede og har frembragt mange udmærkede Mænd. Moderen **Sofie Sehested**, en Søster til den berømte Hannibal Sehested, flygtede ved de Kejserliges Indfald i Jylland 1627 med sine Børn til Norge, og her fødtes Sønnen Niels Juel den 8de Maj 1629

i **Kristiania**. Sine Barndomsaar tilbragte han paa **Nørretorp**, hvortil Moderen allerede vendte tilbage en Maaned efter hans Fødsel, og fra sit 7de Aar opdroges han paa **Stenalt** ved Randers Fjord hos sin Moster **Karen Sehested**, der havde været Hovmesterinde for Kirsten Munks Børn. Derpaa blev han 1643 Page hos Frederik den tredie, dengang endnu Biskop i Bremen. Denne forstod sin unge Pages højtstræbende Aand og sendte ham til **Sorø** Akademi for at studere et Aar og derpaa udenlands for yderligere at uddanne sig. Juels Hu stod til Søen, paa

Niels Juel.

hvilken de Danske under Kristian den fjerde havde indlagt sig saamegen Berømmelse. Han gik derfor i hollandsk Tjeneste, dengang den bedste Skole for en Søkriger, og uddannede sig under de ypperlige Admiraler Tromp og Ruyter, under hvem han udmærkede sig i de blodige Slag med Englænderne i Kanalen og siden mod Sørøverne i Middelhavet. Især erhvervede han sig Ruyters Yndest, og da han efter 7 Aars Fraværelse 1656 vendte tilbage til Fædrelandet, besad han en Duelighed og Erfaring, der søgte sin Lige blandt de danske Sømænd og snart skulde finde Anvendelse.

Kun 28 Aar gammel, blev han 1657 udnævnt til **Holmens Chef**. Som saadan bragte han den forfaldne Flaade atter i god Stand, saa at den kunde maale sig med den svenske i Krigen mod Karl Gustav, og deeltog med Udmærkelse saavel i Søkampe som i Kjøbenhavns Forsvar under Belejringen. Men hans skjønneste Bedrifter tilhøre den skaanske Krig.

Da denne udbrød, var Flaaden i en ypperlig Stand, skjøndt den Sum af 3 til 500,000 Rdlr., der aarlig kunde anvendes derpaa, vistnok maatte synes ganske utilstrækkelig. At der blev udrettet saameget med saa ringe Pengekræfter, var nærmest Juels Fortjeneste, der vedblev i en lang Aarrække at være Holmens Chef. Denne Stilling var ingenlunde uden store Besværligheder, især da **Kort Adelaer**, der formeget begunstigede Hollænderne, var kommen i Spidsen for hele den danske Sømagt. Juel erkjendte vel Hollændernes Dygtighed; men folkelig som han var, kunde han ikke finde sig i, at Landets egne Børn skulde tilsidesættes for Fremmede. Der dannede sig derfor to Partier i den danske Sømagt, et hollandsk og et dansk, af hvilke dog det sidste ved Juels Personlighed tilsidst fik Overmagten.

Adelaer kom nemlig ikke til at anføre Flaaden. Strax i Begyndelsen af Krigen blev han syg paa Flaaden, med hvilken han var løben ud i Østersøen, og maatte lade sig bringe til **Kjøbenhavn**, hvor han døde den 5te November 1675. Niels Juel fik nu Overbefalingen, og fra nu af fulgte en Række Sejre, saa herlige, at de nordiske Have aldrig have seet deres Lige. Juel forstod stedse at knytte Sejren til sig. Med sin overordentlige Duelighed forbandt han en uskrømtet Gudsfrygt, Ærlighed, Aabenhed og Uegennyttighed, der vandt ham Alles Agtelse; hans Retfærdighed, Mildhed og Omhu for sine Undergivne erhvervede ham disses ubegrændsede Hengivenhed. Hertil kom et fordeelagtigt Ydre; han var velvoxen og havde et aabent, fyldigt Ansigt; af hans kloge Øjne lyste Mandighed, Sindighed og Mildhed. Han var et Billede af en ægte nordisk Søhelt.

Det kom især an paa at bemægtige sig Herredømmet paa Østersøen og derved afskære de Svenske Forbindelsen med deres adspredte Besiddelser. Den 23de Marts 1676 løb Juel ud med Flaaden, tog nogle

fjendtlige Skibe og landsatte pludselig den 29de April 2000 Mand under Oberst **Martin Bertelsen** ved **Klintehamn** paa **Gullands** Vestkyst, uden at der tabtes en eneste Mand. Øen, der var bleven afstaaet ved Bromsebrofreden, var endnu Danmark hengiven og erklærede sig for de Danske, der droge ind i **Visby** og tvang Guvernøren Grev **Oxenstjerna** til næste Dag at overgive Slottet **Visborg**. Ligesom Valdemar Atterdag havde Juel i tre Dage indtaget hele Øen, og i andre tre havde han ordnet hele dens Forsvarsvæsen paa en saa fortrinlig Maade, at den først ved Freden atter kom i de Svenskes Hænder. Han modtog Troskabsed af Indbyggerne, nedsatte den høje Told, som de Svenske havde paalagt, oprettede en Nationalvæbning og besatte Embederne med Indfødte. Landsdommer blev en Gullænder, **Thomas Wallenstein**, der var bosat i Kjøbenhavn, men nu var fulgt med Flaaden til sin Fødeø. Var en lignende Klogskab og Virksomhed bleven viist andensteds, hvor der gjordes Erobringer, da vare disse neppe atter blevne tabte!

Allerede den 4de Maj forlod Juel Visby og sloges den 25de og 26de Maj under **Bornholm** hæderlig med den dobbelt saa stærke svenske Flaade under Rigsraad, Baron **Lorentz Creutz**, ja tog endog et svensk Krigsskib, uden at han selv mistede saameget som en Baad. Derpaa forenede han sig med den hollandske Hjælpeflaade paa 11 Skibe under **Cornelius Tromp**, en Søn af den berømte Martin Tromp, der nu overtog Befalingen over den forenede Flaade som General-Admiral. Den bestod af 25 Linieskibe, 10 Fregatter, 5 Brandere og 7 mindre Skibe; den svenske derimod af 27 Linieskibe, 13 Fregatter, 11 Galioter og 4 Brandere. Creutz skulde efter Ordre undgaae Slag, men indhentedes ved Sydspidsen af **Øland**. Da vendte den svenske Underadmiral **Uggla** for at angribe; men idet Creutz vilde gjøre det samme med Admiralskibet **Stora Kronan** uden at stryge Sejlene, krængede det ranke Skib, der førte 128 Kanoner, men altfor lidt Ballast; i det samme kom en Stormbyge og kastede Skibet omkring, saa at Vandet strømmede voldsomt ind af Kanonportene og Lugerne, som man uforsigtig havde forsømt at lukke. Formodentlig er Lanternen i Krudtkamret bleven knuust ved Stødet; thi pludselig sprang Kronan i Luften med et forfærdeligt Knald, medens Skroget med Kanonerne sank paa 18 Favnes Dybde

ligeud for **Hultersta** Kirke paa Øland. Af dens Besætning paa henved 1000 Mand bleve kun 40 reddede.

Overadmiralens Ulykke forfærdede Svenskerne; de flyede paa nogle faa nær, deriblandt den tappre Uggla, Sverrigs dygtigste Søhelt. Tromp og Juel lagde sig hver paa sin Side af hans Skib **Sværdet**, men i tre Timer holdt Uggla Stand mod Overmagten. Endelig faldt hans Stormast, og han maatte stryge Flaget paa sit forskudte Skib. Da kom en hollandsk Brander og antændte det tværtimod Tromps Ordre; Uggla sprang i Luften og døde Heltedøden med sit Mandskab; kun 52 reddedes af 650. Jalt blev der taget 5 Skibe og ødelagt 5; de Svenske havde tabt over 4000 Mand, de Danskes Tab af Mandskab var derimod kun meget ringe.

I Anledning af den herlige Sejr anstilledes der med Grund Takkefester i Kjøbenhavn, og der blev slaaet en **Skuepenge**, paa hvis ene Side man seer Kongens Brystbillede, paa den anden Slaget og

Skuepenge.

Stora Kronan i det Øjeblik, det kantrede, med følgende latinske Indskrift: „Fromhed og Retfærdighed krone Sejren.“ Tromp blev til Belønning Greve og Ridder af Elefanten; men de hollandske Skibe havde dog ofte holdt sig tilbage i Kampen og havde lidt mindre end de danske. Juel var ogsaa med god Grund misfornøjet med at staae under den myndige og stolte Tromp.

Den heldige Landgang i Skaane var en Følge af Herredømmet tilsøs. Sverrig gjorde imidlertid de største Anstrængelser for at tilkæmpe sig dette og udrustede Flaader baade i Gøteborg og Stokholm. Allerede i Maj 1677 løb den mindre paa 11 Skibe ud fra **Gøteborg** under Admiral **Erik Sjøblad** og styrede mod Østersøen. Ved Efterretningen herom var Juel strax tilrede og angreb den den 1ste Juni søndenfor **Møen** med 13 Skibe. Skjøndt flere af hans Skibschefer, navnlig de hollandske, holdt sig udenfor Kampen, vandt han en fuldstændig Sejr; et svensk Skib blev ødelagt, 7 bleve tagne, deriblandt Admiralskibet **Amarant** med Erik Sjøblad selv, og 1600 Mand tagne tilfange. Den danske Flaade blev saaledes forøget med 7 Skibe, der førte 210 Kanoner. Den havde kun tabt 70 Døde og ikke et eneste Skib.

Den store svenske Flaade var den 9de Juni løben ud under Anførsel af Rigsraad **Henrik Horn**, der vel var anseet for tapper, men aldrig havde anført noget Skib og var aldeles ukyndig i Søvæsnet. Saa blottet var nu Sverrig for duelige Anførere tilsøs. Flaaden bestod af 36 Skibe med 1804 Kanoner, 6 Brandere og 12 Galioter; Besætningen var 9,000 Mand foruden 3,000 Soldater. Den danske Flaade havde Juel med den største Anstrængelse bragt til 25 Skibe med 1267 Kanoner, 6,500 Mand, 3 Brandere og 8 Galioter. Uagtet Fjendens store Overlegenhed ønskede Juel at angribe, deels fordi han kjendte den gode Stemning ombord i sine Skibe, deels fordi han ikke ønskede at dele Æren med den hollandske Hjælpeflaade, der var undervejs; og efter nogen Betænkning gav Kongen ham ogsaa Tilladelsen dertil gjennem hans Broder, den ædle og højhjertede Gehejmeraad **Jens Juel**. Det kom da til det navnkundige Slag i **Kjøgebugt** den første Juli 1677, der varede fra Kl. 4 om Morgenen til Kl. 1 om Middagen. Vinden var i Begyndelsen ugunstig for de Danske, men Juel forstod at tilintetgjøre den skadelige Virkning heraf, og desuden vendte den sig op ad Dagen imod Vest, saaledes som han selv strax i Begyndelsen havde antaget. Det lykkedes ham strax at gjennembryde den fjendtlige Linie, hvorved den kom i Uorden og adspredtes; men Kampen blev alligevel meget haard. De Svenske søgte især ind paa Juel, deres farligste

Fjende. Ser Skibe lagde sig om Admiralskibet **Kristian den femte**, der blev understøttet af den kjække Kaptejn **Drejer** paa Enighed og **Gedde** paa Neptunus, og som tilsidst blev saa forskudt, at der stod 5 Fod Vand i Lasten, og det maatte bringes til Kjøbenhavn. Juel begav sig da over paa **Frederik den tredie**, men ogsaa dette Skib maatte han forlade, da det kom i Brand, og gaae over paa **Charlotte Amalia**. Med dette jagede han efter den flygtende Fjende hele Natten igjennem ligetil om Morgenen Kl. 8 langt østen for **Ystad**. Sejren var ogsaa fuldstændig. De Svenskes Tab angives til 11 Linieskibe, 3 smaae Skibe, 3 Brandere, 4 Transportskibe, henimod 2000 Døde og Saarede og 3000 Fanger. For dette glimrende Udfald havde Juel kun offret 300 Døde og Saarede og ikke et eneste Skib.

Slaget i Kjøgebugt er den største og betydningsfuldeste Sejr, vor Søkrigshistorie kan opvise, og gjorde Juel udødelig ikke blot som Danmarks første Admiral, men stillede ham endog blandt Europas meest udmærkede Søkrigere. Den vækker vor højeste Beundring, hvad enten vi tage Hensyn til den fjendtlige Overmagt, eller til det ringe Tab, hvormed han vandt den glimrende Sejr, eller til de overordentlige Følger. De danske Kyster bleve reddede fra Landgang og Plyndring, hvortil man fandt Ordrer paa de erobrede Skibe; den svenske Flaade var saa ødelagt, at den ikke mere kunde vise sig i Østersøen, og den danske, der var bleven betydelig forøget ved de tagne svenske Skibe, herskede fuldstændig paa Havet.

Da Juel kom tilbage til Kjøbenhavn, vistes der ham den største og meest hædrende Hyldest baade af Konge og Folk. Han udnævntes til **Generaladmiralløjtnant** og kortefter til **Gehejmeraad** og **Ridder af Elefanten**; en Medaille blev præget med hans Brystbillede og Afbildning af Slaget, som de Officerer, der havde deeltaget deri, maatte bære paa Brystet. Flere andre Skuepenge bleve slaaede for at forevige Sejren. Paa den ene, der er den største, som nogensinde er slaaet i Danmark, og har en Værdi af henved 200 Speciesdukater, sees paa den ene Side tilvenstre en Haand, der række ud af Skyerne, med den latinske Overskrift: „Frelsens Dag", og ligeoverfor tilhøjre otte Børn, der dandse med Palmegrene i Hænderne, med den latinske Overskrift:

„De skulle fortælle Efterkommerne det“. Tillige findes der en Opregning af Juels vigtigste Sejre. Paa den anden Side fremstilles Slaget i Kjøgebugt med de Ord paa Latin: „Saaledes skal man stille Urolighederne i Østersøen“.

Medaille.

Kortefter ankom **Tromp** med den hollandske Flaade paa 17 større og mindre Skibe for at blive Vidne til Følgerne af den danske

Sejr, og havde nu Intet andet at gjøre, end i Forbindelse med Juel at ødelægge Egnen om **Kalmar** og **Øland**. Da man ikke længere havde ham nødig, og han desuden var meget vanskelig at komme tilrette med og ilde lidt af de danske Søkrigere, fik han sin Afsked; thi skrev Juel til Kongen: „Bliver Generaladmiral Tromp fra Flaaden, ville vi endnu formode, Noget til Eders Majestæts Tjeneste skal kunne udrettes; men hvis han kommer, saa kunne vi ret lidet Haab have; thi vi forudsee nok, at han tilligemed Hollænderne skal søge at gjøre Alting difficilt". En gavnlig Følge af Sejren i Kjøgebugt var det altsaa tillige, at den hollandske Indflydelse paa det danske Søvæsen for stedse ophørte.

I Løbet af 1678 deeltog Juel i Erobringen af **Rygen**, men søgte siden forgjæves at lokke Fjenden ud fra **Kalmar**; han maatte indskrænke sig til at ødelægge enkelte Skibe. En panisk Skræk havde grebet de Svenske; de ansaae Juel for uovervindelig. „De vare paa Sidstningen saa bange, at de næsten flygtede strax hver Gang, de saae de danske Skibe, og de danske Sømænds Navn var dem til Forskrækkelse." De danske Handelsskibe sejlede rolig omkring paa Østersøen, som om der slet ikke var Krig, men den dybeste Fred.

De Svenske havde under Krigen mistet over 70 Krigsskibe, hvoraf de 44 vare blevne erobrede af de Danske og de øvrige ødelagte. Den danske Sømagt havde indlagt sig en uforgængelig Berømmelse og var bleven en Gjenstand for Europas Beundring. Men Frugterne af de herlige Sejre berøvedes Danmark, deels formedelst det mindre heldige Udfald af Landkrigen, deels paa Grund af de ugunstige politiske Forhold. Frankrigs øvrige Fjender vare blevne trætte af den langvarige, blodige Krig og havde efterhaanden sluttet Fred. Snart stod Danmark alene tilbage, og det viste sig nu, hvor rigtig Griffenfelds klare Blik havde overskuet Forholdene, da han fraraadte Krigen, fordi at **Ludvig den fjortendes** Overlegenhed tilsidst vilde foreskrive Fredsbetingelserne. Danmark, der var i Besiddelse af Bahuslehn, Landskrona, Helsingborg, Gulland og Rygen, vægrede sig for at give alle disse Erobringer tilbage, hvilket Ludvig forlangte, da hans Forfængelighed ikke taalte, at hans Forbundne Sverrig led det mindste Tab. Men da det truede med en Krig med Frankrig, der lod Tropper rykke ind i **Oldenborg** og

Delmenhorst, maatte det svagere, eneſtaaende Danmark give efter og modtage en tvungen Fred, der afſluttedes med Frankrig den 2den September 1679 i **Fontainebleau,** med Sverrig den 26de September i **Lund.** Alle Erobringerne bleve tilbagegivne, og Hertugen af Gottorp ſkulde gjenindſættes i alle ſine Rettigheder. Dog fik de Danſke Tilladelſe til at medtage 16 Kanoner fra hver af de erobrede Fæſtninger! Dette var Udbyttet af den blodige Krig, der var begyndt i Haabet om at gjenerobre de ſkaanſke Provindſer, et Haab, der trods alle Anſtrængelſer og Sejre nu for ſtedſe maatte opgives!

Som en Følge af Freden og til dens Beſtyrkelſe fuldbyrdedes nu endelig Giftermaalet mellem Karl den ellevte og Prindſesſe **Ulrikke Eleonora,** der var blevet udſat ved Krigen, ſkjøndt Trolovelſen havde

Ulrikke Eleonora.

fundet Sted kort for dens Udbrud. Den 4de Maj 1680 blev hun overført fra Kronborg til **Helſingborg.** Herfra lod Karl hende afhente

og føre til Herregaarden **Skottorp** i Nærheden af Halmstad, hvor hans Hofpræst **Spegel** forrettede Vielsen den 6te Maj. Allerede før sin Ankomst til Sverrig havde den elskværdige Prindsesse vundet det svenske Folks Taknemlighed ved den Omhu, hvormed hun under Krigen havde antaget sig de svenske Fanger i Kjøbenhavn; som Dronning erhvervede hun sig dets Hengivenhed og Kjærlighed ved sin Nedladenhed, Mildhed og Velgjørenhed. Ofte søgte hun at formilde sin haarde Ægtefælle ved sine blide Forestillinger; men ofte krympede hendes bløde Hjerte sig under hans strænge Vrede. Allerede den 26de Juli 1693 døde hun i sit 37te Aar paa **Karlberg** Slot, savnet og begrædt af Folket, der velsignede hendes Minde:

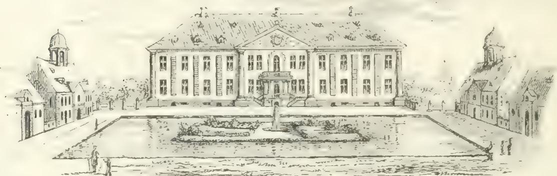
ett bygdenes ljus
en fröken så rar,
så from och gudfruktig
så sedig och tuktig,
i hushållet dugtig.

Ogsaa Kongen overgav sig til den dybeste Smerte og angrede, men for sildig, sin Kulde og Haardhed. Det syntes, som om han først ved hendes Dødsleje følte hendes sande Værd, og hvad han selv stod i Begreb med at tabe!

Den ædle **Niels Juel** virkede under Freden endnu længe til Hæder og Gavn for sit Fædreland. Ved den sidste Rigsadmiral Henrik Bjelkes Død blev han 1683 **Præsident i Admiralitetet** og gjorde som saadan mange Forbedringer i Bestyrelsen af Sømagten. Det indfødte Mandskab blev øvet, saa at det kunde afgive dygtige Søfolk og Befalingsmænd, som man især i Begyndelsen af Krigen haardt havde savnet; Nyboder blev nu først fuldstændig indrettet, og nye Krigsartikler gaves. Navigationsskolen modtog en ny, forbedret Indretning, og man begyndte nu først at udkaste danske Søkort over Farvandene, da de fremmede, som man hidtil havde benyttet, ofte vare upaalidelige. Havnen og Fæstningen **Kristiansø** paa Ertholmene ved Bornholm anlagdes 1684, da man havde faaet Nys om, at de Svenske havde isinde at bemægtige sig de herreløse Klippeøer og benytte dem i samme Øjemed. Siden Danmark havde tabt de skaanske Landskaber, havde det nemlig viist

sig nødvendigt at have en Havn paa denne Side, og Bornholms Kyster kunde ikke afgive nogen saadan. Havnen ved Kjøbenhavn opmuddredes, og af Opfyldningen dannedes **Nyholm** 1685, da **Gammelholm** ikke længere var tilstrækkelig; en Dokke anlagdes, som man hidtil havde savnet, og Flaaden holdtes i en ypperlig Stand, da den stedse forøgedes med nye Krigsskibe, der byggedes paa Værfterne.

Saaledes vedblev Juel stedse at virke for den Flaade, hvis Berømmelse han havde skabt, og som var hans Glæde og Stolthed. Sine gamle Dage tilbragte han for det meste paa **Thorseng** paa **Valdemars-**

Valdemarsslot.

slot, som Kristian den fjerde havde ladet opbygge for sin Søn Valdemar Kristian 1629 istedetfor det gamle **Kjerstrup,** og hvis Gods Juel 1678 tilkjøbte sig af Kongen for sine tilgodehavende Priispenge. Slotsbygningen selv og en stor Deel af Øens Ejendomme tilkjøbte han sig efterhaanden af de private Ejere, og af det Hele blev der oprettet et Stamhuus for hans Efterkommere, i hvis Eje det endnu er. Desuden besad han **Eriksholm** og **Totterupholm**. Af sine Bønder var han saa elsket for sin Mildhed og Retfærdighed, at de kaldte ham den gode Hr. Niels Juel eller den gode gamle Ridder. Hans ædle Sind afprægede sig i hele hans Liv. Hans Gudsfrygt var uskrømtet; aldrig hørte man en Ed af hans Mund, og tillod Nogen sig saadant ved hans Bord, da maatte han betale en Bøde til de Fattige. Aldrig bragte han sine Bedrifter paa Tale; fremdrog Andre dem, da gav han Gud alene Æren. Med Tarvelighed forbandt han Uegennyttighed og Gavmildhed. Ligesom i Krigen, var han ogsaa i Freden en Pryd for sit Fædreland.

Endnu engang blev hans Ro afbrudt, da han 1683 maatte ud med Flaaden i Østersøen, paa Grund af Stridigheder med Sverrig, der understøttede den gottorpske Hertugs Sag og truede med Krig. Det samme gjentog sig 1689, men uden at det kom til Fjendtligheder. Siden levede den gamle gjæve Helt i sin Families Skjød og var i Besiddelse af sin usvækkede Kraft, indtil han 1693 var saa uheldig at brække en Arm ved en Tjeners Uforsigtighed. Vel helbrededes Skaden; men fra den Tid vaklede hans Helbred, og omsider kastedes han paa Sygelejet. Med en sand Kristens Rolighed saae han sin Opløsning imøde og hensov, omgiven af sine Kjære, den 8de April 1697 i sin Gaard paa Kongens Nytorv ligeoverfor det nuværende Skuespilhuus, da han kun manglede en Maaned i at fylde sit 68de Aar. Hans Liig blev bisat i **Holmens Kirke** i en forgyldt Kobberkiste, der er prydet med Indskrifter og Afbildninger af hans Søsejre. Paa Væggene i Kapellet findes hans Brystbillede, udhugget i **Marmor**, 8 **Marmor**=Basreliefs, der fremstille hans vigtigste Sejervindinger med Vers, og fra Loftet hænge endeel Faner, der nu næsten ere hensmuldrede. Her hviler ogsaa foruden hans Søn **Knud Juel** og hans Svigersøn Støvet af hans ædle, højhjertede Hustru **Margrete Ulfeld**, en Datter af Knud Ulfeld til **Svenstrup**. Juel havde ægtet hende 1661, skjøndt hun hørte til den ved Hoffet ilde ansete Familie, og han kom ikke til at angre sit Valg. I 36 Aar levede de et lykkeligt Ægteskab, der velsignedes med en Søn og to Døttre. Naar Juel skulde drage i Krigen, sagde den fædrelandsksindede Kvinde ved Afskeden, at hun heller vilde see ham død, end uden Sejr. Hendes Velgjørenhed satte sig et varigt Minde i det adelige **Jomfrukloster i Roskilde**, som hun stiftede i Forening med **Birgitte Skeel**, og hvortil hun skjænkede sin Gaard i Byen, endeel Jordegods og 8000 Rdlr. i Penge. Hun overlevede sin Ægteherre i 6 Aar og døde den første Maj 1703.

Juel er en af Danmarks ædleste Sønner. Vel understøttedes han baade i sin krigerske og fredelige Virksomhed af dygtige Mænd, som Broderen, den sindige Præsident i Admiralitetet **Jens Juel**, og Admiral **Henrik Span**; men Hæderen for de meest glimrende Sejre, de danske Vaaben have vundet tilsøs, skyldes dog afgjort hans Iver og Duelighed.

Aldrig blandede han sig i Hoffets Rænker; Historien kjender ingen Plet, der fæster sig til hans Minde, men fremstiller ham som en af sin Tids reneste og ædleste Karakterer, elskende Familielivet ved den huuslige Arne

Jens Juel.

og smykket med dets Dyder. Derfor har Kingo med Rette sat under hans Billede:

En Mand af gammel Dyd og dansk Oprigtighed,
af Ja og Nej og hvad man godt og ærligt veed.
Hans Sjæl den er hos Gud, hans Been i denne Grav,
hans Navn i Minde, mens der findes Vand i Hav.

Griffenfelds Ophøjelse og Fald, Fængsel og Død.

Havde Danmark under Kristian den femte besiddet en duelig Hærfører, da havde det været rigt paa virkelig store Mænd i alle Hovedretninger. Ligeoverfor Niels Juel som Søhelt staaer **Griffenfeld** som

udmærket Statsmand; men han var ikke saa heldig i Længden at kunne nyde den samme Anerkjendelse.

I Begyndelsen stod Schumacher saa højt i den unge Konges Gunst, at han ikke fulgte Faderens Raad, langsomt at gjøre en stor Mand af ham, men hurtig lod ham stige fra det ene Ærestrin til det

Griffenfeld.

andet. Allerede den 23de Februar 1670 blev han udnævnt til **Gehejmestatssekretær**, et saare vigtigt Embede, hvorved han fik en meget betydelig Indflydelse paa hele Statsstyrelsen; thi han skulde nu udkaste alle Dokumenter, der forelagdes Kongen til Underskrift, og udfærdige alle Kongens Bestemmelser. Den første Maj 1671 blev han udnævnt til **Gehejmeraad** med 3000 Rdlr. i aarlig Løn, og den 15de Juli samme

Aar blev han optagen i den danske Adelstand under Navn af **Griffenfeld** og tilskjødet **Sembs** Hovedgaard, nu Jarlsberg, med endeel tilliggende Gods ved Tønsberg i Norge, som blev oprettet til et **Stamhuus** „for ham og alle hans ægte Descendenter til et stedsevarende kongeligt Naadestegn". Den 11te Oktober s. A. blev han Ridder af **Danebrogen,** den 27de April 1673 Befalingsmand over Tønsberg Amt, Ridder af **Elefanten, Danmarks Riges Storkantsler** og ophøjet i **Grevestanden;** af hans Stamhuus i Norge blev der oprettet Grevskabet **Griffenfeld,** og i hans grevelige Vaaben blev der sat en kronet **Guldgrif,** holdende en Hellebarde. I Aaret 1674 blev han **Præsident i Højesteret og Patron for Kjøbenhavns Universitet.** Han var nu den egentlige Sjæl i hele Regeringen, og Kongen udtalte ved flere Lejligheder paa den meest smigrende Maade sin ubegrændsede Tillid til ham og sin Anerkjendelse af hans udmærkede Dygtighed. Ogsaa fremmede Fyrster udtalte deres Beundring; Ludvig den fjortende kaldte ham „en af Verdens største Ministre"; den tydske Kejser gjorde ham til Rigsgreve, og Kurfyrsten af Brandenborg lovede at hjælpe ham til at erholde Rygen som Rigsfyrstendømme.

Hans betydelige Indtægter satte ham istand til at omgive sig med en fyrstelig Pragt og erhverve sig betydelige Ejendomme. Foruden sit Grevskab i Norge besad han **Aakjær** i Jylland, som han 1674 gav **Henrik Bjelke** tilligemed en Sum Penge for hele **Samsø;** herefter kaldtes han paa kongelig Befaling **„Herre til Samsø, Brattingsborg og Visborg",** skjøndt de to sidste kun vare Ruiner af gamle Borge. Endnu 1758 saae man hans Vaaben i Besser og Traneberg Kirker paa Samsø. I Sjælland ejede han **Lindemark,** i Holsteen **Kaltenhof** nærved Hamborg. Hans prægtige Gaard i Kjøbenhavn laa der, hvor nu **Postgaarden** findes siden 1780, altsaa tæt ved Siden af hans Fødested, og han tilkjøbte sig desuden en Mængde Ejendomme og Grunde mellem Kjøbmagergade og Peder Madsens Gang.

Tilvisse fortjente Griffenfelds Duelighed store Belønninger; thi de Fortjenester, som han indlagde sig af Kongen og Riget, vare særdeles betydelige. Han var den egentlige Leder af hele Regeringen, den der befæstede Enevælden og ordnede Kollegierne. Hans kloge Statsmandsvirk-

somhed, navnlig med Hensyn til den oldenborgske Arvesag og den skaanske Krig, have vi allerede omtalt. Med Hensyn til den nye **Lovbog** havde han et Overtilsyn og sørgede for, at Udarbejdelsen blev overdragen et mindre Antal af duelige Retslærde, for at den fornødne Eenhed lettere kunde opnaaes. Et **Kommercekollegium** blev oprettet 1670 for at hæve Danmarks Handel, og samme Aar fornyedes det **ostindiske Handelsselskab**, der fik Eneret paa Handelen ligefra Kap østpaa til China. Et **vestindisk** Handelsselskab oprettedes 1671, og Øerne **St. Thomas** og **St. Jan**, der allerede vare tagne i Besiddelse under Frederik den tredie, erhvervedes nu først fuldkommen, da Englænderne 1672 og Spanierne 1675 erkjendte Danmarks Ejendomsret til dem. Ogsaa bidrog Oprettelsen af de saakaldte **Defensionsskibe** eller Skibe, der byggedes efter Regeringens Mønster saaledes, at de i Krigstider kunde bruges som Krigsskibe, betydelig til at oplive Handelen paa fjerne Lande. Allerede Kristian den fjerde havde 1621 anbefalet saadanne Skibe og siden tilstaaet dem vigtige Forrettigheder for at fremkalde deres Brug; men Sagen var siden kommen i Forfald. En ny Færgefart aabnedes 1674 mellem Aarhuus og Kallundborg. For **Videnskaberne** viste Griffenfeld som Universitetets Patron en fortrinlig Omsorg. Han ordnede og forbedrede Universitetets Indtægter, indrettede den 17de Marts 1675 den **philosophiske Examen**, overværede selv Disputereøvelserne og fik Kongen og Hoffet til ofte at gjøre det samme. De theologiske Kandidater, der søgte Befordring, maatte prædike for ham i **Nikolai** Kirke, for at han selv kunde faae Begreb om deres Dygtighed, og han optegnede da strax Bedømmelser over dem, hvoraf vi endnu have Kopier. Kun den Duelige fandt Forfremmelse og gavmild Understøttelse. Videnskaberne have aldrig havt en varmere Ven og Beskytter end ham, hvem Gabel kaldte „einen Ausbund aller Gelehrtheit", og under hvis Portræt Lurdorf skrev paa Latin: „Gaa til Romerstaten og til dine græske Genier, o Oldtid! Vi sætte dette Hoved mod alle dine Seklers Mænd!" En lignende Anerkjendelse fandt han i Udlandet; **Oxforderuniversitetet** ophængte hans Portræt blandt sine store Mænds og sendte ham som Hædersgave en Sølvpokal, der vejede 20 Pund, hvilken han skjænkede til Kjøbenhavns Universitet, i hvis Eje den endnu fandtes 1787.

Fyrster og Lærde kappedes om at vise ham Udmærkelse og Højagtelse; selv den mægtige franske Konge udtalte „sin ubegrændsede Agtelse for hans Fortjenester". Hans egen Konges Naade gik endog saavidt, at han tiltænkte ham en kongelig Prindsesse tilægte, da hans Hustru, den elskværdige **Katrine Nansen**, Hans Nansens Sønnedatter, allerede var død den 18de Maj 1672, efter halvandet Aars Ægteskab, i Barselseng med en Datter, der efter Dronningen fik Navnet **Charlotte Amalia**. Det var Prindsesse **Luise Charlotte** af Augustenborg, der nu blev udseet til hans Gemalinde; Brylupsdagen var allerede bestemt, og Prindsessen var paa Rejsen til Kjøbenhavn endog kommen til **Korsør**, da hun pludselig vendte om igjen. Aarsagen er ubekjendt; man formodede, at Griffenfeld havde betænkt sig, og at Grunden hertil skulde have været hans Kjærlighed til Dronningens Kusine, Prindsesse **Charlotte Amalia** af **Taranto**, der nedstammede fra den ansete franske Adelsslægt **la Tremouille** og dengang opholdt sig ved det danske Hof. Saameget er vist, at den forsmaaede Prindsesses Fader, Hertug **Ernst Gynther**, og hendes Fætter, Hertug **Johan Adolf af Pløen**, fra den Tid nærede et uudslukkeligt Had til Griffenfeld og ikke hvilede, forend de havde faaet ham styrtet.

At Griffenfeld ved sin hurtige og overordentlige Ophøjelse vakte megen Misundelse, er Lykkens sædvanlige Lod. Den gamle Adel betragtede hans Stigen som et Indgreb i sine Rettigheder, da den hidtil havde beklædt alle de højeste Embeder, og den harmede sig over, at han, for at bringe Ligevægt mellem Stænderne, søgte at hæve Borgerstanden og foretrak duelige Borgerlige til Embeder for uvidende Adelige. I Generalernes Øjne var det ligeledes en Forbrydelse, „at Sværdet skulde styres af Pennen", og at de selv i Felten, navnlig ved Wismar, følte sig stillede i Skygge af hans overlegne Dygtighed. **Gyldenløve** hadede ham, fordi han havde faaet et ufordeelagtigt Forlig med den gottorpske Hertug, som Gyldenløve havde sluttet, omstyrtet; men især var han forbittret paa ham, fordi han havde faaet ham fjernet fra Kjøbenhavn og sendt som Statholder til Norge, da han forledte Kongen til Udsvævelser, til forklædt at besøge Værtshuse om Natten o. s. v. Hertugen af **Pløen** og de tydske Adelsmænd **Ahlefeld**, **Ahrensdorf**, **Knuth** og **Hahn** saae

ham gjerne styrtet, for at de selv kunde komme til at herske; ligeledes den brandenborgske Gesandt **Kristoffer Brandt**, der paa Grund af Griffenfelds Klogskab ikke kunde drive sin Herres egennyttige Planer igjennem ved Hoffet. Kurfyrsten skal endog have været saa forbittret paa Griffenfeld, at han ikke kunde tænke paa ham uden at faae et Anfald af sin Podagra. Hans Gesandt Brandt forstod at vinde Kongens Frille Jomfru **Moht**, der var ugunstig stemt mod Griffenfeld, fordi han var paa Dronningens Side. Saaledes dannede der sig efterhaanden en farlig Sammensværgelse, der grundlagdes, da Hertugen af Pløen, Ahlefeld og Gyldenløve udskare deres Navne med Deviser i et Træ ved **Glyksborg**, under hvilket de havde spiist sammen og lagt Planer til at styrte Griffenfeld.

Saamegen Indflydelse blev ikke uden Virkning paa den svage Konge. Maaskee har Griffenfeld ikke altid været forsigtig, men af sin Stolthed ladet sig forlede til saadanne dristige Handlinger, som at beholde Hatten paa i Kongens Nærværelse og kjøre med sin Vogn ligeind i Slotsgaarden, istedetfor at holde ved Slotsporten ligesom de andre høie Embedsmænd. Hans Fjender benyttede naturligviis Alt til at sværte ham hos Kongen, der i **Rendsborg** den 21de August 1675 opsatte endeel Besværingspunkter, som han tilstillede Griffenfeld, og hvis Hovedindhold var, at Kantsleren tiltog sig mere Magt, end Kongen ønskede, og derfor maatte tage sig i Agt for Fremtiden. Da Griffenfeld vilde retfærdiggjøre sig mundtlig, afbrød Kongen ham og erklærede, at han skjænkede ham alt Forsvar. Efter den Tid viste han ham endnu megen Naade, især efter Wismars Erobring; men snart skiftede han atter Sind og tog ikke i Betænkning at opoffre den Mand, der havde gjort ham og Riget de største Tjenester.

Da Griffenfeld om Morgenen den 11te Marts 1676 efter Sædvane kom op paa Slottet, traadte Ahrensdorf ham imøde i Drabantsalen og erklærede, at han havde kongelig Ordre til at føre ham over i **Bibliotheket**. „Er det Kongens Ordre, da maa jeg adlyde," udbrød Griffenfeld bestyrtet og fulgte ham derhen. Om Aftenen blev han berøvet sin Kaarde, sine Ordener og Kongens Portræt, som han stedse bar hos sig, og i en Baad, der var fyldt med bevæbnede Sol=

dater, fort paa Kanalerne hen til **Kastellet**, hvor han blev indsat i en af Barakkerne. Alle hans Papirer bleve førte op til Slottet, og hans fireaarige Datter udstødtes af hans Gaard; men hun blev modtagen af den brave **Jørgen Bjelke**, der endog samme Dag gik op til Kongen og indlagde en varm og djærv Forbøn for Griffenfeld, „der havde styret Rigets Anliggender paa den forsvarligste Maade;" men det var saa langt fra, at hans Ord bleve hørte, at han endog kortefter maatte forlade Hoffet og Hovedstaden. De taabeligste Rygter udspredtes om den faldne Yndlings Forbrydelser og ledsagedes, som sædvanlig ved saadanne Tilfælde, af en Mængde haanende Smædeviser, der falbødes paa Gaderne.

I Kastellet var Fangen i mere end to Maaneder berøvet Brugen af Pen og Blæk og al Forbindelse med Andre. Først den 14de April begyndte Forhørene, der lededes af en tydsk Eventyrer, Advokat **Otto Mauritius**, en slet Mand, der skal være bleven indkaldt til dette Brug. De vigtigste Beskyldninger vare, at han havde modtaget Pengesummer af fremmede Magter og solgt Præstekald. Griffenfeld gjendrev dem med Klarhed i et ypperligt Indlæg, skjøndt man havde nægtet ham en Defensor og Afbenyttelsen af de nødvendige Papirer; han maatte altsaa svare efter Hukommelsen. Kongen selv vilde ikke modtage noget Bønskrift fra ham, harmfuld, siges der, over en Yttring, der var funden i en af hans Almanakker eller Dagbøger: „Kongen svarede Gesandten som et Barn."

Den 26de Maj faldt Dommen i den nedsatte **Kommission**, i hvilken man havde samlet hans værste Fjender, der vare saare villige til at følge Hoffets Ønske. Hans grevelige Vaaben skulde sønderbrydes af Bøddelen, hans Formue inddrages, og han selv skulde til Skarpretteren overleveres for at miste sit Hoved. Men kun de 10 af Dommerne underskreve denne uretfærdige Dom; de 2 andre, den retskafne **Kristen Skeel** og Professor **Rasmus Vinding**, der ogsaa vare Griffenfelds Uvenner, erklærede, at de ikke kunde finde ham skyldig og vægrede sig for at underskrive. Af dem, der underskreve Dommen, havde flere været hans Venner paa Skrømt og havde modtaget væsentlige Tjenester af ham. I Følelsen heraf skrev han med sin Diamantring paa Ruden i sit Fængsel:

Da Verden blev mig vred, da lærte jeg at kjende
for Alvor først min Gud, mig selv, min Ven, min Fjende;
min Fjende var mig gram, min Ven var svigefuld,
jeg selv var skrøbelig — Gud blev alene huld.

Man har lagt Mærke til, at Hævnens Straf ramte alle hine 10 uretfærdige Dommere. Nogle døde i Samvittighedsnag, som **Peder Lassen**, **Konrad Hesse**, **Peder Resen** og **Titus Bülche**; de Andre, nemlig **Korfits Trolle** til Sandholt, **Ove Juel** til Villestrup, **Thomas Fincke** til Lejregaard, **Ejler Holk** til Holkenhavn, Assessor **Henrik Mathesius** og **Ahrensdorf** gik det siden ilde paa forskjellige Maader. Anklageren Doctor **Mauritius** havde ingen bedre Skjæbne. Endnu i Løbet af 1676 blev han anklaget for de samme Forbrydelser, som han havde paalöjet Griffenfeld, nemlig landsforræderisk Brevverling og Meened, endvidere for Falsk, da han havde efterskrevet flere højtstaaende Personers Navne. Ved Højesteret blev han dømt til at miste sin højre Haand tilligemed Ære, Liv og Gods, men blev benaadet mod evigt Fængsel paa **Hammershuus**, hvor han senere skal være omkommen i Elendighed. Saaledes gik det fuldstændig i Opfyldelse, hvad Griffenfeld havde tilskrevet sine Dommere: „Betænker, at den Grund, I betræde, vil raabe Hævn over Eder. Den guddommelige Straf kommer undertiden sildig, men sikkert, og jo sildigere den kommer, desto sikkrere og haardere vil den ramme."

Forgjæves gjorde hans fromme Moder, der stedse havde sørget ved Efterretningerne om Sønnens Ophøjelse, tilligemed sin fireaarige Sønnedatter Knæfald for Kongen og anraabte om Naade; forgjæves skulle Dronningen og Enkedronningen have indlagt Forbøn for ham; den 6te Juni om Morgenen Klokken 6 blev han ført ud til Retterstedet foran Kirken i Kastellet. Med frejdigt Mod gik han Døden imøde, og aldrig viste hans Sjælsstorhed sig klarere end i dette Øjeblik. Med Fasthed vendte han sig mod de Tilstedeværende, løftede sine Hænder mod Himlen, krævede Gud til Vidne paa sin Uskyldighed og erklærede højtidelig, at han aldrig havde tænkt paa at handle imod Kongens og Landets Fordeel. Til Bekræftelse herpaa vilde han gjerne døe, og hermed anbefalede han Gud sin Sjæl. Derpaa kastede han sig paa Knæ

og bad med kristelig Sindsro en inderlig Bøn. Selv bandt han sit Haar op og opmuntrede Skarpretteren til uden Frygt at gjøre sin Pligt, idet han vægrede sig for at bindes for Øjnene. Allerede havde han givet det bestemte Tegn ved at række Haanden i Vejret, og Sværdet var løftet for at slaae til; da traadte pludselig Generaladjutant **Schack** frem og raabte: „Pardon i Kongens Navn!" Ved at høre disse Ord udbrød Griffenfeld i hæftig Bevægelse: „Den Herre Jesus forlade Eder det! Mit Hjerte var rede til at døe; men jeg takker min Gud og min Konge!" Med Møje rejste han sig op, men da han hørte, at Dommen kun var formildet til evigt Fængsel, udbrød han i Smerte over den lidte Mishandling: „Denne Naade er haardere end Dommen." Han bad Schack om at skaffe ham den ringeste Korporalsplads; hellere vilde han tjene Livstid som Soldat, end hensmægte sine ulykkelige Dage i evigt Fængsel.

Han blev nu ført tilbage i sit Fængsel, hvor han forblev i 4 Aar. Imidlertid deelte hans Fjender Rovet efter den Faldne. **Gyldenløve** fik Grevskabet i Norge, **Jomfru Moht** Samsø. Af alle hans Ejendomme blev der kun anviist en Værdi af omtrent 48,500 Rdlr. for hans Datter. Hans Paarørende, Broderen **Albrekt**, der var udnævnt til Schoutbynacht og adlet under Navnet **Gyldensparre**, Svogeren **Bagger**, Biskop over Sjællands Stift, og Gesandten ved det franske Hof **Henning Mejer**, der var gift med Griffenfelds Kusine og adlet under Navn af **Mejerkrone**, forbleve dog i deres Embeder; kun Svogeren **Jørgen Fog**, Borgermester i Kjøbenhavn, blev afsat og forviist til Jylland, hvor han døde i Aarhuus 1685.

At en saa udmærket Mand blev behandlet saa skaanselsløst, vakte saavel i Folket som udenlands stor Forbavselse og Uvillie. Den paafølgende ufordeelagtige Fred til Lund, meente Mange, vilde være bleven anderledes, dersom Danmark ikke havde mistet hans Statsmandsdygtighed. Skjønt Ludvig den fjortende var Danmarks Fjende, kunde han dog ikke afholde sig fra at ytre med Bitterhed, at de Danske nok ikke kunde lide kloge Folk. Det varede heller ikke længe, inden at Kongen savnede sin duelige Raadgiver, som han havde opoffret for uduelige Yndlinge. Da man engang i Statsraadet ikke kunde komme tilende med en lang Raad-

slagning, udbrød han misfornøjet: „Griffenfeld ene kjendte bedre mine Staters sande Gavn end hele mit Raad tilsammen!“ Da baade den ædle Prindsesse **Ulrikke Eleonora** før sin Afrejse til Sverrig og siden Prinds Jørgens Gemalinde, den senere Dronning **Anna** af England, havde virket for hans Løsladelse, begyndte hans Fjender med Grund at frygte for, at han atter kunde komme til Naade. De hvilede ikke, forend de atter havde stemt den uselvstændige Konge fjendtlig mod ham og faaet ham til at give Ordre til, at Griffenfeld skulde sendes til **Munkholm** Fæstning paa en Klippe udenfor **Trondhjem**. Istedetfor at blive frigiven, som hans Venner haabede og som Rygtet allerede havde udbredt i Hovedstaden, blev han den 16de Maj 1680 ført til **Rungsted**, og derfra ombord i et Skib, der efter 4 Ugers stormfulde Sejlads bragte ham til hans sørgelige Bestemmelsessted.

Her blev han i sin kraftigste Manddom, ikkun 45 Aar gammel, levende begravet med sine store Aandsevner, der endnu i saa mange Aar kunde have virket til Fædrelandets Gavn og Hæder. Han indespærredes i et koldt Værelse, der ikkun havde et lille Vindue, og blev undertiden behandlet meget haardt. Tiden fordrev han med at nedskrive sine Tanker i forskjellige Sprog, læse Hebraisk og andre Videnskaber med Kommandantens Søn og undervise sin Tjener, en norsk Bondedreng ved Navn Peder, i hans Kristendom. Men da **Peder Krog**, en Slægtning af Jomfru Moht, 1688 blev Biskop i Trondhjem, blev Griffenfelds Stilling betydelig forværret. Hans Papirer bleve „efter højere Ordre“ undersøgte, og Biskoppen, „et Menneske af en uhørlig og nedrig Ondskab,“ skildrede dem i sin Indberetning som saa farlige, at man berøvede ham Brugen af Pen og Blæk. Den arme Fange maatte da hjælpe sig paa andre Maader. Snart ridsede han Vers og Tankesprog med sin Diamantring paa Vinduesruderne eller med Kul paa Væggene, der i kort Tid bleve bedækkede med Indskrifter; snart skrev han med Blystumper, som han tog af Vinduet, i Randen af sine Bøger, eller ridsede paa Bindet med en Knappenaal. Han kom aldrig uden for Fængslet, og halvhundrede Aar efter hans Død kunde man endnu see de dybe Spor af hans Fodtrin i Gulvet. I det tykke Egetræesbord fandtes et rundt Hul, der var slidt af hans Albue, naar han sad ved Bordet og

støttede Hovedet mod sin Arm. Dog bukkede hans stærke Sjæl ikke under i Elendigheden; med Hengivenhed bar han sin Skjæbne og søgte ydmyg sin Trost i Gudsfrygt, ligesom sin Lidelsesfælle Eleonora Kristine. Da hun 1685 var bleven løsladt af sit Fængsel, nærede hans Venner Haab om hans Befrielse, saameget mere, som Kongen samme Aar besøgte Norge og kom til Trondhjem. Uagtet han opholdt sig her i nogen Tid, synes han dog med forunderlig Tankeløshed reent at have glemt Fangen, og hans Omgivelser, hvoriblandt Gyldenløve befandt sig, skulde nok sørge for at adsprede ham og vende hans Sind i andre Retninger. Hans Nærværelse foraarsagede snarere Griffenfeld nye Ydmygelser. Imidlertid blev hans Fængsel dog siden noget mildere, da Oberstløjtnant **Kyhn** var bleven Kommandant, der tillod ham at brevverle med sin Familie, erholde Bøger og andre Ting tilsendte fra den og modtage Besøg af Disciplene i Trondhjems Skole, der kom over for at overhøres af ham.

Først da hans Helbred var blevet ødelagt ved 18 lange Aars Ophold i det usunde Fængsel, blev der for Alvor tænkt paa hans Frihed. Kongen led ogsaa af hyppige Sygdomsanfald, og hans Sjælesørger **Peder Jespersen**, der som ung Kandidat var bleven befordret af Griffenfeld paa Grund af sin Duelighed, benyttede Lejligheden ved et af sine Sygebesøg til at forestille ham, at „Griffenfelds Arrest var for haard, og at han burde komme ud, da han var meget svag." Kongen svarede blot: „Hans Uvenner have styrtet ham," og lod opsætte en Ordre om at han maatte begive sig til sin Datter, der 1688 var bleven gift med Baron **Frederik Krag** til **Steensballegaard** ved Horsens. Den 63aarige Fange var imidlertid for svag til at kunne foretage sig den lange Rejse og tog derfor i Slutningen af Efteraaret 1698 over til Trondhjem, hvor han blev plejet i den nuværende Klingenbergs Gaard af den forrige Kommandants Datter, Fru **Anna Kyhn**. Her var han næsten bestandig sengeliggende og led meget af Steensmerter, indtil han omsider døde den 11te Marts 1699 om Morgenen Klokken 9, netop Aarsdagen 23 Aar efter at han var bleven fængslet paa Kjøbenhavns Slot.

Liget blev senere ført ned til Danmark og bisat i Kragernes Begravelseskapel i **Vær** Kirke ved Horsens, hvortil ogsaa hans Hustrues

var bleven flyttet fra det griffenfeldske Kapel ved Helliggejstes Kirke. Datteren **Charlotte Amalia** overlevede ham kun 4 Aar og døde 1703. Der fortælles, at hun lod Laaget tage af Kisten, for dog engang at see sin Faders afsjælede Legeme, men at Synet deraf angreb hende saa voldsomt, at hun nedkom for tidlig og strax efter døde. Fra hende, Griffenfelds eneste Barn, nedstamme den nuværende Besidder af Steensballegaard, Baron Krag-Juel-Vind-Arenfelt, Rantzauerne til Rosenvold ved Vejle og Frederikslund i Fyen, Sehested-Juel til Ravnholt i Fyen, Fryserne til Frysenborg og Braherne til Brahesminde i Fyen.

Griffenfelds Navn er forsvundet med ham, men Danmark har opbevaret det blandt sine ypperste Sønners og hædret den haardt Forurettedes Minde. I Skoven ved Jægerspriis rejstes hans Mindestøtte blandt de andre udmærkede danske Mænds; Bogstaverne C og A betegne de latinske Ord condemnatus og absolutus, nemlig at han er bleven dømt, men frikjendt af Efterverdenen. Neppe har Danmark nogensinde frembragt en Mand, der var udrustet med fortrinligere Aandsevner, med større Kundskaber, Klogskab og Duelighed. Ved disse herlige Egenskaber hævede han sig fra simpel borgerlig Stand til den højeste Stilling, en Undersaat kan beklæde. Har han end fejlet — thi ogsaa Solen har sine Pletter — det være nu af Ærgjærrighed, denne store Aanders sædvanlige, men farlige Ledsager, ja maaskee endogsaa af Pengebegjærlighed, saa vare disse Fejl dog ringe ligeoverfor hans udmærkede Fortjenester, ringe i Forhold til hans grusomme Straf. Det staaer dog fast, som hans Gravskrift fortæller, „at hannem uformodentlig ved onde Menneskers Forebringende blev hans Konges Naade berøved". Ingen har virket mere trofast for sit Fædrelands Gavn og for Befæstelsen af den Krone og Enevælde, for hvilken han selv blev et Offer. Ingen led heller mere ved hans Fald end hans utaknemlige Fædreland; ja selv den svage Konge savnede ham, der glemte, at

da den ædle Grif han stækked,
han sin egen Vinge knækked.

De gottorpske Stridigheder. Indre Foranstaltninger. Thomas Kingo, Ole Rømer. Yttringsufrihed og Troestvang. Kongens Død.

Efter Freden til Lund var Kristian den femtes Regering fredelig, naar man undtager nogle Stridigheder med den gottorpske Hertug og Hamborg. Ifølge Fredsbestemmelserne skulde **Kristian Albrekt** rigtignok indsættes i sine Lande og Rettigheder; men da han ikke vilde antage Kongens Fordringer med Hensyn til Fællesregeringen og Krigsomkostningerne, erklærede denne i Maj 1684 den gottorpske Deel af Slesvig for et forbrudt Lehn og lod det anden Gang besætte. For at bevise, at Slesvig var et dansk Land, forsamlede han 1685 det slesvigske Ridderskab og lod det underskrive et Diplom, hvorved det skilte sig fra det holsteenske og anerkjendte Kongen af Danmark for sin eneste suveræne Herre. Paa samme Tid oprettedes der paa Gottorp en egen Overret og et Overkonsistorium for Slesvig. Men Kongen manglede nu sin trofaste Støtte Griffenfeld og havde ikke Kraft og Klogskab til at fuldføre det Værk, han havde begyndt, i hans Aand. Rigtignok kunde Hertugen ikke længere vente Hjælp fra Frankrig, der 1682 havde skilt sig fra Sverrig og sluttet Forbund med Danmark, og Striden kunde fra hans Side kun føres med hæftige Skrifter; men da flere Magter, Kejseren, Brandenborg og Saxen, toge sig af hans Sag, sluttedes der under deres Mægling den 20de Juni 1689 et Forlig til **Altona**, hvorved Hertugen atter erholdt sin Deel af Slesvig tilbage som suveræn Fyrste. Siden Rendsborgerforliget havde han levet som Privatmand i trange Kaar i **Hamborg**; nu først kunde han efter 13 Aars Fraværelse vende tilbage til **Gottorp**, hvor han siden levede i Fred og Ro. Men efter hans Død 1694 indtog hans 24aarige Søn, den stridbare og hævnlystne Hertug **Frederik den fjerde**, strax en truende Stilling, da han aabenbart trodsede Danmark ved at slutte Forbund med Sverrig, tage svenske Tropper i sin Tjeneste, ægte Karl den tolvtes Søster **Hedvig Sofia** og opføre Skandser, som Kongen dog strax lod sløjfe. Spændingen var just paa det Højeste, og Krigen truede med at udbryde, da Kongen døde. Ligeledes førtes der langvarige Stridigheder med **Ham**=

borg, der vægrede sig for at hylde Kongen. Ved et Forlig til **Pinneberg** 1679 nødtes Hamborgerne til at love en Udbetaling af 220,000 Rdlr.; men da Striden fornyedes og Hamborg indesluttedes af en dansk Hær og Flaade, bragte Kurfyrsten af Brandenborg ved sine Trusler Kongen til at lade sig nøje med Bestemmelserne i det pinnebergske Forlig. Med saa liden Hæder og Fordeel endtes altsaa disse kostbare Stridigheder, der fra dansk Side vare begyndte mere i Tillid til Magten end til den retfærdige Sag. Det var klart, at man haardt savnede Griffenfelds Klogskab og Dygtighed som Statsmand.

Iøvrigt skete der ikke faa gavnlige Foranstaltninger under Kristian den femtes Regering, foruden de allerede omtalte, hvori Niels Juel og Griffenfeld havde havt en væsentlig Deel. Den 23de Juni 1683 udkom endelig efter flere Gjennemsyn og Forandringer den endnu gjældende **danske Lov**, der fører Navn efter Kristian den femte, og 1687 fulgte

Thomas Kingo.

den **norske**. Et nyt **Kirkeritual** udkom 1685, en **Alterbog** 1688 og en **Psalmebog** 1699, hvis Forfatter, den berømte Psalmedigter **Thomas Kingo**, 1677 var bleven Biskop i Fyen. Han var født i Slangerup

den 15de December 1634, hvor Faderen var en fattig Linnedvæver, og døde den 14de Oktober 1703 efter at have havt mange Stridigheder, deels for sin Myndighed og Stridbarhed, deels for sin Psalmebog, som maatte omarbejdes, inden den maatte blive brugt i Kirken.

Saare vigtig var Udarbejdelsen af den første **Matrikel** eller almindelige Jordebog for hele Landet, hvorved det først blev muligt at paalægge Jordejendommene ligelige Skatter. Det skete nemlig efter en **bestemt** Værdi eller en Tønde **Hartkorn**, hvilket oprindelig betyder en Tønde **haardt Korn**, nemlig Rug eller Byg, som svaredes i Afgift af Jorden. Paa en saadan Tønde Hartkorn gik mere eller mindre Agerland i Forhold til dets Godhed, af den bedste 2 Tønder, af den slettere indtil 20 Tønder Agerland. En Tønde Land eller 14000 Kvadratalen betegnede altsaa en vis Udstrækning, en Tønde Hartkorn derimod en vis Godhed af Jorden. Den Mand, som udførte dette vidtløftige og besværlige Arbejde fra 1681 til 1688, var den udmærkede Mathematiker og Astronom **Ole Rømer**, født 1644 i Aarhuus af en borgerlig Familie. Under et længere Ophold i Frankrig havde han erhvervet sig en saadan Berømmelse ved sine Instrumenter og Opfindelser, især af Læren om Lysets Hurtighed, at han blev ansat til at undervise Dauphinen i Mathematik. Efter sin Hjemkomst blev han tilsidst Etatsraad og Politimester i Kjøbenhavn og døde 1710. Ham skyldes en Mængde gavnlige Foranstaltninger, især Indførelsen af **samme Vægt og Maal** over hele Landet, Anbringelsen af **Milepæle** og Forbedring af Befordringsvæsnet. Hvad Kjøbenhavn selv angik, da indrettede han et ordentligt Nattepoliti og Gadeoplysning ved Lygter, forbedrede Brolægningen og Brandvæsnet, oprettede Assistentshuset til Understøttelse for Fattige og forskjønnede Byen paa mange Maader ved Anlæggelse af nye Pladser og Gader. Den 3die April 1672 lagde Kongen selv Grundstenen til **Gyldenløves Palais** paa Kongens Nytorv, som efter Dronningen fik Navn af **Charlottenborg,** og midt paa Torvet rejstes 1688 Kongens Støtte tilhest af Metal.

Saalænge Griffenfeld stod paa sin høje Post, blomstrede **Videnskaberne** ved hans Beskyttelse; siden bleve de tilsidesatte af en Regering, der kun havde ringe Sands derfor, og det skyldes privat Godgjørenhed,

Ole Rømer.

at der dog skete Noget til deres Fremme. Sønderjyden Professor og Højesteretsassessor **Ole Bork** fra Sønderbork, udmærket baade som Latiner og Kemiker, stiftede ved sin Død 1690, 64 Aar gammel, en Fribolig for 16 Studerende i sin Gaard i Kannikestræde, som efter ham kaldes **Borks Kollegium**. Til denne Stiftelse gav han, der stedse havde levet ugift, en Sum af 24,000 Rdlr., sin hele Bogsamling og sine kemiske Instrumenter. Ogsaa Etatsraad **Jørgen Elers** stiftede et Kollegium i Kannikestræde for 16 Studenter, blandt hvilke Renterne af 40,000 Rdlr. skulde uddeles, da han havde mistet sine Børn, to unge Døttre, ved en ulykkelig Ildebrand i **Operahuset paa Amalienborg**, hvor der spilledes en Opera den 19de April 1689 i Anledning af Kon-

Ole Bork.

gens Fødselsdag. Lige ved Begyndelsen af Stykket kom Merkur ned fra Skyerne i en stærk Torden og Lynild, der antændte Bygningen. Alle trængte sig nu hen til Indgangen; men i Trængselen bleve Mange nedtraadte og kvalte, foruden dem, der opbrændte. Ialt talte man 173 Liig.

Som man kan tænke sig, kunde Videnskaberne ikke blomstre i et Land, hvor der manglede Tænke- og Yttringsfrihed. Et mærkeligt Exempel herpaa var den Skjæbne, som den lærde Baron og Gehejme-raad **Oluf Rosenkrands** til **Egholm** maatte friste, da han havde skrevet sit „Forsvar for den danske Adel" imod den lyneborgske Professor **Buno**, der i et Skrift havde paastaaet, at Danmark altid havde været et Arve-rige, og at Adelen efterhaanden havde tilrevet sig Valgretten. Rosen-krands havde i sit Modskrift søgt at give en historisk Fremstilling; imidler-tid fandtes der Yttringer, der i den Grad vakte Regeringens Harme, at han blev anklaget for Majestætsforbrydelse. Forgjæves anraabte han

om Naade, dersom han havde fejlet, forgjæves om at blive dømt af sagkyndige Mænd istedetfor af en Domstol; der nedsattes en Ret af 6 Mænd, af hvilke de 3 dog ikke vilde fordømme ham; men da de Andres Dom blev funden for mild, indankedes Sagen for Højesteret, der dømte, at han skulde miste sin Hovedlod og sine Embeder, forvises fra Kjøbenhavn og tilbagekalde sine ubesindige Ytringer. Rigtignok lod Kongen den haarde Dom formilde; thi Rosenkrands slap med at betale en Bøde af 20,000 Rdlr., hvorimod han beholdt sin Hovedlod. Imidlertid døde han kortefter 1685, man siger af Græmmelse over den lidte Behandling.

I religiøs Henseende viste man iøvrigt ligesaa liden Overbærelse som i politisk. Det var atter de **Reformeerte,** der bleve ilde behandlede, uagtet Dronningen, den milde og fromme **Charlotte Amalia** fra Hessen-

Dronning Charlotte Amalia.

Kassel, der var født den 27de April 1650 og havde ægtet Kristian som Kronprinds i al Stilhed den 25de Juni 1667 paa Nykjøbing Slot, selv bekjendte sig til deres Lære. Men hun havde kun ringe Indflydelse paa

Kongen ligeoverfor Frillen **Sofia Amalia Moht**, en Datter af Kongens tidligere Lærer og Livlæge **Povl Moht**, der 1680 blev ophøjet til Grevinde af **Samsø**, og fra hvem Greverne **Danneskjold-Samsø** nedstamme. Hun og hendes Slæng søgte ved alle Lejligheder at ydmyge Dronningen, og ikke mindst ved Behandlingen af hendes Troesforvante. Uagtet baade Katholiker og Jøder 1682 havde faaet fri Religionsøvelse i Fredericia, vilde man dog ikke tilstaae de Reformeerte det samme, der flygtede bort fra Frankrig, da Ludvig den fjortende ved grusomme Forfølgelser søgte at tvinge dem over i den ene saliggjørende Kirkes Skjød. Forgjæves var Dronningens Forbøn; de afvistes den 11te August 1684, da de højtstaaende Theologer, Bisfop **Bagger** og Hofprædikant **Masius**,

Bagger.

vare ufordragelige nok til at ivre mod deres Ophold i Landet „som skadeligt for den lutherske Læres Reenhed". Rigtignok betænkte man sig igjen og gav, navnlig efter Enkedronning Sofia Amalias Død, de Reformeerte den 11te April 1685 fri Religionsøvelse og flere Forrettigheder, men det var da for sildig. Deels havde de allerede nedsat sig i Holland og i Brandenborg, hvor den store Kurfyrste endog skal have pantsat sit Sølv-

tøj for strax at kunne skaffe dem de første Nødvendigheder til Livets Ophold; deels havde de allerede tabt Tilliden til den danske Regering, der herved berøvede Landet en Mængde flittige og dygtige Agerdyrkere og Haandværkere. At denne Mangel paa Tillid var velbegrundet, viste sig snart. Ikkun 5 Aar fik de Reformeerte, der havde nedsat sig i Kjøbenhavn, Lov til at leve i Fred; thi den 6te September 1690 udkom der pludselig en Forordning med meget indskrænkende Bestemmelser mod dem. Var den ene af Ægtefællerne luthersk, da skulde deres Børn døbes i en luthersk Kirke og opdrages i den lutherske Religion. De maatte ikke ringe med deres Klokke, og ikke holde deres Gudstjeneste paa anden Tid end de Lutherske — en Bestemmelse, der synes at være lagt an paa at krænke Dronningen, da hun herved forhindredes fra at komme i reformeert Kirke, naar hun først skulde overvære den lutherske Gudstjeneste. Det lykkedes hende dog at faae disse ydmygende Bestemmelser igjen tagne tilbage. Paa samme Tid førtes der en hæftig Strid mellem **Masius** og den lærde **Thomasius** i Halle, der havde taget til Gjenmæle mod et væmmelig krybende Skrift af Masius, som denne havde tilegnet Kongen, og hvori han havde paastaaet, at Kongemagten var udsprungen umiddelbar fra Gud, og at de Reformeerte vare slette Borgere i en uindskrænket monarkisk Stat. Rigtignok opnaaede Masius den Glæde at faae sin Modstanders Skrift brændt af Bøddelen i Kjøbenhavn; om han derimod opnaaede nogen Hæder **ved denne Maade at føre sin Sag paa**, er saare tvivlsomt.

Under Alt dette finde vi kun en ringe Selvstændighed hos Enevoldskongen, der lod sig lede af Gyldenløve, Mohterne og de tydske Adelsmænd, der berigedes med betydelige Gaver, medens Dronningen havde Møje med at faae, hvad hun behøvede til sin Hofholdning. Ved den slette Huusholdning forværredes Pengevæsnet, saa at **Gjælden** ved Kongens Død var stegen til 11 Tønder Guld. Da Kongen paa Grund af en forsømt Opdragelse ikke havde Smag for alvorlige Beskæftigelser, søgte Yndlingene at sysselsætte ham ved glimrende Hoffester og sandselige Forlystelser; især fortjener hans Halvbroder **Gyldenløve** Dadel, fordi han forledte ham til Udsvævelser, der nedbrøde hans af Naturen stærke Helbred. Allerede i Januar 1695 fik han et Anfald af **Podagra**,

der vedvarede i flere Maaneder, saa at han maatte lade sig bære omkring i Værelserne og kjøre om i Haven paa en Rullestol. Da han nu ikke længere kunde taale at ride, lod han sig kjøre til sine Parforcejagter, som han paa ingen Maade vilde undvære. Herved forværredes hans Ildebefindende, især da han iøvrigt heller ikke forandrede sin sædvanlige Levemaade. Da han den 19de Oktober 1698 selv vilde give en Hjort, der var jaget i Jægersborg Dyrehave, Dødsstødet, rev den ham overende og slog ham to Gange saa voldsomt over Hoften og Benene, at han fra den Tid af næsten ikke mere kunde gaae, men maatte bevæge sig i en Slags Gyngestol. Om Aftenen den 19de August 1699 begyndte paa Kjøbenhavns Slot det sidste Sygdomsanfald med en vedvarende Diarrhoe, der udtømte hans svage Livskræfter og foraarsagede ved Udmattelsen en næsten uafbrudt bedøvende Slummer, under hvilken han døde om Eftermiddagen den 25de August 1699 i sit 54de Aar. Han overlevede altsaa kun i nogle Maaneder Griffenfelds Død.

Andet Afsnit.

Frederik den fjerde 1699—1730.

Krig med Hertug Frederik den fjerde af Gottorp. Fred i Travendal.

Kong **Frederik den fjerde** blev født den 11te Oktober 1671 paa Kjøbenhavns Slot og døbt samme Dag, i hvilken Anledning hans Fader næste Dag udnævnte de 19 første Riddere af Danebrog. Gehejmeraad **Bibe** blev hans Hofmester, Holsteneren **Kristian Cassius**, der som Generalauditor var gaaet over til de Danske under Krigen, hans Lærer; men hans Opdragelse blev temmelig forsømt, overeensstemmende med de Grundsætninger, som Gabel, Knuth og andre Yndlinge yttrede for Kongen: „En Prinds behøvede ingen Kundskaber; Lærdommen fordærvede den naturlige Forstand.“ Uagtet han manglede mange nødvendige Kundskaber og desuden af de herskende Yndlinge var bleven holdt borte fra alle Regeringsforretninger, saalænge Faderen levede, blev han dog ved sin utrættelige Iver og Opmærksomhed, hvormed han søgte at oprette det Forsømte, en af Danmarks virksomste og bedste Konger. Ligesom Kristian den fjerde vilde han selv kjende Sagerne i det Enkelte, og vedblev ofte at arbejde langt ud paa Natten for selv at kunne

gjennemgaae de indkomne Indberetninger og Ansøgninger. Han besad en god naturlig Forstand og et danskt og ærligt Sind; han tillod ikke Adelen at gjøre Overgreb paa Folkets Bekostning og anvendte en fornuftig Sparsomhed med Hensyn til Anvendelsen af Statens Indtægter, der danner en fordeelagtig Modsætning til den Ødselhed, der fandt Sted under hans Fader.

Da han var bleven 20 Aar gammel, tiltraadte han den 8de Januar 1692 en **Rejse til Italien**, Frankrig og Holland under Navn af **Greve**

Frederik den fjerde.

af Oldenborg. Hans Følge bestod af 15 Personer, næsten alle tydske Herrer, hvoriblandt Overkæmmerer **Hans von Ahlefeld**, der efter Vibes Død var bleven hans Hofmester. Paa denne Rejse vistes der ham megen Udmærkelse ved Hofferne, og han erhvervede sig Smag for Kunsten og navnlig Kjendskab til Bygningskunsten, som siden kom til at bære Frugter. Paa en anden Rejse 1695 valgte han den 28aarige Prindsesse **Lovise** af **Meklenborg-Güstrow** til sin Gemalinde, og Bryluppet fejredes den 5te December samme Aar paa Kjøbenhavns Slot

med saamegen Pragt, at Omkostningerne ansloges til 4 Tønder Guld. Den 15de April 1700 kronedes de af Biskop **Bornemann** i Frederiksborg Slotskirke.

Aaret 1700, med hvilket **den nye forbedrede Kalender** tog sin Begyndelse i Danmark, idet man lod den første Marts følge umiddelbart efter den 18de Februar, førte en farlig Krig med sig. Den unge Hertug **Frederik den fjerde** af Gottorp, der stolede paa sin Svoger Karl den tolvte, vedblev aabenbart at trodse Danmark. Han traf svenske

Dronning Lovise.

Tropper ind i sine Lande, anlagde nye Skandser og sluttede Forbund med Lyneborg; tillige havde Sømagterne England og Holland, der nødig saae Freden i Norden forstyrret, sluttet en Forening med Sverrig, der tillige med dem havde bekræftet Altonaerforliget om at understøtte Hertugen, dersom han blev angreben af Danmark. Rigtignok havde Danmark i Slutningen af 1699 sluttet et hemmeligt Forbund mod Sverrig med Kong **August af Polen** og Zar **Peter af Rusland**, der haabede at kunne benytte Karl den tolvtes Ungdom og Ubesindighed til at berøve Sverrig dets tidligere Erobringer; men Sagen fik et ganske andet Udfald. Da Danmark ikke længere kunde taale Hertugens Anmasselser,

rykkede en dansk Hær under **Hertugen af Würtemberg** den 21de Marts 1700 ind i de gottorpske Lande, sløjfede Skandserne og begyndte at beleire **Tønning** den 26de April. Men denne tredie Besættelse af Hertugens Lande toge hans Forbundne meget ilde op. En svensk og lyneborgsk Hærafdeling trængte den 2den Juni ind i Holsteen og satte en Grændse for de Danskes Fremtrængen. Værre var det dog, at en engelsk og hollandsk Flaade viste sig den 7de Juli i **Øresund**, forenede sig med den svenske og truede med at ødelægge den danske, som de med deres Overmagt havde indesluttet paa Kjøbenhavns Rhed, tilligemed Staden ved Bombardement. Dette begyndte ogsaa, men uden synderlig Virkning; de fremmede Flaader syntes mere at ville true og indjage Skræk for at fremskynde Freden, end at have til Hensigt at gjøre virkelig Skade.

Den 18aarige **Karl den tolvte** havde imidlertid revet sig løs fra de forvovne og halsbrækkende Fornøjelser, hvormed han hidtil havde sysselsat sig. Han havde ej længere Tid til at fælde Bjørne, ikkun bevæbnet med et Spyd, eller til at sætte med sin Hest henover høje Træstabler. Med en Hær af 10,000 Mand Fodfolk og 5000 Ryttere, som han havde samlet i **Skaane**, gik han den 4de August iland paa Sjællands Kyst mellem **Humlebek** og **Espergjerde.** Da det gik for langsomt med Landsætningen, sprang den utaalmodige Yngling ud i Vandet, der gik ham op indtil Halsen, og vadede iland. De høje Officerer, der omgave ham, maatte naturligviis gjøre det samme. Det var her, at han skal have udbrudt ved at høre Kuglerne suse og Kanonerne tordne: „Dette skal fra nu af være min Livmusik!" De faa hundrede Mand af uøvede danske Tropper, der modsatte sig Landgangen, bleve med Lethed adspredte; saa slette Foranstaltninger havde Kjøbenhavns Kommandant **Schack** truffet, der ogsaa slet benyttede den gunstige Vestenvind, hvorved den største Deel af Fjenderne i hele to Dage hindredes fra at komme over, til at kaste sig over Karl og hans faa tusinde Mand, som neppe vilde have kunnet redde sig. Og dog herskede der den bedste Aand blandt Kjøbenhavns Borgere, der opmuntredes af Enkedronningen **Charlotte Amalia** og med frejdigt Mod forlangte at blive førte mod Fjenden. Heller ikke manglede det paa de nødvendige Tropper, men derimod paa en duelig Anfører.

Den unge svenske Konge holdt imidlertid ypperlig Krigstugt og vandt ved sin Mildhed og Nedladenhed de sjællandske Bonders Hjerter, der rigelig forsynede hans Lejr med Levnetsmidler og nedbade Himlens Velsignelser over „deres fromme Ulrikkes Son". Selv havde han sit Hovedkvarteer paa **Eenrum** ved Vedbek, hvor den Kilde, som han dag= lig drak af, endnu kaldes **Karlskilde**.

Kong Frederik indsaae, at kun en hurtig Fred kunde redde hans Hovedstad og hans Flaade. Ved den gamle kloge glykstadske Kantsler **Liliencrons** Bestræbelser fik Freden til **Travendal**, et Slot ved Trave i Holsteen, den 18de August et heldigere Udfald for Kongen, end han havde kunnet vente. Hertugen fik Ret til at anlægge Fæstninger og holde Tropper; han skulde desuden have 260,000 Rdlr. i Skadeserstat= ning. Allerede den 3die September forlod Karl Sjælland og drog over til **Helsingborg**, efterat han neppe havde været en Maaned borte fra sit Rige. Saa hurtig havde han tilendebragt Krigen med Danmark. Han vendte sig nu mod Rusland og Polen, hvor hans Krigshæder snart skulde straale i en endnu herligere Glands.

Udentvivl havde Hertugen ventet sig mere af denne Fred, hvor= for han og syntes i sin Misfornøjelse strar at have tænkt paa at bryde den igjen. Det var England, der især havde fremskyndet den for at frembringe Rolighed i Europa. Imidlertid fik Hertug Frederik, denne Danmarks bittre Fjende, der havde svoret at ville aldeles udrydde det danske Sprog i Slesvig, ikke Lejlighed til at udføre sine Planer; thi da han i krigersk Lyst havde fulgt sin Svoger Karl den tolvte paa hans eventyrlige Tog, befriede en polsk Kugle ved **Klissov** den 19de Juli 1702 Danmark fra ham, og derved fra en uforsonlig og farlig Mod= stander.

Sønnen **Karl Frederik** var kun to Aar gammel, og en For= mynderregering blev følgelig indsat med den faldne Hertugs Broder **Kristian August** i Spidsen, der styrede Landet, medens den unge Her= tug opholdt sig i **Stokholm** tilligemed sin Moder, Karl den tolvtes højtelskede Søster **Hedvig Sofia**, der døde her den 21de December 1708. I Statsraadet dannede der sig to Partier, et svensksindet, der ledcdes af den rænkefulde Baron **Gørtz**, og et dansksindet, i hvis Spidse

den retsindige, forstandige **Wedderkopp** stod, der var det hertugelige Huus trofast hengiven, men paa Grund af sine Besparelser ilde lidt af den ødsle Kristian August. Det lykkedes derfor efter Enkehertugindens Død let Gørtz at faae ham styrtet; han vilde endog have ladet ham henrette; men Kong Frederiks alvorlige Forestillinger bragte ham dog til at lade sig nøje med at indespærre ham i evigt Fængsel i Tønning.

Medens Gørtz nu regerede som Eneherske, fandtes der ingen Mangel paa Tvistigheder imellem det gottorpske Huus og Kongen. Hertugen ønskede at erhverve sig Stiftet **Lybek**, hvilket Kongen vilde skaffe sin Broder **Karl**; Hertugen vilde ophæve Fællesregeringen tvært-imod Ridderskabets og Kongens Villie, og endelig vilde Kongen ikke tillade, at Hertugens Navn og Titel blev trykt med lige saa store Bog-staver som hans eget i de Forordninger, de udgave i Fællesskab. Heraf opstod den saakaldte **Frakturstrid**, der saa latterlig den end var, dog havde til Følge, at der i hele 8 Aar ikke holdtes nogen Landdag i Hertugdømmerne. Imidlertid drev den samvittighedsløse Gørtz det skjæn-digste Spil med Landets Velfærd. Han undertrykkede og udsugede Folket ved Hjælp af skamløse Haandlangere, der solgte Embederne til den Høistbydende. Saaledes gik det baade med Officeers- og Amtmands-posterne, ja endog med gejstlige Embeder; Sognekaldet **Boel** i Angel skammede man sig ikke ved at opslaae offentlig tilsalgs paa Hamborg Børs og afhænde for det høieste Bud af 1000 Rdlr.! Imidlertid kom Tordenbudskabet om Karl den tolvtes Nederlag ved **Pultava** i Ukraine, hvor hans Hær, den stolteste, Sverrig nogensinde har frembragt, den 8de Juli 1709 maatte bukke under for den russiske Overmagt, efter at den længe var smeltet sammen ved Anstrængelser, Hunger og Kulde. Med Nød og Neppe reddede Karl sig igjennem Stepperne til Tyrkiet. Gørtz fandt det nu ikke raadeligt at fortørne Kong Frederik, saameget mere som han gjorde Mine til at ville tage sig af den fangne Wedder-kopps Sag. Med en usædvanlig Eftergivenhed bilagde han Striden med Danmark ved Forliget i **Altona** 1709; i en hemmelig Artikel bestemtes der endog, „at Landdagene skulde ophæves, og det Udvalg af Ridder-skabet, der herefter skulde sammenkaldes, skulde kun have en raadgivende Stemme.“ De enkelte tilbageværende Stridspunkter bleve jævnede ved

nye Forlig til **Hamborg** 1711 og **Rendsborg** 1712. Den gottorpske Regering var endog saa velvillig at forstrække Danmark med 160,000 Rdlr. af Wedderkopps Formue og at love den strængeste Neutralitet med Hensyn til Sverrig. — Hvorledes den havde i Sinde at holde sit Løfte, kom snart for Dagen under den da allerede paany udbrudte Krig med Sverrig.

Fornyet Deeltagelse i den store nordiske Krig. Magnus Stenboks Sejre og Tønnings Overgivelse.

Karl den tolvtes Uheld i Rusland vakte paany alle Sverrigs Fjender til Virksomhed. Sverrigs Overmagt var brudt ved Slaget ved Pultava, og Alle haabede de nu at skulle hævne de lidte Tab. Der var nok, der vilde sparke til den faldne Løve og rive det forventede Bytte til sig.

Paa en længere Rejse, som Frederik den fjerde foretog til **Italien** fra November 1708 til August 1709, havde han paa Tilbagevejen besøgt Kong **August** af Polen, der tillige var Kurfyrste i Saxen, i hans Hovedstad **Dresden** og den 28de Juni 1709 fornyet Forbundet af 1699 med ham. Dette tiltraadtes strar efter af **Frederik den første**, Preussens nye Konge, og siden den 22de Oktober af Zar **Peter** i Kjøbenhavn. Allerede den 28de Oktober udkom Danmarks **Krigserklæring**. Man anførte flere Grunde, f. Ex. de Svenskes Forurettelser mod danske Skibe, og Karl den tolvtes foregivne Yttring, „at han vilde vende sig imod Danmark, naar han havde tugtet sine øvrige Fjender, og udføre Karl Gustavs Plan, at bringe Norge til Sverrig og Hertugdømmerne indtil Kolding til Hertugen af Gottorp; Kong Frederik skulde kun beholde Danmark." Vigtigere Aarsager til Krigen vare naturligviis det gamle Fjendskab og det gjenfødte Haab om at tage de skaanske Provindser tilbage, dette Tab, som de Danske ej let kunde glemme.

Imidlertid kæmpede Kjærnen af den danske Hær langt borte fra Fædrelandet under den **spanske Arvefølgekrig** i Tydskland, Nederlandene og Italien. Ligesom sin Fader forsmaaede Kongen ikke at udleje sine

Undersaatter i fremmed Krigstjeneste; et forkasteligt, men ingenlunde enestaaende Træk af Enevældens Misbrug i denne Retning, da Regenten troede at raade umiddelbar over Folkets Liv, Vee og Vel. Ved Alliancen, der sluttedes med Kejseren paa **Laxenburg** Slot ved Wien den 4de Juni 1701, overlodes der ham 8000 Mand, og 14 Dage senere sluttedes der en lignende Traktat med England og Nederlandene til **Kjobenhavn**, hvorved der overlodes disse Magter 12,000 Mand Hjælpetropper, ligeledes til Anvendelse i den spanske Arvefølgekrig. Rigtignok kom der herved Penge i Skatkamret, og Tropperne erhvervede sig baade Øvelse og Hæder under deres Anførere **Kristian Gyldenløve,** Kristian den femtes Frillesøn, og **Adam Trampe**, der sejrede over Tyrkerne i Ungarn; i de blodige Kampe med de Franske udmærkede de sig under **Scholten** ved Hochstedt 1704, under **Johan Rantzau** ved Ramillies 1706 og Oudenarde 1708, under **Jørgen Rantzau** og **Bjelke** ved Malplaquet 1709; de kæmpede hele Krigen til Ende indtil 1714 og vendte tilbage med glimrende Lovtaler af de berømte Feltherrer **Eugen** og især **Marlborough**, hvis Minde siden levede i Soldatervisen: „Malebrok er død i Krigen," og som offentlig yttrede om de Danske, at han uden dem ikke vilde have kunnet udrettet nær saa meget, som han gjorde; men — de udgøde deres Blod paa en fremmed Jordbund og for en fremmed Sag, og kun Faa vendte tilbage af dem, der vare dragne ud.

Tilmed savnede man dem haardt i den nylig udbrudte, anstrængende Krig med Sverig. Det var den syvende og sidste, men ogsaa den langvarigste, som Danmark og Sverrig havde ført med hinanden siden Kalmarforeningens Opløsning. Danmarks fornyede Deeltagelse i **den store nordiske Krig** varede i 11 Aar, fra 1709 til 1720, en Krig, fuld af mærkværdige Omvæltninger, men som tilsidst dog endte heldig for Danmark.

Den Hær, som man bragte paa Benene i stor Hast for at begynde Krigen, var deels uøvet, deels slet udrustet og slet forsynet med de vigtigste Krigsfornødenheder, fornemlig Skyts. Den bestod meest af hvervede tydske Tropper. Allerede den 12te November 1709, 14 Dage efter Krigserklæringen, landede den, 16,000 Mand stærk, ved **Raa** Fiskerleje tæt sydfor Helsingborg. Anføreren var Grev **Kristian Dit-**

lev Reventlov, der under Prinds Eugens Felttog i Italien havde udmærket sig som en duelig og erfaren Kriger, og Planen, som man havde udkastet i Kjøbenhavn uden at kjende Forholdene nærmere, var hurtig at oversvømme Skaane og trænge ind i Bleking for at bemægtige sig **Karlskrona** og den derværende svenske Flaade. Maaskee kunde denne Plan ogsaa være lykkedes, dersom Reventlov havde været ordentlig udrustet; nu maatte han derimod spilde 6 Uger i Uvirksomhed, inden han saae sig istand til at rykke frem. Selv da han i Begyndelsen af Januar 1710 brød op fra **Helsingborg**, var Lejligheden endnu saa gunstig, at han i kort Tid bemægtigede sig hele Skaane med Fæstningerne **Kristianstad** og **Karlshamn** i Bleking; men hermed var ogsaa Felttogets Lykke forbi, skjøndt Skaaningerne endnu ingenlunde havde glemt deres Landsmænd og paa mange Steder vare tilbøjelige til at slutte sig til dem. Ogsaa i denne Henseende skadede Armeens slette Forsyning, da den nødsagedes til at paalægge Beboerne trykkende Ydelser af Levnetsmidler og andre Byrder, hvorved deres Hengivenhed kjølnedes.

Da de Danske landede i Skaane, var dette Landskab næsten aldeles blottet for Tropper; men det havde i sin Guverner, den kjække og duelige Grev **Magnus Stenbock** „en Mand, der var ligesaa meget værd som en heel Armee." Han var Fædrelandet og Kong Karl trofast hengiven og havde tidligere udmærket sig i Kampene i Rusland og Polen; desuden var han jævn af Sæder, retfærdig og som en Følge deraf højt elsket af Folket, der nærede stor Tillid til ham. Da han saae, at han ikke var istand til at byde Fjenden Spidsen, kastede han sine faa Tropper ind i Fæstningerne **Malmø** og **Landskrona** og ilede op til Grændserne af **Smaaland** og **Bleking**, for at samle en Hær til Fædrelandets Frelse i den store Nød. Snart viste han ogsaa, at han var en Hærfører, „der kunde fremstampe en Hær af Jorden." I en Hast fik han samlet henved 20,000 Mand, næsten Alle unge, uøvede Folk, hvem han i en utrolig kort Tid ved bestandig Øvelse lærte de nødvendigste Færdigheder. Selv var han overalt tilstede og viste selv, hvorledes de skulde behandle Vaabnene. Forresten frembød deres Ydre et morsomt Skue. Om Uniformer var der næsten ikke Tale; de vare deels klædte i hvide Vadmelskofter, deels i forrevne Skindpelse og lasede

Kapper; ja i denne brogede Forvirring saae man endog et heelt Rytterregiment, der sad tilhest i Træsko og derfor siden længe for Spøg blev kaldet **Træskoregimentet.** Stenbock forstod imidlertid at opmuntre dem og holde Modet vedlige. „De Hug, sagde han, der gives i Skindpelse og Vadmelskofter, ere ligesaa kraftige som de, der uddeles i den prægtigste Uniform."

Ved Efterretningen om denne Hærs Nærmelse saae Reventlov, der forgjæves flere Gange indstændig havde forlangt Forstærkning fra Kjøbenhavn til sin svækkede Hær, sig nødt til at opgive ethvert Forsøg mod Karlskrona og ilsomt trække sig tilbage til **Helsingborg.** Ærgrelse over Sagernes slette Gang kastede ham paa Sygelejet, saa at han maatte lade sig føre over til Sjælland og overdrage Overbefalingen til Generalløjtnant **Jørgen Rantzau.** At denne var en tapper Rytteranfører, havde han viist i Nederlandene under Marlborough, navnlig ved **Malplaquet;** her viste han derimod, at han ikke besad de Egenskaber, der kræves af den duelige Overanfører.

Den 10de Marts 1710 kom det til Slag ved **Helsingborg;** begge Hærene vare omtrent lige stærke, hver 14 til 15,000 Mand. Før Slaget red Stenbock gjennem Linierne og opmuntrede sine Folk. Da han saae en ung Knøs, der aldrig før havde været i Ilden, forknyt hænge med Hovedet, rettede han ham og sagde: „Se bister ut, min gosse, så springer Dansken för dig!" Var Rantzau forbleven i sin befæstede Lejr, der var dækket paa de tre Sider, saa at den kun kunde angribes i en Strækning paa 500 Alen, havde han udentvivl kastet Stenbocks Angreb tilbage med stort Tab; ja han havde maaskee endog ødelagt hele hans Hær, der var bleven nødt til at opløse sig paa Grund af Hunger og Kulde, da den hverken var forsynet med Telte eller Levnetsmidler. Men hans Hidsighed og Ubesindighed forstyrrede det Hele. Han forlod ikke blot sin faste Stilling, men kastede sig endog i Spidsen for Rytteriet med saadan Hæftighed ind i den fjendtlige venstre Fløj, at Alt i Begyndelsen maatte vige, og General **Burenskøld** blev tagen til Fange. Stenbock benyttede sig strax af denne Fejl. Han lod en Afdeling tage Rantzau i Ryggen; haardt saaret maatte denne snart lade sig føre ud af Kampen, og hele Rytteriet, der havde fordybet sig

altfor langt i Fjendens Rækker, blev nedhugget. Modigere ved denne Fordeel, angrebe de Svenske hæftig med Bajonetten det danske Fodfolk, der var blevet svækket og nedslaaet ved Rytteriets Nederlag. Forgjæves kæmpede det en Tidlang med megen Tapperhed; de gjorte Fejl stode ikke til at oprette, og tilsidst kastede Alle sig i vild Flugt ind i Forskandsningerne. Nogle Dage efter førtes Levningerne af den danske Hær i den sørgeligste Tilstand over til Sjælland. Neppe Halvdelen vendte tilbage; thi Tabet i Slaget angives til henved 8,000 Mand. Kanoner, Magasiner og Tros maatte lades i Stikken, og Hestene dræbes. Man mener, at dersom Stenbock strax havde stormet Byen, vilde slet Ingen være undsluppen.

Imod al Forventning havde „Gedehyrderne og Træskorytterne" sejret over „Søndagsfolkene", som de spottende havde kaldt deres Fjender formedelst deres pyntelige Uniformer. Slaget ved Helsingborg er et næsten eneståaende Exempel paa, at en ordentlig Krigshær er bleven overvunden af neppe ordnede Bonderhobe. See vi imidlertid hen til den duelige Anfører og den Fædrelandskjærlighed, han forstod at vække hos sine Bonderkarle, paa den ene Side, og den mindre dygtige Anfører og hans slet udrustede Lejesvende paa den anden, bliver Sagen lettere at forklare. Stenbock var det svenske Folks Yndling, og en Folkevise forkyndte hans Roes:

„Hvem skole vi gifva det folket i hand?
Måns Stenbock vele vi ropa;
för var han bekanter i många land,
och nu kring hela Europa."

Rewentlow började med stort rop
de svenske männer föracta:
„Måns Stenbock, kom hit med din lilla hop,
dina getter måste jag slacta."

„Jag kommer, vänta mig hvar en dag,
men getter hafver jag inga.
De äro alle bockar som jag,
på dit hjerta skola de springa!"

I Begyndelsen tænkte Kong Frederik paa at lade Generalernes Forhold undersøge; men Hensynet til deres mægtige Familier afholdt ham derfra, og han lod sig nøje med at give dem Afsked. Sommeren hengik nu uden videre Krigsbegivenheder, da man var fuldtop beskæftiget med at udruste en ny Hær.

Om Efteraaret laa den danske Flaade, der var haardt medtaget af Sygdom, under **Ulrik Kristian Gyldenløve** for Anker i **Kjøgebugt**. Den gamle svenske Admiral **Wachtmeister** angreb den her med gunstig Vind den 4de Oktober, i det Haab ganske at skulle kunne opbrænde den. Det lykkedes ham imidlertid kun med Linieskibet **Danebrog**, der laa yderst og kom i Brand ved sine egne ophedede Kanoner. Anføreren, den kjække **Iver Hvitfeld** til Trondstad, vilde ikke redde sig ved at kappe Anker og

Iver Hvitfeldt.

drive ind paa Land, da han derved kunde udsætte hele den bagved ham liggende Flaade, ja maaskee endog Kjøge By, for at komme i Brand. Han vedblev derfor rolig at fyre paa Fjenden, indtil Ilden naaede Krudtkamret, og sprang i Luften med sine Folk, henimod 700 Mand, paa nogle faa Matroser nær, der strax i Forvirringen havde frelst sig i

en Baad. Med ædelt Heltemod gik han frivillig i den visse Død for Fædrelandet, en sjælden og højhjertet Opoffrelse! Iøvrigt udrettede Fjenden Intet, da Kampen ikke greb videre om sig; ja han maatte endog næste Dag selv opbrænde to af sine egne Linieskibe, der vare komne paa Grund under **Dragør,** for at de ikke skulde falde i de Danskes Hænder.

I December 1710 udbrød i Forstaden **Lappen** nordenfor Helsingør en ondartet **Pest** med Bylder og sorte Pletter, der maaskee var ført over fra Skaane med den slagne Hær, efter Andre derimod skal være bleven bragt hertil med Skibe fra Danzig og Riga, der bleve standsede paa Rheden af den danske Flaade. I Marts 1711 greb den stærkt om sig i **Helsingør,** hvor den varede til heelt ud paa Efteraaret, og hvor der af Byens 5 til 6000 Indvaanere døde over 1500, i Juli Maaned alene 500. Besætningen blev reddet, da den lagdes i Lejr udenfor Byen, der tilligemed de angrebne Landsbyer i Nærheden blev afspærret ved Krigsfolk fra al Forbindelse med det øvrige Land. Ikke destomindre udbrød Pesten dog i Juni Maaned saa voldsomt i **Hovedstaden**, at Kongen og Hoffet i Juli forlode den og droge til **Koldinghuus.** Omtrent Halvdelen af Indbyggerne eller 24,000 Mennesker bortreves af den frygtelige Sygdom; den ledsagedes af utallige Rædsler, som forøgedes ved Røverier, Udsvævelser og alskens Tøjlesløshed. Pestsyge Folk bleve kastede ud af Husene af de ubarmhjertige Huusejere og omkom ofte paa aaben Gade, forend de kunde faae nogen Hjælp eller blive førte paa Sygehuset. De Døende bleve ikke sjælden berøvede deres Kostbarheder af de løsladte Forbrydere, hvis Hjælp Øvrigheden havde seet sig nødt til at bruge; den kunde imidlertid ligesaalidt sætte Grændse for dette Uvæsen, som den i det Hele var istand til at faae Indbyggerne til at adlyde de givne Befalinger. Endelig ophørte denne „Guds Straffedom" efter et halvt Aars Hærgninger i November 1711 i Kjøbenhavn, men var i Aarets Løb ved Skibe kommen til **Frederiksort** ved Kiel, hvorfra den 1712 udbredte sig til flere holsteenske Byer, uden dog at rase saa voldsomt her som i Hovedstaden.

Pesten medførte en betydelig Standsning i Krigen. I August 1711 rykkede vel en dansk Hær ind i Nordtydskland for at erobre de

svenske Besiddelser, men udrettede Intet, da den ligesom tidligere var slet anført og slet udrustet, ja manglede endog ganske Beleiringsskyts. Skjøndt et Udfald fra det indsluttede **Wismar** den 5te December blev saaledes tilbageviist af Jørgen Rantzau, at de Svenske tabte over 2000 Mand, maatte de Danske dog ophæve Beleiringen og trække sig tilbage. Næste Aar gik de over Elben ind i de svenske Provindser **Bremen** og **Verden** og indtoge efter 14 Dages Bombardement Hovedfæstningen **Stade** den 7de September, hvorpaa hele Landet maatte hylde den danske Konge. Med de største Anstrængelser havde Stenbock faaet en ny Hær udrustet og endeel deraf landsat paa Rygen; men **Gyldenløve** overfaldt den 29de September en Transportflaade paa 100 Skibe og ødelagde den aldeles med dens Ladning af Levnetsmidler og Krigsfornødenheder. Da tillige den øvrige Deel af Hæren udeblev, maaskee meest paa Grund af hans Fienders Misundelse hjemme i Sverrig, kom han i en meget mislig Stilling. Blottet for alle Hjælpemidler blev han nødt til et Vinterfelttog for at forhindre Russerne og Saxerne i at forene sig med de Danske. Den 30te Oktober 1712 brød han op fra **Stralsund**, omgik med Snildhed det farlige Pas ved **Dammgarten**, idet han skuffede Saxerne ved at gaae over Moradset ved **Plummendorf**, hvor Soldaterne kastede Bræder og Faskiner ned i de dybeste Steder, og trængte saaledes lykkelig ind i Meklenborg. Den 14de November naaede han **Rostok**; men hans Hær var saa medtaget af Strabadser og Nød, at han den 30te sluttede en Vaabenstilstand paa 15 Dage til **Lüpzow** for at kunne lade den udhvile sig og sætte den i bedre Stand. Med 16,000 Mand vendte han sig derpaa mod den danske Hær, der 15,000 Mand stærk, stod i Nærheden af **Gadebusch** i Meklenborg. Her kom det den 20de December 1712 til et afgjørende Slag.

Overanføreren for den danske Hær var **Jobst von Scholten**, der vel havde udmærket sig i fremmede Lande ligesom sin Formand Rantzau, men ligesaalidt som han var skikket til at føre Overbefalingen. Da han havde forsømt at besætte et vigtigt Pas foran sig, der var dækket af en Mose og en Skov, droge de Svenske strax Fordeel af denne Feil, besatte Passet og lode deres ypperlige overlegne Skyts, der bestod af 30 svære Kanoner under Oberstløitnant **Cronstedt**, spille

mod de Danske, der kun havde 17 mindre Stykker. Det sariske Rytteri paa 3000 Mand under **Fleming**, der kom for sildig til Hjælp, greb derimod allerførst Flugten og udbredte derved Forvirring i den venstre Fløj. Ikke desto mindre kæmpede de Danske med den største Haardnakkethed, især paa højre Fløj, hvor Venner og Fjender blandedes i en forvirret Kamp, Mand imod Mand, da de Svenske strax angrebe med Bajonetten. Især kom det til et hæftigt Haandgemæng mellem det svenske Dalregiment og de danske Livgardere og Grenaderer. Begge Obersterne faldt i Kamp med hinanden, og Dalregimentet tabte næsten alle sine Officerer og henimod 300 Mand. Tilsidst maatte Levningerne af de tappre Gardere og Grenaderer trække sig tilbage til Landsbyen **Radegast**, hvor de kastede sig ind i Husene og endnu længe forsvarede sig, indtil de faa Tilbageblevne maatte overgive sig. Med lignende Udholdenhed kæmpede en Bataillon jydsk Landmilits fra Viborgegnen, der ikke vilde vige eller give sig, men dannede en Fiirkant og forsvarede sig til sidste Mand paa Valpladsen. Kong Frederik den fjerde havde uheldigviis selv været tilstede i Striden; thi en Fyrstes Nærværelse i Slaget skader altid, naar han ikke kan føre Overbefalingen. Han var endog i Fare for at blive fangen, og var en af de sidste der forlod Valpladsen, da han vedblev uafbrudt at opmuntre sine Folk. Om Aftenen ilede han til **Ratzeborg**, kun ledsaget af nogle faa Officerer; men da man her ikke vilde aabne Portene for den ukjendte Flygtning, begav han sig til **Mølln**. „Tærningerne ligge paa Bordet, sagde han; Gud kan endnu vende Alt til det Gode."

Selv i de svenske Beretninger findes der en aaben Udtalelse og Anerkjendelse af de Danskes Tapperhed. Tabet var ogsaa særdeles stort paa begge Sider; de Danskes angives til 3,500 Fanger og 2,500 Døde, deriblandt Generalmajor **Gregers Daa**, Anfører for Rytteriet og Herre til **Hald**. Den kjække Oberstløjtnant **Meissner**, der anførte den jydske Landmilits, blev haardt saaret. Dette blodige Slag, et af de meest haardnakkede, vor Krigshistorie omtaler, er tillige det sidste store Feltslag mellem de Danske og Svenske.

Uagtet den vundne Sejr var Stenbocks Stilling dog i Virkeligheden fortvivlet. Et tabt Slag vilde have været den visse Under-

gang; et vundet var kun en Forhaling deraf. **Saxerne** og **Russerne** rykkede strax efter frem og forenede sig den 6te Januar 1713 med Levningerne af den danske Hær — en Magt, der var Stenbocks svækkede Hær langt overlegen. Der syntes ingen anden Udvej tilbage for ham end at kaste sig ind i **Holsteen**, hvilket Torstenson og Karl Gustav havde udført med saameget Held. Disse glimrende Exempler opmuntrede ham til et saadant Skridt; desuden kunde han forstærke sin Hær ved Tilforsel fra Sverrig og forsrikke den i det frugtbare Landskab, hvor han kunde vente Understøttelse af Indbyggerne. Nødtes han endog til at trække sig længere op paa Halvøen, da kunde han dog bestandig vedligeholde Forbindelsen med den svenske Flaade. Men alle disse Forhaabninger sloge fejl. I December afgik der virkelig Forstærkninger fra Sverrig, men de bleve tre Gange drevne tilbage af Storm og udebleve tilsidst ganske. Indbyggerne i Holsteen, der bleve paalagte svære Leveringer til Hærens Underhold, flygtede bort, og Stenbock saae sig snart nødt til at trække sig længere ind i Landet. Nytaarsdag 1713 gik han over **Trave** ved Lybekker Herren-Færge, trængte over **Oldeslohe** ned i **Pinneberg** og begik her en Handling, der satte en Plet paa hans hidtil rene Krigerære. Tilskyndet af den onde Grev **Velling**, der som Guvernør i Bremen søgte at faae Hævn over Stades Bombardement, hvorved hans Huus og Ejendom var blevet ødelagt, opbrændte han Natten imellem den 8de og 9de Januar den nylig anlagte Stad **Altona**, skjøndt det var en aaben By, og Indbyggerne erklærede sig villige til at betale den forlangte Brandskat paa 50,000 Rdlr. Ingen Forestillinger og Bønner hjalp; det rørte ikke hans haarde Sind, at Provsten i Byen ved Navn **Sass**, efter forgjæves at have bestormet ham med Bønner, pludselig rejste sig og højtidelig udtalte Herrens Velsignelse over ham. Grev Vellings Ønske skulde opfyldes, og de ildesindede Hamborgere skulde have den Glæde at see den Stad ødelægges for deres Øjne, der kunde blive dem en farlig Medbejler. Medens Luerne fortærede Staden, vankede dens 10,000 Indbyggere huusvilde om i den strænge Vinterkulde, og mange Kvinder, Børn og Syge omkom, da de ikke havde noget Tilflugtssted i Nøden. De Tilbageblevne, der vare berøvede Alt, vare udsatte for den største Elendighed. Imidlertid saae

Belling fra Hamborgs Volde med Glæde paa Branden og sagde til nogle af Raadsherrerne: „Dette er et Skuespil, som I længe have ønsket!"

Denne oprørende Grusomhed bragte Stenbock ingen Fordele. Tværtimod bleve de Danskes hidtilværende Uheld til hans Fordærvelse; thi de lokkede ham stedse dybere i Fælden. Ligesom Hævnen fulgte Tilly umiddelbart i Hælene efter Magdeborgs Ødelæggelse, saaledes gik det ogsaa Stenbock efter Altonas. Ofte har han senere under Fangenskabets mange mørke Timer bittert angret sin Udaad og sagt, at han siden den Dag aldrig havde havt en glad Time. Billedet af den brændende By traadte da truende frem for hans Sjæl.

Heller ikke fulgte han videre Bellings hadefulde Raad, at ødelægge Alting under sin Fremrykning med Ild og Sværd, da de forfølgende Fjender ikke kunde leve af Snee og Aske. Han fik ogsaa snart nok at gjøre med at redde sig selv. Han indlod sig i Underhandlinger med den gottorpske Regering, der i Hjertet var svenskfindet, men nu nedlod sig til et farligt falst Spil, for at kunne holde gode Miner med Danmark og frelse sig selv, dersom den skulde komme i Knibe. Medens **Görtz** endnu den 2den Januar var ilet til Flensborg og havde forsikkret Kong Frederik en ubrødelig Neutralitet — hvilke Løfter gjentoges i et Brev fra Administratoren **Kristian August** den 13de — mødte to gottorpske Gehejmeraader **Banner** og **Reventlov** i Stenbocks Lejr ved **Hejde**, da han beredte sig til at gaae over Ejderen. Han forlangte, at Fæstningen **Tonning** maatte staae aaben for ham, gik derpaa den 19de Januar over Ejderen ved Frederiksstad og tog sit Hovedkvarteer i **Husum**. Her kom Gehejmeraaderne igjen, og der sluttedes en hemmelig Traktat, som Stenbock højtidelig forpligtede sig til ikke at aabenbare for Nogen, uden for Kongen af Sverrig i egen Person. Tonning skulde overlades Stenbock, men denne forpligtede sig til ikke at blande sig i de indre gottorpske Anliggender, navnlig ikke løslade Wedderkopp; og dersom Gottorp paa Grund af denne Traktat blev indviklet i Krigen, lovede han paa Sverrigs Vegne, at der ikke skulde blive sluttet nogen Fred, uden Gottorp fik fuldkommen Erstatning for de lidte Tab. Paa samme Tid som man aabenlyst afslog paa det bestemteste Stenbocks For-

langende om at rykke ind i Tønning, tilstilledes der hemmelig Kommandanten en vistnok opdigtet Ordre fra den unge Hertug **Karl Frederik**, dateret **Karlberg** Slot i Sverrig den 23de Juli 1712, som bød „under Straf paa Liv og Ære at indlade Stenbock i Fæstningen, naar han forlangte det.“ Men Kommandanten, den forsigtige **Zacharias Wolff**, der ikke fandt sig betrygget ved den umyndige 12aarige Hertugs Befaling, forlangte og fik en ny, mundtlig Befaling fra Administratoren gjennem Geheimeraaderne.

Indesluttede af en tredobbelt overlegen, dansk, sarisk og russisk Hær paa 36,000 Mand, kunde de Svenske ikke holde sig i deres Stillinger i Ejdersted, men begyndte den 14de Februar at rykke ind i **Tønning**. Det var ogsaa paa den høje Tid; thi den 16de ankom en ny Ordre fra Administratoren, der havde begivet sig til Hamborg og begyndte at frygte for et uheldigt Udfald af Krigen. Den lød aldeles modsat den tidligere og indeholdt en nu virkelig velmeent Befaling om ingenlunde at modtage de Svenske i Fæstningen.

Kong Frederik den fjerde blev naturligviis yderst opbragt over det falske Spil og besvarede Tønnings Besættelse med et Patent af 13de Marts, hvorefter han tog alle de hertugelige Lande i Besiddelse og lod alle Skatterne indbetale i den kongelige Kasse. Görtz søgte imidlertid med sin sædvanlige Snedighed at overbevise Kongen om, at Tønnings Besættelse var skeet mod Regeringens Villie ved Kommandantens Uforsigtighed; han lovede endog at skulle bevæge Stenbock til at forlade Fæstningen og overgive sig med hele sin Hær. Kongen lovede virkelig ogsaa i saa Fald at tilbagegive Hertugens Lande; men da han mærkede, at Görtz benyttede sin Mæglervirksomhed til at opmuntre Stenbock til fortsat Modstand og til at bringe Splid mellem Kongen og hans Forbundne, Sarerne under Fleming og Russerne under Menzikoff, bortviste han ham fra Lejren og Underhandlingerne. Da Stenbock mærkede, at han var indesluttet, gjorde han et mislykket Forsøg paa atter at bane sig Vej over Ejderen. Snart begyndte der at herske Mangel paa Levnetsmidler og Foder; Hestene døde tusindviis af Sult, og Sygdomme begyndte at rase mellem de Masser af Soldater, der vare sammenstuvede i den lille By. I Begyndelsen af Marts fandtes der 10,953 Mand i

Byen foruden den hertugelige Besætning paa mere end 1500 Mand; uden for Staden laa der 3 til 4000 Mand. Flere Regimenter gik næsten ganske tilgrunde ved Sygdomme, og da Hungersnøden steg, maatte Stenbock den 11te Maj bekvemme sig til at underhandle om Overgivelse, just som de Forbundne stode i Begreb med at begynde et Bombardement. Den 16de Maj sluttedes Overeenskomsten til **Oldenswort**, hvorefter Stenbock overgav sig med hele sin Krigshær og alt Tilbehør. Den 20de overleverede Stenbock sin Kaarde, som han havde baaret med saamegen Hæder, til Kong Frederik den fjerde selv ved Herregaarden **Højerswort** tæt udenfor Tønning. De Fangne udgjorde 13,600 Mand, deriblandt en stor Deel Syge. De bleve fordeelte rundt omkring i Landet, men afstedkom mange Uroligheder, f. E. i **Aarhuus**, hvor de vilde tage Baade og Fartøjer for at rømme bort. Da de ikke bleve udløste, saaledes som det var blevet bestemt ved Overgivelsen, bleve mange alligevel løsladte; mange flygtede, og andre gik i dansk Tjeneste. Endnu mange Aar efter fandtes der i Jylland endeel Svenske, der arbejdede som Tjenestekarle eller Daglejere.

Stenbock blev ført til Kjøbenhavn, hvor han fik en Gaard at boe i og i det Hele blev godt behandlet; men da han indlod sig i hemmelig Brevverling med Landets Fjender, og alle hans Hemmeligheder vare blevne røbede ved Postinspektør **Erlunds** Snedighed, der brød hans Breve og forfalskede dem, saae man, at han tænkte paa Flugt, og indespærrede ham den 17de November 1714 i **Kastellet**, hvor han døde den 23de Februar 1718.

Da den svenske Hær overgav sig, var Tønning ikke tillige kommen i de Danskes Hænder, men holdtes endnu besat af Hertugens Tropper. Paa Grund af den gottorpske Regerings hele mistænkelige Opførsel, lod Kong Frederik sin Hær vedblive med dens Belejring, og skjøndt det lykkedes Görtz at forhale denne, deels ved at faae fremmede Magter til at mægle i Sagen, deels ved at faae Fæstningen forsynet med Levnetsmidler, maatte den dog overgive sig den 7de Februar 1714 og blev strax slojfet. Efter at have siddet fangen paa 5te Aar, blev nu endelig den gamle **Wedderkopp** sat i Frihed, for med Smerte at blive Vidne til det gottorpske Huses store Tab og det slette Udfald af Görtzes

Rænker. Rigtignok havde denne, der frygtede Intet mere end sin gamle Fjendes Løsladelse, tilstillet Kommandanten en skriftlig Ordre til at lade Wedderkopp henrette, men denne fandt det betænkeligt at adlyde, især da Kong Frederik lod ham vide, at han med sit Liv skulde indestaae for Wedderkopps Sikkerhed. Ligesaalidt havde han villet følge Regeringens Opfordring til at tilintetgjøre alle de Papirer, der vidnede om den hemmelige Forbindelse med de Svenske. Han frygtede nemlig med god Grund for, at Regeringen skulde faae i Sinde at skyde Skylden for Fæstningens Overgivelse til Stenbock paa ham, naar han ikke længere var i Besiddelse af Regeringens Ordrer, og opoffre ham for at redde sig selv.

Det viste sig snart, at han havde handlet forsigtig ved at sikkre sig Beviserne for sin Uskyldighed. Da der efter Fæstningens Erobring anstilledes Undersøgelser om hvorledes det var gaaet til med Fæstningens Overgivelse til Stenbock, faldt det ham let fuldkommen at retfærdiggjøre sig ved sine fremlagte Papirer. Da den gottorpske Regerings Troløshed herved traadte klart for Dagen, tog Frederik den fjerde ikke i Betænkning, „ifølge Krigens Ret" at besætte hele den hertugelige Deel af Slesvig og Holsteen, der gav ham i de følgende Krigsaar den betydelige Indtægt af 6 Tønder Guld aarlig, og tilsidst forblev Slesvig ved den danske Krone ved den endelige Fred. Følgerne af Nederlaget ved Gadebusch og Altonas Brand bleve altsaa i høj Grad heldbringende for Danmark.

Tordenskjold. Karl den tolvtes Indfald i Norge og Død ved Frederikshald. Fred til Frederiksborg.

I November 1714 vendte **Karl den tolvte** endelig tilbage fra Tyrkiet, hvor han havde tilbragt 5 Aar med frugtesløse Forsøg paa at faae virksom Hjælp af Tyrkerne mod Rusland, medens han lod sine egne Lande skjøtte sig selv og udmattes i den ulige Kamp med de talrige Fjender. Efterretningerne om hans Tilbagekomst bragte disse til at slutte et nøjere Forbund, hvilket **Georg**, Konge af England og Kurfyrste af Hannover, tiltraadte 1716, da Karl med god Grund vægrede

sig for at anerkjende hans Besiddelse af de forrige svenske Provindser, Bremen og Verden, som han havde kjøbt for 8 Tønder Guld af de Danske, der havde erobret dem kort før Stenbocks Indfald. Han lovede tillige at skulle skaffe Danmark Besiddelsen af hele Slesvig. Antallet af Fjenderne voxede bestandig, og **Preussen**, der ønskede at bemægtige sig Stralsund og Odermundingerne for at kunne beherske Udløbet af denne for Brandenborg saa vigtige Flod, sluttede sig til dem. Da Kong Karl, der selv ledede Forsvaret af **Rygen** og **Stralsund**, blev haardt trængt af den fjendtlige Overmagt, søgte man fra Sverrig at bringe ham Undsætning; men alle Forsøgene mislykkedes. Den danske Schout-bynacht **Gabel** sejrede den 24de April 1715 ganske over en svensk Flaade paa **Kolbergerhejde** ved Femern og tvang næste Dag den unge **Wachtmeister** til at overgive sig ved **Bylk** med 6 Skibe tilligemed deres Besætninger og 313 Kanoner. Et nyt Forsøg af en svensk Flaade under **Sparre** tilintetgjordes af **Raben**, der slog den den 8de August i **Pronervig** ved Rygen og tvang den ilde tilredt til at vende tilbage til

Tordenskjold.

Karlskrona. Endnu en tredie Sejr vandtes samme Aar den 24de September af Viceadmiral **Kristen Thomæsen Sehested i Nydyb** under Rygen, hvorved han rensede Farvandene og landsatte 18,000 af de Forbundnes Tropper paa Rygen, der snart blev erobret uagtet Karls tappre Modstand. Heller ikke i Stralsund kunde han længe holde sig, men maatte paa en lille Jagt flygte bort den 21de December og kom lykkelig over til **Trelleborg** i Skaane, skjøndt den berømte danske Søhelt **Tordenskjold** passede paa ham i Østersøen. To Dage efter hans Flugt overgav Byen sig.

Ved Navnet **Tordenskjold** mindes vi om den dristigste og meest eventyrlige Søhelt, Norden kan fremvise i de nyere Tider. Hans egentlige Navn var **Peder Jensen Wessel**, og han var født den 7de November 1691 i **Trondhjem**, hvor Faderen var Raadmand. Det lykkedes hverken med at anbringe Drengen ved Bogen eller ved Naalen; han løb nemlig ud af Skrædderlæren og fulgte sin Lyst til Søen. Efterat have faret som Matros paa Guinea, blev han Søkadet og ved Krigens Udbrud udnævnte Statholderen i Norge, den duelige **Valdemar Løvendal**, Gyldenløves uægte Søn, ham til at føre Befalingen over et lille Krigsskib paa 4 Kanoner, der hed **Ormen** og tilhørte Statholderen selv. Siden fik han **Løvendals Galej** paa 20 Kanoner og udmærkede sig nu ved mangehaande Lejligheder ved sin Dumdristighed og Aandsnærværelse under Kampene i Nordsøen og Østersøen. Der fortælles mangfoldige Beviser paa disse hans Egenskaber; saaledes da han i Marts 1714 med 10 Mand var gaaet iland ved **Torrekov** i Skaane uden at vente Fjender og pludselig blev omringet af svenske Dragoner, der opfordrede ham til Overgivelse. „Dengang ikke!" raabte Wessel, huggede Dragonen, der rakte efter hans Kaarde, over Haanden, sprang ud i Stranden og svømmede ud til Baaden med Kaarden i Munden. Uagtet han ved sin Forvovenhed flere Gange havde sat sit Skib paa Spil og paadraget sig sine Foresattes Dadel, forstod dog Frederik den fjerde at skatte ham, da han den 24de Februar 1716 optog ham i Adelstanden under Navn af Tordenskjold. I sin Glæde udbrød han, idet han kyssede Kongens Haand: „Tordenskjold! Da skal jeg tordne saaledes for Svenskens Øren, at han skal sige, at Deres Maje-

stæt ikke omsonst har skjænket mig dette Navn!" Snart skulde ogsaa glimrende Bedrifter forherlige hans nye Navn.

Da Karl den tolvte var kommen tilbage til sit Rige efter 14 Aars Fraværelse, tog han sin Bopæl i **Lund** i Skaane; thi han vilde ej vise sig i sin Hovedstad, forend han igjen havde bragt Sagerne paa Fode. Troppemasser bleve trukne sammen i Skaane, og da der ved Nytaarstid 1716 indtraf en meget stærk Frost, tænkte han endog paa at gaae med 16,000 Mand over **Hveen** og det tilfrosne **Oresund** og gjore Landgang paa Sjælland. Allerede var den 7de Februar bestemt til Overgangen, og i Sjælland kaldtes Landmilitsen til Vaaben, medens Borgerne og Studenterne væbnede sig i **Kjobenhavn** for at befrie Staden fra den store Fare; da indtraadte der pludselig den 5te Februar et stærkt Tovejr, der gjorde alle Karls Planer mod Sjælland til Vand.

Hurtig havde han udkastet en ny Plan, nemlig at bemægtige sig hele **Norge** ved et rask Angreb. Allerede den 8de Marts trængte han ind over Grændsen i dette Rige, der var i meget slet Forsvarsstand og kun kunde stille 6000 Mand slet udrustede Tropper under **Lützow**, tog efter en hæftig Modstand Oberst **Kruse** med 20 Mand tilfange ved **Holand** og besatte den 21de Marts **Kristiania**. Derpaa sendte han Oberst **Lowen** med 600 Mand afsted for at odelægge **Kongsbergs** Solvværk og Kornmagasinerne i **Drammen**. Paa Vejen tog han Kvarteer i **Norderhoug** Præstegaard i Ringerige; men Præstekonen, den kjække **Anna Kolbjornsen**, underrettede 250 norske Dragoner, der laae i Nærheden paa Gaarden **Steen**, hemmelig herom, og for at vise dem Vejen om Natten, antændte hun et stort Baal i Gaarden, for, som hun foregav, at varme de forfrosne svenske Soldater. Obersten for de norske Dragoner, den tappre **Otken**, var efter nogen Betænkning villig til at angribe den overlegne Fjende, og den kjække Vagtmester **Thor Hovland** tilbod sig at ride foran, da han kjendte hver Gjærdestav paa Vejen. Inden de Svenske anede det, vare de Norske midt inde iblandt dem i Gaarden; Hovland fyrede igjennem Vinduet efter Lowen, men traf ham ikke; Kuglen sees endnu i Bjælken i Storstuen. Efter en hidsig Kamp blev Lowen fangen med 160 Mand; Resten nedhuggedes eller adspredtes. Sejrherrerne vare dog nær blevne overfaldne næste Morgen den 30te Marts af de til-

overblevne Fjender, der atter havde samlet sig, dersom Anna ikke havde indjaget dem Skræk ved en overdreven Angivelse af de Norskes Styrke. Ligeledes jog Præsten **Rumohr** i **Skjeberg** den svenske General **Ascheberg** med hans 2000 Mand bort ved falske Rygter, og da Karl selv i Maj Maaned vendte sig mod **Frederikshald**, fandt han en saa fortvivlet Modstand af Borgerne, der anførtes af Annas kjække Brødre, **Peter** og **Hans Kolbjørnsen**, at alle hans Angreb bleve slagne tilbage. Selv da han ved en natlig Storm den 4de Juli var trængt ind i Byen, maatte han atter forlade den, da Borgerne efter Peder Kolbjørnsens Exempel stak deres egne Huse i Brand, og Ilden fra Fæstningen aldrig lod ham have Ro. Uagtet sine betydelige Tab havde Karl dog ikke isinde at opgive Belejringen af Fæstningen **Frederikssteen**; da blev han tvungen dertil ved Tordenskjolds Sejr i **Dynekilen** eller Dynø Havn i Bahuslehn over den Flaade, der skulde bringe ham Belejringsskyts og Levnetsmidler.

Det var den 8de Juli 1716, at Tordenskjold med 4 Krigsskibe og 3 Galejer i denne Havn angreb den svenske Flaade paa 11 Galejer og 21 Transportskibe, der var beskyttet ved det en Fjerdingvej lange, men ikkun 300 Fod brede Indløb mellem Skjærene, ved opstillede Soldater og ved et Batteri paa en Holm i Havnen. Uagtet alle disse næsten uovervindelige Hindringer kom han dog uden synderligt Tab ind i Havnen, ødelagde en Deel af de fjendtlige Skibe, tog Resten og trak sig endelig om Aftenen i god Behold ud af Havnen med endeel tagne Skibe. Dette dristige Foretagende kostede kun 19 Døde og 57 Saarede, og gav Løjtnanterne **Grip** og **Tønder** Lejlighed til at vise deres glimrende Tapperhed og Aandsnærværelse. Til Belønning blev Tordenskjold Kommandør og skjænkedes af Kongen en Guldmedaille, der skulde bæres i blaat Baand; thi Følgerne af denne Sejr vare saare vigtige. Allerede næste Dag, den 9de Juli, brød Karl den tolvte op med sin Hær og trak sig ud af Norge.

Otte Dage efter landede **Peter den store** med 48 Galejer ved Kjøbenhavn, og snart stode 40,000 Mand paa **Sjælland**. Ifølge et hemmeligt Forbund, der var sluttet mellem ham og Kong Frederik den 3die Juni 1716 ved en Sammenkomst i en Have udenfor Hamborg,

skulde Zaren med 24,000 Mand hjælpe Danmark til at erobre de Landskaber tilbage, som det havde tabt ved Roskildefreden. Men paa samme Tid havde den listige **Görtz**, der nu stod i Karls Tjeneste og indsaae, at Sverrig umulig kunde modstaae sine samlede Fjender, faaet Underhandlinger aabnede med Rusland, som man søgte at vinde ved at love Afstaaelsen af de svenske Østersøprovindser, mod at Rusland igjen skulde hjælpe Sverrig til Erobringen af Norge og Hertugen af Gottorp til Besiddelsen af begge Hertugdømmerne; Zaren lyttede til disse Forslag, og det viste sig snart for Frederik, at han i ham kun havde en upaalidelig Forbundsfælle. Han kom med 40,000 Mand istedetfor med 24,000, undersøgte nøje Kjøbenhavns Fæstningsværker, Havnen og Gravenes Dybde, vilde have sine Galejer ind i Havnen, ja forlangte endog Nøglen til Østerport, for at kunne lade sine Folk komme ind i Fæstningen baade om Dagen og Natten, naarsomhelst han vilde. Man fik derfor grundet Mistanke om, at han havde isinde at bemægtige sig baade Kjøbenhavn og Kronborg ved Overrumpling. Kong Frederik tog de nødvendige Forholdsregler derimod og forlangte tilsidst den 26de September, at Zaren igjen skulde føre sin Hær og Flaade bort. Dette skete ogsaa den 27de Oktober, da han begav sig over Land til Meklenborg med sin Gemalinde **Katarina**, der kortefter ham var ankommen til **Kjøbenhavn**, hvor hun havde holdt sit Indtog den 23de Juli. Af det paatænkte Tog blev der følgelig Intet, og fra den Tid havde Danmark snarere en Fjende end en Ven i sin tidligere Forbundne.

Paa Grund af denne Spænding med Rusland henrandt Aaret 1717 uden betydelige Krigsforetagender. Det blev kun mærkeligt ved flere dristige Forsøg af Tordenskjold. Den 14de Maj gjorde han et Forsøg paa at overrumple og ødelægge den svenske Flaade ved **Gøteborg**, men det mislykkedes, og han maatte efter 5 Timers haardnakkede Kamp trække sig tilbage. Ligesaa uheldig var han den 19de Juli med Angrebet paa **Strømstad**. Hans Uvenner forstode da at sværte ham saaledes hos Kongen, at Overbefalingen i Nordsøen blev ham fratagen. Da han i December sejlede ned til Kjøbenhavn i en lille Hukkert med 2 trepundige Kanoner og 22 Mand, var det, at han i Kattegattet saa hæderlig bestod Kampen med en svensk Fregat paa 16 Kanoner, der

kom ud fra **Varberg** og angreb ham. Paa den svenske Kaptejn **Linds** Opfordring til Overgivelse svarede han: „Det er Tordenskjold, Du har at gjøre med! Kan Du tage mig, da holder jeg Dig for den bedste Officeer i Sverrig." Dobbelt ivrige trængte de Svenske ind paa ham. Allerede var Hukkerten saa forskudt, at den svenske Kaptejn svingede sin Hat og lykønskede sig med at skulle føre Tordenskjold ind til Gøteborg. „Nej, raabte Tordenskjold, det skal hverken Du eller nogen Svensk!" I det samme lagde han an paa Kaptejnen med sin Riffel, og idet han saae ham slaae Næsen mod Dækket, lod han Trompeter skingre og sit Mandskab opløfte et Frydeskrig. Forskrækkede over deres Anførers Fald drejede de Svenske øjeblikkelig af, og Tordenskjold, der reddede sig fra en ny Fare, nemlig at strande paa **Kullen**, kom i god Behold til Kjøbenhavn. Her lod han sit Forhold ved Strømstad og Gøteborg undersøge og blev fuldstændig frikjendt.

Karl den tolvte opbød sit Lands sidste Kræfter til Norges Erobring. Det udpiinte Sverrig, der var blottet baade for Mennesker og Penge, maatte med de største Anstrængelser udruste en Hær paa 30,000 Mand, og baade Oldinge og Drenge bleve tagne fra Ploven. Med uhyre Møje bleve Galejer og andre Fartøjer trukne en Vej af 4 til 5 Mile fra **Marstrand** til **Svinesund**; men de kunde dog ikke maale sig med den norske Flotille. Endelig vare Rustningerne færdige. I September 1718 trængte **Armfeld** med 9000 Mand fra Jæmteland over Kjølen ned til **Trondhjem**, hvorpaa Karl selv med Hovedhæren, 22,000 Mand stærk, den 8de November gik over Grændsen ind i Enningdalen og begyndte den 18de at belejre **Frederikshald**. Allerede var Fortet **Gyldenløve** blevet erobret med Storm den 7de December; Belejringsarbejderne vare trods den strænge Vinterkulde skredne betydelig fremad og havde nærmet sig Fæstningen paa 250 Skridt; da blev Kongen, just som han den 11te December om Aftenen Klokken 9 stod i Løbegravene og lænede sig over Brystværnet, truffen af en Kugle ved det højre Øje, der gik igjennem begge Tindinger og dræbte ham paa Stedet, uden at han kunde mæle et Ord. Dog havde han draget sit Sværd halvt ud af Skeden, idet Hovedet sank ned paa Brystværnet, og Blodet strømmede ned ad den ene Handske, der tilligemed de øvrige

Klædningsstykker endnu sees i hans Gravkapel i **Ridderholmskirken** i Stokholm.

Anna Colbjørnsen.

Med Heltekongens Død veg Modet fra hans Folk. Prinds **Frederik af Hessen,** der var gift med hans yngre Søster **Ulrikka Eleonora** og kun tænkte paa at skaffe hende og sig selv Tronen, overtog Befalingen og gav strar Ordre til at ophæve Belejringen og gaae tilbage over Grændsen. Ti Dage efter vare de Svenske paa denne Side ude af Landet. Ikke saa heldig gik det **Armfeld**, der ved Efterretningen om Kongens Død strar brød op fra Trondhjem; thi paa Tilbagevejen i Januar 1719 bleve hans Folk paa **Tydalsfjeldene** overfaldne af en meget stræng Frost og et frygteligt Sneevejr, saa at Halvdelen frøs ihjel, og de øvrige kom i den sørgeligste Forfatning tilbage til Jæmteland. Man saae siden hele Rækker af Ryttere ligge ihjelfrosne i Sneen, hvis Liig bleve et rigt Bytte for Ulvenes Graadighed. Saa sørgelig en Ende tog det med begge Hærene, der vare blevne udrustede med saa store Anstrængelser.

Strar efter Karls Død kom Tordenskjold til Moss og ilede ned til Danmark med den vigtige Tidende. Med stor Bevægelse modtog

Kongen denne Efterretning den 28de December og udnævnte paa Stedet Tordenskjold til Schoutbynacht (Contreadmiral).

En umiddelbar Følge af Karls Død var Gørtzes Fængsling og Henrettelse og Afbrydelsen af Underhandlingerne med Rusland, der nu atter begyndte Krigen med gruelige Ødelæggelser paa de svenske Kyster. De andre fjendtlige Magter, England, Polen og Preussen, bleve tilbøjelige til Fred; men Frederik den fjerde, der haabede endnu at kunne komme i Besiddelse af Skaane, besluttede at fornye Krigen med al Kraft. I Juli 1719 rykkede en Hær paa 15,000 Mand fra **Frederikshald** over Svinesund ind i Bahuslehn og besatte **Strømstad**. Tordenskjold ønskede at angribe **Marstrand**, der, siden den var bleven erobret af Gyldenløve 1677, var bleven saa stærkt befæstet, at den ansaaes for uindtagelig. Selv laa den paa en Klippeø og forsvaredes af Fæstningen **Karlsteen** og stærke Batterier; Havnen, der dannedes af Koøen og Kløverøen, havde to smalle, stærkt befæstede Indløb og i den laae fem Orlogsskibe, 2 Fregatter og nogle mindre Skibe. Disse Hindringer afskrækkede dog ikke Tordenskjold. Først udspejdede han med stor Snildhed og Dristighed Byen, Fæstningen og Skibene selv, paa hvilke han vovede sig ombord, forklædt som Fisker; men idet han falbød sine Fisk, som han bar i en Kurv paa Armen, forlangte han bestandig en ublu Priis, for at han kunde trække Tiden ud og ret faae Lejlighed til see Alt. Da han talte Svensk som en Indfødt, vakte han ingen Mistanke, solgte sine Fisk i det sidste Huus og slap lykkelig ud af Byen. Den 21de Juli var han der atter, men denne Gang med 6 til 700 Mand, som han lod opkaste Batterier paa Koøen. Allerede den 23de vare Byen og Skibene i hans Magt; men han indsaae, at den stærke Fæstning kun kunde tages ved List. Han indbildte da Kommandanten Oberst **Dankwart**, at en dansk Armee paa 20,000 Mand var undervejs for at understøtte ham; han tilbød ham desuden at lade undersøge, hvilken betydelig Styrke han allerede havde hos sig. Da Dankwart tog ham paa Ordet og sendte Kaptejn **Utfall** ned til Byen, lod Tordenskjold ham saa vel beværte, at hans Blik var temmelig omtaaget, da han skulde besee Tropperne, og han opdagede ikke, at de samme Tropper, som han havde seet, trak om i andre Gader for der igjen at forevises. Han

kom derfor tilbage til Kommandanten med den Besked, at Tordenskjold havde flere tusinde Mand hos sig, istedetfor nogle hundrede. Endeel af Besætningen bestod af Sarere, der kun vare lidet tilbøjelige til at udholde Belejringens Rædsler; et Krudtmagasin sprang i Luften, og Kommandantens Kone bestormede sin Mand med Bønner om at overgive sig. Endelig gav den svage, raadvilde Dankwart efter og undertegnede Overgivelsen den 26de Juli; men da han endnu tøvede noget, gik Tordenskjold, kun ledsaget af to Officerer og nogle Sluproere, lige op til hans Huus og raabte til ham: „Hvad Djævelen nøler I efter? Veed I ikke, at Tiden er forløben!" Forvirret rykkede han ud med Besætningen; men næste Aar blev han ifølge Krigsretsdom henrettet „for slet ført Soldatskab som Kommandant paa Fæstningen Karlsteen." Kong Frederik udtrykte sin Glæde over denne vigtige Erobring derved, at han udnævnte Tordenskjold til Viceadmiral, bandt sit Brystbillede, prydet med Diamanter, i hans Knaphul, og hædrede Officererne med Forfremmelser og Guld- og Sølvmedailler.

Endnu have vi en dristig Daad af Tordenskjold at berette. Da en Indspærring af **Gøteborg** og Beskydning af **Ny Elfsborg** ikke ledte til noget Afgjørende, og de Svenske endog i hans Fraværelse borttoge 6 danske Fartøjer, besluttede Tordenskjold til Belønning at spille dem et alvorligt Puds. Natten til den 8de Oktober trængte han tilligemed sin Flagkaptejn, den kjække **Ole Budde**, op til **Gammelelfsborg** og tog alle de derliggende Skibe, som han for største Delen opbrændte, da det forsænkede Indløb ikke tillod at føre dem bort. Paa Tilbagevejen mødte han en Baad, der var udsendt fra Kommandanten paa Nyelfsborg for at erfare Aarsagen til den natlige Larm. Paa Raabet, „Hvem der?" svarede han: „Tordenskjold! Hils Kommandanten, at jeg er kommen for at lære ham at vaage." Ved alle disse dristige Foretagender var han i den Grad bleven en Gjenstand for den svenske Almues Skræk, at den brugte hans Navn til at skræmme Børn med: „Tier Du ikke stille, kommer Tordenskjold!"

Da England, der nu virkede ivrig paa svensk Side, mæglede Fred, kom en Vaabenstilstand paa 6 Maaneder istand den 30te Oktober. Krigsbegivenhederne ophørte, og da alle de andre Magter, paa Rus-

land nær, havde sluttet Fred, blev denne ogsaa for Danmarks Vedkommende under fransk og engelsk Mægling sluttet paa **Frederiksborg** Slot den 3die Juli 1720. Danmark tilbagegav de erobrede Landskaber og Stæder, mod at Sverrig betalte 600,000 Rdlr. i Krigsomkostninger og opgav Toldfriheden i Sundet, der saa ofte havde givet Anledning til Stridigheder, siden den var bleven indrømmet i Bromsebrofreden 1645; men Hovedsagen var, at Sverrig lovede aldrig at ville understøtte den gottorpske Hertug Karl Frederik, der efter Karl den tolvtes Død ogsaa var gaaet glip af den svenske Krone, til igjen at komme i Besiddelse af sin tidligere Deel af Slesvig. **Frankrig** og **England** gik højtidelig i Borgen for Danmarks bestandige Besiddelse heraf, en Garanti, der senere blev gjentagen og tiltraadt af **Rusland** og **Østerrig** 1732. — Slottet Fredensborg, der just var under Bygning, gav Kongen 1722 dette Navn efter Freden, hvorom man mindes ved flere Vægmalerier i Riddersalen, blandt andre et, hvor han undertegner Freden.

Slesvigs Indlemmelse. Hans Egede, Holberg. De indre Forhold.

Enebesiddelsen af Slesvig var altsaa Danmarks Udbytte af den blodige 11aarige Krig, og det var tilvisse et saare vigtigt Udbytte, for hvilket endog Hensynet til de skaanske Provindser maatte vige. Hvor megen Ulykke havde ikke Gottorpernes Fjendskab bragt Danmark! Da Besiddelsen var Frederik den fjerde sikkret, skred han strax til Værket. Ved **Patentet** af 22de August 1721 løste han Indbyggerne i den hertugelige Deel fra deres Troskabsed til deres forrige Landsherre og indkaldte Ridderskabet og Gejstligheden til at aflægge den nye Hyldingsed til Kongen, hvilket skete paa **Gottorp** Slot den 4de September. Herved tog Kongen den hertugelige Andeel af Slesvig igjen i Besiddelse, „som en i besværlige Tider paa ulovlig Maade fra Kronen Danmark afreven Pertinens" (ɔ: tilhørende Deel); og da nu ved Fredsslutningen med Sverrig og de mæglende Magters Garantier „den evige, uforstyrrede Besiddelse er forsikkret ham" hedder det, har han besluttet „at

forene samme Andeel af Hertugdømmet Slesvig med sin egen" og „for evig igjen at **incorporere** den i sin Krone som et gammelt, ved Tidernes Trængsel afrevet Stykke." Indlemmelsen i Danmarks Rige var altsaa soleklar, og Kongen modtog tillige Arvehyldingen efter Kongeloven, som det hedder i Edsformularen: „Jeg lover og forpligter for mig, mine Arvinger og Efterkommere at erkjende Kongen af Danmark for vor eneste suveræne Landsherre og at være ham, som alle hans Arveefterfølgere efter Kongelovens Lydende, tro, huld og lydig."

Saaledes var dette Landskab nu endelig vendt tilbage til Moderlandet, efter at have været adskilt derfra i mere end 3 Aarhundreder. I denne Tid havde Tydskheden vundet stor Udbredelse ved de gottorpske Hertugers og de tydsksindede Embedsmænds Bestræbelser. Superintendenten **Stefan Klotz**, der levede i Midten af det syttende Aarhundrede, gik endog saa vidt, at han foreslog at indføre tydsk Kirkesprog i hele Slesvig, og Hertug **Frederik den fjerde** svor aldeles at ville udrydde det danske Sprog i Hertugdømmet. Dog havde det endnu været Tid at standse Ødelæggelsen og gjenindsætte det danske Sprog i dets naturlige Rettigheder, men Hoffet talte selv Tydsk og var følgelig ikke tilbøjeligt til at trænge det Tydske tilbage; desuden havde Tiden hverken Øje eller Hjerte for Sprog og Folkelighed. Som en Følge deraf blev Slesvigs Forening med Moderlandet ikke virkelig gjennemført, men skete kun af Navn; der arbejdedes slet ikke paa at sammensmelte dem til Eet, **men Alt blev ved det Gamle, om end dette var nok saa urigtigt.** De Forandringer i Forvaltningen, Lovgivningen og Underviisningsvæsnet, som Fællesstaten krævede, bleve ikke trufne, skjøndt de let kunde have været gjennemførte, thi Folket gik med Glæde fra det haarde hertugelige Herredømme ind under det mildere kongelige. Det var den store Fejl, som siden har hævnet sig saa haardt, at Regeringen ikke strax arbejdede paa at oprette det Forsømte og frembringe en indre organisk Eenhed. Hertugdømmet vedblev at bestyres som et fremmed Land; det danske Sprog blev tilsidesat og undertrykt, og det senere Forsøg, som **Kristian den sjette** gjorde ved Reskriptet af 2den November 1739 paa at faae dansktalende Præster og Skolelærere ansatte i de Egne, hvor Folkesproget var dansk, havde ligesaa liden Virkning, som et lignende af

Frederik den sjette ved Reskriptet af 19de Januar 1811. De kongelige Forordninger bleve kun lidet paaagtede af de egenraadige tydske Embedsmænd; istedetfor at bringes indenfor de rette naturlige Grændser vedblev Tydskheden at gribe om sig baade i Kirken og i Skolen, og Sprogødelæggelsen fortsattes ubindret ligeindtil den nyeste Tid.

En ny Udvidelse skete 1726 ved Erhvervelsen af Grevskabet **Rantzau**, da den sidste Greve **Kristian Detlef** den 11te November 1721 var bleven snigmoderisk skudt paa Jagten i Nærheden af **Barmstedt** af en Kaptejn **Prætorius**, der var kjøbt dertil af Grevens yngre Broder **Vilhelm Adolf**; men Misgjerningen blev opdaget, og Mordets Anstifter dømtes til evigt Fængsel paa **Aggerhuus** Fæstning. Da der nu ikke fandtes nogen mandlig Arving, tog Kongen ifølge en tidligere Overeenskomst med Grevehuset af 1669 Grevskabet i Besiddelse.

Efter Freden tog Hertug **Karl Frederik** sit Sæde i **Kiel**, men vilde aldrig anerkjende Afstaaelsen af sine slesvigske Lande. Da han blev gift med Peter den stores Datter **Anna** og følgelig kunde vente Bistand af Rusland, maatte Danmark, saalænge Peter og hans Gemalinde Katarina levede, stedse være paa Krigsfod og holde en betydelig Flaade i Østersøen. Efter Katarinas Død 1727 blev det venskabelige Forhold til Rusland dog gjenoprettet, og Kejserinde **Anna** bekræftede 1732 Danmarks Besiddelse af Slesvig.

Den kjække unge Søhelt **Tordenskjold** overlevede kun i nogle Maaneder Krigens Slutning. Da han ikke kunde finde sig i et roligt og lidet virksomt Liv, begjærede og fik han Tilladelse til en Udenlandsrejse, nærmest for at besøge **England**, med hvis udmærkede Søvæsen han ønskede at gjøre Bekjendtskab. I **Hamborg** blev en ung Landsmand af ham, den rige **Abraham Lehn**, trukken op i Spil af en Bedrager, en forhenværende svensk Oberst **Stahl**, der lokkede Folk til sig ved at forevise en Slange med 7 Hoveder. Det var et snildt Bedrag med 7 Væselhoveder, der vare overtrukne med Slangeskind, hvilket den berømte svenske Naturforsker Linnée 14 Aar senere opdagede. Da Tordenskjold, der var opbragt over Lehns Behandling, nogle Dage efter traf Stahl i et Selskab hos General **Belau** i **Hannover**, og Talen kom paa falst Spil, fortalte han Historien med Lehn og Slangen og

yttrede sin Forundring over, at Hamborgs Ovrighed ikke for længe siden havde jaget slige Bedragere paa Porten med Stokkeprygl. Stahl blev forbittret og udskjældte ham for en Skurk og en gemeen Matros, hvorpaa Tordenskjold bankede ham igjennem med sin Stok nede i Gaarden og sønderbrød hans Kaarde. Næste Morgen lod Stahl ham udfordre; men endskjøndt Tordenskjold meente, at han ikke behøvede at møde en saa æreløs Person, lod han sig dog senere bevæge dertil ved Forestillinger af Stahls Venner, især af en vis Oberst **Münnichhausen**; han gav endog Afkald paa at bruge sit Yndlingsvaaben, Pistoler, hvormed han kunde skyde Proppen af en Flaske, træffe Esset paa et Kort, og pudse et brændende Lys uden at slukke det; saa stor var hans Færdighed i at bruge dette Vaaben. Skjøndt novet Fægter, mødte han dog med en lille Pariserkaarde, tværtimod sin Kammertjener **Kolds** indstændige Bønner, Stahl om Morgenen den 12te November 1720 paa **Gleding** Mark i det Hildesheimske. Allerede ved det andet Stød blev han gjennemboret i den høire Side og døde i den trofaste Kolds Arme med de Ord: „Herre Jesus, vær min arme Sjæl naadig!" Saaledes døde den djærve Sohelt, sit Folks Yndling, i den unge Alder af 29 Aar. Hans Ydre og Væsen var en ægte Sømands; han var undersætsig og bredskuldret, havde blaae Øine, en krum Næse, en kløftet Hage, betydelige Legemskræfter og en saa stærk Stemme, at han som Kadet kunde overstemme hele Holmens Menighed i Kirken. Han besad et munter, ærligt og aabent Sind, var hurtig til Vrede, men snart god igjen, frimodig i sin Tale, godgjørende mod Fattige, taknemlig mod sine Velgjørere og med barnlig Tro sin Gud hengiven. Feighed, Svig og Falskhed hadede han til Døden. Hans balsamerede Levninger hvile i en Marmorkiste i **Holmens Kirke** ved Siden af den store Niels Juels.

En dumdristig Sohane i svensk Tjeneste, der især er bleven navnkundig ved sin mærkelige Skjæbne, var Englænderen John **Norcross**, der som Fribytter under Krigen i Foraaret 1718 gjorde Forsøg paa at bortsnappe den danske Kronprinds Kristian ved **Gyldenlund**, det nuværende Charlottenlund, og i en Baad føre ham over til Skaane, et Forsøg, der imidlertid mislykkedes ved tilfældige Omstændigheder. Da han siden var bleven fangen i Kjøbenhavn 1726 og sat i Kastellet, und-

veg han paa en meget eventyrlig Maade til **Hveen**, hvortil han svømmede over Sundet; men da han nærede hævngjærrige Planer, blev han 1727 ved en dansk Kaptejns List lokket fra Hamborg til **Altona**, derfra atter ført til Kjøbenhavn og betvunget med Jernlænker kastet i et Træbuur i **Kastellet**, hvor han maatte tilbringe en Række af Aar.

Dog vi ville forlade Krigen og dens Følger, ved hvilke vi saalænge have dvælet, og atter vende os til Fredens Gjerning. Ypperst i denne var Grønlands Apostel, den fromme **Hans Egede**, Præst til

Hans Egede.

Vaagen i Nordlandene, der nedlagde sit Embede og overvandt alle Hindringer for at bringe Kristendommen til Hedningerne i det fjerne Grønland, i hvilke han troede at skulle finde Efterkommere af de gamle nordiske Nybyggere. Omsider fik han de nødvendige Penge sammenskudte af Privatmænd og afsejlede den 3die Maj 1721 fra **Bergen** til **Grønland**, hvor han ankom den 3die Juli og strax grundlagde Kolonien **Godthaab**, som han kaldte saaledes i sin glade Forventning om Sagens heldige Udfald. Med rastløs Iver lærte han de Indfødtes Sprog, spredte Religionens Lys i deres dybe Vankundighed og vandt deres Tillid

og Kjærlighed ved sine utrættelige Opoffrelser baade som Præst og Læge, især da Bornekopperne rasede 1733 og bortrykkede mange af dem. Med Rette kunde en doende Gronlænder sige: „Du har gjort imod os, hvad Ingen af vore Egne vilde have gjort; Du har givet os Fode, Du har begravet vore Dode, og især har Du underviist os om Gud og hvorledes vi kunne blive salige, saa at vi nu kunne doe med Glæde." Selv da Regeringen truede ham med at ville opgive Værket og ophore med sin Understottelse, forblev han der paa Gronlændernes indstændige Bonner, og strax efter betænkte Regeringen sig igjen, da Hvalfangsten gav godt Udbytte. Da dode hans fromme og ædle Hustru **Gjertrud Rasch**, der have været hans trofaste Stotte i alle Gjenvordigheder og Savn, og svækket forlod han i August 1736 det Land, som han havde offret sit Livs bedste Kræfter. „Alt, hvad han kunde fore med sig, var den himmelske Kjærlighed i hans Bryst, der havde ladet ham udrette saameget, og hans jordiske Livs Kjærlighed, der nu var indsluttet i hans Kones Kiste." Dog vedblev han til sin Dod, der indtraf den 5te November 1758 i **Stubbekjobing** under hans Ophold hos hans ældste Datter, at arbejde for sit Livs Sag og fik et gronlandsk Seminarium oprettet i Kjobenhavn. Sonnen **Povl Egede**, der dode 1789, 81 Aar gammel, fulgte hans Exempel og virkede forst 7 Aar som Missionær i Gronland, og siden ved Seminariet i samme Aand og med samme opoffrende Begejstring.

Ikke uden Grund havde Katholikerne hidtil bebrejdet den evangeliske Kirke, at den ikke havde bekymret sig om at udbrede Kristendommen blandt Hedningerne. Det **Missionskollegium**, som Kongen oprettede 1715, arbejdede ivrig for dette Formaal. **Thomas von Westen** fra Trondhjem virkede ufortrodent for Omvendelsesværket i **Lapland** og **Finmarken, Bartholomæus Ziegenbalg** ligesaa i **Ostindien**, hvor han ofte havde en haardnakket Modstand at overvinde.

Med roesværdig Iver sorgede Kongen for Almuens Underviisning, der hidtil havde været saa forsomt, at Skolelærerne gik om fra By til By om Sommeren og meddeelte Bornene en hojst tarvelig Lærdom. Paa Ryttergodset lod han nemlig opfore 240 grundmurede **Skolebygninger**, gav Lærerne deres nodvendige Underhold og udstedte

den 28de Marts 1721 en Forordning om Underviisningsmaaden. Slotspræsten paa Frederiksborg, den agtværdige **Hersleb**, der siden blev Biskop over Sjælland, skal have tilraadet ham dette fortjenstfulde Værk, der gjør ham til den egentlige Skaber af vor Folkeskole. Hyppig træffe vi paa Landet disse hæderlige Vidnesbyrd om Kongens Virksomhed; de ere kjendelige paa den Steen, der sidder over Døren og har en latinsk og dansk Indskrift, der er forfattet af Oversekretær **Rostgaard**:

Halvtredsindstive Aar, Gud! har Du mig opholdet,
at Sygdom, Krig og Pest mig intet Ondt har voldet,
thi yder jeg Dig Tak og breder ud Dit Navn,
og bygger Skoler op, de Fattige til Gavn.

Til forældreløse Børns Opdragelse oprettedes den 21de Juli 1727 **Vaisenhuset** af det forrige Ridderakademi, og Kongen skjænkede det en Kapital af 60,000 Rdlr., foruden 2000 Rdlr. aarlig af Postkassen. Postvæsnet var nemlig 1711 blevet overtaget for kongelig Regning.

Den højere Videnskabelighed havde Kongen paa Grund af sin forsømte Opdragelse ikke lært at skatte. Paa sin italienske Rejse havde han dog faaet Smag for Maleri, Billedskærerkunst og Musik, og hans muntre, aabne Sind modarbejdede den Spidsborgerlighed og det pedantiske Væsen, der dengang var herskende i Livet og Videnskaben. Dette viste han i det Røre, der 1719 opstod over **Peder Paars**, det første betydningsfulde satiriske Skrift af „den nyere danske Literaturs Fader", **Ludvig Holberg**. Mange troede sig trufne, og Sagen forhandledes endog i Kongens Raad; men Frederik den fjerde tog sig selv af Digteren og erklærede Peder Paars for et morsomt og uskyldigt Skrift. Holberg var født i Juli 1684 i **Bergen**, men mistede allerede meget tidlig sin Fader, der fra simpel Soldat havde tjent sig op til Oberst, og maatte nu under trange Kaar kæmpe sig gjennem sine Studeringer til theologisk Embedsexamen. Ved sin overordentlige Sparsommelighed saae han sig istand til at foretage ikke mindre end 5 Udenlandsrejser, paa hvilke han besøgte Holland, England, Frankrig og Italien for at udvide sine Kundskaber, navnlig i Sprog og Historie. Ingen dansk Forfatter har havt en saadan Indflydelse som han, især ved sine komiske og sati-

riske Værker, i hvilke han latterliggjorde Tidens Daarskaber, især det spidsborgerlige og pedantiske Væsen. Han opfattede dem med et skarpt Blik og fremstillede dem med en tør og sund, ofte bidende Vittighed, fri for al den Svulst og Følsomhed, der hidtil havde været den gængse Smag, navnlig i de franske Stykker, der dengang oversvømmede Europa. Derfor er han bleven folkelig som ingen Anden og har skabt det danske Folketheater ved sine **Komedier**, hvoraf den første „den politiske Kandestøber" opførtes i September 1722 paa det dengang aabnede **danske**

Ludvig Holberg.

Theater i lille Grønnegade i Kjøbenhavn og snart fulgtes af saamange andre. Dette Theater ophørte imidlertid ved Kjøbenhavns Ildebrand 1728 og forblev derpaa lukket under hele Kristian den sjettes Regering, der kun var lidet stemt for Forlystelser, indtil det atter aabnedes efter Frederik den femtes Tronbestigelse. Det sidste af hans komiske Mesterværker, **Niels Klims underjordiske Rejse,** udkom 1741. I dette „maaskee det dybsindigste af alle hans Værker," har han med uudtømmeligt Lune blottet de meest udbredte politiske, religiøse og moralske Daarligheder

i det kultiverede Europa; hans Satire gaaer her i det Store og vinder en almindelig Betydning. Han har den Fortjeneste at have udryddet mange Fordomme og aabnet Øjet for det Sande og Fornuftige, og idet han gjorde dette paa en saa træffende og folkelig Maade, har han ret skrevet sig ind i sit Folks Hjerte, en Plads, hvorfra han vanskelig vil kunne fortrænges. Ogsaa ved en stor Mængde alvorligere Skrifter har han søgt at udbrede Oplysning blandt Folket, som hans Danmarks og Norges Beskrivelse, Helte- og Heltinders Historier, Almindelig Kirkehistorie og især ved hans **Danmarks Riges Historie,** der udkom 1732—35 i 3 Kvartbind og i mere end et Aarhundrede har været den meest læste Fædrelandshistorie paa Grund af sin klare, livlige Fremstilling og den humoristiske Tone, der gaaer igjennem den som de øvrige af hans Værker.

Det manglede heller ikke paa andre Mænd, der med Iver dyrkede Historien. Stor Fortjeneste som Kritiker har den lærde **Hans Gram,**

Hans Gram.

der var født 1685 i **Bjergby** i Vendsyssel, hvor Faderen var Landsbypræst. Denne underviste ham selv, indtil han 1703 sendte ham til Universitetet, hvor hans sjældne Kundskaber, især i Græsk, vakte Profes-

forernes Beundring. Han blev siden selv Professor i Græsk, desuden kongelig Historiograf, Gehejmearkivar og Bibliothekar ved det store kongelige Bibliothek, og havde saaledes alle de rige Kilder for Historieforskningen under sine Hænder. Med utrættelig Flid benyttede han disse og oplyste med overordentlig Skarpsindighed en Mængde Vildfarelser, saa at han ret egentlig kan kaldes „vor kritiske Histories Fader". Det var dog ikke alene i sine Afhandlinger, at han virkede rensende paa vor Historie; han udgav ogsaa ældre Forfatteres Skrifter, som **Meursii** danske Historie, **Niels Krags** Kristian den tredies Historie (begge paa Latin) og **Niels Slanges** Kristian den fjerdes Historie, der have faaet et højere Værd ved hans grundige Forbedringer og Anmærkninger. Han døde den 19de Februar 1748, højt anseet i Udlandet, hvis første Lærde brevvexlede med ham og spurgte ham tilraads. — Samlingen af nordiske Oldskrifter, der var begyndt under Frederik den tredie, navnlig ved Torfæus, fortsattes af den lærde Islænder **Arne Magnusen**, der i 10 Aar opholdt sig paa Island og hjembragte rige Skatte, hvoraf dog den største Deel gik tilgrunde ved Kjøbenhavns store Ildebrand 1728. Ved sin Død 1730 skjænkede han en Sum af 10,000 Rdlr. til Udgivelsen af sine Samlinger, som han testamenterede til Universitetsbiblioteket. Etatsraad og Gehejmearkivar **Frederik Rostgaard** gjorde sig saavel fortjent af den danske Sprogforskning, som ved at skjænke Universitetsbiblioteket en Mængde Bøger og Haandskrifter og Universitetet selv en Kapital, af hvis Renter en Professor i Fædrelandshistorie og nordiske Oldsager skulde lønnes.

For Handelen, der havde lidt meget ved den langvarige Krig, sørgede Kongen efter Evne, navnlig ved Oprettelsen af et **grønlandsk Kompagni** 1723 og **Søassurancekompagniet** 1726; ligeledes for Forsvarsvæsnet. Den Fare, hvorfor Kjøbenhavn havde været udsat Aar 1700, bevirkede, at Anlægget af Søbatterierne **Trekroner** og **Prøvesteen** begyndtes i September 1713. Allerede den 9de August 1701 var **Søkadetakademiet** paa Holmen blevet indviet, og i Juni 1715 oprettedes **Landkadetakademiet**. **Nyboder** udvidedes, og Holmens faste Stok blev betydelig forøget. Foruden den staaende Hær paa mere end 20,000 Mand oprettedes der ved en kongelig Forordning af 22de Februar 1701 et **Landeværn** eller en **Landmilits** paa 18,000 Mand af Lan-

dets egne Børn, der skulde tjene i 6 Aar, og Rytteriet henlagdes paa Krongodserne for der at have sit Underhold. Begge disse Indretninger bleve i høj Grad fordærvelige for Bondestanden, saa fortjenstlige de ellers i og for sig selv kunde være. Rytteriet, især Officererne, mishandlede Bønderne med Hug og Slag og misbrugte dem til deres private Arbejder, saa at flere kongelige Forordninger vare nødvendige for at sætte en Grændse for dette Uvæsen. Landeværnets Indretning gav Bønderne paa Godserne i Herremandens Vold, da han kunde udskrive, hvilken Bondekarl han vilde, til Soldat, hvilket naturligviis ofte blev misbrugt af Vindesyge eller Hævnlyst; og ved en Forordning af 8de Februar 1724 blev det endog bestemt, at alle Karle fra 14 til 35 Aar skulde forblive paa Godset og i den Tid staae i Reserverullen til Udskrivning. Herved tilintetgjordes tildeels de gavnlige Virkninger af et saare vigtigt Skridt af Kongen til Bondestandens Vel, nemlig **Ophævelsen af Vornedskabet**, der bekjendtgjordes ved Forordningen af 21de Februar 1702, hvorved der tillige bestemtes med Hensyn til Bønderne i Almindelighed, at de herefter ikke maatte sælges, men tværtimod have Ret til at kjøbe sig fri for en billig Betaling, og at ingen Fæster imod sin Villie maatte sættes fra sin Gaard eller tvinges til at antage øde og ubebyggede Gaarde, hvorved han ganske forarmedes. Havde disse Bestemmelser bestaaet uforandrede, da havde de været til Velsignelse; men Landeværnets Oprettelse medførte en ny Tvang, der snart blev ligesaa trykkende som Vornedskabet, nemlig **Stavnsbaandet**, hvorved Bønderkarle i hele deres kraftige Alder bleve bundne til deres **Stavn** eller det Gods, hvorpaa de vare fødte, og altsaa i høj Grad priisgivne for Herremandens Vilkaarlighed.

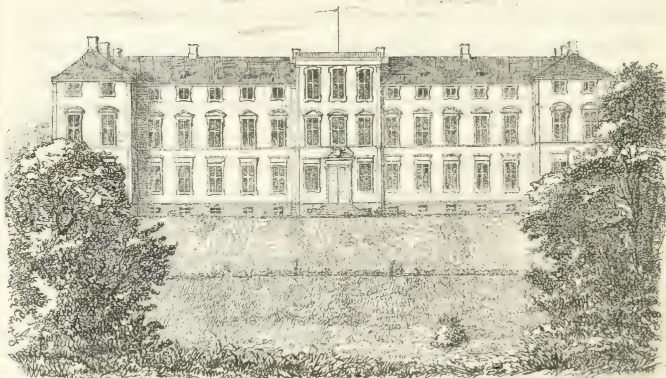
Regeringskollegierne og **Pengevæsnet** holdt Kongen i en ypperlig Orden. Selv gjennemsaae han alle Regnskaberne og søgte at spare, hvor han uden Skade kunde; hvor det derimod gjaldt almeennyttige Ting, sparede han ikke, og herom have vi saa mange Vidnesbyrd i hans gavnlige Indretninger. Som en Følge af denne kloge Sparsomhed efterlod han sig kun en Gjæld af henved 3 Millioner Rdlr., skjøndt han havde modtaget en Gjæld af 11 Tønder Guld efter sin Fader; derimod fandtes der ved hans Død omtrent 2 Millioner i de offentlige Kasser. Og dog er der ingen dansk Konge, under hvis Regering Landet er blevet

hjemsøgt af saamange Ulykker, paa hvilke Staten maatte raade Bod. Foruden den kostbare og ødelæggende elleveaarige **Krig** og **Pesten** 1711 skete der Juleaften 1717 voldsomme **Digebrud** i Hertugdommerne. Vandflodens Ødelæggelser strakte sig fra Holland ligeoptil Tønder. Mange Tusinde Mennesker omkom, Kvæget og Bygningerne bortreves, Jordejendommene bleve ødelagte. Skaden ansloges til flere Millioner. Hamborg, Glykstad, Itzeho og Husum stode i Juledagene under Vand. I Hviddingherred ved Tønder, paa Pelvorm og i Ejdersted skete der farlige Gjennembrud; allermeest led dog **Ditmarsken**, især Egnen omkring Brunsbüttel ved Elbens Udløb, hvor det varede meget længe, inden at den forfærdelige Ødelæggelse af Digerne atter kunde blive istandsat, skjøndt Kongen anvendte uhyre Summer derpaa. Nøden blev saameget større, som en ny Vandflod indtraadte den 31te December 1720, der atter især hjemsøgte Ditmarsken, men dog ikke blev saa farlig for Menneskeliv, da Ulykken skete ved højlys Dag.

Sørgelig mærkværdige vare de særdeles hyppige **Ildebrandsulykker,** der i Løbet af nogle Aar hjemsøgte Danmark. **Tønder** brændte 1725, **Viborg** den 25de til den 27de Juni 1726, da Ilden fortærede 71 Gaarde og 78 Huse, foruden Domkirken og Sortebrødrekirken, og 215 Familier bleve huusvilde. Skjøndt Byen fik betydelig Hjælp, forvandt den dog aldrig denne Ulykke, hvoraf der endnu findes sørgelige Spor i de mange øde Tomter og højtliggende Huse, der ere byggede ovenpaa de sammenstyrtede Ruiner. Til Kirkernes og de andre offentlige Bygningers Gjenopførelse blev der paalagt en Brandskat over begge Riger, og 1728 stode de alle igjen fuldtfærdige. Siden afbrændte **Vordingborg** 1729 og **Slangerup** 1730; men den allerulykkeligste af alle disse sørgelige Begivenheder var den **store Ildebrand i Kjøbenhavn,** der begyndte ved et Barns Uforsigtighed med Lys i et Huus tæt ved Vesterport, omtrent Kl. 7 Onsdag Aften den 20de Oktober 1728 og først ophørte Fredag Aften den 22de. En stærk vestlig Vind drev Flammerne ind i Byen, uden at man benyttede den første Tid til at faae Bugt med dem; saa slette vare Foranstaltningerne, og saa stor den Forvirring, der havde grebet Alle. Paa samme Tid udbrød der tilfældig Ild paa Nørregade ligesom for at fuldende Ødelæggelsen. Næsten Alt,

hvad der laa ovenfor Gotersgaden, Regnegaden, Silkegaden, Pilestrædet, Amagertorv og Frederiksholms Kanal, eller den meest bebyggede Deel af Byen, henved 1700 Gaarde og Huse lagdes i Aske, og 3,700 Familier bleve huusvilde. Deres Elendighed var ubeskrivelig. Mange opholdt sig Dag og Nat under aaben Himmel paa Voldene; mange bleve derimod strax anbragte hos Bønderne i Omegnen og i Roskilde og Kjøge. Skaden beløb sig til mange Millioner. Dog rejste den afbrændte Deel af Byen sig ved Kongens Anstrængelser igjen med bredere Gader og skjønnere Bygninger end før, og alt dette skete i Løbet af ikkun 5 Aar! De store Tab forvandtes ogsaa efterhaanden; men hvad der aldrig kunde erstattes, var Ødelæggelsen af Arne Magnusens Bibliothek og Universitetsbibliotheket med deres rige Samlinger af **oldnordiske Haandskrifter;** og dog kunde Alt dette, som saameget Andet, let være blevet reddet, dersom Nogen havde tænkt derpaa.

Uagtet alle disse stærkt tærende Ulykker havde Kongen dog altid saamange Penge tilovers, at han kunde foretage betydelige Forandringer med **Slottet i Kjøbenhavn** og opføre flere kostbare Bygninger, som

Frederiksberg Slot.

Kancelli- og **Rentekammerbygningen** og Slottene **Frederiksberg** og **Fredensborg**. Dette blev opført paa det Sted, hvor det gamle **Østrup** laa, og fik Navnet efter Freden 1720, da Kongen højtideligholdt sin Fødselsdag der den 11te Oktober 1722.

Fredensborg Slot.

Efter sin første Gemalinde, den fromme **Luise af Meklenborgs** Død den 15de Marts 1721 fik Kongen Lejlighed til at hæve sin tidligere Elskerinde **Anna Sofia Reventlov**, en Datter af den afdøde Storkantsler Grev Konrad Reventlov, paa Tronen. Han var bleven indtagen af hendes Skjønhed ved en Hoffest paa **Koldinghuus** og bortførte hende kort efter Taffelet den 26de Juni 1712 fra Moderen paa **Klausholm** ved Randers. Allerede den 26de Juli s. A. blev den 19aarige Grevinde udnævnt til Fyrstinde af Slesvig og samme Aften blev hun viet til Kongen af Konrektor **Thomas Klausen** i Flensborg, der i en Hast var bleven gjort til Hofpræst og var villig til at lade sig bruge som Redskab i denne Sag. Hendes Moder **Sofia Amalia von Hahn**

vilde i sin Forbittrelse over Datterens Skjændsel ikke see hende i mange Aar, og det var først seent, at hun lod sig bevæge til Forsoning. Men da 9 Aar derefter Dronning Luise — hvis Liv formørkedes ved dette Forhold i den Grad, at hun blev tungsindig og bigot — endelig var død, lod Kongen to Dage efter Begravelsen Anna Sofia offentlig vie til sig den 4de April 1721 paa Kjøbenhavns Slot af den samme Klausen, der nu var bleven Generalsuperintendent i Hertugdømmerne — som det hed, af Samvittighedsskrupler over Forholdet. Den 30te Maj blev hun erklæret for Dronning og kronet i Ministrenes Overværelse paa **Frederiksberg Slot**, ved hvilken Lejlighed Kongen selv satte hende Kronen paa Hovedet. Den 16de Juli holdt hun med sædvanlig Pragt sit Indtog i Kjøbenhavn. Hun og hendes Familie fik en stor Indflydelse paa Regeringen, hvilket snart viste sig ved Besættelsen af de høje Embeder. Hendes Svoger, Grev **Ulrik Adolf Holstein**, blev Storkantsler, og endeel Ministerforandringer skete. Kronprinds **Kristian** kunde ikke Andet end være misfornøjet med denne Formæling, saameget mere som han allerede længe paa sin Moders Vegne havde følt sig dybt krænket over det forargelige Forhold. Kongens Søster **Sofia Hedevig** og hans eneste Broder Prinds **Karl** trak sig tilbage til **Vemmetofte**, hvor den sidste døde den 8de Juli 1729 efter lang Tids Svagelighed.

Høist forstyrrende var i Kongens sidste Regeringsaar Opdagelsen af den Mængde **Bestikkelser**, der gik i Svang hos den højere Embedsstand. Efter Biskoppen i Kristiania, **Deichmanns** Raad nedsatte Kongen den saakaldte **hemmelige Kommission**, der gik haardt, efter Manges Mening endog uretfærdig frem i Undersøgelsen. Justitiarius i højeste Ret **Scavenius**, Assessor **Krøyer**, Justitiarius i den norske Overhofret **Blixenkrone**, Oversekretær **Rostgaard**, Overkrigssekretær **Gabel** og Admiral **Judichær** bleve afsatte. Kongens Retfærdighedsfølelse blev endnu skærpet derved, at Rygtet tillagde **Anna Sofia**, der havde mange Fjender, Deel i disse Bestikkelser, som, meente man, vare beregnede paa hendes Indflydelse og tildeels skulde flyde i hendes Kasse. Kongens Mistænkelighed tiltog naturligviis ved alle disse Kabaler, og han lod tilsidst hver Onsdag udhænge en Kasse, hvortil han alene havde Nøglen, og hvori Enhver kunde lægge sine Ansøgninger eller Andragender.

En uhyggelig Begivenhed i Frederiks senere Regeringsaar var **Povl Juels** Henrettelse paa Nytorv den 8de Marts 1723. Paa Grund af Ulydighed var denne begavede, men hævngjærrige Mand bleven afsat fra sit Amtmandsembede i Lister og Mandals Amter og havde da i Forbindelse med en svensk Generalmajor **Coyet** indladt sig i Underhandlinger med Zar Peter, der ikke gik ud paa mindre end at frarive Danmark hele Norge, der unægtelig i den senere Tid var bleven i høj Grad forsømt.

Fra Aar 1723 havde Kongens Helbred begyndt at vakle. Forgjæves gjorde han tilligemed Dronningen 1724 en Badereise til **Aachen,** hvor de opholdt sig fra den 30te Maj til den 30te Juni; thi han led herefter bestandig mere af sit mangeaarige Onde, den gyldne Aare. Hans slette Helbredstilstand forværredes stedse, især da han 1729 havde gjort to Fald, hvoraf det ene var meget farligt. Kongen stod nemlig paa et Stillads ved **Gjæthuset** for at see Kanonstøbningen; da flød det gløende Metal ud af Formen, antændte Stilladset, og Kongen, der søgte at komme ned ad en Trappe i Trængselen, fik et Stød og faldt, men blev heldigviis greben i Faldet af sin Kammertjener **Erik Torm**, siden Politimester i Kjøbenhavn. Da han næste Aar paa Tilbagereisen fra **Gottorp** var kommen til **Odense**, blev han hæftig syg og døde Kl. 1½ om Morgenen den 12te Oktober 1730, da han netop var 59 Aar gammel og havde regēret i noget over 31 Aar.

I Roskilde Domkirke hviler hans Støv blandt hans Slægts, af hvilken kun Kristian den fjerde kan sammenlignes med ham i Regentdygtighed. Arbejdsomhed og Sparsomhed, Mildhed og Gudsfrygt, Retfærdighed og Folkelighed, disse **Fyrstens** herlige Egenskaber, smykkede hans Liv og prydede hans Minde. Ligeoverfor disse Dyder glemme vi **Menneskets** Fejl og Svagheder i det huuslige Liv.

Tredie Afsnit.

Kristian den sjette 1730—1746.

Tydskheden og Pietismen.

ong **Kristian den sjette** var født den 30te November 1699 paa **Kjøbenhavns** Slot. Hans Overhofmester fra 1706 var Statsminister **Johan Holstein**, hans Lærer **Schrøder**. Moderen, Dronning Luises mørke og sygelige Sindsstemning havde havt en betydelig Indflydelse paa den unge Prindses Karakteer, der allerede tidlig viste sig meget alvorlig og indesluttet, bortvendt fra Verden og dens Glæder. Iøvrigt var han retsindig og søgte samvittighedsfuldt at sætte sig ind i de forskjellige Regeringsanliggender; men idet han selv vilde det Rette, lod han sig altfor meget lede af sine Omgivelser, især af sin stolte og pragtlystne Dronning, **Sofia Magdalena** af **Brandenborg-Kulmbach**, født 1700, hvem han havde ægtet den 7de August 1721 paa Slottet ved **Pretsch** i Saxen. Hendes Indflydelse var ingenlunde gavnlig; thi hun bortødslede ikke blot betydelige Summer til sine Fornøjelser og Indfald, men haardnakket tydsk, som hun af Hjertet var, trak hun sine fattige tydske Landsmænd herind og skaffede dem store Embeder. Aldrig har Tydsken trivedes bedre i Danmark; Kongen talte og skrev kun Tydsk, og Dronningen gik i sit Nag til det Danske saavidt, at hun kaldte sin eneste Søn med Haan: „der dänische Printz", fordi han yndede det danske Sprog. Ogsaa

bidrog hun ved sin Stolthed og Stivhed betydelig til at fjerne den af Naturen tilbageholdne og uselskabelige Konge fra Folket. Ved Hoffet indførte hun en stiv, afmaalt Tone, og Alt fik et ufolkeligt, halvt østerlandsk-despotisk Præg. Rundtom Slottet blev der trukket Jernkjæder, for at Ingen skulde komme det for nær, og hvo der gik forbi, maatte gaae med Hatten i Haanden over hele Slotspladsen. Naar de Kongelige vare ude at kjøre, vare de stærkt omringede af Lakejer og Gardere, og mødte da Nogen dem paa Landevejen, maatte han stige ned af sin Hest eller ud af sin Vogn for at kunne hilse dem i al Ærbødighed. Tilmed

Kristian den sjette.

viste Kongen sig meget sjælden offentlig. Al denne sygelige, mørke Afsondring, saa uvant i Danmark, kunde ikke Andet end sætte ondt Blod og svække Folkets Kjærlighed til Kongen.

Ved sin Tronbestigelse foretog Kongen flere gjennemgribende Forandringer. De fleste af de gamle Ministre bleve afskedigede, og Enkedronning **Anna Sofia** modtog allerede den 11te November 1730 en kongelig Skrivelse, hvorved hun forvistes til sin Fædrenegaard **Klaus=**

holm, hvor hun levede i noget over 12 Aar indtil sin Død den 7de Januar 1743. Inden hun forlod Kjøbenhavn, maatte hun afstaae samtlige sine Ejendomme og Midler, ja endog udlevere Juveler og Kostbarheder, som hendes afdøde Gemal selv havde skjænket hende, hvorimod hun erholdt en Sum af 100,000 Rdlr. engang for alle og siden 25,000 Rdlr. aarlig. Da Kongen havde god Grund til at være fortrydelig paa hende, vakte denne Fremfærd ikke saamegen Forundring, som det Forbud af ham, at ingen Vers eller Taler til hans afdøde Faders Ære maatte udkomme i Trykken.

Dronning Sofia Magdalena.

Blandt de Mænd, der havde Indflydelse i Kongens første Regeringsaar, udmærkede sig især den duelige Finantsminister **Ludvig Pless** og den kundskabsrige, fædrelandsksindede **Iver Rosenkrands,** der søgte at sætte Grændser for den indstrømmende Tydskhed; men alle Sluser aabnedes for den, da de havde paadraget sig Dronningens Ugunst og vare blevne fortrængte af **Johan Sigismund Schulin,** der var kommen

herind som fattig Student, men ved at vinde Kongens og Dronningens Yndest havde svunget sig op til 1738 at blive Medlem af Gehejmestatsraadet. Han var vel en dygtig Mand, men kunde naturligviis ikke modsætte sig Dronningens Ødselhed, saaledes som Pleis havde gjort. Millioner bortødsledes paa den skammeligste Maade til Opførelsen af unødvendige Slotte, ofte blot efter et Lune af Dronningen. Skjøndt **det gamle Slot i Kjøbenhavn** var blevet udvidet og forskjønnet af Frederik den fjerde, var det dog ikke pragtfuldt nok for Prindsessen fra det lille tydske Fyrstendømme Kulmbach-Baireuth; det blev nedrevet, og den 21de April 1733 lagde Kongen Grundstenen til det prægtige Residentsslot **Kristiansborg,** hvis Bygning varede i 7 Aar og kostede 27 Tønder Guld. Ved Synet af den umaadelige Pragt og Ødselhed sagde Kjøbenhavns Borgere med bidende Spot: „Dronningen maa jo dog boe, som hun er vant til; i Baireuth see jo alle Husene saaledes ud." Til Minde om Dronningens kostbare Jagtlyst opførtes Slottet **Hirschholm** istedetfor det gamle Hørsholm i en Sump, hvor Dronningen havde fældet en Kronhjort. Denne Daad skulde herved foreviges; Sumpen fyldtes med overordentlige Bekostninger for at føje Dronningens urimelige Indfald; Slottet rejste sig og indviedes med det tydske Navn den 14de Maj 1739; den lille By erholdt Kjøbstadsprivilegier; men der var ingen Lykke ved det Hele, thi Sumpen kunde ikke bære Slottet, der efterhaanden sank og maatte nedbrydes under Kristian den syvende, efter at have seet Karoline Mathildes glade og glimrende Hof indenfor sine Mure. Af de andre Slotte, der opbyggedes, ere baade **Sophienberg** og **Friderichsruhe** forsvundne; kun Jagtslottet **Eremitagen,** opbygget 1736, og **Charlottenlund,** opført 1733 istedetfor Gyldenlund, ere endnu tilbage fra hiin Tid. De fleste af de pragtfulde Slotte ere forlængst sunkne i Gruus, ja opnaaede ikke engang at see Aarhundredets Slutning.

Ved Siden af denne forfængelige Pragtlyst, der ødelagde Pengevæsnet, gik der tillige en **sygelig Religiositet,** til hvilken baade Kongen og Dronningen hældede, og hvori de bestyrkedes af den nidkjære Hofpræst **Johan Bartholomæus Bluhme,** der havde stor Indflydelse paa Kongen. Han var født i Sønderjylland 1681 og døde 1753 i en Alder af 72 Aar, efterat have styret den danske Kirke med en Magt og Myndig-

hed som Faa for ham. Sin religiøse Retning havde han allerede tidlig modtaget, da han studerede ved de tydske Universiteter, hvor den især var bleven herskende. Denne Retning, den saakaldte **Pietisme**, havde sit Udgangspunkt i **Halle**, hvor **Spener** og **Francke** lærte, og havde sin Berettigelse deri, at den søgte at vække den kristelige Følelse og fortrænge den daværende døde Bogstavtro og kolde Forstandighed. Den kristelige Aand burde vækkes af sin Dvale og føres ud i Livet for at gjennemtrænge alle Forhold. Allerede under Frederik den fjerde var denne Retning trængt ind i Landet og havde yttret en gavnlig Virksomhed, navnlig med Hensyn til Missionsvæsnet og Almueundervisningen; under Kristian den sjette virkede den skadelig, fordi den fremtraadte med Ensidighed og Partiskhed, med Myndighed og Tvang. I Aaret 1735 udkom en **Sabbathsforordning**, hvis Aand kun var lidet kristelig. Forsømmelse af Kirkegang skulde straffes i Stæderne med Bøder; paa Landet skulde Bønderne, dersom de ikke havde Penge til at betale Bøderne med, staae i **Gabestokken**, „der skulde anbringes udenfor hver Kirkedør" — neppe noget hyggeligt eller indbydende Skue for de Kirkesøgende! Den samme Straf fik den, der arbejdede om Søndagen. Saaledes var nu Værkhelligheden i fuld Gang. Dands, Komedier, Maskerader og Julestuer forbødes; ligeledes den uskyldige Fornøjelse, at Bønderne rede **Sommer i By**, hvorved „Gud fortørnes og Bonden ruineres". Under Gudstjenesten skulde Kjøbenhavns Porte være lukkede, for at Ingen skulde slippe ud for at more sig. Desuden blev **Kirketugten** fornyet i al sin Strænghed; Synderen maatte staae aabenbar Skrifte og blev offentlig irettesat fra Prædikestolen. Tilsidst stiftedes den første Oktober 1737 **General-Kirke-Inspektions-Kollegiet**, med Bluhme i Spidsen, til at vaage over Kirkelærens Reenhed, Kirketugtens Overholdelse og Gudstjenestens Sømmelighed og Orden. Alle Bøger bleve underlagte dets Censur, og alle Præster og Skolelærere dets Domstol, og Vee dem, om de afvege ikkun en Tøddel fra den herskende Lære! Denne Anstalt, hvori Ensidighed, Spioneri og Bagvaskelse naturlig havde Sæde, var egentlig en Gjentagelse af **Inkvisitionen**, overført paa protestantisk Grund, og blev snart yderlig forhadt. Det var saa langt fra, at Hensigten naaedes, nemlig at befæste Kirkens Enhed og Heelhed, at der tværtimod fulgte

megen **Splid** og **Uenighed**, da Gammellutheranerne forfulgte Pietisterne, endog fra Prædikestolen, og med Held søgte at gjøre deres Særheder latterlige. Kirken spaltede sig i Partier rundt om i Landet, og der har i den nyere Tid ikke fundet en saadan kirkelig Forbittrelse Sted i Danmark som dengang. En endnu værre Følge var dog det afskyelige **Hykleri**, der blev almindelig herskende, fordi man derved kunde gjøre Lykke ved Hoffet. At have en andægtig Mine, hænge med Hovedet, gaae sortklædt, sukke over Verdens Daarligheder, osv., blev regnet til Fortjeneste og kunde skaffe Beforbring til Embeder, hvorfor Mange ikke undlode at benytte sig deraf. Aldrig have de bedste Hensigter havt et slettere Udfald; istedetfor sand Gudsfrygt fulgte Skinhellighed og Hykleri, istedetfor Eenhed Adspittelse og Spaltninger; og endelig fremkaldte den anvendte **Tvang** en **Ligegyldighed** mod Religionen, ja en **Uvillie** mod den, der i den følgende Tid gik over til fuldkommen Vantro og Ryggesløshed.

Ogsaa **Island** maatte føle de uheldige Virkninger af Kongens religiøse Iver. Her, meente man, vare de gamle Sagaer, der jo fandtes i ethvert Huus, til Hinder, og derfor hedder det i en Anordning om **Huustugten** paa Island af 3die Juni 1746: Islænderne „ere alvorlig at paaminde under Straf, at vogte sig for usømmelig Snak og Skjemt, Sværen og Banden, forfængelige Historier eller saakaldede Søger (Sagaer) og letfærdige Digte eller Riime, som ikke sømmer sig en Kristen, og hvorved den Hellig Aand bedrøves, at fremføre." Ogsaa de trues med Gabestokken, og dersom det ikke frugter, med høiere Straf. Forbudet mod Dands og Juleløjer, hvortil man paa Island plejede at synge Folkesange, bevirkede, at mange af disse ere gaaede tabte.

Imidlertid kan det dog ikke nægtes, at denne religiøse Iver ogsaa havde enkelte gode Følger. **Missionsvæsnet** drevdes med fornyet Kraft, navnlig hvad Grønland og Ostindien angik; **Konfirmationen** indførtes ved Forordningen af 13de Januar 1736, og **Almueskoler** paabødes oprettede overalt i Landet den 23de Januar 1739; men da Godsejerne ømmede sig ved de dermed forbundne Udgifter, overlodes det dem ved en ny Forordning af 29de April 1740 selv at bestemme, hvor der behøvedes Skoler, og Følgen blev da, som man kan tænke sig, at kun meget faa

bleve anlagte. Ogsaa mange **milde Stiftelser** hidrøre fra denne Tid, som de adelige Frøkenklostre **Vemmetofte**, stiftet 1735 af Kristian den femtes Datter **Sofia Hedevig**, og det endnu rigere **Vallø**, stiftet af Dronning **Sofia Magdalena** paa hendes 37te Fødselsdag den 28de November 1737.

De politiske og de indre Forhold. Videnskaberne.

Hele Kristian den sjettes Regering henrandt i uforstyrret Fred. En Strid med **Hamborg** om dets Bank endte med, at Hamborgerne 1736 hævede Banken og betalte 500,000 Mark Lybsk i Erstatning. Farligere truede Stridighederne om Tronvalget i Sverrig at blive, hvor et stort Parti, nemlig Bondestanden, Gejstligheden og endeel af Adelen 1743 ønskede den danske Kronprinds **Frederik** valgt, hvorved altsaa de tre Rigers Forening vilde være bleven fornyet. Flere Tusinde **Dalkarle**, netop Danmarks gamle Fjender, rykkede nu, mærkelig nok, ned til **Stokholm**, for at twinge Rigsdagen til at tage en dansk Prinds til Tronfølger; men de bleve med væbnet Magt den 22de Juni 1743 adsplittede i Stokholms Gader, og den gottorpske Prinds **Adolf Frederik**, en Søn af Administratoren Kristian August, blev valgt for at føje hans Slægtning, den russiske Kejserinde **Elisabeth**, der i dette Tilfælde vilde tilbagegive Finland, som hun nylig under Krigen havde erobret fra Sverrig. Havde den danske Gesandt i Sverrig, **Berkentin**, viist større Dygtighed, kunde det danske Parti dog maaskee have sat sine Hensigter igjennem. Nu ansaae den fredsommelige Kristian, der havde begyndt paa Rustninger, det for rigtigst at bevare Freden, hvilket det vel ogsaa var, da han neppe havde kunnet udføre sin Plan med Magt.

I denne fredelige Tid blomstrede Fredens Kunster og glædede sig ved Regeringens trofaste Understøttelse. Handelen vistes der ikke liden Opmærksomhed. Det **ostindiske Kompagni** fik 1732 en ny Oktroy, ifølge hvilken dets Handel udvidedes til China og dreves nu med megen Fordeel. Det vestindisk-guineiske Handelsselskab kjøbte 1733 Øen **St. Croix** af Frankrig for 167,000 Rdlr. Et **General-Land-Oekonomi-**

og Kommercekollegium stiftedes den 30te December 1735 efter Grev Danneskjold-Samsøs Forslag for at styre de fleste Statshuusholdningssager, og den 29de Oktober 1736 oprettedes den **kjøbenhavnske Vexel-, Assignations- og Laanebank** med en privat Bestyrelse, der var aldeles uafhængig af Regeringen og bidrog betydelig til at lette Pengeomsætningen. Ligeledes stiftedes **Brandassuranceselskabet** og **den almindelige Enkekasse.** Ikke mindre Omsorg viste Kongen for **Fabrikker** og **Manufakturer**, navnlig for Silke- og Klædemanufakturerne i Kjøbenhavn, som han gavmildt understøttede; men det hjalp kun lidet, at han lod oprette et **Varemagasin,** hvorfra alle Embedsmænd skulde tage Varer, idetmindste for en Tiendedeel af deres Lønning, og at han til Fordeel for dette lod lægge en høj Told paa Indførselen af disse Varer fra Udlandet, ja endeel af dem reentud forbyde: thi man foretrak alligevel de bedre og billigere udenlandske Varer, hvilket gav Anledning til et fordærveligt Smugleri. Iøvrigt foraarsagede den Rundhaandethed, hvormed ethvert nyt Anlæg understøttedes, at flere Bedragere og Projektmagere benyttede sig af Regeringens Lettroenhed og løb bort med betydelige Summer.

Landarmeens Tilstand var ikke at rose; bedre var derimod **Flaadens** under Grev **Frederik Danneskjold-Samsøs** Bestyrelse. Denne udmærkede Mand, en Søn af Kristian Gyldenløve, der havde udmærket sig i den spanske Arvefølgekrig, var født 1703 og allerede 1731 bleven Deputeret i Søetaten. Han skabte paa ny den danske Flaade, der var stærkt i Forfald, forøgede Skibenes Antal betydelig, forbedrede Havnen og anlagde **Dokken** i Aarene 1735 til 1739. Uagtet disse store Forbedringer sparede han dog meget betydelige Summer, i de første 8 Aar endog henimod 1 Million Rdlr. af hvad der plejede at anvendes paa Flaaden. Kommandørkaptejn **Ulrik Frederik Suhm,** Historieskriverens Fader, understøttede ham i hans Bestræbelser. Skade er det iøvrigt, at den saa fortjente Danneskjold plettede sin Karakteer ved den Hævngjærrighed, hvormed han forfulgte den ypperlige Skibsbygmester **Knud Benstrup,** hvem han endog lod anklage for fejlagtig Byggemaade, skjøndt hans Skibe vare de skjønneste og letteste, der nogensinde vare sete i Danmark. Uden Dom blev Benstrup holdt i Fængsel paa fjerde Aar

og døde 3 Aar efter sin Løsladelse 1742. Den ædle Kaptejn **Frederik Lütken**, der, oprørt over denne Uretfærdighed, vovede at forsvare Benstrup i en djærv Skrivelse, blev afsat uden Pension og blev først 1739 atter ansat som Kontrollør ved Øresunds Toldkammer, hvorpaa han siden udgav flere nyttige Skrifter, deriblandt Andagtsbøger. Han opnaaede en meget høj Alder og døde først 1784.

Paa samme Tid indlagde to Horsensboer sig stor Berømmelse i russisk Tjeneste. Den ene, **Povl Vendelbo**, tjente sig op til Oberstløjtnant i Krigen mellem Zar Peter og Karl den tolvte; ved sin Tilbagekomst blev han adlet under Navnet **Løvenørn**, blev senere General, Overkrigssekretær for Søetaten og Stiftamtmand i Aarhuus; han døde 1740. Den anden, **Vitus Bering**, blev navnkundig ved sine Opdagelser tilsøs, især af det Stræde mellem Asien og Amerika, der fører hans Navn. Paa en ny Rejse døde han 1741 paa Øen **Avatscha**, efter ham kaldet Beringsø. I sin sidste Villie betænkte han sin Fødeby Horsens med en klækkelig Sum til de Fattige.

Ogsaa Videnskaberne blomstrede under Freden. Især **Gram** havde i saa mange Retninger stor Fortjeneste. Efter hans Forslag stiftedes den 13de November 1742 det **kjøbenhavnske Videnskabernes Selskab** for Fædrelandets Historie og Naturvidenskaberne, under Forsæde af Grev **Holstein**, og den 8de Januar 1745 holdt **Selskabet for det danske Sprogs og den danske Histories Forbedring** sit første Møde. Det var blevet stiftet 1744 af den berømte **Jakob Langebek**, en Præstesøn fra Skjoldborg i Thy, hvor han var født den 23de Januar 1710. Som theologisk Kandidat levede han i 13 Aar i Grams Huus, var hans Medhjælper ved det store kongelige Bibliothek og havde her rigelig Lejlighed til at uddanne sig som Historieforsker. I 7 Aar fra 1745 til 1752 udgav han som Forstander for Selskabet 6 Bind af **Danske Magazin**, en Samling af vigtige Aktstykker til Danmarks Historie; et fortræffeligt Værk, hvis folkelige Retning under den herskende Tydskhed maatte retfærdiggjøres i Fortalen, hvor han siger i Anledning af Brugen af det danske Sprog: „Vi troe ikke, at nogen Danskfindet vil lægge os det til Last, at vi skrive i Modersmaalet, men meget mere maatte støde sig over, om vi som danske Patrioter, der skrive i et dansk Land om

danske Ting til det danske Folks Nytte, vilde bruge andet end det danske Sprog, der er ligesaa rigt, reent og skjønt som noget andet i Verden." Kongen gav imidlertid dette Selskab, ligesaavel som Videnskabernes Selskab, Beviser paa sin Velvillie; men Langebek havde nær forskjertset denne ved den Frimodighed, hvormed han i den første Deel af Danske Magazin havde rettet adskillige urigtige Aarstal og andre Fejl i Professor og Hofpræst **Erik Pontoppidans** Danske Kirkehistorie. Denne lærde, men forfængelige Mand yttrede i et anonymt Skrift, at hans Kirkehistorie tilligemed Hvitfeld og Saxe udgjorde den danske Histories Hovedværker,

Jakob Langebek.

og at Hovedindholdet var frelst i den, om end alt Andet gik tilgrunde. Langebek benyttede Mandens Indbildsthed til at ydmyge ham yderligere, hvorover han blev saa forbittret, at han indgav en mærkelig Klage til Kongen, der betragtede Langebeks Opførsel som en grov Ulydighedsfejl og dømte ham ved en stræng Befaling til at gjøre Pontoppidan, „som baade er Professor Theologiæ og vores Hofprædikant" Afbigt for Konsistorium. Langebek gjorde Afbigten, der seer heelt ironisk ud, den 15de Februar 1746, uden at Samtiden dog blev overbeviist om hans Uret; men selv denne Sag, der har et saa morsomt Anstrøg, var dog dengang af en saa alvorlig Natur, at Kongen skal have truet med, at hvis

Langebek ikke gjorde Afbigten, „wüßte er wohl, wo die Citadelle lag". Da han efter Grams Død var bleven Gehejmearkivar, samlede han paa en Rejse i Sverrig, Finland og de russiske Østersøprovindser 1753 og 54 en Mængde Aktstykker og Oplysninger til Nordens Historie. Med overordentlig Flid og Grundighed arbejdede han for Historien og efterlod sig ved sin Død den 16de August 1775, som han fremskyndede ved sin utrættelige Arbejdsomhed, betydelige Samlinger, der udgjøre over 300 Bind. Da han ved sit Giftermaal med en rig Klokkerenke i Kjøbenhavn var bleven sat istand til at fremme Trykningen af de historiske Kilder, begyndte han 1772 paa den store Samling af **Kildeskrifter fra Middelalderen,** der er bekjendt under Navn af Scriptores rerum Danicarum medii ævi, hvoraf dog kun de første 3 Bind udkom i hans Levetid, der i lige saa høj Grad udmærkede sig ved Lærdom og Skarpsindighed, som ved Nøjagtighed og Grundighed. De 4 næste Bind ere udgivne af Suhm efter Langebeks Samlinger, det ottende 1834 af Engelstoft og Werlauff. Ved Langebeks Flid blev der lagt en ny Grundvold for den danske Historieskrivning, og det blev derved muligt for Suhm at skrive sin store Danmarkshistorie.

Iøvrigt har **Erik Pontoppidan,** der var født i Aarhuus 1698 og døde 1764, ved mangfoldige Skrifter stiftet ikke ringe Nytte. Hans Psalmebog og Forklaring over Luthers Katekismus gjorde sig længe gjældende, og hans historiske Arbejder, — foruden Kirkehistorien paa Tydsk, Dansk Atlas paa Dansk i 7 Bind og flere latinske Skrifter, som „Marmora Danica", en Samling af Indskrifter, „de Danskes Bedrifter udenlands", Kjøbenhavns Oprindelse", o. s. v. — maae endnu benyttes som Kildeskrifter, men med Varsomhed, da de savne den langebekske Grundighed.

Af Digtere, samtidige med Holberg, mærkes Psalmeforfatteren **Brorson,** Biskop i Ribe, hvis fromme og inderlige Sange endnu opbygge de Troende, Satirikeren **Falster** og Folkedigteren **Ambrosius Stub.**

Ved Oprettelsen af et Anatomitheater og et medicinsk Kollegium, hvorunder man henlagde hele Medicinalvæsnet i Danmark, fik Lægevidenskaben et betydeligt Opsving; ligeledes Lovkyndigheden ved Oprettelsen af en **juridisk Embedsexamen** ved Forordningen af 10de Februar

1736, og ved den duelige Professor **Andreas Høyer**, af hvis Disciple især Kofod Anker og Henrik Stampe siden udmærkede sig. Høiesteret blev forbedret, Assessorerne lønnedes, og en Lovkommission nedsattes for at forbedre Lovgivningen og udarbejde en ny Lovbog; men den udrettede Intet, skjøndt den bestod i 50 Aar. I det Hele fik **Universitetet**, der igjen var blevet opbygget efter Branden, en forbedret Indretning ved Fundatsen af 31te Marts 1732; ligesaa de **latinske Skoler**, hvis Antal efter Grams Raad den 17de April 1739 nedsattes til under det Halve, nemlig til henved 20, hvorved Lærerne kunde blive bedre lønnede; tillige gaves der en ny Skoleplan. Grev Holstein fik **Herlufsholms** Skole, der var i dybt Forfald, igjen bragt paa Fode, da han overtog Bestyrelsen 1732, og der arbejdedes paa Gjenoprettelsen af **Sorø** Skole, der var ophørt 1665; men dens Indvielse skete dog først Aaret efter Kongens Død.

Kunsten blev heller ikke forsømt; thi Grundvolden lagdes til **Malerakademiet**, der under Frederik den femte erholdt en saa betydelig Udvidelse.

Saaledes see vi i saamange Henseender Kongens Virksomhed henvendt paa Landets sande Tarv, og faa af vore Konger kunne fortjene større Roes for deres Iver og Villie til det Gode. Dette bør vel tages i Betragtning, naar man dvæler ved Skyggesiderne af hans Regering, der meest hidrørte fra hans Omgivelser, som paavirkede ham altformeget. Vi have betragtet Tydskheden og Pietismen; vi have endnu **Bondestandens Vilkaar** tilbage, der ingenlunde kunde kaldes glædelige. Og dog saae det ud dertil, da han efter 14 Dages Regering strax ophævede Landmilitsen den 30te Oktober 1730, og den 5te Januar 1731 udstedte en Generalpardon for alle de bortrømte Bønderkarle. Men desværre var dette ikke af Varighed; thi ved en ny Forordning af 5te Marts 1731 bleve Bønderkarlene bundne til deres **Fødestavn**, og Landeværnet gjenoprettedes den 4de Februar 1733 med Bestemmelser, der bestandig bleve skærpede, saa at Udskrivningstiden, der først var fra det 14de til det 36te Aar, blev tilsidst fra det 9de til det 40de, i hvilken Tid den i Rullen Indskrevne ikke maatte forlade sit Gods, men var aldeles i Godsejerens Vold, der kunde tage til Soldat, hvem han vilde; ja der udkom endog kort før Kongens Død den 1ste Juli 1746 en Forordning, ifølge hvilken

„ingen Landsoldat skulde have Tilladelse til at nedsætte sig andenstedS end paa det Gods, hvorfra han var udskreven, og hvor han skulde være pligtig Gaard at antage." Bondestanden var nu bunden mere end nogensinde, og dens Kaar forværredes endnu mere ved de mange øde Gaardes Inddragelse under Sædegaardene, hvorved Byrderne bleve saameget større for de tilbageblevne, og ved **Kornloven** af 1735 eller Forbudet mod Korns Indførsel, hvorved Agerdyrkningen forfaldt, da Landmanden altid kunde være sikker paa at sælge sit Korn, om det end var nok saa slet. I alle disse Misgreb see vi desværre den uheldige Indflydelse, som Kongen var undergiven. Uagtet hans gode Villie og Freden under hans Regering kunde Landet dog ikke hæve sig til en nogenlunde taalelig Tilstand. **Finantsernes** Forfatning kan heller ikke kaldes god, da han ved sin Død efterlod sig en Gjæld af 2,380,000 Rdlr.

Han døde efter længere Tids Svagelighed paa **Hirschholm** den 6te August 1746, endnu ikke 47 Aar gammel. Uagtet han længe havde lidt, først af Asthma, siden af Brystvandsot, arbejdede han dog med sædvanlig Virksomhed i sit Kabinet indtil kun faa Dage for sin Død. Denne indtraf saa hurtig, at hverken Kronprinds Frederik, som man skyndsomt lod hente, eller den gamle Hofpræst Bluhme, som han selv sendte Bud efter og længtes efter paa sit Yderste, kom tidsnok til hans Dødsleje.

Dronning **Sofia Magdalene** overlevede ham henved 24 Aar. Hun døde den 27de Maj 1770 og hviler ved hans Side i Roskilde Domkirke.

Fjerde Afsnit.

Frederik den femte.

Frederik den femte. Forhold til Sverrig og Rusland. Pengevæsnet.

ønnen **Frederik**, der var født i Kjøbenhavn den 31te Marts 1723, var altsaa nu ikkun 23 Aar gammel, da han besteg sine Fædres Trone. Han var en smuk, venlig og munter Herre, under hvem en ny Aand strax gjorde sig gjældende. Jernkjæden omkring Kristiansborg blev borttagen, de talrige Vagter afskaffede, og den unge folkelige Konge færdedes særdeles gjerne blandt Folket. Bønderne fik atter Lov til at ride Sommer i By, for at de, der „næsten det ganske Aar igjennem have et tungt Arbejde, ogsaa undertiden kunde nyde en liden sømmelig og med deres Stand overeensstemmende Fornøjelse." Baller, Koncerter og Skuespil bleve atter givne, og det nye **Skuespilhuus** paa Kongens Nytorv aabnedes den 18de December 1748, i hvilket man atter saae Holbergs folkelige Komedier, der snart fortrængte de fremmede franske og italienske Stykker. Skjøndt det ikke kan nægtes, at en letsindig Tone snart gjorde sig gjældende ved Hoffet, hvis Sæder, især henimod Slutningen af Kongens Regering, vare i høj Grad fordærvede, og at Kongen selv hverken besad betydelige Evner eller synderlig Regentvirksomhed, saa blev han dog for sin Mildhed og Venlighed højst yndet af Folket. Denne Folkets Kjærlighed deelte med ham hans skjønne og elskværdige Dronning **Lovise**, en

Datter af Georg den anden i England, og født den 18de December 1724. Da den 19aarige Prindsesse den 17de November 1743 var kommen til Altona, afskedigede hun strax hele sit engelske Følge, omgav sig med Danske og lærte inden kort Tid til Fuldkommenhed det Folks Sprog, hvis Moder hun skulde være. Saaledes havde ingen af de mangfoldige tydske Dronninger baaret sig ad. Den 11te December 1743 foregik Vielsen, og faa Dronninger have vundet en saa almindelig Kjærlighed som hun ved sin Ynde, Mildhed og overordentlige Velgjørenhed. Da

Frederik den femte.

hun døde i Fødselssmerter om Morgenen den 19de December 1751 paa Kristiansborg Slot, just som hun havde fyldt sit 27de Aar, blev hele Landet grebet af den dybeste Sorg. Det var som om den fromme Dronning Dagmar atter var bleven kaldt tilbage, og Smerten over hendes tidlige Bortgang atter havde overvældet Alle! Og da Kongen allerede den 8de Juli 1752 lod sig vie paa Frederiksborg til den 23aarige **Juliane Marie** af **Brunsvig** ved den gamle Hofpræst Bluhme, der

den 26de Januar havde holdt Liigtalen over Dronning Lovise, hed det, at der vel var fyrstelig Pragt; „men blandt menig Mand var det stille! thi det kom dem saa hastig efter Sorgen for Dronning Lovise."

Hvad de højere Embedsmænd angik, skete der kun faa Forandringer. Grev **Danneskjold** fik sin Afsked som Bestyrer af Flaaden, og Pengevæsnet ordnedes af den duelige Grev **Otto Thott**, der i Kongens 8 første Regeringsaar bragte Gjælden ned til en Million; men siden vorede den atter i rivende Fart. **Schulin** beholdt sin Indflydelse til sin Død 1750;

Dronning Lovise.

ligeledes den ædle og duelige Grev **Johan Ludvig Holstein** til Ledraborg, der døde den 29de Januar 1763 som første Medlem af Gehejme-Konseilet, Præsident i det danske Kancelli og Patron for Universitetet. Den første blev som Udenrigsminister fulgt af den udmærkede **Johan Hartvig Ernst**, Friherre af **Bernstorf**, født 1712 i det Brunsvigske, der i sin 20aarige Embedstid virkede til saamegen Gavn for Danmark, baade i de ydre og de indre Forhold.

Hartvig Ernst Bernstorf.

Frederik den femtes Regering var i det Hele fredelig, skjøndt det i det mindste een Gang truede med en farlig Krig. Baade Schulin og Bernstorf bestræbte sig for at vedligeholde Venskabet med Sverrig, hvis Tronfølger **Adolf Frederik**, Hovedet for den holsteen-kielske Linie, ved en Traktat af 23de April 1750 fornyede Afstaaelsen af alle Fordringer paa Slesvig, ja endog lovede at ville bortbytte den hertugelige Deel af Holsteen, naar den tilfaldt hans Linie, mod Oldenborg og Delmenhorst. Venskabet bekræftedes ved Bestemmelsen af Giftermaalet mellem Adolf Frederiks Søn, den senere Kong **Gustav** den tredie, og Frederik den femtes Datter **Sofia Magdalena**. Begge de Paagjældende vare dengang kun 5 Aar gamle, men uagtet senere Hindringer kom Giftermaalet alligevel istand 1766.

I Syvaarskrigen mæglede den danske Gesandt Grev **Lynar** 1756 et Forlig mellem de Franske og Englænderne til **Kloster-Zeven**, der dog snart igjen blev brudt. Iøvrigt holdt Danmark sig udenfor Kampen, men maatte dog holde en kostbar Hær paa 24,000 Mand i Holsteen for at beskytte Grændsen. Farligere blev Forholdet senere til **Rusland**, da Karl Frederiks Søn, **Karl Peter Ulrik**, 1762 ved Kejserinde Elisabeths Død havde besteget den russiske Trone som Kejser Peter den tredie. Han havde arvet sin Slægts bittre Fjendskab mod Danmark og begyndte med

at fordre Slesvigs Tilbagegivelse. Da dette afsloges, lod han en Hær rykke frem i **Meklenborg** og truede med at ville jage det danske Kongehuus over til **Trankebar.** Tvillingrigerne maatte nu anvende alle deres Kræfter; med de største Anstrængelser bragtes en Hær paa 70,000 Mand paa Benene, hvoraf 40,000 Mand under den indkaldte duelige franske General **St. Germain** rykkede mod Russerne, og en betydelig Flaade løb ud i Østersøen. Hærene stode ligeoverfor hinanden, og man ventede hver Dag Slag. Da kom der pludselig den Efterretning, at Kejseren var bleven afsat og myrdet den 14de Juli 1762 paa sin Gemalindes Foranstaltning, der nu besteg Tronen som **Katarina den anden** og strax sluttede Fred med Danmark. Det venskabelige Forhold til Rusland benyttede Bernstorf endog til at bringe et **Mageskifte** istand den 22de April 1767 mellem den hertugelige Deel af **Holsteen** og Grevskaberne **Oldenborg** og **Delmenhorst,** hvilket dog først kunde træde i Kraft, naar Peters og Katarinas Søn, Storfyrst **Paul,** var bleven myndig og havde undertegnet Traktaten, hvilket skete den 31te Maj 1773 paa **Zarsko-Selo,** et Residentsslot ikke langt fra St. Petersborg. Herved afstodes ogsaa alle det gottorpske Huses Fordringer paa Slesvig, og herved opnaaedes endelig en Heelhed af Staten, som den under Delingernes og Stridighedernes Tid saalænge havde savnet; men hermed fulgte ogsaa betydelige Byrder for Pengevæsnet, idet Danmark overtog den paa den hertugelige Deel af Holsteen hvilende Gjæld af 700,000 Rdlr., maatte opgive Stiftet Lybek, der var erhvervet til Arveprinds Frederik for 400,000 Rdlr., og desuden udrede adskillige Apanager.

Da den sidste Hertug af Pløen, **Frederik Karl** 1761 var død, faldt hans Besiddelser til Danmark, mod at det overtog hele hans Gjæld, 880,000 Rdlr. Kurant foruden flere betydelige Pensioner. Ligeledes kjøbtes en Deel af Ærø for 350,000 Rdlr. Kurant. Med saa store Byrder maatte man nu søge at raade Bod paa Følgerne af de tidligere saa uheldbringende Delinger!

Pengevæsnet kom i det Hele i de senere Aar af Kongens Regering i Forvirring, da det blev bestyret med mindre Omhu end tidligere, og mangfoldige Forhold krævede betydelige Opoffrelser og Udgifter. Endeel kunde jo vistnok være undgaaede, f. Ex. de, der fulgte med den ødsle

Hofholdning, med Kongens pragtfulde **Kroning** den 4de Septbr. 1747, med **Jubelfesterne** den 28de til 30te Oktober 1749 i Anledning af den oldenborgske Stammes 300aarige Regering og den 16de til 18de Oktober 1760 til Minde om Enevælden; ligeledes Anlægget af den østlige Deel af Kjøbenhavn, **Frederiksstad**, og især af **Frederiks**= eller **Marmorkirken**, der kostede 850,000 Rdlr. Kurant eller 1,360,000 Rdlr. Sølv, og dog alligevel aldrig blev færdig! Saa letsindig bortødsledes der uhyre Summer, og Bernstorf kan ikke befries for den Dadel, at have været ligegyldig mod Pengevæsnet. Men det bør paa den anden Side ikke glemmes, at de fleste af de kostbare Indretninger paa hiin Tid, om man end maa beklage, at de mislykkedes af Mangel paa praktisk Dygtighed, dog vare udsprungne af sand Lyst til at fremme Landets Tarv. Et saadant Foretagende var Forsøget paa at opdyrke **Alheden** 1759 til 1761 med tydske Nybyggere, meest **pfalziske** og **hessiske** Bønder, der skaffedes tilveje af en dansk Legationsraad **Moritz** i Frankfurt. Han fik en Louisdor for hver Person og antog derfor Enhver, som meldte sig, saa at der blandede sig meget Pak imellem de brave, men fattige Bønder. Mange af disse droge igjen bort, og Kolonien vilde aldrig ret trives, skjøndt den kostede uhyre Summer, maaskee endog henved en Million Rdlr. Mellem Hovedbyerne **Grønhøj** og **Havredal**, der kaldtes **Frederikshøj** og **Frederikshede**, anlagdes 1765 **Frederiks Kirke**, hvor der prædikedes Tydsk; men Familiernes Antal, der i Begyndelsen udgjorde 214, var allerede i November 1765 sunket ned til 54, uagtet de fik betydelige Understøttelser af Regeringen. Og disses Tilstand er siden stedse bleven sørgeligere! Den hele Følge af Anlægget var — naar man undtager **Kartoffelavlens** Udbredelse i Danmark ved Nybyggerne — den dyrekjøbte Erfaring, hvorledes man **ikke** skulde anlægge Hedekolonier!

I mange andre Retninger bragte derimod Regeringens Bestræbelser og Pengeopoffrelser betydelige Fordele.

Handel, Fabrikker, Videnskaber og Kunster.

Bernstorf fremmede med stor Iver Handel, Fabrikker, Videnskaber og Kunster. I Aarene 1746 til 1756 blev der sluttet **Handelstraktater** med Algier, Tunis, Tripolis, Marokko, Tyrkiet, Genua og Neapel, hvorved Grunden lagdes til Danmarks fordeelagtige Fragthandel paa Middelhavet. Det **afrikanske** Handelsselskab kom imidlertid ikke til at blomstre, da Sørøverne vedbleve at forstyrre Handelen, men gik ind efter 17 Aars Forløb efterat have kostet Landet over 2 Millioner. Ligeledes blev det **vestindiske** opløst mod en Indløsningssum af 2,220,000 Rdlr. og Frihandel indført, hvorved Handelen steg saaledes, at 38 Skibe sysselsattes dermed istedetfor før kun 7, og at **St. Croix** frembragte 11 Gange saameget Sukker som tidligere. Det **ostindiske** Handelsselskab blomstrede i en overordentlig Grad, saa at de Ladninger, der hjemførtes under Frederik den femte, beløb sig til en Værdi af 26½ Mill. Rdlr. Kurant. Det **islandske** Handelsselskab ophævedes 1759, men blev først kun for et Øjeblik afløst af Handelsfrihed, da Handelen paa Island og Grønland snart overdroges til det 1747 oprettede **almindelige** Handelsselskab, hvis Hensigt var at gjøre Kjøbenhavn til Stapelstad for hele den østersøiske Handel, men dette vilde trods alle Anstrængelser dog ikke lykkes.

Fabrikker og **Manufakturer** søgte man at ophjælpe ved at indkalde Fremmede og understøtte dem med Penge og Forrettigheder. Det blev meget strængt forbudt at indføre fremmede Silkevare og Bomuldstøjer; hvo som overtraadte det, skulde have sin Handelsret forbrudt. Efterhaanden bleve ikke mindre end halvandethundrede Artikler forbudte at indføres, og det lykkedes virkelig ved dette kunstige Middel at hæve de danske Fabrikker for en Tid, saa at de i Kjøbenhavn alene beskæftigede 11,400 Arbejdere. Der fandtes ikke mindre end 16 Silkefabrikker med 303 Væverstole, hvoraf den kongelige alene havde 105. Paa Klædefabrikken paa **Guldhuset** fandtes 1400 Arbejdere. Kunde de danske Fabrikvare end maale sig med Udlandets i Godhed, saa kunde de dog ikke leveres til samme Priis, hvilket atter fremkaldte et meget udbredt Smugleri. Hele denne kunstige Blomstring holdt sig heller ikke længere, end Regeringen understøttede den; den er nu for længst forsvunden. Herom gjælder det Samme, som om

de andre Retninger af Regeringens Gavmildhed, at den som oftest anvendtes mere paa umodne Forsøg, end paa saadanne, der havde staaet deres Prøve.

Varigere og nyttigere var Anlæggelsen af Fabrikken paa **Frederiksværk** 1751 ved Franskmanden **Peirembert** til Krudt, Kugler og Sabler, og af Geværfabrikken **Hammermøllen** ved Grev **Schimmelmann.**

Videnskaberne kunde glæde sig ved Bernstorfs udmærkede Omsorg, maaskee endog i højere Grad, end Landets Kræfter tillode. Mange udenlandske, især tydske Lærde bleve indkaldte og lønnede med en Gavmildhed, der næsten grændsede til Ødselhed; men de vare dog alle duelige Mænd, der indlagde sig Fortjeneste af Landet. Saaledes Sareren **Kratzenstein,** der virkede som Profesšor i Physik ved Universitetet til 1795; Botanikeren **Oeder** fra Anspach, der anlagde den botaniske Have, begyndte Udgivelsen af Flora Danica og desuden gjorde sig fortjent ved sin Virksomhed for den danske Bondestand; i samme Retning virkede den ædle Schweitzer, Statsøkonomen **Reverdil,** der en Tid var Lærer for Kronprinds Kristian; Berneren **Roger,** bekjendt af sine „Breve om Danmark", blev Bernstorfs Privatsekretær; den berømte Skolemand **Basedow** fra Hamborg blev Profesšor ved Sorø Akademi; Brødrene **Schlegel** fra Saren erhvervede sig Fortjenester af Historien; ligesaa Genferen **Mallet**, der var Kronprindsens Lærer i Fransk og skrev en udførlig Danmarkshistorie. Den højtravende Digter **Klopstock,** Forfatter af Messiaden, hvilken han fuldendte i Kjøbenhavn, fik en Pension af den danske Regering. Den berømte gejstlige Taler **Cramer** blev theologisk Profesšor ved Universitetet, og den lærde Geograf **Karsten Niebuhr** fra Hadeln ved Elbens Udløb sendtes 1761 til Arabien og Ægypten for at undersøge disse Lande til Oplysning for Bibelstudiet. De andre Videnskabsmænd, der ledsagede ham, bukkede under for Rejsens Besværligheder; selv vendte han 1767 tilbage og nedlagde Udbyttet af sin Rejse, der havde kostet Landet 21,000 Rdlr. i et lærdt Værk om Østerlandene.

Det manglede dog ingenlunde paa indfødte danske Lærde, der udmærkede sig ved deres Videnskabelighed, saa at man ikke synes at have behøvet en saadan Mængde Fremmede. Paa en Maade fortrængte af disse fra Kjøbenhavn, samlede de sig især om det nyoprettede **Sorø**

Akademi. Siden 1665 havde det aldeles ligget i Dvale; da tog Kristian den sjette sig af Sagen og lod Bygningerne opføre, men man manglede endnu Penge til at sætte Anstalten i Gang. Den ædle **Holberg** blev dens Velgjører. Ved sine Skrifter havde han erhvervet sig en betydelig Formue, hvorfor han havde kjøbt Hovedgaardene **Brorup** og **Tersløsegaard** med tilhørende Godser, der 1746 ophøjedes til Baroniet **Holberg**. Dette skjænkede han Sorø Akademi tilligemed 12,000 Rdlr., hele sin betydelige Bogsamling og en Sum Penge til dennes Vedligeholdelse. Men ved Festen, der fulgte efter Indvielsen den 7de Juli 1747, fandtes han dog ikke værdig til at sidde tilbords med Kongen og de fornemme Herrer, men henvistes til et andet Værelse; en Krænkelse, der er betegnende for Tiden, og som Holberg skal have taget sig mere nær, end den i Virkeligheden fortjente. Han døde ugift den 27de Januar 1754 og ligger begravet i et Kapel i **Sorø Kirke** under et smukt Gravminde af Wiedewelt. Med Rette kunde han sige paa sit Yderste, at han sit hele Liv igjennem havde stræbt at være en nyttig Borger for sit Fædreland.

Sorø Akademi blev dog ikke indrettet efter Holbergs Ønske; thi det blev alene bestemt for Adelige, uagtet han havde yttret i sit Testamente, at ogsaa Personer af Middelstanden maatte blive optagne, „paa det at jeg ikke skal synes at ville foragte min egen Stand; dette haver altid ligget mig meget paa Hjerte". Men disse Ord bleve udeladte i Gavebrevet, da det ikke kunde gaae an, at Adelige opdroges sammen med Borgerlige!

Af Videnskabsmændene i Sorø udmærkede **Jens Kraft** fra Frederikshald sig som Mathematiker og Philosoph, **Jens Schjelderup Sneedorf** og Fyenboen **Andreas Schytte** sig i Lovkyndigheden, **Ove Guldberg** og **Gerhard Schöning** sig som Historikere. Schöning var født i Nordlandene 1722 og blev 1751 Rektor i Trondhjem, hvor han 1760 i Forening med **Suhm** og **Gunnerus** stiftede det norske Videnskabernes Selskab. Han blev 1765 Professor i Historie og Veltalenhed ved Sorø Akademi og efter Langebeks Død 1775 Gehejmearkivar, i hvilken Stilling han døde 1780. Det var især sit Fædreneland **Norges Historie**, hvormed han beskæftigede sig; desværre udkom der af hans

lærde Værk herover kun de første 3 Dele, der ikke naae længere end til Olaf Trygvesens Tid 995. Ligeledes besørgede han den store Udgave af Snorre Sturlesons Heimskringla i 3 Foliobind, hvoraf dog kun de to første bleve udgivne inden hans Død.

Peter Frederik Suhm.

Fremfor Alle erhvervede **Peter Frederik Suhm** sig stor Fortjeneste, ikke blot som Historiker, men som Videnskabernes Befordrer og Velgjører i Almindelighed. Han var født den 18de Oktober 1728 i Kjøbenhavn, hvor Faderen var Admiral. Hans Giftermaal 1751 med **Karen Angel**, en rig Kjøbmandsdatter i Trondhjem, satte ham istand til udeelt at kunne hengive sig til Videnskaberne. Først 1765 begav han sig ned fra Trondhjem til Kjøbenhavn, hvor han i en lang Række af Aar virkede utrættelig som Forfatter for at oplyse Danmarks ældre Historie.

Af den Mængde Skrifter, han udgav, mærkes fremfor alt hans store „**Historie af Danmark**" i 14 Kvartbind, der gaaer til Aar 1400 og indeholder et uudtømmeligt Forraad af Lærdom, skjøndt Behandlingen, især i kritisk Henseende ikke kan siges at tilfredsstille Nutidens Fordringer. Udgivelsen begyndte 1782, men kun de 6 første Dele vare udkomne inden hans Død; Resten, som han efterlod færdige, udgaves indtil 1828 af Kall og Nyerup. Tillige samlede han et Bibliothek paa over 100,000 Bind, det største, nogen Privatmand i Danmark har ejet, og lod det staae aabent for Enhver, som vilde benytte det; han understøttede rigelig mange Studerende og lod mange større videnskabelige Værker trykke paa sin Bekostning. En saadan Mand fortjente offentlig Anerkjendelse. Han fik Ringen „for Fortjenester," blev Konferentsraad, Kammerherre og kongelig Historiograf; mangfoldige lærde Selskaber baade hjemme og i Udlandet optoge ham som Medlem, og hans erkjendtlige Medborgere overrakte ham den 31te Oktober 1797 en Skuepenge af Guld, paa hvis ene Side man saae hans Billede og paa den anden Apolles Tempel med den latinske Omskrift: „Han aabnede det". Stedse var han beskeden og roste sig aldrig af sine Fortjenester, men fandt sig uden Vrede selv i den strængeste Dom over sine Skrifter. Paa sine gamle Dage plagedes han af Podagra og døde den 7de September 1798 paa sit Lyststed i **Øverød**. Hans Liig nedsattes i hans Familiebegravelse i **Frederiks Kirke** paa Kristianshavn og fulgtes fra Pustervig, hvor han boede, til Kirken af den største Liigskare, Kjøbenhavn dengang havde seet. Hans ædle, frisindede Tænkemaade, der aldrig bragte ham til at smigre for Magten, men stedse til at virke for det almene Vel, havde gjort ham almindelig elsket og agtet. Hans Billede med de smukke, milde Ansigtstræk og de levende Øjne er blevet os bevaret ved Maleren Juuls Mesterpensel.

Ogsaa Retsstudiet blomstrede. Bornholmeren **Peter Kofod Anker**, født 1710, død 1788, en af Højers første og dygtigste Disciple og en af de første, der underkastede sig den nye juridiske Embedsexamen, blev Professor i Lovkyndigheden, siden tillige Generalauditør i Søetaten og udmærkede sig ved mangfoldige Skrifter, af hvilke især hans „danske Lovhistorie" fortjener at nævnes. Endnu mere Berømmelse erhvervede **Henrik Stampe** sig,

der var født 1713 i Hammer i Kjærherred i Vendsyssel, hvor Faderen, Magister Jens Stampe, var Præst. Han blev 1733 Konrektor ved

Henrik Stampe.

Aalborg Skole, rejste udenlands fra 1737 til 1740 og blev ved sin Hjemkomst Doktor juris. Hans fortrinlige Kundskaber, hans Forfattervirksomhed, der udmærkede sig ved Klarhed og Skarpsindighed i Fremstillingen, f. Ex. i hans Erklæringer, hans ualmindelige Forretningsdygtighed bragte ham til at stige meget hurtig fra det ene Embede til det andet paa en Tid, da dette ikke var let for den borgerlige Fortjeneste. Han blev 1741 Professor i Philosophien, 1743 Assessor i det juridiske Fakultet og i Konsistorium, 1746 Assessor i Overadmiralitetsretten, 1748 Generalauditor i Søetaten, 1753 Professor juris og Generalprokuror, 1756 Assessor i Kancelliet, 1759 optagen i den danske Adelstand, 1760 Etatsraad, 1768 Konferentsraad, 1774 Gehejmeraad og 1784 **Gehejmestatsminister.** Som saadan døde han 1789, og efterlod sig et hæderligt Minde som en ædel, frisindet Statsmand, der ikke har mindst Fortjeneste af den fortrykte Bondestand, da han med utrættelig Iver stræbte at fremme Ophævelsen af Stavnsbaandet og Hoveriet og Indførelsen af Selvejendom.

Blandt de Mænd, der indtage en Plads i Videnskaben, maa endnu nævnes Finantsministeren Grev **Otto Thott**, der samlede et Bibliothek paa 120,000 Bind, hvoraf han ved sin Død 1786 gav Haandskrifterne og Palæotyperne til det Offentlige, og **Tyge Rothe** fra Randers, født 1731, død 1795, der trak sig tilbage til sin Gaard **Tybjerggaard** i Sjælland, da han havde faaet sin Afsked som Amtmand i Segeberg, og berigede Literaturen med en Mængde almennyttige Skrifter, især til Oplysning af de historiske Forholds Udvikling. Den lærde Forfatterinde **Charlotte Dorothea Biehl**, der døde 1788, 55 Aar gammel, gjorde sig fortjent af den skjønne Literatur, især ved en heldig Oversættelse af den berømte spanske Roman Don Quixote. Tyge Rothe, Sneedorf, Luxdorf, Carstens o. fl. a. stiftede 1763 i Kjøbenhavn **Selskabet for de skjønne Videnskaber**. Især bleve **Naturvidenskaberne** understøttede af Regeringen fornemlig ved Grev **Adam Gottlob Moltkes** Yndest, der havde overmaade stor Indflydelse hos Kongen, navnlig i hans sidste Regeringsaar, og hvem han ophøjede til Greve af Bregentved. Han udvirkede endog **Censurfrihed**, skjøndt rigtignok langtfra uindskrænket, for de Forfattere, der yttrede sig om Statshuusholdningen og Landboforholdene, hvilket fremkaldte mange fortræffelige frimodige Afhandlinger om disse saare vigtige Gjenstande.

Kunsten havde ikke mindre Grund end Videnskaberne til at glæde sig ved Regeringens Omsorg. Den af Kristian den sjette stiftede **Maler- og Tegneskole** blev den 31te Marts 1754 udvidet til „det kongelige Akademi for de skjønne Kunster", Maler-, Billedhugger- og Bygningskunsten, der fra den Tid af have havt en frodig Udvikling i Danmark. Blandt dets Fostersønner i dette Aarhundrede staae højest: Billedhuggerne **Stanley og Wiedewelt**, Skaberen af Mindesmærkerne i Fredensberg Slotshave og Jægerspriis Lund, der dog tilsidst gik tilgrunde i Armod 1802 i en Alder af 71 Aar; den geniale og dannede Historiemaler **Nikolaj Abraham Abildgaard**, død 1809, den udmærkede Portræt- og Landskabsmaler **Jens Juul** fra Fyen, der døde 1801, Kobberstikkeren **Clemens** og den skarpt udprægede Maler **Carstens** fra Sydslesvig, der kæmpede mod en ublid Skjæbne, forlod sit Fædreneland for at gaae til Syden, Kunstens Hjem, og døde 1798 i en Alder af 44 Aar.

Herlige Vidnesbyrd om Kong Frederiks menneskekjærlige Sind ere det fortræffelig indrettede **Frederiks Hospital**, der stiftedes ved en Fundats af 6te August 1756, og **Opfostringshuset** til fri Pleje og Underviisning for 260 fattige Drenge fra deres 5te til deres 16de Aar.

I saa mangfoldige Retninger virkedes der under Frederik den femtes 20aarige fredelige Regering. Men alle disse Foranstaltninger, saa priisværdige end de fleste vare, vare dog tillige meget kostbare og bidroge i Forbindelse med de dyrekjøbte Landerhværvelser og Rustninger mod Rusland til at bringe Pengevæsnet i en sørgelig Uorden. Ved Kongens Død var **Gjælden** stegen til 20 Millioner, og Renten af den voret fra 100,000 til 900,000 Rdlr. Fra nu af kunde det danske Pengevæsen ikke atter hæve sig fra den fordærvelige Forvirring, hvori det var kommet.

En anden Skyggeside af denne Konges Regering er den sørgelige Tilstand, hvori **Bondestanden** vedblev at befinde sig. Man tænkte endog paa at skærpe Stavnsbaandet og udstrække det til Kvinderne, da Bonderkarlene stedse i større Antal rømmede ud af Landet; men den ædle Henrik Stampe, Bondestandens djærve Talsmand, fik dog disse Planer tilintetgjorte. Skadelig blev imidlertid **Salget af store Krongodser**, 61,000 Tdr. Hartkorn fra 1765 til 1776, hvorved der rigtignok indkom 4 Millioner Rdlr., som Finantserne højlig kunde behøve, men hvorved ogsaa Bondernes Stilling forværredes, da kun faa vare istand til kjøbe deres Fæste og de Fleste derfor kom ind under Godsejere, under hvem de havde langt strængere Vilkaar end under Kronens Herredømme. Dog skete under Frederik den femte de første alvorlige Skridt til at ophjælpe Bondestanden En Kommission nedsattes 1757 i denne Anledning, men udrettede dog ikke synderligt; derimod lod Bernstorf 1764 Jorderne udskifte og Gaardene udflytte paa sit Gods **Bernstorf**, 1 Miil fra Kjøbenhavn, gjorde Bønderne til Arvefæstere og gav dem Frihed for Hoveri og Tiende, saa at de inden kort Tid bleve fra forarmede til meget velhavende Folk. Intet Under, at de rejste ham en Støtte til taknemlig Erindring. Ogsaa Enkedronning **Sofie Magdalena**, lettede paa sine gamle Dage sine Bønders Kaar, og ikke faa Godsejere fulgte disse hæderlige Exempler, som Askanius paa Dueholm paa Mors, Gylden-

crone paa Vilhelmsborg ved Aarhuus, Holsteen paa Holsteenhuus i Fyen, Holstein paa Lethraborg i Sjælland, Knuth paa Ravnstrup i Sjælland, Lindencrone til Gjorslev og Schack til Giesegaard ved Ringsted; desuden Grossierer Ryberg til Frederiksgave i Fyen, der som fattig Bondekarl var romt bort fra sit Hjem, Salling i Jylland, for Krigstjenesten og havde arbejdet sig op til en af Danmarks første Handlende, men i denne Stilling ikke glemte sin tidligere Stand, og paa saa mangen ædel Maade virkede til Gavn for sit Fædreland. Disse Mænds Navne bør taknemlig ihukommes, da de, ofte med øjeblikkelige Opoffrelser, brede Isen i den Sag, der i Særdeleshed har bevirket den senere blomstrende Velstand i Danmark.

Vi have betragtet baade Glandspunkterne og Skyggesiderne ved Frederik den femtes Regering. Ere de sidste end ingenlunde ubetydelige, kunne vi dog glæde os ved at see en godmodig og folkelig, om end lidet virksom Konge og for største Delen dygtige og velsindede Mænd ved Statens Roer. Mindre at rose var hans private Liv og det Selskab, han søgte, især i sine sidste Aar, da hans Udsvævelser hurtig nedbrøde hans Helbred. Efterat han paa Jagten havde brudt sit Been, blev han aldrig mere rigtig rask og døde i sit 43de Aar paa Kristiansborg om Morgenen den 14de Januar 1766. Den 19de Marts blev hans Liig bisat i Roskilde Domkirke. Skjønnere Kantate, end Digteren Evalds ved denne Leilighed, har aldrig lydt ved nogen dansk Konges Baare.

Femte Afsnit.

Kristian den syvende 1766—1808.

Kristian den syvendes Forandringer. Struensees Herredomme og Fald.

I en Alder af ikkun 17 Aar besteg **Kristian** Tronen; han var en Søn af den fromme Dronning Lovise og var født den 29de Januar 1749 i Kjøbenhavn. Allerede den 8de November 1766 ægtede han paa Kristiansborg Slot den 15aarige engelske Prindsesse **Karoline Mathilde**, der var født den 22de Juli 1751 efter Faderen, Prinds **Frederik Ludvig af Wales**'s Død. Hun var en Sønnedatter af Kong Georg den anden, en Broderdatter af Dronning Lovise og en Søster til Georg den tredie. Hendes gode Naturanlæg vare blevne uddannede ved en omhyggelig Opdragelse, og hun besad et venligt og indtagende Ydre. Den unge Konge besad ligeledes af Naturen gode Evner, Livlighed og Vid, og havde hans Opdragelse end ikke i det Hele været tilfredsstillende, vare hans Kundskaber dog ikke ringe; han forstod og talte fuldkommen Dansk, Tydsk og Fransk, i hvilket sidste Sprog først Mallet og siden Reverdil havde underviist ham. Desværre havde Valget af hans første Omgivelser ikke været heldigt, ligesaa lidt som af hans Hovmester, Grev **Ditlev Reventlov**, og hans egentlige Lærer, Pagehovmester **Nielsen**, der behandlede ham meget haardt med Hug og Slag, hvorved de ikke alene kuede hans Villie og gjorde hans Karakteer svag og uselvstændig, men

de vakte ogsaa hos ham Ulyst og Modbydelighed mod Religion og Gudsdyrkelse ved strængt at tvinge ham til stadig Kirkegang, paa samme Tid som de forsomte hans Underviisning i Religionen og indprentede ham den Tids philosophiske Grundsætninger. Folgen blev, at den unge Fyrste savnede dyb og alvorlig religios Folelse og blev letsindig, ustadig og hengiven til sandselige Nydelser af den groveste Art, i den Grad, at hans Legems- og Sjæls Kræfter nedbrodes med en forfærdelig Hurtighed.

Kristian den syvende.

Kongens Ustadighed yttrede sig snart ved bestandig Verlen af Grundsætninger for Regeringen og folgelig ogsaa af de Mænd, der beklædte de hojeste Embeder. I Begyndelsen syntes han ligesom enkelte af sine Forgængere, med Iver at ville tage sig af **Bondestanden** og udnævnte den ædle og dygtige **Reverdil** den 18de Juli 1766 til sin Kabinets-sekretær, der gjorde Forslag til efterhaanden at ophæve Hoveriet og Vornedskabet, hvori han understottedes af **Bernstorf**; men allerede den 21de November 1767 fik han pludselig sin Afsked og vendte hjem, for atter ligesaa pludselig at blive indkaldt af Struensee 1771. Grev **St. Germain**,

der vilde indføre Forandringer i Krigsvæsnet, fik sin Afsked i Januar 1768, og Grev **Danneskjold-Samsø**, der, uagtet han med sin sædvanlige Hæftighed havde gjort et frugtesløst Angreb paa den fortjente Bernstorf, dog var bleven kaldt tilbage fra den Uvirksomhed, hvori han siden 1746 havde levet, og gjort til Bestyrer af Flaaden, blev allerede efter et Aars Forløb ved et haardt Brev fra Kongen den 26de Oktober 1767 afskediget

Karoline Mathilde.

fra alle sine Embeder og fik Befaling til inden 3 Dage at forlade Kjøbenhavn og begive sig til sit Gods **Marselisborg** ved Aarhuus. Han døde den 18de Juli 1770. Ved disse Intriger er der meget, som endnu er uoplyst; dog synes det, som om Danneskjolds egen Slægtning, den usædelige og uduelige Grev **Danneskjold-Laurvig**, hvem han selv først havde hævet og efter en længere Tids Unaade netop nylig forsonet med Kongen, har lønnet ham med at styrte ham for selv at erholde hans Post. Andre Rænker, der bleve spundne for at styrte Bernstorf, bleve heldigviis kvalte i Fødselen.

Den 6te Juni 1768 foretog den 19aarige Konge, ledsaget af Bernstorf, en **Udenlandsrejse**, i det han drog fra Altona over Hannover til **England**, hvor han som Slægtning af Kongehuset blev medtagen med den største Glands og gjorde et fordeelagtigt Indtryk ved sin Anstand, sine gode Indfald og vittige Svar. Over Paris, Strasburg og Brunsvig, vendte han tilbage til Altona, hvor han ankom den første Januar 1769. Denne Reise, som havde foraarsaget en Udgift af 4 til

Johan Frederich Struensee.

500,000 Rdlr. Kurant for de i Forvejen slette Finantser, blev i mere end een Henseende kostbar ved sine Følger. Efter Grev Rantzaus Anbefaling havde han nemlig medtaget som Livlæge den daværende Stadsphysikus i Altona, **Johan Friderich Struensee**, der var født den 5te August 1737 i **Halle**, hvor hans Fader, den agtværdige **Adam Struensee**, dengang var Præst og Professor; senere blev han 1757 af den danske Regering kaldet til **Altona** og udnævnt til Provst i denne By og 3 Aar efter til Generalsuperintendent i Hertugdømmerne, et Embede, som han beklædte i mere end 40 Aar. Sønnen, der havde udmærket sig som Læge

og som folkelig Forfatter, skildres som en ung, velskabt Mand med blonde Haar, en lang Næse, livlige Øjne og regelmæssige Ansigtstræk. Han besad et behageligt Væsen, ypperlige Naturanlæg og udbredte Kundskaber, men var tillige ærgjærrig, vellystig og havde gjennem Datidens fordærvede franske Dannelse indsuget Ringeagt for Religion og Sædelighed.

Paa Rejsen havde han i den Grad forstaaet at vinde Kongens Yndest ved sin behagelige Omgang og Underholdning, at han strax efter Hjemkomsten blev udnævnt til fast **Livlæge** med 1000 Rdlr.s Gage, i hvilken Stilling han gjorde sig fortjent ved at helbrede den spæde og højst svagelige Kronprinds **Frederik** fra den engelske Syge ved en meget stræng Kuurmaade, og tillige ved at bringe et bedre Forhold tilveje mellem Kongen og Dronningen end det kolde og uvenlige, der havde fundet Sted før Rejsen. I Foraaret 1769 var Struensee bleven udnævnt til **Kongens Forelæser**, den 12te Maj til **Etatsraad**. Kongens forrige Yndling, den fordærvede Grev **Konrad Holck**, der havde forledet ham til uværdige Udsvævelser og især bidraget til Uenigheden med Dronningen, blev styrtet og afløst som Kongens Selskab af Kammerherre **Enevold**

Enevold Brandt.

Brandt, der forstod at more ham med ubetydelige Løjer. Hovedslaget til at skaffe Struensee Magten ved Dronningens Gunst førtes egentlig

da den fortjente **Bernstorf** efter 20 Aars tro Tjeneste som Minister meddeltes Afsked ved en egenhændig fransk Billet af Kongen, dateret Hirschholm den 15de Septbr. 1770. Han forlod strax Landet og begav sig til **Hamborg**, hvor han døde i Februar 1772 efter at have seet Struensees korte Herredømme gaae tilgrunde paa en voldsom Maade.

Allerede før Bernstorfs Fald havde Struensees Indflydelse viist sig i Forordningen af 4de September 1770, hvorved de Rangsøgendes Værdighed indskærpedes, og — hvad der især vakte Verdens Forbauselse — **Censuren ophævedes**, og en **almindelig Trykkefrihed** indførtes. Glæden herover yttrede sig lydelig, og selv den gamle Philosoph paa Ferney, **Voltaire**, lovpriste Kongen i et begejstret Digt.

Fra Bernstorfs Fald kan man regne Struensees Ministerium, skjøndt han endnu nogen Tid som en Slags **Kabinetssekretær** (maitre des requêtes) holdt sig tilbage fra aabenbar at tilrive sig den højeste Magt. Imidlertid skete der store Omvæltninger. **Gehejmekonseillet** eller Statsraadet blev opløst den 27de December 1770, og de gamle Gehejmeraader Reventlov, Rosenkrands, Thott og Moltke fik deres Afsked, paa Rosenkrands nær uden Pension. Den 18de December var Struensee bleven udnævnt til **Konferentsraad**; derpaa optoges han tilligemed sin Ven Brandt i den danske **Grevestand** og udnævntes den 14de Juli 1771 til **Gehejmekabinetsminister** med en Magt og Myndighed, som ingen dansk Undersaat nogensinde havde havt. Han skulde skriftlig udfærdige de Ordrer, som den aandssvage Konge mundtlig meddeelte ham, de saakaldte **Kabinets-ordrer**, der udgik umiddelbar fra Kongen, uden at være forelagte Kollegierne; og de Ordrer, som Struensee udstedte med Kabinettets Segl, skulde have samme Gyldighed, som om de vare underskrevne med Kongens egen Haand.

Struensee hørte til den store Mængde Statsmænd, der i forrige Aarhundrede kort før den franske Revolution søgte at omdanne Forholdene efter de Grundsætninger, de franske Philosopher havde opstillet om Menneskehedens Forædling og Forbedringer i Forvaltningen. Med stor Dristighed iværksatte han derfor en Mængde pludselige Forandringer, hvoraf mange vel vare særdeles gavnlige og derfor ere blevne beholdte, men andre ere anstødelige og forkastelige; og alle lede de af det store Misgreb, at de

fulgte Slag i Slag paa hverandre, uden nogen Forberedelse, og følgelig vakte ikke liden Forvirring, ja endog megen Forbittrelse og Forargelse. I de 17 Maaneder, Struensee var ved Roret, udkom der ikke mindre end henved 600 Forordninger, hvoraf en stor Deel kom til at dele Skjæbne med Kristian den andens, nemlig at blive ophævede, inden de egentlig vare blevne satte i Kraft.

Med Hensyn til de høje **Regeringskollegier** vilde han, som han senere udtalte i sit Forsvarsskrift, indføre „større Hurtighed, Orden og Simpelhed"; de bleve derfor alle omformede til Bureauer med en simpel og tydelig Indretning. For at bringe det forstyrrede **Pengevæsen** i Orden, hvori hans Broder, den fra Schlesien indkaldte Justitsraad Struensee, og Oeder havde betydelig Deel, oprettedes der et **Finantskollegium** under den duelige Grev **Holstein** med en heel ny Forvaltningsmaade; alle Indtægter samledes i Statskassen, Besparelser indførtes, og en bestemt Sum fastsattes til Hofholdningen. Kjøbenhavns **Magistrat**, der med sine 3 Borgermestre, 6 Viceborgermestre og 11 Raadmænd var altfor vidtløftig, blev ophævet, ligeledes de 32 Mænds Raad, og afløstes af langt færre Mænd med Grev Holstein som Overpræsident. Stadens **Politi** forbedredes af den nye duelige Politimester Bornemann, og **Hof- og Stadsretten** oprettedes den 15de Juni 1771 for alle Sager fra Kjøbenhavn; ligeledes forbedredes Retsplejen ved Afskaffelsen af den saakaldte **skarpe Examination** eller Forsøg paa at frembringe den Anklagedes Bekjendelse ved Kat, Tamp og anden Tortur. De lavere Embeder maatte herefter ikke besættes med Tjenere, saaledes som det hidindtil ofte havde været Tilfældet. Ogsaa **Universitetet** med dets mange forældede Former tænkte Struensee paa at omdanne og nedkaldte derfor den berømte Biskop **Gunnerus** fra Trondhjem, der ogsaa udarbejdede et fortrinligt Forslag, som imidlertid ved Struensees Fald blev lagt til Side, men siden atter taget frem tilligemed Planen om Oprettelsen af et Universitet i Norge. For **Bondestandens** Vel viste Struensee megen Omsorg. **Oeder,** der havde skrevet sin berømte „Betænkning, om hvorledes Bondestanden i Danmark kan forskaffes Frihed og Ejendom", fik Sæde i den nyoprettede Landbokommission, og **Reverdil** kaldtes tilbage. Ved Forordningen af 20de Februar 1771 blev **Hoveriet** fra ubestemt til **bestemt** og tillige

saare billig bestemt, ifølge den Grundsætning, at „Bondens Byrder ikke alene skulle være bestemte, men taalelige". Selvejendom fremmedes ved Løfte om Laan af Kongens Kasse, og Kommissionen var kommen saavidt at den tænkte paa Løsningen af **Stavnsbaandet**; da styrtedes Struensee, og det Hele standsede. Den lidende Menneskehed søgte Struensee ligeledes at sørge for; en Kommission nedsattes for at forbedre Fattigvæsnet, og den 7de December 1770 oprettedes den kongelige **Plejestiftelse for Hitteborn**, der kunde optage indtil 600, og til hvis Udgifter der blev lagt en Skat paa Pragtgjenstande. **Herrnhutterne** eller de mæhriske Brødre fik Tilladelse til at nedsætte sig ved **Tyrstrupgaard**, som de havde kjøbt 1771, og anlægge Byen **Kristiansfeld**, der snart blomstrede ved deres fortrinlige Fabrikflid.

Ved Siden af disse gavnlige Foranstaltninger skete der imidlertid ogsaa endeel andre, der, om de end ikke alle stødte an mod Religion og Sædelighed, dog idetmindste saarede Datidens religiøse og sædelige Tænkemaade. Saadanne vare: Afskaffelsen af 10 overflødige **Helligdage** ved Forordningen af 26de Oktober 1770, „fordi de mere brugtes til Lediggang og Laster end sand Gudsdyrkelse"; Aabningen af Kjøbenhavns Porte baade under Gudstjenesten og om Natten; Begravelsen af Liig inden Klokken 9 om Morgenen, for at Overdaaden ved Begravelsesgilderne kunde indskrænkes; Tilladelsen til at opføre Skuespil om Søndagen, hvilket hidtil havde været uhørt i Danmark, og til Hazardspil i Rosenborg Have om Aftenen mod at erlægge en Afgift til Stiftelsen for Hitteborn, hvori man fandt en Beførdring af Usædeligheden; Indskrænkelsen af de forbudne Grader med Hensyn til Ægteskab; Ophævelsen af Forskjellen mellem ægte og uægte Børn i det borgerlige Liv og af Bøderne for Lejermaal; Indretelsen af Frederiks Hospitals Kapel til Sygestue for væmmelige Sygdomme o. s. v. Indførelsen af **Tallotteriet** ved Forordningen af 12te Januar 1771 var vel indbringende for Finantserne, men fordærvelig for den offentlige Sædelighed og Velstand.

Unægtelig handlede Struensee meget letsindig saavel med Hensyn til mange af disse Forandringers Væsen og Betydning, som med Hensyn til den Maade, hvorpaa de bleve gjennemførte. Mange forargedes over hans Ligegyldighed og Ringeagt for Religion og Sædelighed, over

hans hensynsløse Afsætten af Embedsmænd uden Lov og Dom, som oftest ogsaa uden Pension, og over hans Ringeagt og Haan mod det danske Sprog, da alle kongelige Forordninger udgik paa **Tydsk**, og alle Ansøgninger til den ene vældige Minister maatte være skrevne i dette Sprog, dersom der skulde tages noget Hensyn til dem. At han som Borgerligfødt strax fra Begyndelsen stod paa en spændt Fod med Adelen og tilsidesatte den for fortjente Borgerlige med Hensyn til Besættelsen af de højere Embeder, maatte naturligviis gjøre denne mægtige Stand til hans bittre Fjende. Man hævnede sig ved den af ham selv givne Pressefrihed og overvældede ham med en saadan Mængde giftige og hadefulde Angreb i Blade og Flyveskrifter, at han saae sig nødt til atter at begrændse den ved et Reskript af 7de Oktober **1771**. De værste og meget ophidsende Rygter udspredtes om Struensees altfor fortrolige Forhold til Dronningen og Brandts uærbødige, ja voldsomme Opførsel mod Kongen, som de aldeles beherskede og afspærrede fra Folket.

Det varede ikke længe, forend Forbittrelsen gav sig Luft i Uroligheder. Nogle hundrede **norske Matroser**, hvem man havde forholdt deres Lønning, begave sig tilligemed Holmens Tømmermænd bevæbnede ud til **Hirschholm**, hvor Hoffet dengang var, for at forebringe deres Klage for Kongen selv og spredte sig kun mod Løfte om Retfærdighed; og Lillejuleaften **1771** gjorde **Livgarden** tilfods Oprør, da man ubesindig nok vilde opløse den og stikke den ind i andre Regimenter; den satte sig fast paa **Kristiansborg** og lod sig kun berolige ved svag Eftergivenhed fra Magthavernes Side. Ved disse Lejligheder havde Struensee viist Mangel paa Mod og Aandsnærværelse, hvilket opmuntrede hans talrige Fjender til at foretage sig et afgjørende Skridt. De Midler, hvormed han søgte at holde sig, vare heller ikke heldige, nemlig ved at lade Voldene besætte med Kanoner, Vagterne paa Slottet fordobble og de kongelige Vogne under stærk Bedækning fare i Galop gjennem Gaderne, ligesom for at undgaae Overfald. Alt dette røbede Frygt og forøgede desuden Forbittrelsen.

En Sammensværgelse dannede sig, i hvis Spidse stode Enkedronning **Juliane Marie** og hendes Søn Kongens Halvbroder **Arveprinds Frederik**, der levede bortfjernede fra Hoffet og havde modtaget

flere Krænkelser af Struensees Overmod, f. Ex. da Arveprindsen var bleven udelukt fra den kongelige Loge i Theatret. De vigtigste af de Andre vare den snedige og rænkefulde Grev **Rantzau=Ascheberg,** der først havde bidraget til at hæve Struensee, men siden blev hans bittre Fjende, da Struensee ikke vilde opfylde hans Ønsker; **Ove=Høgh=Guldberg**, der var født 1731 i Horsens, hvor Faderen var en uformuende Kjøbmand, 1761 var bleven Professor i Historien i Sorø, 1764 Lærer for Arveprindsen og tilsidst hans Kabinetssekretær; Generalkrigskommissær **Beringskjold,** en Mand af et lidet hæderligt Rygte, der efter et eventyrligt Liv i Østerrig og Rusland havde gjort Lykke herjemme ved først at overbringe den vigtige Efterretning om Peter den trediеs Mord; endvidere den ærlige, men eenfoldige General **Eichstädt,** den raa og hæftige Oberst **Køller** o. fl. a.

Natten mellem den 16de og 17de Januar 1772 bestemtes til Udførelsen af den dristige Plan. Hoffet hvilede i den første Søvn efter et nylig endt Hofbal med Maskerade, da Køllers og Eichstädts Regimenter besatte alle Adgangene til Slottet, og de Sammensvorne trængte ind i Kongens eget Soveværelse. Overrumplet og forfærdet undertegnede han de Fængselsordrer, som Enkedronningen forelagde ham og som Guldberg havde udkastet. Struensee blev uden Modstand fængslet af Køller, Brandt derimod forsvarede sig længe med Kaarden i Haanden mod Eichstädt og Beringskjold; begge førtes strax til Kastellet. Rantzau-Ascheberg bragte Dronningen og hendes spæde Datter **Louise Augusta** ned i en Vogn, der førte dem til **Kronborg.** Henimod Klokken 10 viste Kongen og Enkedronningen sig paa Altanen og hilsedes med Hurraraab af den tankeløse Mængde, og „henimod Middag behagede det Kongen med sin Broder Arveprindsen at kjøre igjennem Staden, næsten baaren paa sine Undersaatters Skuldre“, hed det i samtidige Blade. Om Aftenen holdt Pøbelen sig lystig med at ødelægge henved 60 offentlige Huse, uden at Politiet maatte skride ind; thi Hoffet vilde ikke, at Nogen skulde blive dræbt eller saaret „paa en saa glædelig Dag“. Endog Politimester Bornemanns egen Gaard kom i Fare, da man ansaae ham for en Tilhænger af Struensee. Der fremvæltede en Mængde Smæde-

skrifter og Haansange over de Faldne, og højst pristes „den fromme Juliane, der gik foran med Dødens Fane!"

Søndagen den 26de Januar holdtes der efter kongelig Befaling **Taksigelse** fra Kjøbenhavns Prædikestole for „den guddommelige Varetægt over Kongen, det kongelige Huus og disse Riger og Lande". Men det Uhyggeligste stod endnu tilbage. Efterat Struensee havde siddet lænket i 5 Uger i sit Fængsel bagved Kirken i Kastellet, ligesom sin Broder og Brandt, stilledes han den 20de Februar for en Kommission af 9 Medlemmer, nemlig Højesterets-Justitiarius, Geheimeraad **Juel-Wind**, Deputeret i Generalitetet, Konferentsraad **Braem**, Generalprokurør i det danske Kancelli **Henrik Stampe**, Deputeret i Kancelliet **Luxdorf**, Generalprokurør i det tydske Kancelli **Carstens**, Professor juris, Etatsraad **Kofod Anker**, Prof. juris, Etatsraad **Sevel**, Etatsraad **Ove Guldberg** og Generalkrigskommissær, Deputeret i Generalitetet **Schmidt**. Han anklagedes for at have staaet i et altfor fortroligt Forhold til Dronningen, viist sig uærbødig mod Kongen, behandlet Kronprindsen haardt, tilsneget sig en uindskrænket Myndighed og misbrugt den paa mange Maader, blandt andet til at tilvende sig en betydelig Pengesum, nemlig ved Forfalskning af et kongeligt Gavebrev at have forandret 22,000 Rdlr. til 132,000. Brandt beskyldtes for at have lagt Haand paa Kongen. Struensee tabte Modet og tilstod Forholdet til Dronningen, vistnok i det Haab, herved mulig at kunne reddes, og Dronningen der længe afviste enhver Tilstaaelse, underskrev tilsidst paa Kronborg en saadan, maaskee i det samme Haab. Men der var ingen Naade at vente. Den 5te April 1772 fældede Kommissionen paa Kristiansborg Slot den Dom, at Struensee og Brandt skulde have forbrudt Ære, Liv og Gods, deres grevelige og al anden Værdighed, og deres grevelige Vaaben skulde af Skarpretteren sønderbrydes; den højre Haand skulde afhugges dem levende, derpaa Hovedet; Kroppen skulde parteres og lægges paa Stejle og Hjul, men Hovedet med Haanden sættes paa en Stage. Denne barbariske Dom blev allerede udført om Morgenen den 28de April paa **Østerfælled**, og Indtrykket af denne blodige Begivenhed vedligeholdt sig længe hos Hovedstadens Befolkning.

De øvrige Fængslede bleve snart frigivne, undtagen Oberst **Falkenskjold**, der først fik sin Frihed 1776 efter at have tilbragt 4 Aar

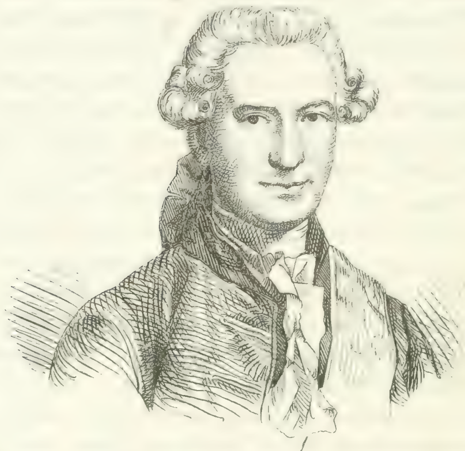
i Griffenfelds Fængsel, uden at han nogensinde kunde faae at vide, af hvad Grund han var bleven straffet saa haardt. Han levede siden i Schweitz, hvor han døde i en Alder af nogle og 80 Aar, og hans efterladte Memoirer bleve efter hans Død udgivne i Paris. Struensees Broder begav sig tilbage til Preussen, hvor man forstod at skatte hans Duelighed og udnævnte ham til Minister for Handel og Industri.

Efterat den ulykkelige Dronning **Karoline Mathildes** Ægteskab med Kongen var bleven ophævet ved Skilsmissedom af 9de April 1772, blev hendes Medgift, 40,000 Pund Sterling, tilbagebetalte den engelske Regering, og der anvistes hende til Underholdning en aarlig Sum af 30,000 Rdlr. Den 30te Maj tog hun for sidste Gang Afsked med sin Datter Lovise Augusta og gik ombord paa en engelsk Fregat, der førte hende til **Stade** i Hannover. Den 20de Oktober ankom hun først til **Celle,** hvor Slottet imidlertid var blevet istandsat til hende. Snart vandt hun alle Indbyggernes Kjærlighed ved sin Fromhed, Mildhed og overordentlige Godgjørenhed. Det vakte derfor almindelig Sorg, da hun efter et treaarigt stille, til Veldædighed indviet Liv døde Natten til den 10de Maj 1775, endnu ikke 24 Aar gammel, af Smaakopper, som hun skal have paadraget sig ved sine Sygebesøg. Paa sit Yderste skal hun paa det højtideligste have erklæret sig uskyldig i den Brøde, hvorfor hun var bleven styrtet. Hun blev begravet den 13de Maj i Stadens Kirke, og saavel Gouvernøren i Celle som Landstænderne i Lyneborg lode oprejse Monumenter til hendes Minde.

Det bradte Fald, som Struensee gjorde fra en svimlende Højde, viser, hvor haardt det straffer sig, uden sædelig Reenhed, besindig Klogskab og Agtelse for det Nedarvede og Begrundede, for Nationalitet og Sprog, at ville forandre et Folks hele Tilstand med Vilkaarlighed og Voldsomhed. Idet han hævede sig ved Dronningens Gunst, glemte han, at hun „ikke var regerende Dronning; hvad der førte Orlow, Potemkin og Andre til kongelig Magt, førte Struensee til Retterstedet".

Det guldbergske Ministerium 1772—1784.

Ved Omvæltningen den 17de Januar 1772 havde **Enkedronningen** faaet Magten, og **Arveprindsen** indtog Forsædet i Statsraadet, der oprettedes den 13de Februar og foruden ham bestod af Grev **Otto Thott**, Grev **Rantzau-Ascheberg**, Gehejmeraad **Schack Rathlau**, Admiral **Römeling**, General **Eichstädt** og Udenrigsminister Grev **Osten**. Men da Kongens Sindssvaghed stedse tiltog og Arveprindsen selv ogsaa var aandssvag, blev det i Virkeligheden den kloge **Guldberg**, der ledede

Ove Hoegh-Guldberg.

det Hele uden selv aabenbart at fremtræde, og først efterhaanden langsomt og forsigtig rykkede han op til de højeste Poster. Først paa Arveprindsens Fødselsdag den 11te Oktober 1774 blev han udnævnt til Geheime-Kabinetssekretær og 1776 til Statssekretær; 1777 blev han optagen i den danske Adelsstand under Navn af **Høegh-Guldberg**; 1780 blev han Gehejmeraad, og endelig 1784 **Gehejmestatsminister**, kort før hans Magt fik en pludselig Ende. Hele denne Periode har derfor

med Rette faaet Navn af **den guldbergske**, da han uagtet sine beskedne Stillinger havde den væsentligste Indflydelse paa alle vigtige Foranstaltninger. Han var en Mand af et kraftfuldt Ydre, med en høj Pande, krum Næse og kloge Øjne. Hans Arbejdsomhed var utrættelig, og hele sit Liv igjennem, endog paa sine gamle Dage og paa sin Sotteseng, sysselsatte han sig med alvorlige Studier, især med historiske og theologiske Undersøgelser. Over hans Ansigt hvilede der et Præg af Alvor, et Udtryk af hans Gudsfrygt og hans faste Grundsætninger. Enevælden og Kongehuset var han trofast hengiven. Da han i det Hele dannede en Modsætning til Struensee, bliver det ikke vanskeligt at indsee, at han maatte være en bitter Fjende af denne, ved hvis Færd han ansaae Religionen, Sædeligheden og Kongemagten truede.

Næsten alle de højere Embedsmænd, som Struensee havde indsat, bleve fjernede, hvilket iøvrigt ogsaa snart blev Tilfældet med de mindre værdige Redskaber ved Omvæltninger 1772, som **Rantzau Ascheberg**, der forlod Landet og døde i Avignon 1789, 72 Aar gammel, **Koller**, der døde i Ringeagt i Altona 1811, og Eventyreren **Beringskjold**, der misfornøjet med sin Tilsidesættelse, indlod sig i forskjellige forræderiske Planer og Brevvexlinger og 1783 blev dømt til livsvarigt Fængsel, som han udholdt i Kastellet, paa Munkholm og Bergenhuus Fæstninger, indtil han 1795 fik sin Frihed mod at opholde sig under Øvrighedens Opsigt i Stavanger, hvor han døde 1803, over 80 Aar gammel. Næsten alle Struensees Indretninger bleve ophævede, undtagen Hof- og Stadsretten og — Tallotteriet! De gamle Kollegier, Kjøbenhavns Magistrat, det gamle Retsvæsen og Politimyndigheden levede op paa ny. Landvæsenskommissionen og den gavnlige Hoveriforordning ophævedes; Hoveriet blev atter ubestemt ved Forordningen af 12te August 1773, Landmilitsen forøgedes, og Tjenestetiden kunde forlænges fra 12 til 18 Aar. Saaledes forværredes Bondestandens Kaar betydelig, og det var Guldbergs Mening, „at Bondens Aag ikke kunde afkastes, uden at Danmark maatte ryste og bæve i sine Grundvolde.“ Dog fortjener det at mærkes, at den gavnlige Forordning om **Fællesskabets Ophævelse** udkom den 23de April 1781, navnlig ved Grev **Joakim Godske Moltkes** Indflydelse, der dengang var bleven Præsident for Rentekammeret.

Trykkefriheden ophævedes atter, især ved Reskriptet af 20de Oktober 1773, hvorved der forbodes under høje Mulkter eller Vand og Brøds Straf at indføre i Bladene Noget, som angik Regeringen og almindelige Foranstaltninger eller indeholdt Angreb paa Personer. Frimodige Skrifter bleve undertrykte; i andre bleve Steder strøgne, der mishagede Magthaverne, f. Ex. i „Suhms Danmarks, Norges og Holsteens Historie i Udtog".

Pengevæsnet forværredes stadig, uagtet Freden og Landets blomstrende Tilstand, og det hjalp kun lidet, at Finantsministeren Grev **Schimmelmann** skaffede en Indtægt af flere Millioner ved at indløse den **private Bank** og gjøre den til **kongelig**. Nationalvelstanden truedes, da Regeringen nu havde det i sin Magt at udstede saamange Sedler, den vilde, og Gjælden steg fra 16 til 29 Millioner, medens Seddelgjælden voxede fra 5 til 16 Millioner.

Imidlertid frembyder den guldbergske Tid ogsaa lysere Sider. Guldberg, selv grundig Videnskabsmand og værdifuld Forfatter, understøttede med Iver **Videnskaberne.** Universitetet og de lærde Skoler modtoge ikke ubetydelige Forbedringer, og mange Videnskabsmænd fremtraadte paa denne Tid, som den lærde Græker og Historiker **Abraham Kall,** der døde 1821, **Ove Malling,** der især er bekjendt af sine 1777 udgivne „Store og gode Handlinger" og døde 1829 som Geheimestatsminister og Ridder af Elefanten; **Jakob Baden** fra Vordingborg, død 1804, der, skjøndt han var en stiv Latiner, dog ingenlunde forsømte Modersmaalet, Veterinæren **Abildgaard** og Lægerne **Callisen, Winsløv** og **Saxtorph.** Brødrene **Johan Kristian Fabricius,** der døde 1807 som Professor i Kiel, og **Otto Fabricius,** født i Rudkjøbing 1744, død 1822 som Præst til Frelserens Kirke paa Christianshavn og titulær Biskop efter at have været Missionær i Grønland, gjorde sig fortjente som Naturforskere. Den sidste er tillige den egentlige Skaber af den tarvelige grønlandske Literatur. Af Digterne fortjene at nævnes Brødrene **Trojel** og **Frimann,** Normanden **Johan Nordahl Bruun,** der døde 1816 som Biskop i Bergen, berømt saavel for sine religiøse, som folkelige Sange („Boer jeg paa det høje Fjæld", „For Norge, Kæmpers Fødeland" o. a.), og især den vittige Normand **Johan Herman Wessel,** Tordenskjolds

Johan Hermann Wessel.

Broders Sønnesøn, født den 6te Oktober 1742, død i Kjøbenhavn den 29de December 1785, en af Stifterne af det „Norske Selskab“; ved sin berømte Parodi „Kjærlighed uden Strømper“ 1772 latterliggjorde han Svulsten i de franske Tragedier og de italienske Operaer, der dengang herskede paa Scenen. Hans Kaar og Skjæbne vare iøvrigt ublide, ligesom Tidsalderens anden store Digters, den begejstrede Lyriker **Johannes Ewald's**, født i Kjøbenhavn den 18de November 1743, der efter et eventyrligt Ungdomsliv, da han endog rømte bort og tjente som Tambour og Underofficeer i Syvaarskrigen, 1766 fremtraadte med sin **Cantate** over Frederik den femte, der fandt overordentlig Anerkjendelse. Derpaa fulgte Digtningen „Adam og Eva“, Sørgespillene „Rolf Krage“ og „Balders Død“ og Syngespillet „Fiskerne“. Digterens Kaar bleve dog ikke blidere, og han forværrede dem selv ved et uordentligt Levnet, der nedbrød hans Helbred. Hans Ophold i **Rungsted** for hans Sundheds Skyld er foreviget ved en Mindestøtte for ham og hans herlige Ode: „Rungsteds Lyksaligheder“. Kun lidet paaskjønnet af sin Samtid, døde han efter 10 Aars voldsomme Lidelser i Kjøbenhavn den 17de Marts

Johannes Ewald.

1781 og blev ligesom Wessel begravet paa **Trinitatis Kirkegaard**, hvor en simpel Liigsteen dækker hans Grav.

Handelen blomstrede, især paa Ost- og Vestindien tilligemed Fragthandelen paa Middelhavet. I Aarene 1777 til 1783 gravedes den saakaldte **slesvigholsteenske** Kanal fra Herregaarden Steinrade til Kielerfjord, der forbinder Ejderen og Vesterhavet med Østersøen. Den er omtrent 5 Mile lang, 100 Fod bred, fra 9 til 16 Fod dyb, og har kostet 2½ Million Rdlr. Kurant. **Flaaden** holdtes i god Stand, hvilket nærmest var den duelige **Henrik Gerners** Fortjeneste; han var en Sønnesøns Søn af den modige Præst i Birkerød. I de 15 Aar fra 1772 til hans Død 1787, hvori han var Flaadens Fabrikmester, byggede han 25 større og 10 mindre Krigsskibe, de fortræffeligste, som Danmark har havt: men især er han bleven berømt ved sit kunstige Pumpeværk i Dokken, hvis Opfindelse viste hans store mekaniske Dygtighed.

Intet har dog skaffet det guldbergske Ministerium den Paaskjønnelse, som dets Omsorg for **dansk Sprog** og **Folkelighed**, der saalænge havde været tilsidesat. Det danske Sprog blev optaget som Underviisningsfag i de lærde Skoler, og kom til at herske saavel paa Skuepladsen, som i Kommandoordene ved Hæren. Paa sit Gods **Jægerspriis**, for Abrahamstrup, lod Arveprindsen i Haven og Skoven opreise Mindestøtter for fortjente Danske Mænd og Kvinder, som Absalon, Griffenfeld, Tordenskjold, Holberg og Bernstorf. Men hvad der især havde Krav paa Folkets Taknemlighed og vakte dets Jubel, var Forordningen om **Indfodsretten** af 15de Januar 1776, der skulde betragtes som Grundlov. Efter denne kunde kun Indfodte, Danske, Norske eller Holstenere, eller de, der under visse Betingelser faae Indfodsret og ere at agte lige med hine, have Adgang til Statens Embeder, Æresposter og Korporationer; thi, siger Loven: „Billighed byder, at Landets Born nyde Landets Brod, og at Fordelene i Staten falde i dens Borgeres Lod. Alle Tiders Erfaring har og lært, at i et Land, hvor der sørges for Ungdommens Opdragelse, mangle aldrig duelige Folk, naar Regenten søger dem. Ogsaa kan vi med Fornøielse kalde for Tankerne vort Fædrelands Historie, fordi den kan af alle Stænder fremviise Mænd, som have tjent, æret og reddet Landet og med den ædleste Beslutning opoffret sig for deres Konge".

Danmark nod i alle disse Aar en uforstyrret Fred. Den ædle **Andreas Peter Bernstorf**, født den 28de August 1735 paa Godset **Gartow** ved Lyneborg, en Brodersøn af Johan Hartvig, under hvem han havde arbejdet i dansk Tjeneste før Struensees Herredømme, modtog den 26de April 1773 Udenrigsministeriet og forstod at haandhæve Danmarks Anseelse hos fremmede Magter. Han fuldførte det af Farbroderen 1767 sluttede **Mageskifte** med Rusland, hvorved dette Rige erholdt Oldenborg og Delmenhorst mod at afstaae sin Deel af Holsteen og sine Fordringer paa den gottorpske Deel af Slesvig. Da den sidste Hertug af **Glyksborg, Frederik Henrik Vilhelm,** døde den 13de Marts 1779, tilfaldt hans Besiddelser Kronen, der saaledes atter havde gjenvundet alle de ved Delingerne adsplittede Landsdele, paa de augustenborgske Godser nær. En ikke mindre Fortjeneste har Bernstorf ved at

bringe den saakaldte **væbnede Neutralitet** istand med Sverrig og Rusland den 9de Juli 1780. Herved søgte man at beskytte den neutrale

Andreas Peter Bernstorf.

Handel mod Englands Overgreb under den nordamerikanske Frihedskrig, ifølge den Grundsætning: „Frit Skib gjør fri Ladning". Hensigten lykkedes; thi England nødtes til at forandre sin Fremfærd, da mange andre Magter i Europa tiltraadte Forbundet.

Da Bernstorf ikke billigede Guldbergs nøje Tilslutning til Rusland som „Danmarks naturligste og nyttigste Bundsforvandt," tog han den 30te November 1780 sin Afsked, og begav sig til sine Godser i Meklenborg. Guldbergs Magt varede imidlertid ikke længe. Kronprinds **Frederiks** Konfirmation, der var bleven udsat indtil hans 17de Aar, foregik endelig den 4de April 1784. Da han den 14de April første Gang mødte i Statsraadet, forelagde han Kongen en Ordre til at afskedige Kabinettet og danne et Statsraad, hvori Gehejmeraaderne **Rosenkrands** og **Henrik Stampe**, General **Huth** og Grev **Bernstorf** skulde have Sæde. Med Bernstorf havde han allerede længe staaet i skriftlig Forbindelse og saaledes havde han sikkret sig hans Bistand. Kongen underskrev Ordren trods Arveprindsens Modstand; de gamle Ministre afskedigedes paa **Thott og Rathlau** nær, og Forandringen gjennemførtes uden den

mindste Voldsomhed, hvorfor Europa ærede den unge Kronprindses Maadehold og Sindighed. Han erklærede strax, at han vilde glemme det Forbigangne og ikke bære Fjendskab til Nogen.

Guldberg begav sig som Stiftamtmand til **Aarhuus**, hvor han virkede i 18 Aar indtil 1802. Derpaa levede han i sine sidste Dage som Landmand og tillige sysselsættende sig med Studeringer paa Gaarden **Hald** ved Viborg, som han havde kjøbt sig og hvor han døde den 8de Februar 1808. Hans Grav findes paa **Finderup** Kirkegaard; den er uden Indskrift, saaledes som han selv havde ønsket, og kun en lille hvid Marmorsteen i Kirkemuren minder om det Sted, hvor hans Støv hviler.

Kronprinds Frederiks Fortjenester af Bondestanden. Pressetvangens Indskrænkning.

Kronprinds Frederik.

I mere end et halvt Aarhundrede stod Frederik i Spidsen for Staten, højt elsket af sit Folk, der i ham mere havde en trofast og ret-

sindig, end en heldig og højt begavet Styrer i de paafølgende vanskelige Tider. Den Svagelighed, hvoraf han havde lidt som Barn, ophørte ved hans haarde Opdragelse, der gav ham Afsmag for Magelighed og vænnede ham til en stræng og tarvelig Levemaade. Den var Aarsag til hans senere Haardførhed og ypperlige Helbred. Han var stedse strængere mod sig selv end mod Andre, gjorde ingen Forskjel paa Høje og Lave, men var billig og retfærdig mod Alle.

Kronprindsens Retfærdighedsfølelse viste sig strax mod den saalænge undertrykte **Bondestand**, der var nedsunken i Uvidenhed og Sløvhed. Til Stavnsbaandets og Hoveriets Tryk kom desuden den værste personlige Trældom; viste Bonden ikke ubetinget Hørighed og Lydighed, da kunde Herremanden straffe ham paa de meest barbariske Maader. Han kunde nemlig kaste ham i Hundehullet, spænde ham i Halsjernet, sætte ham i Gabestokken eller paa Træhesten, iføre ham den spanske Kappe o. s. v. Kronprindsens Omsorg for at forbedre denne utaalelige Tilstand understøttedes af mange ædle Mænd, deriblandt Bernstorf, der i sin Tid havde tilskyndet sin Farbroder til Forbedringerne paa Godset Bernstorf. I den **Kommission**, der nedsattes den 3die November 1784 for Krongodserne paa **Kronborg** og **Frederiksborg** Amter, fik Grev **Kristian Ditlev Frederik Reventlov** til **Kristiansfæde** paa Laaland, født 1748, død 1827, Forsædet, og Følgerne af hans heldbringende Virksomhed vare, at 1300 Gaardmandsfamilier og 2500 Huusmandsfamiliers Velstand og Velvære begrundedes. Jorderne bleve udskiftede og Gaardene udflyttede; Hoveriet ophævedes, Tienden forandredes til en Pengeafgift, Selvejendom indførtes mod en billig Forhøielse af Skatterne, og Skoler anlagdes til Oplysningens Fremme. Saa heldige Følger gave Mod og Lyst til de almindelige og mere gjennemgribende Forbedringer, som Reventlov anbefalede Kronprindsen. „Det forekommer mig, sagde denne at i en saa vigtig Sag, hvorpaa Landets Vel beroer, bør man ikke tabe nogen Dag. Kan man ikke ligesaa godt begynde at arbeide derpaa imorgen som iovermorgen?“ Den 25de August 1786 nedsattes den **store Landbokommission**, hvori **Reventlov** fik Sæde tilligemed **Bang, Luxdorf**, **Eriksen** og den duelige Normand **Kristian Kolbjørnsen**, der var Kommissionens Sekretær og siden blev Kancellideputeret og General-

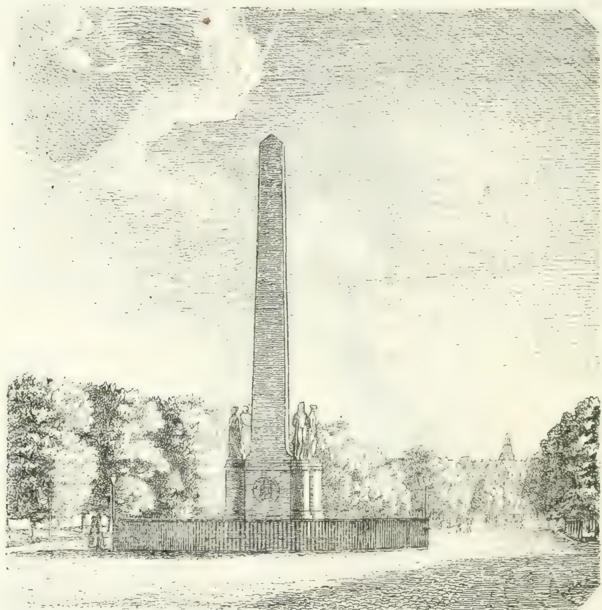
prokuror. Saare vigtige Fremskridt fulgte nu Slag i Slag. Forordningen af 8de Juni 1787 afskaffede **for evig Træhesten** og de andre vilkaarlige Tvangsmidler og befalede Gaardenes Bortfæstning efter Syn af edsvorne Synsmænd; Ingen maatte sættes fra sin Gaard uden ad Lovens Vej ved Rettens Betjente. Den 6te Juni 1788 blev **Kornhandelen** frigiven, den 11te Juni fik Bonden Lov til at **staldfodre Øxne**, og den 20de Juni s. A. **hævedes** endelig: **Stavnsbaandet**; for dem, der vare mellem 14 og 36 Aar, dog først fra den første Januar 1800. Ved denne velgjørende Foranstaltning kom den danske Bonde først i Besiddelse af sin personlige Frihed, og Værnepligten kom til at paahvile den hele Bondestand efter Mandtal. Selvejendommen fremmedes ved Oprettelsen af en **Kreditkasse** 1786, hvoraf Bonderne kunde faae

Maria Sofia Frederikke.

Laan til at kjøbe deres Gaarde; **Hoveriet** bestemtes 1799 og **Tienden** 1810. **Livegenskabet** i visse Dele af Hertugdømmerne, der endnu var meget mere trykkende end Stavnsbaandet, da det ogsaa indbefattede Kvindekjønnet, ophævedes ved Forordningen af 19de December 1804.

At saa gavnlige Foranstaltninger havde den offentlige Mening for sig og vakte stor Glæde hos Folket, var naturligt; mange Godsejere, som **Reventlov** til Brahetrolleborg, **Buchwald** til Gudumlund, **Danneskjold-Laurvig** til Skjoldnæsholm, **Kalkreutz** til Hellestrup, General **Classen** paa Falster o. fl. arbejdede med Regjeringen; men der gaves ogsaa mange Andre, der blot toge Hensyn til deres egen Fordeel, og 102 jydske Godsejere, med **Lyttichau** til Aakjær og **Beenfeldt** til Serridslevgaard i Spidsen indgave i Anledning af Kronprindsens Bryllup den 31te Juli med **Maria Sofia Frederikke**, en Datter af Landgrev Karl af Hessen, det saakaldte **Tillidsskrift**, hvori de forlangte Afskaffelsen

af Forandringerne som skadelige for Landet og stridende mod dets Forfatning. Men Kronprindsen lod sig ikke rokke, og Frihedsværket fik snart et synligt Mindesmærke i **Frihedsstotten** udenfor Vesterport, der er

27 Alen høj og rejstes for frivillige Bidrag af Folket. Kronprindsen selv lagde Grundstenen den 31te Juli 1792. Den blev først færdig 1797 og har paa Fodstykket fire sindbilledlige Figurer, der forestille Troskab, Tapperhed, Agerdyrkningsflid og Kjærlighed til Fædrelandet. Paa den ene Side af Støtten findes Indskriften: „Kongen bød, Stavnsbaandet skal ophøre, Landbolovene gives Orden og Kraft, at den frie Bonde kan vorde kjæk og oplyst, flittig og god, hæderlig Borger, lykkelig." Og paa den anden: „Grundstenen blev lagt af Frederik, Kongens Søn, Folkets Ven 1792." Det sidste Navn, det skjønneste en Fyrste kan eje, fortjente han tilfulde ved det Værk, der var det vigtigste af alle for Danmarks Velfærd. Dets Frugter have hævdet hans Roes!

Mange herlige Foranstaltninger i samme ædle Aand ere knyttede til hiin Fremskridtstid, Lysglimtet, der efter lang Trældom endelig varslede nye og bedre Dage. 1786 frigaves **Handelen paa Island**, 1787 paa **Finmarken**, hvor der anlagdes flere Stæder, den umenneskelige **Negerhandel** blev allerførst afskaffet af Danmark ved Forordning af 16de Marts 1792, et Exempel, som snart fulgtes af England, siden af flere Magter. Den Ære tilkommer altsaa Danmark, at have gaaet i Spidsen for denne vigtige Sag. Ogsaa sørgedes der for Negerbørnenes Underviisning i Kristendom; men den egentlige Ophævelse af **Negerslaveriet** fulgte først langt senere, nemlig efter Negeropstanden paa St. Croix 1848. **Jøderne** fik efterhaanden statsborgerlige Rettigheder, nemlig ved Forordningen af 29de Marts 1814, hvorved de erholdt samme Ret til Næringsveje som de andre Borgere. **Forligelseskommissioner** oprettedes ved Forordningen af 10de Juli 1795 for at formindske Antallet af de kostbare og skadelige Retssager; dette skyldtes nærmest den duelige Kolbjørnsen, ligesom ogsaa Loven af 3die Juni 1796 om **Rettens vedbørlige og hurtige Pleje**, hvorved mange gamle Misbrug hævedes. Ogsaa **Hæren** erholdt en forbedret Indretning, navnlig derved, at den ikke længere kom til at bestaae af hvervede tydske Lejesvende, men af Landets egne Sønner. Saaledes bidrog Alt til at gjøre Slutningen af forrige Aarhundrede til en af de lykkeligste Tider i vor nyere Historie. Regjeringen, der arbejdede trofast for Folkets Lykke, vandt ved sin ædle, frisindede Stræben almindelig Kjærlighed og Agtelse, og det er Frederiks, Bernstorfs og Revent

lovs Fortjeneste, at have hævet det danske Folk til det højere Trin af Oplysning og Velvære, hvorfra den nyere Udvikling har kunnet finde Sted. — Saaledes opbyggedes der i Danmark, medens der nedbrødes i andre Lande under de blodige Krige, der fulgte den franske Revolution!

Aarhundredet henrandt imidlertid ikke ganske uden Ulykker. Onsdag Middag den 26de Februar 1794 udbrød der en **Ildebrand** paa **Kristiansborg Slot**, der uagtet alle Anstrængelser ikke kunde slukkes, og næste Formiddag var det prægtige Slot, der havde kostet Millioner, fortæret af Luerne. Dog reddedes Kancelliet, Geheimearkivet og det kongelige Bibliothek. Men næste Aar, den 5te Juni 1795, opkom der en hæftig Ild paa **Gammelholm**, der udbredte sig gjennem Byen ligetil **Vesterport**, hvor den endelig standsede den 7de, efterat have fortæret henved 1000 Gaarde og Huse foruden **Nikolai Kirketaarn**. Den afbrændte Deel af Byen, rejste sig dog atter snart under den almindelige Velstand, og blev langt smukkere end før.

Trykkefriheden, der under Guldberg var bleven saa indskrænket ved Reskriptet af 20de Oktober 1773, hvorved den undergaves Politimesterens vilkaarlige Myndighed, fik atter blidere Kaar ved Reskriptet af 3die December 1790, der henlagde alle Pressesager under Domstolene. Desværre bragte den Bevægelse, som den franske Revolution fremkaldte i alle Retninger, især i den politiske og religiøse, og de ikke sjældne Misbrug af Pressen, der som en Følge heraf fandt Sted, Regeringen til at udgive Forordningen af 27de September 1799, der uden just egentlig at indføre Censuren, undtagen for allerede domfældte Forfattere, ophævede Anonymiteten og fastsatte haarde Straffe for Presseforseelser. Den Mand, der nærmest var Aarsag i denne Lov, var Translator **Peter Andreas Hejberg**, født 1758 i Vordingborg. Han har forfattet en Mængde heldige Syngestykker og Komedier, men er bleven endnu langt mere bekjendt ved den bidende Satire, hvormed han angreb Fordom og Uret, Adelskab og Tydskhed. For sin „Sproggranskning“ i Tidsskriftet: „For Sandhed“ blev han ved Dom af 24de December 1799 efter den nye Lov, der imod al Retfærdighed fik tilbagevirkende Kraft, landsforviist. Samme Skjæbne havde næste Aar Student **Malte Konrad Bruun** fra Thy, født 1775, bekjendt især af „Aristokraternes Kate-

kismus"; begge droge til Frankrig, hvor Hejberg ansattes i Udenrigsministeriet, og hvor han først døde 1841; Malte Bruun derimod erhvervede sig et berømt Navn som Geograf og døde 1826.

Forholdene til Udlandet. Kjøbenhavn 1801 og 1807.

Saalænge Bernstorf levede, forstod han under de vanskeligste Forhold at bevare Freden ved sin kloge Virksomhed som Udenrigsminister. Kun nogle enkelte Stridigheder opkom, men bilagdes snart. Som Ruslands Forbundne siden 1773 maatte Danmark 1788 deeltage i dette Riges Krig med **Sverrig.** En dansk Hær paa 10,000 Mand under Landgrev **Karl af Hessen** gik fra Norge ind i **Bahuslehn,** fangede den 29de September henved 900 Svenske ved **Kvistrumbro** og truede **Gøteborg,** der dog reddedes ved Kong Gustav den tredies hurtige Ankomst. Ved engelsk og preussisk Mægling endte Striden, der imidlertid havde kostet Danmark over 7 Mill. Rdlr., uden den mindste Fordeel. Klog af Skade, undgik man omhyggelig at indblande sig i den franske Revolutionskrig, der dengang ødelagde Europa, og Følgen heraf var, at den danske Handel naaede en hidtil ukjendt Højde. Ikkun paa Middelhavet forstyrredes den i nogen Tid af **Tripolitanerne**, men bragtes atter paa Fode, da den kjække Kaptejn **Steen Andersen Bille** med Fregatten Najaden og 2 smaae Skibe tugtede en mere end dobbelt saa stor fjendtlig Overmagt udenfor Tripolis Havn den 16de Maj 1797.

Ogsaa med **England** opkom der Tvistigheder, navnlig da Danmark havde fornyet den **væbnede Neutralitet** med Sverrig den 27de Marts 1794, men de jævnedes ved Bernstorfs Klogskab. Om et af hans Breve erklærede en engelsk Statsmand: „Det er et Statsskrift, der kan tjene ethvert Kabinet til Mønster; jo mere man grunder paa det, desto mere maa man beundre det." Med Grund hædrede hans Medborgere hans Fortjenester; men desto værre bortreves han af Podagra allerede den 21de Juni 1797, begrædt af det hele Folk, der følte, at hans Tab var uerstatteligt. Kronprindsen selv viste ham den sidste Ære ved

at følge i Sørgeskaren hans Liig til dets sidste Hvilested i **Frederiks Kirken** paa Kristianshavn.

Efter hans Død syntes al Lykke at være vegen fra Danmarks Bestræbelser for at beholde Freden. Englænderne havde udstrakt Begrebet af **Kontrabande** til Kjød, Meel, Korn o. s. v, hvilket maatte ødelægge Danmarks Handel. Man begyndte nu at lade Handelsskibe **convoyere** eller ledsage af Krigsskibe, hvilket Bernstorf altid havde fraraadet, da det maatte give Anledning til Rivninger. Dette skete ogsaa, f. Ex. med Fregatten **Freia**, der den 25de Juli 1800 blev taget af Englænderne i Kanalen efter en tapper Modstand, men dog atter frigivet. Da blev Danmark ved den lunefulde russiske Kejser Pauls Trudsler nødt til at indgaae med Sverrig, Rusland og Preussen den 16de Januar 1801 en **væbnet Neutralitet**; men da dette næsten vilde være en Krigserklæring mod England, traadte Danmark kun til under visse Indskrænkninger.

Denne Forsigtighed var imidlertid overflødig. Allerede den 14de Januar havde England begyndt Fiendtlighederne med at beslaglægge alle danske Skibe i de engelske Havne og ved at befale, at de danske Øer i Vestindien skulde besættes. I Marts Maaned viste en mægtig Flaade paa 53 Skibe under Admiral **Hyde Parkers** Overkommando sig udenfor Sundet. Opholdt af Modvind i 8 Dage løb den først den 30te Marts forbi **Kronborg** uden at tage Skade af Fæstningens hæftige Ild, da den holdt tætover mod den skaanske Kyst. Om Morgenen Skjærtorsdag den 2den April angreb Hovedafdelingen, der bestod af 12 Linieskibe, 7 Fregatter og 19 mindre Skibe under den berømte Admiral **Horatio Nelson** og førte 1206 Stykker svært Skyts og 9000 Mand, den sydlige Deel af den danske Forsvarslinie, der laae i **Kongedybet** og kun bestod af 7 større Blokskibe eller ubevægelige Skibe tilligemed nogle Fregatter og Pramme under Kommandør **Olfert Fischer** paa **Danebrog**. De danske Skibe førte kun 636 Kanoner og 5,234 Mand, tildeels uøvede Folk, hvoraf mange frivillig havde meldt sig. **Prøvesteen**, det sydligste Skib, under den heltemodige **Lassen**, var det første, der kom i Ilden Kl. 10½. Kl. 11 var Kampen almindelig paa hele Linien lige op til **Indfødsretten**, der laa nordligst, østenfor Trekroner. Allevegne kæmpedes der mod mere end en dobbelt Overmagt; men de danske Sømænd svigtede ej deres gamle

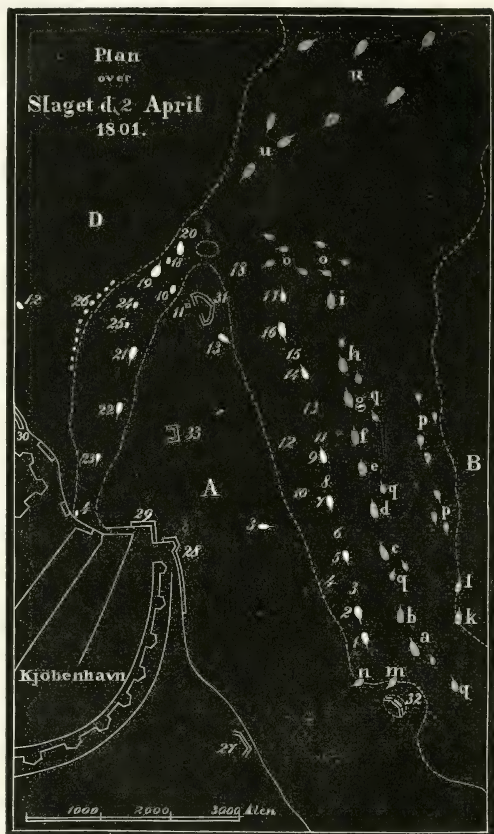

Olfert Fischer.

Hæder. Tre Gange gik der Ild i Prøvesteen, men den slukkedes, og Kampen fortsattes i 4 Timer, indtil der kun var to Kanoner brugelige; da fornaglede **Lassen** disse, kastede Krudtet i Søen og reddede sig iland.

Lassen.

Planen, der er taget efter den, som findes hos Seidelin sammenholdt med Bardenfleths, forestiller den danske og engelske Flaade liggende i Kongedybet. Til Venstre er Refshalegrunden (A), paa hvis nordlige Ende Trekroners Batterie (31) findes; mellem Trekroner og Toldboden ligger Steen Billes Eskadre (21—25), ovenfor hvilken Parkers Afdeling (u) sees; Grunden Stubben (D) udbreder sig nordenfor Kastellet (30). Til Høire af Kongedybet sees Begyndelsen af Middelgrunden (B), paa hvis sydøstlige Kant Linieskibet Agamemnon og flere mindre engelske Skibe kom paa Grund under Gjennemseilingen af Hollænderdybet, der findes østenfor Middelgrunden. — Hvor et Skib findes anført

trende Gange, betegner det ene Nummer, som intet Skibsmærke har, den Plads, som Skibet oprindelig indtog, det andet med Skibsmærke det Sted, hvorpaa Skibet befandt sig, da Slaget endtes.

Dansk Styrke.

	Kn.
1. Prøvestenen	58
2. Vagrien	50
3. Rendsborg	20
4. Nyborg	20
5. Jylland	54
6. Sværdfisken	18
7. Kronborg	26
8. Haien	20
9. Dannebrog	60
10. Elven	6
11. Flaadebatteriet Nr. 1	24
12. Aggerhuus	20
13. Sjælland	74
14. Charlotte Amalia	26
15. Seehesten	20
16. Holsteen	60
17. Indfødsretten	64
18. Hjælperen	20

Dansk Styrke.

	Kn.
19. Elephanten	70
20. Mars	64
21. Danmark (Steen Billes Eskadre.)	74
22. Trekroner (Steen Billes Eskadre.)	74
23. Iris (Steen Billes Eskadre.)	40
24. Sarpen (Steen Billes Eskadre.)	18
25. Nidelven (Steen Billes Eskadre.)	18

26. 11 Kanonbaade hver paa 2
27. Batteriet paa Amager, 6 Kanoner og 2 Morterer.
28. Qvintus, 26 Kanoner, 9 Morterer og Haubitser.
29. Sextus, 44 Kanoner og 2 Morterer.
30. Kastellets Batterier.
31. Batteriet Trekroner, 66 Kanoner.
32. Ruiner af det gamle Batterie Prøvesteen.
33. Lynetten (uden Kanoner).

Engelsk Styrke.

	Kn.
a. Polyphemus	64
b. Isis	50
c. Ardent	64
d. Edgar	74
e. Glatton	54
f. Elephant	74
g. Ganges	74
h. Monarch	74
i. Defiance	74
k. Russel	74
l. Bellona	74
m. Desirée	40

n. en Brig.
o. 5 Fregatter og 2 Brandere.
p. 7 Bombardeerskibe.
q. Fregatter og mindre Skibe, som seilede langs Linien og fyrede i Mellemrummene.
u. Parkers Division; heraf havde 2 Skibe hvert 98 Kanoner, 4 hvert 74 Kanoner, og 2 hvert 64 Kanoner.

Med lignende Tapperhed holdt **Risbrich** ud paa **Vagrien, Brandt** paa **Jylland, Egede** paa Prammen **Rendsborg,** og **Rothe** paa Prammen **Nyborg,** hvem det lykkedes at redde sit Skib; **Hauch** paa **Kronborg** fandt Heltedøden. I Midten af Linien laa Danebrog, omgivet af nogle Smaaskibe; det kom i Brand, og Fischer, der var saaret i Hovedet, maatte gaae over paa Holsteen, men Kampen fortsattes af **Braun,** og da han havde mistet sin højre Haand, af den Næstkommanderende, **Lemming,** indtil næsten alt det tilbageblevne Mandskab var reddet; da stryges først Flaget, hvorpaa det brændende Vrag drev for Strømmen og strax efter sprang i Luften. Men den 18aarige Løjtnant **Peder Villemoes,** født i Assens den 11te Maj 1783, der anførte et Flydebatteri, med hvilket han havde lagt sig ind under Nelsons eget Admiralskib og bibragt det flere Grundskud, vilde ikke overgive sig og varpede sig lykkelig ind under Trekroner. Herhen maatte Fischer ogsaa begive sig, da Holsteen ikke kunde holde sig længere. Kaptejn **Thurah** paa Indfødsretten faldt, ligesaa hans Efterfølger **Schrødersee,** der frivillig havde begivet sig ombord og overtaget Befalingen, skjøndt han 5 Aar tidligere paa Grund af Svagelighed havde taget sin Afsked. Den sidste,

der strøg omtrent Kl. 3, var **Harboe** paa Sjælland, da Stykkerne vare fornaglede og Mandskabet var reddet.

Den sydlige Forsvarslinie var for største Delen tilintetgjort; men den nordre og Batteriet **Trekroner** vare endnu uskadte, og flere af de engelske Skibe, der i det Hele vare ilde tilredte, stode paa Grund, nogle endog under Trekroners Kanoner. Nelson kunde ikke tænke paa at angribe paa ny; heller ikke havde han holdt sit Løfte til Parker om at ende Kampen i en Time, og da Parker Kl. 1 havde givet Signal til at standse med Slaget, havde han sat Kikkerten for sit blinde Øje og sagt: „Jeg seer intet Signal!" I denne Knibe tog han sin Tilflugt til List. Han sendte en Parlamentær — ikke til Fischer, men iland til Kronprindsen med et Brev, hvori han truede med at maatte opbrænde de tagne Skibe med deres Mandskab, dersom de Danske ikke ophørte med Skydningen. Uden at raadspørge Fischer sendte Kronprindsen sin Generaladjutant **Lindholm** ombord til Nelson, hvorpaa Slaget ophørte Kl. 4, og en Vaabenstilstand sluttedes paa 24 Timer, der forlængedes og blev til en **Fred**, da Danmark udtraadte af den væbnede Neutralitet. Til denne Forandring bidrog ikke lidet Efterretningen om Kejser **Pauls Mord** den 23de Marts, der kom til Kjøbenhavn den 8de April, saameget mere som hans Efterfølger Alexander strax sluttede Fred med England og traadte i et venskabeligt Forhold til dette Rige.

Saaledes endte den blodige, men hæderlige Kamp mod en langt overlegen Fjende, anført af Europas første Søhelt. Med Rette yttrer Fischer i sin Rapport: „Fjenderne selv ville tilstaae, at Danmarks gamle Søkrigeræре den Dag lyste i saa utrolig Glands, at jeg takker Himlen for at have havt Europa til Vidne herpaa." Nelson selv, der flere Gange kom i Land, sagde, „at af de 105 Træfninger, hvori han havde deeltaget, havde han ikke fundet nogen saa frygtelig som Slaget paa Kjøbenhavns Rhed, og at de Franske ikke i een Time vilde have udholdt den Ild, som de Danske havde udholdt i fire." Især havde den unge **Willemoes** tildraget sig hans Opmærksomhed, og da han blev ham forestillet, sagde han til Kronprindsen, at han fortjente at blive Admiral. „I saa Tilfælde, svarede denne, maatte jeg gjøre alle mine tappre Officerer til Admiraler."

De Danskes Tab af Døde og Saarede var 1299 Mand, de Engelskes langt større; Parker selv opgav det til 2237. Paaskedag den 5te April begroves de Faldne under store Højtideligheder paa **Søetatens Kirkegaard**, hvor en Kæmpehøi opkastedes over dem og en Mindestøtte rejstes, der forkyndte deres Daad. Ved frivillige Bidrag, der beløb sig til halvtredie Tønde Guld, sørgede Folket for de Saarede og de Faldnes Efterladte.

Atter nød Danmark som neutral Magt Fredens Lykke, og Handelen blomstrede overordentlig. Imidlertid foraarsagedes der betydelige Udgifter, derved at Regeringen paa Grund af Krigsurolighederne i Tydskland saae sig foranlediget til at holde en Hær rustet i Holsteen. Da det tydske Rige opløstes 1806, erklæredes det forhenværende tydske Rigsland **Holsteen** ved et kongeligt Patent af 9de September 1806 forbundet med Monarkiet „som en i enhver Henseende fuldkommen uadskilt Deel af samme."

Snart skulde Danmark atter rives ind i Krigens Hvirvel. Forgjæves søgte **Kristian Bernstorf** at følge sin Faders Exempel og med den største Varsomhed vedligeholde Neutraliteten. Danmarks farlige Beliggenhed gjorde det saa godt som umuligt, især da Napoleon vilde spærre alle Fastlandets Havne for Englænderne og i Freden til **Tilsit** den 9de Juli 1807 blev enig med Kejser Alexander om at opfordre Danmark til Krig mod England. Der var dog endnu ikke skeet nogen Opfordring til Danmark herom, da der viste sig en betydelig engelsk Flaade paa henved 60 Krigsskibe og 500 Transportskibe under Admiral **Gambier** ved Indløbet til Sundet; endeel af den lagde sig snart i Storebelt for at afskære Forbindelsen med Halvøen, hvor Hæren laa til ingen Nytte men kostede uhyre Summer. Forgjæves havde den danske Generalkonsul i London, **Jens Wolff**, anet Uraad og advaret Regeringen; den vilde ikke troe en saadan Falskhed mulig fra en Stats Side, med hvilken den levede i den dybeste Fred. Kronprindsen blev derfor med Grund meget forbavset, da den engelske Gesandt **Jackson** den 8de August 1807 indfandt sig hos ham i **Kiel** og forlangte den danske Flaades Udlevering, da den ellers, paastod han, vilde blive anvendt af Frankrig mod England; tillige tilbød han Forbund. Da Kronprindsen med Harme afviste et saa-

dant Forslag, yttrede Jackson, at England vilde erstatte de Tab, som Danmark mulig kunde lide ved Forbundet med det; men Kronprindsen spurgte: „Hvormed ville I erstatte os Tabet af vor Ære?" Forhandlingen afbrødes, og Frederik ilede over til Kjøbenhavn for at ordne Forsvaret og bringe sin Fader i Sikkerhed. Han ankom den 11te August og modtoges med en levende Begejstring, da man troede, at han vilde følge Frederik den tredies Exempel og dele sin Hovedstads Skjæbne; det virkede derfor nedslaaende, at han allerede forlod Staden den næste Nat, overladende Overkommandoen til den 72aarige General **Peymann,** en elskværdig og retsindig Mand, men af den gamle Skole, der ansaae Fæstninger for næsten uindtagelige. Uden Modstand landede Englænderne Søndagen den 16de August paa en aaben Slette norden for **Vedbæk** og forstærkedes ved Tropper fra Rygen, saa at deres Troppestyrke under General **Cathcart** beløb sig omtrent til 33,000 Mand. Nogle Udfald, den 17de til **Vibenshuus**, den 20de mod Batteriet ved **Svanemøllen**, den 25de mod **Blaagaard** og den 26de mod **Klasens Have** under Livjægernes kjække Chef, Major **Holstein** vare slet anlagte og førte derfor ikkun til Tab. I Staden var der i det Hele kun 14,000 Forsvarere, hvoraf dog neppe 5000 vare Linietropper; Kjærnen af Hæren stod i Holsteen, og Landeværnet fra Sjælland under General **Castenskjold** og fra Laaland og Falster under **Oxholm,** der havde samlet sig 5,700 Mand stærkt, adsplittedes den 29de August efter en let Kamp nordenfor **Kjøge** af General **Arthur Wellesley**, den senere saa berømte **Wellington,** og 1,100 Mand bleve tagne tilfange. Om Morgenen den 31te August skete det sidste Udfald mod Klasens Have, desværre ligesom de tidligere uden Eftertryk og derfor ogsaa uden Virkning. Peymann, der stedse mere mistvivlede om et heldigt Udfald, var selv med og synes at have søgt Døden. Da han, saaret i Benet af en Geværkugle, lod sig bringe op paa Kastelsvolden og forbinde, udbrød han, i det han pegede paa Hjertet: „Her burde den have truffet!"

Efter Solens Nedgang den 2den September begyndte der at regne en Mængde Bomber, Granater, gloende Kugler og congrevske Raketter ned over den fredelige By. De sidste, der her anvendtes for første Gang, vare især farlige, da de hang fast i de Gjenstande, de traf,

og antændte dem. Hele Natten rasede Ødelæggelsen med hidtil ukjendt Voldsomhed. Mange bleve dræbte eller saarede; paa 38 Steder opkom der Ild, men den dæmpedes dog af det virksomme Brandkorps under Major **Kirkerup**. Endelig standsede Ilden fra de fjendtlige Batterier efter at have varet uafbrudt i 12 Timer, men kun for at begynde næste Nat med forøget Hæftighed. Man antager, at der hver Nat kastedes 4000 Projektiler ind i Byen. Værst blev det dog den tredie Nat, da det uhyre Oplag af Tømmer paa **Tømmerpladsen** var skudt i Brand, og **Frue Kirke**, der hele Tiden havde været et Maal for de engelske Projektiler, blev antændt af en Raket. Brandfolkenes Kræfter svigtede endelig; Ilden udbredte sig over hele den nordlige Deel af Byen ligetil Kjøbmagergade, og det uhindret, da Indbyggerne i de foregaaende Dage vare flygtede ud til **Kristianshavn** og paa **Amager**. Blandt de 305 Gaarde og Huse, der ødelagdes, vare Studiegaarden eller **Universitetet**, **Metropolitanskolen**, alle Professorboligerne og endeel Præsteboliger med værdifulde Bogsamlinger. Fornyedes Bombardementet, var det øvrige af Byen udsat for Undergang. Jammeren var grændseløs. Huusvilde Mennesker af enhver Stand og Alder opfyldte Kristiansborgs Hvælvinger og Buegange, Rosenborg Have og den indre Side af Volden; de vare gjennemblødte af Regnen, og det begyndte desuden allerede at mangle paa Levnetsmidler, da man i Skyndingen ikke havde havt Tid til at forsyne sig tilstrækkelig.

Tvungen af Elendigheden, aabnede Peymann Underhandlinger. Søndag Formiddag den 6te September samledes der omkring hans Sygeleje et Krigsraad af de høieste militære og civile Embedsmænd, der alle bleve enige om Nødvendigheden af at overgive sig. Underhandlerne fra begge Sider samledes udenfor **Østerport**; men da man ikke kunde blive enig, sendtes den raae og nedrige Kommandør **Home Popham**, der havde bidraget saameget til den hensynsløse Ødelæggelse („We must not figth. we must burn" d. e. Vi maa ikke fægte, vi maa brænde), ind til Peymanns Hovedkvarteer i Hotel d'Angleterre og forlangte med utaalmodig Frækhed „Overleveringen af den danske Flaade med alle dens Arsenaler og Tilbehør til hans brittiske Majestæt som Ejendom". Paa Forespørgsel erklærede han, at der ved Flaaden ikke blot forstodes Orlogsskibene, men hver Baad, og ved

Krigsforraadet hvert Stykke i Arsenalerne. Paa dette Grundlag saae man sig nødt til at afslutte Kapitulationen Kl. 2 om Morgenen den 7de September. **Citadellet** skulde i 6 Uger besættes af Englænderne, indtil Skibene med deres Tilbehør vare bortførte fra Holmen. En Ordre fra Kronprindsen om at opbrænde Skibene, der vel vanskelig kunde have været udført uden Ødelæggelse for Byen, var med Overbringeren Løjtnant Steffens, falden i Englændernes Hænder. Hvad disse ikke kunde medtage, ødelagde de; saaledes blev et Linieskib, der stod paa Stabelen, gjennemsavet, nedstyrtet og knuust i Faldet. Den 21de Oktober bortførtes Danmarks Stolthed, 18 Linieskibe, 17 Fregatter og Korvetter, 8 Brigger, 32 Kanonbaade og mindre Fartøjer, ialt til en Værdi af henved 20 Millioner Rdlr.; den Skade, som Byen havde lidt, ansloges til over 10 Millioner. Af de rovede Skibe kom dog flere allerede i Øresund paa Grund og maatte opbrændes af de Engelske selv.

Saasnart Kronprindsen den 6te November var ankommen til Kjøbenhavn, bleve de Høistkommanderende fængslede og tiltalte for en Krigsret, der først den 16de November 1808 fældte den haarde Dom, at **Peymann** og Generalmajorerne **Bielefeldt** og **Gedde** skulde have deres Liv forbrudt. Denne strænge Fremfærd havde vel nærmest til Hensigt at tilfredsstille Napoleon og overbevise ham om, at man ikke havde spillet under Dække med England. De Dømte bleve dog alle benaadede og strax efter løsladte af Fængslet. Peymann begav sig til sin Broder i **Rendsborg,** hvor han døde 1823 i den høje Alder af 88 Aar.

Efterat have tilføjet Danmark saa uhyre Tab havde England endnu Mod til at tilbyde Fred og Forbund, hvilket den dybt krænkede danske Nationalfølelse naturligviis ikke kunde modtage, saameget mere, som dette ligefrem vilde have medført Krig med det mægtige Frankrig og Besættelsen af Halvøen. Nu først efter dette Afslag, da Danmark den 31te Oktober 1807 havde indgaaet Forbund med Frankrig, i Fontainebleau, efterat dets Hovedstad var brændt, Flaaden og 600 Handelsskibe ranede, udstedte Englænderne deres **Krigserklæring,** den 4de November 1807. Denne Krænkelse af al Folkeret vakte megen Harme hos de forskjellige Folk; i England selv hørtes misbilligende Stemmer.

Allerede den 29de Februar 1808 erklærede Danmark **Sverrig** Krig, da dette Rige havde sluttet sig til England, og man foretrak en aabenbar Fjende for en hemmelig Uven. Saaledes havde Danmark Krig baade mod Øst og Vest. Da den svenske Kong **Gustav den fjerde** længe havde været en bitter Fjende af Napoleon, lod denne en fransk Hærafdeling, paa 33,000 Mand, der dog meest bestod af **Spaniere**, under **Prindsen af Pontecorvo Bernadottes** Befaling rykke op i Danmark, for, som det hed sig, i Forening med de Danske Tropper at gjøre en Landgang i Skaane. Den sande Grund var dog at fjerne de misfornøjede spanske Tropper fra deres Fædreland, som han just vilde give en ny Konge. I Begyndelsen af Marts begyndte disse Tropper at rykke ind i **Rendsborg**, hvor Kristian den syvende opholdt sig, og den krigerske Larm forfærdede i den Grad den aands- og legemssvage Fyrste, at han pludselig døde om Middagen den 13te Marts 1808, 59 Aar gammel. Hans Død havde, som man kan tænke, kun ringe Betydning og vakte liden Opmærksomhed. Liget bisattes i Rendsborg, indtil det efter Krigen blev ført over til Sjælland og bisat i Roskilde den 16de Juli 1814.

Sjette Afsnit.

Frederik den sjette 1808-39 og Kristian den ottende 1839-48. Fortsættelsen af Krigen. Freden i Kiel og Norges Tab.

Under saare vanskelige Forhold overtog **Frederik** Kongenavnet, efter allerede i 24 Aar at have udøvet Kongemagten. Landet var indviklet i en farlig Krig, der snart skulde ødelægge dets Handel og Pengevæsen. Flaaden, dets bedste Værn og Stolthed, var tabt, og Napoleons Venskab var ej at lide paa. Det viste sig snart, at det ikke var hans Alvor med Landgangen paa Sverrig. Hjælpehæren adspredtes rundtom paa Halvøen og Øerne, uden at udrette Andet end at holde de danske Landskaber besatte. Natten mellem den 29de og 30te Marts 1808 afbrændte den gamle Kongeborg **Koldinghuus**, Kristian den tredies Yndlingsslot, da de forfrosne Spaniere havde faaet Ild i Kaminrørene ved at fyre altfor uforsigtig med Halm. Endnu staaer den mægtige Ruin, synlig vidt og bredt i Landskabet, men den styrter stedse mere sammen. Kristian den fjerdes **Kæmpetaarn** har holdt sig bedst, men af Kæmperne, der prydede dets Tinde, er nu kun den ene tilbage.

Danmark blev dog ikke længe efter fri for denne kostbare og byrdefulde Indkvartering. Da der kom Ordre til, at de spanske Tropper skulde tages i Ed til deres nye Konge, Napoleons Broder Josef, udbrød den almindelige Forbittrelse. Regimentet **Asturien** gjorde den 31te Juli Oprør i Roskilde, dræbte en fransk Løjtnant **Marabail** og nødte de andre Officerer til forklædte at flygte ind til Kjøbenhavn. Men Hoved-

styrken under Generalløjtnant **Marquis de la Romana** bemægtigede sig den 9de August Fæstningen **Nyborg**, og de adspredte Tropper samledes paa **Langeland**, hvorfra de den 21de August indskibede sig ved engelsk Hjælp for henved 9000 Mand stærke at vende tilbage til det betrængte Fædreland. De derimod, der stode paa Sjælland og i det sydlige Jylland; bleve afskaarne og under fransk Bedækning førte som Krigsfanger til Frankrig, hvor de maatte arbejde ved St. Quintin Kanalen; men den kjække Ritmester **la Costa** af Regimentet Reyna jog sig heller en Kugle gjennem Hovedet, end han vilde overleveres, da han ved sin Ankomst

Frederik den sjette.

til **Lyngodden** ved Fredericia fandt Overgangsstedet over Beltet besat med franske Tropper.

Krigen med Sverrig, der paa samme Tid tabte Finland til Rusland, førtes uden synderlig Kraft, da begge Riger vare svækkede. Kun paa den **norske** Grændse havde Fjendtlighederne nogen Betydning, og Statholderen, Prinds **Kristian August af Augustenborg**, tilbageviste med Held den svenske General **Armfelts** Forsøg paa at trænge ind i Norge. Denne faldt derfor i Unaade og afløstes af **Adlersparre**, med

hvem Kristian August den 10de Juni 1808 sluttede Vaabenstilstanden til **Verby**, hvorved han forpligtede sig til ikke at angribe det blottede **Vermland**, medens Adlersparre med sin Hær gik til **Stokholm**, for at afsætte Gustav den fjerde. Ogsaa holdt han sit Ord, uagtet at Frederik den sjette, der ønskede at fremme sit Valg til Tronfølger i Sverrig under Gustavs Efterfølger, den barnløse **Karl den trettende**, gav ham flere gjentagne og stedse skærpede Ordrer til Angreb. Da Krigen var endt den 10de December 1809 ved Freden til **Jonkøping** uden Afstaaelse fra nogen af Siderne, valgtes han derfor til Sverrigs Kronprinds. Men det varede ikke længe, at han nød Lønnen for sit store Venskab mod Sverrig, hvor hans Mildhed og jævne, folkelige Væsen gjorde ham almindelig elsket; thi allerede den 28de Maj 1810 døde han pludselig ved en Mønstring paa **Kvidlinge Hede** ved Helsingborg, dog uden grundet Mistanke om Forgiftelse, og med ham sank Haabet om et nærmere venskabeligt Forhold mellem de nordiske Riger atter i Graven. Det Forsøg, som Frederik nu atter gjorde paa at blive valgt til Tronfølger i Sverrig, fandt ingen gunstig Stemning hos Folket, der frygtede for en Fornyelse af Kalmarforeningen og paa Rigsdagen i **Orebro** den 20de August 1810 valgte **Prindsen af Pontecorvo**. Folkene vare dengang endnu ikke modne til en Forening, der kunde have havt uberegnelige Følger, af Vigtighed for hele Europas Fremtid.

Søkrigen med England førtes med stor Forbittrelse og krævede de største Anstrængelser; thi Flaaden var tabt, og de enkelte Skibe, der havde været borte fra Kjøbenhavn, bleve efterhaanden tilintetgjorte af de overlegne Fjender. Da Linieskibet Prinds **Kristian Frederik** var kommet ned fra Norge, fik det Ordre til at gaae til Storebelt for at fordrive en engelsk Fregat, der forhindrede de franske Hjælpetropper i at gaae over til Sjælland. Men under **Sjællands Odde** blev det angrebet af to engelske Orlogsskibe og tre Fregatter, og først efter tre Timers heltemodige Kamp sank Flaget, da den tappre Fører **Jessen** selv var saaret, henved 200 Mand faldne eller saarede, og det forskudte Skrog sat paa Grund, for at Fjenden ikke skulde føre det bort som Bytte. Blandt de Faldne var ogsaa den kjække **Villemoes**, der her fandt en brad Ende paa sin korte men hæderlige Løbebane, da en Kugle bortrev endeel af

hans Hoved. Hans sidste Ord vare: „Mit Fædreland!" Tilligemed de Andre begroves han paa **Oddens Kirkegaard**, hvor der af **Fribert** til Anneberggaard reistes en Mindesteen over dem med en Indskrift af Grundtvig.

Det var den 22de Marts 1808, at det sidste af de gamle Orlogsskibe var blevet taget, men Folket bragte med Glæde nye Offre. Til Flaaden samledes ved frivillige Bidrag henimod en Million Rdlr; foruden at der byggedes 43 **Kanonbaade** for privat Regning. Det var nemlig med disse smaae Skibe, at man søgte at afhjælpe Mangelen af større og begyndte en Slags Guerillakrig tilsøs, hvorved Fjenden ofte tilføjedes betydelige Tab. Løjtnant **Kristian Wulff** aabnede den ved om Morgenen den 4de Juni 1808 at tage den engelske Orlogsbrig „the Tickler" eller Kildreren paa 12 Kanoner i **Storebelt**, og 5 Dage derefter afskar Kommandørkaptejn **Krieger** med 21 Kanonbaade og 7 Chalupper under Kaptejnløjtnant **Fabricius** og Premierløjtnant **Lütken** 12 Koffardiskibe og Briggen „Turbulent" ud af en stor engelsk Konvoj ved **Saltholm**. Saaledes toge de kjække danske Somænd efterhaanden 10 Krigsskibe foruden en Mængde Handelsskibe; den vigtigste Fangst gjorde Kaptejn **J. Krieger**, der den 19de Juli 1810 ovenfor **Skagen** skar 48 rigtladede Skibe ud af en Konvoj, et Bytte til en Værdi af $5\frac{1}{2}$ Mill. Rdlr. Kurant. Under Krigen blev der bygget 4 nye Fregatter og 1 Linieskib; dette, der løb af Stabelen 1810, fik som vort første nye Orlogsskib Navnet „Phønix". En Krig med en saa overlegen Fjende kunde dog ikke føres uden Tab. Englænderne havde taget baade **Helgoland** udenfor Elbens Munding og **Anholt** i Kattegattet og forstyrrede fra disse Øer vor Handel. Toget mod Anholt den 27de Marts 1811 under den kjække Løjtnant **Falsen** med 12 Kanonbaade og Major **Melsted** med 650 Mand, mislykkedes ganske, da Fjenden var stærkere end man havde troet, og kostede foruden Melsteds ogsaa flere andre brave Officerers Liv. Den 6te Juli 1812 blev den nye Fregat **Najaden** paa 42 Kanoner under Kaptejn **Holm** angreben i **Lyngør** Havn i Norge af et Orlogsskib paa 68 Kanoner og 3 Brigger og ødelagt efter halvanden Times fortvivlet Kamp. Holm reddede sig med det meste af Mandskabet, men den brave Løjtnant **Buhl**, der siden 1807, da han mistede sin Arm, havde udholdt saamangen haard Dyst, fandt Heltedøden.

I alle disse Aar havde Danmark Fred tillands, beskyttet ved Forbundet med det mægtige Frankrig. Da Eventyreren, den preussiske Major **Schill**, søgte at rejse Norddydskland mod Napoleon, deeltog en dansk Hærafdeling paa 2000 Mand under Generalmajor **Ewald** i Bestormelsen af **Stralsund** den 31te Maj 1809. Schill faldt, hans Korps blev aldeles opløst, og det var især Ewalds Fortjeneste, at den erobrede By blev forskaanet for Plyndring. Den Tid var imidlertid ikke fjern, da Danmark ogsaa fra Landsiden skulde blive udsat for et overlegent fjendtligt Anfald. Da Napoleon gjorde sit store Tog til Rusland 1812, havde Kejser **Alexander**, der lydelig havde yttret sin Afsky mod Englands Voldsdaad 1807, en Sammenkomst i Oktober 1812 i **Aabo**, Finlands Hovedstad, med Sverrigs Kronprinds **Karl Johan**, hvorved han i en hemmelig Overeenskomst lovede Sverrig hele Norge til Erstatning for Finland. Det var ham nemlig vigtigt at vinde Sverrigs Bistand mod Napoleon. Som en Følge heraf kom der efter det ulykkelige Udfald af Ruslandstoget i April 1813 en russisk og en svensk Gesandt til Kjøbenhavn, der ikke alene fordrede, at Danmark skulde slutte sig til Forbundet mod Napoleon, men ogsaa, at det skulde afstaae Norge til Sverrig mod at faae Erstatning i tydske Lande. Denne uretfærdige Fordring maatte Danmark afslaae og sluttede derimod den 10de Juli et nærmere Forbund med Napoleon, hvorved denne sikkrede Kong Frederik hans Stater, og en dansk Hær paa 12,000 Mand forenede sig i Meklenborg med en fransk Hærafdeling under Marskalk **Davoust**. Men Efterretningen om Napoleons Uheld ved Leipzig nødte Davoust til at stille sig fra den danske Hær den 1ste December og kaste sig ind i **Hamborg**. De Danske, 9000 Mand stærke under den uduelige Prinds **Frederik af Hessen**, Kongens Svoger, maatte nu see til at redde sig selv, da en mange Gange overlegen Hær paa 60,000 Mand af Tydske, Russere og Svenske trængte ind i Holsteen under **Karl Johans** Anførsel. Skjøndt Fjenden blev trængt tilbage i en hæderlig Træfning ved **Boden** den 4de December, maatte de Danske dog næste Dag romme **Lybek** og Stillingen ved **Trave**. Paa Tilbagetoget leverede Arrieregarden under den udmærkede franske General **Lallemand**, der tilligemed et Regiment franske Landsenerer heldigvis havde sluttet

sig til vor Hær, de Svenske under **Sköldebrand** den 7de December en hidsig Træfning ved **Bornhøved**. Vi tabte 3 Kanoner og 80 Mand, Svenskerne over 200. Den 9de December gik den danske Hær over Ejderen i 3 Kolonner, anførte af Prindsen selv, General Schulenburg og Lallemand; i Virkeligheden havde Lallemand Overbefalingen. Men det saae neppe ud til at den lille Hær, der var smeltet sammen til 8000 Mand, skulde kunne frelses. Bagved sig havde den de Svenske under **Sköldebrand**, tilhøjre Preusserne under **Dörnberg**, tilvenstre Hannoveranerne og andre tydske Tropper under **Wallmoden**, der vilde afskære den Tilbagetoget til Rendsborg. Med ham kom det den 10de December til en heed Kamp ved **Sehested**, der varede fra Kl. 10 om Formiddagen til Kl. 4 om Eftermiddagen. Omsider sprængte Schulenburg ved et rask Anfald, hvorved især de fyenske Dragoner udmærkede sig, en stærk fjendtlig Stormkolonne, fangede 600 Mand og en meklenborgsk Prinds og tog 3 Kanoner tilligemed Byen Sehested, hvorved Tilbagetoget til Rendsborg sikkredes. Vi havde tabt omtrent 400 Mand, Fjenden over 1000; især havde Meklenborgerne lidt meget, der fik et heelt frivilligt Jægercorps hugget sammen. Wallmoden trak sig ilsomt tilbage over Ejderen, og de Danske rykkede samme Nat ind i **Rendsborg**, hvor de bleve modtagne med Jubel og Illumination af Borgerne. Her stødte de sammen med det jydske Dragonregiment, der paa Vejen fra Hamborg til Rendsborg havde hugget sig igjennem Preussere og Kosakker ved **Rahlstedt** den 6te December, men mistede sin Fører, den brave Oberst **Bonnichsen**, der gjennemboredes af Kosakkernes Landser efter at være styrtet med Hesten.

Rendsborg blev nu indesluttet af den overlegne Fjende, der ogsaa mod Vest var gaaet over Ejderen ved **Frederikstad**, og **Tettenborns** Kosakker strøjfede heelt op gjennem Sønderjylland ligetil Ribeegnen; og imidlertid laa Hovedhæren under Frederik den sjette selv ganske rolig i Fyen. For at Landet ikke skulde blive aldeles ødelagt, sluttedes en Vaabenstilstand paa 14 Dage, der ledede til Freden i **Kiel** den 14de Januar 1814 mellem den danske Kammerherre Bourke, den engelske Gesandt Thornton og den svenske Hofkantsler Wetterstedt. Danmark maatte aftræde **Helgoland** til England og til Sverrig hele Kongeriget **Norge**, dog uden

Bilandene Færoerne, Island og Grønland; til Erstatning fik det **Svensk Pommern** og **Rygen**, som dog allerede den 4de Juni 1815 bortbyttedes til Preussen mod **Lauenborg** og 2 Millioner Rdlr., og Norge maatte overtage en, dog meget ringe Deel af den Danske Statsgjæld. Desuden maatte Danmark deeltage i den endelige Kamp mod Napoleon, og efter hans Afsættelse i **Wienerkongressen**, hvor Frederik den sjette, uden at kunne erholde nogen yderligere Godtgjørelse for den gjentagne uretfærdige Behandling, maatte tiltræde det gjenoprettede tydske Forbund for Hertugdømmerne Holsteen og Lauenborgs Vedkommende.

Paa en saa voldsom Maade sønderreves det Baand, der i henved halvfemtehundrede Aar havde knyttet Broderrigerne sammen! De djærve Normænd vilde imidlertid ikke lade sig bortgive uden egen Villie, og paa **Ejdsvold** vedtoge deres folkekaarede Mænd den 17de Maj 1814 en fri Forfatning, hvorefter Statholderen, Prinds **Kristian Frederik**, blev Norges Konge. Men da den nye Stat ikke blev anerkjendt nogensteds og **Karl Johan** rykkede ind i Norge med en betydelig Hær, nedlagde han Regeringen og begav sig ned til Danmark. Den 4de November 1814 forenedes Norge med Sverrig under samme Hersker, men som selvstændigt Rige med den frie Forfatning, som det havde givet sig selv. Den Uvillie, der hidtil havde været mellem de nærbeslægtede nordiske Stammer, svandt snart, da Foreningen ikke medførte nogen Tvang eller Undertrykkelse, og begge Folk i det Hele havde Grund til at være ret tilfredse med Karl Johans kloge Styrelse.

Pengenøden og Statsbankerotten. Gavnlige Foranstaltninger. Stændernes Indførelse og Kongens Død.

Ved Krigens Slutning var Landet i en sørgelig Tilstand. Flaadens og Norges Tab havde dybt saaret Folkets Følelse og knuet dets Mod; Handelen var tilintetgjort og Nationalvelstanden ødelagt ved den grændseløse Forvirring af Pengevæsenet. **Statsgjælden** var ved Aarhundredets Begyndelse stegen til 28 Mill. Rdlr. Kurant og Seddelgjælden til 16½

Mill.; 1807 var hiin 41 og denne 26 Millioner. Under den paafølgende syvaarige Krig, der ødelagde Landets Hjælpekilder, voxede Statsgjælden til henved 100 Mill. Rdlr. Sølv., og da man hverken kunde erholde nye Laan eller paalægge det forarmede Folk nye Skatter, greb man til den fortvivlede Udvej, at udstede **Sedler** i det Uendelige. Hertugdømmerne bleve befriede herfor, da de siden 1788 havde deres egen Speciesbank i Altona; men Kongeriget oversvømmedes efterhaanden af en Seddelmasse af 142 Mill., hvis Værdi bestandig sank, da der ikke var nogen Udsigt til deres Indløsning. Den sørgelige Følge heraf var en **Statsbankerot** den 5te Januar 1813, hvorved Papiirspengene — paa de kongelige Obligationer nær, der beholdt deres fulde Værdi — nedsattes til en Sjettedeel af deres oprindelige Værdi, og en **Rigsbank** grundedes paa 6 Procent af alle faste Ejendommes Værdi i Landet, der forrentedes med 6½ Procent, indtil Bankhæftelsen blev indfriet. Dog overtog Staten under den herskende Armod ⅔ af Renten af Hæftelserne. Pengevæsenets Tilstand blev dog først sikkret for Fremtiden, da Banken den 4de Juli 1818 blev fra kongelig til privat eller Folkets Ejendom, under Navn af **Nationalbank**, og dens Bestyrelse blev aldeles uafhængig af Regeringen. Uagtet de mange Byrder, der hvilede paa denne, har den dog efter 27 Aars Virksomhed bragt det saavidt, at den siden 1845 seer sig istand til at indløse Sedler med Sølv, naar det forlanges. Ved den voldsomme og næppe aldeles nødvendige Pengeforandring bleve imidlertid mange Familier styrtede i Armod, og det varede længe, inden at dette haarde Stød atter blev forvundet. Statsgjælden tiltog formedelst daarlig Finantsbestyrelse endnu i en Række af Aar, og det var først fra 1835, da den havde naaet den truende Størrelse af 130 Millioner, at den atter begyndte at aftage.

Saavel under som efter Krigen fortsatte Regeringen sin roesværdige Bestræbelse for Folkets Vel og de indre Forholds Ordning. Ved forskjellige Lovbud i Aarene 1802—1818 søgte man at indskrænke det frie Hartkorns Skattefrihed og fremkalde en mere ligelig Beskatning, ligesom ogsaa Forordningen af 3die Juni 1809 berøvede en Mængde Sædegaardsejere den vilkaarlige **Kaldsret** til Præste- og Dommerembederne og indskrænkede den til de adelige Godseiere, men kun som

Forslagsret. De gamle Landsthing i Provindserne og Raadstueretterne i Kjøbstæderne ophævedes ved Forordningen af 25de Januar 1805 og afløstes af to **Landsoverretter**, hvoraf den ene for Øerne forenedes med Hof- og Stadsretten i Kjøbenhavn, den anden fik Sæde i Viborg. Adgangen til Danebrogsordenen udvidedes den 28de Juni 1808 til de lavere Stænder. For at standse Kopperne indførtes Vaccinationen; Døvstummeinstitutet oprettedes 1807 og Blindeinstitutet 1811.

Der var dog Intet, der i den Grad kunde glæde sig ved Regeringens Omsorg, som **Skolevæsnet**. Bondestanden havde endelig erholdt Friheden; men denne gjorde mere end nogensinde Oplysning nødvendig. Ogsaa herfor sørgede Kongen, der ikke blev staaende paa Halvvejen, med faderlig Omhu. En Mængde Skoler bleve opførte, Lærernes Kaar forbedredes, om end ikke tilstrækkelig, og den 29de Juli 1814 udkom en almindelig Anordning om Almue- og Borgerskolernes bedre Indretning. **Skolelærerseminarier** oprettedes, hvis Antal nu er indskrænket til 5, nemlig Jonstrup i Sjælland, Skaarup i Fyen, Ranum, før Snedsted, Lyngby og Jellinge i Jylland. I Kjøbenhavn begyndte Præsten **Masmann** Aar 1800 ved Søndagsskoler at virke til Haandværkernes Dannelse, og Grosserer **Nathanson** for den jødiske Ungdoms. Til at fremme Skriftens Udbredelse stiftedes det **danske Bibelselskab** den 22de Maj 1814. At Regeringen derimod siden med en for vidt dreven Iver fremmede „den indbyrdes Underviisning“, var mindre heldigt. Med Hensyn til det lærde Underviisningsvæsen, i hvis Spidse Hertug **Frederik Kristian af Augustenborg** stod som Universitetets Patron siden 1790, skete der betydelige Forbedringer, navnlig ved Forordningen af 7de November 1809, hvorved flere nye vigtige Fag bleve optagne, Lærernes Lønning bestemtes og flere af de gamle Misbrug afskaffedes. Det samme var Tilfældet med **Universitetet**, der allerede den 7de Maj 1788 havde faaet en ny Fundats og 1805 en forbedret Indretning for Examen Artium, ligesom det tilligemed de lærde Skoler henlagdes under en samme Aar oprettet særegen Direction. Norge fik nu ogsaa det langvarige Savn tilfredsstillet, at faae sit eget Universitet, hvilket skete midt under Krigen den 2den September 1811, da **Frederiksuniversitetet** blev et herligt Minde om Kongens Omsorg

for det strax efter løsrevne Broderfolk. **Sorø Akademi**, hvis Hovedbygning var afbrændt den 11te Juni 1813, gjenopførtes og udvidedes 1822, men har dog ikke siden ret kunnet trives og er derfor blevet nedlagt, hvorimod den lærde Skole endnu bestaaer. **Universitetsbygningen**, der var bleven ødelagt ved Branden 1807, rejste sig atter af sin Aske og indviedes den 13de Oktober 1836; blandt de Forbedringer, der efterhaanden ere skete ved Universitetet, bør især fremhæves, at Modersmaalet omsider er kommet til sin Ret og efterhaanden har fortrængt Latinen som det hidtilværende lærde Sprog saavel ved Foredragene som ved de offentlige Prøver. Da der ogsaa havde viist sig Trang til anden højere Dannelse, end den, der ligefrem gaves ad den studerende Vej, stiftedes den 27de Januar 1829 den **polytekniske Læreanstalt**, nærmest for at afhjælpe de danske Haandværker, og den 12te April 1830 den **militære Højskole** for at danne Artilleri-, Ingenieur- og Generalstabsofficerer.

Den Forkjærlighed, med hvilken den vaagnende Folkebevidsthed omfattede Fædrelandets Fortid og Minder, fremkaldte 1807 Stiftelsen af det **oldnordiske Museum** ved Kommissionen til Oldsagers Opbevaring og den 26de Januar 1825 Oprettelsen af det **nordiske Oldskriftselskab**, det første især ved den fortjente Literaturhistoriker **Nyerups**, det sidste ved **Rafns** Virksomhed, begge Fyenboer. Herved kastedes et nyt Lys over den nordiske Fortid, og Studiet saavel af vor Oldtidshistorie som af vort gamle Sprog tog et mægtigt Opsving. Den lærde Islænder **Finn Magnusen**, der døde 1847 som Gehejmearkivar, gjorde sig især navnkundig som Mytholog og Runeforsker; **Peter Erasmus Møller**, Sjællands Biskop fra 1830 til sin Død den 4de September 1834, var en grundig Forsker i den nordiske Gudelære og Sagnhistorie („Sagabibliothek", „Saxes og Snorres Kilder"); **Engelstoft**, død 1851, **Werlauff**, **Estrup**, død 1846, og Flere have beriget den historiske Literatur med mangfoldige Frugter af deres Lærdom, men Faa have dog i den nyeste Tid havt den Indflydelse paa den yngre Slægt som **Niels Mathias Petersen**, en Huusmandssøn fra Sanderum i Fyen, født den 24de Oktober 1791. 1830 blev han Registrator ved Gehejmearkivet, 1845 Professor ved Universitetet i de nordiske Sprog,

har virket i en lang Række af Aar ved ypperlige Værker, saavel for Nordens Sprog som Historie, f. Ex. „Det danske, norske og svenske Sprogs Historie" 1829—30, „Danmarks Historie i Hedenold" 1834—38, „Nordisk Mythologi" 1849, og fortiden udgiver han en udførlig dansk Literaturhistorie, hvorved et hidtil længe følt Savn vil blive afhjulpet. Hans Forgænger og Lærer var den navnkundige **Rasmus Kristian Rask**, ligesom Nyerup og Petersen en Huusmandssøn fra Fyen, født i Brændekilde den 22de November 1787. Hans Undersøgelser af alle Sprogene ligefra Nordkap til Kap Komorin skaffede ham Anerkjendelse som en af Verdens største Sprogkyndige; men stedse havde han dog Modersmaalet og Oldsproget kjært fremfor alt Andet. Desuagtet fandt han dog ikke herhjemme den Løn, han med Billighed havde kunnet vente; flere Krænkelser kom til, der i Forening med hans utrættelige Virksomhed og en mangeaarig Brystsyge nedbrøde hans Helbred og fremskyndede hans altfor tidlige Død den 14de Novbr. 1832, der var et uerstatteligt Tab for Videnskaben.

Vi kunne dog ikke dvæle ved de mange, tildeels endnu levende Mænd, der i den nyeste Tid have udmærket sig i de forskjellige Retninger og Videnskaber, men ikkun nævne nogle af dem, der have havt meest folkelig Betydning. Det bliver da nærmest den skjønne Literatur, vi endnu ville berøre. Folkets Yndlingsdigter blev **Adam Gottlob Øhlenschlæger**, født den 14de November 1779, død den 20de Januar 1850, især ved sine herlige Digterværker og Tragoedier, hvori han fremdrog de ypperste Skatte af vor Oldtid og behandlede dem med en Friskhed, Kraftfylde og Fantasirigdom, der fremkaldte en almindelig Begejstring. Af sin Samtidig, den letbevægelige, vittige **Baggesen**, født 1764 i Korsør, død 1826 i Hamborg, maatte han udholde hæftige og hensynsløse Angreb. En stor folkelig Betydning har den højtbegavede **Nikolaj Frederik Severin Grundtvig**, født i Udby ved Vordingborg den 8de Septbr. 1783, udøvet, saavel som Prædikant og Psalmedigter, som ved sine Granskninger og Digtninger i Nordens Gudelære og Oldtidshistorie. Som Danskhedens djærve Forkæmper har han virket som Faa, og erhvervet en Fortjeneste, der ikke let skal udslettes. **Knud Lyne Rahbek**, født 1760, død 1830, virkede saare

meget ved sin egen Forfattervirksomhed, ved sine Udgaver af andre Skribenter og ved den Indflydelse, som han i en lang Række af Aar tilligemed sin elskværdige Hustru i sit kjære Bakkehuus udøvede paa den yngre Slægt. Blandt de øvrige fortjente Digtere ville vi endnu nævne den fædrelandsksindede **Thomas Thaarup**, død 1821, Jyllands Skjald **Steen Steensen Blicher**, født 1782 i Vium, død den 26de Marts 1848; den 1838 for tidlig bortdøde Philosoph **Povl Møller**, den blide, følelsesfulde **Bernhard Severin Ingemann**, født 1789, **Johan Ludvig Heiberg**, født 1791, smagfuld Kritiker og Skaber af vor Vaudeville, **Johan Karsten Hauch**, født 1791, frugtbar dramatisk Forfatter, Lyrikeren **Kristian Winther**, født 1796, **Hans Kristian Andersen**, født 1805, **Henrik Hertz**, født 1797, **Frederik Paludan-Müller**, født 1809 o. fl. a. af de nulevende Forfattere, som det ej her er Stedet nærmere at omtale.

Vi vende atter tilbage til den indre Udvikling, hvoraf vi her dog kunne medtage Grundtrækkene. Da Julirevolutionen i 1830 i Paris fremkaldte en Bevægelse i hele Europa, sporedes den ogsaa i Hertugdømmerne, hvor de tydskdannede Kielerprofessorer, Advokater og Præster havde begyndt at pønse paa en Adskillelse fra Danmark. Imidlertid vakte Landfogden paa Sild (Sylt), den sværmeriske **Uve Jens Lornsen**, født 1793 paa Sild, kun liden Opmærksomhed ved sit Skrift om „Forfatningsværket i Slesvig-Holsteen“, hvori han forlangte evig Eenhed og en fri Forfatning for Hertugdømmerne; thi Folket var endnu ikke vundet for Sagen. Lornsen blev et Offer for Andres Tilskyndelser; sin Overilelse maatte han udsone med et Aars Fæstningsstraf i Rendsborg og Frederiksort, levede siden nogle Aar i dyb Tungsind i Brasilien, og da han derpaa var vendt tilbage til Europa, endte han 1838 sine Dage, man mener frivillig, paa et Landsted i **Pressy** ved Genfersøen. Dette Forsøg blev dog ikke uden væsentlige Følger. Den stigende Oplysning og den vaagnende Trang hos Folket efter at løses af sin politiske Umyndighedstilstand nødte Kong Frederik, ligesom flere andre samtidige Fyrster, til at imødekomme Tidens Fordringer og udgive en Forordning af 28de Maj 1831 om Indførelsen af **raadgivende Provindsialstænder**, der skulde sammentræde hvert andet Aar og have Ret til at foreslaae For-

andringer i Landets almindelige Love; desuden skulde ethvert Lovudkast forelægges dem til Betænkning, „der havde Forandring i Undersaatternes personlige eller Ejendomsrettigheder eller Skatterne og de offentlige Byrder til Gjenstand". Forordningen om deres Indretning udkom dog først den 15de Maj 1834. Kjøbstædborgerne, Sædegaardsejerne og de øvrige Landejendomsbesiddere valgte hver for sig deres Deputerede for 6 Aar; hertil kom endeel kongevalgte Medlemmer. En kongelig Kommissarius deeltog i Forhandlingerne, der iøvrigt ledede af en Præsident, som tilligemed Vicepræsidenten, Sekretærerne osv. valgtes af Forsamlingen selv. Skade for Statseenheden var det imidlertid, at der blev 4 Stænderforsamlinger for Monarkiet, for Øerne i **Roeskilde**, Nørrejylland i **Viborg**, Sønderjylland i **Slesvig** og Holsteen i **Itzeho**; thi i de to sidste fik de tydske Opløsningsbestræbelser snart virksomme Støtter, saameget mere som Regeringen begik det store Misgreb, samme 15de Maj at tilstaae Hertugdømmerne **fælles Regering, Overappellationsret** og **Examensvæsen.** I det samme Øieblik som Friheden grundlagdes i Danmark, styrkedes ogsaa den begyndende „Schleswigholsteinisme" i Hertugdømmerne.

Ligefuldt bliver dog Stænderindretningen et nødvendigt Gjennemgangspunkt for Folkets Udvikling til friere Former, en Udvikling, der egentlig hermed kan siges at være begyndt. Med stor Jubel modtog Folket den kongelige Gave og hilste med Glæde, „Kongens og Folkets Mand", den navnkundige Retslærde, **Anders Sandø Ørsted**, født i Ringkjøbing den 21de December 1778, som kongelig Kommissarius, i hvilken Egenskab han i de første Aar, saalænge indtil under Kristian den ottende Folkeaanden virkelig begyndte at røre sig, vandt almindelig Anerkjendelse ved sin jævne, hjertelige Optræden, sin Skarpsindighed, bundløse Lærdom og dybe Erfaring; den ædle, frisindede **Joakim Frederik Schouw**, berømt Professor i Botanik, ledede Forhandlingerne som en utrættelig og duelig Præsident. Den som Theolog og Politiker berømte Professor **Henrik Nikolaj Clausen** var senere Formand for Roeskilde Stænderforsamling.

Kong Frederik overlevede ikke længe sit sidste store Værk, der saa skjønt sluttede hans mere end halvhundredaarige Omsorg for Folkets Vel

og den Adgang til Friheb, der var aabnet for det ved hans Ungdoms-virksomhed for Bondens Frigjørelse og Oplysning. I Efteraaret 1839 tiltog hans sædvanlige Hoste, og Kræfterne aftoge efterhaanden; men han vilde dog ikke tillade sig den nødvendige Hvile. Endnu den 2den December var han, skjøndt mæt til Døden, tilstede ved Parolen, og da han ikke kunde sove om Natten, lod han sin Kammertjener læse højt for sig. Men Kl. 8½ om Morgenen den 3die December henslumrede han blidt og roligt i sit 72de Aar, efter at have baaret Kongenavnet i henved 32 Aar og styrede Landet over 55. Den 16de Januar blev hans Liig bisat i Roeskilde, hvor hans efterlevende Enke, der døde den 21de Marts 1852, hviler ved hans Side.

Næppe har nogen dansk Konge været højere elsket af sit Folk end Kong Frederik den sjette. Det glemte de store Tab, de havde lidt ved hans ærlige, men kortsynede Politik, over hans jævne, trofaste, danske Sind:

Han var Dansk som Danrigets bedste Mand,
og Retsinds Krone bar han baaret.
Jævn var hans Tale, og Tanken sand,
og Sindet saa lyst som Haaret.

Hans Retsindighed oprørtes ved Undertrykkelse, og den befriede Bondestand vil stedse mindes ham med Velsignelser som sin Velgjører:

Han var mild. Han stod ved sin Faders Haand
i Folkets arnebundne Dage;
mildelig løste han Bondens Baand
og rørtes ved Negerens Klage.
Nu for Kongen sørge frie Mænds Sønner.

Af det hele Folk, Rige og Fattige, Høje og Lave, elskes han som en Fader:

Sjette Frederik havde os Alle kjær;
ham skinned Kjærlighed af Øje.
Fattigmand traadte hans Trone nær,
Gud glæde hans Sjæl i det Høje!
For vor Fader ringe Danmarks Klokker.

Kristian den ottende. Slutning.

Da Frederik den sjette ingen Sønner efterlod sig, besteg hans Fætter Prinds **Kristian Frederik**, en Søn af Arveprinds Frederik og Prindsesse **Sofie Frederikke af Meklenborg-Schwerin**, Danmarks Trone som Kong Kristian den ottende. Han var født den 18de September 1786 paa **Kristiansborg** Slot og besad udbredte Kundskaber og megen Kunstsands, som han havde uddannet paa Rejser i Sydlandene 1817 til 1822. Navnlig var Naturvidenskaben hans Yndlingsfag. Efter sin Tilbagekomst fra Norge havde han den 22de Maj 1815 ægtet den 19aarige **Karoline Amalia**, født den 28de Juni 1796, en Datter af Hertug **Frederik Kristian** af Augustenborg og Frederik den sjettes Søster **Lovise Augusta**. Den 28de Juni 1840 **kronedes** de i Frederiksborg Slotskirke af Bisskop **Mynster**.

Saavel ved Tronbestigelsen som ved Kroningen modtog Kongen Adresser, der udtalte Folkets Ønske om en fri Forfatning; men han var ikke tilsinds at begynde sin Regering i Danmark hermed, som han i sin Tid havde gjort i Norge. Stemningen blev stedse mørkere, især da den slesvigske Stænderforsamling efterhaanden optraadte mere truende og stormende mod Alt, hvad Dansk var. **Peder Hjort Lorentzens** Behandling, da han vovede at tale Dansk den 11te November 1842, vakte alvorlig Bekymring og Uvillie, saameget mere som hans Optræden misbilligedes af Kongen, der den 24de Marts s. A. havde udnævnt sin Svoger, den forræderske Prinds **Frederik af Augustenborg**, til Statholder i Slesvig og Holsteen og kommanderende General i Hertugdømmerne. I denne høie Stilling forstod Prindsen at holde Kongen i stadig Ængstelse og Uvidenhed om de sande Forhold, idet han søgte at svække hans Tillid til de Danske og fremstille dem som de egentlige Urostiftere. Endelig, men for seent, fik han sin Afsked, den 18de August 1846, da han tilligemed sin Broder Hertug **Kristian** havde vovet at nedlægge Protest mod det **kongelige aabne Brev** af 8de Juli 1846, hvorved Arvefølgen i Slesvig og Lauenborg erklæredes for den samme som i det øvrige Danmark efter Kongeloven, med Hensyn til visse Dele af Holsteen var der endnu Tvivl tilstede, som Kongen vilde bestræbe sig

for at faae hævede. Herved faldt Augustenborgernes Maske, da de allerede længe hemmelig gjennem Bladartikler og Smaaskrifter havde søgt at udbrede den Mening, at de vare arveberettigede til Hertugdømmerne. Den Iver, hvormed de statsopløsende Lærdomme, der fornemlig uddannedes af Kielerprofessorerne, udbredtes, er ligesaa bekjendt som den Udholdenhed, hvormed man gjennem **Pressen** med altformeget Held søgte at ophidse **Tydskland** ved usande og fornærmelige Beskyldninger mod den danske Regering og det danske Folk.

Dog — hine Begivenheder ligge endnu for nær, til at vi kunne dvæle ved dem i det Enkelte. Vi kunne her kun antyde Hovedpunkterne. — Det var naturligt, at de Danske i denne Trængselens Tid, da hele Tydskland stod truende i Baggrunden, vendte deres Blik mod deres nordiske Frænder. Det Brodersind, hvortil gjensidig Forfattervirksomhed og de skandinaviske Naturforskermøder alt længe havde banet Vejen, udvikledes og befæstedes ved de nordiske **Studentermøder**, der bleve storartede, folkelige Fester.

Kong Kristian, der iøvrigt har megen Fortjeneste af Lovgivningen, Kommunalvæsenets Ordning, Arvelovens Forbedring o. s. v., synes ogsaa i sine sidste Dage at have indseet, hvor nødvendigt det var at sætte Grændse for Tydskhedens Udbredelse i Slesvig. Bestemmelsen om at oprette et dansk Seminarium i Vonsbæk og gjøre den tydske Latinskole i Haderslev dansk kom dog ikke til Udførelse inden hans Død, der indtraf den 20de Januar 1848 efter 14 Dages Sygdom. Tillige efterlod han sin Søn et Udkast til en **ny og friere Forfatning** for hele Kongeriget, der tilsagdes ved Reskriptet af 28de Januar.

Kort efter udbrød den store Bevægelse, der gik igjennem hele Europa og bragte saamange Troner til at vakle. Ogsaa i Hertugdømmerne fandt Oprøret en frugtbar Jordbund, og det erholdt Bistand i Tydskland baade hos Fyrster og Folk. I 3 Aar udholdt det lille Danmark en haard Kamp med de overlegne Voldsmænd. Det satte sin Lid til sin retfærdige Sag, og Tilliden blev ikke beskæmmet!

Vi have levet en skjøn Tid, fuld af opoffrende Fædrelandskjærlighed. Kong **Frederik den syvende** stolede trofast paa sit Folk, Folket trofast paa sin Konge. Kun derved blev Danmarks Frelse mulig

i den ulige Kamp. Og under denne arbejdedes der uafbrudt paa Fredens Gjerning, den nye Forfatning, der erholdt kongelig Stadfæstelse den 5te Juni 1849.

Herved befæstedes Frihedsværket, og der begyndte en ny Udvikling i vort Fædreland. At denne vil trives og bære gode Frugter, derfor borger den folkelige Konges Kjærlighed til sit Folk, og Folkets til Kongen. Slesvig blev desværre ej vundet heelt og holdent, skjøndt haarde Kampe ere kæmpede; Kampe staae tilbage, men de skulle — det haabe vi — finde os, ligesom Forfædrene, stedse beredte, naar vi ere besjælede af Fædrelandskjærlighed og sammenknyttede ved Enigheds stærke Baand:

Kjærligheds Sol i Lysets Old
kaste nu Glands paa Danmarks Skjold!

